Lui Iulian Antonescu şi generaţiilor mai vechi şi mai noi de muzeografi şi colaboratori – 65 de ani de la înfiinţarea Muzeului de Istorie din Bacău

CARPICA
LI

IN HONOREM
VIOREL CĂPITANU

FONDATOR: IULIAN ANTONESCU

Coperta I – Opaiț descoperit la Pâncești-„Cetățuie”, com. Pâncești, jud. Bacău (nr. inv. 31.789) – Foto: Mihnea Baran

Design copertă: Dionis-Octavian Puşcuţă

CONSILIUL JUDEŢEAN BACĂU
COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU

CARPICA
LI

Publicaţie înregistrată la Central and Eastern European Online Library GmbH

RO-BC-023 – cod ISIL pentru Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău
RO-BC-023-BIB – cod ISIL pentru Biblioteca Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

Editura Magic Print Oneşti
2022

CONSILIUL ŞTIINŢIFIC:

Dionis-Octavian Puşcuţă – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău

Dr. Lăcrămioara-Elena Istina – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău

Prof.dr. Anton Coşa – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău

Prof. Mihaela Băiţan – Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I", Filiala Bacău

Prof. Vilică Munteanu – preşedinte executiv, Fundaţia Cultural-Ştiinţifică „Iulian Antonescu"

Prof.dr. Dimitrie-Ovidiu Boldur – Direcţia Judeţeană pentru Cultură Bacău

Prof. Iulian Bucur – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău

COLECTIVUL DE REDACŢIE:

Redactor şef: **Dr. Lăcrămioara-Elena Istina**
(şef secţie Arheologie-Istorie)

Secretar ştiinţific: **Dr. Marius-Alexandru Istina**

Membri: **Prof.dr. Anton Coşa**
Dr. Brînduşa Elena Popovici
Marina-Mihaela Bărbieru

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:
Dr. Marius-Alexandru Istina

CORECTURĂ:
Dr. Dănuţ Prisecaru
Dr. Brînduşa Elena Popovici
Marina-Mihaela Bărbieru
Irina-Amalia Băcăoanu

LUCRARE FINANŢATĂ DE:
CONSILIUL JUDEŢEAN BACĂU
prin
COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU" BACĂU

ISSN: 1013-4182

CUPRINS

IN HONOREM

Cristinel Plantos, Docendo Discitur. **Viorel Căpitanu – o viaţă în slujba patrimoniului** 9

ARHEOLOGIE

Dumitru-Ionuţ Stigleţ, Victor Iulian Maftei, **A new Cucuteni settlement discovered in the village of Horodiştea (the commune of Păltiniş, Botoşani County). Preliminary considerations** 26
Dumitru-Ionuţ Stigleţ, Victor Iulian Maftei, **A new prehistorical settlement discovered at Flondora (the comunne of Manoleasa, Botoşani County). Preliminary considerations** 32
Virgil Mihăilescu-Bîrliba, **Pax Romana la Dunărea de Jos** 41
Dănuţ Prisecaru, Andrei Dorian Soficaru, Mihaela-Simina Ilaş, **Un punct arheologic identificat prin cercetări arheologice preventive în judeţul Bacău. Lilieci-*La Vest de Lac*** 64
Dan Gh. Teodor, **Asupra unor ştiri din izvoare scrise şi arheologice despre secolele VI-VII d.Hr. la nordul Dunării Inferioare (noi interpretări şi concluzii)** 80
Paul-Marian Boeru, **Consideraţii privind unele obiecte de podoabă de modă bizantină din Subcarpaţii Moldovei. Secolele VI-VII** 91
Mugur Andronic, **Unele consideraţii asupra locuirii Bucovinei în secolul formării statului medieval Moldova** 112
Lăcrămioara-Elena Istina, Adrian Vladu, Raul Trif, Tiberiu-Theodor Plăcintă, Cătălin Borangic, Adrian Gligor, **Cercetările arheologice inedite în cimitirul medieval de la Borzeşti, jud. Bacău** 119

ISTORIE

Costin Clit, **Episcopul Lavrentie al Rădăuţilor şi ctitoria sa de pe Zăbrăuţi (sfârşitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea)** 164
Aurel Florin Ţuscanu, **Câteva consideraţii privind viaţa stareţului Paisie de la Neamţ, după unele izvoare din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea** 216
Viorel Cruceanu, **Abd el-Kader, luptătorul erudit!** 228
Anton Coşa, **Lupta catolicilor din Moldova pentru drepturi civile şi politice (1859-1918)** 252
Sorin Grumuş, **Eroi băcăoani din Regimentul 14 Dorobanţi şi Regimentul 8 Călăraşi în Războiul de Independenţă al României** 280
Lavinia Dumitraşcu, **Despre populaţia Dobrogei în „Gazeta Transilvaniei" în primii ani de la revenirea Dobrogei la Ţară (1878-1890)** 288

Cornelia Cucu, **Rolul serbărilor şcolare în educarea elevilor băcăuani (sfârşitul sec. XIX-începutul sec. XX)** 306
Dimitrie-Ovidiu Boldur, **Un „monument uitat" – Şcoala tip „Spiru Haret" (secolul al XIX-lea), sat Berbinceni, comuna Secuieni, judeţul Bacău** 328
Gheorghe Știrbăț, **Din activitatea politică a lui Nicolae Iorga. De la guvernul Averescu la guvernul Marghiloman** 331
Gabriel Asandului, **Unificarea administrativă a României interbelice (1918-1925)** 364
Bianca-Ioana Hanganu, **Relaţiile bilaterale româno-germane între 1933 şi 1939 reflectate în documente diplomatice** 387
Alin Spânu, **O inspecţie administrativă în judeţul Bacău (1942)** 401
Adrian Deheleanu, **Memorie şi istorie în comunism: arta oficială, Tezele din iulie 1971 şi apariţia cultului personalităţii lui Nicolae Ceauşescu** 407

HERALDICĂ, NUMISMATICĂ

Ştefan S. Gorovei, **„Într-o formă specifică gândirii heraldice". Reflecţii cu privire la heraldica teritorială** 432
Anton Coşa, **Stema noului episcop auxiliar al Diecezei romano-catolice de Iaşi (Mons. Petru Sescu)** 441
Elena Brînduşa Popovici, **Reprezentări monetare ale zeiţei Afrodita în Marea Neagră** 456
Dorel Bălăiță, **File din istoria industriei de sticlă din Moldova. Jetoanele fabricii de sticlă Lespezi** 466

ŞTIINŢE CONEXE

Andreea Aurelia Iojă, **Modelarea transferului contaminanţilor în hidrostructurile freatice. Studiu de caz: interfluviul Siret - Trotuş - Fântânele** 478

NOTE ŞI RECENZII

Costache Negruzzi, ***Alexandru Lăpuşneanu şi alte texte canonice*** **(prefaţă, fişă bibliografică şi referinţe critice de Lucian Pricop), Ed. Cartex 2000, Bucureşti, 2018, 158 p. (*Mihaela Nicoleta Ichim-Radu*)** 502
Pr. Costică Ceauşu, ***Trepte din cer: biserica de lemn de la Scorţeni,*** **Ed. Cosmopoli, Bacău, 2021, 89 p., conţine bibliografie (*Dimitrie-Ovidiu Boldur)*** 504

Abrevieri 506

CONTENTS/ SOMMAIRE/ INHALT

IN HONOREM

Cristinel Plantos, Docendo Discitur. **Viorel Căpitanu – Une viè au service du patrimoine** 9

ARHEOLOGY/ ARCHÉOLOGIE/ ARCHÄOLOGIE

Dumitru-Ionuţ Stigleţ, Victor Iulian Maftei, **A new Cucuteni settlement discovered in the village of Horodiştea (the commune of Păltiniş, Botoşani County). Preliminary considerations** 26
Dumitru-Ionuţ Stigleţ, Victor Iulian Maftei, **A new prehistorical settlement discovered at Flondora (the commune of Manoleasa, Botoşani County). Preliminary considerations** 32
Virgil Mihăilescu-Bîrliba, **Pax Romana on the Lower Danube** 41
Dănuţ Prisecaru, Andrei Dorian Soficaru, Mihaela-Simina Ilaş, **A new archaeological point indentified through preventive research in Bacău County. Lilieci-*La Vest de Lac*** 64
Dan Gh. Teodor, **About news from written sources and archaeological discoveries in the VI-VII centuries A.D. north of the Lower Danube (new interpretations and conclusions)** 80
Paul-Marian Boeru, **Considerations regarding some byzantine fashion ornaments from the Moldavian Subcarphatians. VI-VII centuries** 91
Mugur Andronic, **Some considerations on the habitation of Bukovina in the century of the formation of the medieval state of Moldova** 112
Lăcrămioara-Elena Istina, Adrian Vladu, Raul Trif, Tiberiu-Theodor Plăcintă, Cătălin Borangic, Adrian Gligor, **Les recherches archéologiques inédites dans le cimitière médiéval de Borzeşti, département de Bacău** 119

HISTORY/ HISTOIRE/ GESCHICHTE

Costin Clit, **Bishop Lavrentie of Rădăuţi and his foundation on Zăbrăuţi (late 17th-early 18th century)** 164
Aurel Florin Ţuscanu, **Some considerations about the life of igumen Paisius of Neamţ, from the 18th and 19th century documents** 216
Viorel Cruceanu, **Abd el-Kader, le combatant érudit!** 228
Anton Coşa, **The fight for the civil and political rights of the Catholics in Moldavia (1859-1918)** 252
Sorin Grumuş, **Bacău heroes from 14th Dorobanţi Regiment and the 8th Călăraşi Regiment in the Romanian War of Independence** 280
Lavinia Dumitraşcu, **About the population of Dobrogea in the „Gazeta Transilvaniei" in the first years after its return to the Country (1878-1890)** 288

Cornelia Cucu, **The role of school festivities in educating Bacău students (end of XIXth Century - beginning of XXth Century)** 306
Dimitrie-Ovidiu Boldur, **A „forgotten monument" – „Spiru Haret" type school (the 19th century), from Berbinceni village, Secuieni commune, Bacău county** 328
Gheorghe Știrbăț, **De l'activité politique de Nicolae Iorga. Du gouvernement Averescu au gouvernement Marghiloman** 331
Gabriel Asandului, **The Administrative unification of interwar Romania (1918-1925)** 364
Bianca-Ioana Hanganu, **Romanian-German Relations Between 1933-1939 as Reflected in Diplomatic Documents** 387
Alin Spânu, **An administrative inspection in Bacău County (1942)** 401
Adrian Deheleanu, **Memory and history in communism: the official art, the Theses of July 1971 and the appearance of the cult of personality of Nicolae Ceauşescu** 407

HERALDRY, NUMISMATICS/ HERALDIQUE, LES NUMISMATIQUE/ HERALDIK, NUMISMATIK

Ştefan S. Gorovei, **„Dans une forme spécifique pour la pensée héraldique". Réflexions concernant l'héraldique territoriale** 432
Anton Coşa, **Les armoiries de nouvel évêque auxiliaire du Diocèse catholique romain de Iași (Mgr Petru Sescu)** 441
Elena Brînduşa Popovici, **Representations of the Goddes Aphrodite on coins in the Black Sea** 456
Dorel Bălăiță, **Pages from the history of the glass industry from Moldova. Tokens of the Glass Factory from Lespezi** 466

RELATED SCIENCES/ SCIENCES CONNEXES/ VERWANDTE WISSENCHAFTEN

Andreea Aurelia Iojă, **Shaping the transfer of contaminants in groundwatwer chatchments. Case study: the interfluve Siret - Trotuş - Fântânele** 478

NOTES AND REVIEW/ NOTES ET COMPTE-RENDUS/ NOTIZEN UND BEWERTUNGEN

Costache Negruzzi, ***Alexandru Lăpuşneanu şi alte texte canonice*** **(prefață, fișă bibliografică şi referinţe critice de Lucian Pricop), Ed. Cartex 2000, Bucureşti, 2018, 158 p. (*Mihaela Nicoleta Ichim-Radu*)** 502
Pr. Costică Ceauşu, ***Trepte din cer: biserica de lemn de la Scorţeni,*** **Ed. Cosmopoli, Bacău, 2021, 89 p., conţine bibliografie (*Dimitrie-Ovidiu Boldur)*** 504

Abbreviations/ Abréviations/ Abkürzungen 506

DOCENDO DISCITUR.
VIOREL CĂPITANU – O VIAȚĂ ÎN SLUJBA PATRIMONIULUI

Cristinel Plantos

Anul acesta, pentru comunitatea culturală a Bacăului și nu numai, putem vorbi despre o triplă aniversare. Se împlinesc 65 de ani de la înființarea prestigioasei instituții ce este astăzi Complexul Muzeal „Iulian Antonescu", tot 65 de ani de la momentul în care Viorel Căpitanu debuta profesional în cadrul acestei instituții, respectiv 90 de ani de viață pe care domnia sa îi va aniversa în toamna acestui an.

Despre biografia lui s-au scris numeroase pagini[1], astfel încât, cu prilejul de față, cu riscul redundanței, vom reaminti, printre altele, principalele repere din viața sărbătoritului nostru.

Fiu al lui Olga și Gheorghe Căpitanu, acesta s-a născut la 7 octombrie 1932 în comuna vasluiană Tanacu, într-o familie de „chiaburi", după cum cu o subtilă ironie a mărturisit-o chiar domnia sa[2]. Aici va deprinde primii pași pe tărâmul cunoașterii, la școala primară din localitatea natală. Formarea s-a intelectuală va prinde contur la Școala Normală „Vasile Lupu" din Iași, respectiv la Liceul „Mihail Kogălniceanu" din Vaslui și se va desăvârși în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. Între anii 1953-1957 va urma cursurile predate de prestigioși profesori precum C.S Nicolăescu-Plopşor, M. Petrescu-Dîmboviţa, D. Berlescu, I. Grămadă ș.a, încununați, la finalul studiilor, cu titlul de diplomat universitar.

---

[1] Silvia Iacobescu, *Viorel Căpitanu*, în „Carpica", XXXVI, 2007, p. 225-233; Mihaela Băbușanu Amalanci, *Viorel Căpitanu la 80 de ani*, în „Carpica", XLI, 2012, p. 23-28; Lăcrămioara-Elena Istina, *Viorel Căpitanu - o viață în muzeul băcăuan,* în „Carpica", XLI, 2017, p. 9-23; Eugenia Antonescu, *Amintiri cu Viorel Căpitanu, C.S. Nicolaescu-Plopşor*, în „Carpica", XLI, 2017, p. 24-30; Elena Artimon, *Viorel Căpitanu. O viaţă dedicată muzeului şi arheologie*, în „Carpica", XLI, 2017, p. 31-34; 132; Mihaela Băbușanu Amalanci, *La aniversară. Viorel Căpitanu la 85 de ani*, în „Carpica", XLVI, 2017, p. 35-37.

[2] *Interviu cu Viorel Căpitanu, arheolog, fost director al Complexului Muzeal „Iulian Antonescu", acum la 85 de ani*, în „Deșteptarea", ediția din 4 Decembrie 2017. Cele câteva hectare pământ aflate în proprietatea familiei au reprezentat un pretext pentru autoritățile comuniste de a-l cataloga pe Gheorghe Căpitanu „chiabur" și, prin urmare, în jurul anului 1952 acesta a fost scos din sat. Pecetea de fiu de „chiabur" va fi pusă și pe tânărul Viorel Căpitanu, asupra acestuia planând, la începutul anilor '50, amenințarea reală de a fi exclus din școală.

Șantierele arheologice din timpul studenției, mai ales cele sub îndrumarea lui C.S. Nicolaescu-Plopșor, îi vor marca destinul profesional al tânărului absolvent, arheologia fiind calea pe care acesta o va urma mai bine de patru decenii.

La 1 septembrie 1957 își va începe cariera profesională, fiind repartizat ca muzeograf la proaspăt înființatul Muzeu Regional din Bacău, instituție al cărui act de naștere datează din luna aprilie a aceluiași an. Un amănunt interesant, probabil mai puțin cunoscut, este acela că inițial acesta a fost repartizat la Muzeul din Baia Mare unde exista un mediu și un colectiv axat pe studiului perioadelor paleolitice.

Chiar de la începutul carierei, destinul uman și profesional i s-ar fi putut frânge în același an (1957) când securitatea va începe urmărirea sa, urmată ulterior (1958) de arestarea, pe motive politice, alături de mai mulți tineri intelectuali de la Facultatea de Istorie din Iași, liderul acestora fiind considerat eruditul profesor Alexandru Zub. Din fericire, pentru Viorel Căpitanu perioada detenției, petrecută la Ploiești, va fi de câteva luni, astfel încât acesta se va reîntoarce curând în muzeul băcăuan.

*

Ajuns într-un muzeu tânăr, fără colecții și patrimoniu, împrejurarea a făcut ca debutul profesional al aniversatului nostru să coincidă, din perspectivă arheologică, cu studiul începuturile primelor manifestări umane, anume paleoliticul. De altfel, primele publicații ale domniei sale au fost dedicate acestei perioade[3]. Amintim aici punerea în circuitul științific a cercetărilor de la Buda, din bazinul Bistriței, de la Poiana Scaune, Bicaz Chei, din proximitatea barajului de la Bicaz unde, dealtfel, în studenție, și-a făcut ucenicia sub coordonarea profesorului Nicolaescu-Plopșor. Nu trecem cu vederea, aferent aceleiași periode, cercetările de la Poiana Cireșului (jud. Neamț), astăzi considerat unul dintre cele mai importante situri *gravettiene* din sud-estul Europei. Într-un studiu din anul 1969, în baza unor cercetări proprii, profesorul Căpitanu opina că avem de-a face cu niveluri de locuire aparținând „culturii gravettiene orientale", concluzii care, cu unele nuanțări, sunt și astăzi valide. O altă contribuție importantă la înțelegerea paleoliticului a rezultat și din cercetarea, între anii 1962-1968, a sitului de la Lespezi (jud. Bacău), pe Valea Bistriței, alături de Maria Bittiri.

În paralel cu preocupările vizând paleoliticul, Viorel Căpitanu va fi implicat și în cercetarea altor epoci pre- și proto-istorice, astfel încât

[3] A se vedea *infra* lista lucrărilor publicate.

orizontul său de cunoaștere și înțelegere al preistoriei acestui spațiu se va lărgi semnificativ. În acest sens, alături de Marilena și Adrian Florescu va investiga o salbă de aşezări neolitice şi de epoca bronzului din zona Colinelor Tutovei, de pe Valea Siretului, a Zeletinului şi Berheciului. Amintim aici, selectiv, pe cele de la Dădești, Găiceana, Ţigăneşti, Lichitişeni, Dealul Morii, Bărboasa, Onceşti, Tăvădăreşti ș.a.

Prima epocă a fierului va fi, la rândul ei, abordată prin cercetările și studiile dedicate, spre exemplu, așezărilor de la Dădești, Vultureni, Cimbala, dar și a unor depozite de bronzuri precum cel de la Gioseni ori a unor descoperiri izolate, precum spada de la Marvila.

Anii 1967-1968, prin recunoașterea în teren și mai apoi sondarea, în premieră, alături de Vasile Ursachi, a sitului pluristratificat de la Răcătău[4], vor avea menirea de a-i deschide un nou capitol în sfera profesională, anume cel al cercetării civilizației getice și dacice.

Deşi aşezarea de la Pânceşti-*Cetăţuie* (Răcătău) a fost semnalată încă din secolul al XIX-lea[5] iar mai târziu de către diferiți cetățeni[6], nimeni până în anul 1968 nu a întreprins vreun demers pentru a efectua o cercetare în acest loc, numit de către localnici „Troian" sau „Apărătoarea", aflat în apropiere de satul Gălăşeşti, în prezent dispărut. Nici cercetările de suprafață în această zonă, efectuate între 1949-1951 de către colectivul șantierului arheologic de la Poiana, nu au condus la identificarea importantei aşezări fortificate de aici, motiv pentru care, chiar și după descoperirea celei de la Brad (com. Negri) în anul 1962, nu a fost luată în calcul la identificarea celor trei „*polis*-uri" de pe Siret, pomenite de către geograful antichității Ptolemeu.

Situată la 3 km sud-est față de satul Răcătău de Jos, respectiv la 2,6 km nord-vest față de satul Pânceşti, „Cetăţuia" domină întreaga vale a Siretului pe o distanţă de zeci de kilometri în aval şi amonte, cu o vizibilitate ce atinge zonele de vărsare ale Bistriţei, respectiv ale Trotuşului, fiind amplasată pe terasa înaltă de pe malul stâng al Siretului.

În urma celor peste 30 de campanii de cercetare arheologică sistematică, au fost identificate depuneri aparţinând epocii bronzului

[4] Astăzi situl se află în teritoriul administrativ al comunei Pânceşti fiind înscris în Repertoriul Arheologic Național (Situl arheologic de la Pânceşti – *Cetăţuie*: cod RAN: 24196.01), respectiv în Lista Monumentelor Istorice ca monument de importanță națională (cod LMI: BC-I-s-A-00737).

[5] Ca răspuns la chestionarul lui Alexandru Odobescu din anul 1871.

[6] Mai multe fragmente ceramice, recuperate din sit, au ajuns pe această cale la Muzeul Naţional de Istorie din Bucureşti ori la Muzeul din Piatra-Neamț.

(cultura Monteoru), primei epoci a fierului (grupul Cozia-Brad), respectiv celei de-a doua epoci a fierului (sec. IV a.Chr.-II p.Chr.).

Staţiunea din a doua epocă a fierului se întinde pe mai multe hectare fiind împărţită în trei sectoare, anume: „**acropola**" (fortificată), **aşezarea deschisă** (zona nefortificată), respectiv **necropola tumulară**.

Încă de la primele campanii, pe baza unor elemente caracteristice[7], profesorul Căpitanu a înaintat ipoteza că la Răcătău (Pânceşti n.n.) a existat un centru rezidenţial de tip *dava* ce poate fi identificat cu antica *Tamasidava*[8], propunere larg acceptată în mediul academic încă de la început.

Rezultatele amplelor cercetări sunt astăzi parțial cunoscute grație unui număr semnificativ de studii, note sau comunicări. Astfel, cercetătorul băcăuan a pus în circuitul științific atât sinteze ale campaniilor de cercetare cât și studii dedicate unor tipuri de artefacte precum ceramica, plastica, fibulele, uneltele și armele din fier, obiectele de port și podoabă, amforele, obiectele cu semnificație cultuală, importurile elenistice și romane, monedele sau, într-un alt registru, descoperiri și comportamentele funerare[9].

Practic, fără teama de a greși, cercetarea și publicarea, fie și parțială, a rezultatelor din acest sit, a constituit pentru studierea celei de-a doua epoci a fierului din țara noastră o sursă de primă mână în elaborarea unor sinteze globale ori a unor studii pe diverse categorii de artefacte.

Spre exemplificare, în volumul dedicat importurilor din lumea elenistică și romană, regretatul profesor Glodariu constata, la nivelul anului 1974, că stațiunile de la Brad și Răcătău furnizau peste 40% din ceramica de import din Dacia preromană[10]. Dealtfel, rămânând în zona statisticii, Răcătăul și autorul cercetărilor de aici este citat de peste 30 de ori în lucrarea mai sus menționată, în condițiile în care cercetarea sitului de pe malul Siretului se afla abia la început.

Printre alte sinteze, în a căror elaborare materialele descoperite în *dava* de la Pâncești s-au constituit în adevărați piloni de susținere, mai

[7] În sens general, pentru caracteristicile așezărilor de tip *dava*, a se vedea Gelu Florea, *Dava et Oppidum: débuts de la genèse urbaine en Europe au deuxième âge du Fer*, Cluj-Napoca 2011.
[8] Viorel Căpitanu, Vasile Ursachi, *O nouă cetăţuie dacică pe Valea Siretului*, în „Carpica", II, 1969, p. 101.
[9] A se vedea *infra* lista publicațiilor.
[10] Ioan Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea romană și elenistică*, Cluj 1974, p. 45. O imagine mai clară a dimensiunii importurilor ceramice din mediul elenistic și roman din acest sit a se vedea la Maria Cristina Popescu, *Hellenistic and Roman Pottery in pre-Roman Dacia: (2nd century B.C.-1st century A.D.)*, București 2013.

amintim lucrările dedicate civilizației fierului la daci[11], metalurgiei bronzului, respectiv al fibulelor din Dacia preromană[12], al ceramicii pictate[13], cea care a tratat ceramica elenistică și romană din Dacia[14] sau, mergând spre sfera spirituală, menționăm volumul dedicat credințelor și practicilor funerare, religioase și magice. din lumea getică și dacică[15] ori sinteza privind manifestărilor spirituale din Dacia, elaborată de Silviu Sanie[16].

Pe lângă această selectivă listă, aproape că nu există volum sau studiu de specialitate mai amplu care să nu facă trimitere la piese sau situații arheologice din *dava* de pe malul Siretului.

Tot în sfera cercetării civilizației getice și dacice, împreună cu Vasile Ursachi, a întreprins cercetări arheologice și în alte puncte de interes din județul Bacău. Este cazul investigațiilor din cetățile de la Moinești și Târgu Ocna, extrem de importante din perspectiva zonei de contact dintre mediul dacic intracarpatic și civilizația getică de pe Valea Siretului, situri aflate astăzi sub pătura uitării și, din păcate, a degradării.

Viorel Căpitanu a avut preocupări și în domeniul numismaticii; sunt demne de amintit numeroasele tezaure cu monede romane, (de perioadă republicană și imperială), bizantine sau turcești, puse în circuitul științific și muzeal. Amintim doar pe cele de la Ardeoani, Blăgești, Călugăreni, Cornii de Sus, Horgești, Măgirești, Oncești, Pâncești, Răcătău (toate din județul Bacău) sau cel de la Copăcești (jud. Vrancea).

Preocupările domniei sale nu s-au oprit însă doar la studiul celei de-a doua epoci a fierului. Nu puține sunt contribuțiile aduse în ceea ce privește perioada secolelor II-III p. Chr., orizont cronologic caracterizat, într-o mare parte a arealului geografic est-carpatic, de ceea ce convențional este cunoscut drept cultura carpică. Selectiv, amintim aici publicarea descoperirilor de la Bărboasa, Gălănești, Poiana-Negri, Săucești etc.

---

[11] Ioan Glodariu. Eugen Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n.-I e.n)*, Cluj-Napoca 1979.

[12] Aurel Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr.-sec. I d.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse de bronz*, București 1996; Aurel Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. - I e.n.)*, București 1997.

[13] Gelu Florea, *Ceramica pictată. Artă, meșteșug și societate în Dacia preromană (sec. I.a.Chr.-I. p.Chr.)*, Cluj-Napoca 1998.

[14] Maria Cristina Popescu, *op.cit.*

[15] Valeriu Sîrbu, *Credinţe şi practici funerare, religioase şi magice în lumea geto-dacilor*, Galaţi 1993.

[16] Silviu Sanie, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Iași, 1995.

Pentru perioada secolelor III-IV p. Chr., sunt de amintit descoperirile din județul Bacău de la Călinești, Itești și Berbiceni iar pentru secolele V-VI p.Chr., semnificativă este cercetarea de la Mănoaia-Costișa. Epoca medievală a fost, la rândul ei, atinsă de preocupările sale, mai ales prin punerea în circuitul științific a unor tezaure monetare, precum cel din localitatea sa natală Tanacu (jud. Vaslui).

Cu siguranță, în cele expuse până acum, se regăsește doar o mică parte din contribuția aniversatului nostru la îmbogățirea patrimoniului cultural în general și, mai ales, al instituției în care a profesat întreaga carieră, muzeu care, așa cum precizam mai sus, la momentul angajării sale nu deținea practic un patrimoniu arheologic mobil iar la momentul pensionării sale (1998) deținea o colecție arheologică (și nu numai) impresionantă.

Prin cele peste 300 de puncte descoperite și valorificate din punct de vedere științific sau muzeal, (situri arheologice, tezaure și depozite), și-a adus o contribuție majoră în punerea județului Bacău pe harta arheologică a României. Prin travaliul său el reprezintă, chiar și astăzi, o *rara avis* în peisajul arheologiei și muzeografiei românești.

*

Pe lângă cercetare, s-a ocupat și de organizarea, administrarea și buna funcționare a muzeului băcăuan. După plecarea lui Iulian Antonescu la Bucureşti, la 1 septembrie 1971 Viorel Căpitanu a fost numit director al Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă Bacău, funcţie în care a rămas până în anul 1974 când a revenit pe post de muzeograf principal. După anul 1989, ca urmare a dizolvării şi reorganizării complexului muzeal, la 1 aprilie 1990 va fi din nou numit director al Muzeului Judeţean de Istorie „Iulian Antonescu", funcţie în care a rămas până la ieşirea la pensie (1998).

Din postura de director a reușit mutarea sediului muzeului în locația în care se află la momentul de față, o clădire modernă conformă funcției sociale ce muzeul o îndeplinește, loc unde sunt întrunite toate condițiile unei cercetări muzeografice de calitate, cuprinzând săli de expoziţie, depozite, laboratoare, bibliotecă, birouri etc.

Prin urmare, meritele sale au fost recunoscute atât la nivel local, fiind distins cu **Diploma de onoare** acordată de Consiliul Judeţean Bacău pentru întreaga activitate dedicată cercetării şi valorificării patrimoniului cultural, cât și național prin **Diploma de merit** acordată de Ministerul Culturii şi Cultelor, **Ordinul „Meritul Cultural"** în grad de ofiţer, categoria E, respectiv **Indemnizaţia de merit** pentru realizări deosebite şi recompensarea unei activităţi de notorietate în domeniul culturii.

Pe lângă recunoașterea națională, profesorul Căpitanu și rezultatele

cercetărilor sale, a beneficiat și de recunoaștere internațională, mai ales prin intermediul unor mari expoziții precum cele de Belgrad (1972), Ljubliana (1972), Roma (1979-1980), Amsterdam (1980), Paris (1980), Middlesbrough (1980), Köln (1980), Viena (1980) sau Trieste (1997), la care adăugăm vizibilitatea, și astăzi prezentă, ce rezultă din numeroasele citări ale acestuia în literatura de specialitate din străinătate.

*

Întâlnirea mea cu profesorul Viorel Căpitanu s-a petrecut în vara târzie a anului 1999. Atunci, în calitate de student „la arheologie", am efectuat o serie de cercetări de suprafață într-o localitate de la granița județului Bacău cu Vrancea (Prădaiș), prilej cu care a rezultat un bogat material arheologic dar a cărui încadrare era mult prea devreme pentru mine a o putea face corect. Astfel, sub imboldul „patriotismului local" de vrâncean, am pornit plin de entuziasm către Muzeul Vrancei din Focșani unde destinul a făcut să nu întâlnesc pe nimeni disponibil în a mă ajuta în rezolvarea misterelor din pungile mele prăfuite. Fără a dezarma, am luat calea Bacăului unde știam, din lecturile încă proaspete de la cursurile și seminariile de specialitate, că activează un anume Viorel Căpitanu, nume a cărui rezonanță era suficientă, la acea vreme, a induce un sentiment de respect dar amestecat și de o ușoară teamă. Astfel, providența a făcut ca la momentul în care am sosit în holul muzeului băcăuan să întâlnesc un domn cu părul cărunt, într-un halat de lucru[17]. Întrebat fiind pe cine caut, am răspuns ferm că „pe domnul Căpitanu"! Răspunzându-mi că îl am chiar în față, recunosc că pe moment s-a produs o ușoară confuzie în mintea mea, chipul blând și radios al acestuia neavând nimic în comun cu proiecția ce eu mi-o creasem în ceea ce îl privește. Exprimându-mi doleanțele, m-a poftit în biroul său și într-un timp foarte scurt mi-a lămurit toate misterele extrase de mine din râpa Pradaiș-ului[18]. Practic, pentru mine, acela a fost momentul în care s-a produs *declic*-ul și am înțeles că vreau să fiu arheolog și, totodată, a reprezentat începutul colaborării și prieteniei mele cu domnia sa.

Din acea zi, pe parcursul a multor ani, muzeul din Bacău a devenit a doua mea casă, toate vacanțele petrecute în Vrancea natală având ca punct de reper instituția și oamenii de aici. Fie la biroul său din incinta muzeului

[17] Mai târziu aveam să aflu că, la acel moment, Viorel Căpitanu era deja pensionar.

[18] De altfel, cu ajutorul dat de domnia sa în determinarea materialelor, la îndemnul și suportul prietenei Elena-Lăcrămioara Istina, în toamna aceluiași an îmi făceam debutul publicistic chiar în revista muzeului băcăuan (Cristinel Plantos, *O nouă aşezare a dacilor liberi la Pradaiş (jud. Bacău)*, în „Carpica", XXVIII, 1999, p. 79-90).

ori în apartamentul familiei sale, acesta mi-a oferit din cunoștințele sale, nu de pe poziția „profesorului" ci cu modestie și nedisimulatul crez că ucenicul este firesc să își depășească mentorul. De altfel, la revederile noastre, printre primele întrebări ce mi le adresa se regăsea invariabil: „ce mai este nou?" (în domeniul arheologiei).

Încă de atunci, dorința profesorului Căpitanu a fost ca, la finalizarea studiilor, să profesez la muzeul din Bacău unde să îi continui munca, mai ales în situl de la Răcătău (Pâncești). Chiar dacă destinul a decis ca traiectoria mea profesională să se desfășoare departe de urbea de pe râul Bistrița, cooptarea în colectivul de cercetare în anul 2002[19], respectiv micile mele contribuții privind *dava* de pe Siret[20], sper să reprezinte doar începutul (mai greu) al unui nou capitol din cercetarea acestui important monument.

*

Un proverb latin, *docendo discitur* („înveți, învățând pe alții"), inspirat din epistolele lui Seneca, se potrivește modului în care sărbătoritul nostru s-a ghidat în viață: „**Trăiește în mijlocul celor care te pot face mai bun, înconjoară-te de cei pe care îi poți face mai buni. Sunt lucruri care merg împreună: învățând pe alții, oamenii învață ei înșiși**"[21].

Viorel Căpitanu reprezintă un model de muzeograf, un om pasionat şi tolerant care s-a contopit cu meseria lui. Alături de soția lui Florentina, a sacrificat timp din timpul lui liber, a renunțat la multe pentru meseria care i-a umplut sufletul dar, în același timp, a dăruit din munca lui celor dispuși să primească. Profesionalismul, generozitatea și căldura umană sunt câteva dintre darurile primite de la magistrul meu, daruri ce încerc să le folosesc și să nu le pierd.

[19] Vasile Ursachi, Lăcărămioara-Elena Istina, Cristinel Plantos, *Răcătău de Jos, com. Horgeşti, jud. Bacău. Punct: Movila lui Cerbu*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2002", București, 2003, p. 249-251, nr. 156.

[20] Cristinel Plantos, *O reprezentare antropomorfă din dava de la Răcătău (jud. Bacău)*, în „Apvlum" XL, 2003, p. 123-137; Cristinel Plantos, *Observaţii pe marginea a două piese din bronz din aşezarea getică de la Răcătău (jud. Bacău)*, în „Carpica" XXXIV, 2005, p. 103-114.

[21] L. Anneus Seneca, *Scrisori către Luciliu*, cartea I, scrisoarea a VII-a, (traducere și note Gheorghe Guțu, studiu introductiv Isac Davidsohn), București 1967.

Lista lucrărilor publicate de Viorel Căpitanu şi colaboratori

Studii şi articole

1. *Cercetările şi săpăturile arheologice de la Buda*, în „Materiale", VII, 1961, p. 21-28 (în colaborare).
2. *Săpăturile de la Buda*, în „Materiale", VIII, 1962, p. 141-144 (în colaborare).
3. *Prezenţa lui Elephas meridionalis Nesti în terasa a doua a Bistriţei (Racova-Buhuşi)*, în „*AŞUI*", (Șt. Nat.), b, Geol.-geogr., t. X, p. 79-84, 1964 (în colaborare).
4. *Prezenţa lui Mastodon arvenensis Croizet et Jobert în terasa de 160 m a Bistriţei*, în „AŞUI", (Șt. Nat.), b, Geol.-geogr., t. XI, 1965, p. 97-100 (în colaborare).
5. *Topoare de aramă şi bronz descoperite la Găiceana*, în „ArhMold", II-III, 1964, p. 445-452 (în colaborare).
6. *Câteva observaţii privind sfârşitul epocii bronzului şi începutul hallstattului în lumina cercetărilor din regiunea Bacău*, în „RevMuz", V, 1965, p. 422-423.
7. *Noi date cu privire la prezenţa culturii swideriene în regiunea Bacău*, în „Ateneu", nr. 8, 1966.
8. *Descoperiri arheologice în raionul Adjud, aşezarea neolitică de la Ţigăneşti, com. Vultureni*, în „RevMuz", VI, 1966, p. 546.
9. *O nouă aşezare swideriană în Carpaţii Orientali*, în „SCIV", 1, 1967 (în colaborare).
10. *Aşezarea paleolitică de la Buda, com. Blăgeşti*, în „RevMuz", 4, nr. 3, 1967, p. 267-271.
11. *Descoperiri paleolitice în Bazinul Bistriţei*, în „Carpica", I, 1968, p. 10-16.
12. *Câteva observaţii privitoare la sfârşitul epocii bronzului în lumina săpăturilor arheologice efectuate de Muzeul din Bacău*, în „Carpica", I, 1968, p. 35-48 (în colaborare).
13. *Descoperiri recente de obiecte din aramă şi bronz în Moldova*, în „Carpica", I, 1968, p. 49-62 (în colaborare).
14. *Un mormânt hallstattian descoperit la Cimbala*, în „Carpica", I, 1968, p. 69-72.
15. *Necropola carpo-dacică de la Bărboasa*, în „Carpica", I, 1968, p. 199-208 (în colaborare).
16. *Cercetări arheologice de la Mănoaia-Costişa şi contribuţia lor la cunoaşterea culturii materiale locale din secolele V-VI în Moldova*, în „Carpica", I, 1968, p. 233-258 (în colaborare).
17. *Cercetări arheologice de suprafaţă în judeţul Bacău*, în „ArhMold", VI, 1969, p. 213-275 (în colaborare).
18. *Descoperiri paleolitice în judeţele Neamţ şi Vaslui*, în „Carpica", II, 1969, p. 7-16.
19. *Aşezarea din epoca bronzului de la Podu Morii-Bărboasa, com. Onceşti*, în „Carpica", II, 1969, p. 23-34 (în colaborare).
20. *Cercetări arheologice de la Dealul Morii*, în „Carpica", II, 1969, p. 49-80 (în colaborare).

21. *O nouă cetăţuie dacică pe Valea Siretului*, în „Carpica”, II, 1969, p. 93-130 (în colaborare).
22. *Un tezaur de monede republicane romane descoperit la Cornii de Sus, judeţul Bacău*, în „Carpica”, II, 1969, p. 131-144 (în colaborare).
23. *Tezaurul de denari romani de la Ardeoani*, în „Carpica”, II, 1969, p. 179-192.
24. *Un tezaur de monede turceşti descoperit la Copăceşti (jud. Vrancea)*, în „Carpica”, II, 1969, p. 349-362 (în colaborare).
25. *Un vârf de lance de silex descoperit la Luncani*, în „MemAntiq”, I, 1969, p. 305-310.
26. *Două topoare cu braţele în cruce descoperite în judeţul Bacău*, în „MemAntiq”, III, 1971, p. 435-440.
27. *Un tombe isolée de l'époque de LaTène à Răcătău, dép. de Bacău*, în „Apulum”, IX, 1971, p. 155-164 (în colaborare).
28. *Două celturi descoperite în Moldova*, în „Carpica”, IV, 1971, p. 133-136.
29. *Cercetările arheologice de la Dădeşti (judeţul Bacău)*, în „Carpica”, IV, 1971, p. 119-128 (în colaborare).
30. *Săpăturile de salvare de la Vultureni*, în „Carpica”, IV, 1971, p. 137-158 (în colaborare).
31. *Două tezaure de denari republicani şi imperiali descoperite la Răcătău şi Pânceşti*, în „Carpica”, IV, 1971, p. 167-196 (în colaborare).
32. *Tezaurul de monede bizantine descoperit la Horgeşti (jud. Bacău)*, în „Carpica”, IV, 1971, p. 253-270.
33. *Descoperiri de monede antice şi bizantine*, în „Carpica”, IV, 1971, p. 287-298.
34. *Câteva observaţii privind sfârşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului în lumina cercetărilor din judeţele Bacău şi Vrancea*, în „Sesiunea de comunicări științifice a Muzeelor de Istorie, decembrie 1964”, volumul I”, București, 1971.
35. *Descoperiri geto-dacice în judeţul Bacău*, în „Crisia”, 1972, p. 97-114 (în colaborare).
36. *Aşezarea paleolitică de la Lespezi, județul Bacău*, în „Carpica”, V, 1972, p. 39-68 (în colaborare).
37. *Cercetări arheologice ale Muzeului de Istorie din Bacău în anii Republicii*, în „Comunicări de Istorie şi Filologie a Casei corpului Didactic”, Bacău, 1973, p. 35-45.
38. *Tezaurul monetar din secolele XVI-XVII descoperit la Tanacu (jud. Vaslui)*, în „Carpica”, VI, 1973, p. 77-100**.**
39. *Noi descoperiri de monede antice în judeţul Bacău*, în „Carpica”, VII, 1975, p. 45-58 (în colaborare).
40. *Necropola daco-carpică de incineraţie din secolul al III-lea de la Gălăneşti-Bărboasa, comuna Onceşti, judeţul Bacău*, în „Carpica”, VII, 1975, p. 63-116.
41. *Contribuţii la cunoaşterea populaţiei autohtone în sec. II-III în jud. Bacău*, în „Muzeul Naţional”, II, 1975, p. 293-334.
42. *Tezaurul de monede romane imperiale de la Măgireşti (jud. Bacău)* , în

„Cercetări Istorice", S.N., VI, 1975, p. 69-81 (în colaborare).
43. *Noi descoperiri de topoare de aramă şi bronz în județul Bacău*, în „Carpica", VIII, 1976, p. 31-36.
44. *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacă de la Răcătău (județul Bacău)*, în „Carpica", VIII, 1976, p. 49-120.
45. *Necropola daco-carpică de la Săuceşti, județul Bacău*, în „Carpica", VIII, 1976, p. 151-182.
46. *Necropola birituală daco-carpică de la Săuceşti, jud. Bacău*, în „Muzeul Naţional", III, 1976, p. 165-180**.**
47. *Brad und Răcătău zwei getisch-dakische befestigte Siedlungen (kreis Bacău),* în „Thraco-Dacica", I, 1976, p. 271-277 (în colaborare).
48. *Tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Dealul Perjului (com. Onceşti, jud. Bacău)*, în „Carpica", X, 1978, p. 195-204.
49. *Descoperiri arheologice aparţinând epocii bronzului din județul Bacău*, în „Carpica", XI, 1979, p. 135-148 (în colaborare).
50. *Raport privind săpăturile arheologice de la Răcătău, jud. Bacău*, în „Materiale", XIII, Oradea, 1979, p. 139-142.
51. *Descoperiri arheologice în com. Tanacu şi Dragomireşti, jud. Vaslui*, în „ActaMM", I, 1979, p. 223-239.
52. *Tamasidava*, în „Roumanie. Pages d'histoire", 4, nr. 4, București 1979, p. 40-45.
53. *Sabia de la Marvila*, în „MemAntiq", IX-XI, 1977-1979, p. 497-502 (în colaborare).
54. *Un vas tracic de tip Cozia-Brad descoperit la Răcătău, județul Bacău*, în „Carpica", XIV, 1982, p. 51-56.
55. *Un nou lot de denari romani imperiali din tezaurul de la Blăgeşti, județul Bacău*, în „Carpica", XIV, 1982, p. 81-86.
56. *Cercetări arheologice de suprafaţă pe teritoriul judeţului Bacău (II)*, în „Carpica", XIV, 1982, p. 139-158.
57. *Cercetări arheologice în aşezarea geto-dacă de la Răcătău, jud. Bacău*, în „Materiale", XVI, Vaslui, 1982, p. 109-121.
58. *Figurine antropomorfe geto-dacice, descoperite la Răcătău (com. Horgeşti, jud. Bacău)*, în „Carpica", XV, 1983, p. 141-152.
59. *Cercetări arheologice în aşezarea geto dacă de la Răcătău (jud. Bacău)*, în „Materiale", XV, Braşov, 1983, p. 201-210.
60. *Contribuţii la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice în bazinul Siretului. Dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în „SympThrac", I, Craiova, 1983, p. 57-58.
61. *Cetatea dacică de la Răcătău – Tamasidava,* în „Cronica", 18, nr. 30, Iași, 1983 p. III-IV.
62. *O spadă de fier de tip „akinakes" descoperită la Găiceana, județul Bacău*, în „Carpica", XVI, 1984, p. 51-54.
63. *Fibule de tip Latène descoperite în aşezarea de tip „dava" de la Răcătău, comuna Horgeşti, județul Bacău*, în „Carpica", XVI, 1984, p. 61-86.

64. *Contribuţii la cunoaşterea ritului de înmormântare la geto-dacii din Dava de la Răcătău*, în „SympThrac”, II, Turnu Severin, 1984.
65. *Unelte şi arme de fier descoperite în aşezarea geto-dacă de la Răcătău, com. Horgeşti, jud. Bacău*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 41-74.
66. *Amfore cu inscripţii descoperite în dava de la Răcătău (jud. Bacău)*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 75-80 (în colaborare).
67. *Contribuţia lui Vasile Pârvan privind localizarea davelor pe Siret*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 197-202.
68. *Inscripţii pe amforele de la Răcătău*, în „SympThrac”, III, Constanţa, 1985, p. 94-96.
69. *Reprezentări antropomorfe şi zoomorfe descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în „SympThrac”, IV, Oradea, 1986, p. 68-69.
70. *Cetatea dacică de la Moineşti*, în „Carpica”, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 53-70 (în colaborare).
71. *Obiecte cu semnificaţie cultuală descoperite la Răcătău, judeţul Bacău*, în „Carpica”, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 71-102.
72. *Ceramica geto-dacică descoperită în dava de la Răcătău, comuna Horgeşti, judeţul Bacău*, în „Carpica”, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 103-214.
73. *Obiecte de podoabă descoperite în dava de la Răcătău*, în „SympThrac”, V, Miercurea Ciuc, 1987, p. 39-42.
74. *Cetatea de la Moineşti*, în „SympThrac”, VI, Piatra Neamţ, 1988, p. 88 (în colaborare).
75. *Noi descoperiri monetare antice intrate în colecţiile Muzeului din Bacău*, în „SympThrac”, VI, Piatra Neamţ, 1988, p. 108.
76. *Importurile elenistice şi romane în dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în „SympThrac”, VII, 1989.
77. *Paleoliticul din sectorul subcarpatic al Bistriţei în lumina cercetărilor de la Lespezi-Bacău*, în „Carpica”, XX, 1989, p. 7-52 (în colaborare).
78. *Depozitul de bronzuri de la Gioseni*, în „Carpica”, XX, 1989, p. 69-82 (în colaborare).
79. *Obiecte de podoabă şi piese vestimentare descoperite în dava de la Răcătău, judeţul Bacău*, în „Carpica”, XX, 1989, p. 97-124.
80. *Tezaurul de monede romane imperiale de la Călugăreni, com. Dămieneşti, jud. Bacău*, în „Carpica”, XX, 1989, p. 137-148.
81. *Noi descoperi de monede antice şi bizantine intrate în colecţiile muzeului din Bacău*, în „Carpica”, XX, 1989, p. 193-202.
82. *Depozitul de bronzuri de la Gioseni, com. Tamaşi, jud. Bacău*, în „SympThrac”, VIII, Satu Mare-Carei, 1990, p. 137-138.
83. *O lucernă romană descoperită în dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în „SympThrac”, VIII, Satu Mare-Carei, 1990, p. 175-176.
84. *Iulian Antonescu, ctitor al muzeelor din judeţul Bacău*, în „Carpica”, XXII, 1991, p. 163-166.

85. *Noi contribuţii la cunoaşterea civilizației geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu. Dava de la Răcătău (antica Tamasidava)*, în „Carpica", XXIII/1, 1992, p. 131-192.
86. *35 de ani de existență a Muzeului de Istorie din Bacău*, în „Carpica", XXIII/2, 1992, p. 7-14.
87. *Expoziția „Descoperiri arheologice din anul 1991"*, în „Revista Muzeelor", tom 1, 1992, p. 70.
88. *Muzeul Județean de istorie „Iulian Antonescu" Bacău*, în „Revista Muzeelor", tom 4, 1992, p. 72-73.
89. *Necropola carpică de la Poiana-Negri, jud. Bacău*, în „Carpica", XXIII/2, 1992, p. 143-150 (în colaborare).
90. *Tezaurul de denari romani imperiali de la Parava, jud. Bacău*, în „Carpica", XXIII/2, 1992, p. 151-166.
91. *Tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Prăjești, comuna Traian, județul Bacău*, în „Carpica", XXIII/2, 1992, p. 167-184 (în colaborare).
92. *Colecția „Alexandru Aparu", Găiceana*, în „Carpica, XXIII/2, 1992, p. 273-280.
93. *Colecția „Costache Telentin", Bărboasa*, în „Carpica", XXIII/2, 1992, p. 323-326.
94. *Dava geto-dacică de la Răcătău, jud. Bacău*, în „Materiale", XVII, 1992, p. 121-139.
95. *Câteva observații referitoare la plastica antropomorfă din așezarea Cucuteni A de la Țigănești, județul Bacău (I)*, în „Carpica", XXV, 1994, p. 5-22.
96. *Ceştile dacice ornamentate din dava de la Răcătău, județul Bacău*, în „Carpica", XXV, 1994, p. 45-72.
97. *Obiecte din arta geto-dacă descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în „Carpica", XXV, 1994, p. 123-140.
98. *O lucernă romană descoperită în dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în „Musaios", IV/I, Buzău, 1994, p. 91-93.
99. *Cetatea dacică de la Răcătău*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice", Satu-Mare, 1994, p. 53.
100. *Objets à signification culturelle excetionelle décovertes dans de dava de Răcătău*, în *Relations thraco-illyro-helleniques, Bucureşti*, 1994, p. 335-343.
101. *Obiecte cu semnificație cultuală de excepție descoperite în Dava de la Răcătău, jud. Bacău*, în Sever Dumitrașcu, Vasile Moga, Aurel Chiriac, Sorin Sipoș (editori), *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 117-124.
102. *Cetatea dacică de la Moineşti, campania 1994*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice", Cluj-Napoca, 1995, p. 57-58 (în colaborare).
103. *Cetatea dacică de la Răcătău, campania 1994*, în „Cronica cercetărilor arheologice", Cluj-Napoca, 1995, p. 75 (în colaborare);
104. *Der Hortfund von Gioseni, Kr. Bacău, in der Moldau*, în T. Soroceanu (editor), „Bronzefunde aus Rumänien", Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 10, Berlin, 1995, p. 237-244.
105. *Plastica antropomorfă din așezarea Cucuteni A de la Țigănești, județul*

Bacău, în Gheorghe Dumitroaia, Dan Monah (editori), *Cucuteni aujourd'hui*, BMA II, Piatra Neamț, 1996, p. 343-358.

106. *Fulgeriş „Dealul Fulgerişului", „Trei Cireşi", com. Pânceşti, jud. Bacău*, în „Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*"*, Brăila, 1996, p. 108.
107. *Tiseşti-Tg. Ocna*, în „Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992", Brăila, 1996, p. 116 (în colaborare).
108. *Descoperiri arheologice din partea de N-E a judeţului Vrancea*, în „Carpica", XVI/1, 1997, p. 36-42.
109. *Cercetările arheologice în Dava de la Răcătău-Tamasidava, între anii 1992-1996*, în „Carpica", XXVI/1, 1997, p. 50-118.
110. *Şantierul arheologic Răcătău*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice", Bucureşti, 1997, p. 78-79 (în colaborare).
111. *N.C. Enescu - Strălucit dascăl şi cercetător*, în „Carpica", XXVI/2, 1997, p. 145-154 (în colaborare).
112. *A Hallstattian ritual pit discovered at Răcătău, Bacău Country / O groapă rituală descoperită la Răcătău, jud. Bacău*, în *Prima epocă a fierului la gurile Dunării şi în zonele circumpontice. Lucrările Colocviului Internaţional, Septembrie 1993*, Tulcea, 1997, p. 113-117.
113. *Săpăturile de la Răcătău, 1997*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice", Călăraşi, 1998, p. 62-63 (în colaborare).
114. *Cercetările de la Răcătău - campania 1998*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice", Vaslui, 1999 (în colaborare);
115. *Glass discovered in the Geto-Dacian settlement of Răcătău, Bacău District* în *Studii de istorie și arheologie. Omagiu cercetătorului dr. Eugen Iaroslavschi*, Cluj-Napoca, 2010, p. 143-159 (în colaborare).

Recenzii

116. *Al. Păunescu, L'évolution des outils et des armes en pierre taillée découverts sur le territoire de la Roumanie, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970, 359 p*., în „Carpica", IV, 1971, p. 438-439.
117. *Maria Bitiri, Paleoliticul în Ţara Oaşului, studiu arheologic. Centrul de informare şi documentare în ştiinţele sociale şi politice, text 146. p., planşe 50, Bucureşti, 1972*, în „Carpica", V, 1972, p. 287.
118. *Vasile Ursachi, ZARGIDAVA . Cetatea dacică de la Brad, Bucureşti, 1995,* în „Carpica", XXVI/2, 1997, p. 181-184.

Necroloage

119. *Radu Vulpe (1899-1982)*, în „Carpica", XV, Bacău, 1983, p. 265-268.
120. *Hadrian Daicoviciu (1932-1984)*, în „Carpica", XVI, Bacău, p. 235-237.
121. *Ştefan Cucoş (1936-1992)*, în „Carpica", XXIII/2, 1992, Bacău, p. 327-331.

Ghiduri şi cataloage

122. *Ghidul monumentelor din judeţele Bacău şi Neamţ*, Bacău, 1971 (în

colaborare).

123. *Iliri şi Daci*, Cluj-București, 1972 (în colaborare).
124. *Civilizația daco-geților în perioadă clasică.* Catalog de expoziție, București, Bacău, Cluj-Napoca, 1976 (în colaborare).
125. *Catalogul expoziției „Civilizația geto-dacilor din Bazinul Şiretului”*, 1977 (în colaborare).
126. *I. Daci. Mostra della civilità daco-getica in epoca classica*, Roma, 1979-1980 (în colaborare).
127. *De Klassieke beschaving van de Daco-Geten*, Amsterdam, 1980 (în colaborare).
128. *Trésors des Daces. Collections des museeés roumains*, Paris, 1980 (în colaborare).
129. *The Dacians. An Exhibition from Romanian National Collections Presented Under the Romania-British Cultural Exchange Programme by the Council for Culture and Socialist Education of the Socialist Republic of Romania, in Association with the British Council, the Visiting Arts Unit of Great Britain, and Stockton Borough Council Museum Service*, Billingham Art Gallery, 1980 (în colaborare).
130. *Die Daker. Archäologie in Rumänien*, Köln, 1980.
131. *Die Daker*, Wien, 1980.
132. *Catalogul expoziției Civilizația traco-geto-dacică şi continuitatea sa în epoca formării poporului român*, Bacău, 1980 (în colaborare).
133. *Цивилизацията на дако-гетите през Класическия период*, София, 1981 (în colaborare).
134. *Catalogul expoziției Civilizația geto-dacilor din bazinul Siretului”/Le catalogue de l'Exposition La civilisation des Geto-Daces du bassin du Siret*, Buzău-Roman-Chișinău, 1992 (în colaborare).

Despre autor

135. Victor Mitocaru, *Muzeul de Istorie „Iulian Antonescu” (Interviu cu Viorel Căpitanu)*, în „Carpica”, XXIII/2, Bacău, 1992, p. 17-20.
136. Silvia Iacobescu, *Viorel Căpitanu*, în „Carpica”, XXXVI, Bacău, 2007, p. 225-233.
137. Mihaela Băbușanu Amalanci, *Viorel Căpitanu la 80 de ani*, în „Carpica”, XLI, 2012, p. 23-28;
138. Lăcrămioara-Elena Istina, *Viorel Căpitanu – o viață în muzeul băcăuan*, în „Carpica”, XLI, 2017, p. 9-23;
139. Eugenia Antonescu, *Amintiri cu Viorel Căpitanu, C.S. Nicolaescu-Plopşor...*, în „Carpica”, XLI, 2017, p. 24-30;
140. Elena Artimon, *Viorel Căpitanu. O viaţă dedicată muzeului şi arheologie*, în „Carpica”, XLI, 2017, p. 31-34;
141. Mihaela Băbușanu Amalanci, *La aniversară. Viorel Căpitanu la 85 de ani*, în „Carpica”, XLVI, Bacău, 2017, p. 35-37.

Aspecte de şantier, Răcătău 1971

Aspecte de şantier, Răcătău 1971

Sipozion ştiinţific - 1991

Imagini din fototeca Muzeului de Istorie Bacău

Simpozion ştiinţific 1996
(Imagine din fototeca Muzeului de Istorie Bacău

Simpozion ştiinţific, Bacău, 2017

A NEW CUCUTENI SETTLEMENT DISCOVERED IN THE VILLAGE OF HORODIȘTEA (THE COMMUNE OF PĂLTINIȘ, BOTOȘANI COUNTY). PRELIMINARY CONSIDERATIONS

Dumitru-Ionuț Stigleț[1]
Victor Iulian Maftei[2]

Keywords: *settlement, Eneolithic, Cucuteni, Horodiștea, the Middle Prut Depression, pottery, lithic tools*

Introduction

The first archaeological information related to the area of the Horodiștea village (the commune of Păltiniș, Botoșani County) was brought to the attention of tehe scientifical wold following the excavations carried out by Hortensia Dumitrescu (1929)[3] and Paul Verona (1934)[4], in the point of Horodiştea-*În Bâtcă*. Subsequently, in 1966-1970, other specialists, i.e., Viorica Perian, Nicolae Zaharia, Emilia Zaharia, and Dinu Marin continued the archaeological research in the sites of Horodiştea - *Dealul Păltiniş*[5] and Horodiştea - *În Bâtcă*[6].

The team of the *Archaeological Repertory of Botoșani* comprising Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi and Vasile Chirica completed the field research of the area in the period between 1973-1975, which led to the discovery of the following points: Horodiştea-*Sub Dealul Crucii*[7]; Horodiştea-*Vatra Satului Crăiniceni*[8], and Horodiştea-*Bobeucă*[9]. The recent

[1] Museographer, The Museum of History and Ethnography Târgu Neamț, the National Museum Complex Neamț; Phd candidate, Ștefan cel Mare University Suceava.
[2] Custodian manager, the Cetatea Neamț Museum, the National Museum Complex Neamț, Student, Ștefan cel Mare University Suceava.
[3] Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, p. 201.
[4] Paul Verona, *Memoriu relativ la descoperirile arheologice şi istorice făcute în regiunea Herţei din judeţul Dorohoi*, în „Revista istorică română", V-VI, București, 1935-1936, p. 635-363.
[5] Emilia Zaharia, Nicolae Zaharia, *Contribuţii privind rezultatele unor cercetări arheologice în Câmpia Jijiei Superioare din jud. Botoşani*, în *Din trecutul judeţului Botoşani*, I, Botoșani, 1974, p. 139; Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *op,cit.*, p. 199-200.
[6] Marin Dinu, *Le complexe Horodiştea-Folteşti et le problème de l'indoeuropéanisation de l'espece carpato-danubien*, în „Actes Thracologie", I, 1980.
[7] Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *op.cit.*, p. 201.
[8] *Ibidem*, p. 199.
[9] *Ibidem*, p. 201-202.

surface research conducted in the spring of 2022, on the eastern side of the Horodiștea village, in the basin of the Işnovăț creek, has revealed a new archaeological site that completes the repertory of prehistorical sites within the county of Botoșani.

The settlement of Horodiștea- *Pârâul Işnovăț*

Placed in the eastern limit of the locality, the settlement covers a terrace top on the right side of the Işlovăț creek (fig. 1). The site measures approximately 800 m^2, which stands to show that it was a small site adapted to the topographical conditions. The height of the terrace segment that is 7-8 metres from the riverbed, wasbordered by steep slopes (fig. 2).

The settlement is located outside the built-in area, around 350 meters of Valea Hârtopul Crucii, delimited to the north by a possible ditch (southeast from the Işlovăț creek and west from a communal road). According to the field observations, the placement of the site is a particular one, given that it benefitted from good visibility over a vast sector.

The surface research involved the retrieval of archaeological materials, mostly typical and atypical handbuilt pottery shards, subsequently interpreted. According to the preliminary observations, this site suggests low inhabitation that would correspond to the Eneolithic period.

Discussions

Following the brief presentation of the site and based on the archaeological material identified, we will elaborate preliminary discussions in the following lines. We must warn that they are open to future amendments when we will return to this location.

According to macroscopic data, the ceramic material is significantly corroded. From the field, we retrieved several fragments that allow a graphic reconstruction of certain types of containers. Concerning our graphic representation, we must state that medium-sized containers are dominant (spherical vessels, support vessels, and bowls), generally of a coarse fabric with a significant amount of degreasing elements (i.e., ground shards and gravel) (fig. 3-4). The ceramic material also includes fragments of high-quality cay containers but they account for very few items.

Whereas no absolute chronology may be determined to allow a precise ascription of the site, according to the technological observations based on the typical pottery remains which we included in our analysis it may be stated that the artefacts identified here pertain to the human habitations within the Cucuteni A Phase.

The lithic material almost non-existent in the inventory of the site comprises only a knife tip made of flint (with a local origin). We state that

at this stage of the research we have not found any other lithic or osteological items.

Concerning the presence of this settlement in the area, it does complete the corpus of discoveries belonging to Cucuteni A, which also includes the sites of Horodiştea-*Lungul Vântului* and Horodiştea-*Bobeucă*.

Pursuant to the field observations on the placement of these sites, we have concluded that most of them are located on medium sectors with smooth slopes, around water streams. Prehistorical communities must have preferred such locations to settle for the season as they were looking for a place to stay as they settled with the livestock in the area. We also mention that the human settlements in this area occupy small perimeters, i.e., under 1.000 metres.

Starting from these realities, it may be assumed that these locations were used as temporary settlements that exploited a surface of several hectares to benefit the community.

Conclusions

According to the archaeological research featured in the *Archaeological Repertory of Botoşani County,* the Cucuteni settlements record a massive presence within the archaeological sites of the area[10].

In this study, we referred to a site that has been found recently in the area of the Horodiștea villages (the commune of Păltiniș, Botoșani county), which had a strategic role, in our opinion, considering its placement. These settlements are particularly relevant because they are part of the reliable records attesting that the Cucuteni culture communities (most of them animal breeders) had great organisation skills for the management of the *extramuros* space, which comprised areas of crops, pastures, and hunting fields situated within the limits of an „estate”[11].

[10] Octavian Liviu Șovan, *Repertoriul Arheologic al Județului Botoșani*, ed. II, Botoșani, 2016, p. 7.
[11] Dumitru Boghian, Sergiu-Constantin Enea, Radu-Gabriel Pîrnău, *The Dynamics of Precucuteni and Cucuteni Habitat of the Bahluieț Basin (Târgu Frumos Microregion, Romania),* in the vol. *Cucuteni Culture within the European Neo-Eneolithic Context*: Proceedings of the International Colloquium „Cucuteni - 130. 15-17 October 2014, Piatra-Neamţ, Romania: In Memoriam dr. Dan Monah, In Memoriam dr. Gheorghe Dumitroaia, editors C. Preoteasa, C.-D. Nicola, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamţ, 2016, p. 425.

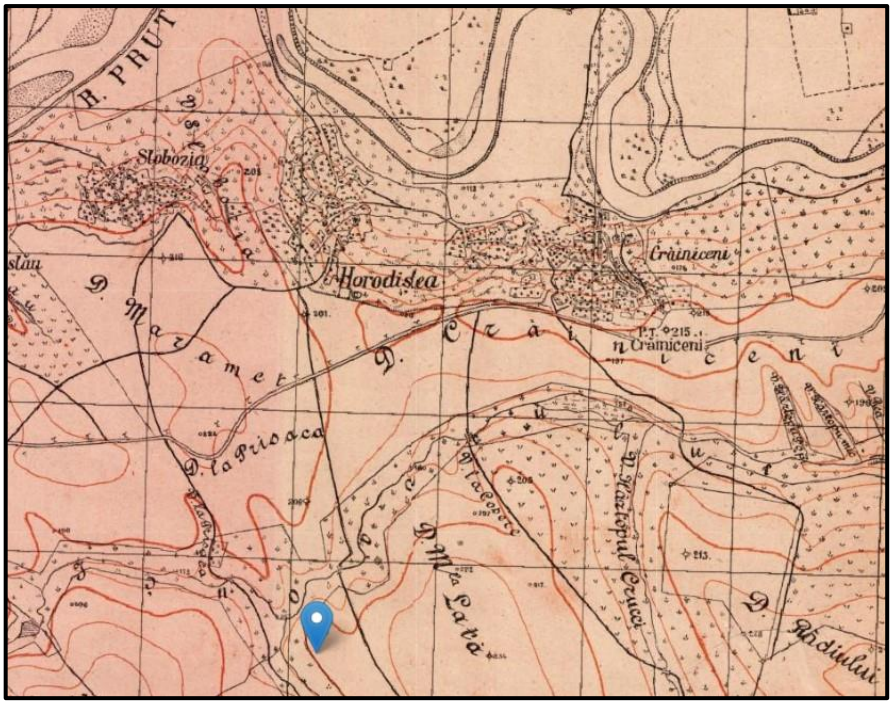

1

2

Fig. 1. Horodiștea- Pârâul Ișnovăț: 1, 2 – placement of the Cucuteni *site* (1 – Scale 1:20.000; 2 – Map: *Google Earth*)

Fig. 2. *Horodiștea- Pârâul Işnovăț: site placement, view from the east* (photo: I. Stigleț)

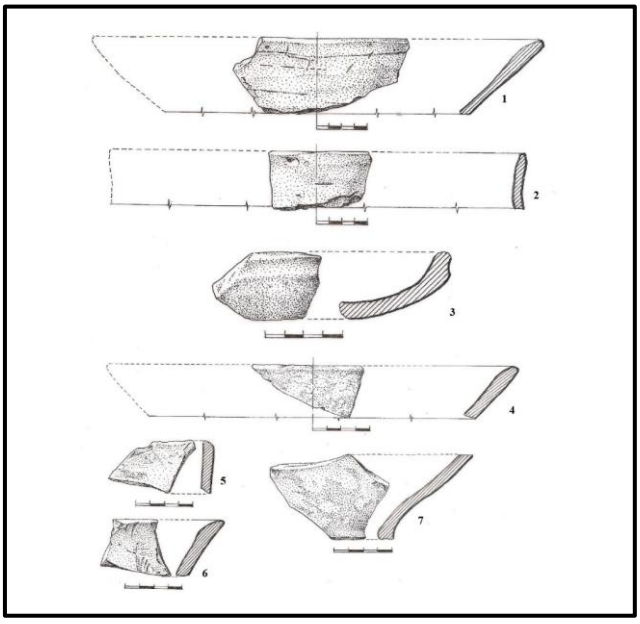

Fig. 3. Horodiștea- *Pârâul Işnovăț*: 1– 7 pottery (drawing by D. Spatariu)

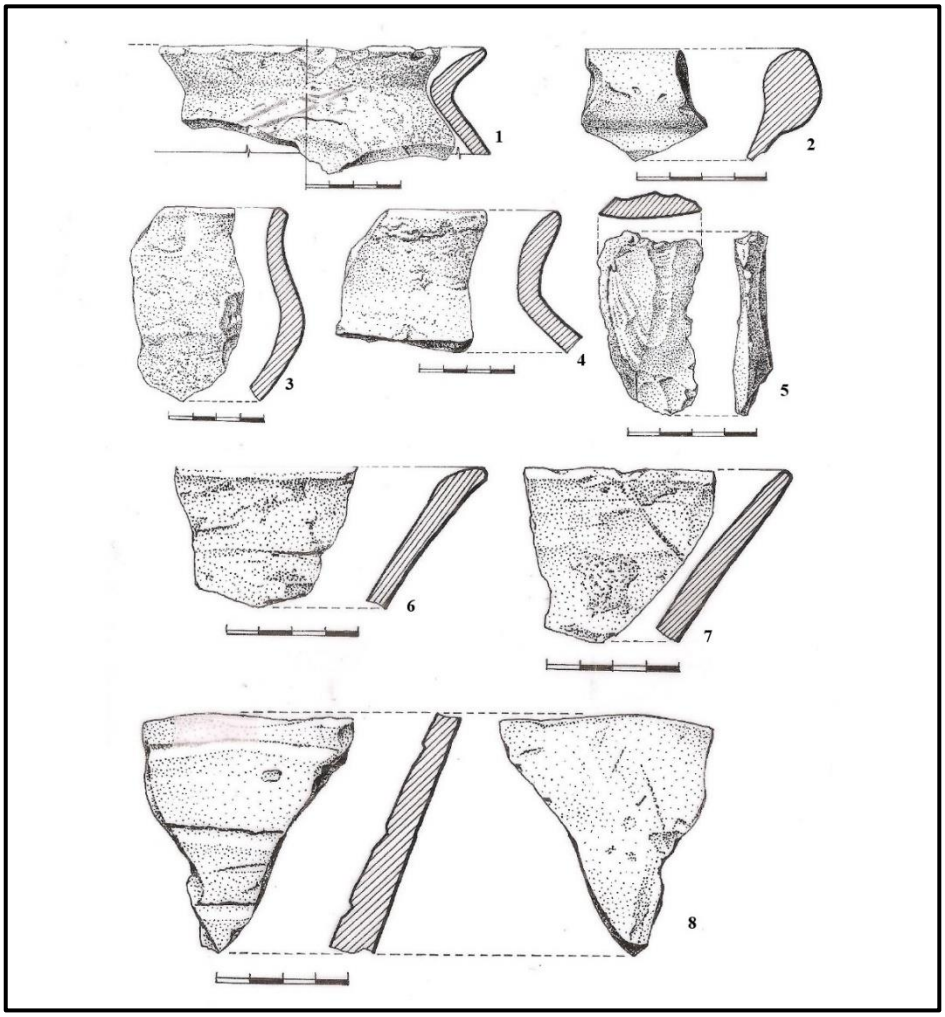

Fig. 4. Horodiștea- *Pârâul Işnovăț*: 1– 4, 6, 7, 8 pottery; 5- flint knife fragment (drawing by D. Spatariu)

A NEW PREHISTORICAL SETTLEMENT DISCOVERED AT FLONDORA (THE COMMUNE OF MANOLEASA, BOTOŞANI COUNTY). PRELIMINARY CONSIDERATIONS

Dumitru-Ionuț Stigleț [1]
Victor Iulian Maftei [2]

Keywords: *prehistorical settlement, Eneolithic, Cucuteni, Botoșani county, Flondora-Amariței.*

Introduction

The archaeological research carried out in recent years in the east-Carpathian area have resulted in the discovery of many sites pertaining to all historical periods.

Particularly, the Botoșani County has benefitted from a special attention over time, due to the archaeological potential that determined systematic archaeological excavations or field surveys. Their outcomes were included in archaeological repertories[3] and synthetic or monographic works[4].

Recently, in November 2021, during non-invasive archaeological research conducted in the micro-zone of the Middle Prut Depression (east of the Botoșani Country) by the authors of this paper, we have identified a new medium-sized prehistorical settlement dating to the Eneolithic, ascribed to the Cucuteni culture, which brings new data on the evolution of the Eneolithic communities east from the Carpathians. As our main objective was to identify new archaeological points in this space, we focused on the commune of Manoleasa, which researchers have studied intensely[5]. From a

[1] Museographer, The Museum of History and Ethnography Târgu Neamț, the National Museum Complex Neamț; Phs canditate, Ștefan cel Mare University Suceava.
[2] Custodian manager, the Cetatea Neamț Museum, the National Museum Complex Neamț, Student, Ștefan cel Mare University Suceava.
[3] Păunescu, Șadurschi, Chirica 1976; Șovan, 2016.
[4] Nițu 1969, p. 279-298; Aprotosoaiei 1974, p. 157-175; Aprotosoaiei 1980, p. 121-129; Crâșmaru 1979, p. 97-120; Brundiu 1980, p. 85-96; Crâșmaru 1989, p. 57-66; Nițu, Șadurschi 1994, p.181-193; Dascălu, Burtănescu 1998, p. 16-17; Melniciuc, Boghian 2010, p. 6-9; Boghian, *et alii* 2015, p. 621-661; Țerna, *et alii* 2020, p. 582-587.
[5] Zaharia 1961, p. 11- 41; Zaharia, Petrescu-Dîmboviţa, Zaharia 1970, p. 275; Monah, Popovici 1985, p. 66; Diaconescu 1998, p. 33; Burtănescu 2002 p. 507; Burtănescu, Șadurschi 2013, p. 1-26.

statistical perspective, this territory comprises 12 archaeological sites pertaining to the Cucuteni culture.

In the following lines, we will make a preliminary presentation of the settlement making the object of our study, based on the preliminary data available thus far.

The settlement of Flondora-*Amariței*

The settlement is placed on the western limit of the locality, on the right side of a terrace. It is delimited to the north by Valea Prisăcii, to the east by the Volovăț river valley and to the S-W by an agricultural road (fig. 1/1,2). In the perimeter of the site, measuring approximately 600 square metres, we identified a significant amount of archaeological material attesting to the presence of a prehistorical settlement. Field observations have pointed out that the terrace has a relative altitude of 10-12 metres from the river floodplain level.

The placement of this point is unusual because, in the prehistorical period, it benefitted from significant visibility on the corridor of the Volovăț river. The community chose this placement due to the higher terrace that ensured an easily defendable position.

Discussions

In a recently ploughed area, we found ruins of two possible buildings. As per the field observations, the first building is located in the N-E of the settlement; it is rectangular, medium-sized, significantly damaged by agricultural works (fig. 2). The inventory of this building comprises mostly heavily corroded ceramic shards of various sizes (fig. 3-4).

The second possible building is located approximately 90 metres away from the first one (in a straight line). Due to the seasonal agricultural activities, this building has been greatly damaged, and the material covered around 20 square metres (fig. 5). The inventory of the building, retrieved from the surface, includes several painted ceramic fragments of different sizes (fig. 6).

By analysing these pottery shards, we realised that many could have contributed to the graphic reconstruction of different types of vessels. It is worth noting that medium- and large-sized containers predominate (made of coarse fabric, comprising small gravel and crushed shells). The material we harvested included only a few vessels made of fine and semi-fine fabric.

The ceramic batch analysed also contains several shards with traces of painting, which enabled us to place them chronologically. From a

technological perspective, a yellowish, whitish or light-brown engobe layer specific to Phase B Cucuteni culture covered the surface of the shards. The painting is monochromous, featuring black, and in some cases, it includes two colours (fine red and black lines). The ornamental elements comprise parallel horizontal or oblique lines with thick black lines on the edges. Several shards feature geometrical-spiralled decorating models with minutely-executed patterns, which we ascribe to the Cucuteni culture, Phase A-B[6].

Another category identified in the perimeter of this site comprises lithic items represented by two hammers and a nucleus, made of flint (fig. 7). The hammers (made from former nuclei) feature significant use-wear traces, which means that their presence is related to an activity, such as the maintenance of the active tool surfaces. Because we found only a few items within this category, we correlated the information featured in the lines above with the literature published in the field, which has helped us with the cultural-chronological determinations[7].

The nucleus features traces of medium-sized lamellar chippings. The lithic material collected did not include any other finite items. Hence, we could not make a comparison with other lithic batches discovered in similar archaeological contexts.

Conclusions

The geographical unit studied – The Middle Prut Depression – currently depicts a landscape subjected to a high degree of anthropic intervention, favouring the regular emergence of new archaeological sites. The field observations – corroborated with the processing and analysis of the archaeological material – have enabled us to acquire a significant scientific database, which requires specific exploitation.

Through such research, we believe to have attained the primary goal proposed regarding issues related to the existence and localisation of archaeological sites on the middle stream of the river Prut. This study is a preliminary stage within the process of identifying areas with ruins, which we wish to feature in a specialised paper.

Concerning the prehistoric settlement treated in this study, it may be stated that the archaeological material collected at the surface of the site is not rich in terms of either quantity or quality, which does not confer precise dating. In the current stage of the research, based on the characteristics

[6] Dumitrescu 1979, p. 47- 55; Țerna- Vornicu, Țerna 2016, p. 97-112.
[7] Cucoș, Muraru 1985, p. 605-642; Boghian 1995, p. 7-42; Boghian 1996, p. 276-342; Boghian 2008, p. 39-70; Boghian 2009, p. 117-146.

identified in the ceramic material, we may ascribe the site to the Cucuteni B Phase.

In the future, we aim to research as accurately as possible the archaeological sites in this geographical area, for their inclusion in the scientific circuit and, not least, for their immediate protection.

References

1. Aprotosoaiei, F, *Cercetări arheologice efectuate în împrejurimile oraşului Săveni,* în *Din trecutul judeţului Botoşani*, I, Botoșani, 1974.
2. Aprotosoaiei, F, *Câteva noi puncte arheologice descoperite în zona Săvenilor*, în „Hierarsus", II, Botoșani, 1980.
3. Boghian, D, *Unele consideraţii asupra utilajului litic al complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie (I)*, în *CC*, Serie Nouă, 1 (11), Suceava, 1995.
4. Boghian, D, *Unele consideraţii asupra utilajului litic al comunităţilor Precucuteni-Cucuteni-Tripolie*, în *Cucuteni aujourd'hui*, Piatra Neamț, BMA, II, 1996.
5. Boghian, D*, Comunităţile cucuteniene din bazinul Bahluiului*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare", 2004.
6. Boghian, D, *Di alcune fonti di materia prima per l'utensileria litica delle comunità del complesso culturale Precucuteni-Cucuteni*, în *Cucuteni. Tesori di una civiltà preistorica dei Carpazi*. Atti del convegno italo-romeno, Roma, 2008.
7. Boghian, D, *Din nou despre unele surse de materie primă pentru confecţionarea utilajului litic al comunităţilor complexului cultural Precucuteni-Cucuteni*, în „Suceava" (XXXIV-XXXV-XXXVI)/2007-2008-2009, 2009.
8. Boghian, D.; Enea, S.-C.; Pîrnău, R.; Melniciuc, A, *Încercare de reconstituire a evoluției peisajului preistoric în Depresiunea Prutului Mijlociu, microzona sitului cucutenian de la Ripiceni-Holm, județul Botoșani (partea I)*, în Forțiu, S.; Stavilă, A. (*eds.*), *Interdisciplinaritate în arheologie și istorie. In Memoriam Florin Medeleț (1943-2005). Timișoara, 28 noiembrie 2015*, *ArheoVest*, III/2, Szeged, Jate Press, 2015.
9. Brudiu, M, *Cercetări arheologice de teren la Crasnaleuca şi Cotu Miculinţi*, în: „Hierasus", II, 1980.
10. Burtănescu, Fl, *Epoca timpurie a bronzului între Carpaţi şi Prut, cu unele contribuţii la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova,* București, Biblioteca Thracologică, XXXVII, 2002.
11. Burtănescu, Fl.; Șadurschi, P, *Locuirea eneolitică târzie de la Sadoveni, punctul „Valea Hotarului" (com. Manoleasa, jud. Botoşani). Noi perspective asupra perioadei anterioare Horodiştei în partea de nord a Moldovei*, în „Forum cultural", Botoșani, Anul XIII, nr. 2, 2013.
12. Crâșmaru, A, *Noi descoperiri arheologice pe Valea Podrigei (jud. Botoşani)*, Botoșani, în „Hierasus", II, 1979.

13. Crâșmaru, A, *Încă o aşezare cucuteniană din faza A-B descoperită pe teritoriul comunei Drăguşeni-Botoşani*, Botoșani, în: „Hierasus", VII-VIII, 1989.
14. Cucoș, Șt.; Muraru, A, *Studiu tipologic şi petrografic al uneltelor litice din câteva aşezări Cucuteni B*, Piatra Neamț, în „MemAntq, IX-XI, 1985.
15. Dascălu, L.; Burtănescu, Fl, *Crasnaleuca-La Coşeri, dép. de Botoşani*, în „BullThrac", 4, 1998.
16. Diaconescu, M, *Raport de cercetare arheologică, punctul Sărături, Liveni-Manoleasa*, București, în „Cronica Cercetărilor Arheologice din România", 1998.
17. Dumitrescu, V, *Arta Culturii Cucuteni*, București, Ed. Meridiane, 1979.
18. Melniciuc, A.; Boghian, D, *Locul staţiunii Ripiceni punctul La Holm (La Telescu) în contextul fazei Cucuteni A-B*, în „Forum Cultural", Botoşani, Anul X (39), nr. 4, 2010.
19. Monah, D.; Popovici, D, *Corpusul descoperirilor în aşezările culturii Cucuteni din România*, 1985.
20. Niţu, A, *Ceramica Cucuteni B de la Miorcani (Botoşani)*, în „MemAntiq", I, 1969.
21. Niţu, A.; Şadurschi P, *Săpăturile de salvare de la „Stânca Doamnei"(sat Stânca-Ştefăneşti, judeţul Botoşani)*, Botoșani, în „Hierasus", IX, 1994.
22. Păunescu, Al.; Șadurschi P.; Chirica V, *Repertoriul arheologic, al județului Botoșani*, Vol.I-II, București, 1976.
23. Șovan, O.L, *Repertoriul arheologic al județului Botoşani*, ediția a II-a, Botoșani, Editura Pim, 2016.
24. Țerna-Vornicu, A.; Țerna, S, *Ripiceni-Popoaia: a new Cucuteni B settlement in north- eastern Romania*, în „MemAntiq, XXXI-XXXII, 2016.
25. Țerna-Vornicu, A.; Rassmann, K.; Țerna, S, *Ştefăneşti- Hulboaca I-II, jud. Botoșani*, în „Cronica Cercetărilor Arheologice din România", campania 2020, 2020.
26. Zaharia, N, *Descoperiri paleolitice în Moldova efectuate între anii 1952-1957*, în „ArhMold", 1961.
27. Zaharia, N.; Petrescu-Dîmboviţa, M.; Zaharia, Em, *Aşezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Academiei, 1970.

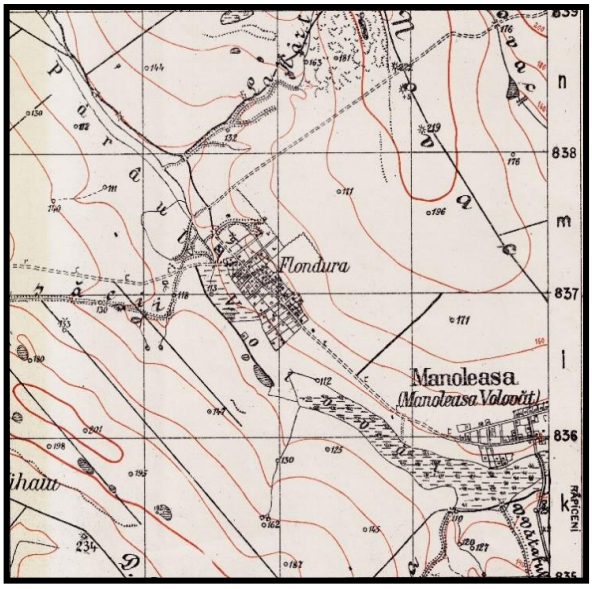

1

2

Fig. 1. Flondora-*Amariței*:1,2- Cucuteni site placement (1- Excerpt from the Cannon Shooting Plans 1:20.000, /1917-1959: 2- map: *Google Earth*).

Fig. 2. Flondora- *Amariței*- placement of building 1 (photo: I. Stigleț).

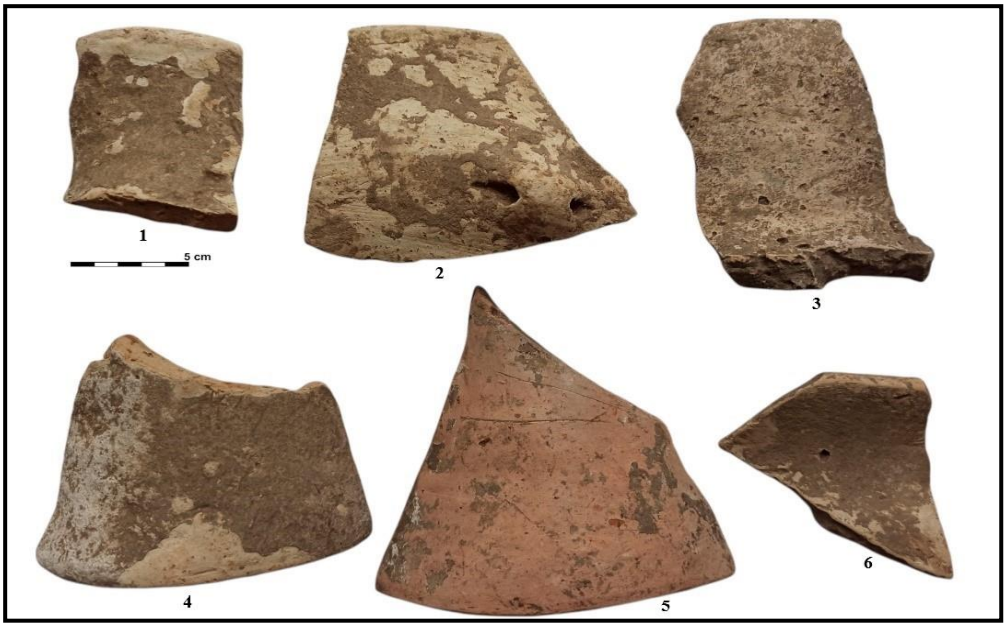

Fig. 3. Flondora-*Amariței*:1-6 *pottery from building 1* (1-6- photo I. Stigleț).

Fig. 4. Flondora-*Amariței*:1-5 *pottery from building 1* (1-6- photo I. Stigleț).

Fig. 5. Flondora-*Amariței*-placement of building 2 (photo: I. Stigleț).

Fig. 6. Flondora-*Amariței*:1-7 *pottery from building 2* (1-7- photo I. Stigleț).

Fig. 7. Flondora-*Amariței*:1-3 *stone tools* (1-3- photo I. Stigleț).

PAX ROMANA LA DUNĂREA DE JOS

Virgil Mihăilescu-Bîrliba[*]

Pax Romana on the Lower Danube
Abstract

The Romans understood after the wars with the Dacians how vulnerable the Lower Moesia was. As a result, they made special decisions: the 5th Macedonian and 11th Claudia legions moved closer to the mouth of the Danube and strengthened the fortification at Barbosi-Galati. At the beginning of Hadrian's reign, when the unrest of 117-118 threatened the Danube border even more, military and diplomatic measures were taken to ensure a century of peace in the Balkans. Initially, the Roman army launched a strong offensive against the Hasdingi Vandals who were driven out of the eastern Carpathian area. Several diplomatic maneuvers followed as a result of which the Costoboc kingdom will gain a clientele status. Also, the Roman, due to their experience, manage to make massive population movements in the discussed area: probably from this period the Lacringii/Taifali are established near the Costobocii transmontani, the population of the Lipica Culture is transferred to the south and southwest, and from the east of the Dniester the Goths will be established. Costoboci, Taifali, Carpi and Goths had a strong alliance between them and clientelistic relations with the Empire.

Keywords: *Myszkóv, Przeworsk, Lipița, Poienești-Vârteșcoi, Černjachov-Sântana de Mureș, Costoboci, Carpi, Hasdingi, Taifali, Dacringi.*

Cuvinte cheie: *Myszkóv, Przeworsk, Lipița, Poienești-Vârteșcoi, Černjachov-Sântana de Mureș, costoboci, carpi, hasdingi, taifali, dacringi.*

Într-un moment crucial al primului război daco-roman – când Traian era aproape de a înfrânge definitiv rezistența lui Decebal – în iarna dintre anii 101-102 a avut loc un atac neașteptat împotriva Moesiei Inferior. Forțând Dunărea, probabil pe un pod de gheață, dacii și aliații lor (sarmați roxolani catafractari și germanici – burii suebi) au invadat provincia amintită, amenințând chiar întreaga stăpânire romană a Balcanilor. În fața pericolului de proporții care se întrevedea, împăratul însoțit de garda pretoriană a plecat cu ajutorul flotei moesice pe frontul dobrogean, unde a repurtat o izbândă strălucită, deși nu lipsită de pierderi grele, probabil la

[*] vmbinst@yahoo.com. Insitutul de Arheologie din Iași al Academiei Române.

Nicopolis ad Istrum de mai târziu[1]. Fără a mai reitera în economia lucrării noastre desfășurarea confruntării, ne folosim de prilej pentru a stărui asupra identificării cu burii a germanicilor redați pe Columna de la Roma, cât și pe Trophaeum-Traiani de la Adamclissi[2], ipoteză fondată pe cunoscuta povestire despre solia bură venită la Traian pentru a opri atacarea Daciei[3]. Însă Vasile Pârvan arăta că localizarea acestui neam se plasează în nord-vestul Daciei[4], deși, în opinia noastră, mai apropiați de operațiunile din Moesia, în nord-estul spațiului dacic, de multă vreme se manifesta cu o agresivitate cunoscută neamul vandalic al hasdingilor[5].

Este posibil să fi avut loc o contraofensivă romană în teritoriul barbar chiar imediat după luptele din Moesia, cu toate că din considerente strategice (tactice și logistice) nu credem că atunci ar fi fost în avantajul romanilor. Oricum, victoria de la Dunărea de Jos a avut ca urmare directă scoaterea roxolanilor dintre rândurile aliaților lui Decebal – care nu mai participă la al doilea război dacic (tratat de pace separat) – precum și consolidarea frontierei moesice prin translația legiunii a V-a Macedonica de la Oescus la Troesmis și, după războaiele dacice, a legiunii a XI Claudia de la Oescus la Durostorum[6].

Spre sfârșitul celui de-al doilea război dacic, Columna Traiană zugrăvește asediul și cucerirea unor fortificații dacice (scenele CL, CLI), care, după cum presupunea profesorul N. Gostar, redau ultimele momente (după moartea lui Decebal) ale confruntării, fiind de plasat geografic în răsăritul Daciei (Răcătău, Brad, Bâtca Doamnei, Titelca-Tg. Ocna)[7]. În același timp, considerăm că este destul de credibilă și presupunerea că aceste ultime lupte ar fi putut avea loc și în nordul Daciei intracarpatice, întrucât și la Zemplin, Solotvino-Cetate, Oncești-Cetățeaua și Malaja Kopanja au fost atestate arheologic, aproximativ în aceeași vreme, un ultim nivel de locuire marcat de incendiere și distrugeri[8].

La încheierea războaielor dacice, Traian a mai rămas un timp în teritoriul cucerit pentru organizarea noii provincii (politic-administrativ, defensiv și chiar economic). Topografii și inginerii care însoțeau armata

[1] VULPE 1976b: 236-239; PETOLESCU 1995; SUCEVEANU, RĂDULESCU 2010: 302-303; ȚENTEA 2016: 87-99.
[2] VULPE 1976b: 205-225.
[3] DIO CASSIUS,LXVII, 8, 1.Vezi VULPE 1976b: 240, 255.
[4] PÂRVAN 1926: 223-224 și nota 3.
[5] ȘTEFAN 2005: 658.
[6] MATEI-POPESCU 2010: 134.
[7] GOSTAR 1969: 95, 97, 101-103.
[8] KOTIGOROŠKO 1995: 104, 177.

romană au trecut imediat după cucerire la trasarea cu rapiditate și competență frontiera care cuprindea și o zonă de control din fața fortificațiilor (*Vorlimes*)[9], toate la un loc reprezentând de fapt *limes*-ul, ca un adevărat teritoriu militarizat[10]. De asemenea, se pare că în această perioadă se definitivează hotarele Daciei romane, dar și relațiile acesteia cu vecinii[11].

Fermitatea rezistenței dacice a atras după sine și brutalitatea cuceririi romane, luptele încrâncenate și torturarea prinșilor fiind adesea consemnate atât pe Columnă (XXIV-XXV, XXXVII, XL-XLI, CXX), cât și în relatările izvoarelor[12]. Astfel se pot explica și imaginile Columnei care se referă la deplasările de populație[13] sau lipsa unor informații despre încheierea unor tratate clientelare cu vecinii noii provincii, care, se pare, au fost pedepsiți și în acest fel pentru sprijinirea lui Decebal. În Transcarpatia se observă că în prima jumătate a secolului al doilea importurile romane sunt nesemnificative, ceea ce sugerează o întrerupere a relaţiilor comerciale cu Imperiul, fapt de neacceptat dacă ar fi fost un tratat de *amicitia*, deși, de altfel, se pare că aceasta era o noțiune destul de ambiguă în viziunea unor studioși[14]. Amintim că în Dacia, la nord de *limes* (*Samum*/Căşei), se aflau subofiţeri din garnizoană care indeplineau şi misiuni de poliţie dincolo de regiunea fortificată (*agens regione Ansamensium*)[15]. Ca urmare, după încheierea războaielor dacice nu suntem convinşi că s-a încheiat imediat un tratat de clientelă cu regatul costoboc de la nordul Carpaţilor[16]. Tocmai în acest moment, credem că a început de fapt îndepărtarea burilor (aliații lui Decebal) din zona Tisei Superioare și pătrunderea aici, în schimb, a vandalilor hasdingi.

Şi la răsărit de Carpaţi se constată o politică asemănătoare a Romei.

[9] PIGANIOL 1963: 119-120; OPREANU 1998: 18-20.
[10] MAYERSON 1989: 290-291; MILLER 1996: 158-171.
[11] POULTER 1990: 145. ELTON 1996: 127, 135: frontierele civile și militare pot fi diferite, deși administrate de aceeași unitate politică care, la rândul lor, pot coincide sau nu cu altele, nepolitice (lingvistice, comerciale, monetare etc.); cea mai bună definire a frontierei romane este cea politică.
[12] DIO CASSIUS LXVIII, 8, 14.
[13] Prin *Lex provinciae* tot teritoriul cucerit devine *ager publicus* (terenul arabil, subsolul, pădurile, păşunile etc.), autohtonii fiind astfel deposedaţi de proprietăţi, aşa că mulţi pleacă şi se stabilesc în zona de lângă frontieră sau augmentează elementul dacic chiar din zone mai îndepărtate (cf. MILLAR *et alii* 1967: 65; MACREA 1970: 29; MIHĂILESCU-BÎRLIBA 1997a: 837, 847; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997b: 28; MIHĂILESCU-BÎRLIBA 1999: 322; PROTASE 2010c: 154; PROTASE 2010d: 174, 184).
[14] KLOSE 1934: 3 (Klientel-Randstaaten se aflau între cele care aparțin Imperiului și cele „libere"); PITTS 1989: 74; KOTIGOROŠKO 1995: 177; OPREANU 1998: 20-17.
[15] CIL III, 7633; FLORESCU 1985: 57-58; PISO 2019: 116-118.
[16] OPREANU 1998: 60, 76.

Aşa cum reiese din Papyrusul Hunt (toamna 105-106 ?)[17], romanii preferau ca la nordul capului de pod situat la Barboşi – teritoriu considerat *intra provinciam* – să folosească formaţiuni militare mobile, care strângeau provizii pentru garnizoană (*ad annona defendam*) şi flotă (*ad naves frumentarias*), asigurau legătura dintre Moesia Inferior şi Dacia, dar ofereau în acelaşi timp şi protecţie localnicilor[18].

În spaţiul răsăritean al Carpaţilor, ca o consecinţă a eliminării centrelor de putere din zonă, reprezentate prin cetăţile dacice amintite mai sus, se constată în aceeaşi vreme o infiltrare a unei populaţii străine provenită din aria culturii Przeworsk. Aceasta pot fi documentată prin descoperirea necropolei de la Zvorâștea (la nord de Suceava), datată la sfârşitul secolului II – începutul secolului III, deşi chiar autorul cercetării relevă asemănarea materialului ceramic de aici cu olăria fazei vechi a Culturii Lipiţa (atât din aşezarea eponimă, cât şi cea de la Zvenigorod sau Suceava), ceea ce evident indică cronologic începutul secolului al doilea[19]. La aceasta trebuie adăugată şi aşezarea recent semnalată la Schineni (nord de Bacău), ilustrată prin ceramică de tip Lipiţa şi Przeworsk; din același loc au fost recuperați mai mulți denari, dintre care ultimii doi sunt emisiuni de la Hadrianus (anul 117, august-decembrie). Toate acestea pot fi atribuite primei faze a sitului, datată între 106 şi 150. Este de reţinut şi faptul că la cca 600 m de această aşezare se află şi un cimitir „carpic”[20]. Ambele situri menționate jalonează de fapt înaintarea elementelor Przeworsk pe Valea Siretului, spre sud, către graniţa Moesiei.

Politica internă a lui Traian a urmărit consolidarea autorităţii şi privilegiilor elitei romane, la care pot fi adăugate cheltuielile exorbitante destinate atragerii simpatiei populare (foarte numeroasele şi diversele construcţii, *alimenta, donativa, congiaria* etc.), dar mai ales pentru desfăşurarea aproape continuă a războaielor. Totul a condus la o inflaţie deosebit de severă în a doua parte a domniei sale[21], ceea ce a cauzat dese tulburări. Încă din anii 115-117, apar primele revolte în Palestina, Egipt, Cyrenaica şi Cipru[22], continuate şi la începutul domniei lui Hadrian (anii 117-118), în Britannia,

[17] SYME 1971: 126; POULTER 1990: 147; SANIE 2010: 304.
[18] Limitele geografice ale jurisdicţiei puteau fi extinse şi dincolo de frontiera provinciei (cf. SYME 1971: 50; PITTS 1989: 50; POULTER 1990: 145-147; OPREANU 1984: 211-212).
[19] IGNAT 1970: 676-677.
[20] FLORESCU, CĂPITANU 1969: 219; MUNTEANU *et alii* 2021: 139-141. Şi informaţii utile de la dl. dr. Ş. Honcu, căruia îi mulţumim călduros.
[21] PETIT 1974: 167-168; CIZEK 1980: 206-229; ROSTOVTSEFF 1988: 260-263.
[22] PETIT 1974: 169-170; DIO CASSIUS LXVIII, 32, 1-3.

Egipt, Libia, Palestina, Mauretania[23], acum însoțite și de atacuri din exterior (sarmaţii iazygi şi roxolani)[24], toate la un loc solicitând multilateral Imperiul.

Urmaşul lui Traian, conştient de greutăţile care stăteau acum în faţa guvernării Imperiului, după cuceririle anterioare imprudente, renunţă la cele mai multe dintre ele (Assyria, Mesopotamia și Armenia). Silit de situaţia gravă, Hadrian vine la sfârşitul anului 117 în Dacia, unde stă până în primăvara lui 118, timp în care ia o serie de măsuri extraordinare[25]. Caracterizat de către autorii antici, ca „prevăzător, mărinimos şi cu spirit justiţiar", împăratul potoleşte sarmaţii, probabil prin operaţii militare (octombrie 117 – iunie 118) şi mărirea stipendiilor, însoţite totodată și prin repunerea acestora în situaţie clientelară[26]. Şi totuşi, izvoarele relatează și despre intenţia sa iniţială de abandonare a Daciei (distrugerea podului de la Drobeta)[27], ceea ce ar fi însemnat o mare eroare strategică, întrucât noua provincie îndeplinea un rol de cea mai mare însemnătate, fiind în măsură să secționeze un front ofensiv al unei eventuale coaliții a populațiilor barbare de la Dunărea mijlocie până la vărsarea acesteia în Pont.

Toate aceste informații ne determină să admitem că la presiunea asupra graniţei au participat şi alte elemente, suebi (buri, quazi) în nord-vest[28], și vandali (hasdingi) în est, la hotarul moesic. Probabil în nordul frontierei Daciei Romane regatul costoboc devine abia acum clientelar, după cum indică în chip limpede și amintita epigrafă de la Roma, dacă nu cumva membrii familiei regelui Pieporus poate se aflau ca refugiaţi în Imperiu, drept urmare a unor lupte interne pentru putere, întrucât contractele de clientelă puteau fi numai personale[29].

Așa cum am arătat, Hadrian renunțând la abandonarea noii provincii va trece totuși la o reorganizare administrativă, care va asigura în continuare pentru multe decenii apărarea Daciei: formarea unei noi provincii (poate chiar din 118)[30] – Dacia Porolissensis –, mai adăugând noi elemente sistemului defensiv inițiat de Traian, precum și un număr sporit de unități militare specializate care, în final, toate la un loc au făcut din sectorul de

[23] SHA, *Vita Hadriani*, 5.2. Vezi PETIT 1974: 218-219; PEKÁRY 1987: 142.
[24] SHA, *Vita Hadriani*, 5.
[25] MACREA 1960: 43.
[26] DIO CASSIUS LXIX, 5. HEUSS 1953: 47 (*amicitiam renovare*); TUDOR 1957: 16; WILKES 1963: 275; PETIT 1974: 222-223.
[27] SHA, *Vita Hadriani*, 6, 6; EUTROPIUS VIII, 6, 2.
[28] SHA, *Vita Hadriani*, 5, 2; DOBIÁS 1960: 148-150.
[29] BADIAN 1958: 262; BĂRBULESCU 2010: 84-85.
[30] PROTASE 2010a: 47-50.

limes din Munții Meseșului cel mai puternic din întreaga zona de apărare a accesului în interiorul Daciei[31].

La est de Dacia romană situaţia a fost mult mai serioasă, întrucât prăbuşirea *limes*-ului moesic atrăgea după sine deschiderea căilor pentru invadarea Peninsulei Balcanice, de la Dunăre până în Peloponez. Dintre numeroasele mijloace de înlăturare a primejdiilor pentru Imperiu[32], enumerăm câteva dintre ele care pot să ne ajute la înţelegerea modalităţilor prin care s-a rezolvat apărarea Moesiei[33]. Prima dintre acestea a fost explorarea teritoriului „barbar" sub toate aspectele. Este bine cunoscută călătoria făcută în vremea lui Nero de un anume cavaler Iulianus, care a străbătut „fără restricţii" drumul de la Carnuntum până la Marea Baltică, aducând o mare cantitate de chihlimbar[34]. Cu acest prilej, nu putem crede că negustorul roman nu a cules şi informaţii despre drumuri şi greutăţile parcurgerii lor, popoarele întâlnite, modul de trai al acestora, componenţa elitelor locale, forţa lor militară şi relaţiile cu alte neamuri, dar mai ales cu vecinii ş.a.m.d. De altfel, acum în vremea lui Nero este de remarcat bogata activitate de explorare, mai ales cu scop comercial, desfăşurată atât de asociații particulare, dar mai cu seamă sub egidă oficială[35]. Un alt exemplu de care dispunem este cel al unui alt călător (exilat), grec de această dată, care descrie pe larg populaţiile din Pontul Stâng, inclusiv pregătirile lor de război[36].

Un alt mijloc de apărare a Moesiei a fost cel al transferului de populaţii, metodă larg folosită încă din Orientul antic, dacă ar fi să ne amintim numai de mutarea evreilor de către Nabucodonosor al II-lea, după cucerirea Ierusalimului (586 a.C.)[37], ceea ce demonstrează încă o dată că „marile strategii militare romane" erau de mult timp folosite în Antichitate de către diferite popoare, inclusiv de greci şi de romani. În sprijinul celor afirmate, amintim de expediţia lui Aelius Catus din vremea lui Augustus

[31] PROTASE 2010b: 120-122.

[32] Modul de a trata populațiile din Barbaricum nu arată o doctrină imaginată și aplicată, ci o politică de moment, conform necesităților (cf. WALSER 1979: 43).

[33] „Marile strategii" folosite de către Roma în apărarea sa, după cum vom vedea, au fost de mult timp utilizate de-a lungul istoriei (cf. LUTTWAK 1976). Vezi și MANN 1979: 179-183.

[34] PLINIUS, *HistNat.*, XXXVII, 43-45.

[35] CIZEK 1986: 310-313.

[36] DION CHRYSOSTOMOS XII, 17: „Am mers acolo nu ca neguțător de mărfuri, nici să adun purtători de bagaje în serviciul unei tabere militare sau îngrijitori de boi, nici nu am dus vreo solie pentru aliaţi sau vreo alta cu nume frumos, din acelea care făgăduiesc numai cu gura".

[37] BIBLIA, *Daniel*, 1.

(4/6 p.C.) la nordul Dunării, de unde a adus 50.000 de geţi în teritoriul roman[38].

Un deosebit de interesant exemplu este și cel a mutării unei întregi populații, cea al sarmaților iazigi, care au fost aduși din câmpiile de la nordul Marii Negre tocmai pe cursul superior al Tisei[39]. Transferarea lor nu ar fi putut avea loc fără sprijinul militar și logistic roman. Drumul acestui popor de călăreți a fost dificil, probabil traversând Dunărea în aval de Porțile de Fier[40], și continuat prin noua provincie a Moesiei[41], pentru ca apoi, printr-o altă trecere peste marele fluviu, a urmat cursul Tisei în amonte; peste Dunăre s-a trecut probabil iarna, când fluviul îngheța sau cu ajutorul flotei romane în celelalte anotimpuri. Traseul nordic[42], peste Carpații Pădurоși era mult prea greu pentru o populație nomadă, cuprinzând călăreți, care și animale, la care se adăuga și faptul că aveau nevoie de ghizi și aprobarea locuitorilor prin ale căror ținuturi aveau să treacă.

Aducerea lor în această zonă strategică pentru Roma a avut loc probabil în timpul lui Tiberius (anii 19/20 p.C.)[43], urmărindu-se blocarea atacurilor combinate ale dacilor, quazilor și burilor care devastau adesea Pannonia. Potrivit informațiilor de care dispunem, în prima jumătate a secolului I p.C. contractul de clientelă al iazigilor ar fi putut conține scutirea de plata tributului către romani sau alte avantaje în schimbul furnizării de unități auxiliare[44]. În adevăr, din acest moment frecvența atacurilor din această direcție împotriva frontierelor imperiale se diminuează, iar animozitățile daci versus iazigi devin evidente, cel mai manifest chiar în timpul războaielor daco-romane.

Intervenția Romei în adâncimea teritoriului barbar va deveni tot mai puternică și extinsă de-a lungul timpului, așa cum ne este relevată mai ales în timpul guvernatorului Moesiei (*legatus Augusti pro praetore*), Tiberius M. f. Plautius Silvanus Aelianus (56/57-66/67)[45]. Prin conținutul său,

[38] STRABON VII, 3, 10; PÂRVAN 1926: 94-95, 128; SYME 1971: 53-58; VULPE 1968: 41-44 (între anii 9-11).
[39] KEHNE 1994: 46 (metoda folosiă obisnuit de romani: așezarea tolerată în zonele mărginașe sau atribuire directă de zone din fața *limes*-ului)); OPREANU 1997: 28-51; KEHNE 2009: 75-138.
[40] OLTEAN 2007: 47.
[41] SYME 1971: 58-64.
[42] VULPE 1968: 56-57.
[43] TACITUS 1964: XII, 29-30. BĂRBULESCU 2010: 74.
[44] KLOSE 1934: 147¸ WILKES 1963: 259.
[45] PIPPIDI 1967: 301; SUCEVEANU, RĂDULESCU 2010: 298.

inscripția de pe monumentul funerar de la Tibur[46] deține un volum de informații extrem de vast și cu implicații istorice deosebite, ceea ce a atras atenția multor specialiști români și străini. Amintim în primul rând pe Vasile Pârvan[47], D.M. Pippidi[48], R. Vulpe[49] și E. Cizek[50], care au dezbătut pe larg textul acesteia, unde ni se dezvăluie un adevărat program al Romei de relații cu *Barbaricum*, plecând de la bine cunoscutul *divide et impera*. Fără a intra în amănuntele – care pot fi găsite la specialiștii mai sus-citați – în primul rând trebuie ținut seama de faptul că evenimentele relatate au avut o desfășurare cronologică greu de precizat și au pus pe același plan acțiuni militare, economice și diplomatice: în anul 61, probabil ca urmare a unei expediții în forță, guvernatorul a strămutat în Moesia 100.000 de transdanubieni (geți sau mai multe etnii)[51], mai cu seamă *ad prestanda tributa* adică, așa cum se crede, în calitate de coloni, dar și pentru crearea unei zone de siguranță[52]; panegiricul lui Tib. Plautius Silvanus Aelianus amintește și de alte expediții militare, sigure sau deductibile, cum au fost cele impotriva sarmaților (62 p.C.), despre aducerea unor regi „necunoscuți sau dușmani" de peste marele fluviu la condiția de vasali, ori despre înlăturarea unor adversari periculoși pentru orașele grecești de la nordul Mării Negre până în Crimeea (66 p.C.), luarea unor ostatici de la alții, și, în fine, pentru înapoierea unor ostatici sus-puși luați de către romani sau a celor deținuți în cadrul relațiilor conflictuale existente între diverse populații[53]. Implicarea Romei în toate problemele unui ținut imens ca întindere este de subliniat, aceasta fiind probabil și cauza pentru care inscripția de la Tibur nu a mai relevat toate detaliile multiplelor acțiuni intreprinse de către guvernator[54].

Am subliniat mai sus situația specială a frontierei romane de la Dunărea de Jos care devenise tot mai vulnerabilă, îndeosebi în urma defecțiunii factorului local de la sfârșitul războaielor daco-romane, ceea ce a

[46] CIL, XIV, 3608 = ILS 986 = IDRE I, 113.
[47] PÂRVAN 1926: 102-105, 109, 120.
[48] PIPPIDI 1967: 287-328.
[49] VULPE 1968: 49-51, 122.
[50] CIZEK 1986: 274, 305-308.
[51] PIPPIDI 1967: 306-307; VULPE 1968: 56. Numărul bărbaților împreună cu femeile, copiii, regii și șefii lor de trib ar fi putut ajunge, potrivit unor comentatori la cca 250 000, ceea mi se pare exagerat (cf. POULTER 1990: 145).
[52] PIPPIDI 1967: 306-309.
[53] PIPPIDI 1967: 311-314; VULPE 1968: 57-59; CIZEK 1986: 306-308. La încheierea unui contract, pentru a se asigura, Roma ia ostateci, însă nu este valabilă și reciproca (cf. WALSER 1979: 43).
[54] Textul integral al inscripției la CIZEK 1986: 345.

condus la o instabilitate favorabilă înaintării tot mai mult spre sud a elementelor agresive nordice. De aceea, după cum am presupus, protejarea acestui sector al *limes*-ului dunărean a constituit un obiectiv de cea mai mare însemnătate ale acțiunilor lui Hadrian.

Tabloul arheologic al spațiului nord-carpatic din această vreme nu este întru totul omogen, ca de altfel și nici cel etnografic. Deși în general s-a acreditat ideea că purtătorii Culturii Przeworsk au fost vandalii, în realitate aceasta poate fi mult mai clar definită ca aparținând uniunii tribale a lugilor, a cărei coeziune a fost asigurată de factorul religios (*Kultverband*). În fruntea acestei uniuni tribale, la început de coloratură celtică și apoi, din secolul I, tot mai mult germanică se aflau vandalii naharvali sau silingi (*Naharwalen = gottesdienstliche Name der Silingen*), cunoscuți mai târziu și sub numele de victovali (hasdingi)[55]. Se pare că în teritoriul acestora era situat centrul comun de cult (*Bundesheiligtum*), ceea ce desemna silingii ca deținători ai unei poziții dominante în entitatea respectivă, nu numai religioase, ci și politico-militare[56]. Confederația polietnică care a stat la baza Culturii Przeworsk, după cum am spus anterior, nu era unitară etnic, interesele diferitelor *gentes* fiind adesea marcate de vechile rivalități cu origini necunoscute, ori de altele, de moment, fluctuante[57]. Așa încât fără a intra în detaliile alunecoase ale unor astfel de animozități – uneori chiar între ramurile aceleași etnii – vom înregistra acum doar adversitatea dintre cele două triburi vandale, ale victovalilor/hasdingi *versu*s taifalii/lacringi[58], care ne va fi utilă mai ales în continuarea argumentării noastre.

Revenind la evenimentele care au marcat la Dunărea de Jos reacția romană, se poate afirma că ea s-a desfășurat concomitent, pe mai multe planuri. În primul rând, trebuie să avem în vedere rolul strategic de avanpost pe care l-a îndeplinit fortificația de la Barboși (Tirighina). Din timpul războaielor daco-romane se consideră că aici a fost ridicat un *castellum* (inițial de pământ, apoi cu ziduri de piatră), care a fost inclus ulterior (*praetorium*) în castrul de piatră edificat se pare în vremea lui Hadrian, ca de altfel și micul val defensiv dintre Șerbeștii Vechi și Tulucești[59]. Din

[55] WOLFRAM 1990: 50, 59

[56] MUCH 1926: 117-121; VASMER 1935-1936: 1-15; JÄNICHEN 1938: 254-262; WOLFRAM 1990: 52; TAUSEND 1997: 233; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997b: 333; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1999: 328.

[57] TAUSEND 1997: 230-235.

[58] RE XII-1, col. 350-351 (Schönfeld) și IV A-2, col. 2026-2028 (Fluss); DICULESCU 1923a: 70-74; WOLFRAM 1990: 100-101.

[59] IONIȚĂ 1982: 18-21; SANIE 2010: 405, 412.

numeroasele trupe atestate în castru și împrejurimi se remarcă prezența în toate nivelurile a vestigiilor de la *Cohors III Mattiacorum*[60] dar, pe de altă parte, nu avem niciun indiciu care să confirme existența aici a unității menționată în Papirusul Hunt (*Cohors I Hispanorum equitata veterana*), ceea ce face și mai echivocă localizarea Piroboridavei; ulterior, cohorta va face parte din armata Daciei Inferior, stabilită mai târziu la Angustia (129?)[61]. În ansamblu, reforma lui Hadrian din zona Dunării de Jos poate fi apreciată ca un succes, asigurându-i Peninsulei Balcanice mai bine de un veac de pace și prosperitate[62].

Așa cum cred, în aceeași secvență temporală a avut loc și o acțiune strict militară ofensivă, care s-a desfășurat pe frontul est-carpatic: *vexillationes* formate în special din unități auxiliare mobile ale armatelor Moesiei Inferior și Daciei Superior (prin pasul Brețcu) au atacat de-a lungul Siretului spre miazănoapte, eliminând în trecere punctele de rezistență vandale, pentru ca în cursul aceluiași an (118?) să ajungă până în aria nordică a Culturii Lipița unde, probabil, se afla centrul de putere hasding. Aici, în zona Myszków (fosta Galiție, astăzi în reg. Tarnopol, Ucraina) presupun că s-a desfășurat una dintre confruntările majore ale trupelor romane cu vandalii hasdingi, în urma căreia a fost pierdut un artefact deosebit de interesant: o mână de bronz votivă oferită lui Jupiter Dolichenus de către Gaius, *primus optio* din *cohors I Flavia Ulpia Hispanorum miliaria civium Romanorum equitata*[63].

Explicațiile găsite pentru apariția acestei piese, departe în *Barbaricum*, nu sunt coerente, cercetătorii având păreri diametral opuse în această privință: ea își are originea în schimburile comerciale, ori fiind rezultatul unui jaf din teritoriul roman sau chiar semnalând o expediție romană în zonă. Unul din studiile cele mai recente consideră că vestigiul respectiv provine direct din castrul de la Orheiul Bistriței și a fost capturat în urma unui atac costoboc din anul 167, ori a unei alte incursiuni din timpul războaielor marcomanice sau chiar de mai târziu, deși distanța dintre locul descoperirii și lagărul roman era de peste 200 km în linie dreaptă, iar fortificația nu prezintă vreo mărturie arheologică despre vreo astfel de distrugere, cum ar fi fost de așteptat[64].

---

[60] SANIE 2010: 406.
[61] MATEI-POPESCU 2010: 215-218.
[62] OPREANU 1998: 55-56; POPA 2015: 84.
[63] KOLENDO, TRYNKOWSKI 1998: 252, 255: *I(ovi) M(aximo) D(oliceno) Gaius optio c(ohortis) I Hisp(anorum) ∞ (milliare) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.
[64] KOLENDO, TRYNKOWSKI 1998: 252-259.

Unitatea militară de mai sus a fost atestată la Cuppae în Moesia Superior între anii 93 și 100, după care a fost menționată în timpul războaielor daco-romane, pentru ca după terminarea luptelor să rămână în Dacia Superior, în castrul de la Orheiul Bistriței (după 108?) și care mai târziu va aparține armatei Daciei Porolissensis[65]. Participarea unității amintite la expediția contra hasdingilor are o mare însemnătate, ea fiind în conexiune cu celelalte operațiuni romane din zonă.

Mă refer în primul rând la transferarea purtătorilor Culturii Lipița spre sud, îndeosebi în teritoriul Moldovei de azi dintre Carpați și Prut, susținută în recenta ipoteză a dlui. dr. A. Popa[66]. Să nu uităm că Vasile Pârvan în lucrarea sa capitală a subliniat extraordinara răspândire a tribului dacic al carpilor, de la Vistula până la gurile Dunării și Niprului (carpiani, carpi, harpi, arpis)[67]. Atât în Cultura Lipița, cât și în Cultura Poienești-Vârteșcoi sau carpică, incinerarea reprezintă ritul de înmormântare, deși până de curând s-a crezut că practicau concomitent și înhumația. De fapt, înhumația era folosită în ambele culturi pentru copiii mici sau pentru indivizi care nu făceau parte din comunitate (neinițiați, străini, prizonieri, captivi etc.)[68]. Și cultura materială a celor două culturi este destul de asemănătoare; spre exemplificare trimitem la cele două mostre din ceramica descoperită (Pls. 1-2), atât în Cultura Lipița[69], cât și în Cultura Poienești-Vârteșcoi sau carpică[70]. Cu acest prilej revin asupra descoperirii din apropierea așezării de la Schineni a unui cimitir „carpic”[71], care poate fi o dovadă în plus pentru presupunerea noastră[72].

Încă din anul 1980, după ce am publicat pentru prima oară ipoteza despre aportul vandalilor la dezvoltarea CTC, am susținut de-a lungul anilor tot mai argumentat că aceștia erau taifalii/lacringi, care au migrat spre sud-est, în aria Culturii Lipița, înaintea thervingilor și sarmaților[73]. De aceea am

[65] PETOLESCU 2002: 111-112; MATEI-POPESCU, ȚENTEA 2006: 138 MATEI-POPESCU: ȚENTEA 2016: 9-10.
[66] POPA 2015: 22-35.
[67] PÂRVAN 1926: 41-42, 224, 238-240, 242, 252, 268, 281, 283, 287, 298, 668-669, 744, 747, 753, POPA 2015: 30-31.
[68] ČIGILIK 1975: 78; POPA 2015: 22. Vezi discuția la MIHAILESCU-BÎRLIBA 2022: 51-53.
[69] SMIŠKO 1932: 115-154.
[70] BICHIR 1973: 64-90; POPA 2015: 33, 178-180.
[71] MUNTEANU *et alii* 20121: 139.
[72] Se poate aprecia că, în prezent Cultura carpică a cunoscut în dezvoltarea sa două etape, una mai veche, Lipița (Cultura carpică I) și alta mai nouă, Poienești-Vârteșcoi (Cultura carpică II).
[73] DIACONU 1964: 476-479; DIACONU 1965: 116; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1980: 207;

fost plăcut surprins când dna. dr. Liana Vakulenko a aderat la presupunerea noastră, însă, în același timp am fost întristat de lipsa unei elementare deontologii profesionale de care a dat dovadă domnia sa, care nu menționează preempțiunea cercetărilor noastre, deși a rezervat multe pagini din lucrările sale pentru a înlătura argumentele avansate de către noi; în consecință, specialista kieveană nu poate răspunde la întrebări esențiale, cum ar fi, de unde și când vin taifalii, cum ajung și de ce se instalează în vecinătatea costobocilor[74].

Pl. 1. Ceramica Culturii Lipiţa (după SMIŠKO 1932)

MIHAILESCU-BÎRLIBA 1986: 9; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997a: 839, 849; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997b: 335; MIHAILESCU-BÎRLIBA 1999: 329.

[74] VAKULENKO 2007-2008: 160-163, 176; VAKULENKO 2009b: 222-230; VAKULENKO 2010: 201-214, 272-275.

Un alt transfer de populație inițiat și susținut mai mult ca sigur de către romani a fost cel al goților în regiunea de silvo-stepă de la nordul Mării Negre[75], thervingilor revenindu-le și unele din vechile teritorii carpice, inclusiv aria Culturii Lipița, așa cum indică arheologic și foarte importanta descoperirea a locuințelor de tip Černjachov-Sântana de Mureș, suprapuse peste o așezare de tip Lipița[76]. Deci, probabil, în același areal, odată cu încetarea Culturii Lipița apare și Cultura Černjachov-Sântana de Mureș[77].

Ținând seama de cele înfățișate anterior, aceste mari mișcări de populații s-au desfășurat pașnic, cu bună înțelegere și fără precipitare[78]. Mai mult ca sigur, aceste transferări ale unor etnii de proporții considerabile, precum cele ale Carpilor și Goților, nu au avut loc instantaneu, dar probabil într-o primă etapă pregătitoare, în noul teritoriu a venit elita, în special războinicul, urmată apoi de restul populației.

În acest moment, în legătură cu cele de mai sus, cred că se impune și consemnarea altor realități ale vremii: prima dintre ele este cea a animozității dintre thervingi și unele neamuri din Cultura Przeworsk, ca hasdingii[79] sau, mai târziu, gepizii[80]; o a doua se referă la alianța taifalilor cu thervingii sau costobocii, ori cea a carpilor cu thervingii[81], pe deplin vizibilă de-a lungul multor episoade, cum a fost cel întâmplat în vremea lui Tullius Menophilus, guvernatorul Moesiei Inferior (238)[82].

Vecinătatea și alianța continuă (până la invazia hunică) a taifalilor cu thervingi, ca și cea a carpilor cu thervingii a fost remarcată de către mulți dintre autorii antici și subliniată de către toată istoriografia modernă[83] și care a avut rolul – după cum arată izvoarele și descoperirile arheologice și numismatice – să ducă la crearea unui șir de regate clientelare (*amicii et socii populi Romani*)[84] întins de la Carpați până departe la nordul Pontului, parte a unui adevărat „cordon sanitar" de protecție a provinciilor romane din sudul Dunării[85].

[75] URBAŃCZYK 1998: 397-413.
[76] BARAN 1961: 20-84, 87-93.
[77] BIERBRAUER 1999: 228-233.
[78] WOLFRAM 1990: 53.
[79] WOIFRAM, 1990: 72 (confruntarea din 334); KOKOWSKI 2011: 69.
[80] DICULESCU 1923b: 36; HOREDT 1960: 289-291 (confruntarea din 249, de la Galtis).
[81] WOLFRAM 1990: 101.
[82] SUCEVEANU, RĂDULESCU 2010: 307; POPA 2015: 31.
[83] DICULESCU 1923a: 68-72; DIACONU 1965: 115; WOLFRAM 1990: 100-101.
[84] BRAUND 1984: 45.
[85] KLOSE 1934: 147 (în secolele II-III, statele clientelare primeau bani și aveau anumite avantaje în schimbul protejării *limes*-ului și chiar a furnizării de auxiliari); IONIȚĂ 1982: 78-83; BEMMANN 2003: 64-65; POPA 2015: 187-188.

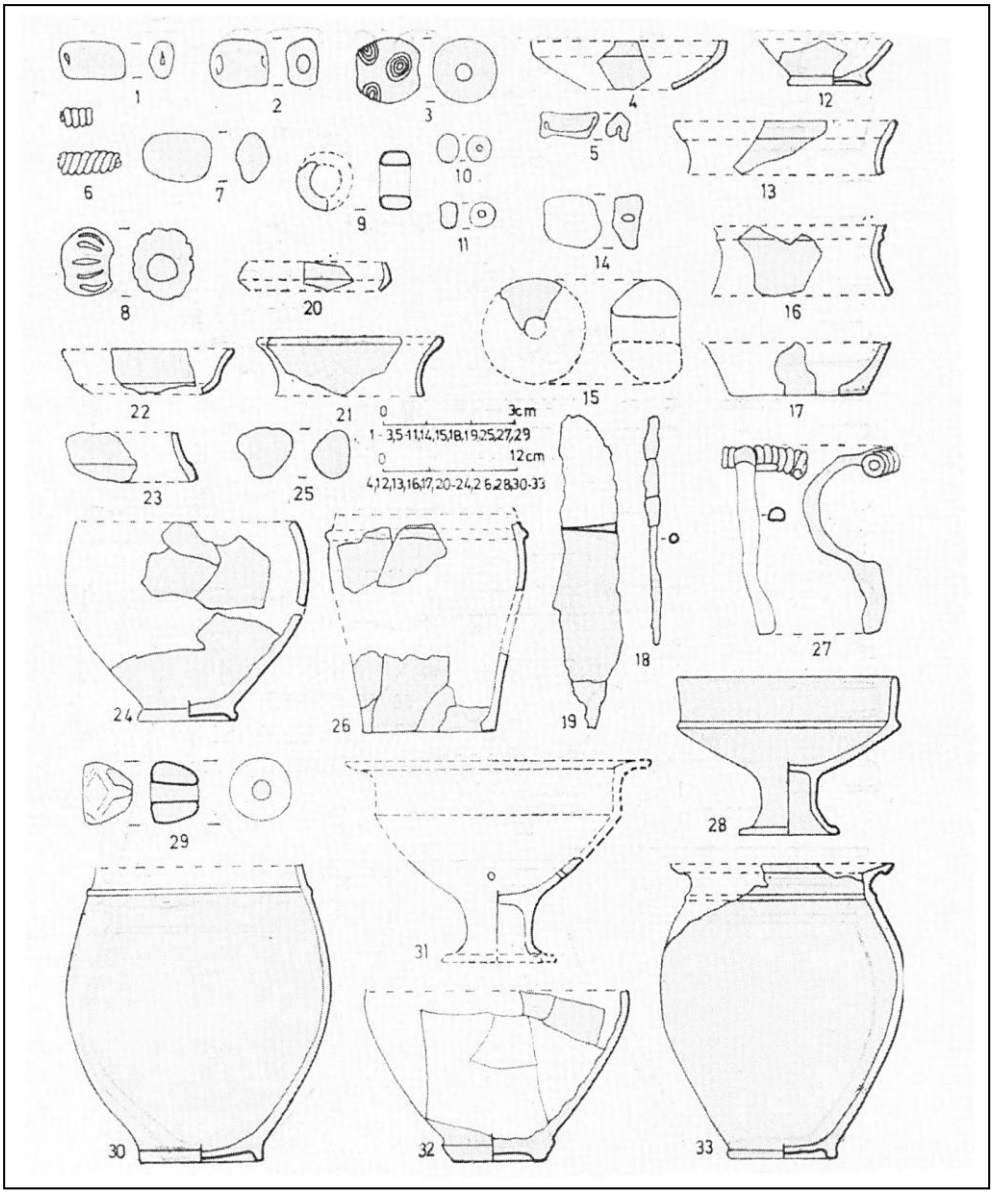

Pl. 2. Ceramică din necropola „carpică" de la Văleni
(după IONIŢĂ, URSACHI 1988)

Altă informație transmisă de către autorii antici și care are o deosebită însemnătate în demersul nostru este cea referitoare la confruntarea intertribală hasdingi – costoboci – lacringi din timpul când guvernator al Daciei era Sextus Aurelius Clemens (170-172, *legatus Augusti pro praetore trium Daciarum*): hasdingii sub conducerea celor doi regi, Rhaos și Rhaptos, cer guvernatorului amintit pământ și bani în schimbul ofertei lor de alianță, dar care fiind respinsă, atacă pe costoboci pentru a le lua pământurile – în mod cert la incitarea romanilor – iar după ce i-au învins pe aceștia, au continuat pradăciunile chiar și în Dacia; a urmat apoi un atac neașteptat din partea taifalilor/lacringilor, care îi biruiesc complet pe hasdingi[86]. Din cele relatate, deducem următoarele: romanii dețineau informații de primă mână despre evenimentele din *Barbaricum* și își adaptau acțiunile în funcție de ceea ce găseau că îi avantajează[87]; printre populațiile barbare erau unele mai agresive și romanii căutau să le canalizeze spre confruntări cu altele din același spațiu; costobocii aveau o alianță cu taifalii, fondată, așa cum am mai spus, pe solide afinități spirituale – atestate prin obiceiurile funerare – dar și prin cele izvorâte din modul de trai (îndeosebi creșterea animalelor).

În sfârșit, un alt eveniment în care rolul principal îl joacă costobocii a avut loc în anii 170-172, când sursele antice descriu raidul (mai degrabă decât invazia) acestora în Peninsula Balcanică. Așa cum bănuiesc, atacatorii reprezentau o parte dizidentă a elitei costoboce, care se împotrivea păstrării unor relații de prietenie cu Imperiul. Încurajați de transferarea legiunii a V-a Macedonica în 168/169 de la Troesmis (Moesia Inferior) la Potaissa (Dacia Porolissensis)[88] – ceea ce indica o deplina siguranță în provinciile sud-dunărene – după cum cred, o ceată de costoboci trece în iarna 170-171 peste Dunărea înghețată[89] și începe un lung periplu de jafuri în provinciile sud-dunărene și care au ajuns până în Achaia. După ce au parcurs o cale lungă, pe la Noviodunum, Dinogetia, Capidava, Histria, Tropaeum Traiani, Callatis, Durostorum, Apollonia, Messembria, Odessos, Serdica,

[86] DIO CASSIUS LXXI, 12.
[87] TUDOR 1957: 36.
[88] BĂRBULESCU 2010: 83.
[89] În anul 170 (cf. PREMERSTEIN 1912: 12); în 170, crede TUDOR 1957: 74; POPESCU 1964: 199-200; în 170, așa cum precizează VULPE 1968: 158; în 170, la GUDEA 1994: 71 (crede că baza de pornire a fost la izvoarele Siretului); în anul 170 la SUCEVEANU, RĂDULESCU 2010: 305; în 170, la CORTÉS COPETE 1995: 190-191; in 270-271, in TKAČI 2013: 88-90; in 170, in BĂRBULESCU 2010: 86; POPA 2015: 22 (he tends to believe the year was 172).

Philippopolis, Anchialos, Elephesis – unde par să fi lăsat urme surprinse arheologic – „aventura" costobocă s-a încheiată prin lupta de la Elateia (Attica), unde formația încropită dintr-o *vexillatio* (condusă de L. Iulius Gratus Iulianus) și voluntari greci (conduși de învingătorul de la Jocurile Olimpice din 164, Mnesioboulos) a învins categoric pe năvălitori [90]. Unii specialiști cred că, aflând de atacul hasdingilor asupra așezărilor lor, costobocii s-ar fi retras și s-ar fi înapoiat în țara lor[91]. Supoziția respectivă pare neverosimilă întrucât transmiterea unei știri dintr-un loc aflat la peste 1.000 km distanță dura foarte mult în acele vremuri și, de asemenea, întoarcerea atacatorilor printr-un ținut ostil și urmăriți de romani ar fi fost în mare măsură greu de realizat. De aceea, cel mai probabil, luptătorii costoboci ar fi sfârșit prin a fi anihilați, prinși și făcuți sclavi sau dispersați dintre cei puțini scăpați cu viață. Faptul că acest eveniment, lipsit de prea mare importanță în istoria Imperiului, a fost înregistrat de către istoricii antici se datorează surprizei pe care a produs-o în rândurile elitei romane pătrunderea unor năvălitori neînsemnați până în adâncul provinciilor pașnice, la mare depărtare de frontiere.

Din acest moment nu se mai amintește de costoboci[92], poate numai indirect, prin următoarele două consemnări. Cea dintâi dintre acestea se referă la cei „12.000 de daci alungați din țara de baștină", cărora le-au fost făgăduite loturi de pământ de către guvernatorul celor trei Dacii (180-182?, C. Vettius. C.f. Voltinia Sabinianus Iulius Hospes) și care proveneau din zona din preajma *limes*-ului dacic, care nu par să fi fost costoboci, așa cum cred unii specialiști[93].

A doua menționare este și mai dificil de analizat, deoarece întrebuințează termenul de *dacringi*, poate pentru a desemna o nouă etnie constituită din daci (costoboci) și lacringii vandali în spațiul de referință[94]. În opinia noastră, termenul respectiv indică o etapă finală a unui proces de acculturație reciprocă care s-ar fi desfășurat o bună bucată de timp, poate încă din vremea lui Hadrian.

---

[90] SUCEVEANU, RĂDULESCU 2010: 305(înclină spre anul 170)..

[91] POPA 2015: 22

[92] Dacă nu luăm în considerare simpla lor menționare la AMMIANUS MARCELLINUS, XXII, 8, 42; OPREANU 1994: 198; POPA 2015: 22.

[93] DIO CASSIUS LXXII, 3; PISO 1993: 131-137; GUDEA 1994: 69, 76; OPREANU 1994: 196, 206; DUMITRAȘCU 2010: 473; în 270-271, în TKAČI 2013: 88-90; în 170, în BĂRBULESCU 2015: 86.

[94] DIO CASSIUS LXXII, 27, 5 (și nota 79); STANCIU 1995: 173; DUMITRAȘCU 1997: 314/343; GINDELE 2005: 134.

Nu avem informații scrise pentru o perioadă mai târzie dar, ținând seama de caracteristicile arheologice dezvăluite, putem presupune că cimitirele din satul Nemțișor (Branișteși Gura Secului) au aparținut unor *dacringi*. Pe de altă parte, nu putem trece cu vederea că taifalii sunt amintiți întotdeauna în izvoare ca aliați ai goților – cărora le furnizau cavaleria – până târziu spre sfârșitul secolului al IV-lea (după lupta de la Adrianopol din 378), după care migrează în Italia de Nord și se stabilesc în Aquitania, unde mai târziu va fi amintit chiar un episcop taifal[95]. Deci apare o dilemă care nu va putea fi rezolvată facil: ori în timp ce unii costoboci trăiesc în simbioză cu o parte dintre lacringi/taifali și sunt cunoscuți sub numele de dacringi[96], alții sunt participanți activi ai alianței conduse de goți, ori este vorba de o simplă coruptelă a textului antic[97].

[95] WOLFRAM 1990: 100-101, 127, 131, 240-241.

[96] Unii filologi consideră că există regionalisme ale limbii române care atestă o convețuire în Antichitate a celor două etnii, dacică și germanică (cf. PORUCIUC 2007: 349-355; PORUCIUC 200: 255-256).

[97] Această lucrare reprezintă versiunea, corectată și completată, a subcapitolului intitulat *Pax romană la Dunărea de Jos* din lucrarea: MIHĂILESCU-BÎRLIBA 2022: 325-334.

BIBLIOGRAPHY

IZVOARE

AMMIANUS MARCELLINUS; *Istorie romană*, trans. D. Popescu, Cluj-Napoca, 1985.

BIBLIA *or Sfânta Scriptură* , București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2015.

DIO CASSIUS, *Istoria romană*, III, trans. Adelina Piatkowski, Cluj-Napoca, 1985.

DION CHRYSOSTOMOS, *Discursuri*, trans. R. Hîncu, V. C. Popescu, în:*IIR*, I, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1964.

EUTROPIUS, *Istoria romană*[2], trans. G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1923.

HISTORIA AUGUSTA, trans. V. Iliescu, D. Popescu, 1971, Cluj.

PAUSANIAS, *Descrierea Greciei*, trans**.** R. Hîncu, V.C. Popescu, in: *IIR*, București, Ed. Academiei Române, 1964, 618-621.

PLINIUS the Elder, *Naturalis Historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate*, VII (trans. Ștefania Ferchedău); XI (trans. T. Dinu), XVI (trans. Ioana Costea), Iași, Ed. Polirom, 2001-2002.

PTOLEMEU, *Îndreptar geografic*, trans. R. Hîncu, V.C. Popescu, in: *IIR*, I, București, Ed. Academiei Române, 1964, 534-557.

STRABON, *Geografia*, II, trans. Felicia Vanț-Ștef, 1974, Cluj.

TACITUS, *Annales*, trans. A. Marin, in Tacitus, *Opere*, III, București, Ed. Științifică, 1964.

LUCRĂRI SPECIALE/ SPECIAL WORKS

BADIAN 1958, Badian, E., *Foreign clientalae (264-70 B.C.)***,** Oxford.

BARAN 1961, Baran, V., *Поселення перших століть нашої ери біля села Черпин*, Kiiv.

BĂRBULESCU 2010, Bărbulescu, M., *Istoria politică*, in: *Istoria Românilor*[2], II (coordonator D. Protase, A. Suceveanu), București, Ed. Enciclopedică, 73-97.

BEMMANN 2003, Bemmann, J., *Romanisierte Barbaren oder erfolgreiche Plünderer? Anmerkungen zur Intensität, Form und Dauer des provinzialrömischen Einflusses auf Mitteldeutschland wärend des jüngeren Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit*, in: A. Bursche, Renate Ciolek (eds.), *Antyk i barbarzyńcy: księga dedykowana Professorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rokznicę urodzin*, Warszawa, 63-108.

BICHIR 1973, Bichir, G., *Cultura carpică*, București.Ed. Academiei Române,

BIERBRAUER 1999, Bierbrauer, V., *Die ethnische Interpretation der Sîntana de Mureș-Černjachov-Kultur*, in: Gomolka-Fuchs Gudrun (ed.), *Die Sîntana de Mureș-Černjachov-Kultur, Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995*, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH, 211-238.

BRAUND 1984. Braund, D., *Rome and the Friendly King. The Character of the Client Kingship*, London-Canberra.

CIZEK 1980, Cizek, E., *Epoca lui Traian*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică

CIZEK 1986, Cizek, E., *Secvență romană. Mijlocul secolului I al erei noastre*, București Ed. Politică.

CORTÉS COPETE, 1995, Cortés Copete, M., *La datación de la expedición de los Costoboces: la subscripción fe XXII K. De Elo Aristides*, in „Habis", 26, Sevilla, 187-194.

ČIGILIK 1975, Čigilik, V.M., Населенни Верхнього Поднісровья перших століть нашої ери, Kiiv.

DIACONU 1964, Diaconu, Gh., *Despre taifali în lumina cercetărilor arheologice (aspectul Tîrgşor-Olteni)*, în: StCercIstor, V, 15-4, 467-484.

DIACONU 1965, **D**iaconu, Gh., *Tîrgşor. Necropola din secolele III-IV e.n.*, București, Ed. Academiei Române.

DICULESCU 1923a, Diculescu, C., *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Mannus Bibliothek, 34, Leipzig.

DICULESCU 1923b, Diculescu, C., *Die Gepiden: Forschungen zur Geschichte Daziens im Frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des Rumänischen Volkes*, Leipzig, C. Kabitsch.

DOBIÁS 1960, Dobiás, J., *À propos de l'expeditio suebica et sarmatica de l'empereur Hadrien en l'an 118*, in; *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prlejul împlinirii a 60 de ani*, București, 147-151.

DUMITRAȘCU 1997, Dumitrașcu, S., *Omnis Barbaria*, in: Gudea, N. (ed.), *Römer und Barbaren an denGrenzen des Römisches Dakiens/ Romani și barbari la frontierele Daciei romane*, Zalău, 305-334/335-366.

DUMITRAȘCU 2010, Dumitrașcu, S., *Dacia vestică și nord-vestică (secolele II-IV)*, în: *Istoria Românilor*[2], II (coordinator Protase, D. și Suceveanu, A.), București, Ed. Enciclopedică, 471-480.

ELTON 1996, Elton, H., *Defining Romans, Barbarians, and the Roman Frontier*, in: Mathisen, R.W., Sivan (eds.), H.S., *Shifting Frontier in Late Antiquity*, Aldershot-Brookfield, 126-135.

FLORESCU 1985, Florescu, R., *Granițele Daciei la Ptolemeu*, in: *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos. Contribuții*, Călărași, 53-59.

FLORESCU, CĂPTANU 1969, Florescu, M., Căpitanu, V., *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în: „ArhMold", 6, 213-275.

GINDELE 2005, Gindele, R., *Stadiul cercetărilor din epoca romană şi prima epocă a migraţiilor din Bazinului Tisei Superioare*, în: „Studii și comunicări Satu Mare", Seria Arheologie, 22-1, Satu Mare, 117-148.

GOSTAR 1969, Gostar, N/. *Cetățile dacice din Moldova și cek de-al doilea război dacic*, în „MemAnt", 1, 93-104.

GUDEA 1994, Gudea, N., *Dacia Porolissensis în timpul războaielor marcomanice*, în: „ActaMusPorol", 18, 67-93.

HEUSS 1953, Heuss, A., *Amicitia. Untersuchungen zu den rechtlichen Grundlagen der römischen Außenpolitik*, Leipzig.

HOREDT 1960, Horedt, K., *Lupta de la Galtis lîngă Auha*, în: *Omagiu lui Constantinn Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, București, Ed. Academiei Române, 287-291.

IGNAT 1970**,** Ignat, M., *Necropola de la Zvorîștea*, în: „StCercIstorV", 21- 4, 675-682.

IONIȚĂ 1982, **Ion**iță, I., *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi. Dacii din spaţiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.*, Iași, Ed. „Junimea".

IONIȚĂ, URSACHI 1988 I. Ioniţă, V. Ursachi, *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Ed. Junimea, Iaşi.

JÄNICHEN 1938, Jänichen, H., *Die Wandalen in der Heldensage*, in „Altschlesien", 7, 254-262.

KEHNE 1994, Kehne, P., *Das Instrumentarium kaiserzeitlicher Außenpolitik und die*

Ursachen der Marko-mannenkriege, in: Friesinger, H., Tejral, J., Stuppner, A. (eds.), *Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen, VI. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichten Entwicklungen im nördlichen Mitteldonaugebiet", Wien 23.-26. November 1993*, Brno, 39-50.

KEHNE 2009, Kehne, P., *Zur Phänomenologie, Typologie und völkerrechtlichen Grundlage internationaler Massendeportationen in der griechisch-römischen Antike*, in: „Marburger Beitr. Ant", 26, 75-138.

KLOSE 1934, Klose, J., *Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und an der Donau. Beiträge zu ihrer Geschichte und rechtlichen Stellung im 1. Und2. Jahrhundert n.Chr.*, „Historische Untersuchung", 14. Heft, Breslau.

KOKOWSKI 2011, Kokowski, A., *The Goths in ca. 311 AD*, in: Kaliff, A., Munkhammar, L. (eds.), *Wulfila 311-2011. International Symposium. Uppsala University June 15-18, 2011*, „Acta Biblithecae R. Universitatis Upsaliensis", t. XLVIII, Occasional Papers in Archaeology, 57, 71-96.

KOLENDO, TRYNKOWSKI 1998, Kolendo, J., Trynkowski, I., *La main votive dolichénienne trouvée à Myszków et les butins de guerre des Barbares*, in: „Novensia", 10, 1998, 251-264.

KOTIGOROŠKO 1995, Kotigoroško, V., *Ţinuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n.-IV e.n. Perioadele La Tène şi romană*, Biblioteca Thracologica XI, Bucureşti S.C. Caro Trading'94 S.R.L.,.

LUTTWAK 1976, Luttwak, E.N., *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century A.D. to the Third*, Baltimore and London, John Hopkins U.P.

MACREA 1970, Macrea, M., *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti, Ed. Şiinţifică.

MACREA 1971, Macrea, M., *Les Daces libres à l'époque romaine*, in: J. Filip (ed.), *Actes du VIIe congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques: Prague 21-27 août 1966*. II, Praga, 1038-1041.

MANN 1979, Mann, J.C., *Power, Force and the Frontiers of the Empire*, in: „JRS", 69, 175-183.

MATEI-POPESCU 2010, Matei-Popescu, F., *The Roman Army in Moesia Inferior*, Centre for Roman Military Studies 7, Bucharest.

MATEI-POPESCU, ŢENTEA 2006 Matei-Popescu, F., Ţentea, O., *Participation of the Auxiliary Troops from Moesia Superior in Trajan's Dacian Wars*, în: „Dacia", 50, 127-140.

MATEI-POPESCU, ŢENTEA 2016, Matei-Popescu, F., Ţentea, O., *The Eastern Frontier of Dacia. A Gazetteer of the Forts and Units*, in: Bârcă, V. (ed.), *Orbis Romanus and Barbaricum. The Barbarians around the Province of Dacia and Their Relations with the Roman Empire*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 7-24.

MAYERSON 1989, Mayerson, P., *The Meaning of the Word Limes (λίμιτον) in the Papyri*, in: „ZPE", 77, 287-291.

MILLAR *et al.* 1967, Millar, F., with Berciu, D., Frye, R.N., Kossack, G. and Talbot Rice, T., *The Roman Empire and its Neighbours*, New-York-London.

MILLER 1996, Miller, D.H., *Frontier Societis*, in:Mathisen R.W. and Sivan, H.S. (eds.), *Shifting Frontiers in Late Antiquity*, Aldershot-Brookfield, 158-171.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 1980, Mihailescu-Bîrliba, V., *Un nouveau groupe culturel sur le territoire de Roumanie. Les fouilles de Braniţte-Nemţişor (com. de Vînători, dép. de Neamţ)*, în: „Dacia", N.S., 24, 181-207.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 1986, Mihailescu-Bîrliba, V., *Ethnical Elements in „the*

Carpathian Tumuli Culture", in: *Archaeological „Objectivity" in Interpretation*, vol. I, *The World Archaeological Congress, 1-7 September 1986*, Southampton, 10 p. + 5 pl.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997a, Mihailescu-Bîrliba, V., *The Carpathian barrows culture/ Cultura tumulilor carpatici*, în: „ActaMusPorol", 21, 833-841/843-878.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 1997b, Mihailescu-Bîrliba, V., *Noi date privind cultura tumulilor carpatici în România*, în „StCercIstV", 48, 4, 309-339.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 1999, Mihailescu-Bîrliba, V., *Die Karpatische Hügelgräberkultur in Rumänien*, in: Czopek, S., Kokowski, A. (eds.), *Na granicach antycznego swiata. Sytuacja kulturowa w poludniowo-wschodniej Polsce i regionach sasiednich w mlodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materialy z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997*, Rzeszów, 313-332.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 2022, Mihailescu-Bîrliba, V., *Cimitirele antice de la Nemțișor și Târzia din județul Neamț. Contribuții privitoare la cunoașterea obiceiurilor funerare din Cultura tumulilor carpatici*, Cluj-Napoca, Ed. MEGA.

MUCH 1926, Much, R., *Der Name Silingi*, in: „Altschlesien", I, 3/4, 117-121.

MUNTEANU, HONCU, APARASCHIVEI 2021, Munteanu, L., Honcu, Ș., Aparaschivei, D., *On the Chronololgy of Roman Coins in Barbaricum. Denarii Finds from the Site of Schineni (Bacău County)*, în: Cojocaru, V., Pázsint, Annamária-Izabella (eds.), *Migration and Identity in Eurasia from Ancient Times to the Middle Ages*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2021, 139-165.

OLTEAN 2007, Oltean, Ioana A., *Dacia. Landscape, Colonisation, Romanisation*, Routledge, London and New York.

OPREANU 1994, Opreanu, C., *Neamurile barbare de la frontierele Daciei romane și relațiile lor politico-diplomatice cu Imperiul*, în: „EphemNapoc", 4, 193-229.

OPREANU 1997, Opreanu, C.H., *Vestul Dacie Romane și Barbaricum în epoca lui Traian*, în: Bărbulescu, M. (ed.), *Civilizația romană în Dacia*, Bibliotheca Rerum Transsilvanae, Cluj-Napoca, 28-51.

OPREANU 1998, Opreanu, C.H., *Dacia Romană și barbaricum*, Timișoara, Ed. Mirton.

PÂRVAN 1926, Pârvan, V., *Getica. O încercare de protoistorie a Daciei în mileniul I a.Chr.*, în „AARMSI", București.

PEKÁRY 1987, Pekáry, T., Seditio. *Unruhen und Revolten im Römischen Reich von Augustus bis Commodus*, în: „Ancient Society", 18, 133-150.

PETIT 1974, Petit, P., *Histoire générale de l'Empire romain (I. Le Haut-Empire)*, Paris , Éd. du Seuil.

PETOLESCU 1995, Petolescu, C.C., *La victoire de Trajan en Mésie Inférieure*, în: „Thraco-Dacica", 16/1-2, 223-226.

PETOLESCU 2002, Petolescu, C.C., *Auxilia Dacae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, București, Ed. Ars Docendi.

PIGANIOL 1963, Piganiol, A., *La notion de limes*, in: *Quintus Congressus Internationalis Limitis Romani Studiosorum, Diebus 17-23 Septembris anii 1961, Arheološki Radovi i Raprave*, 3, Zagreb, 119-122.

PIPPIDI 1967, Pippidi, D. M., *Contribuții la istoria veche a României*[2], București, Ed. Științifică.

PISO 1993, Piso, I., *Fasti Provinciae Daciae I. Die senatorischen Amtsträger*, Bonn.

PISO 2019, Piso, I., Les beneficiarii consularis de Samum, in: Mihailescu-Bîrliba, L., Spickermann, W. (eds.), *Roman Army and Local Society in the Limes Provincesc of*

the Roman Empire. Papers of an International Conference, Iași, June 4th–6uh. 2018, Rahden/Westf., Verlag Marie Leidorf mbH, 109-129.

PITTS 1989, Pitts, L., *Relations between Rome and the German ‚Kings' on the Middle Danube in the First to Fourth Centuries A.D.*, în: „JRS", 79, 45-58.

POPA 2015, Popa, A., *Untersuchungen zu den Römisch-Barbarischen Kontakten östlich der Römischen Provinz Dacia*, în *Antiquitatis* 3, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GMBH.

POPESCU 1964, Popescu, E., *Epigraphische Beiträge zur Geschichte der Stadt Tropaeum Traiani*, în: „StCl", 6, 192-199.

PORUCIUC 2007, Poruciuc, A., *Rom.* Gard – *un vechi germanism și implicațiile sale lingvistice și istorice*, în „AMold", 30, 343-357.

PORUCIUC 2008, Poruciuc, A., *Termenul regional românesc "huscă" (sare obținută prin evaporarea apei sărate), explicat ca vechi germanism*, in: „AMold", 31, 253-257.

POULTER 1990, Poulter, A.G., *Frontier People beyond and behind the Limes: the Impact of the Native Population upon the Lower Danubian Frontier*, in: Vetters, H. and Kandler, M. (eds.), *Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum*, Teil 1, *Des römische Limes in Österreich*, Heft 36/1, Wien, 143-150.

PREMERSTEIN 1912, von Premerstein, A., *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Markus. II. Seezüge der Nordpomtusvölke und der Mauren. Der Einfall der Kostoboken*, în: „Klio", 12, 138-178.

PROTASE 2010a, Protase, D., *Organizarea administrativă*, in *Istoria Românilor*[2], II (coordonator D. Protase, A. Suceveanu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 45-72.

PROTASE 2010b, Protase, D., *Organizarea militară*, in: *Istoria Românilor*[2], II (coordonator D. Protase, A. Suceveanu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 99-136.

PROTASE 2010c, Protase, D., *Populația*, in: *Istoria Românilor*[2], II (coordonator D. Protase, A. Suceveanu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 137-162.

PROTASE 2010d, Protase, D., *Viaţa economică*, in: *Istoria Românilor*[2], II (coordonator D. Protase, A. Suceveanu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 173-208.

ROSTOVTSEFF 1988, Rostovtseff, M.I., *Histoire économique et sociale de ‚L'Émpire Romain*, Paris, Ed. Robert Lafonte.

SANIE 2010, Sanie, S., *Moesia nord-dunăreană şi nord-pontică*, in: *Istoria Românilor*[2], II (coordonator D. Protase, A. Suceveanu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 403-418.

SMIŠKO 1932, Smiško, M., *Kulltury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małoposlce wschodniej*, Lwow.

SUCEVEANU, RĂDULESCU 2010, Suceveanu, A., Rădulescu, A., *Istoria politică*, în: *Istoria Românilor*[2], II (coordonator D. Protase, A. Suceveanu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 297-311.

SYME 1971, Syme, S., *Danubian Papers*, Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen, București.

ȘTEFAN 2005, Ștefan, A.S., *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan: architecture militaire, topographie, mages et d'histoire*, Collection de l'École française de Rome, 353, Rome.

TAUSEND 1997, Tausend, K., *Lugier, Vandilier – Vandalen*, în: „Tyche", 12, 229-236.

TKAČI 2013, E. Tkači, *Костобоки в Маркоманских войнах*, în: „Revista Arheologică", s.n.,IX/2, 85-103.

TUDOR 1957, Tudor, D., *Răscoale şi atacuri „barbare" în Dacia romană*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică.

ȚENTEA 2016, Țentea, I., *About the Roman Frontiero n the Lower Danube under Trajan*,

în: Panaite, Adriana, Cîrjan R. and Căpiță, C. (eds.), *Moesica et Cristiana. Studies in Honor of Professor Alexandru Barnea*, Brăila, Ed. Istros, 85-93.

URBAŃCZYK 1998, Urbańczyk, P., *The Goths in Poland – where did they come from and when did they leave?*, în: „European Journal of Archaeology", I-3, Cambridge, 397-413.

VAKULENKO 2007-2008, Vakulenko, Liana, *The Eastern Carpathians in the Late Roman Period*, în: „AAC", 42-43, 141-183.

VAKULENKO 2009, Vakulenko, Liana V., *Народ Тайфалів та археологічна культура*, în: Myzgin, K. (ed.), *Ostrogothica. Arcäologie des Zentral- und Osteuropas in der Späten Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit*, Charkow, 222-230.

VAKULENKO 2010, Vakulenko, Liana, *Українські Карпати у пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси)*, Київ.

VASMER 1935-1936, Vasmer, M., *Der Name Schlesiens*, în: „Altschelesien", 6, 1, 1-15.

VULPE 1968, Vulpe, R., *Perioada Principatului (Sec. I-III)*, in: Vulpe, R., Barnea, I., în *Istoria Dobrogei*, II (*Romanii la Dunărea de Jos*), București, Ed. Academiei Române, 13-365.

VULPE 1976a, Vulpe, R., *Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, în: *Studia Tracologica*, București, Ed. Academiei Române, 234-265.

VULPE 1976b, Vulpe, R., *Les Bures alliés de Decebale dans la première guerre dacique de Trajan*, în: *Studia Tracologica*, București, Ed. Academiei Române, 199-233.

WALSER 1979, Walser, G., *La notion de frontière chez les Romains*, în: *Frontières et contacts de civilisation*, Colloque universitaires franco-suisse, Besançon-Neuchatêl, octobre 1977, Les passé présent. Études et documents d'histoire, Neuchatêl, 41-47.

WILKES 1963, Wilkes, J.J., *Romans, Dacians and Sarmatians in the First and Early Second Centuries*, în: Hartley. B. and Wacher, J. (eds.), *Rome and her northern Provinces.Papers presented to Sheppard Frere*, Gloucester.

WOLFRAM 1990, Wolfram, H., *Die Goten: von den Anfängen bis zur Mitte des 6. Jahrhundertts; Entwurf einer historischen Ethnographie*[3], München, Beck.

UN PUNCT ARHEOLOGIC IDENTIFICAT PRIN CERCETĂRI ARHEOLOGICE PREVENTIVE ÎN JUDEŢUL BACĂU. LILIECI-*LA VEST DE LAC*

Dănuţ Prisecaru*[1]*, Andrei Dorian Soficaru*[2]*,
***Mihaela-Simina Ilaş*[3]**

A new archaeological point identified trought preventive research in Bacău county. Lilieci-*La Vest de Lac*

Abstract

Within the present approach, we intend to restore to the scientific circuit the results of a preventive archaeological research carried out in august 2020 in Lilieci locality, Hemeiuş commune, Bacău county. On the occasion of the construction of a private property, an archaeological point was reported, initially identified by surface research. Subsequently, 8 archaeological situations were identified and researched, on the area of the location of the future constructions. The discoveries can be dated to the period of the IVth century p.Chr.

Key words: *Lilieci, preventive archaeology, new discoveries*
Cuvinte cheie: ***lilieci, arheologie preventivă, noi descoperiri***

Ne propunem să redăm circuitului ştiinţific un cumul de descoperiri arheologice, care aşează un nou punct pe harta istorică a judeţului Bacău. Zona în care se regăsesc vestigiile în cauză au fost identificate cu ocazia verificării din teren din data de 19.02.2020, generată de amplasarea unei construcţii în raza de protecție a monumentului **Ansamblul Castelului Cantacuzino-Pașcanu-Waldenburg, cod LMI: BC-II-a-A-00851** (fig. 1)[4].

Constatarea a fost realizată de arheologul Lăcrămioara-Elena Istina, de la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău. Ulterior, a fost efectuată supravegherea arheologică, întreruptă din cauza identificării vestigiilor și a fost realizată cercetarea arheologică preventivă a zonei afectate de proiect. Documentația și artefactele prelevate se află în custodia Complexului Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău.

[1] prisecaru.danut@yahoo.com
[2] asoficaru@yahoo.com
[3] siminamih@gmail.com
[4] LMI-BC.pdf (patrimoniu.ro)

Cercetarea arheologică preventivă a avut ca obiectiv principal consemnarea şi salvgardarea vestigiilor istorice din perimetrul afectat de viitoarele lucrări de construcție, în vederea descărcării terenului de sarcină arheologică. Descoperirea, înregistrarea și studierea prin metode specifice a structurilor, complexelor, artefactelor sau ecofactelor din perimetrul proiectului, distribuţia lor spaţială, caracterul şi starea lor de conservare au reprezentat obiective prioritare ale cercetării.

Obiectivul cercetat se află în satul Lilieci, comuna Hemeiuș, județul Bacău, la circa 9 km nord de Municipiul Bacău. Punctul este situat în estul Subcarpaților Moldovei, aproape de limita acestora dinspre Culoarul Siretului, în apropierea malului drept al Bistriței, la vest de Lacul Lilieci.

În august 2020 au fost demarate lucrările, cu supraveghere arheologică efectuată de specialiști ai muzeului băcăuan. În urma intervențiilor din sol s-a constatat prezenţa vestigiilor istorice, fapt pentru care a fost sistată activitatea de construcție și a fost depusă documentația pentru cercetarea arheologică preventivă a zonei afectate de proiect.

În baza autorizației de cercetare arheologică preventivă nr. 501/2020, arealul afectat de proiect a fost investigat în luna septembrie conform metodologiei clasice de cercetare preventivă (înlăturarea solului vegetal, identificarea complexelor arheologice și a vestigiilor lipsite de context clar, cercetarea și documentarea situațiilor depistate, până la epuizarea potențialului arheologic al suprafeței) [5].

Este posibil ca obiectivul cercetat să fie situat în marginea unei așezări, însă trebuie menționată și o descoperire funerară. Posibilitatea ca noul sit cercetat parțial să fi fost afectat de amenajarea Lacului Lilieci nu poate fi negată.

Cu ocazia cercetării au fost identificate 8 complexe arheologice. A fost decapată și cercetată o suprafață de 165 mp.

Menționăm faptul că logistica (utilajele și muncitorii necalificați) a fost asigurată de beneficiar.

Cercetarea arheologică preventivă a urmărit să determine natura şi distribuţia potenţialelor elemente de patrimoniu arheologic din zona direct afectată de viitoarele lucrări de împrejmuire și construcție a locuinței particulare, folosindu-se o serie de metode, tehnici şi bune practici specifice, considerate a fi necesare în vederea realizării scopurilor proiectului de cercetare.

Potențialul arheologic a fost confirmat ca urmare a verificării din teren din data de 19.02.2020, generată de amplasarea obiectivului în raza de protecție a monumentului **Ansamblul Castelului Cantacuzino-Pașcanu-Waldenburg, cod LMI: BC-II-a-A-00851**[6].

[5] Echipa de cercetători a fost coordonată de dr. Dănuţ Prisecaru şi a fost compusă din dr. Tiberiu-Theodor Plăcintă şi Mihaela-Simina Ilaș.

[6] OPIS_CZMI_nr._5_-_Iasi_13-17_05_2022_a.pdf (cultura.ro).

Ulterior, a fost efectuată supravegherea arheologică, care a fost întreruptă din cauza identificării vestigiilor și a fost realizată cercetarea arheologică preventivă a zonei afectate de proiect.

Decopertarea s-a realizat atât manual, cât și mecanic. Îndepărtarea straturilor de sol până la nivelul de conturare, s-a făcut prin decopertări succesive de cca. -0,10-0,15 m adâncime pe strat de decopertă.

În timpul supravegherii, decoperta a fost realizată până la o adâncime de aproximativ -1,20 m, pe traseul șanțurilor de fundație a viitoarei construcții. După conturare, fiecare complex a fost marcat cu un număr de identificare.

La cercetare, pentru a înregistra aspectul umpluturii, al inventarului arheologic și eventuala succesiune a contextelor aflate în relație stratigrafică directă, toate complexele au fost secționate, iar profilul rezultat a fost fotografiat și desenat. Ulterior, s-a realizat cercetarea integrală a complexelor descoperite, urmată de fotografierea finală și desenarea planului (fig. 2).

Evaluarea arheologică (teoretică şi de teren) a potenţialului arheologic al zonei, cât şi cercetarea arheologică preventivă efectuată în septembrie 2020 au fost realizate în conformitate cu legislaţia în vigoare în domeniul protejării patrimoniului arheologic (O.G. nr. 43/2000, cu modificările ulterioare şi OMCC nr. 2392/2004), în baza Autorizaţiei de Cercetare Arheologică Preventivă eliberată de Ministerului Culturii nr. 501/ 2020.

În privinţa stratigrafiei generale, menţionăm că stratul vegetal are dimensiuni relativ mari, de aproximativ -0,40-0,50 m. Atât din nivelul arabil, cât și din cel inferior acestuia, au fost recuperate materiale arheologice (ceramică lucrată la mână și cu roata, oase de animal, zgură de fier, chirpici ars, precum și un schelet uman).

Nivelul de conturare al complexelor este, în cele mai multe cazuri, -0,50 m. Complexele sunt, în general, bogate în material arheologic.

Complexele cercetate pot fi definite ca:

- Gropi menajere sau cu funcționalitate neidentificabilă – 7;
- Mormânt de inhumație – 1.

Din relatările proprietarului terenului, zona a fost exploatată agricol, suprafața fiind arată cu un plug de mari dimensiuni (plug de adâncime), fapt ce a afectat vestigiile prezente în sol de-a lungul timpului. În acest context putem postula faptul că un posibil nivel arheologic a fost deranjat de activitățile antropice contemporane, întrucât acesta nu a putut fi identificat cu precizie.

Descrierea complexelor arheologice cercetate:

Cx. 1 (fig. 3) – Mormânt de inhumație. Adâncimea la conturare: -0,60 m.

Adâncimea finală: -0,40 (-1,00 m) m. Dimensiuni: 1,35 x 0,90 m.

Scheletul: Decubit dorsal, orientat V-E. A fost descoperită partea superioară a scheletului. S-au păstrat *in situ* craniul, o mare parte din coloana vertebrală, coastele și oasele brațelor.

Craniul – spart probabil ca urmare a acțiunii solului, dar complet. Aplecat spre umărul drept (cu privirea spre sud). Cele două maxile sunt complete, iar dentiția este aproape completă.

Brațele – plasate pe lângă corp.

Groapa: forma ei nu a putut fi depistată. Umplutura: pământ brun-închis, argilos, compact, foarte dur, cu pigmenți și fragmente mici de cărbune și cu pigmenți de chirpici ars, pietre neprelucrate de dimensiuni medii și mici, fragmente de zgură de fier, fragmente ceramice și osteologice(fig. 11).

Inventar: ceramică lucrată la roată și cu mâna (fragmente disparate, provenind de la mai multe vase); fusaiolă (din lut; în partea sudică, probabil în apropierea mâinii drepte); verigă de bronz (pe osul temporal stâng); chirpici fără amprente; zgură de fier; pietre neprelucrate (neprelevate, o parte din ele aflate în zona din jurul craniului); oase de animal neprelucrate, nearse.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș - Cherniakhov.

Observații: De jur-împrejurul capului (în partea de vest a mormântului) au fost găsite pietre de 5-10 cm lungime. Sub coloana vertebrală au fost găsite fragmente de cărbune. Nu se poate determina dacă oasele de animal se află în legătură cu complexul. Scheletul este foarte bine conservat și reprezentat, dar prezintă unele distrugeri de la excavator;

- Craniul e restaurabil complet, coloana vertebrală e păstrată în întregime, coastele sunt prezente, ambii humeri și femurele;
- Sex masculin, vârstă de 25-35 de ani;
- Au mai fost identificate trei fragmente de ceramică, două de chirpici, unul de zgură și 12 oase de animale.

Cx. 2 (fig. 4.) – Groapă menajeră. Adâncimea la conturare: -0,50 m. Adâncimea finală: -0,46 (-0,96) m. Dimensiuni: 1,00 x 0,60 m.

Material: ceramică lucrată la roată; ceramică lucrată cu mâna; chirpici fără amprente (neprelevat); oase de animal neprelucrate, nearse (fig. 12).

Umplutura: Pământ brun, argilos, compact, foarte dur, cu chirpici ars, fragmente ceramice, oase și fragmente de piatră.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș-Cherniakhov.

Cx. 3 (fig. 5) – Groapă menajeră. Adâncimea la conturare: -0,50 m. Adâncimea finală: -0,50 (-1,00) m. Dimensiuni: 1,00 x 0,40 m.

Material: ceramică lucrată la roată; ceramică lucrată cu mâna (fig. 13); chirpici cu amprente; chirpici fără amprente (neprelevat); fragment de cute (din piatră); zgură de fier; oase de animal neprelucrate, arse și nearse.

Umplutura: Pământ brun, argilos, compact, foarte dur, cu fragmente de chirpici ars, urme puternice de arsură (cărbune și cenușă), fragmente ceramice, oase și fragmente de piatră.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș-Cherniakhov.

Complexul a fost descoperit în urma săpării șanțurilor de fundație și cercetat ulterior.

Cx. 4 (fig. 6) – Groapă de provizii. Adâncimea la conturare: -0,40 m. Adâncimea finală: -0,65 (-1,05) m. Dimensiuni: 1,40 x 1,18 m.

Material: ceramică lucrată la roată; ceramică lucrată cu mâna (fig. 14); chirpici fără amprente (neprelevat); zgură de fier, oase de animal neprelucrate, nearse.

Umplutura: Pământ brun-deschis, argilos, compact, foarte dur, cu chirpici ars, puțin cărbune, fragmente ceramice, oase, zgură și fragmente de piatră neprelucrată.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș-Cherniakhov.

Complexul a fost identificat în urma săpării șanțurilor de fundație și cercetat ulterior.

Cx. 5 (fig. 7) – Groapă menajeră. Adâncimea la conturare: -0,40 m. Adâncimea finală: -0,70 (-1,10) m. Dimensiuni: 2,40 x 1,50 m.

Material: ceramică lucrată la roată; ceramică lucrată cu mâna (fig. 15); chirpici cu amprente; chirpici fără amprente (neprelevat); cute (din piatră); dop de prelucrare (din piatră); zgura de fier; oase de animal neprelucrate, nearse.

Umplutura: Pământ brun-închis, argilos, compact, cu chirpici ars, fragmente ceramice și osteologice. În partea inferioară a gropii au fost observate bioperturbări.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș-Cherniakhov.

Cx. 6 (fig. 8) – Groapă menajeră. Adâncimea la conturare: -0,50 m. Adâncimea finală: -0,90 (-1,40) m. Dimensiuni: zonă de conturare = 0,90 x 0,50 m; alveolare = 1,18 x 0,55 m.

Material: ceramică la roată; ceramică lucrată cu mâna; chirpici cu

amprente (fig. 16); chirpici fără amprente (neprelevat); un fragment de cute (din piatră); zgură de fier; oase de animal neprelucrate, nearse.

Umplutura: Pământ brun, argilos, compact, cu pigmenți de chirpici ars și de cărbune, fragmente ceramice (în special pe fundul gropii), oase, zgură și pietre neprelucrate.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș-Cherniakhov.

Complexul a fost identificat în urma săpării șanțurilor de fundație și cercetat ulterior.

Pe fundul gropii, între -0,90 (-0,40 de la conturare) și -1,40 (-0,90 de la conturare) au fost descoperite numeroase fragmente ceramice provenite de la diferite vase.

Cx. 7 (fig. 9) – Groapă menajeră. Adâncimea la conturare: -0,50 m. Adâncimea finală: -0,80 (-1,30) m. Dimensiuni: 1,10 x 1,10 m.

Material: ceramică lucrată la roată; ceramică lucrată cu mâna (fig. 17); chirpici cu amprente; chirpici fără amprente (neprelevat); zgură de fier; oase de animal neprelucrate, nearse.

Umplutura: Pământ brun-închis, argilos, compact, cu fragmente de zgură, ceramică și oase, pigmenți și fragmente de chirpici ars și cărbune, fragmente de piatră neprelucrată și lentile de cenușă și cărbune.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș - Cherniakhov.

Complexul a fost descoperit în urma săpării șanțurilor de fundație și cercetat ulterior.

Cx. 8 (Fig. 10) – Groapă menajeră. Adâncimea la conturare: -0,50 m. Adâncimea finală: -0,68 (-1,18) m. Dimensiuni: 1,30 x 0,50 m.

Material: ceramică lucrată la roată; ceramică lucrată cu mâna (fig. 18); chirpici cu amprente; chirpici fără amprente (neprelevat); zgură de fier; oase de animal neprelucrate, nearse.

Umplutura: Pământ brun-cenușiu, nisipos, afânat, cu chirpici ars, pigmenți de cărbune, fragmente de zgură, cenușă, fragmente ceramice și osteologice.

Datare: sec. al IV-lea d.Hr./ Cultura Sântana de Mureș-Cherniakhov.

Complexul a fost identificat în urma săpării șanțurilor de fundație și cercetat ulterior.

Concluzii

Rezultatele supravegherii arheologice și a cercetării arheologice preventive arată că în zona în care se află obiectivul a existat o așezare

umană datată în linii generale în secolul al IV-lea d.Hr. (cultura Sântana de Mureș – Cherniakhov). Deși nu au fost depistate structuri de locuire, materialele arheologice descoperite (fragmente de lipitură de perete, fragmente de zgură de fier) probează această concluzie. Materialul arheologic descoperit este relativ bogat. Predomină ceramica (mai ales vase din pastă fină, cenușie, lucrate la roată, precum și un număr destul de mare de fragmente ceramice de tip roman).

Ilustraţii:

Fig. 1. Amplasamentul zonei cercetate.

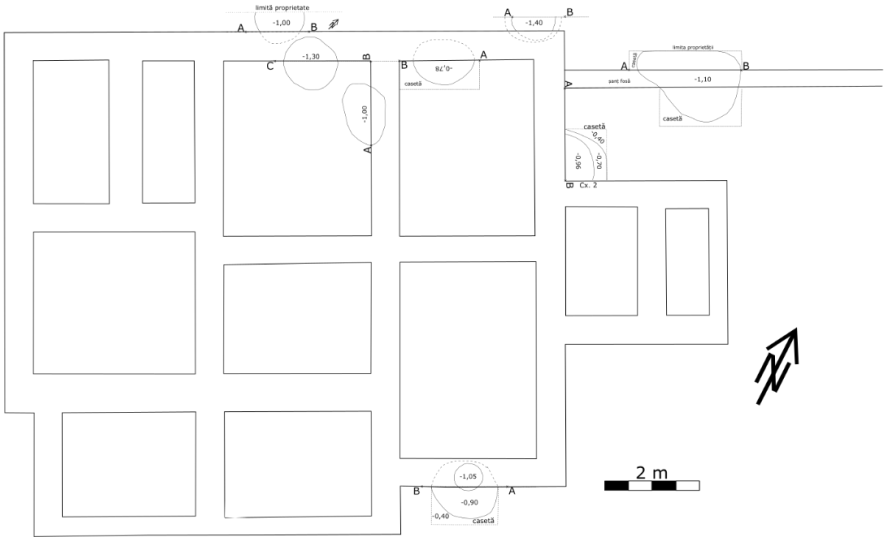

Fig. 2. Plan general al cercetărilor.

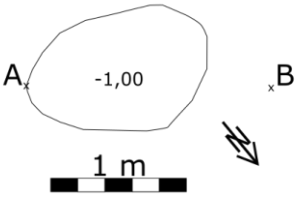

Fig. 3. Cx. 1.

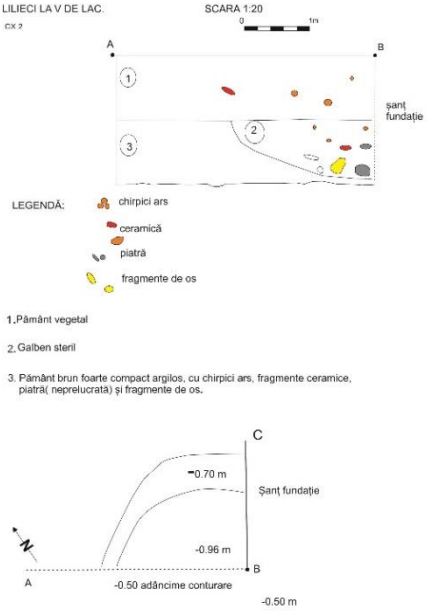

Fig. 4. Cx. 2

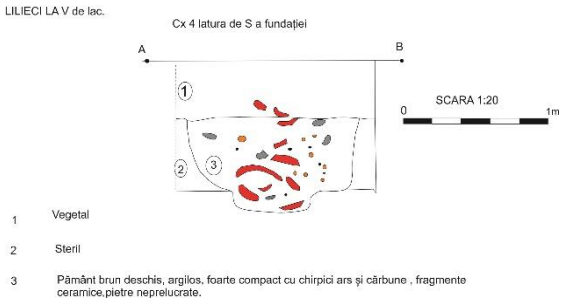

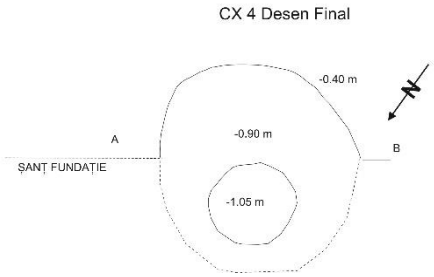

Fig. 5. Cx. 3.

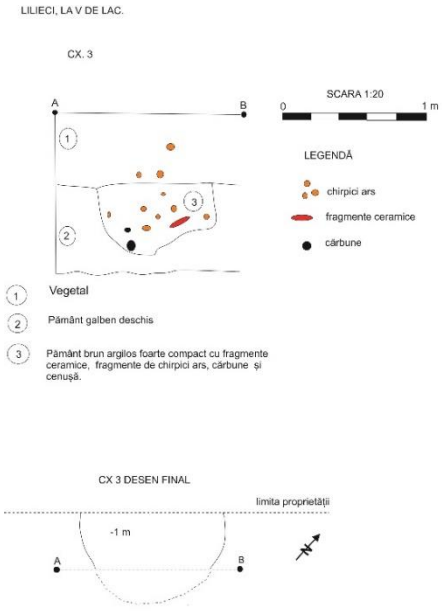

Fig. 6. Cx. 4.

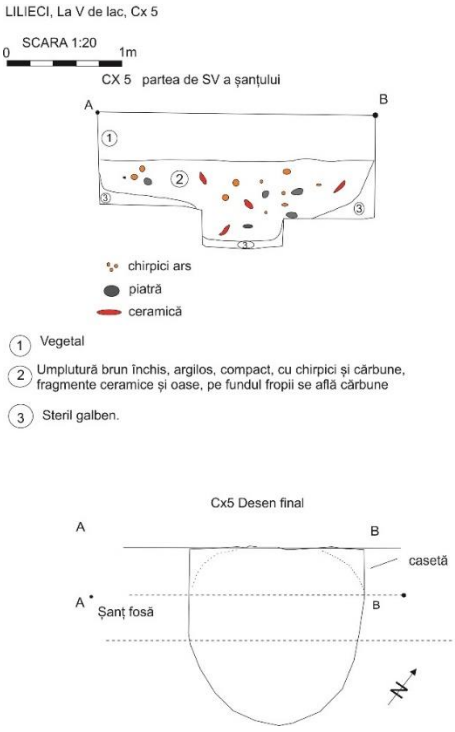

Fig. 7. Cx. 5.

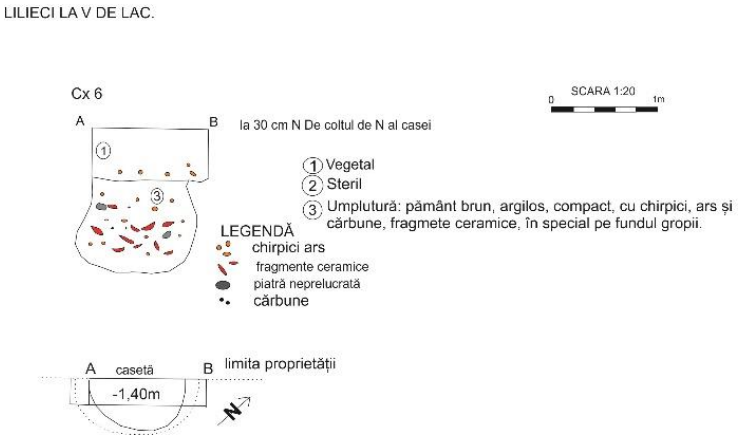

Fig. 8. Cx. 6.

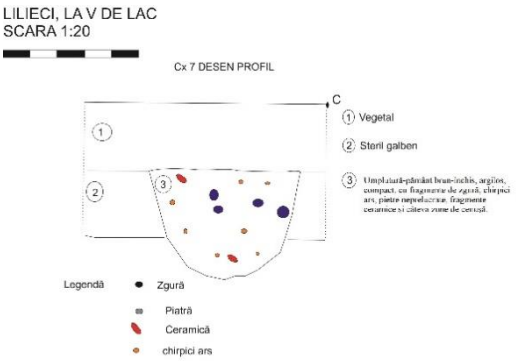

Fig 9. Cx. 7.

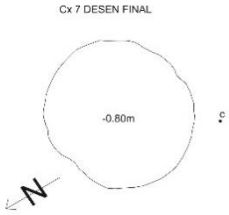

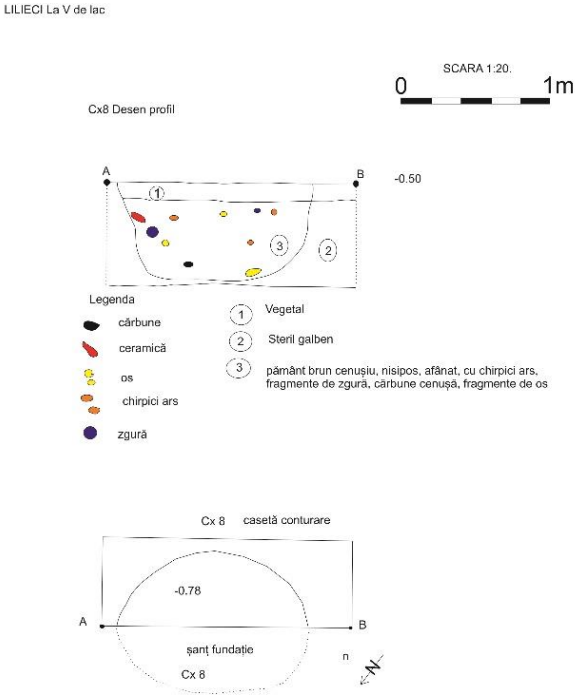

Fig. 10. Cx 8.

Fig 11. Cx. 1.

Fig. 12 Cx 2.

Fig 13. Cx 3.

Fig. 14. Cx 4.

Fig. 15. Cx. 5.

Fig. 16. Cx 6.

Fig. 17. Cx. 7.

Fig. 18. Cx. 8

ASUPRA UNOR ȘTIRI DIN IZVOARE SCRISE ȘI ARHEOLOGICE DESPRE SECOLELE VI-VII D.HR. LA NORDUL DUNĂRII INFERIOARE (NOI INTERPRETĂRI ȘI CONCLUZII)

Dan Gh. Teodor

About news from written sources and archaeological discoveries in the VI-VII centuries A.D. north of the Lower Danube (new interpretations and conclusions)

Abstract

For the period of the VI-VII centuries A.D., numerous news items transmitted Byzantine written sources. However, some of the information provided is incomplete and does not refer correctly to the realities existing in the Carpatho-Danube area. Most of the news of these historical writings refers to the battles with Byzantium waged by slaves and ancients, as well as to their location in the North-Danube area. News about the customs of the Slavs, their religious beliefs and their settlements are also broadcast. Among them, the news transmitted by the Military Treaty of Maurice on the Roman fugitives used by the Byzantines in the battles against the Slavs is important. Some studies that have dealt with the situation north of the Lower Danube in the 6th-7th centuries have shown that these Roman fugitives and thousands of Latin-speaking prisoners brought by barbarians north of the Lower Danube added to the native Roman population left north of the river after the Roman withdrawal from Dacia, thus strengthening the Latin ethno-demographic weight in the Carpatho-Danubian space. Important contributions to the knowledge of the mentioned period were made by the archeological researches, which attested the existence of the material cultures specific to the slaves, the Ants and the Romanics. The continuation of the archaeological researches and their corroboration with the news transmitted by the Byzantine written sources will be able to bring in the future new clarifications about the cultural and spiritual ethno-demographic realities from the mentioned geographical area.

Keywords: *written sources, Byzantium, slaves, ants,Venetians, Romanics, archaeological realities*

Cuvinte cheie: *izvoare scrise, Bizanț, sclavini, anți, venezi, romanici, realități arheologice*

Studierea istoriei primului mileniu după Hristos în regiunile de la nordul Dunării Inferioare prezintă, după cum se știe, o însemnătate aparte

pentru cunoaşterea numeroaselor şi profundelor prefaceri care au marcat evoluţia societăţii locale. În acest larg context este de reţinut semnificaţia deosebită a unor perioade cu numeroase şi importante evenimente despre care izvoarele scrise datând din vremea respectivă au transmis bogate informaţii. Una din aceste perioade istorice este, fără îndoială, aceea a secolelor VI-VII d.Hr., vreme când numeroasele invazii ale sclavinilor, anţilor, cutrigurilor, avarilor şi ale altor populaţii s-au desfăşurat cu o intensitate sporită, având consecinţe definitorii pentru evoluţia societăţii din regiunile menţionate şi, în egală măsură, a acelora din întreg spaţiul sud-est european, contribuind direct la menţinerea *romanităţii orientale*[1].

Despre numeroasele evenimente petrecute în această vreme, numeroşi şi valoroşi istorici, cei mai mulţi din imperiul bizantin, ne-au transmis bogate şi interesante informaţii menite să ofere datele necesare cunoaşterii unora dintre realităţile politice, social-economice, etno-demografice şi spirituale din vremea şi spaţiul geografic amintit. Dintre istoricii acestei perioade menţionăm ca fiind mai importanţi pe Jordanes[2], Procopius din Caesarea[3], Teofilact Simocata[4], Mauricius[5], Theophanes Confessor[6], Ioan din Efes[7] sau Pseudo Caesarius[8].

Avându-se în vedere pericolul deosebit pe care îl reprezentau unele populaţii migratoare care pătrunseseră în spaţiul carpato-dunărean de la frontiera imperiului şi ameninţau prin incursiunile lor zonele de la sud de fluviu era firesc ca o însemnată parte a informaţiilor transmise de istoricii menţionaţi să se refere mai ales la sclavini, anţi, cutriguri sau avari. După cum se ştie, lipsesc ştirile despre populaţia autohtonă romanică de la nordul

[1] Em. Condurache, Gh. Ştefan, *La Romanité Orientale,* în *Actes du XIIIe Congrés Internationale des Sciences Historiques*, Moscou, 16-23 août, Moscova 1970, p. 1-32; D.Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană şi marile migraţii din secolele V-VII*, în *Honorem Magistri Ioan Mitrea Octogenarii*, Oneşti, 2017, p.168-179.

[2] Jordanes, *Getica,* ed. G. Popa-Liseanu, Bucureşti, 1939.

[3] Procopius din Caesarea, *Războiul cu goţii*, ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1963; idem, *Istoria secretă,* ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1972; idem, în *FHDR*, II, Bucureşti, 1970, p. 433-471.

[4] Teophilact Simocata, *Istorie bizantină,* ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1985; idem, în *FHDR*, II, Bucureşti, 1970, p.531-551.

[5] Mauricius, *Arta militară*, ed. H. Mihăescu, Bucureşti 1970; idem în *FHDR*, Bucureşti, 1970, p.553-566.

[6] Theophanes Confessor, *Cronografia,* în *FHDR*, II, Bucureşti 1970, p.591-623.

[7] Ioan din Efes, Ioannes Ephesini, *Historiae Eclesiasticae,* Pars III, ed. E.I. Brooks, Paris, 1936; I.V. Constantinov, *Ioan din Efes şi realităţile istorice din Peninsula Balcanică în secolul al VI-lea,* în „Musaios", VI, 2001, p.75-87.

[8] Pseudo Caesarios, *Dialoguri,* în *FHDR*, II, 1970, p. 484-485.

Dunării Inferioare în general. Această tăcere a izvoarelor scrise s-a datorat probabil și faptului că autohtonii nord dunăreni nu au fost menționați în izvoarele scrise ale vremii deoarece aceștia nu atacau imperiul, iar unele zone de la nordul Dunării Inferioare mai erau considerate ca făcând parte din posesiunile imperiului, așa cum reiese clar din acțiunile împăraților bizantini din secolele al IV-lea[9] și al VI-lea[10]. Cu toate acestea, nu poate fi exclusă participarea unor grupuri restrânse de autohtoni la acțiunile întreprinse de migratori, fiind forțați de către aceștia să lupte alături de invadatori. Despre existența și stăruința romanicilor din aceste regiuni a fost elaborat totuși un studiu în care s-a încercat să se arate, cu dovezi din izovarele scrise ale vremii și pe baza descoperirilor arheologice, prezența ascestor latinofoni[11].

În pofida bogatelor informații transmise de izvoarele scrise ale vremii este necesar să admitem că, în multe cazuri, știrile nu au relatat întotdeauna corect realitățile existente din zonele amintite. Aceste informații erau în general obținute de istorici de la militarii care acționau în zonă în timpul înfruntărilor militare, de la prizonerii care erau răscumpărați sau care reușeau să se repatrieze sau de la negustorii care încercaseră să pătrundă la nordul fluviului. Unele din informațiile izvoarelor scrise prezentau realitățile incorect, adesea exagerate sau trunchiate menite să arate intenționat marile pericole pe care aceste invazii le reprezentau pentru imperiul bizantin.

Așa cum este binecunoscut, o bună parte din informațiile oferite de izvoarele scrise ale vremii se referă la sclavini și anți. În acest sens trebuie menționate valoroasele sinteze elaborate în secolul trecut[12] sau mai recent[13], acestea din urmă folosind, pe lângă știrile izvoarelor scrise și pe cele puse la dispoziție de cercetările arheologice și ale științelor auxiliare. În ultimile decenii, despre unele din realitățile din perioada secolelor VI-VII au fost elaborate mai multe lucrări în care au fost utilizate cele mai noi rezultate ale investigațiilor arheologice[14]. Pentru mai bune clarificări ale unora din

[9] I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare,* București, 1982, p.92-120; Gh. Popilian *Stăpânirea romano-bizantină la nordul Dunării,* în *Istoria Românilor*, II, București, 2001, p. 607-613.

[10] Gh. Ștefan, *Justiniana Prima și stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea*, în „Drobeta", I, 1974, p. 65-70.

[11] D.Gh. Teodor, *Izvoare scrise și descoperiri arheologice despre romanicii de la nordul Dunării de Jos în secolele IV-VII d.Hr.*, în „Acta Musei Tutovensis", XV, 2019, p. 254-258.

[12] L. Niederle, *Manuel d'antiquité slave,* Paris, I, 1923; II, Paris, 1926.

[13] Fl. Curta, *Apariția slavilor,* Târgoviște, 2006; S. Paliga, E. Teodor, *Lingvistica și arheologia slavilor timpurii*, Târgoviște, 2009.

[14] D.Gh. Teodor, *Slavii la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII d.Hr.*, în „ArhMold",

aspectele perioadei menționate încercăm din nou și în lucrarea de față să aducem unele precizări, noi interpretări și concluzii.

Jordanes, un istoric care cunoștea destul de bine realitățile de la nordul Dunării Inferioare, folosind mai multe surse de informații, vorbește despre cele trei mari ramuri ale slavilor precizînd că venezii, sclavinii și anții sunt de același neam[15]. În realitate, după opinia noastră, populațiile amintite erau semințiі diferite. Venezii (veneții), de exemplu, localizați de unii pe teritoriul Poloniei actuale erau, după cum s-a sugerat, probabil creatorii și purtătorii culturii de tip *Preworsk*[16]. În vremea când scria Jordanes, slavii ocupaseră deja teritoriile locuite de veneți astfel că aceștia puteau fi ușor considerați ca find de același neam cu invadatorii. Anții, așa cum s-a mai arătat de mai multe ori[17], constituiau de fapt un conglomerat etnic, care îngloba populații alanice, hunice și bulgare. Conform unor opinii, anții erau triburile menționate în cronicele chineze ca fiind *An Tsai,* care locuiau în stepele nord-pontice și nordul Caucazului[18]. În legătură cu sclavinii și anții cercetările arheologice au adus temeinice precizări etno-culturale. Astfel, sclavinilor li s-a atribuit crearea și vehicularea culturii de tip *Korceak*[19], iar anților cultura de tip *Penkovka*[20]. Același Jordanes amintește că „sclavinii

XVII, 1994, p.223-251; idem, *Migrațiile slave din secolele VI-VII. Contribuția cercetărilor arheologice,* în „Carpica", XXXV, 2006, p.87-93; idem, *Contribuții arheologhice la problema etnogenzei românești,* Iași, 2018, p.47-72; idem, *Din nou despre unele realități de la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII d.Hr.,* în „Acta Musei Tutovensis",XVI, 2020, p. 157-162.

[15] Jordanes, *Getica, V,34-35,* București, 1939, p. 88.

[16] Fl. Curta, *Hiding Behind a Piece of Topestry. Jordanes and Slavic Venethi,* în „Jahrbùchen fûr Geschichte Osteuropas", \$7, 1999, p. 321-340; idem, *op.cit.,* Târgoviște, 2009, p. 10-11.

[17] D.Gh. Teodor, *Unele considerații privind originea și cultura anților,* în „ArhMold", XV, 1993, p.205-213; idem, *Anții și alanii în spațiul carpato-dunăreano-pontic, (secolele VI-VIII),* în „Zargidava", VI, 2007, p. 42-48; I. Corman, *L'origine ethnique des Antes fondée sur les découvertes archéoliogiques dans l'éspace d'entre Prouth et Dniester,* în „ArhMold", XIX, 1996, p. 169-189.

[18] G. Vernadski, *On the origins Antes,* în „Journal of the American Oriental Society", 59, 1938, p. 96-118; idem, *The Spali of Jordanes and the Sporoi of the Procopius,* în „Byzantion", XIII, 1938, p. 263-266; Gh. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană,* vol. I, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 216-217, 253.

[19] V.P. Petrov, *Rannoslov'janski pam'jatki Korčaskogo tipa,* în „Archeologia-Kiev", XIV, 1962, p. 1-14; Irina P. Russanova, *Slovjanski drevnoti VI-IX vv meždu Dneprom i Zapadnym Bugom,* Moscova, 1973, p. 8-79; V.V. Sedov, *Vostočnye slavjane VI-XIII,* Moscova, 1982, p. 10-19 și bibliografia.

[20] Irina P. Rusdsanova, *Pamjatniki tipa Pen'kovka,* în „Problemy arheologii", II, Leningrad,

sunt amintiți de la cetatea Noviodunense și de la lacul ce se numește Mursianus până la Danaster și în nord până la Viscla... anții se întind... de la Danaster până la Danaper”[21]. Descoperirile arheologice atestă în bună parte informațiile lui Jordanes, vestigiile de tip *Korceak* fiind în cea mai mare parte răspândite în arealul carpato-dunărean, în timp ce acelea de tip *Penkovka* sunt documentate începând din regiunile est carpatice și în zonele de silvostepă de la nordul Mării Negre. Desigur detașamentele militare ale anților activau și în zonele Moldovei și Munteniei participând adesea alături de sclavini la expedițiile militare întreprinse în imperiu.

Trebuie arătat că, în cadrul culturilor arheologice menționate, elementul principal de identificare a fost considerat de specialiști ca fiind ceramica lucrată cu mâna datând din secolele VI-VII. Se știe însă că vase identice ca formă și tehnică de lucru se întâlnesc frecvent și în culturile daco-romană și *Sântana de Mureș-Černeachov,* determinând pe unii arheologi să le considere slave[22]. Eroarea s-a menținut, unii încercând astfel să demonstreze o vechime mai mare și o mai apreciabilă întindere a slavilor în centrul și sud-estul Europei. Ceramică asemănătoare, lucrată cu mâna, a fost produsă în secolelel VI-VII și de către unele populații din regiunile vestice ale Europei unde slavii nu au pătruns cu migrațiile lor[23]. Trebuie arătat că mulți dintre arheologii care cercetează perioada secolelor VI-VII mai ales, atribuie fără o atentă analiză toată ceramica lucrată cu mâna din această vreme numai migratorilor slavi. După părerea noastră, cel puțin în prima jumătate a secolului al VI-lea, vreme când marea majoritate a slavilor

1978, p. 114-118; V.V. Sedov, *Slavjane i irancy v drevnosti,* în *Doklady sovietskoi delegatzii na VII meždunarodny s'ezd slavistov,* Moscova, 1978, p. 227-240; O.M. Prichodniuk, *Pen'kovskaja kul'tura,* Voronej, 1982.

[21] Jordanes, *op.cit.*, V, 34-35, p. 88.

[22] V.D. Baran, *Černjachovska kul'tura,* Kiev,1981; V.V. Sedov, *op.cit*., 1982, p. 5-94.

[23] W. Holmqwist, B. Arhenius, A. Lundstrom, *Excavations at Helgő,* vol. I., Upsala, 1961, p. 1896, pl. 60-61; W. Vőlk, *Fundchronik fùr Jahrer 1963 und 1964,* în „Bayerische Vorgeschitchtbläter”, 33, 1968, p. 224; W. Hùbener, *Absatzgebnite frùhgeshichtlicher Topfereinem in der zone Nôrdlich der Alpen,* Bonn, 1969, p. 157-165, pl. 179/4; J.N.I. Myres, *Corpus of Anglo-Saxson pottery of the Pagan period,* Vol. II, Cambridge, 1977, p. 156-157, nr. 7195; L. Laing, *The archaeology of laste celtic Britain and Ireland,* London, 1981, p. 278, fig. 93/4-5; A.V. Escobar Guirada, *Cabanas de epoca vizigotza evidencias archeologicas del sur Madrid. Tipologia elementos datacion,* în „Archivo Espaniol de Arqueologia”, 78, 2000, 181-182, p. 239-241, fig. 22/6762; 5182/1; idem, *Ceramica tardoromanas y altomedievales de Madrid,* în *Anejos, de Archivo Espaniol de Arqueologia*, 28, 2003, p.372-387*;* Fl. Curta, *Observații asupra tipsiilor de lut din secolele VI-VII p.Chr.,* în *Arheologia Mileniului I,* vol. V, Ploiești, 2016, p. 149-209.

se afla în mișcare, deplasându-se către sudul Dunării, producerea ceramicii era o îndeletnicire destul de dificil de realizat. O atare producere necesita cunoașterea și exploatarea depozitelor de luturi bune pentru olărie și construirea unor cuptoare pentru ars, care nu se putea realiza decât în cadrul unor așezări stabile. Este greu de crezut că migratorii au transportat odată cu deplasarea lor și oalele de lut și cuptoarele de ars ceramica.

Despre slavi, în general, interesante știri a transmis și istoricul Procopius din Caezarea. Referindu-se la sclavini și anți el spune că aceștia „locuiesc sporadic... și mereu se mută dintr-un loc în altul”[24]. Aceasta arată o deosebită mobilitate a așezărilor lor în perioada când marea majoritate a acestor migratori începuse să se infiltreze în regiunile carpato-dunărene. De aceea, cercetările arheologice întreprinse până acum nu au reușit să descopere sălașurile temporare ale grupurilor de sclavini. Urmele de cultură materială ale acestora apar într-o anumită proporție doar în așezările stabile aparținând populației autohtone, ca de exemplu acelea de la Davideni-Neamț[25], Botoșana[26] și Șipot-Suceava[27], Molești[28] și Hansca-Ialoveni[29], Dulceanca-Teleorman[30], București (Soldat Chivan)[31], Poiana-Covasna[32] sau Țaga-Cluj[33] și altele, datând din a doua jumătate a secolului al VI-lea, vreme când probabil unele grupuri de slavi au început să fie admise în comunitățile sătești autohtone.

După cum se știe, noțiunea de sat care atestă o așezare stabilă provine din cuvântul latin *fossatum*[34]. S-a presupus că el definește o așezare întărită

[24] Procopius din Caesarea, *Războiul cu Goții, III, 14, 30,* ed. H. Mihăescu, București, 1963, p. 157.
[25] I. Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Piatra Neamț, 2001, p. 35-171.
[26] D.Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VV e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984.
[27] Idem, *Așezarea medievală timpurie de la Suceava-Șipot,* Iași, 2013.
[28] I. Tentiuc, *Contribuții la istoria și arheologia spațiului pruto-nistrean. Siturile de la Durlești și Molești*, Chișinău, 2012, p. 25-163.
[29] Gh. Postică, *Românii din Codrii Moldovei în evul mediu timpuriu. Studii arheologice pe baza cerramicii din așezarea Hansca*, Chișinău, 1992.
[30] Susana Dolinescu Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca,* București, 1974, p. 63-98
[31] Susana Dolinescu Ferche, Margareta Constantiniu, *Une etablissement de VI*e *siècle a Bucarest (découvertes de la rue Soldat Ghivan),* în „Dacia”, NS, XXV, 1981, p. 289-329.
[32] Z. Szekeli, *Slavii și populația locală în sud estul Transilvaniei,* în „Aluta”, III, 1971, p. 131-139.
[33] D. Protase, *Țaga. Două așezări din perioada etnogenezei românilor sec.IV și VI-VIII)*, Cluj-Napoca, 2008, p.20-51, pl. I-XI.
[34] Al. Philippide, *Originea românilor,* vol.II, Iași, 1927, p. 642.

cu un șanț (*fassatum)*[35]. În realitate, investigațiile arheologice întreprinse în spațiul carpato-dunărean pentru cunoașterea realităților din perioada secolelor VI-VII nu au atestat nicăieri sate înconjurate cu șanțuri utilizate ca sistem de apărare. Este cunoscut și faptul că, în așezările cercetate datând din această vreme, marea majoritate a locuințelor sunt construite în formă de bordeie, mai mult sau mai puțin adâncite în pământ. Acest tip de locuință a început să fie utilizat constant încă de pe la sfârșitul secolului al V-lea, probabil ca urmare a răcirii accentuate a climei în cea mai mare parte a Europei Răsăritene, Centrale și de Sud-Est și tot din această cauză au început să fie construite în bordeie și cuptoarele alcătuite din gresii locale și bolovani de râu. Prin urmare, credem că termenul de *fossatum* din care derivă și cuvântul sat în limba română indică în realitate o așezare stabilă cu locuințele adâncite în pământ. În aceste așezări cercetările arheologice documentează, după cum este firesc, o susținută activitate legată de practicarea agriculturii, creșterea vitelor și meșteșuguri. Prezența unor elemente de cultură materială posibil de pus pe seama slavilor descoperite într-o serie de așezări datând din a doua jumătate a secolului al VI-lea arată că unele din grupurile de migratori care se stabiliseră definitiv aici erau deja admise în sânul comunităților rurale romanice, aflându-se astfel într-un larg și inevitabil proces de asimilare.

De asemenea, Procopius amintește că sclavinii „cred într-un singur Dumnezeu făuritor al fulgerului... dar cinstesc și râuri, nimfe și alte zeități”[36]. Aceasta arată că în realitate religia acestora nu era monoteistă. În pofida investigațiilor arheologice întreprinse în spațiul carpato-dunărean, cu una sau două excepții, nu au fost descoperite necropole în care să fie documentate morminte sigur slave, ci doar morminte izolate, dificil totuși de pus cu certitudine pe seama sclavinilor sau anților. După cum se știe, necropolele de la Sărata Monteoru-Buzău[37] sau Nalbant-Tulcea[38] nu pot fi atribuite cu siguranță în totalitatea lor slavilor, deoarece multe din variantele riturilor de înmormântare nu-și găsesc analogii în descoperirile funerare din lumea slavă, de altfel și acolo cu destul de puțin numeroase complexe funerare. Trebuie precizat că în cele două necropole menționate, unele din urnele lucrate cu mâna nu pot fi apropiate tipologic de acelea aparținând slavilor ci, dimpotrivă, multe au analogii în civilizația daco-romană, iar altele lucrate la roată pot fi considerate mai curând ca

[35] V. Bogrea, *Originea românescului sat,* în „Dacoromania”, I, 1921, p. 253-257.
[36] Procopius din Caesarea, *op.cit. III, 14, 23,* p. 157.
[37] I. Nestor, *La nécropole slave ancienne de Sărata Monteoru,* în „Dacia”, NS, I, 1957, p. 284-296.
[38] G. Simion, *Necropola feudal timpurie de la Nalbant (județul Tulcea),* în „Peuce”, II, 1971, p. 221-247, pl. VI-VIII.

aparţinând culturii romanice de tip *Ipoteşti-Cândeşti*[39].

Deosebit de importante informaţii ne-a transmis şi tratatul militar alcătuit de Mauricius.

În instructajul pe care îl recomandă trupelor bizantine care urmau să activeze la nordul Dunării, tratatul aminteşte că în aşezările sclavinilor şi anţilor există importante rezerve de cereale, mei şi parâng şi animale de tot felul[40]. Aceste importante rezerve de hrană nu puteau fi realizate, aşa cum s-a mai spus[41], decât de comunităţie sătești autohtone, stabile, care practicau de secole cultivarea cerealelor şi creşterea animalelor, situaţie în care sălaşurile mobile şi temporare ale migratorilor nu puteau să se afle, ele neavând posibilitatea şi răgazul de a practica cultivarea cerealelor. Grămezile de cereale de care aminteşte Mauricius erau luate ca pradă de slavi de la populaţia băştinaşă.

Istoricul Procopius amintea clar că sclavinii „locuiesc în colibe jalnice, răzleţiţi mult unii de alţii şi mereu se mută dintr-un loc în altul”[42], situaţie în care aceşti migratori nu puteau practica cultivarea cerealelor, meşteşugurile şi creşterea animalelor. Rezervele de hrană de care vorbea tratatul militar a lui Mauriciu erau fără îndoială bunuri pe care comunităţile sătești autohtone le produceau constant şi care puteau fi luate ca pradă de invadatori. Este şi în acest caz un preţios indiciu (indirect) despre existenţa unei populaţii sedentare care era capabilă să producă aceste rezerve de hrană.

O altă informaţie deosebit de importantă ne-a transmis acelaşi tratat militar a lui Mauricius. Ea se referă la existenţa unor romani de la nord de Dunăre care puteau fi utilizaţi de bizntini în luptele contra slavilor. Autorul tratatului militar menţionează că „de aşa-zişii refugiaţi trimişi să ne arate drumurile şi să ne descopere pe cineva trebuie să ne păzim cu străşnicie, măcar că sunt romani şi au căpătat cu vremea această calitate, au uitat de ai lor şi sunt cu mai multă tragere de inimă faţă de duşmani”[43]. În legătură cu această ştire în literatura românească de specialitate s-au exprimat o serie de păreri referitoare la situaţia reală a acestor romani, fără să se ajungă la o concluzie comună[44]. După opinia noastră aceşti romani proveneau din

[39] I. Nestor, *op.cit*., p. 290.
[40] Mauricius, *Arta militară, XI, 4,5,* ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1970, p. 279.
[41] D.Gh. Teodor, *op.cit.*, în „Acta Musei Tutovensis”, XVI, 2020, p. 159.
[42] Procopius din Caesarea, *op.cit., III, 21-25*, p. 157.
[43] Mauricius, *op.cit., XI, 4,31*, p. 285.
[44] Primul care a atras atenţia asupra acestei ştiri a fost P.P. Panaitescu, cf. *Obştea sătească în Ţara Românească şi Moldova,* Bucureşti, 1964, p. 25-26; comentarii, C. Daicoviciu „*Romeii” lui Mauricios,* în „Apulum”, 9, 1971, p. 731-733; Al. Madgearu, *About Maurikios,*

grupurile de refugiați, meșteșugari și agricultori, care se deplasaseră la nordul Dunării determinați să părăsească zonele de la sud de fluviu ca urmare a repetatelor invazii și a ruinării orașelor și satelor din aceste regiuni. Nu este exclus ca acești romani să fi fost trimiși și de către comunitățile autohtone romanice nord-dunărene să sprijine acțiune armatelor bizantine. Pe lângă aceștia, trebuie să amintim miile de prizonieri luați de barbari și duși la nordul Dunării. Chiar dacă cifrele prinșilor arătate de istoricii din imperiu sunt evident mult exagerate, totuși un număr important de prizonieri dintre cei care nu au putut să fie eliberați sau răscumpărați au rămas să viețuiască în regiunile carpato-dunărene. Este interesant că tratatul lui Mauricius amintește că „pe cei care se află prizoneri la ei (la slavi) nu-i țin ca sclavi până la nesfârșit, ca celelalte neamuri, ci le hotărăsc un anumit timp și lasă în seama lor dacă doresc să se întoarcă în ținuturile de baștină plătind o răscumpărare oarecare sau rămân acolo slobozi și prieteni”[45].

Prezența acestor romanici în regiunile de la nordul Dunării Inferioare este dovedită arheologic prin descoperirile de tip *Ipotești-Cândești,* utilizarea unor vase lucrate la roată, prin prezența obiectelor creștine și a pieselor vestimentare produse în atelierele imperiului și chiar de o anumită circulație monetară bizantină, elemente de civilizație care nu au nici o legătură cu migratorii din secolele VI-VII[46].

Prizonerii și transfugii aduși sau veniți de la sud de Dunăre, așa cum s-a mai opinat, s-au adăugat populației autohtone romane întărind astfel ponderea romanității din spațiul carpato-dunărean, facilitând în același timp asimilarea resturilor slave stabilite definitiv în regiunile menționate[47].

În afară de sclavini și anți unele din sursele scrise ale vremii amintesc despre alte grupuri de migratori care au întreprins incursiuni de jaf în teritoriile balcanice ale imperiului bizantin. Cele mai numeroase dintre aceste informații se referă la avari, migratori care au avut un rol important în invaziile desfășurate în perioada secolelorVI-VII[48]. Este cunoscut faptul că avarii, deși au dominat un anumit timp politica militară din spațiul sud-est european, nu s-au așezat în regiunile carpato-dunărene. Avarii au supus politic și militar pe sclavini, anți și cutriguri și adesea împreună cu aceștia

Strategikon, XI, 4,31, în „RESEE”, XXXV, 1997, p. 119-121, acesta consideră că prezența romeilor ar putea fi dovedită și de vestigiile culturii de tip *Ipotești-Cândești-Ciurel.*

[45] Mauricius, *op.cit,, XI,4,5,* p. 279.

[46] D.Gh. Teodor, *op.cit.,* în „Acta Musei Tutovensis”, XV, p. 254-258.

[47] Idem, *op.cit.,*Onești, 2017, p. 168-170.

[48] I. Stanciu, *Avarii,* în *Istoria Românilor*, II, București, 2001, p. 817-820.

au întreprins o serie de invazii în imperiu. Unele zone de la nordul Dunării Inferioare, ca de exemplu cele ale Transilvaniei, au reprezentat totuşi un interes aparte pentru avari în legătură cu procurarea sării din această zonă. Sarea le era necesară acestora deoarece avarii, având numeroase turme de animale, aveau nevoie de acest produs. Pe teritoriul României nu au fost descoperite urme de aşezări ale avarilor, ca dealtfel nici în zonele unde au locuit pentru mai multă vreme. Cercetările arheologice întreprinse au atestat la nord de Dunăre doar necropole de înhumaţie cu destul de puţine complexe funerare, în care au fost înhumaţi mai ales războinici, călăreţi avari care aveau rolul de a supraveghea extragerea sării (cu ajutorul populaţiei autohtone) din ocnele existente în aceste regiuni[49]. Prin intermediul acestor descoperiri funerare a putut fi cercetat şi armamentul utilizat de avari şi piesele de harnaşament ale acestor călăreţi, care le erau specifice[50]. Un mormânt avar aparţinând probabil unui călăreţ militar a fost descoperit la Târgşor-Prahova, prezenţa lui având legătură cu depozitele de sare de la Slănic aflate în zonă[51].

Despre vestigiile care ar fi putut fi puse pe seama cutrigurilor sau a altor grupuri de migratori cercetările arheologice nu au adus până acum dovezi suficient de clare, deoarece aceste populaţii migratoare nu au lăsat urme ale prezenţei lor în spaţiul carpato-dunărean, locuirea lor în acest spaţiu fiind de scurtă durată şi de mai mică anvergură. Cu toate acestea, totuşi unele descoperiri arheologice au putut fi puse în legătură, de exemplu, cu invazia bulgarilor conduşi de Asparuch care a avut loc la sfârşitul secolului al VII-lea. După cum ne informează unii istorici bizantini, precum Theophanes Confessor[52] sau Nicephoros[53], bulgarii ajung în jurul anului 680 în zona Buceagului (Onglos) situat în vecinătatea nordului Dobrogei. Bizantinii deplasează armata în zona menţionată aducând pe Dunăre şi flota, dar după plecarea inopinată a împăratului Constantin al IV-lea Pogonatul, rezultatul luptelor rămâne nedecis. Bulgarii evită să pătrundă în imperiu prin vadul de la Noviodunum (Isaccea), îndreptându-se spre sudul Dunării prin câmpia Munteniei, trecând fluviul probabil prin vadul de la Călăraşi. Prezenţa temporară a bulgarilor în Buceag şi drumul lor către sudul Dunării sunt atestate

[49] *Ibidem*.
[50] K. Horedt, *Avarii înTransilvania,* în *Contribuţii la istoriaTransilvaniei. Sec.IV-XIII*, Bucureşti, 1958, p. 61-108.
[51] Gh. Diaconu, P. Diaconu, *Un mormânt de călăreţ din secolul VII descoperit la Târgşor,* în „SCIV", 13, 1967, 1, p. 165-179.
[52] Theophanes Confessor, *Chronografia, anul 679-680,* în *FHDR*, II, Bucureşti, 1970, p. 619-621.
[53] Nicephoros, *Scurtă istorie, ,*în *FHDR*, II, 1970, p. 627.

arheologic prin descoperirea unor vestigii specifice culturii lor materiale[54].

Fără îndoială, continuarea cercetărilor arheologice în obiective datând din perioada secolelor VI-VII, ca și a altora de pe parcursul primului mileniu creștin, vor putea pune la dispoziția specialiștilor noi și valoroase informații. Datele obținute, coroborate cu acelea transmise de izvoarele scrise ale vremii, vor putea contribui la o mai bună cunoaștere a realităților social-economice, etno-demografice, culturale și spirituale din perioada menționată. În felul acesta poate fi posibilă și o mai bună cunoaștere a evoluției societății locale, a contactelor ei cu diferiți migratori, dar și o mai corectă precizare a unora din evenimentele care au marcat viața comunităților umane din spațiul geografic respectiv.

[54] D.Gh. Teodor, *Precizări cronologice și culturale privind două piese feudale timpurii din Câmpia Munteniei,* în „ArhMold", XV, 1993, p. 285-287.

CONSIDERAȚII PRIVIND UNELE OBIECTE DE PODOABĂ DE MODĂ BIZANTINĂ DIN SUBCARPAȚII MOLDOVEI. SECOLELE VI-VII

Paul-Marian Boeru

Considerations regarding some byzantine fashion ornaments from the Moldavian Subcarpathians. VI-VII centuries

Abstract

The jewelleries discovered in the archaeological excavations are a very accurate tool used in the dating of the sites or archaeological contexts. Their analysis can produce important data that helps us understand the socio-economic and cultural state of the populations in the region and centuries that we are interested in. This article studies the jewelleries influenced by or originating in the Byzantine Empire found in Moldavian Subcarpathians dated in the VI-VII centuries.

Keywords: *jewellery, VI-VII century, settlements, Moldavian Subcarpathians*
Cuvinte cheie: *Podoabe, Secolele VI-VII, așezări, Subcarpații Moldovei*

Podoabele de origine sau de modă bizantină regăsite în Subcarpații Moldovei, datate în secolele VI-VII, sunt compuse dintr-o varietate de tipuri, fiind lucrate în tehnici diferite, unele de o mai mare complexitate decât altele. Acestea reflectă stadiul de dezvoltare social-economic al populațiilor care le-au produs dar și viziunile artistice ale epocii respective. Într-o arie culturală definită geografic și cronologic, categoria obiectelor de podoabă poate evidenția cu rezultate deosebite numărul elementelor tipologice și decorative tradiționale, amploarea influențelor străine și nu în ultimul rând răspândirea și valoarea imitațiilor sau a noilor creații hibride locale [1]. Analiza acestora poate fi de mare importanță pentru studiul mecanismelor de împrumut și de adoptare a unor obiecte sau influențe.

Acest demers are ca scop analiza unor obiecte de podoabă considerate de origine sau de influență sau modă bizantină regăsite de cercetările arheologice în Subcarpații Moldovei specifice secolelor VI-VII. Delimitarea spațială cuprinde estul Carpaților răsăriteni, mai exact teritoriul județelor

[1] Dan Gh. Teodor, *Cerceii cu pandantiv stelat din seclolele VI-VIII d.Hr în spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic*, în „Arheologia Moldovei", XVIII, 1995, p. 187.

Suceava, Neamț și Bacău.

Ca spațiu geografic, această zonă se întinde de la Valea Moldovei până la Valea Trotușului, altitudinea maximă a acestora fiind Culmea Pleșu (911m). Relieful Subcarpaților Moldovei este alcătuit din șiruri de dealuri și de depresiuni și anume Depresiunea Neamț, Depresiunea Cracău-Bistrița și Depresiunea Tazlău-Cașin.

Delimitarea temporală cuprinde secolele VI-VII, perioadă care coincide cu orizontul culturii arheologice Costișa-Botoșana-Hansca specifică spațiului est Carpatic[2]. După mijlocul secolului al VI-lea cultura materială a spațiului est carpatic prezintă unele influențe puse pe seama unei noi populații, cea a slavilor timpurii. Spre jumătatea secolului, barbarii reușesc să obțină prin atacurile lor pe teritoriul bizantin primele victorii. Delimitarea temporală se încheie cu secolul al VII-lea când, în Subcarpații Moldovei, începe procesul de asimilare a slavilor de către populația autohtonă.

Pentru a face față atacurilor noilor veniți la Dunărea de Jos care devin din ce în ce mai amenințători (slavi, avari, kutriguri), bizantinii, care se aflau în plin conflict pe flancul de est cu perșii, sunt nevoiți să apeleze la diverse tactici pentru a obține o situație favorabilă. Când acest lucru a fost posibil, campanii militare au fost susținute pe teritoriul barbar, cum au fost cele îndreptate spre nordul Dunării împotriva slavilor de la sfârșitul secolului al VI-lea. Bizantinii s-au folosit în tot acest timp și de mijloace diplomatice pentru a influența desfășurarea evenimentelor. Una dintre cele mai comune practici era distribuirea de bunuri de prestigiu sau de subsidii către barbari pentru a obține anumite avantaje.

Avarii, prin atacurile lor la sud de Dunăre, au forțat Imperiul Bizantin să plătească sume foarte mari. Iustinian, Iustin al II-lea, Tiberius al II-lea și Mauricius au alocat subsidii de mari proporții. Sursele antice (Meneandru Protector, Agathias, Procopius și Iordanes) indică faptul că oferirea de subsidii a fost o mare îngrijorare în secolul al VI-lea. Cercetătorii au analizat numărul de solidii pe care avarii l-au primit de la bizantini. Conform tratatului din 575, aceștia primeau anual 80.000 de solidi, iar după 584, suma s-a ridicat la 100.000 de solidi anual.[3] Bunurile de prestigiu primite de conducătorii barbari puteau fi distribuite mai apoi celor din poziții

[2] Idem, *Romanitatea carpato-dunăreană şi Bizanţul în veacurile V-XI d.Hr.,* Iaşi, 1981, p. 21; idem, *Tezele referatelor conferinţei Universităţii de Stat din Chişinău (14-21 ianuarie, 1991),* Chişinău, 1991, p. 60.

[3] Alexander Sarantis, *Eastern Roman management of barbarian states in the Lower-Middle Danube frontier zones, AD 332–610*, p. 54.

inferioare, fapt ce asigura supunerea și loialitatea acestora, creându-se o ierarhie și o stratificare. Astfel, liderii barbari au devenit dependenți de Imperiu pentru asigurarea poziției lor de conducere[4]. Bunurile de prestigiu în secolul al V-lea și al VI-lea constau de cele mai multe ori în bijuterii, fibule care au fost imitate de către slavi sau autohtoni[5], dar și diferite arme sau armuri. Această ierarhie sau stratificare este regăsită în cercetările arheologice. S-a susținut faptul că aceasta este mai evidentă după secolul al III-lea printre germanici, mai puține morminte prezentând bunuri de prestigiu. Cercetările arheologice din nordul Europei, mai exact cele din Danemarca, dovedesc faptul că bunurile de prestigiu erau distribuite și redistribuite, puterea fiind concentrată doar la câțiva conducători barbari[6].

Dovezile arheologice sugerează că bunurile romane oferite barbarilor germanici erau atât foarte valoroase, cât și lipsite de valoare. Bunuri de o valoare scăzută (fibule, ceramică, monede de bronz, vase de băut) sunt regăsite pe o rază de 200 de km de frontieră. Bunurile valoroase, de prestigiu, se găsesc la o distanță mult mai mare 400-600 km, în mare parte în cantități mici, descoperite cu preponderență în mormintele princiare[7]. Un exemplu de bunuri de prestigiu oferite barbarilor, în acest caz gepizilor, sunt săbiile damaschinate descoperite la Tamási[8]. Coifurile din clasa *Baldenheim*[9] care au fost descoperite la Dolne, Semerovce, Steinbrunn, Batajnica[10], pe teritoriul „Longobardiei”[11] sau „Gepidiei”[12] ar putea fi incluse în aceeași practică. În mormintele avare ale unor conducători sau luptători de rang înalt din perioada avară timpurie, au fost descoperite săbii încrustate cu foițe de aur sau argint la nivelul mânerelor sau al

[4] Amy Wood, *Why were the sclavenes never roman allies? A Study of Late Antique Roman Frontier Policy and a Barbarian Society*, Sydney, Macquarie University, 2015, p.46.
[5] *Ibidem*, p. 30.
[6] L. Hedeager, *Empire, frontier and the barbarian hinterland: Rome and northern Europe from AD 1-400 in Rowlands*, „Centre and Periphery in the Ancient World”, New York, Cambridge University Press, 1987, pp. 126-127.
[7] Amy Wood, *op.cit.*, p . 47.
[8] Florin Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2006, p 168.
[9] Aceste tipuri de coifuri au fost folosite și de ofițerii armatei romane, sunt artefacte rare și foarte costisitoare care semnalează un statut social înalt. Aceste coifuri care își au originea în orient, fiind implementate de avari, pot sugera faptul că acestea au fost oferite ca bunuri de prestigiu barbarilor, au fost capturate de barbari sau că au fost chiar construite de barbari.
[10] Florin Curta, *op.cit.*, p. 173.
[11] Teritoriu atribuit longobarzilor în secolul al V-lea, pe malul drept al Dunării de la Viena la Budapesta.
[12] Teritoriu atribuit gepizilor în a doua jumătate a secolului al V-lea, Câmpia Tisei, nordul Serbiei și Transilvania.

tecilor. Astfel de săbii prețioase au fost încadrate în categoria darurilor din partea delegațiilor bizantine[13]. Aceasta poate explica și prezența, în secolele VI-VII, a unor obiecte deosebite de origine bizantină în Subcarpații Moldovei. Obiectele de modă bizantină puteau fi de asemenea imitate, procurate prin diverse moduri de către locuitorii Subcarpaților Moldovei, sau ar fi putut aparține unor prizonieri bizantini de la sud de Dunăre dislocați de către atacatorii Imperiului Bizantin sau a unor meșteri itineranți[14].

Un tezaur monetar bizantin datat în secolele VI-VII a fost descoperit la Horgești, județul Bacău, în anul 1968. Tezaurul se afla într-un vas, împreună cu un prim obiect ce face parte din această analiză, un colier din bronz. Lanțul este alcătuit din 30 de verigi în formă de S, cu cele două capete special realizate pentru prins. Are o lungime de 58,5 cm şi o greutate de 250 g și este din bronz. S-au mai găsit pe lângă monede şi 13 bucăți de tablă din aramă, ce variază ca dimensiuni între 2 şi 10 cm. Tezaurul monetar este format din 46 de monede. Majoritatea monedelor provin de la Constantinopol, după care urmează cele provenite din monetăriile din Nicomedia, Antiohia și Tesalonic[15].

Obiecte de podoabă de origine bizantină regăsite în zona Subcarpaților Moldovei sunt descoperite și în context funerar. La Secuieni, în județul Neamț, au fost descoperite 3 morminte, dintre care unul prezenta ca inventar două brățări de bronz cu capetele îngroșate. Acestea au fost datate pentru perioada secolelor V-VII[16]. În categoria podoabelor este inclus, pentru frumusețea decorului, un obiect de toaletă descoperit în marea așezare a secolelor VI-VII de la Davideni-Neamț. Un pieptene din os bilateral, cu două teci prinse cu nituri din fier. Plăcile mediane, fixate pe mijlocul pieptenului cu două nituri de fier, sunt decorate pe o față cu grupuri de linii verticale, iar pe cealaltă cu două linii orizontale pe margini, flancate la extremități de grupuri de linii verticale[17]. Ca analogii, merită menționat un pieptene de os cu dinți bilaterali ornamentat atribuit secolului al VI-lea,

[13] Georgios Kardaras, *The nomadic art of war. The case of the avars*, în „Acta Militaria Mediaevalia" XI, 2015, p. 16.

[14] Ideea producerii podoabelor de modă bizantină de către meșterii itineranți a fost adesea susținută de cercetători în unele studii. Werner 1970, Capelle and Vierck 1971, Vezi și Teodorescu 1972.

[15] Viorel Căpitanu, *Tezaurul de monede bizantine descoperit la Horgești (Jud. Bacău),* în „Carpica", IV, 1971, p. 253-269.

[16] Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei între Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n.* în „Carpica", XII, 1980, p. 74.

[17] Ioan Mitrea, *op.cit.*, p. 95.

descoperit în perimetrul așezării de la Cucorăni-Botoșani[18], și un pieptene din os cu două rânduri de dinţi dar cu plăcile nedecorate, prinse tot cu nituri de fier, descoperit într-un mormânt din sec. VI-VII de la Piatra Frecăţei[19]. Cu toate acestea, s-a stabilit faptul că piesa de la Davideni are cea mai apropiată asemănare cu unul din pieptenii descoperiţi în Franţa, în mormântul numărul 59 de la Villey St. Etienne, datat în secolele V-VI d.Hr.[20].

Din bordeiul 13 de la Botoşana provine o aplică, de formă dreptunghiulară, lucrată din foiţă de alamă. Pe suprafaţa ei, este executat, în tehnica presării, un decor geometric liniar format din şiruri de pseudogranule. Acest tip de aplică a fost folosit atât de bizantini, cât și de barbarii secolelor VI-VII, având o arie largă de răspândire, mai ales în Pannonia, multe fiind descoperite în mormintele princiare avare[21].

O importantă categorie de podoabe este reprezentată de fibule. Acestea sunt obiecte folosite la prinderea îmbrăcăminţii, au apărut încă de la sfârșitul epocii bronzului. Fiind cele mai caracteristice obiecte ale antichității, acestea au dispărut spre finalul secolului al VII-lea d.Hr.. Obiectele vestimentare au avut de multe ori și rolul de a determina statutul social, posesia acestora indicând un rang mai înalt purtătorului, în funcție de complexitatea obiectului[22]. Trebuie menționat faptul că fibulele au cunoscut o largă varietate în ceea ce privește forma, mărimea, complexitatea tipurilor, respectiv a materialelor din care acestea au fost realizate. Materia primă utilizată cel mai des la fabricarea unor asemenea obiecte era bronzul, dar sunt cunoscute şi fibule de argint şi de fier (cele mai rudimentare). Dimensiunile lor obişnuite erau de sub 10 cm înălțime, lățimile variind în funcție de tip. Există sute de feluri de fibule, din cele mai diferite, ca formă[23]. Cele romano-bizantine sunt dezvoltate din tipuri de fibule timpurii de sorginte romană sau chiar barbară, specifice secolelor II-IV e.n. Acestea sunt preluate și produse în atelierele romano-bizantine, cu mici modificări, și sunt

[18] Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n: contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului roman,* Iași, Ed. Junimea, 1978, p. 20.
[19] Petre Aurelian, *Săpăturile de la Piatra Frecăței,* în „Materiale”, VIII, 1962, p. 581, p. 582.
[20] Ioan Mitrea, *op.cit*. p. 95.
[21] Dan Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI* în „SCIV”, 21, 1970, 1, p. 112.
[22] Eugen Teodor, Sorin Paliga, *Lingvistica și arheologia slavilor timpurii: O altă vedere la Dunărea de Jos,* Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2009, p. 157. Vezi și Florin Curta, *op.cit.*, p. 254-262.
[23] *Ibidem*, p. 158.

întâlnite în spații geografice destul de largi, în cursul secolelor V-VII d.Hr.

O altă descoperire funerară în județul Neamț este un mormânt de înhumaţie izolat, în apropiere de Moldoveni[24]. Inventarul acestuia era format dintr-o fibulă de tip romano-bizantin datată în secolele VI-VII. Aceasta este de „tipul cu piciorul intors pe dedesubt," din bronz, de dimensiuni relativ mari. Fiind în stare de conservare foarte bună, încă se observă pe arc și pe piciorul fibulei un decor format din patru puncte, situate două câte două simetric. Pe mijlocul piciorului, la nivelul axului longitudinal, se observă un decor încrucișat sub forma literei *X*. Fibula de la Moldoveni a fost încadrată temporal între sfârșitul secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea[25].

O altă fibulă din bronz „cu piciorul întors pe dedesubt," un cercel din argint și trei monede din aur, emise în Imperiul Bizantin, în prima jumătate a secolului al Vll-lea d.Hr., au fost descoperite la Cânepiște-Suceava într-o locuinţă prefeudală (sec. al Vll-lea)[26]. Complexul în care au fost găsite monedele avea dimensiuni mari, cu două camere, fapt care a stârnit ipoteza că aceasta ar fi aparținut unui cneaz[27].

Fibulele romano-bizantine din varianta III-1a cu partea arcuită lucrată din bandă lată dreptunghiulară, uneori și carenată, cu piciorul mai îngust, sunt prezente în regiunea noastră de interes în așezarea de la Botoșana, din județul Suceava. Port-agrafa destul de lungă este relativ mai îndepărtată sau mai apropiată de corpul piesei. Tot la Botoșana au fost descoperite alte două astfel de podoabe, una dintre ele fiind o fibulă care face parte din varianta III-b. Această categorie cuprinde fibule cu partea arcuită lucrată din bandă relativ lată de formă dreptunghiulară, piciorul fiind identic ca formă și mărime. Port-agrafa destul de lungă este în general mai apropiată de corpul piesei[28]. Cealaltă podoabă de la Botoșana este a treia fibulă care face parte din tipul III-2, constituit din fibule de fier turnate în întregime. Podoabele au, în general, corpul arcuit format din bandă îngustă, dreptunghiulară, circulară sau ovală în secțiune, uneori chiar torsionată, piciorul scurt, port-agrafa și manșonul de prindere a acului realizate prin lățirea părții inferioare

[24] Ioan Mitrea, *Câteva fibule romano-bizantine din Moldova, „*SCIV". 24, 1973, 4, p. 663.
[25] *Idem, Regiunea centrală a Moldovei între Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n.,* p. 105.
[26] Luiza-Loredana Romaniuc, *Câteva date privind evoluția habitatului uman din Udeşti jud. Suceava*, în „Anuarul Muzeului Bucovinei", XLIII, 2016, p. 61-71.
[27] Alexandru Rădulescu, *Casa cnezială de la Udeşti,* în „Magazin Istoric", Anul XI, nr. 11(128) noiembrie 1977, p. 49.
[28] Dan Gh. Teodor, *Considerații privind fibulele romano-bizantine din secolele V-VII e.n. în Spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic,* în „Arheologia Moldovei" XVIII, 1995, p. 208.

a piciorului și îndoirea ei. Unele fibule au manșonul de prindere a acului mai lung sau mai scurt, format fie prin turnarea lui directă odată cu piesa, fie prin ciocănirea și lățirea ulterioară a părții inferioare a piciorului. Acul este prins în sistemul arcului cu două sau trei spire și coarda trecută pe sub partea arcuită a fibulei[29].

În așezarea de secolele VI-VII de la Bacău-Curtea Domnească a fost descoperită, în locuința L6, o fibulă de tip romano-bizantin[30]. Aceasta este de tipul celor turnate din bronz, de mici dimensiuni și este ornamentată pe arc și spre capătul piciorului cu un decor format din linii paralele. Prin studiul analogiilor, fibula romano-bizantină de la Bacău-Curtea Domnească a fost atribuită secolului al VI-lea. O fibulă asemănătoare este descoperită și la Șipot-Suceava[31]. Aceasta prezintă pe suprafața exterioară a arcului și piciorului un ornament format din linii paralele şi grupuri sau șiruri de mici cercuri concentrice. Fibula de la Curtea Domnească-Bacău este mai mică şi mai simplă sub aspectul ornamentației. Astfel de fibule romano-bizantine sunt regăsite şi în alte regiuni ale României, ele având o largă circulație în secolul al VI-lea, mai ales la sud de Dunăre[32].

Fibule romano-bizantine sunt regăsite și în așezarea de secolele V-VII de la Borșeni, în județul Neamț. În nivelul atribuit secolelor V-VI din locuința L11, este descoperită o fibulă de mici dimensiuni, turnată din bronz. Jumătatea inferioară a arcului este ornamentată cu nervuri orizontale. A doua fibulă a fost descoperită pe podeaua locuinței L18. Este turnată tot din bronz, prezintă dimensiuni mai mari, are corpul plat şi foarte puțin curbat, iar suprafaţa sa este ornamentată cu linii dispuse în zig-zag. Această fibulă este de un tip mai puțin cunoscut. Având însă în vedere contextul arheologic în care a fost descoperită, această fibulă de tip romano-bizantin este atribuită unei epoci care cuprinde sfârşitul secolului al V-lea şi prima jumătate a secolului al VI-lea[33].

În aşezarea de la Davideni, județul Neamț, au fost descoperite până la acest moment atât fibule de tip romano-bizantin, cât și fibule digitate specifice secolelor VI-VII. Prima dintre aceste fibule, descoperită în secţiunea 81, în stratul prefeudal, este de tipul ,,cu piciorul întors pe

[29] *Ibidem.,* p. 197-210.
[30] Idem, *Elemente şi influenţe bizantine în Moldova in sec. VI-XI, op.cit.,* p. 108.
[31] *Ibidem, loc.cit.*
[32] Ioan Mitrea*, Contribuții la cunoașterea populației locale dintre Carpați și Siret*, în „Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis", II, 1970, p. 361-362.
[33] Dan Gh. Teodor, *Considerații privind fibulele romano-bizantine din secolele V-VII e.n. în Spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic, op.cit.,* p. 203-204.

dedesubt", fiind lucrată dintr-o bandă subțire din bronz, iar arcul ei este plat. Acest tip de fibulă cu multiple analogii a fost datat pentru secolul al VI-lea. A doua fibulă romano-bizantină este din fier, corpul acesteia fiind uşor striat, cu arcul aproape plat şi de formă aproape semicirculară. Are analogii în cimitirul de la Brătei[34] şi poate fi atribuită secolului al V-lea sau chiar primei jumătăți a secolului al VI-lea. A treia fibulă de la Davideni este tot din fier şi a fost descoperită în secţiunea S 31. Este de dimensiuni mari, cu arcul semicircular, pliat în interior şi rotunjit in exterior, unde este ornamentat cu pseudo spirale. Fiind foarte asemănătoare cu prima fibulă din fier de la Davideni, poate fi încadrată în aceeași perioadă[35]. O altă fibulă de tip romano-bizantin a fost descoperită în S75, în stratul atribuit aşezării din secolele V-VII. Este o fibulă turnată din bronz, de dimensiuni mari. Are corpul puternic arcuit, piciorul lung, înfăşurat, lucrat dintr-o bandă mai subțire decât corpul. Acul de prindere, probabil a fost din fier, ca şi resortul, fapt dedus după resturile de rugină. Corpul fibulei, precum şi piciorul ei, sunt ornamentate cu nervuri şi linii transversale, dispuse în grupuri. Aceasta și a cincea fibulă romano-bizantină îşi găsesc unele analogii între exemplarele descoperite în numeroase localităţi din spaţiul carpato-dunăreano-pontic[36]. Pe baza caracteristicilor şi analogiilor cu unele piese din zona menționată, această fibulă este atribuită celei de a doua jumătăți a secolului al V-lea și începutul secolului al VI-lea[37].

Între obiectele de podoabă de influență bizantină descoperite pe teritoriul României, încadrate cronologic în limitele secolelor VI-VII, se înscriu şi aşa-numitele fibule „digitate." Problema originii, cronologiei şi semnificaţiei etno-culturale a fibulelor digitate, răspândite pe un larg spaţiu al continentului, a stârnit diverse discuții atât în istoriografia românească cât și în cea străină[38]. Astfel de fibule sunt descoperite și la Davideni. În partea de sus a umpluturii din locuinţa L11, aproximativ la nivelul de construcţie al locuinţei a fost descoperită o fibulă „digitată", de dimensiuni mari, având o lungime de 9,3 cm, care se încadrează în tipul de fibule cu placa superioară

[34] Ligia Bârzu, *Continuitatea populaţiei autohtone în Transilvania în secolele IV-V (Cimitirul 1 de la Brătei)*, Bucureşti, 1973, p. 63, 386.
[35] Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei între Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n., op.cit.* p. 105.
[36] Dan. Gh. Teodor, *Considerații privind fibulele romano-bizantine din secolele V-VII e.n. în Spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic, op.cit.,* p. 212-214.
[37] Ioan Mitrea, *Fibule descoperite în așezarea din secolele V-VII de la Davideni Neamț,* în „Memoria Antiquitatis, Acta Musei Petrodavensis", XX, 1995, p. 127.
[38] Pentru o analiză a fibulelor digitate la Dunărea de Jos vezi Florin Curta, *op.cit.,* p. 217-239.

ornamentată cu butoni în formă de capete de pasăre. A fost realizată din bronz, prin turnare. Placa superioară, semidiscoidală, reprezintă capete de pasăre stilizate, unite între ele prin prelungirea ciocului, butonul central fiind mai mare. Placa piciorului este de formă romboidală, alungită, având capătul rotunjit. Pe placa piciorului, la îmbinarea cu arcul, pe lăţimea maximă şi apendicele terminal au fost realizate protuberanţe rotunjite. Corpul fibulei este ornamentat cu cercuri concentrice, inegale, având un punct în interior. După clasificarea lui J. Werner, această fibulă se încadrează în tipul 11-01 9[39]. Fibula „digitată" zoomorfică de la Davideni poate fi atribuită unei etape care cuprinde ultimele decenii ale secolului al VI-lea şi prima parte a secolului al VII-lea. A fost susținută ideea că acest tip de fibulă a fost creat în atelierele goto-bizantine din Crimeea, iar mai apoi a fost preluat prin comerţ şi vehiculat apoi pe spaţii întinse, mai ales de grupurile de slavi ce vor migra spre Dunărea de Jos, în special în a doua jumătate a secolului al VI-lea şi prima jumătate a secolului următor. Difuzarea acestor fibule ar fi putut fi realizată și de către anţi, populație considerată neslavă, „mai curând un conglomerat de triburi kutriguro-alane[40]".Descoperirea fibulei digitate prezentată mai sus, cea din aşezarea de la Davideni, pune în evidenţă un element străin de mediul local.

A doua fibulă „digitată" are o lungime de 6,8 cm, placa piciorului romboidală prevăzută cu perechi duble de capete cu ciocuri de pasăre stilizate. Piesa a fost turnată în bronz, iar placa superioară este mărginită de cinci butoni, fiind ornamentată cu nervuri. Elementul caracteristic la această fibulă îl reprezintă cele patru perechi de capete sau ciocuri de pasăre stilizate, dispuse lateral. O pereche de capete sau ciocuri de pasăre este plasată la baza arcului de legătură, iar cealaltă pereche la îmbinarea piciorului cu apendicele terminal. Două perechi au fost realizate pe mijlocul plăcii inferioare, pe lățimea ei maximă. Ciocurile de pasăre sunt dispuse simetric. Perechile de ciocuri de pe mijloc, unite câte două, sunt orientate în sus și în jos. Datorită acestui ornament placa piciorului are o formă de cruce. În clasificarea lui J. Werner, acest model de fibulă este inclus în tipul 1 G29[41]. Fibula are analogii apropiate cu piesa de la Sarmisegetusa. Fără a exclude posibilitatea producerii locale, acest exemplar a fost vehiculat de aceleași grupuri alogene care au pus în circulație şi fibula „digitată"

[39] J. Werner, *Reinecke Festschrift*, Mainz, 1950, p. 161.
[40] Dan. Gh. Teodor, *Fibulele „digitate" din secolele VI- VII în spațiul carpato- dunăreano-pontic*, în „Arheologia Moldovei", XV, 1992, p. 136.
[41] J. Werner, *op.cit*., p. 154.

zoomorfică. Fibula de tip Sarmisegetusa de la Davideni poate fi datată într-o etapă cronologică care cuprinde ultimele decenii ale secolului al VI-lea şi prima jumătate a secolului al VII-lea.

A treia fibulă „digitată" a fost descoperită în Secţiunea 79, în stratul atribuit aşezării din secolele V-VII. Piesa, având o lungime de 8,6 cm, se încadrează în tipul de fibule „digitate" cu mască umană de picior şi placa piciorului trapezoidală respectiv in seria Coşoveni-Veţei. A fost realizată din bronz, prin turnare. Placa superioară, semidiscoidală, este mărginită de şapte butoni. Placa piciorului este de formă trapezoidală, alungită, cu capătul rotunjit, la nivelul căruia a fost stilizată o mască umană greu vizibilă. Atât placa superioară semidiscoidală, cât şi placa piciorului au fost ornamentate cu spirale, motive florale şi geometrice cum ar fi cercuri cu un punct în mijloc, elemente frecvent întâlnite în orfevrăria bizantină[42]. În clasificarea lui J. Werner asemenea piese au fost incluse în tipul lA-IB şi puse pe seama slavilor[43].

O altă fibulă digitată, de această dată fragmentară, a fost descoperită la Neguleşti, judeţul Bacău. Aceasta este din bronz, având probabil în compoziţia aliajului un conţinut mai mare de argint. Piesa a fost turnată într-un tipar bivalv, deducere pusă pe baza urmei liniare rămasă de la turnare regăsită pe spatele fibulei. Probabil, după un timp de folosire, fibula a fost reparată, piesa prezentând urme de trecere prin foc. Fibula de la Neguleşti-Bacău este încadrată temporal într-o etapă ce cuprinde sfârşitul secolului al VI-lea şi prima jumătate a secolului al VII-lea[44]. Acest tip de fibulă a fost folosit, cu precădere, de populaţia autohtonă, romanică, populaţie atestată convingător, pe cale arheologică, în secolele VI-VII, în spaţiul est-carpatic al României, cât şi în tot teritoriul carpato-dunăreano-pontic[45].

I. Nestor considera că astfel de fibule „digitate" nu pot fi puse pe seama slavilor, categorisindu-le drept produse locale, creaţie poate chiar a unor grupuri germanice, din regiunile dintre Dunăre şi Mureş[46]. Pe linia

[42] Dan. Gh. Teodor, *Fibulele „digitate" din secolele VI- VII în spaţiul carpato- dunăreano-pontic*, *op.cit.*, p. 124.
[43] J. Werner, *op.cit.*, p. 151-152.
[44] Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană şi Bizanţul în veacurile V-XI e.n.*, Iaşi, Ed. Junimea, 1981, p. 34-35; idem, *Regiunile est-carpatice şi Bizanţul în secolele V-XI e.n.*, în volumul *Românii în istoria universală*, Iaşi, 1986, p. 10.
[45] Ioan Mitrea, *O fibulă digitată descoperită la Neguleşti Judeţul Bacău*, „Carpica," XVIII-XIX, 1986-1987, p. 260-262.
[46] Ion Nestor, *L'etablissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, în „Dacia", N.S., 5, 1961, p. 429-448.

deschisă de I. Nestor, A. Petre considera aceste tipuri de fibule „digitate" ca fiind produse la sud de Dunăre, în atelierele bizantine[47], părere împărtăşită şi de către Dan Gh. Teodor[48]. „Tipul de fibulă cu mască umană pe picior şi placa piciorului trapezoidală este o creaţie a atelierelor din Imperiul Bizantin, este posibil ca aceste piese să fi fost vehiculate dinspre sud de către grupuri de alogeni, în primul rând de slavi. Nu poate fi exclusă posibilitatea vehiculării acestor piese de către romanici din Imperiul Bizantin, sau chiar de către romanicii nord-dunăreni, mai ales prin intermediul schimburilor" [49]. Alți cercetători propun o raportare diferită asupra fibulelor digitate și susțin că acestea nu ar reprezenta un *marker* cultural al slavilor sau al autohtonilor, răspândirea lor pe spații largi fiind cauzată de utilitatea fibulelor, aceste accesorii de modă marcând un statut social mai înalt în societățile secolelor VI-VII[50].

Alte piese de modă sau origine bizantină regăsite în Subcarpații Moldovei sunt, bineînțeles, obiectele creștine. Printre piesele paleocreștine din așezarea de la Davideni este prezent un obiect foarte rar pentru secolul al VI-lea și anume un pieptene din os, cu mânerul semicircular, terminat cu o cruciuliță cu braţele egale. Atât cruciuliţa, cât şi restul suprafeței mânerului au fost ornamentate cu cercuri incizate, având în mijloc un punct, motiv decorativ des întâlnit. O ultimă piesă de mare importanță pentru răspândirea creştinismului în spaţiul est-carpatic şi pe un plan mai larg în tot teritoriul nord-dunărean, este o fibulă, turnată din bronz, de tip romano-bizantin, caracteristică secolului al VI-lea, care are pe arc redată imaginea unui cap uman cu nimb. Liniile ce încadrează chipul uman cu aureolă, sugerând „rama" unui tablou, au fost ornamentate cu mici granule. Întreaga fibulă măsoară 4,8 cm, cadrul în care s-a realizat figura cu nimb are dimensiunile de 0,5x0,7 cm, iar figura umană doar 0,3x0,5 cm[51]. Pe o fibulă plată, ce datează din secolul al VI-lea, descoperită la Odarci (Dobrič), în Bulgaria, apare un cap uman cu nimb, mărginit de patru păsări. Este posibil ca cele patru cercuri concentrice, dispuse în jurul chipului cu nimb, de pe fibula de

[47]Petre Aurelian, *Fibule digitate de la Histra* în „SCIV", 16, 1965, 1, p. 80-91.
[48] Dan. Gh. Teodor, *Fibulele „digitate" din secolele VI- VII în spațiul carpato- dunăreano-pontic*, *op.cit.*, p. 123.
[49] Ioan Mitrea, *Fibule descoperite în așezarea din secolele V-VII de la Davideni Neamț, op.cit.*, p. 129.
[50] Florin Curta, *A contribution to the study of bow fibulae of Werner's class I G*, în „Arheologia Moldovei", XXIX, 2006, pp. 94 -114.
[51] Ioan Mitrea, *Secolul al VI-lea în istoria creştinismului la est de Carpați. Date arheologice și concluzii istorice*, în „Carpica", XXIX, 2000, p. 27-39.

la Davideni, să simbolizeze tot patru păsări ca și pe fibula de la Odarci[52].

Cruciulița din bronz de la Davideni, găsită lângă vatra locuinței L 16, este realizată din bronz, prin turnare. Primul de acest fel din Moldova, obiectul este de dimensiuni mici, cu brațele egale (trei păstrate, cel superior fiind rupt din vechime). La extremități, brațele sunt mai late. Ca ornament, în mijlocul cruciuliţei se află o proeminenţă, fapt ce a dus la promulgarea ideii că fibula ar fi avut o piatră semiprețioasă. Cruciuliţa se încadrează în seriile imitațiilor de tip Malta, ca formă şi dimensiuni fiind asemănătoare celor reprezentate pe tiparele de la Olteni și Străuleşti, în Muntenia, sau de la Botoşana, în Moldova[53]. Piesa are lăţimea, pe axul braţelor păstrate, de 3 cm şi o greutate de 4,70 g. Având câteva analogii în spaţiul pontic şi nord-dunărean, aceasta a fost atribuită primei jumătăţi a secolului al VI-lea d.Hr.[54].

În cadrul studiului influențelor și elementelor bizantine atestate prin intermediul cercetărilor arheologice întreprinse în regiunile carpato-dunăreano-pontice, pentru perioada secolelor VI-VIII d.Hr., o anumită importanță, prin valoarea lor culturală, cronologică și artistică, o prezintă unele categorii de obiecte vestimentare. Dintre acestea, un interes aparte este stârnit, fără îndoială, de anumite tipuri de catarame de centură. Despre originea acestor piese s-a concluzionat faptul că erau produse fie în atelierele specializate din Imperiul Bizantin, fie lucrate de meșteri bizantini itineranți sau imitate uneori de meșteșugarii locali din spațiul carpato-dunăreano-pontic. De asemenea, cataramele prezintă o mare varietate în ceea ce privește forma, tehnica de lucru, sistemul de asamblare și ornamentele cu care sunt împodobite. Dată fiind utilizarea și circulația lor, destul de limitată în timp și spațiu, multe din aceste obiecte pot avea o anumită importanță cronologică, oferind în același timp interesante și prețioase informații de ordin etno-cutural, economic sau artistic. Piesele, încadrate în tipul Sucidava, au fost turnate, în marea lor majoritate, din bronz, în tipare bivalve, ulterior fiind finisate și ornamentate prin diferite procedee tehnice. Bucla și placa cataramei fac corp comun, spinul, de obicei din fier și, mai rar, din bronz, este asamblat prin îndoirea capătului inferior în jurul unui ax situat în orificiul destinat special și aflat la baza buclei, în dreptul îmbinării ei cu placa. Bucla este, în general, dreptunghiulară,

[52] *Idem., Comunitatea rurală creștină din secolele V-VII de la Davideni-Neamț,* în „Zargidava", XII, 2013, p. 76-87.

[53] Idem., *Regiunea centrală a Moldovei între Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n., op.cit.*, p. 105-106.

[54] Idem., *Comunitatea rurală creștină din secolele V-VII de la Davideni-Neamț, op.cit.*, p. 76-87.

prevăzută pe rama superioară mai lungă cu un locaș pentru sprijinirea spinului. Barele laterale ale buclei, cât și cele transversale, sunt uneori ușor arcuite fie prin turnare, fie prin pilirea lor ulterioară. Cu câteva excepții, placa în formă de scut prezintă pe suprafața ei motive geometrice ajurate și fațetate, obținute prin ștanțare sau pilire. Uneori bucla are o formă ovală alungită sau ușor arcuită[55].

Un astfel de exemplar a fost descoperit și în Subcarpații Moldovei, mai exact în așezarea de la Borniș, în județul Neamț. Spre deosebire de alte exemplare (Piatra Frecăței și Constanța)[56], piesa de la Borniș este mai mare și are pe suprafața plăcii, în jurul crucii „ajurate" și de-o parte și de alta a lăcașului de sprijin a spinului de pe rama longitudinală a buclei, ornamente alcătuite din cercuri concentrice executate prin ștanțare, iar pe marginea scutului plăcii, crestături, obținute probabil prin pilire[57]. Asemenea tip de piesă vestimentară este în mod cert un produs al atelierelor din Imperiul Bizantin din perioada secolelor VI-VII e.n. Nu este însă exclus, ca multe piese să fi fost produse chiar de unii meșteri bizantini itineranți sau imitate local de către meșteșugarii autohtoni. În ceea ce privește motivele ornamentale de bază, un interes aparte îl prezintă exemplarele cu placa având ca motiv ornamental principal o cruce „ajurată". Indiferent de acestea, însă, prin originea numărului foarte mare al exemplarelor atestate în regiunile carpato-dunăreano-pontice, ca și a acelora dintre Dunăre și Balcani, cataramele de tip Sucidava trebuie puse în primul rând în legătură cu prezența aici a populației autohtone romanice[58].

La Ştefan cel Mare-Bacău, a fost descoperită o cataramă bizantină, realizată din bronz, prin turnare, în tipar bivalv, având o lungime de 4,7 cm şi o buclă fixă. Placa scutului de formă dreptunghiulară este rotunjită la capăt. Pe suprafaţa scutului apare o cruce, cu braţele egale şi rotunjite la capete, iar sub cruce un ornament în formă de semilună. Pe partea interioară sunt prezente trei urechiuşe de prindere, turnate odată cu piesa. Două urechiuşe mai mari, perforate, sunt situate lângă lăcaşul de prindere a spinului, iar a treia, mai mică, este situată înspre capătul alungit şi respectiv rotunjit al scutului. Pe partea exterioară, catarama a fost ornamentată cu

[55] Dan Gh. Teodor, *Piese vestimentare bizantine din secolele VI-VIII din spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic*, în „Arheologia Moldovei", XIV, 1991, p. 117-135.
[56] Petre Aurelian, *Fibule digitate de la Histra, op.cit.*, p. 68.
[57] R. Popovici, *Două piese vestimentare din secolele VI-VII descoperite la Borniș-Neamț*, în „Arheologia Moldovei," XII, 1988, p. 249-251.
[58] Dan Gh. Teodor, *Piese vestimentare bizantine din secolele VI-VIII din spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic*, *op.cit.* p. 117-135.

două linii. După turnare, piesa a fost finisată prin pilire şi şlefuire. Catarama bizantină de la Ştefan cel Mare se încadrează în seria pieselor de tip „Sucidava", fiind datată în secolul al VI-lea d.Hr.[59].

Alte tipuri de catarame de certă origine bizantină sunt cele de tip Siracuza. Deși în teritoriile carpato-dunăreano-pontice se cunosc deocamdată puține exemplare, ele au totuși în alte părți ale Europei o răspândire destul de vastă. Bucla acestui tip de cataramă este întotdeauna oval-alungită, îngroșată puțin la partea superioară, unde bara longitudinală este prevăzută cu un lăcaș special pentru sprijinirea spinului. Placa este triunghiulară sau trapezoidală și face corp comun cu bucla. În mijloc, acolo unde partea superioară a plăcii se unește cu bucla, piesele sunt prevăzute cu un orificiu circular, în care era introdus capătul inferior al spinului, îndoit sub formă de inel. Spinul, de obicei din bronz, este ușor încovoiat și are pe partea exterioară unul sau doi butoni. De asemenea, în multe cazuri spinul este mai gros și fațetat. În unele părți ale Europei, au fost descoperite și exemplare având pe placă ornamente zoomorfe sau cruciforme. Dimensiunile diferitelor exemplare ale acestui tip de cataramă variază destul de mult, de la 3 la 6 cm dar forma, decorul și alte detalii tehnice sunt, în general, destul de uniforme. Asemeni altor obiecte vestimentare de acest gen, cataramele de tip Siracuza au fost turnate în tipare, apoi finisate prin pilire. Majoritatea acestui tip de cataramă a fost turnată din bronz, dar se cunosc și piese lucrate din argint. În Subcarpații Moldovei, astfel de catarame au fost descoperite la Botoșana și Suceava. Marea varietate atestată pentru fiecare tip de cataramă cu placă fixă, din secolele VI-VIII d.Hr., în ceea ce privește mai ales ornamentele și uneori dimensiunile și alte mici detalii de tehnică, arată că, în multe cazuri, astfel de obiecte vestimentare au putut fi produse concomitent în diferite centre meșteșugărești, unele exemplare fiind probabil rezultatul unor imitații, cum o dovedesc procedeele tehnice folosite în făurirea lor, inferioare acelora care caracterizează produsele de serie[60].

Din aşezările de la Costișa-Mănoaia, Davideni şi Izvoare-Bahna (Neamț) provin mai multe catarame din fier, dintre care unele de formă ovală sau circulară, iar altele dreptunghiulare, având colţurile mai mult sau mai puţin rotunjite. Acestea sunt regăsite în complexele arheologice datate

[59] Ioan Mitrea, *Secolul al VI-lea în istoria creștinismului la est de Carpați. Date arheologice și concluzii istorice*, *op.cit.*, p. 30.

[60] Dan Gh. Teodor, *Piese vestimentare bizantine din secolele VI-VIII în spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic*, *op.cit.*, p. 117-135.

în secolele VI-VII e.n.[61]. Un obiect de factură bizantină este şi catarama din bronz turnată, cu placa mobilă ajurată, ornamentată cu linii în zig-zaguri şi cercuri concentrice descoperită la Săbăoani, Neamţ, cataramă de tipul celor cunoscute în perioada secolelor VI-VII e.n.[62]. Catarama de la Săbăoani descoperită în context funerar este realizată prin turnare[63].

Descoperiri de mare importanță au avut loc și în așezarea de la Izvoare-Bahna județul Neamț. Aici, în locuința L3 a fost descoperit un cercel cu pandantiv in formă de stea, realizat prin turnare. Pandantivul stelat este prevăzut la mijloc cu un buton semi-sferoidal. Partea semilunară este ornamentată înspre margini cu un motiv pseudo filigranat. Încadrat în acest ornament este un decor format din șase cerculețe imprimate, realizate prin ștanțare şi dispuse simetric. Partea superioară ascuțită a „lunulei" este decorată cu un motiv compus din pseudo granulaţii, formând un triunghi, cu baza îndreptată în jos. Pandantivul este format dintr-un buton semisferoidal, având dispus pe margine cinci triunghiuri de diferite mărimi. Butonul semisferoidal este acoperit pe partea protuberanţei de un bob înconjurat de un cerc pseudogranaluat. Triunghiurile situate în jurul butonului sunt, de asemenea, decorate cu pseudogranulaţii. Cercelul de la Izvoare-Bahna se încadrează în seria celor de tip bizantin, cu partea inferioară semilunară şi cu pandantiv în formă de stea[64]. Astfel, în ceea ce privește originea unor asemenea piese, cercetătorii, de la caz la caz, în funcție uneori și de regiunile unde exemplarele au fost scoase la iveală, le-au atribuit fie o origine locală, în speță slavă, fie o origine bizantină, fiind datate între secolele VI-VIII. Încă de la sfârșitul secolului trecut, arheologul A. Spytzin considera că cerceii cu pandantivul stelat descoperiți în tezaurele de la Pastyrsk și Zaitzev ar fi aparținut anților[65]. Numărul relativ mare de cercei cu pandantiv stelat descoperiți ulterior de-a lungul anilor în regiunile Niprului Mijlociu și în alte părți ale Ucrainei de sud, i-a determinat pe unii cercetători ca J. Werner, Z. Vinski, B.A. Rynakov să susțină originea slavă a acestor obiecte de podoabă, deși, cu mai multe decenii înainte, L. Niederle arătase, pe baza analogiilor cu unele descoperiri din Sicilia, că astfel de piese nu pot avea decât o origine bizantină. N. Fettich și M.I.

[61] Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei între Carpaţi şi Siret în secolele VI-IX e.n., op.cit.*, p. 100-110.
[62] *Ibidem, loc.cit.*
[63] Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n: contribuţii arheologice şi istorice la problema formării poporului român, op.cit.*, p. 41.
[64] Ioan Mitrea, *Aşezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna* în „Carpica" VI, 1973-1974, p. 55-76.
[65] Anții, menționați de sursele antice împreună cu sclavenii (slavii) ca fiind din același neam. Recent, anții nu mai sunt consierati a fi slavi timpurii.

Artamonov, observând analogiile între unele tipuri de cercei descoperiți în regiunile Ucrainei cu cei găsiți în mormintele avare din Ungaria, și fără a nega în mod expres existența prototipurilor bizantine, au optat pentru teza producerii lor de către kutriguri sau huno-bulgari, ca urmare a unei sinteze culturale în care se întrevăd tradițiile artei nomade huno-bulgare și influența orfevrăriei bizantine, încercând să explice astfel circulația pieselor respective în regiunile dominate de avari. Mai târziu, B. Svoboda a susținut că obiectele de podoabă de acest fel sunt o creație a meșterilor bizantini din ținuturile supuse Caganatului avar. Aceștia activau în unele centre, fiind aduși aici ca prizonieri din orașele distruse ale imperiului de la sud de Dunăre sau erau veniți ca meșteri itineranți. De altfel existența tiparelor și matrițelor a făcut posibilă producerea, în tehnici diferite, a unor piese întregi sau părți ale unor asemenea obiecte de podoabă și dovedește că ele au fost făurite local, fie de meșteri bizantini itineranți, fie imitate de meșteșugari locali[66].

Analiza materialului ceramic arată că aşezarea de la Botoşana, raportat la secolele VI-VII, avea o populaţie mixtă slavă şi romanică, existând fenomenul convieţuirii romanicilor cu slavii. Tiparele şi crucile pectorale sunt de regulă specifice pentru coexistenţa romanicilor şi slavilor în aceleaşi aşezări. A fost susținută ipoteza că adoptarea de către elitele barbare a artefactelor creştine nu implică în mod necesar adoptarea creştinismului. Cruci pectorale ar fi putut aparţine unei elite dar, în acest caz, ar fi fost mai probabil ca elita să fi utilizat cruci de argint sau de aur. Singura de acest fel este crucea de argint de la Raškov, în sudul Ucrainei, descoperită, nu întâmplător, într-o aşezare cu o însemnată componență slavă. Folosirea unor materiale ieftine pentru cruci, cât şi micul număr de importuri cu caracter creştin, descoperite în Muntenia şi Moldova, arată că adepţii creştinismului trebuie căutaţi mai ales printre cei săraci, nu printre stăpânii care erau interesaţi de obiectele preţioase şi care erau capabili să le obţină. A fost produsă ipoteza conform căreia funcţia crucilor pectorale şi a medalioanelor cu decor cruciform era exprimarea identităţii religioase a locuitorilor care trăiau printre slavii păgâni. Ei aveau nevoie să-şi afişeze identitatea religioasă, deoarece aceasta însemna în acelaşi timp exprimarea identităţii etnice în raport cu ceilalţi. Sursele scrise amintesc faptul că prizonierii luaţi din imperiu erau relativ bine trataţi de către slavii de la nord de Dunăre[67]. În

[66] Dan Gh. Teodor, *Cercei cu pandantiv stelat din secolele VI-VIII d. Hr. În spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic, op.cit.*, p. 188-195.

[67] Maurikios, *Strategikon*, XI. 4. 4. Vezi F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500-700*, Cambridge, 2001, p. 313.

aceste împrejurări, afişarea credinţei creştine nu era periculoasă pentru cei care trăiau printre slavi. Aceasta explică de ce asemenea descoperiri sunt foarte puţine în teritoriul fostei provincii romane care, în secolul al VI-lea, încă nu era populată de slavi. Aceeaşi funcţie de identificare poate fi presupusă şi pentru crucile incizate pe vase din aşezările din secolele VI–VII, dar în acest caz, trebuie să ţinem seama că semnificaţia creştină a acestor semne nu este întotdeauna sigură[68].

În cazul așezării de la Botoșana, producerea locală a podoabelor poate fi dovedită. Un tipar pentru cruci de tip Malta cu braţe lungi de 22 × 22 cm a fost descoperit în al doilea nivel de locuire al aşezării, databil în a doua jumătate a secolului al VI-lea, în locuința adâncită nr. 27[69]. La Davideni, în com. Ţibucani, jud. Neamţ, a fost descoperit un alt tipar fragmentar pentru cruci de tip Malta, datat în secolul al VI-lea. Astfel de unelte de piatră sunt prezente în așezările de la Ștefan cel Mare şi Rădeni datate în secolele VI-VII. La Rădeni este descoperit întâmplător un tipar în perimetrul unei așezări. De la suprafaţă, au fost culese şi fragmente ceramice prefeudale, caracteristice secolelor V-VI d.Hr. Alt tipar din piatră a fost descoperit în locuinţa L2 din aşezarea de la Ștefan cel Mare, împreună cu ceramică caracteristică secolelor VI-VII d.Hr.[70].

Descoperirea numeroaselor tipare din perioada secolelor VI-VII în regiunile de la Nord de Dunăre și în Subcarpații Moldovei prezintă o mare importanță atât din punct de vedere economic, cât și cultural, oferindu-ne date ce țin de viziunile artistice ale epocii. În cele mai multe cazuri, tiparele au fost descoperite împreună cu unelte specifice activităților meșteșugărești sau chiar cu podoabe, concentrarea lor în unele așezări sugerând posibila existență unor ateliere specializate sau a unor centre de producție de astfel de podoabe de modă bizantină[71].

În concluzie, numărul și diversitatea importurilor bizantine nu este foarte mare, piesele nefiind în mod egal repartizate din punct de vedere geografic, dar acestea dovedesc strânse relații economice, dar și religioase, pe o lungă durată între nordul și sudul Dunării. Podoabele de factură

[68] Alexandru Madgearu, *Semnificația purtării crucilor pectorale descoperite la nord de Dunăre în secolele VI-VII*, în „Arheologia Moldovei," XXX, 2007, p. 131-132.
[69] Dan Gh. Teodor, *Civilizaţia romanică la est de Carpaţi în secolele VI–VII e.n. Aşezarea de la Botoşana-Suceava*, Bucureşti, 1984, p. 41, 57.
[70] Ioan Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei între Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n. op.cit.*, p. 108.
[71] Dan Gh. Teodor, *Tipare din secolele VI-XI d.Hr. în regiunile Carpato-Nistriene*, în „Arheologia Moldovei", XXVIII, 2005, p. 159-164.

creștină sunt regăsite la nordul Dunării, alături de numeroase produse bizantine posibil importate sau făurite de meșteri locali care au imitat piesele provenite din Imperiul Bizantin. Unele piese de factură creștină au fost lucrate probabil și de către meșteri bizantini itineranți care le-au executat probabil la comandă[72].

Materialele de factură sau influenţă bizantină, aparţinând secolelor VI-VII, descoperite pe teritoriul Moldovei sunt nu numai o dovadă a menţinerii acestei regiuni în sfera influenţei civilizaţiei bizantine, ci implicit o confirmare a prezenţei în acest spaţiu a unei populaţii autohtone, romanice[73]. Pe baza descoperirilor cunoscute până acum, se poate aprecia că, în cursul secolelor V-VII d.Hr., pe întreg teritoriul de la est de Carpați, se formase și consolidase o arie culturală cu strânse și multiple legături la sudul Dunării cu civilizația romano-bizantină de la Dunărea de Jos[74]. Obiectele de modă sau de origine bizantină sunt des întâlnite și în Subcarpații Moldovei în tezaure, descoperiri funerare și mai ales în așezări. După cum am putut observa, podoabele de modă sau de proveniență bizantină se împart în multe categorii variate. De cele mai multe ori, în funcție de datele cunoscute referitoare la acestea, podoabele sunt de mare eficiență în datarea siturilor sau contextelor arheologice. Mecanismele de împrumut pentru Antichitatea târzie și pentru Evul Mediu timpuriu nu sunt cunoscute în totalitate. Studiul podoabelor poate oferi numeroase date asupra perioadei ce țin de dimensiunea economică, socială, artistică a societăților studiate.

[72] Idem., *Importuri creştine romano- bizantine la nordul Dunării de Jos* în „Carpica”, XXIX, 2000, pp. 11-27.
[73] Mitrea Ioan, *Remarcabile rezultate ale cercetărilor arheologice în ultimele două decenii, privind etnogeneza și continuitatea românilor, la est de Carpați*, în „„Carpica”, XVII, 1985, p. 17-27.
[74] Dan Gh. Teodor, *Autohtoni și migratori la est de Carpați în secolele VI-X e.n.,* în „Arheologia Moldovei”, X, 1985, p. 53.

Explicația Fig. 1: 1. Fibula digitată de la Bacău-Curtea Domnească (*apud* Ioan Mitrea, *O fibulă digitată descoperită la Negulești Județul Bacău*, în „Carpica," XVIII-XIX, 1986-1987, fig. 1, p. 263); 2. Fibula digitată de la Suceava (*apud* Dan Gh. Teodor, *Fibule digitate din secolele VI-VII în spaţiul Carpato-Dunăreano-Pontic*, în „Arheologia Moldovei, XV, 1992, Fig. 6.8, p. 147); 3. Tipare: Botoșana, Davideni, Dolheștii Mari, Suceava (*apud* Dan Gh. Teodor, *Tipare din secolele VI-XI d.Hr. în regiunile carpato-nistriene*, în „Arheologia Moldovei", XXVIII, 2005, fig. 3, p.168); 4. Cruciulița de la Davideni (*apud* Dan Gh. Teodor, *Importuri creștine romano- bizantine la nordul Dunării de Jos*, în „Carpica", XXIX, 2000, fig. 7.1. p. 25); 5. Piaptănul cu mâner în formă de cruce de la Davideni (*apud* Ioan Mitrea, *Secolul al VI-lea în Istoria creștinismului la est de Carpați. Date arheologice și concluzii istorice*, în „Carpica", XXIX, 2000, fig.1.2, p. 35); 6. Piaptăn de la Davideni (*apud* Ioan Mitrea, *Autohtoni şi slavi în secolele VI-VII în aşezarea de la Davideni*, în „Carpica", XXVI, 1997, fig. 11, p. 194); 7. Cataramă de la Borniș (*apud* Dan Gh. Teodor, *Piese vestimentare bizantine din secolele VI-VIII din spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic*, în „Arheologia Moldovei", XIV, 1991, fig. 1.3, p. 119); 8. Cercelul de la Izvoare-Bahna (*apud* Dan Gh. Teodor, *Cerceii cu pandantiv stelat din secolele VI-VIII d.Hr. în spaţiul Carpato-Dunăreano-Pontic*, în „Arheologia Moldovei", XVIII, 1995, fig. 5.2, p. 202); 9. Lanțul de la Horgești-Bacău (*apud* Viorel Căpitanu, *Tezaurul de monede bizantine descoperit la Horgeşti (jud. Bacău)*, în „Carpica", IV, fig. 2, p. 255).

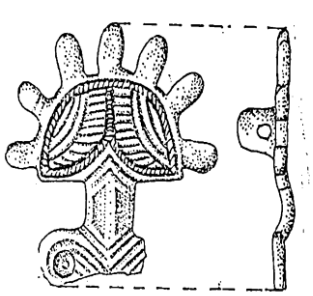

1

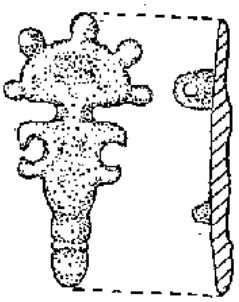

2

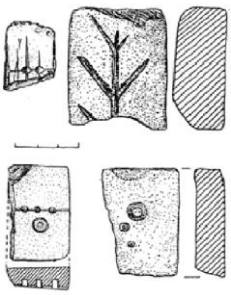

3

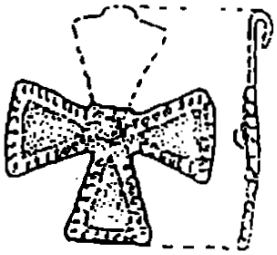

4

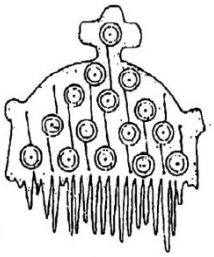

5

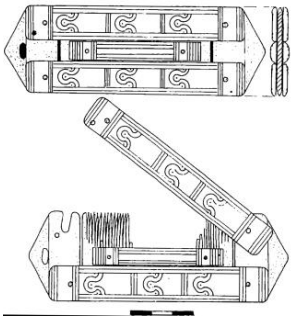

6

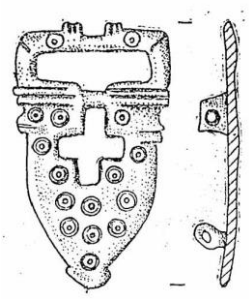

7

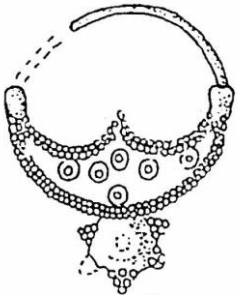

8

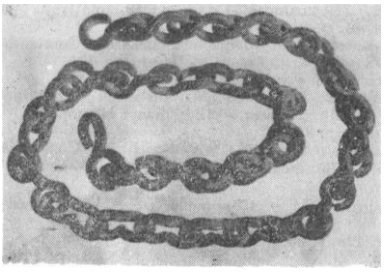

9

Fig. 1. Podoabele menționate în text

Tabel 1. Catalogul descoperirilor menționate în text.

Județ	Localitate	Brățări	Fibule bizantine	Fibule digitate	Cruciuliță	Lanț	Cataramă Bizantină	Tipare	Cercei	Piaptăn	Aplici	Datare
Neamț	Bomiș						1					VI-VII
Neamț	Borșeni		1									V-VI
Suceava	Botoșana		3		1		1	1			1	VI-VII
Bacău	Curtea domnească		1									VI
Suceava	Dolhești mari							1				VI-VII
Neamț	Izvoare-Bahna						1		1			VI-VII, VI-VIII
Bacău	Horgești					1						VI-VII
Neamț	Săbăoani						1					VI-VII
Neamț	Secuieni	2										VI-VII
Neamț	Davideni		6	3	1		1	1		2		VI-VII
Neamț	Moldoveni		1									VI
Suceava	Cănepiște		1						1			VI-VII
Suceava	Șipot		1									VI
Bacău	Negulești			1								VI-VII
Bacău	Ștefan cel Mare						1	1				VI
Suceava	Suceava						1	1				VI-VIII
Suceava	Costișa-Mănoaia						1					VI-VII
Neamț	Rădeni							1				VI-VII

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA LOCUIRII BUCOVINEI ÎN SECOLUL FORMĂRII STATULUI MEDIEVAL MOLDOVA

Mugur Andronic

Some considerations on the habitation of Bukovina in the century of the formation of the medieval state of Moldova

Abstract

This study analyzes the phenomenon of the population of Bukovina before and immediately after the founding of the medieval state of Moldova, with many villages in Transylvania and Maramureş, where Orthodox Romanians, most of the population, suffered from severe feudal exploitation and the policy of forced Catholicization. In addition, the great plague epidemic in Europe led to this colonization beyond the Carpathian Mountains, where population density was very low, including due to Mongol rule. For this purpose are used archaeological sites dated with ceramics from XIII-XIV centuries.

Keywords: *archeological surface survey, historical demography, demographic statistics.*

Cuvinte cheie: *cercetări arheologice de teren, demografie istorică, statistici demografice.*

În urma finalizării unei prime etape de cercetare arheologică de teren a teritoriului actualului județ Suceava, prin publicarea repertoriului său arheologic, a sosit și vremea unor observații, desigur doar ca etapă de cercetare[1].

În cazul de față, folosim datele publicate pentru secolele XIII-XIV, acceptând de la început o *mare marjă de aproximare* cauzată de posibilitățile mici de datări foarte exacte doar pe baza modestelor cantități de fragmente ceramice descoperite perieghetic, ceea ce lasă posibilitatea pentru viitorul mai mult sau mai puțin îndepărtat la noi completări și corecții. În plus, cu timpul, multe terenuri agricole au rămas în pârloagă, fără a oferi astfel posibilități de de cercetare pe suprafețe vaste. Vremea ideală a CAP-urilor, care arau cât vedeai cu ochii, a apus demult...

Pentru această perioadă am luat în considerație un număr de 93 de

[1] M. Andronic, *Cercetări arheologice în Bucovina. Patrimoniul arheologic al Bucovinei,* vol. I, Suceava, 2016. Pentru descoperirile din județul Suceava, *passim.*

situri, încercând să eliminăm statistic unele situații de existență a unor modeste locuiri datorate unor roiri de populație de la așezarea de origine.

Un alt neajuns a fost modul în care fostul arheolog Emil I. Emandi, care în fapt a făcut multă cercetare de teren, a publicat mare parte din rezultatele sale, cel mai mult alături de M.D. Matei. În cele două cărți, inclusiv la hărțile anexate, s-au specificat adesea înșiruiri de locuri cu ceramică medievală, dar fără indicații exacte cronologice pe sit, toate incluse deci unui interval de mai multe secole, începând cu secolul XI, sau XIV[2]. De aici și neputința identificării siturilor din secolele care ne interesează aici, cu toponime uneori de negăsit.

Așa cum am mai observat cu alte ocazii, în județul Suceava cel puțin, nu s-a reușit deocamdată o definire a ceramicii din secolul XII, din cauza lipsei (?) sau raritații excepționale a descoperirilor. Posibil, unele rarisime descoperiri de secol XI, ceramică modelată cu roata și decorată tipic cu linii și benzi de linii orizontale sau vălurite, cu o execuție la roată și o pastă ceramică deja de calitate, poate datează și post 1100. Nu știm în ce măsură marea invazie mongolă de la 1241 a putut spulbera modestul nivel de locuire de la răsărit de Carpați. Deocamdată un eventual curent de emigrare a românilor din vestul Carpaților Orientali spre răsărit, unde dominația mongolă era destul de apăsătoare, totuși ni se pare veridic, deși personal nu înclinăm pentru a accepta cu ușurință unele datări posibile din Bucovina în plin secol XIII, numai pe baza unui pumn de fragmente ceramice de aspect mai primitiv. Un caz fericit, cu săpături arheologice, nu departe, la Lunca-Dorohoi[3], unde finalul lui XIII ar fi cert.

Fenomenul de emigrare la răsărit de Carpați are o istorie lungă. Încă la 1247 regele maghiar interzicea Cavalerilor Ioaniți să accepte emigrarea din Transilvania în primul rând *țărani de orice fel de neam... fără aprobare specială regală*[4]. Aceeași regalitate, sub insistența papalității, a luat o serie de măsuri contra ortodoxiei. La 1279, de exemplu, regele Ladislau Cumanul (ca și înainte, la 1235 Bela al IV-lea) urma să alunge pe zișii *eretici* din țară, iar sinodul de la Buda din același an interzisese oficierea cultului ortodox și

[2] M.D. Matei, E.I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și bazinul Șomuzului Mare (secolele XI-XVII),* București, 1982; M.D. Matei, E.I. Emandi, O. Monoranu*, Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV-XXVII),* Suceava, 1982.

[3] D.Gh. Teodor, E. Neamțu, V. Spinei, *Cercetări arheologice la Lunca-Dorohoi,* în „ArhMold", VI, 1969.

[4] Ș. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX, (Cercetări de demografie istorică)*, București,1971, p. 98.

ridicarea și folosirea în acest scop a unor construcții cât de mici. Ulterior, în vremea descălecatului Moldovei, regele Ludovic de Anjou promovează noi măsuri antiortodoxe, lipsiri de drepturi de proprietăți, sau chiar expulzări din regat.[5] Iar puterea mongolă considerăm că a avut toleranță pentru colonizările la est de Carpați, din motive lesne de înțeles.

O ultimă nenorocire, decretul lui Ludovic I din 1351, prin care toți țăranii de pe moșiile nobilare, regale și bisericești trebuiau să dea a noua parte (*nona*) din recoltă proprietarilor.

Au trebuit însă să se schimbe în mai rău datele problemei în Transilvania spre jumătatea secolului legendarului *descălecat*, pentru a asista la un adevărat exod de populație. Izvoare esențiale:

Grigore Ureche: *au descălecat întâi sub munte, mai apoi adăogindu-se şi crescând înainte, nu numai apa Moldovei, ce nici Siretiul nu i-au hotărât* (oprit - nota noastră), *ce s-au întins până la Nistru şi până la mare. ... Românii câți se află lăcuitori în Țara Ungurească şi la Ardeal şi la Maramureşu, de la un loc sunt cu moldovenii, români, şi cu toții se trag de la Rîm* (Roma-n.n.)[6].

Ioan de Târnave, la rândul său, a scris că Moldova *era supusă coroanei ungare, dar demultă vreme lipsită de locuitori din cauza vecinității tătarilor*, și că statul s-a format datorită *marei creşteri a numărului de români locuind acel pământ*[7].

Așa cum bine se cunoaște, politica regalității maghiare de catolicizare forțată a ortodocșilor, alături de dura exploatare socială, a dus la emigrarea în masă a sate întregi. În plus, cum s-a spus, feudalitatea maghiară mai impune o nouă dare, *nona*.

O cauză majoră, după opinia noastră, recent pusă în evidență de autor, a fost și *factorul psihologic* din cauza marii epidemii de ciumă de pe continent, care i-a și redus circa o treime din populație[8]. Ori Transilvania era

---

[5] *Ibidem*, p. 15.

[6] R. Josanu, V. Josanu, *Contribuția privind evoluția populației și a așezărilor medievale românești de la răsăritul Țării Moldovei. Studiul de caz asupra satului Chetrosu, județul Soroca*, Iași, 2006, p. 40, cu unele comentarii.

[7] M. Holban, *În jurul cronicii arhidiaconului Ioan de Târnave (Kükülö) și informațiile privind pe români,* în „AIIAI", XXI, 1984, p. 99-100, cu multe comentarii.

[8] M. Andronic, *Istoria Bucovinei, II, În epoca marilor migrații și până la încheierea formării Moldovei medievale,* Suceava, 2014, p. 331. Interesant, a se vedea și articolul total nihilist, de prezentare tendențioasă a cărții citate al fostului coleg Mircea Ignat, în cotidianul sucevean „Crai Nou" (18 nov. 2015; *Câteva cuvinte despre o istorie a Bucovinei de domnul Mugur Andronic*), dar și replica autorului („Crai Nou", 11 dec. 2015; *Câteva cuvinte, răspuns la „Câteva cuvinte despre o istorie a Bucovinei de domnul Mugur Andronic*"). Spre comparare a se vedea prezentările făcute cărții de către dr. I. Stanciu în

deja la jumătatea veacului al XIV-lea o provincie bine populată, inclusiv cu populații de coloniști sași și de secui. Plus o densitate de așezări și orașe productive, cu relații interumane foarte active, totul în contrast cu realitățile est-carpatice, de o foarte slabă densitate demografică, ceea ce oferea și șanse mult mai mari de supraviețuire fizică în acele vremuri de coșmar.

Urmare a cumplitei epidemii au fost interpretate, de exemplu, groapa cu oseminte calcinate de la Baia, nu departe de biserica de lemn ridicată de către coloniștii sași la jumătatea secolului XIV, sau mormintele pereche de lângă biserica Bogdana de la Rădăuți[9].

Iată de ce, analiza sintetică a rezultatelor din repertoriul arheologic al Bucovinei vine să demonstreze și ea proporția majoră a acestui adevărat exod de populație, atât înainte de Dragoș și Bogdan, dar și după ei, o vreme voievozii moldoveni începând să ducă și ei o adevărată politică de atragere de populație și de populare a teritoriului încă slab locuit, și unde ortodoxia era la ea acasă.

Încă de la început credem că locuitorii satelor mutate dincolo de Carpați au putut ei înșiși, prin delegați, să invite din Transilvania rude și alte comunități odinioară vecine cu așezarea lor. Așa cum cei plecați acum la lucru în Occident, își cheamă rudele la ei. Iar fenomenul colonizării a fost în mare sincron cu cel din sudul Poloniei, Galiția, început în secolul XIII, care a dus la crearea de zeci de sate românești beneficiind de cunoscutul zis *jus valahicum*[10].

Revenind la statistici, din cele 94 de situri, 15 au oferit ceramică suficientă pentru a o încadra sigur tipologic în cea de tip *Lunca-Dorohoi*, alte 10 cazuri fiind încadrate larg în secolele XIII-XIV. În prima serie menționăm: Bălcăuți (cu poziționare ipotetică a unei reședințe nobiliare/ Balc?; poate cândva sondaj arheologic); Berchișești-*Selişte*[11] (săpături arheologice); Cajvana-*Sălişte*; Botoșana-*Sălişte*; Dărmănești-*Solomina* și *În Câmp*; Frătăuții Noi; Gălănești-*Şuvar*; Grămești-Bălinești, Ilișești; Rădăuți (cu 5 puncte distincte); Salcea; Stroiești, Volovăț-*Silişte* (cu 6 puncte/ culturi, distincte); Zvorâștea-Dealu.

Pentru a doua serie notăm: Adâncata-Călugăreni, Berchișești-*Podirei*, Capu Câmpului; Grămești-Rudești[12]; Iaslovăț, Mitocul Dragomirnei,

„Monitorul de Suceava" din 31 martie 2015 și de dr. V. Butnariu, în „Suceava", XLII, 2015, ambii distinși cercetători ai Academiei Române.

[9] L. Bătrâna, A. Bătrâna,*Unele opinii privind aşezarea saşilor la Baia în lumina cercetărilor arheologice,* în „CA", VI, 1983, 240.

[10] M. Andronic, *Istoria...,* p. 332-333.

[11] M.D. Matei, E.I. Emandi, O. Monoranu, *op.cit*., p. 27 și urm.

[12] M. Andronic, *Cercetări istorice și arheologice privind satul medieval Rudești (com.*

Pojorâta (Emandi, zonă montană, sec. XIII (!), neidentificat, ?); Todirești-*Săliște*; Voitinel-*Slatina*; Zvorâștea-Dealu.

Pentru plin secol XIV, au fost contabilizate 57 de situri, (plus 7 notificate de Emandi, neidentificate în teren). Menționăm: Arbore, Baia, Bălăceana, Fântânele-Bănești, Fântânele-Stamate, Bogdănești, Boroaia-Giulești (reședința lui Giulea, poate din anturajul inițial al lui Bogdan, săpături arheologice[13]), Bosanci, Ciprian Porumbescu-*Săliște* (plus sit Emandi, neidentificat), Cornul Luncii (2 puncte), Dornești (Emandi, sit neidentificat în teren); Dumbrăveni-*Românești,* Fălticeni-Buciumeni, Fântâna Mare-Spătărești[14], Forăști-Antoceni (poate și XIII), Forăști-Oniceni (curte nobiliară, cahle), Frătăuții Noi-Costișa (plus 4 puncte Emandi), Grămești, Grănicești și Grănicești-Iacobești, Hănțești-Berești (2 puncte); Hănțești; Horodniceni-Mihăești, Hrincești (sat dispărut), Horodnicul de Jos, Horodnicul de Sus, Măzănăești-*Stejăroaia*, Mălini, Milișăuți (2 puncte), Moara-Vornicenii Mici, Moara-Vornicenii Mari, Mușenița-Baineț, Mușenița-Climăuți, Pătrăuți-*Siliște*, Păltinoasa-Capu Codrului, Pârteștii de Jos-*Săliște,* Preutești-Leucușești, Rădășeni, Rotopănești, Satul Mare-*Săliște,* Satul Mare-Țibeni, Siret-*Siliște*, Stroiești-Vâlcele, Suceava-*Drumul Național*, Șcheia-Mihoveni (2 puncte), Șerbăuți-Călinești Cuparencu, Todirești-Pârhăuți (2 puncte), Todirești-Costâna, Todirești-Soloneț, Vulturești-Valea Glodului, Zamostea-Răuțeni (2 puncte), Zvorâștea-Șerbănești, Zvorâștea-Dealu (?), Zvorâștea-Buda (?).

Considerăm că inițial valul colonizărilor a urmărit preferențial cursul râului Moldova, tot spre sud (Berchișești, Capul Câmpului, Cornu Luncii, Mălini, Rotopănești, Bogdănești, Boroaia-Giulești, Fântâna Mare, Forăști-Antoceni, spre ieșirea sudică din actualul județ), în scurt timp și mai spre est vizând teritorii nelocuite (Măzănăești, Bălăceana, Fălticeni, Horodniceni, Ciprian Porumbescu, Ilișești, Moara, Bosanci...). Nu putem ști dacă coloniștii transilvăneni au găsit la Baia deja constituit un nivel de locuire anterior. Oricum, considerăm că la Suceava, Siret și Rădăuți exista în mod cert un vechi habitat, poate neîntrupt în întreaga eră creștină. Anumite condiții privilegiate de amplasament și locuire au și dus la apariția vieții urbane aici.

Pas cu pas, s-au ocupat poziții și mai depărtate de râul Moldova,

Grămești, jud. Suceava), în „Suceava", XIII-XIV, 1986-1987, p. 427 și urm.

[13] L. Bătrâna, A. Bătrâna, Șt. Scorțanu, *Ansamblul reședinței feudale de la Giulești, jud. Suceava,* în *CA*, VI, 1983, p. 90 și urm.

[14] L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, *Cercetările arheologice de la Fâtâna Mare-Spătărești, com. Vadul Moldovei, jud. Suceava,* în „CA", VII, 1984, p. 166 și urm.

precum Salcea, Stroiești, Șcheia, Adâncata-Călugăreni, Pătrăuți, Mitocul Dragomirnei, Hănțești, Dărmănești, Dumbrăveni..., în final și valea Siretului și împrejurimile sale fiind intens locuite, pe ambele părți (Mușenița, Grămești, Grămești-Rudești, Grămești-Bălinești, Zamostea, Zvorâștea, Fântânele...).

Nu am reușit din păcate de-a lungul întregii noastre activități să putem cerceta vechile vetre de sate de dincolo de frontieră până spre Cernăuți. O vor face noii arheologi. Interesant ar fi de comparat ceramica tipică de acolo cu cea de la noi, spre a putea sesiza până unde în nord s-a extins valul de colonizare. Probabil nu mult spre nord, deoarece în zona Prutului Inferior – Nistrul Mijlociu se constată și în secolele anterioare o puternică viețuire slavă[15].

În schimb, o densitate remarcabilă de locuiri de epocă a descălecatului se constată mai ales în zona Rădăuțiului, unde și toponimic sunt localități terminate în slavul preluat românește în *ăuți*..(Frătăuți, Milișăuți, Șerbăuți, Măneuți, Climăuți, Rădăuți, Pârhăuți, Pătrăuți, Vășcăuți). Ca și altele în jud. Botoșani (Corjeuți, Rădăuți-Prut), sau nordul Basarabiei (Hădărăuți, Cepelăuți, Grinăuți...). Depresiunea Rădăuți a reprezentat o bună zonă de stabilizare a slavilor (vezi și hidronimele rădăuțene *Topliţa* și *Pozen*). Teritoriul viitorului oraș, plat, a fost caracterizat de numeroase ochiuri de apă, un cunoscut mediu prielnic migratorilor. Posibil, aici a putut exista centrul unei formațiuni politice prestatale, ceea ce poate explica și de ce Dragoș (la Volovăț, la doar 4 km sud de oraș, unde a ridicat biserică din lemn, actualmente la Putna, dar și o posibilă fortificație[16]) și apoi Bogdan au ales poziționare aici și nu în altă parte din nordul viitorului stat. Iar Costea, ginerele lui Bogdan, mare feudal local, îngropat în prima biserică din lemn de la Bogdana, este și el un argument[17]. La Suceava (așezare protejată cu șanț și val palisadă) și Siret (horodiște, fortificație din lemn și pământ)[18], feudalii locali, mai puternici, nu au agreat pe cei doi maramureșeni. În plus, posibil, în zona Rădăuți se stabiliseră și mai multe comunități românești de dincolo de munți.

La Rădăuți, notabil, s-au descoperit ocazional de-a lungul vremii unele monede romane, din secolele I î.Chr-IV d.Chr., bizantine (Iustinian,

[15] M. Andronic, *Istoria...*, p. 225 și urm.
[16] Idem, *Fortificațiile Bucovinei de-a lungul vremii*, Suceava, 2021, p. 56-62.
[17] L. Bătrâna, A. Bătrâna, *Contribuția cercetărilor arheologice la cunoașterea arhitecturii ecleziastice din Moldova în secolele XIV-XV,* în „SCIVA", 45, 2, 1994, p. 146 și urm.; M. Andronic, *Istoria...*, p. 379, 383.
[18] Idem, *Fortificațiile...*, p. 63-68.

Iustin I, Focas, Roman III Arghyros...), ceea ce demonstrează o locuire intensă și în mod normal continuă. Referitor la tema propusă, foarte importante sunt și monedele de la Robert de Anjou (1308-1342) și Ludovic cel Mare (1342-1382), care se leagă mai sigur de procesul descălecării și de constituirea a mai multe puncte locuite, (deocamdată cinci la număr, identificate de autor), în acest veac, cu aport de populație de dincolo de munți (vezi și hidronimul local de rezonanță transilvăneană *Jalcău*)[19]. Pentru zona nordică a viitorului stat, a existat după opinia noastră o coabitare slavo-română, ceea ce a facilitat mai mult și preluarea slavonei ca limbă de cult în biserică. Plus, fără să abordăm problema, unele antroponime slave de mari boieri în cele mai vechile hrisoave domnești.

În privința ceramicii din secolele XIII-XIV, de tip *Lunca Dorohoi*, trebuie scrise unele lucruri. În mod cert, calitatea ceramicii este inferioară celei ulterioare, spre sfârșitul ultimului veac înregistrându-se o anumită standardizare tipologică. Cea mai veche ceramică, adesea cu pastă insuficient omogenizată, are ca ingrediente nisip cu granulație medie sau mare, sau chiar microprundiș, ceea ce a împiedicat și o modelare a formelor de vase mai elegantă, mai suplă. De aici și grosimea mai mare a pereților lor. Ca nuanță, predomină exemplarele roșietice din cauza arderilor oxidante incomplet.

La rândul lor, profilul buzelor este simplificat, fie cu marginea rotunjită, fie terminat prin tăiere dreaptă, trase mai mult sau mai puțin la 45 de grade. Nici ornamentarea nu este suficientă, doar rareori apar linii drepte sau vălurite, incizate destul de stângaci. Conform autorilor, primul nivel de locuire de la Lunca datează între ultimul sfert al veacului XIII și mijlocul veacului XIV[20].

Spre comparare, din evidența noastră la zi, pentru secolele IX-XI, deci chiar trei secole, cunoaștem în județul Suceava un minim de 11 foste așezări, de vreme ce pentru veacul următor, fără a avea deocamdată posibilități mai exacte de datare, nici una.

Concluzionând, considerăm că pe viitor trebuie să avem în vedere caracterul **masiv** al acestei deplasări de populație la răsărit de Carpați, unde anterior existau foarte puține așezări, aport demografic care a întărit hotărâtor caracterul etnic românesc al populației, atestat atât de stăruitor ulterior de cronicarii noștri și de ilustrul erudit Dimitrie Cantemir.

[19] Idem, *Cercetări arheologice...*, p. 313-317.
[20] D.Gh. Teodor et alii, *op.cit*., p. 191-200.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE INEDITE ÎN CIMITIRUL MEDIEVAL DE LA BORZEȘTI, JUD. BACĂU

Lăcrămioara-Elena Istina[1], Adrian Vladu[2], Raul Trif[3], Tiberiu-Theodor Plăcintă[4], Cătălin Borangic[5], Adrian Gligor[6]

Les recherches archéologiques inédites dans le cimetière médiéval de Borzeşti, département de Bacău

Résumée

L'article présente la recherche archéologique préventive dans le cimetière médiéval de Borzesti, qui a été découvert lors de certains travaux urbains dans la localité d'Oneşti et de clôtures.

Ainsi, entre juin et juillet 2021, ont été étudiés 20 complexes archéologiques, sur une superficie de 50 mp, où ont été découvertes 21 tombes funéraires.

En ce qui concerne le matériel archéologique, dans la plupart des tombes, aucun objet d'inventaire n'a été conservé. Nous mentionnons également que l'état de conservation des ossements humains était très précaire, cela étant également dû au fait que des interventions récentes ont eu lieu dans le sol à l'occasion de l'aménagement de la rue Ștefan cel Mare à Borzești.

Le matériel archéologique identifié dans les complexes étudiés est représenté par plusieurs fragments de céramique (peints ou émaillés). Également, ont été découvertes des pièces de bronze, représentant des objets de vêtements, tels que des pois chiches globulaires ou des objets de parure: boucles d'oreilles et bagues. Et aussi, ont été découvert un denier d'argent, probablement émis dans les années 1608-1619 dans l'Empire romain-allemand (pour la Hongrie), Matthias II, la monnaie de Kremnica.

Mots-clés: *cimetière medieval, Borzesti, ossements humains , céramique*
Cuvinte cheie: *cimitir medieval, Borzeşti, oseminte umane, ceramic*

Cimitirul medieval din localitatea Borzești a fost descoperit cu ocazia

[1] lacramioaraist@yahoo.com
[2] adrian.vladu@tblgrup.ro
[3] trifraularh@yahoo.com
[4] tiberiu.placinta@yahoo.com
[5] borangic@enciclopedia-dacica.ro
[6] adrian.gligor@tblgrup.ro

efectuării supravegherii arheologice pentru realizarea proiectului *„Dezvoltarea infrastructurii de apă și apă uzată în Municipiul Onești, în perioada 2014-2020”*, în zona de protecție a monumentului istoric *Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” de la Borzești, cod LMI: BC-II-m-A-00797, cod RAN: 20581.01*, din Borzești, municipiul Onești, județul Bacău (supraveghere arheologică realizată în baza Autorizației nr. 292/19.04.2021 emisă de Ministerul Culturii). În timpul supravegherii arheologice au fost surprinse prezența a patru schelete umane pe un tronson supravegheat. Acestea nu au fost cercetate în această etapă, ci protejate din punct de vedere al conservării preventive. Astfel, s-au oprit lucrările edilitare și s-a pregătit etapa de cercetare arheologică preventivă exhaustivă pentru o suprafață de 50 mp, în vederea cercetării integrale a situației arheologice indentificate pe culoarul de lucru al conductei de apă și apă uzată (Fig. 1-3).

Cercetarea arheologică preventivă a fost efectuată sub coordonarea științifică a dr. Elena-Lăcrămioara Istina, în baza Autorizației de cercetare arheologică preventivă nr. 390/17.06.2021, emisă de Ministerul Culturii, beneficiar al lucrării fiind Societatea Comercială RAJA S.A. Constanța. Cercetarea arheologică preventivă a fost efectuată în colaborare cu SC Total Business Land SRL, care a asigurat suportul științific și logistic necesar desfășurării lucrărilor în bune condiții.

Conform obiectului contractului, scopul cercetării arheologice a fost identificarea și înregistrarea tuturor bunurilor cu valoare de patrimoniu cultural din perimetrul cu descoperiri arheologice. Astfel, au fost cercetate 20 de complexe arheologice de tip mormânt de inhumație.

Cercetarea arheologică preventivă pentru acest obiectiv a fost realizată în perioada iunie-iulie 2021, cu următoarea delimitare a perimetrului în sistemul de coordonate STEREO 70:

Inventar de coordonate		
Pct.	**Nord (X)**	**Est (Y)**
1	528410.369	640288.059
2	528409.695	640308.396
3	528416.682	640337.387
4	528417.633	640337.079
5	528410.683	640308.190
6	528411.362	640288.137
Suprafata totala = 50 mp		

Istoricul cercetării

În Repertoriul Arheologic Național, în Lista Monumentelor Istorice 2015, precum și în literatura de specialitate, este menționat situl arheologic Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" de la Borzești, municipiul Onești, jud. Bacău, cod LMI: BC-II-m-A-00797, cod RAN: 20581.01, pe raza căruia a fost realizată supravegherea arheologică pentru obiectivul menționat.

Prin cercetarea arheologică preventivă a sitului arheologic de la Borzești din anul 2021 s-au identificat și cercetat 20 de complexe, ce reprezintă morminte de inhumație.

Din aceste complexe provin fragmente ceramice, piese de vestimentație din bronz, podoabe din bronz și o monedă din argint. Pe baza artefactelor prelevate și cercetate, complexele descoperite în campania 2021 au fost datate în epoca medievală, secolele XVI-XVII.

Cadrul natural

Municipiul Oneşti este aşezat în vecinătatea estică a Carpaţilor Orientali, în zona de confluenţă a râurilor Trotuş, Tazlău, Oituz şi Caşin. Vatra municipiului Oneşti s-a dezvoltat în zona dealurilor subcarpatice, în depresiunea Tazlău-Caşin, pe terasa inferioară şi medie a râurilor care traversează localitatea. Altitudinile caracteristice sunt cuprinse între 175-395 m.

Hidrografia municipiul Oneşti se află în bazinul hidrografic al Trotuşului, având ca principali afluenţi râul Tazlău pe partea stângă şi pe partea dreaptă pâraiele Oituz şi Caşin. Râurile menţionate au un curs cu debit mediu – mic cu mari variaţii funcţie de anotimp, de perioadele de secetă şi, implicit, de perioadele cu ploi abundente. Nivelul pânzei freatice variază funcţie de relief, astfel că în zonele de luncă pânza freatică se găseşte la 3-4 m, pe terasele vechi din cauza grosimii depozitelor de aluviuni se găseşte la 10 m, în sud-estul teritoriului la 2-3 m, iar pe dealurile Perchiu şi Slobozia ajunge la 20 m.

Clima este temperat continentală, iar precipitaţiile anuale au o valoare de 654 m^3. Vânturile cele mai frecvente bat pe direcţia vest şi sud-vest.

Tipurile de sol prezente sunt reprezentate de cernoziom şi roci sedimentare (nisip şi pietriş). Fertilitatea solului este asigurată de însuşirile fizice, hidrofizice şi biochimice, având un conţinut ridicat de humus de bună calitate, reacţie neutră sau slab acidă şi o bună aprovizionare cu elemente nutritive asimilabile.

În ceea ce privește vegetaţia zonei au fost identificate 596 specii de angiosperme. Caracterul particular al florei reiese din procentul mare de

specii sud-estice (32,3 %) care, pe fondul florei euroasiatice (73,6 %) prelevează asupra speciilor nordice şi central europene (23,2 %) deşi masivul Perchiu este situat în zona forestieră subcarpatică. Această particularitate pledează pentru ipoteza originii relictare a speciilor termofile.

Fauna este cea caracteristică bazinului Trotuşului, unde întâlnim: - mamifere: viezure, vulpe, veveriţă, iepure; - păsări: rândunică, pupăză, dumbrăvioară, barză albă, ulii, cucuvele; - târâtoare, rozătoare, insecte.

Metoda de cercetare

Într-o primă etapă s-a efectuat decaparea cu mijloace mecanice a suprafeței afectate de proiect, în vederea evidențierii eventualelor situații și structuri arheologice existente. Prin abordarea în suprafață și decapaje planimetrice succesive s-a putut asigura o bună înțelegere a relațiilor spațiale dintre structurile antropice identificate. Metodologia utilizată a permis delimitarea și înregistrarea detaliată a situațiilor arheologice și antropice identificate.

S-a realizat documentația grafică, tehnică și fotografică asociată perimetrului pentru care se efectuează cercetarea arheologică preventivă. Au fost implementate servicii de stocare și gestiune informatică a datelor. S-a realizat ridicarea topografică digitală a datelor în sistem de coordonate STEREO 70. A fost realizată o arhivă documentară și fotografică conținând unitatea de cercetare.

Au fost efectuate de asemenea desene analogice și măsurători cu aparatură topografică de precizie. Din punct de vedere metric, succesiunea pe verticală a descoperirilor arheologice și plasarea lor în spațiu, în sistem 3D, s-a realizat folosind echipamente topografice de înaltă precizie, precum Stația Totală, model Leica 407 TC, respectiv sistem mobil de GPS-uri procesionale, model GPS RTK South 82T.

Înregistrările fotografice au fost efectuate pe fiecare complex arheologic identificat și detaliat acolo unde a fost cazul și cuprinse în imagini de ansamblu.

Așadar, într-o succesiune firească a abordării științifice și prin operațiuni specifice, s-au cercetat integral toate elementele de interes arheologic identificate.

Înregistrarea datelor s-a realizat atât pe suport analogic, desene și profiluri executate la scară, cât și în format digital:

- Fotografii de încadrare în peisaj a obiectivului;
- Fotografii de recunoaștere a fiecărei unități de săpătură desenate;
- Fotografie de ansamblu asupra perimetrului cercetat;

- Fotografie aeriană a unităților cercetate conform sistemului de caroiaj;
- Fotografii ale stratigrafiei generale a sitului;
- Fotografie aeriană asupra perimetrului cercetat;
- Fotografiere și desenare a fiecărei piese de patrimoniu descoperite.

Stratigrafia generală a obiectivului

Stratigrafia generală a sitului este următoarea (Fig. 5-8):

- 0-0,12 m – placă de beton;
- -0,12-0,70 m – umplutură contemporană (realizată pentru amenajarea străzii Ștefan cel Mare);
- -0,70-1,30 / -1,40 m – sol brun-gălbui, steril din punct de vedere arheologic.

Descrierea detaliată a săpăturii

Perimetrul cercetat a fost abordat printr-o singură unitate de cercetare și anume o secțiune de 50 m lungime și lățime de 1 m, amplasată în perimetrul viitorului coridor al conductei. Menționăm faptul că lățimea utilizată a constructorului pentru implementarea țevii pentru apă și apă uzată a fost în general de 0,40 m. Astfel, pentru realizarea cercetării arheologice preventive pe suprafața cu vestigii arheologice s-a convenit, împreună cu beneficiarul lucrării, deschiderea unei suprafețe de 1 m lățime, chiar dacă suprafața afectată de proiect era de 0,40 m.

Cercetarea a constat în excavarea cu mijloace mixte, mecanizate și manuale, a suprafeței de teren din cadrul sitului arheologic afectat de culoarul conductei de apă și apă uzată.

Evidențierea unor complexe arheologice a limitat săpătura mecanizată strict la decapare, fiind efectuate intervenții manuale pentru clarificarea intervențiilor antropice, taluzarea malurilor, răzuirea suprafețelor și observații asupra stratigrafiei sitului și a zonei.

Descrierea complexelor arheologice descoperite

Complexele cercetate pot fi definite ca morminte de inhumație medievale (Fig. 4).

Total complexe cercetate: 20

Complexul 1 (M 1 și M 2) - (Fig. 9)

Reprezintă o groapă cu două morminte de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificată la o adâncime de -0,98 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Scheletul M 1 a fost descoperit în poziție anatomică, așezat în

decubit dorsal, cu mâinile împreunate. Orientare V-E. Scheletul M 2 este reprezentat prin oasele lungi, fragmente de craniu, toate depuse la vest de capul M 1. Este posibil ca scheletul M 2 să fi fost deranjat când a fost introdusă conducta de gaz, ilustrată în desenul profilului sudic al săpăturii. Această lucrare ar fi distrus mormântul, iar oasele M 2 au fost așezate în Cx. 1, lângă M 1.

Dimensiuni: lungime = 2,00 m și lățime = 0,78 m, adâncime finală = -1,12 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică, butoni și cercel din bronz (Fig. 28/1-3), descoperite în zona gâtului (M1); fragmente osoase umane (M2).

Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 2 (M 3) - (Fig. 10)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -0,97 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Scheletul este așezat în decubit dorsal, cu mâinile împreunate. Orientare SV-NE.

Dimensiuni: lungime = 2,00 m și lățime = 0,80 m, adâncime finală = -1,10 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică.

Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 3 (M 4) - (Fig. 11)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,04 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare E-V. Scheletul este așezat în decubit dorsal, cu mâinile împreunate. În secțiune, se păstrează aproximativ jumătate din schelet pe lungime, restul fiind în profilul sudic.

Dimensiuni: lungime = 2,00 m și lățime max. = 0,64 m, adâncime finală = -1,14 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică, nasture globular din bronz (Fig. 28/4).

Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 4 (M 5) - (Fig. 12)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,00 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare SV-NE. Așezat în decubit dorsal. În secțiune, se păstrează

aproximativ 35% din schelet, restul fiind în profilul magistral nordic.

Dimensiuni: lungime = 2,00 m și lățime max. = 0,64 m, adâncime finală = -1,14 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică.

Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 5 (M 6) - (Fig. 13)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,02 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare V-E. Așezat în decubit dorsal. În secțiune, se păstrează jumătate din craniu și humerusul stâng, restul fiind în profilul sudic.

Dimensiuni: lungime = 1,04 m și lățime = 0,24 m, adâncime finală = -1,15 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică.

Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 6 (M 7) - (Fig. 14)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,20 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare V-E. Așezat în decubit dorsal, cu mâinile împreunate. Tibia dreaptă a scheletului este în profilul sudic. Scheletul prezintă o stare de conservare foarte proastă.

Dimensiuni: lungime = 1,90 m și lățime = 0,70 m, adâncime finală = -1,30 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică, fragmente ceramice lucrate la roată (Fig. 31).

Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 7 (M 8) - (Fig. 15)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,12 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare V-E. Așezat în decubit dorsal. Din schelet s-au descoperit în secțiune ambele tibii și femurul drept; restul scheletului se află în profilul nordic.

Dimensiuni: lungime = 1,20 m și lățime = 0,26 m, adâncime finală = -1,26 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 8 (M 9) - (Fig. 16)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,20 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare V-E. Așezat în decubit dorsal. Membrul superior din partea dreaptă este îndoit de la cot, îndreptat spre bazin. Membrul superior din partea stângă este întins pe lângă corp. Tibia dreaptă a scheletului este în profilul sudic. Scheletul prezintă o stare de conservare foarte proastă în zona toracelui. A fost păstrat un fragment din sicriu, carbonizat. În umplutura gropii au fost descoperite fragmente osoase (dinți, coaste, fragmente din craniu) de la alți indivizi.

Dimensiuni: lungime = 2,10 m și lățime = 0,76 m, adâncime finală = -1,36 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică, fragment așchie de silex descoperit în umplutura gropii (Fig. 28/6).
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 9 (M 10) - (Fig. 17)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,10 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare S-N. Așezat în decubit dorsal. În secțiune a fost descoperită partea inferioară a scheletului, restul fiind în profilul sudic.

Dimensiuni: lungime = 1,80 m și lățime = 0,70 m, adâncime finală = -1,22 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică, monedă din argint descoperită în zona humerusului stâng (Fig. 28/5).
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 10 (M 11) - (Fig. 17)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,10 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare S-N. Așezat în decubit dorsal. Scheletul a fost deranjat din vechime, se păstrează fragmente din craniu și cele două femure.

Dimensiuni: lungime = 1,00 m și lățime = 0,50 m, adâncime finală = -1,24 m.

Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 11 (M 12) - (Fig. 18)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,12 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare V-E. Așezat în decubit dorsal. În secțiune a fost descoperită doar partea inferioară, restul fiind în profilul sudic.

Dimensiuni: lungime = 1,10 m și lățime = 0,52 m, adâncime finală = -1,28 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 12 (M 13) - (Fig. 19)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan circulară, identificat la o adâncime de -1,10 m. Forma pereților este tronconică. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Scheletul a fost descoperit în profilul nordic, adunat în gropița circulară, fiind vorba, probabil, de o redepunere.

Dimensiuni: diametrul = 0,40 m, adâncime finală = -1,28 m.
Inventar: oase umane.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 13 (M 14) - (Fig. 20)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,20 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare S-N. Așezat în decubit dorsal. În secțiune a fost descoperită doar partea superioară, capul este puternic fragmentat, iar picioarele sunt în profilul nordic.

Dimensiuni: lungime max = 1,10 m și lățime max = 0,70 m, adâncime finală = -1,30 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică, doi butoni din bronz (Fig. 28/7) și mărgele din os descoperite în zona gâtului (Fig. 29/1).
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 14 (M 15) - (Fig. 21)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară,

cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,14 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare SSE-NNV. Așezat în decubit dorsal. În secțiune a fost descoperită partea superioară, iar de la bazin în jos se păstrează în profilul nordic.

Dimensiuni: lungime max = 0,86 m și lățime max = 0,70 m, adâncime finală = -1,30 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 15 (M 16) - (Fig. 22)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -0,94 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare S-N. Așezat în decubit dorsal. Reprezintă un schelet de adolescent, în stare proastă de conservare, mai ales în partea inferioară.

Dimensiuni: lungime = 0,90 m și lățime max = 0,60 m, adâncime finală = -1,06 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică, fragment cercel din bronz, descoperit deasupra claviculei stângi, și buton din bronz, descoperit deasupra claviculei drepte (Fig. 29/2).
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 16 (M 17) - (Fig. 23)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,30 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare S-N. Așezat în decubit dorsal. În secțiune a fost descoperită doar partea inferioară (picioarele), restul fiind în profilul sudic.

Dimensiuni: lungime max = 0,90 m și lățime = 0,52 m, adâncime finală = -1,40 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 17 (M 18) - (Fig. 24)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,22 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare V-E. Așezat în decubit dorsal. Scheletul a fost descoperit aproape în întregime, partea superioară stângă fiind în profilul nordic.

Dimensiuni: lungime = 1,70 m și lățime = 0,50 m, adâncime finală = -1,34 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 18 (M 19) - (Fig. 25)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,10 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare S-N. Așezat în decubit dorsal. În secțiune a fost descoperită doar partea inferioară (picioarele), restul fiind în profilul sudic.

Dimensiuni: lungime max = 1,00 m și lățime max = 0,70 m, adâncime finală = -1,30 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 19 (M 20) - (Fig. 26)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,14 m. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Așezat în decubit dorsal. În secțiune a fost descoperită doar partea dreaptă a craniului în profilul nordic.

Dimensiuni: lungime max = 0,50 m și lățime max = 0,30 m, adâncime finală = -1,26 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

Complexul 20 (M 21) - (Fig. 27)

Reprezintă un mormânt de inhumație, cu formă în plan rectangulară, cu colțurile rotunjite, identificat la o adâncime de -1,30 m. Forma pereților este dreaptă. Umplutura este formată din pământ brun-închis, afânat. Orientare V-E. Așezat în decubit dorsal. Reprezintă un schelet într-o stare de conservare foarte proastă, din care s-au păstrat brațele, femurele și fragmente din coxal.

Dimensiuni: lungime = 1,95 m și lățime = 0,70 m, adâncime finală = -1,42 m.
Inventar: oase umane în poziție anatomică.
Încadrare culturală: epoca medievală.

În ceea ce privește materialul arheologic, în majoritatea mormintelor nu s-au păstrat obiecte de inventar. Materialul arheologic identificat în

complexele cercetate este reprezentat de câteva fragmente ceramice (pictate sau smălțuite (Fig. 30-32). Acestea permit identificarea unor caracteristici tipo-cronologice care identifică materialele din acest sit ca aparținând epocii medievale, respectiv secolelor XVI-XVII.

Au mai fost descoperite piese din bronz, reprezentând obiecte de vestimentație, cum ar fi năsturași globulari sau obiecte de podoabă: cercei și inele (Fig. 28/1-4, 7).

A fost descoperit și un denar din argint, emis probabil în anii 1608-1619 (Fig. 28/5) în Imperiul Romano-German (pentru Ungaria), Matia II, monetăria de la Kremnica[7].

De asemenea, menționăm că starea de conservare a oaselor umane era foarte precară, datorită efectelor tafonomice. Câteva morminte au fost deranjate cu ocazia amenajării recente a străzii Ștefan cel Mare din Borzești.

Concluzii arheologice

Situl arheologic din *zona de protecție a monumentului istoric Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" de la Borzeşti, cod LMI: BC-II-m-A-00797, cod RAN: 20581.01, județul Bacău*, a fost descoperit în urma supravegherii arheologice realizate pentru obiectivul investițional: *„Dezvoltarea infrastructurii de apă și apă uzată în Municipiul Onești, în perioada 2014-2020", județul Bacău*, prin descoperirea a patru schelete umane pe un tronson de 50 mp.

Prin cercetarea arheologică preventivă au fost evidențiate și cercetate un număr de 20 complexe arheologice (identificate ca fiind morminte de inhumație), cu mențiunea că au fost cercetate 21 de schelete umane, în complexul 1 fiind descoperite două schelete.

Cercetările arheologice preventive din anul 2021 în situl medieval din *zona de protecție a monumentului istoric Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" de la Borzești, cod LMI: BC-II-m-A-00797, cod RAN: 20581.01*, au evidențiat prezența în proximitatea Bisericii "Adormirea Maicii Domnului", ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare de la sfârșitul secolului al XV-lea, a unui cimitir medieval, din secolele XVI-XVII. Perimetrul prin care trece țeava de apă este situat în partea sudică și sud-vestică a monumentului istoric.

Caracteristicile ceramicii și a întregului material arheologic identificat în urma cercetărilor arată că este vorba despre o necropolă medievală din

[7] Determinare numismatică realizată de dr. Lucian Munteanu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

secolele XVI-XVII.

Arhiva constituită şi materialul arheologic rezultat în urma cercetării arheologice preventive din cuprinsul sitului sunt depozitate la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău.

Referinţe bibliografice:

- Alexandru Artimon, *Civilizaţia medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuş, Adjud*), Iaşi, Editura Documentis, 1998, 291 p.
- Alexandru Artimon, *Oraşul medieval Trotuş în secolele XIV-XVII. Geneză şi evoluţie*, Bacău, Editura Corgal Press, 2003.
- Ioan Mitrea, Alexandru Artimon, *Bacău – reşedinţă voievodală*, Bacău, 1996, 151 p.
- Teodor Verde, Rozalia Verde, *Monografia municipiului Oneşti*, Oneşti, Ed. Magic Print, 2003.

Legendă:

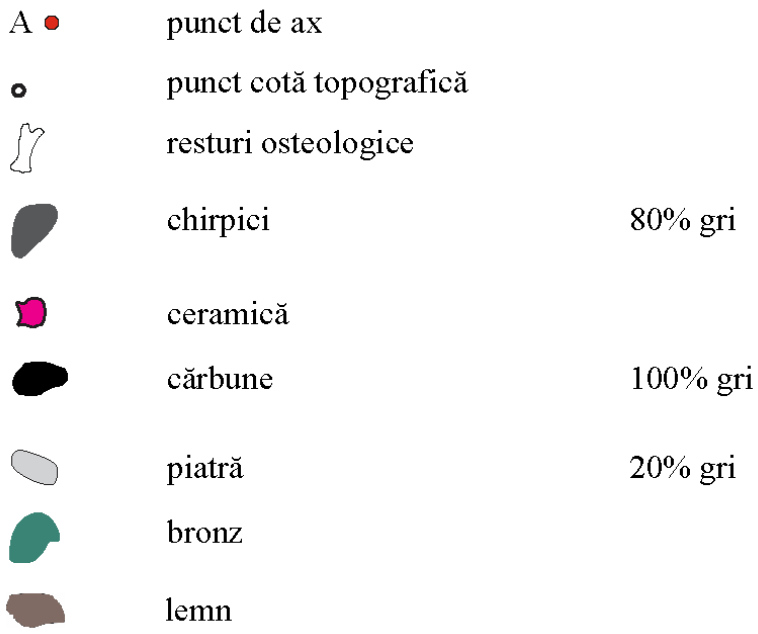

Fig. 1 - Planul de încadrare spațială a zonei cercetate

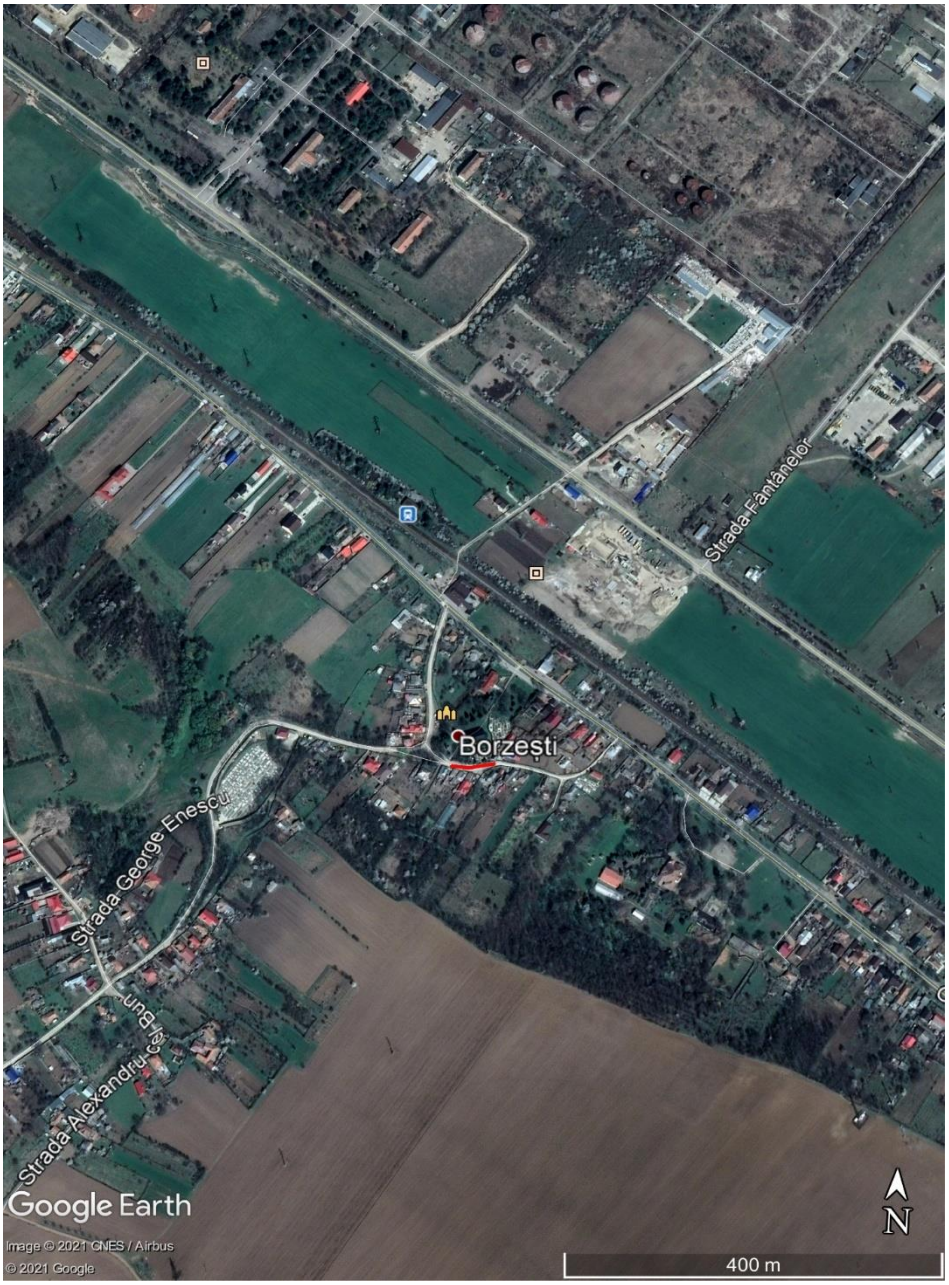

Fig. 2 – Ortofotoplanul zonei cercetate

Fig. 3 – Fotografii de încadrare în peisaj a obiectivului

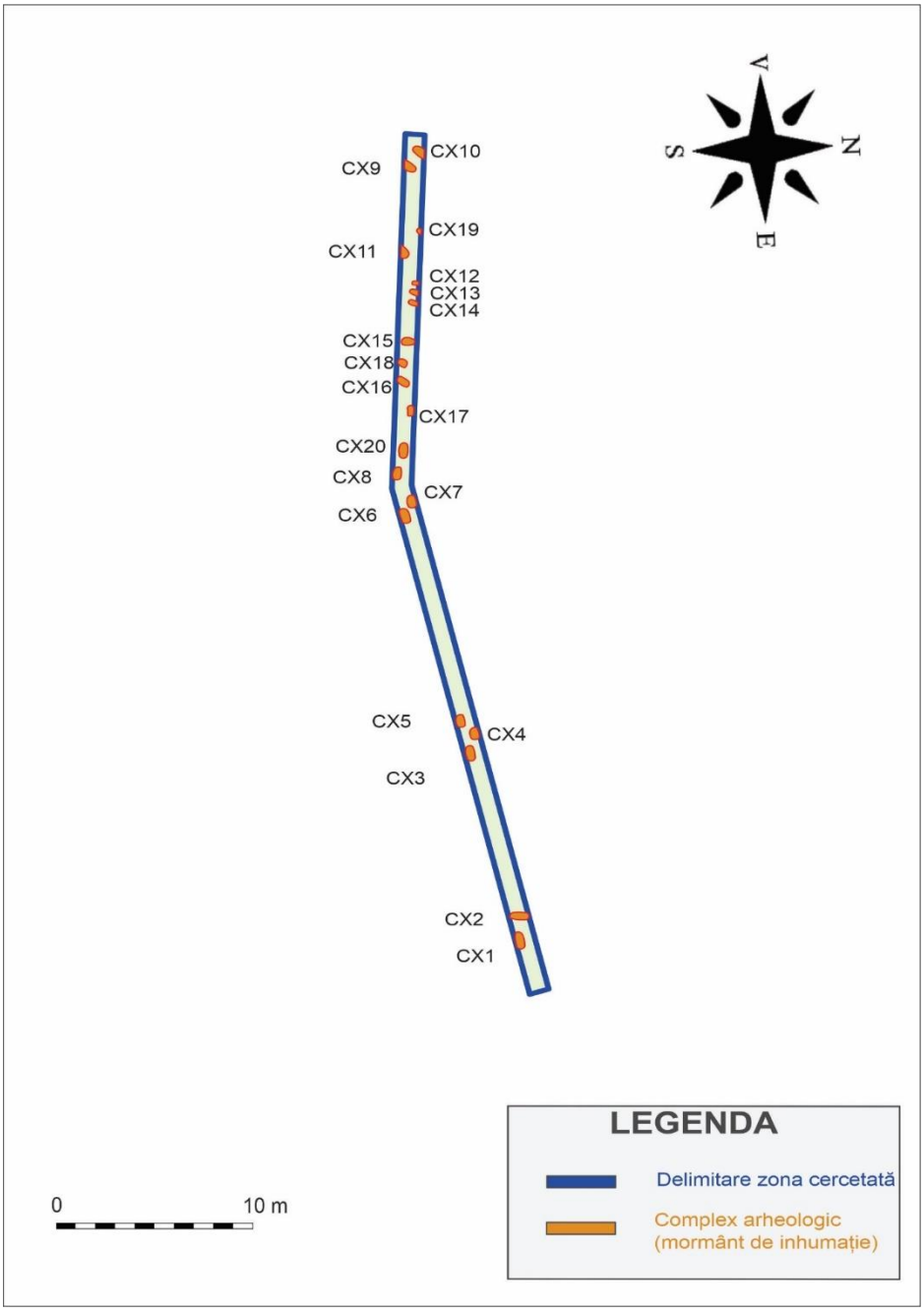

Fig. 4 – Planul general al săpăturilor 1/100

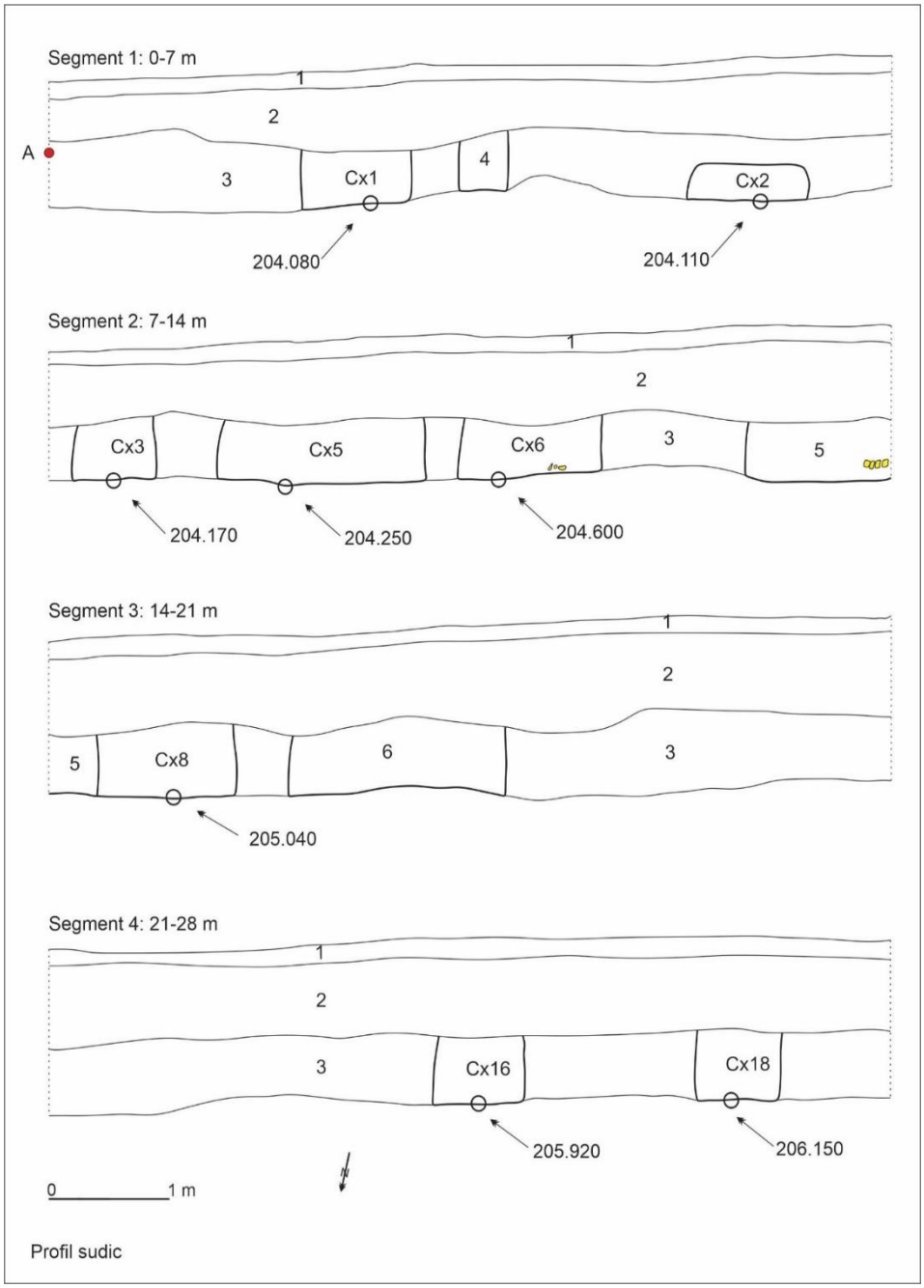

Fig. 5 – Profilul stratigrafic de săpătură metri 0-28 și al fiecărui complex arheologic determinat (1/20)

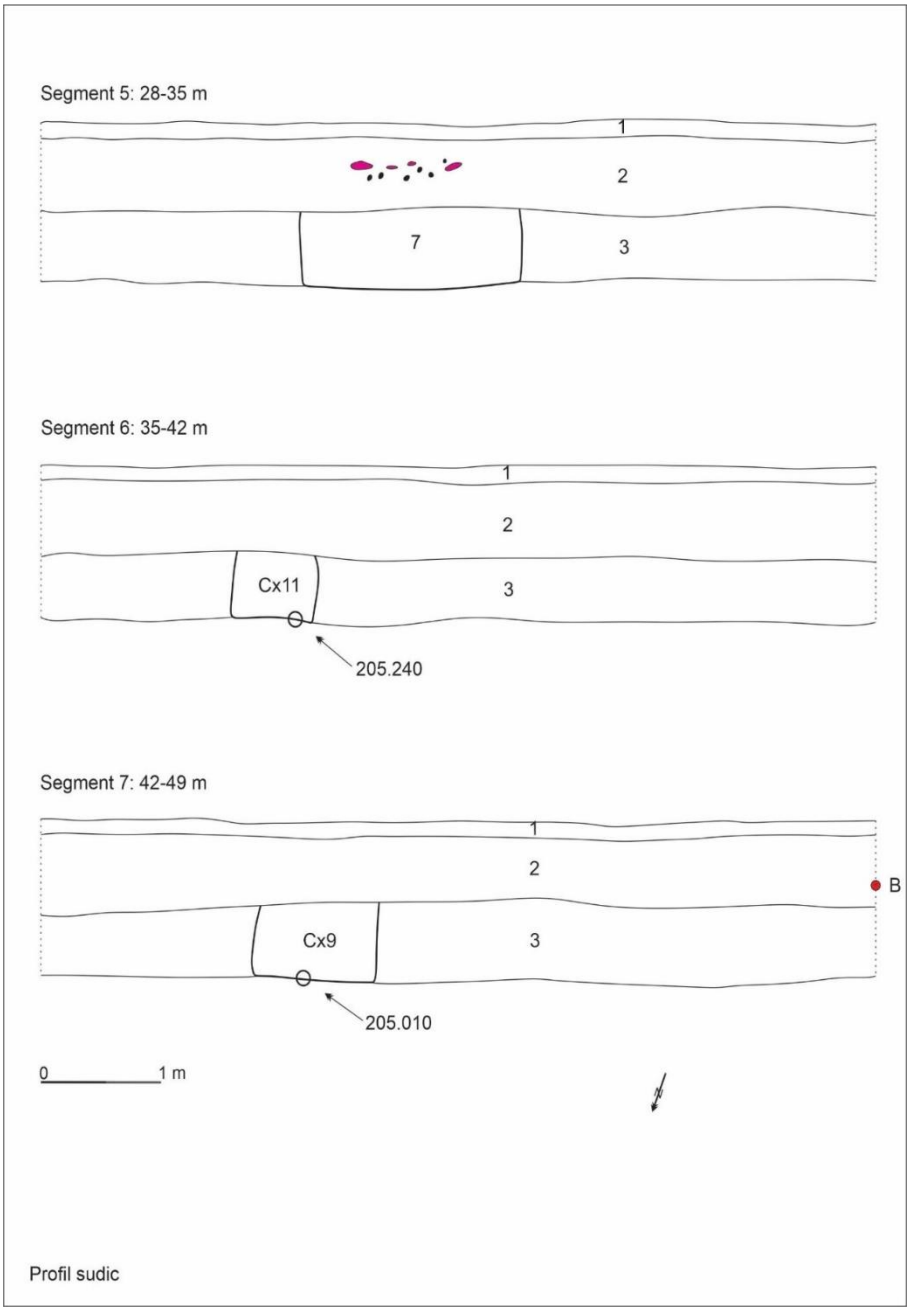

Fig. 6 – Profilul stratigrafic de săpătură metri 28-49 și al fiecărui complex arheologic determinat (1/20)

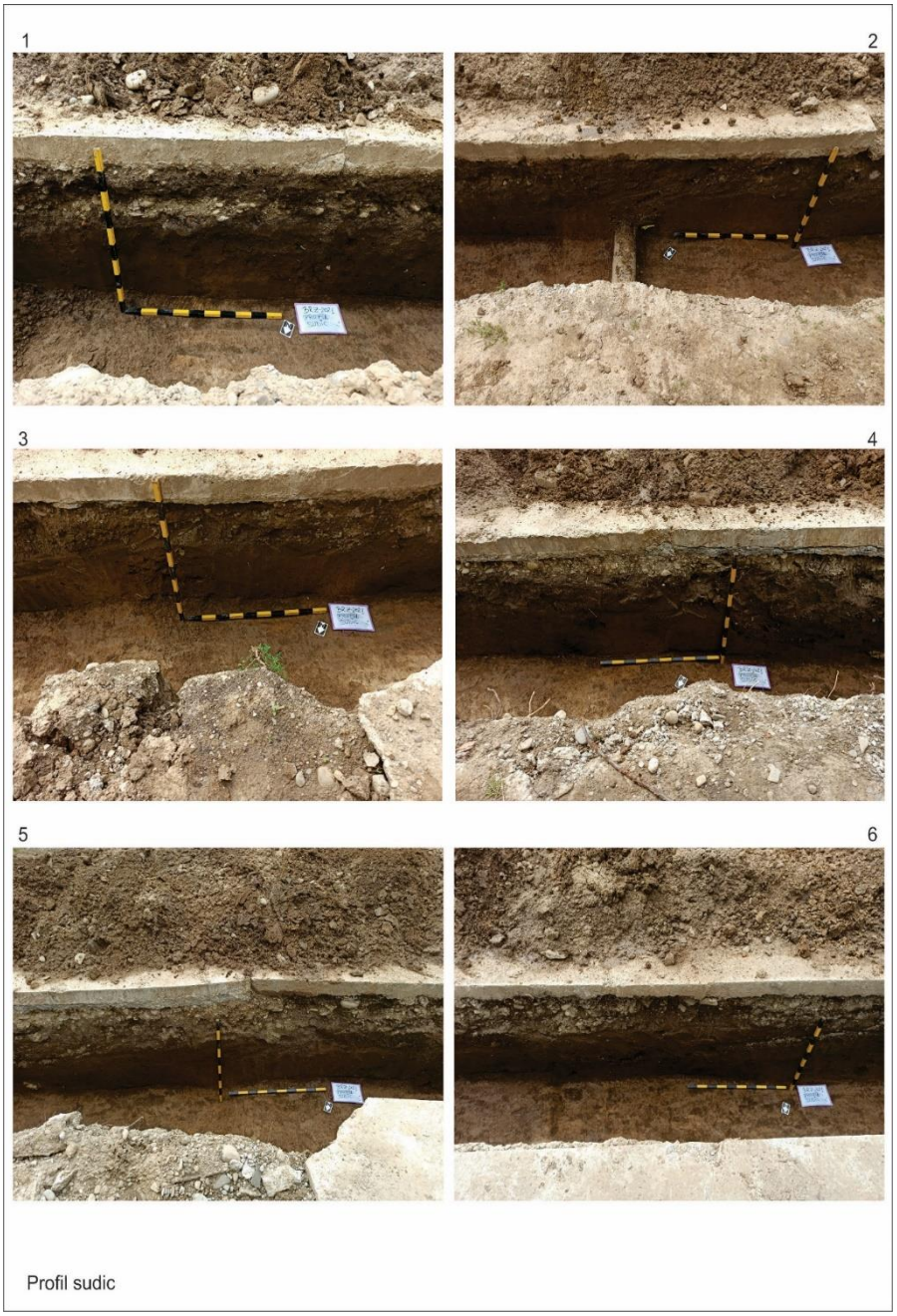

Fig. 7 – Foto profil sudic metri 0-25

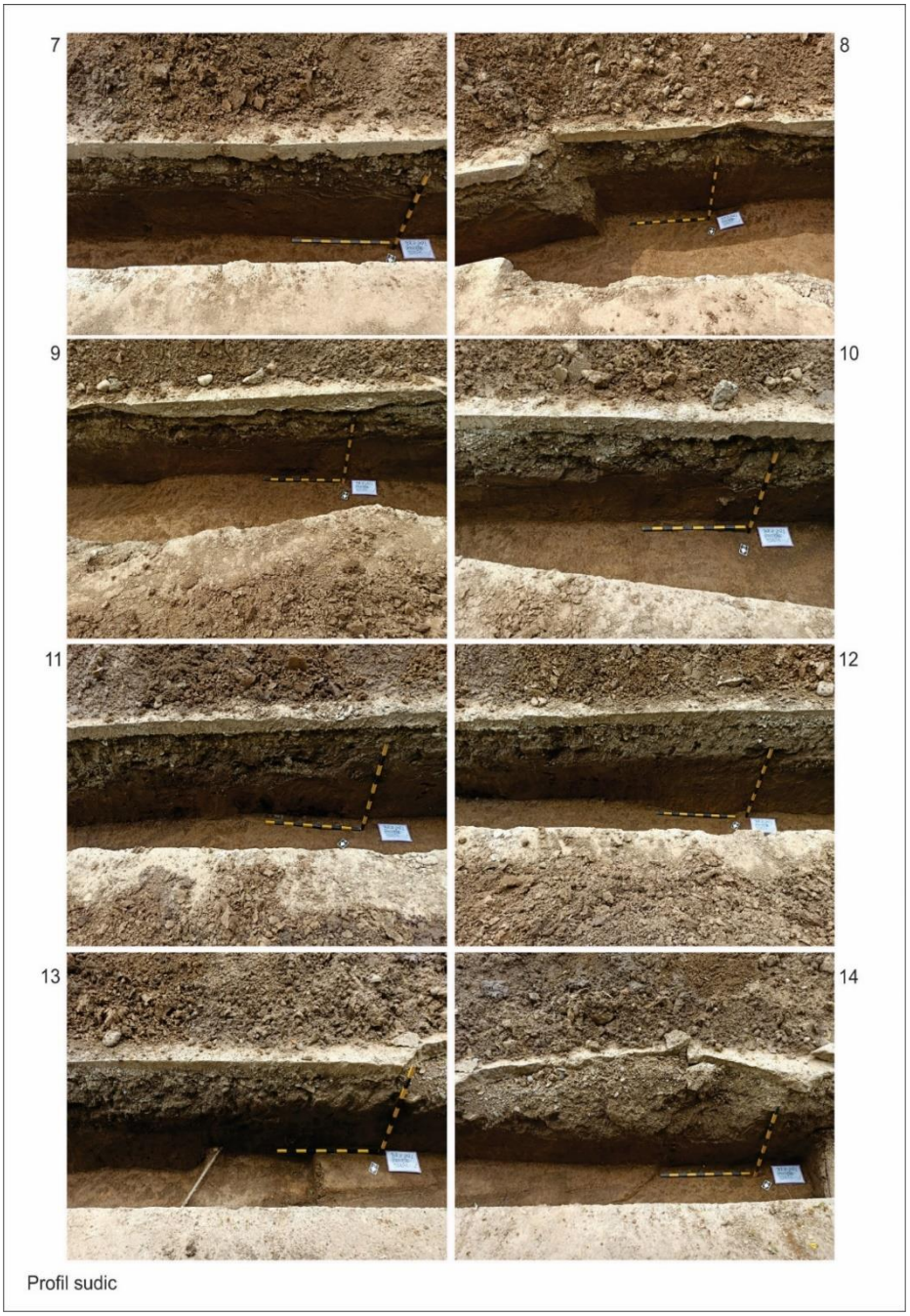

Fig. 8 – Foto profil sudic metri 25-50

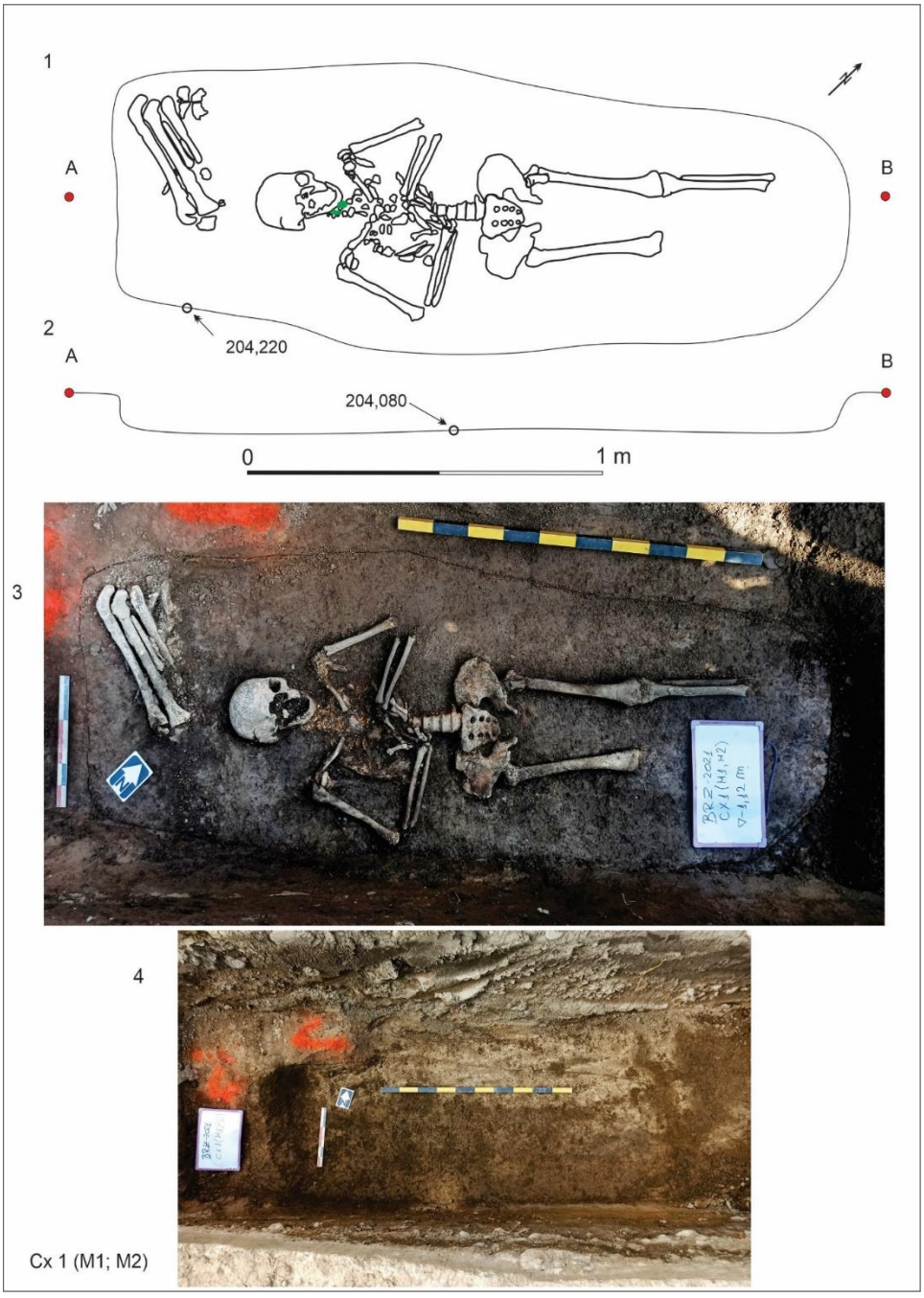

Fig. 9 – Desen și foto complex Cx. 1

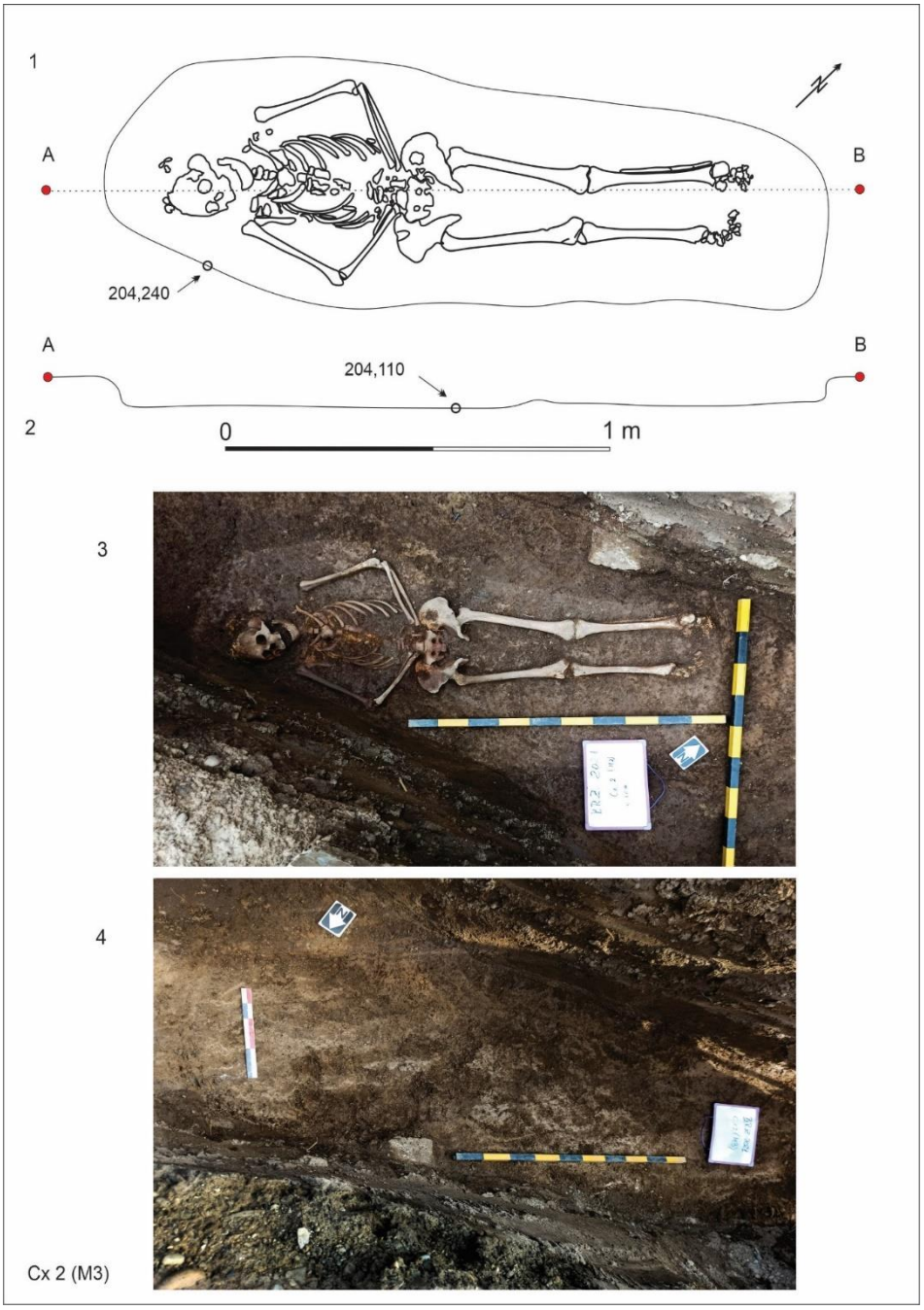

Fig. 10 – Desen și foto complex Cx. 2

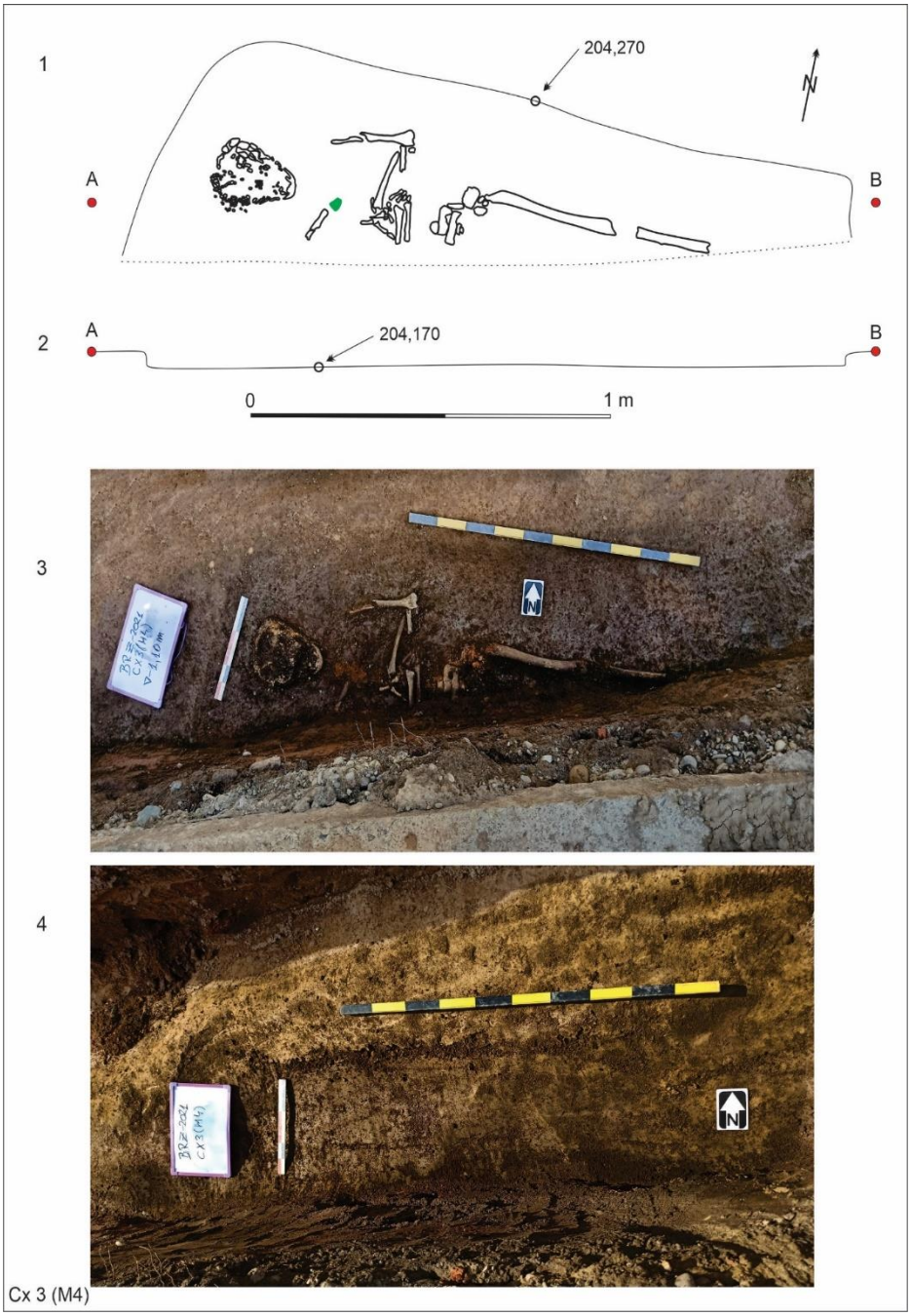

Fig. 11 – Desen și foto complex Cx. 3

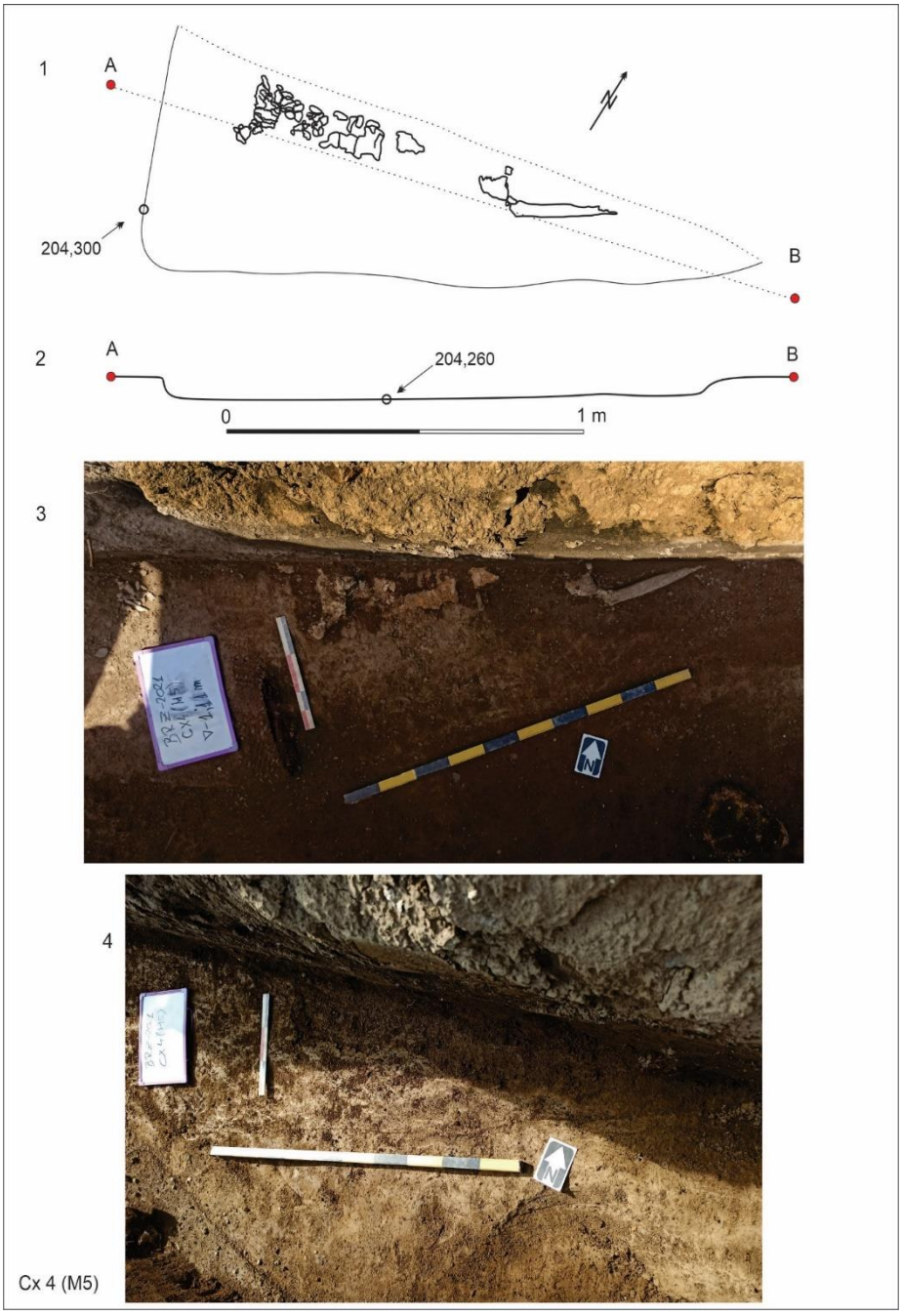

Fig. 12 – Desen și foto complex Cx. 4

Fig. 13 – Desen și foto complex Cx. 5

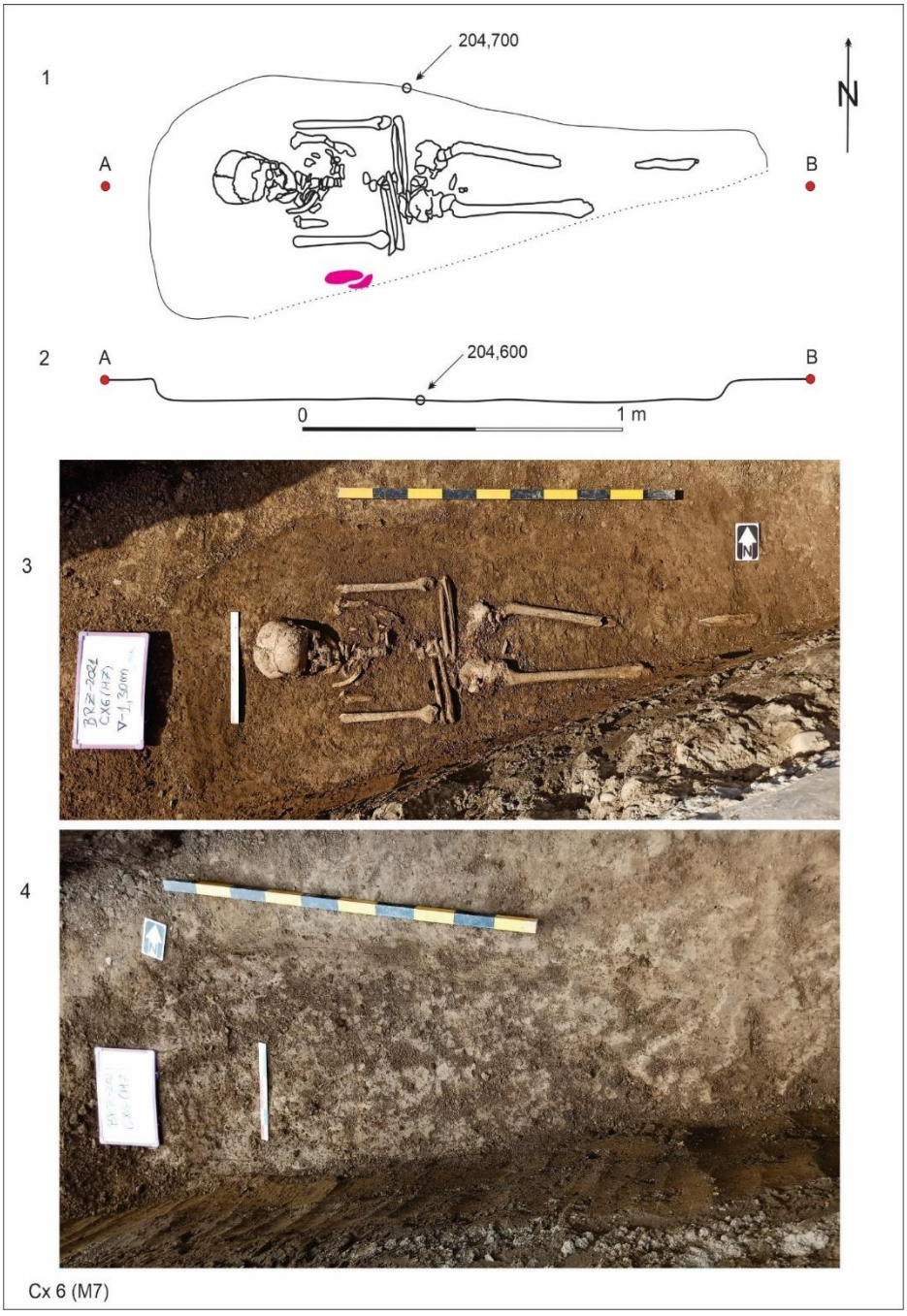

Fig. 14 – Desen și foto complex Cx. 6

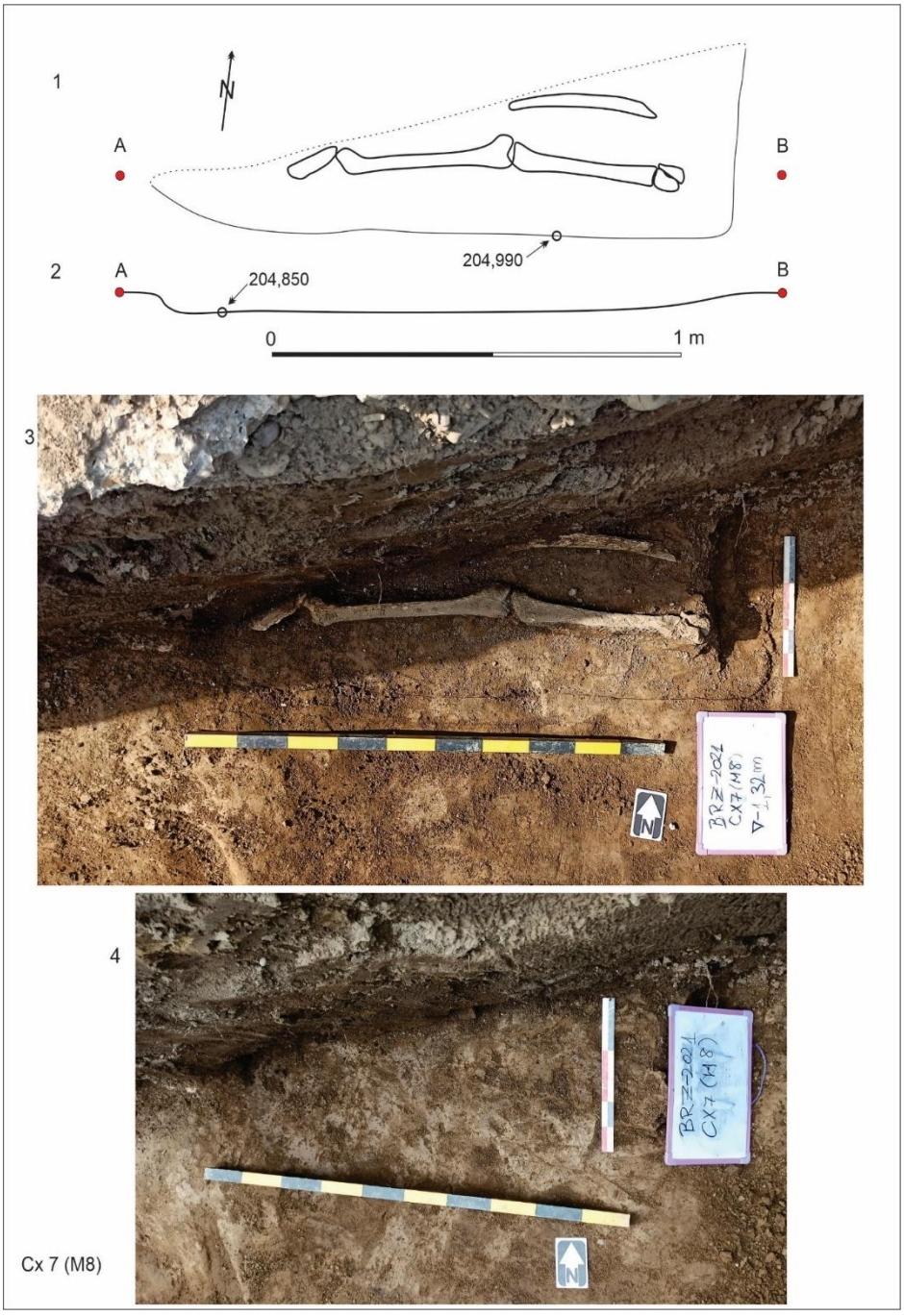

Fig. 15 – Desen și foto complex Cx. 7

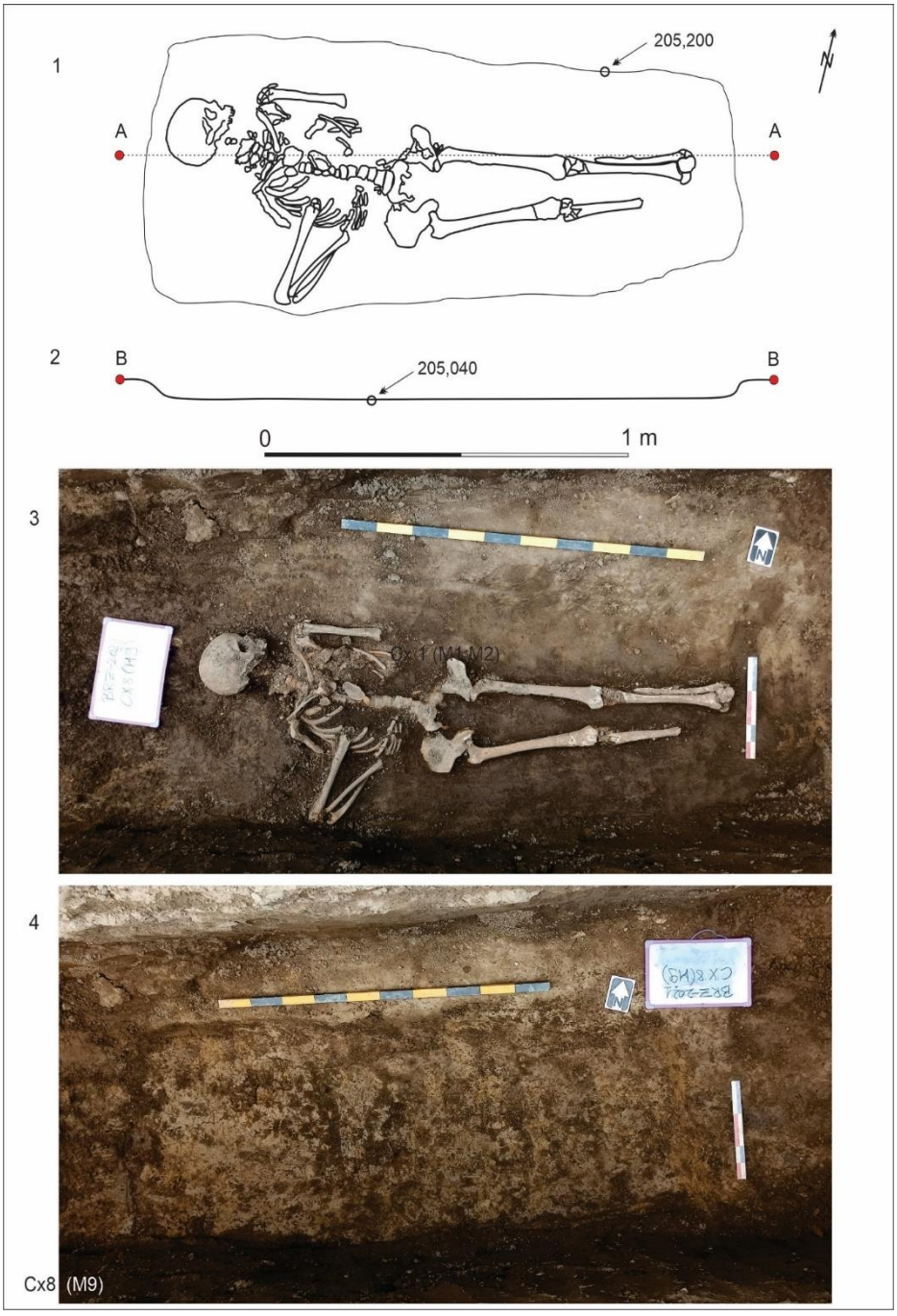

Fig. 16 – Desen și foto complex Cx. 8

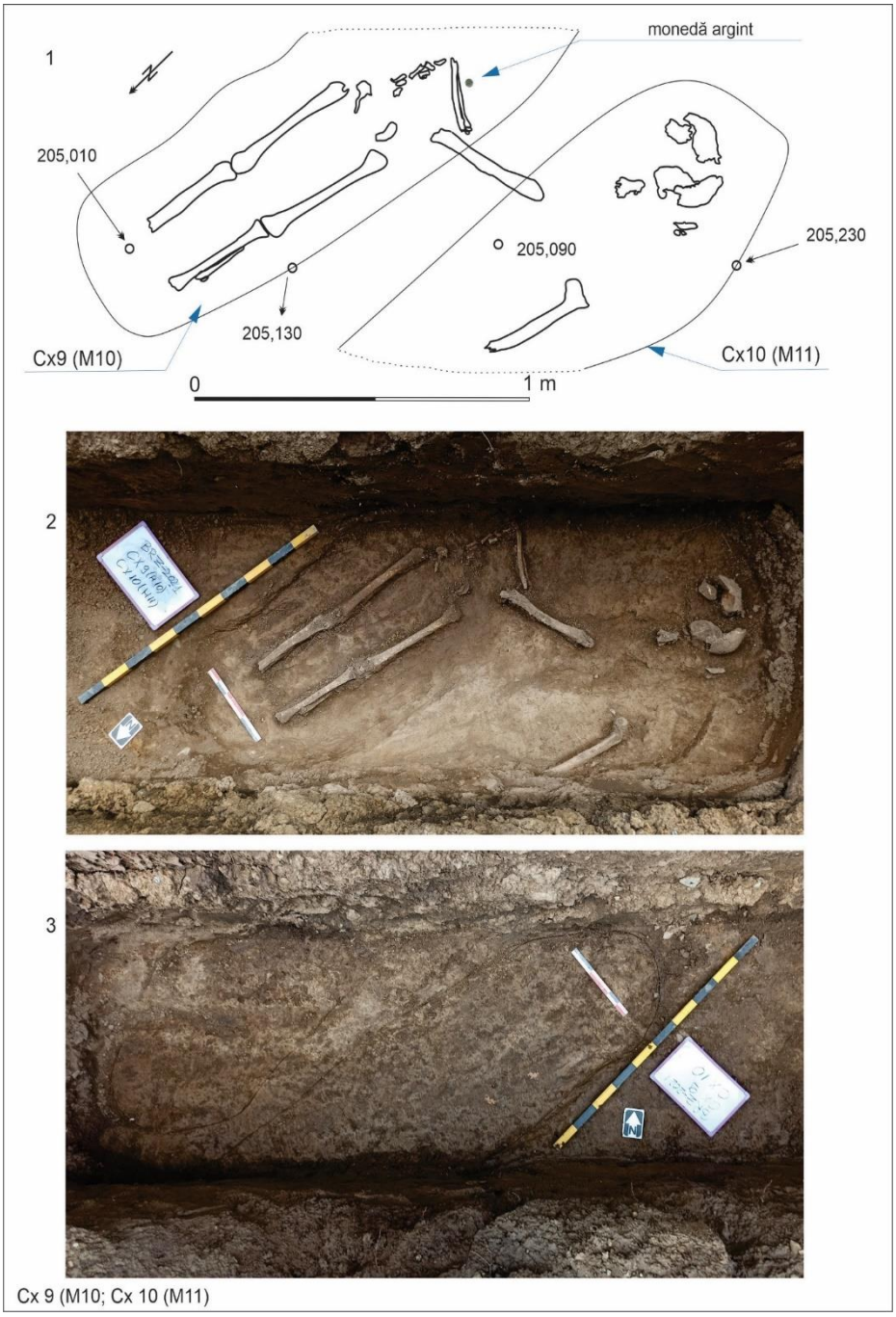

Fig. 17 – Desen și foto complex Cx. 9 și Cx. 10

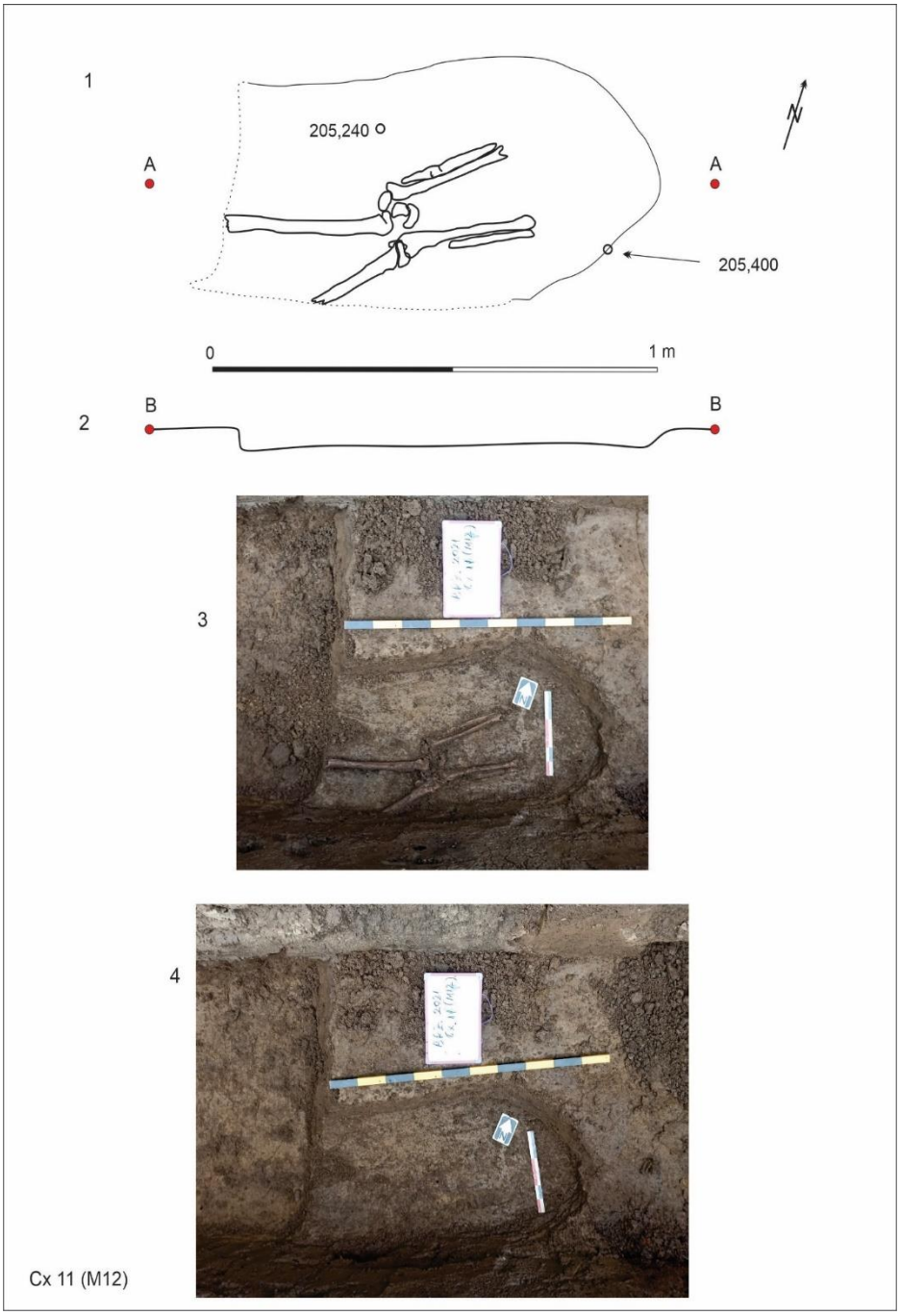

Fig. 18 – Desen și foto complex Cx. 11

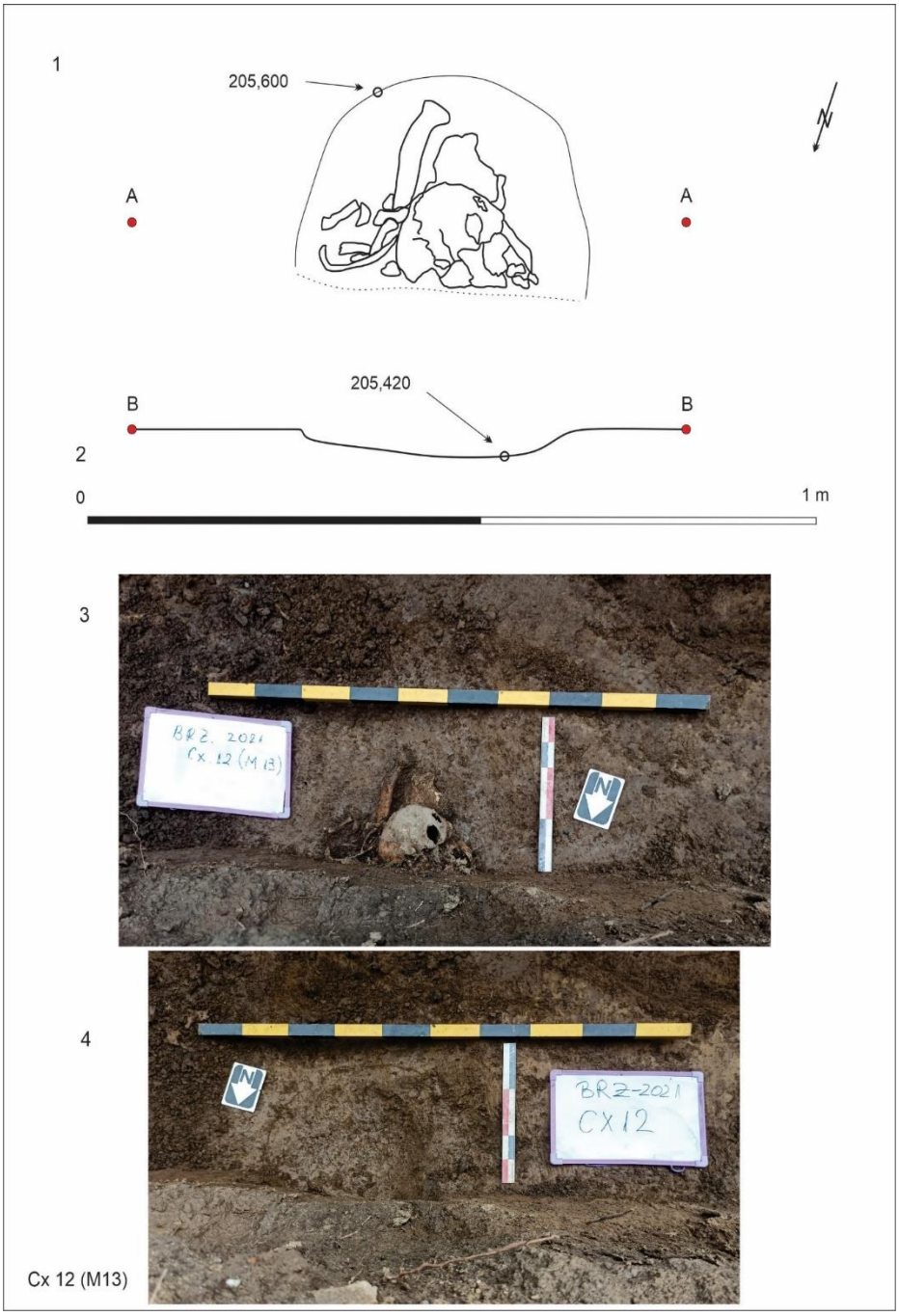

Fig. 19 – Desen și foto complex Cx. 12

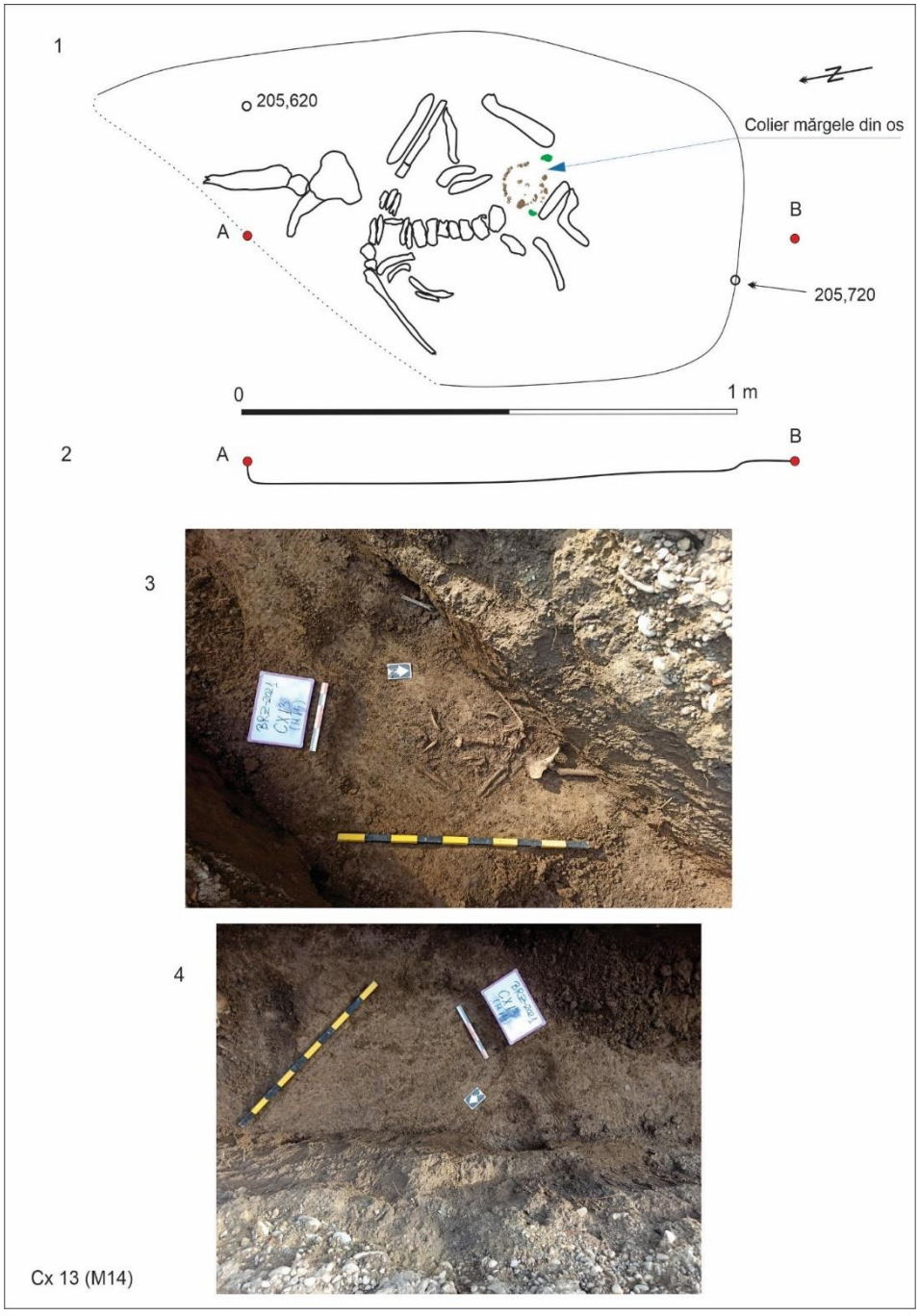

Fig. 20 – Desen și foto complex Cx. 13

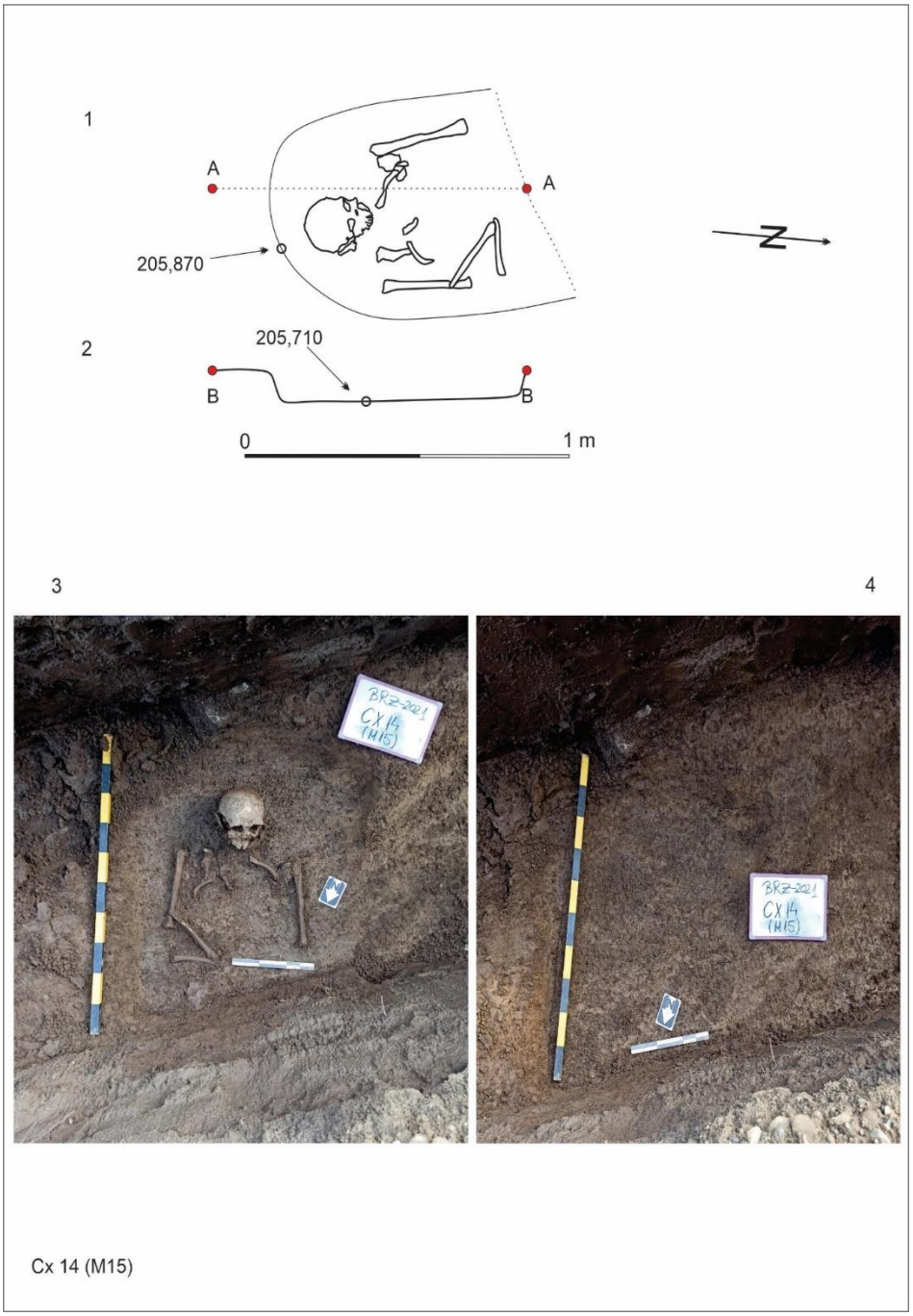

Fig. 21 – Desen și foto complex Cx. 14

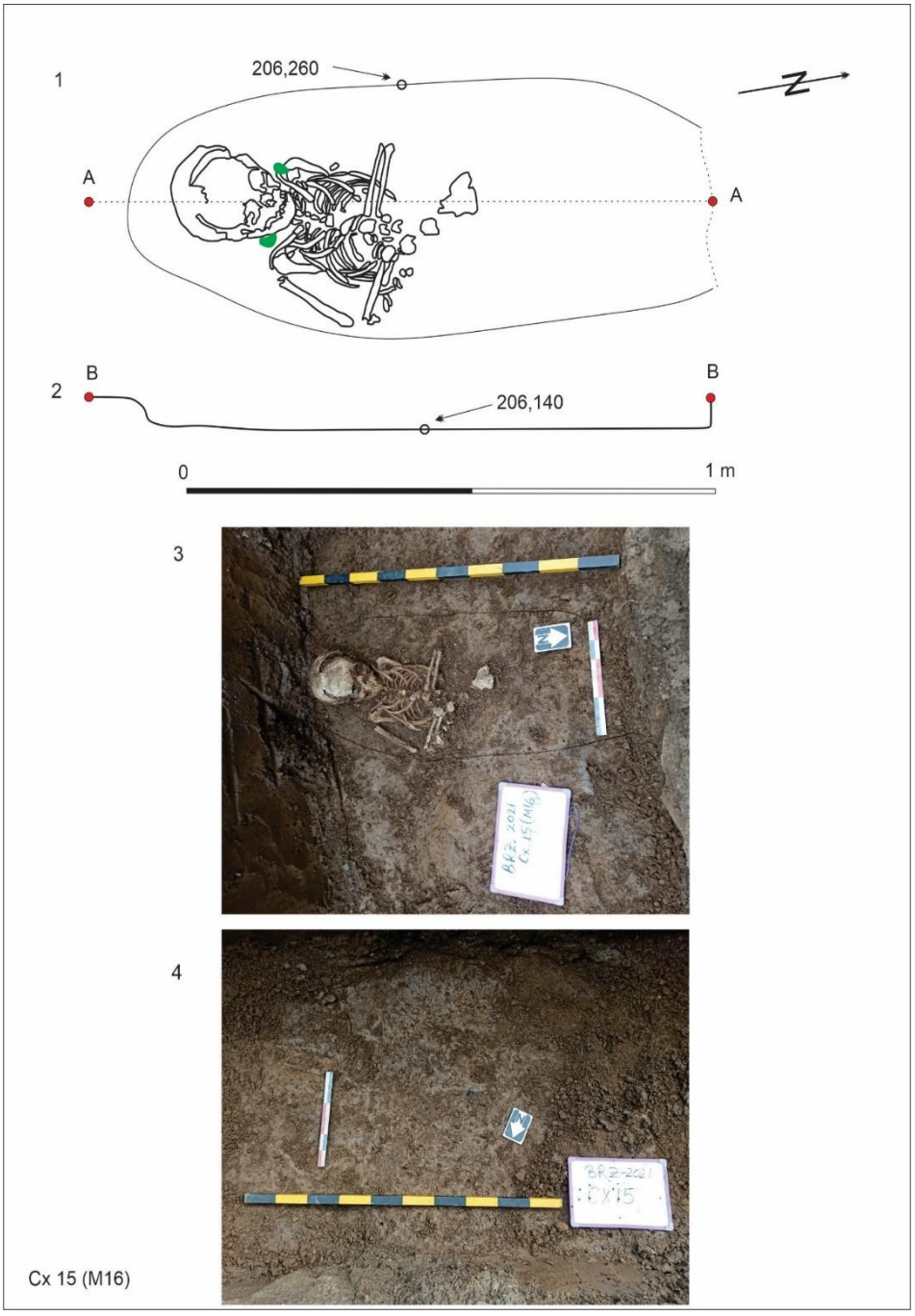

Fig. 22 – Desen și foto complex Cx. 15

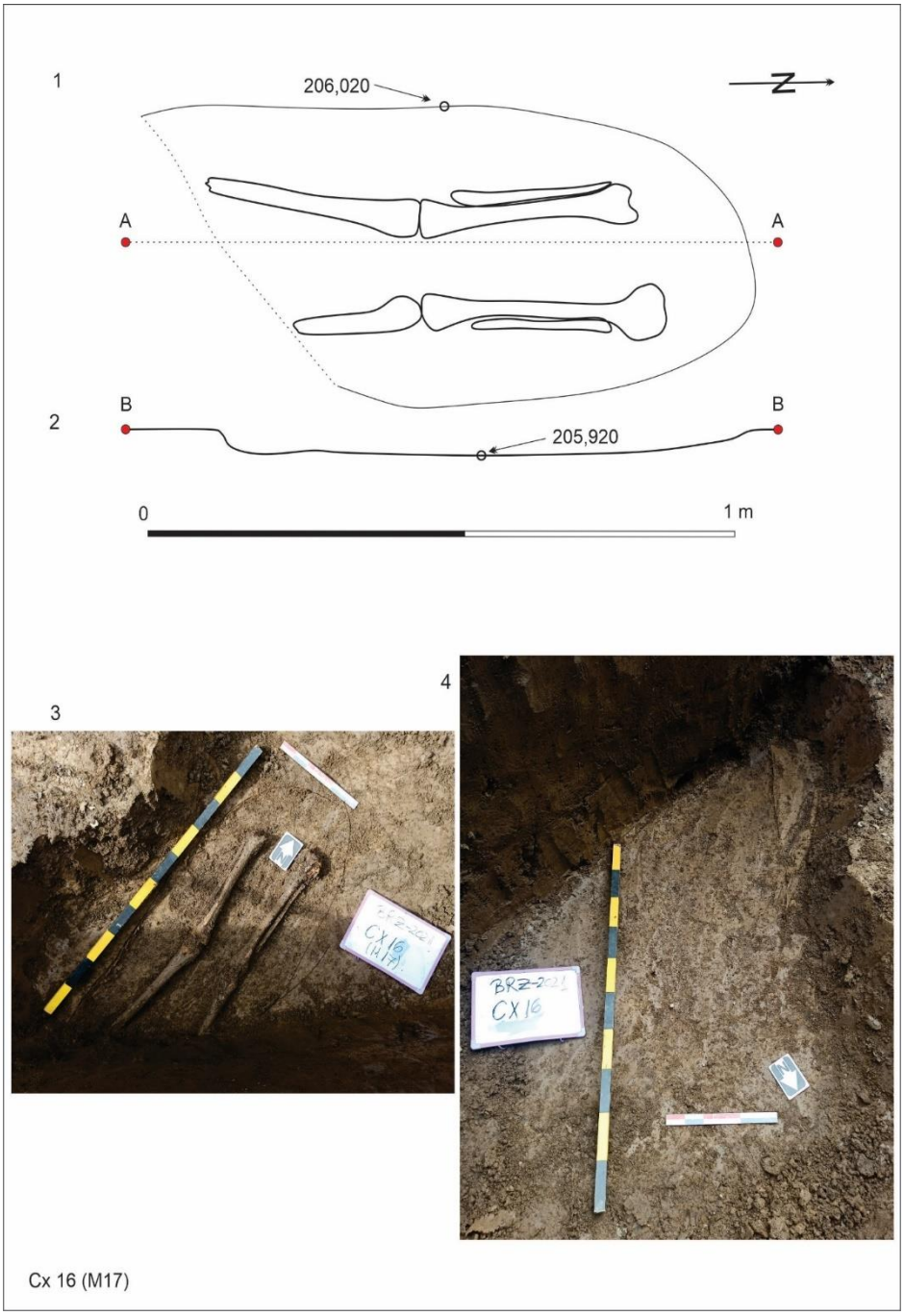

Fig. 23 – Desen și foto complex Cx. 16

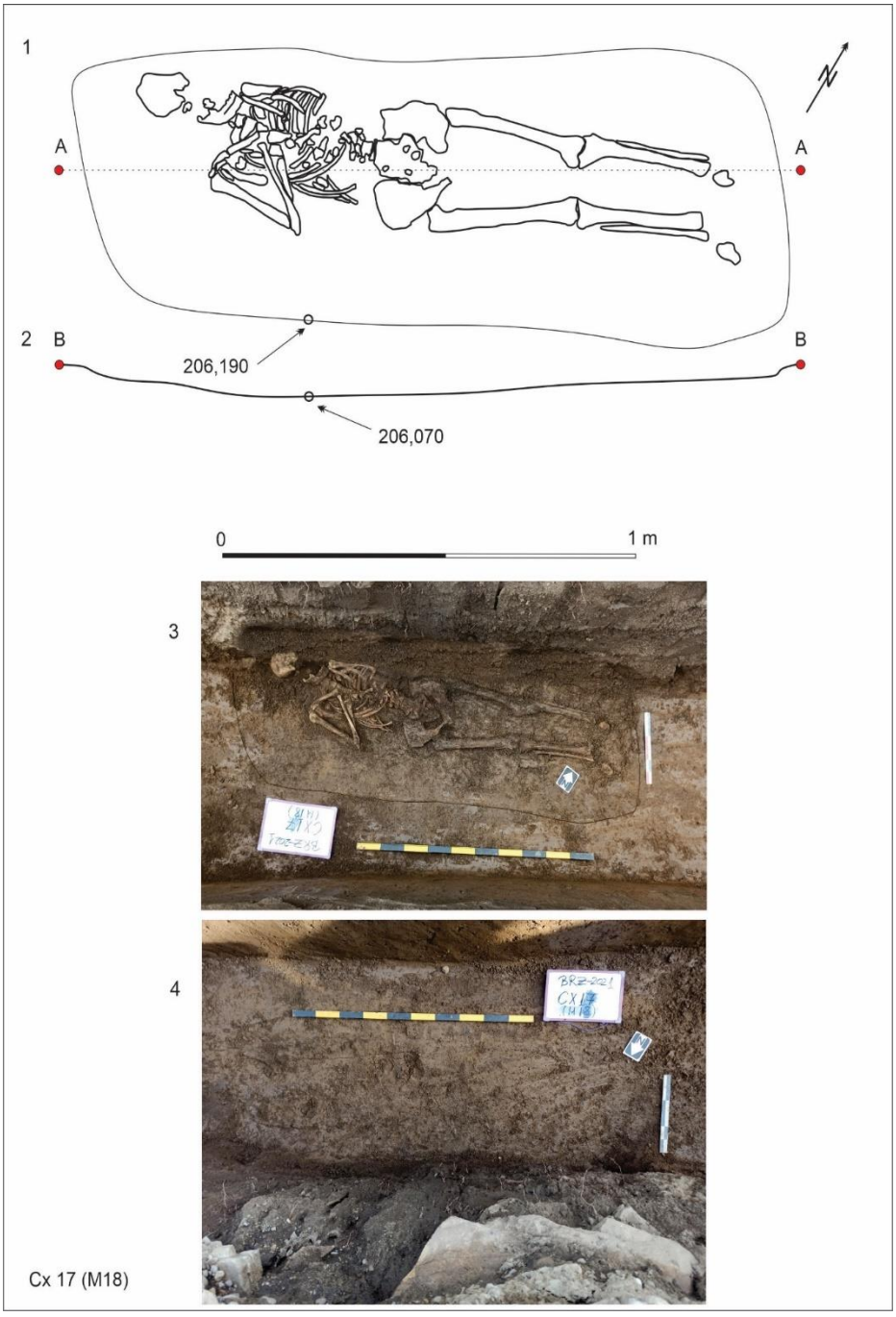

Fig. 24 – Desen și foto complex Cx. 17

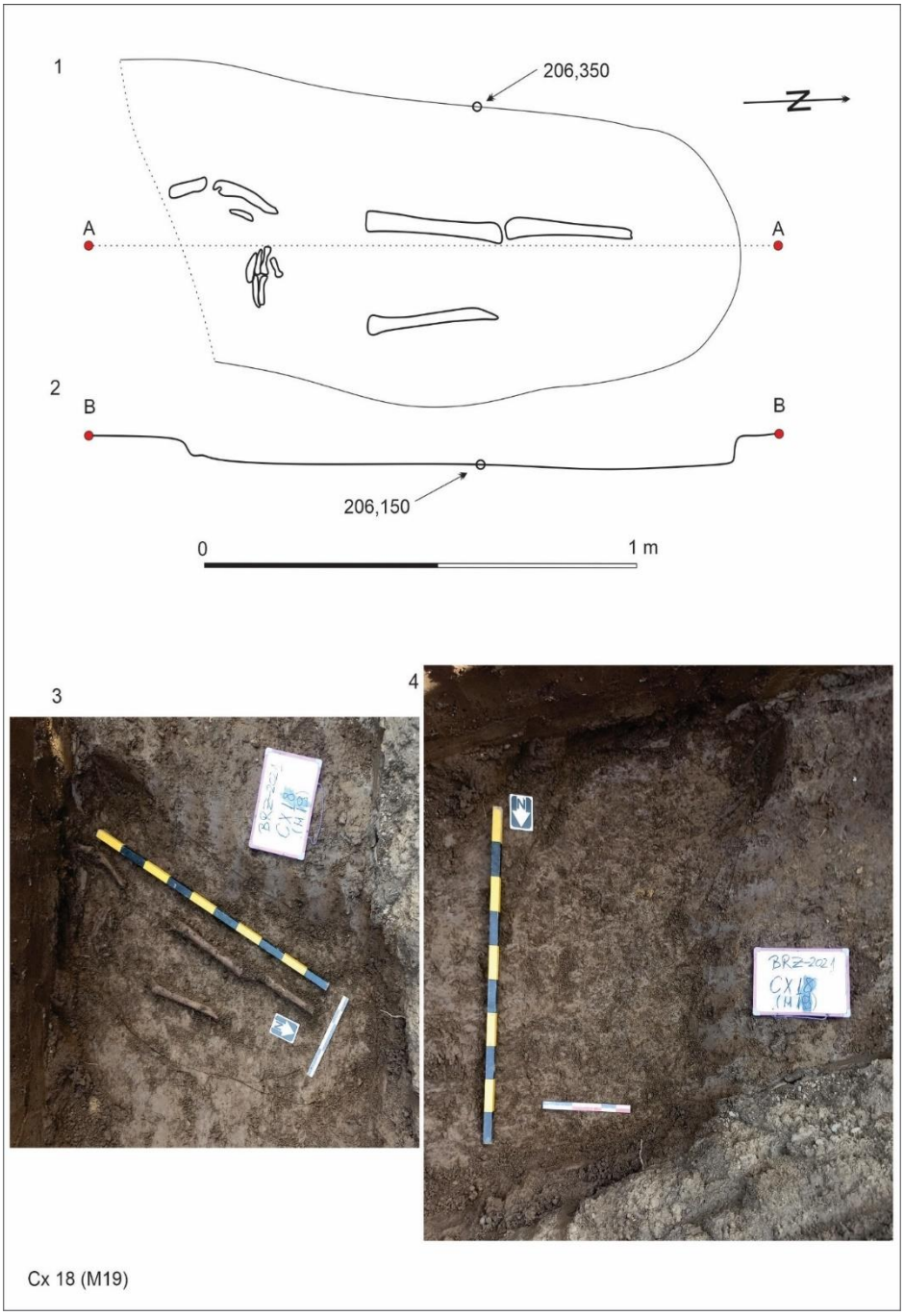

Fig. 25 – Desen și foto complex Cx. 18

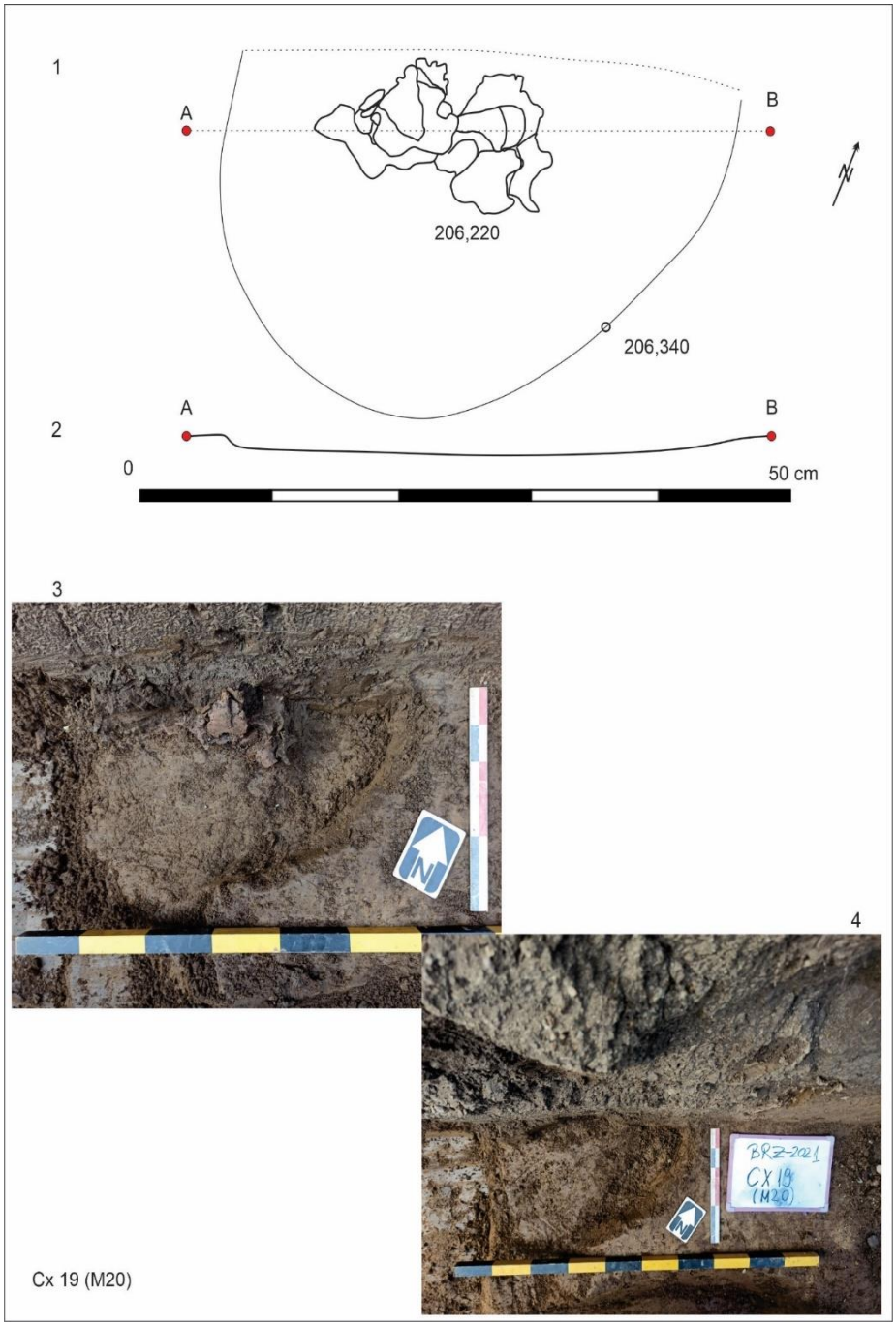

Fig. 26 – Desen și foto complex Cx. 19

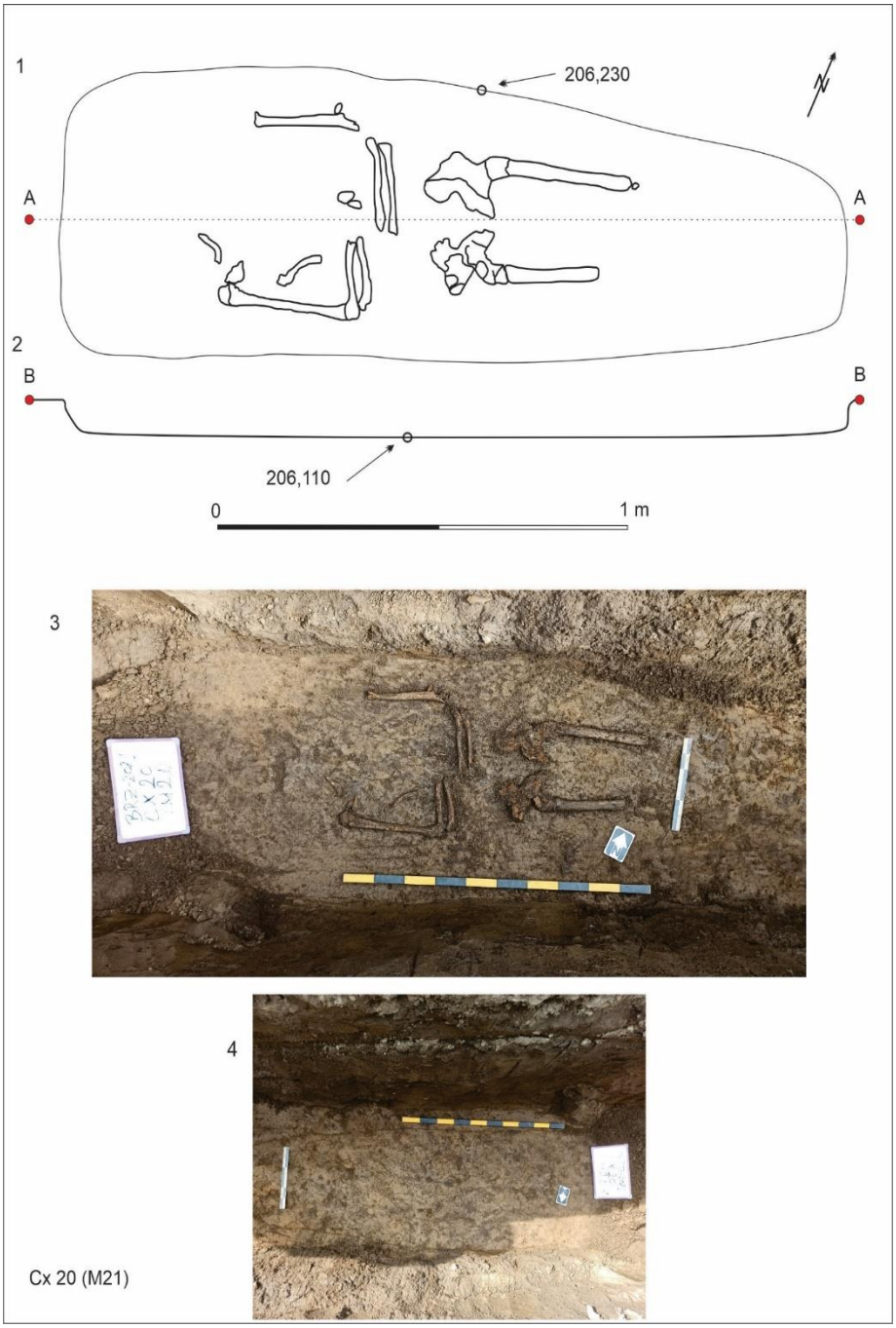

Fig. 27 – Desen și foto complex Cx. 20

Fig. 28 – Foto materiale arheologice descoperite

Fig. 29 – Foto materiale arheologice descoperite

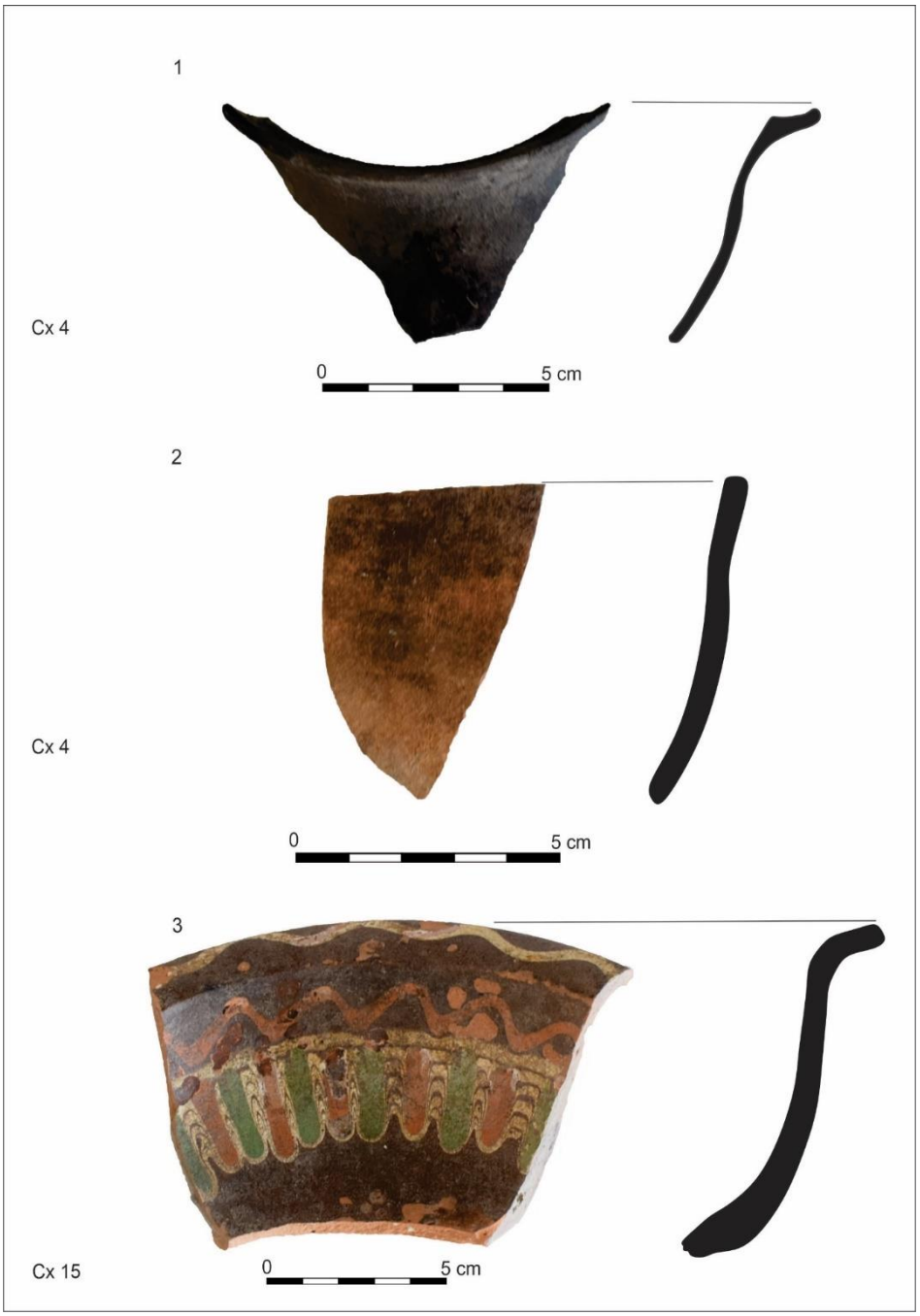

Fig. 30 – Foto materiale arheologice descoperite

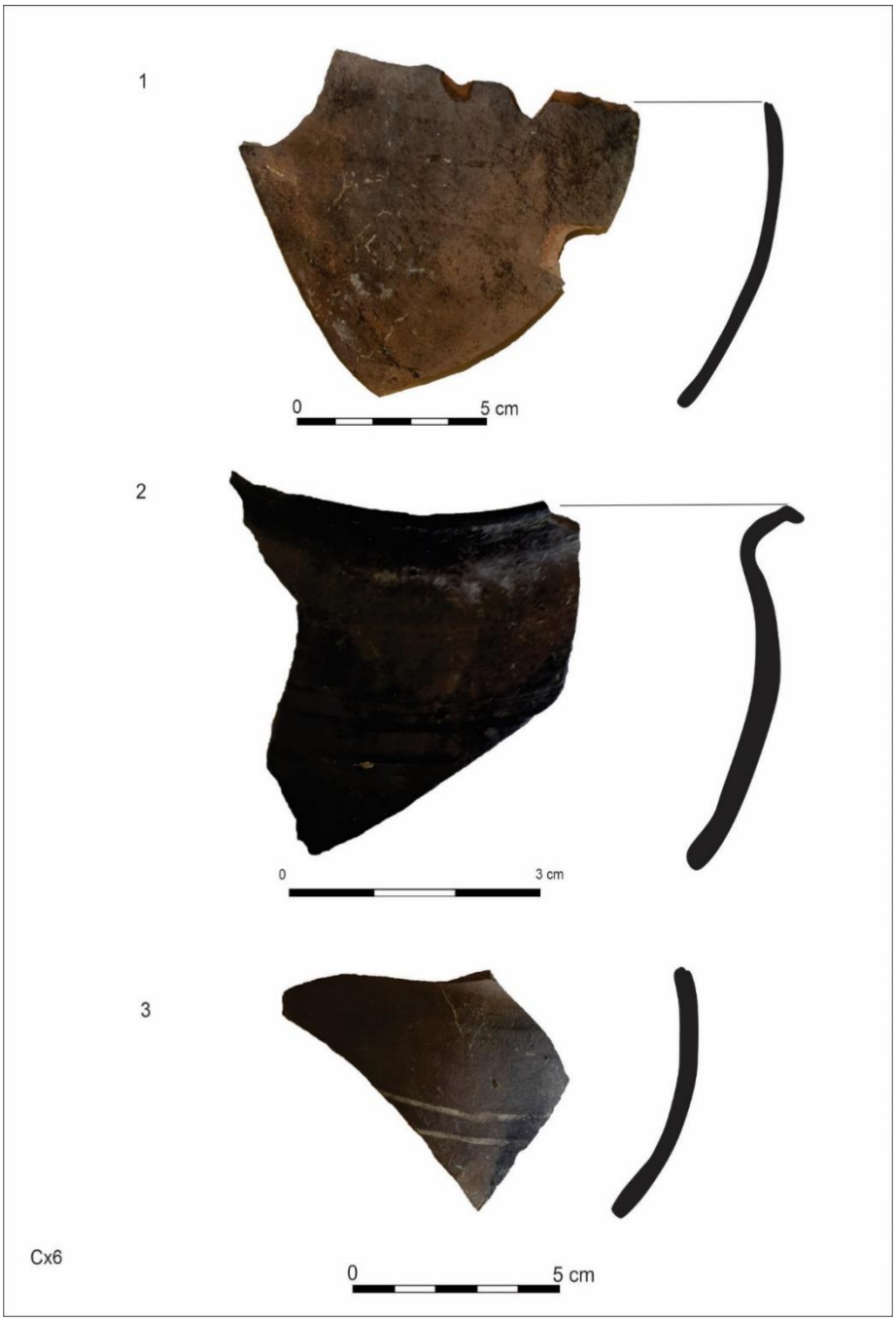

Fig. 31 – Foto materiale arheologice descoperite

Fig. 32 – Foto materiale arheologice descoperite

EPISCOPUL LAVRENTIE AL RĂDĂUȚILOR ȘI CTITORIA SA DE PE ZĂBRĂUȚI (SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA)

Costin Clit

Bishop Lavrentie of Rădăuţil and his foundation on Zăbrăuţi (late 17th-early 18th century)

Abstract

Lavrentie, with his prayers at the Bogdana Monastery, becomes a disciple of Saint Teodosie of Brazi, bishop and metropolitan, whom he served as a deacon and whom he considered „our son" in his will, becomes bishop of Rădăuți (before June 8, 1689-beginning of 1702) and Roman (before 28 January 1702-retired in December 1706; died after 18 April 1710).

Lavrentie participates side by side with the hierarchs of the country in the works of the Princely Council and in the adoption of the main measures of the rullers of those times. It confirms various deeds of sale and purchase and participates in various decisions.

As bishop of Rădăuți, he buys and receives grants of estates on the Zăbrăuţu river, in the Putnii area. As executor of the will of the former Metropolitan Teodosie, he implements his desire to build a monastic place in Zăbăruți, favored by the lords of the time – Constantin Duca and Antioch Cantemir.

Through our study, we valorize most of the deeds of sale and purchase that belonged to Bishop Lavrentie.

Keywords: *Lavrentie, the bishoprics of Rădăuţi and Roman, apprentice, Saint Theodosius from Brazi, estates, gifts, sales, purchases, new documents, foundation, Zăbrăuţ monastery.*

Cuvinte cheie: *Lavrentie, episcopiile Rădăuților și Romanului, ucenic, Sfântul Teodosie de la Brazi, moșii, danii, vânzări, cumpărări, documente inedite, ctitorie, mănăstirea Zăbrăuț.*

Catastiful breslei meseriașilor din Roman ne arată metania lui Lavrentie la Mănăstirea Bogdana[1], cel care ajunge apoi ucenic al Sfântului Teodosie de la

[1] Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, București, Tipografia Națională, 1874, I, p. 315; respectiv II, 1875, p. 18; Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți, Cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiun*i, Viena, Editura Fondului Religionar Gr. Or. al Bucovinei în Cernăuți, passim.

Brazi, episcop și mitropolit[2], pe care l-a slujit ca diacon și care îl considera în testament „fiiu nostru", care ajunge episcop de Rădăuți (ante 8 iunie 1689-începutul anului 1702) și Roman (ante 28 ianuarie 1702-retras în decembrie 1706; decedat după 18 aprilie 1710)[3].

Lavrentie participă la 15 iunie 1691, alături de mitropolitul Sava, episcopii Misail al Romanului, Varlaam al Huşilor şi întreg Sfatul domnesc la confirmarea scutirii de dări a preoților și diaconilor din Iași de către Constantin Cantemir[4]. Întărește la 24 noiembrie 1693 dania poslușnicilor și vecinilor și scutirea de dări de către Constantin Cantemir a mănăstirilor Galata, Barnovschi, Bârnova, Sfântul Sava, Cetățuia, Hlincea, Dealul Mare, Dumbrăvița, Bistrița, Tazlăul și Cașinul, închinate Sfântului Mormânt de la Ierusalim[5]. Îl întâlnim împreună cu ceilalți ierarhi în așezământul domnului Constantin Duca din 1 iulie 1693 prin care sunt confirmate scutirile mănăstirilor închinate la Sfântul Mormânt de către alți domni[6], iar la 11 iulie 1695 întărește mărturia mitropolitului Sava și a unor boieri pentru satul Rădești de la ținutul Tutovei, cu o parte dată de către domnul Eustratie Dabija Mănăstirii Bârnova din Codrul Iașilor, unde era ctitor, pe care egumenul o vinde lui Vasile Gheuca, fost mare vistiernic, cu care bani și-a luat niște dugheni în Iași. Mărturia încredințată este dată Siminei Gheuca vistierniceasa[7].

Numele său este întâlnit în actele de danie sau cele emise de către Divanul țării, alături de ceilalți ierarhi. Este prezent ca episcop de Rădăuți la schimbul făcut de fostul mitropolit Teodosie la 24 octombrie 1686 (?) cu sulgerul Tănase la Crucea de Jos, hotarnici fiind clucerul Zaharia și Dumitrașcu Catargiul[8].

[2] Preot Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, Tipărită cu binecuvântarea Prea sfințitului Eftimie, Episcopul Romanului și Hușilor, Editată de Episcopia Romanului și Hușilor, 1984, p. 210.

[3] Acad. Virgil Cândea (coordonator), *Istoria românilor,* vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 1038.

[4] Th. Codrescu, *Uricarul*, VI, Iași, 1875, p. 347-349; Gh. Ghibănescu, *Uricarul (XXV volume) și documentele ce vorbesc de Iași*, în „Ioan Neculce", fascic. 7 (1928), p. 257; Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași,* volumul III, *Acte interne (1691-1725)*, Iași, Editura „Dosoftei", 2000, p. 11-12, nr. 16; Costin Clit, *Documente privind istoria Episcopiei de Huși,* Lucrare apărută cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Ignatie, Episcopul Hușilor, Huși, Editura Horeb, 2021, p. 430-431, nr. 314.

[5] Paul Mihail, *Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol (1607-1806),* Iași, 1948, p. 108-111; Ioan Caproșu, *op.cit.,* p. 36-39, nr. 44.

[6] Theodor Codrescu, *Uricariul*, II, p. 92-98; N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor* (colecția Hurmuzaki), vol. XIV, *Documente grecești privitoare la istoria românilor,* Partea I (1320-1716), XIV_1, p. 203, nr. CCCLIV; Gh. Ghibănescu, *Uricarul (XXV volume) și documentele ce vorbesc de Iași,* p. 257; CDM, IV, p. 350, nr. 1571; Ioan Caproșu, *op.cit.,* p. 45-48, nr. 56; Costin Clit, *op.cit.*, p. 435-438, nr. 318.

[7] Ioan Caproșu, *op.cit.*, p. 79-80, nr. 99.

[8] Costin Clit, *Sfântul Teodosie de la Brazi. Documente inedite,* în „Horeb". Revistă anuală de

Numeroase zapise sunt întocmite în prezența mitropolitului Teodosie și a episcopului Lavrentie. Adămeștii – Movila și Alexandru Adam -, frații Gelepoae, și nepoții Gelepului, își împart moșiile rămase după moartea Gelepului și a soției sale, iar mărturia de împărțeală este semnată de fostul mitropolit Teodosie, Lavrentie, episcopul de Rădăuți, clucerul Ion Buhuș. Adămeștii obțin vadul de moară de la Purcelești, pe gârla Putnei, întărit de Antioh Cantemir la 11 februarie 1696[9]. Zapisul Aniței, jupâneasa biv vel logofătului Solomon Bârlădeanul, prin care vinde marelui postelnic Manolachi Ruset și Irinei, jupâneasa lui, jumătate din satul Hănțăști, de la ținutul Suceava, pe Siret, iar jumătate îi dă danie, a fost încredințat de fostul mitropolit Teodosie, Lavrentie, episcopul de Rădăuți, Tudosie Dubău, fost mare logofăt, Alexandru Ramandi vornicul, Lupul Bogdan hatmanul, Savin spătarul, Iordache Ruset, marele vistiernic, Ștefan Scărlet, marele armaș, starostele de Putna, Toderașco postelnicul, Ion Șeptelici, vătavul de stolnici, Ilie Șeptelici, fratele său, Pătrașco, fiul lui Zosin Bașotă, fostul hatman, Sandul Șeptelici, Gligorașco, fiul pârcălabului Postolache, fratele său Toderașco și alții. Stăpânirea asupra satului este întărită marelui postelnic Manolachi Ruset la 11 iulie 1696 de către domnul Antioh Cantemir[10].

Dania domnului Constantin Cantemir din 2 iulie 1692 destinată ctitoriei sale de la Silișteni, la nord de actualul sat Urlați, județul Vaslui, între Elan și Recea, se face cu blagoslovenia ierarhilor țării de la acea vreme: mitropolitul Sava, episcopii Misail al Romanului (transcris în text, Mihail), Lavrentie al Rădăuților și Varlam al Hușilor[11].

O hotarnică a episcopului Lavrentie din 11 iunie 1691 este pomenită la 1 iulie 1761, ce avea ca destinație Valea Ilii „o bucată de loc den locul târgului Bărladului”[12]. Lavrentie este prezent împreună cu mitropolitul Sava, episcopii Misail al Romanului și Varlam al Hușilor la închinarea Mănăstirii Căpriana la Mănăstirea Zograf de la Muntele Athos[13].

---

spiritualitate și actualitate editată de Episcopia Hușilor, Huși, Editura Horeb, Numărul 3, 2021, p. 255-256, nr. 22; CDM, IV, p. 237, nr. 1048. Probabil că văleatul a fost copiat greșit de pisar.

[9] *Ibidem,* p.288, nr. 48; CDM, IV, p. 396, nr. 1793.

[10] *Ibidem,* p. 288-290, nr. 49; CDM, IV, p. 406, nr. 1835.

[11] Theodor Codrescu, *Uricarul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor,* Iași, Tipografia Buciumul Român, 1895, vol. XXIII, p. 186-188, nr. 64; Dimitrie Dan, *op.cit.,* p. 94.

[12] N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor,* VII, *Cărți domnești, zapise și răvașe,* București, Stabilimentul grafic I.V. Socec, 1904,p. 221; Dimitrie Dan, *op. cit.,* p. 94.

[13] Dimitrie Dan, *op.cit.,* p. 96; A.N. Nichitici, D.M. Dragnev, L.I. Svetlicinaia, P.V. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului,* vol. VI, *Cărți domnești și zapise moldovenești și slavo-moldovenești 1671-1710,* Chișinău, Editura „Știința”, 1992, p. 187-192; Academician Andrei Eșanu, Prof. Univ. Dr. Hab. Gheorghe Postică, *Mănăstirea Căpriana cu schitul Condrița (secolul al XV-lea-începutul secolului al XXI-lea). Studii, documente și materiale,* Chișinău, Editura Cartdidact, 2019, p. 320-321.

Obține, la 8 iulie 1699, întărirea stăpânirii Episcopiei Rădăuților asupra unor sate, așa cum reise și din documentul reprodus în nota de subsol[14]. Se pare că a fost un bun diplomat[15]. Mazilirea domnului Antioh Cantemir din septembrie 1700 și numirea lui Constantin Duca cu ajutor muntean atrage fuga lui Lupu Bogdan și Iordache Ruset în Polonia pentru o perioadă scurtă de timp. După ce „audzi că șed Cantemireștii la casăli lor cu paci", Constantin Duca „să-mbrăcă cu cămeșe de gheață ... și triimisă pe vlădica de Roman, anume Avrinte, la Bogdan și la Iordachi, în Țara Leșască, de la giură și le adeveri mare milă, și-i adusă în țară la pământul lor, să trăiască cu paci"[16].

În timpul exilului din Polonia, mitropolitul Dosoftei hirotonește necanonic ca episcop de Rădăuți pe arhimandritul Nicolae Vasilievici, din Suceava, viețuitor în Polonia la Mănăstirea Moloniţa Strie, fără a ocupa scaunul episcopal vreodată, act despre care scrie mitropolitul Dosoftei al Ierusalimului în 1693[17]. Nicolae Vasilievici semna pe *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1643) la

[14] Arhivele Naționale Iași, Manuscrisul nr. 629 (Condica Gheorghe Asachi), f. 460; idem, Manuscrisul nr. 628 (Condica Gheorghe Asachi), f. 609v-610; idem, *Fond Mănăstirea Dolješti*, X/207, nr. 3; ibidem, X/238, nr. 25: „=zsÌz <7207 / 1699> 6l<ye> iÆ <8> / † Iw Costandin voevod<a>, B<o>jïi mil<o>sty6, G<o>sp<o>dară Zemli Moldavscoi. Adec(ă) domniia mea am dat și am întărit Sv(i)ntei Ep(i)scopii Rădăuților, ce iaste într-a noastră țeară a Moldovei, unde iaste hramul Sv(â)ntului și de mari minuni făcător, ierarh a lui H(risto)s Nicolaiu, unde iaste episcop rugătorul nostru chir Lavrintie, cu a ei drépte ocini și danii, de la răposații domni ce-au fost mainte de noi și de la ctitorii ei, satele anumi, Radauții cu mori, și Coțmanii cei mari cu toate ce ascultă de Coțmani, pre anume Havrilonții, și Hlivișcia, și Davidovții, și Sacov, și Clivodinul, și Bludna, și Suverhu, și Ceaplinții, și Valiva, ce sânt la ținutul Cernăuților, cum arat(ă) în dreasele de la bătrânii domni de danii și de întărituri, ca să aibă a tine sv(â)nta episcopie, acéste sate câte scriu mai sus, pân(ă) unde ajungu hotarăle, pă cum au ținut din bătrâni./ Așijderea ne arată rugătorul nostru, Lamvrintie, episcop de Radauți, un uric de la răposatul Pătru vod(ă), scriind cum au dat danie sv(i)ntii episcopii a sa dreaptă ocin(ă) și moșie, doao sate, anume Havoroanele și Năvosilița, ce sânt la ținutul Dorohoiului, pe apa Bașăului, cu mori în Bașău, și cu tot venitul pentru sufletul său și a doamnă-sa, și a fiilor săi./ Așijderea ne mai arătă ș-alt uric de la Ștefan vod(ă), scriind cum au dat și au miluit sv(â)nta episcopie Rădauții cu loc de priseacă, ce sintu în Fundul Crasnii, ce să chiam(ă) Hrumca, care priseacă au fost de demult a lui Ștefan vod(ă)./Deci și domniia mea daca am văzut acéste adevărate urice de miluire și de întărituri de la alți răposaț(i) domni, ce-au fost mainte de noi, dat-am domnia mea și am întărit Sv(i)ntei Episcopii Radauților, cu toate acéle ce mai sus să zic, sate și mori, și priseci, ca să-i fie și de la domniia mea dreapt(ă) ocine și moșie în véci, cu tot venitul, și uric, și-ntăritur(ă) neclătit și nerușiit nici odinioar(ă) în véci".

[15] Dimitrie Dan, *op.cit.,* p. 96.

[16] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat,* în *Letopisețul Țării Moldovei,* Îngrijirea textelor, prefațarea letopisețelor, glosar și indici de Tatiana Celac, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 346.

[17] Ibidem, *op.cit.,* p. 95; Preot Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, vol. 2, p. 120.

16 decembrie 1691: „*O Pravilă mică a Putnii, ci-au fost la mine, datu-o-am la Câmpul Lungu pre mâna lui Mândrilă, fiind protopop, cu Ghiorghii Trianchi. Să s(e) știi. / L(ea)t 7200 <1691> dech(emvrie 16)/ Nicolai episcopu Radovschii*”[18].

Numele său se regăsește ca episcop de Rădăuți și în zapisul de danie a lui Ștefan, fiul lui Palici, prin care dă la 30 martie 1700 o răzeșie la Nicorești, Mănăstirii Brădicești de la ținutul Fălciului, ctitoria episcopului Varlaam al Hușilor[19].

Documentele cercetate propuse spre publicare fac referire la ctitoria episcopului Lavrentie, menționată sub diverse denumiri: Zăbrăuțul, Burdușești sau Șoldești, alături de altele consemnate în unele lucrări, anume Mănăstioara și Calameea[20].

Remarcăm precaritatea informațiilor în lucrările tematice. Despre Schitul Zăbrăuți se crede, într-o lucrare bisericească de referință, că a fost fondat în secolul al XVII-lea și este identificat cu probabilitate și eroare a fi „poate Brazi-Vrancea sau Crucea-Pârvești?”[21]. Unii autori semnalează cartografic Mănăstirea Zăbrăuți în comuna Fitionești, județul Vrancea, formată din satele Ciolănești, Fitionești, Ghimicești, Holbănești și Mănăstioara, fără a o pomeni în cuprinsul lucrării[22]. Se crede că satul Mănăstioara, județul Vrancea, se numea Burdușești în secolul al XVII-lea[23]. Plasa Zăbrăuți era compusă, la 1901, din comunele Câmpurile, Crucea de Jos, Crucea de Sus, Diocheți, Fitionești, Mănăstioara, Movilița, Păunești, Răcoasa, Străoanii de Jos, Străoanii de Sus, Soveja și Vizantia[24]. Hramul bisericii din Mănăstioara coincide cu cel al ctitoriei

[18] *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, Iași, Casa Editorială *Demiurg*, 2008, volumul I, p. 318.

[19] Dimitrie Dan, *op.cit.*, p. 96; După Wickenhauser, *Geschichte des Bistums Radauz,* Czernowitz, 1890, p. 32.

[20] Viorel Iancu, *Așezămintele monahale din Județul Vrancea,* Focșani, Editura Bogdania, 2018, p. 193.

[21] Ieromonah Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească secolele IV-XX*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 421

[22] Ieromonah Marcu-Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri din Moldova, astăzi dispărute (sec. XIV-XIX)*, Carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, București, Biblioteca Națională a României, 2010, Harta mănăstirilor și schiturilor ortodoxe din județul Vrancea, astăzi dispărute (sec XIX-XIX); a se vedea și lipsa din tabelul general, p. 451-455; Aceeași lipsă o constatăm și la Protosinghel Theofil S. Niculescu, *Sfintele Monastiri și Schituri din România ctitorite de vlădici, călugări și preoți, boieri, negustori și săteni,* Tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Teofan, Mitropolitul Olteniei, Drobeta Turnu Severin, Editura Mănăstirea Vodița, 2002.

[23] http://djcvn.cultura.ro/index.php?option=com_sppagebuilder&view=page&id=119 (accesat la 3 august 2022).

[24] George Ioan Lahovari, general C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dictionaru*

episcopului Lavrentie: Adormirea Maicii Domnului[25]. Biserica de lemn de astăzi din satul Mănăstioara, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, monument istoric ce datează din secolul al XVIII-lea, ar fi fost construită „pe locul unei vechi biserici de lemn, spre sfârșitul secolului al XVII-lea”[26].

Cămărașul Zaharia, plin de râvnă religioasă, cu dorința construirii unei biserici „în chip de schit pre apa Zăbrăuțului, în hotarul Șoldeștilor”, beneficiază de dania din 6 decembrie 1678 a preotului Duma din Focșani și a Mariei, soția sa, împreună cu fiii lor, clucerul Murguleț și Cărstian, a popei Ion Ciochină, fratele Dumei cu Dobra, preoteasa sa, și a fiului lor Zaharia: „ș-am dăruit toată partea noastră cât să va aleage din giumătate de sat din Șoldești pre apa Zăbrăuțu(lui), precum ne scrie ur(ic)1 ul cel bătrân. Aceasta o am dat daanie acelui sv(â)nt schit ce s(ă) va face acolea, ce s-au răspuns cu hramul Adormirea Sv(i)nției sale Preciste, ca s(ă) hie de la noi sv(i)ntei mănăstiri driaptă ocină de daanie în veaci, neclătită”[27]. O nuanță diferită întâlnim în zapisul de danie din 27 octombrie 1678 a lui Ion Ologul și a fraților săi, Vasilie, Vâlsan, Toader, Măcenica, copiii Chirianei, nepoții Călcioaei, atunci când dăruiesc moșia lor din Șoldești „sv(i)ntei mănăstiri ce să faci pre Zăbrăuț, caré să face de dumnialui Zahariia cămărașul”. După iscăliturile dănuitorilor prin punerea degetelor este atașat și statutul lor de ctitori.[28].

Părțile amintite vor fi date în sama lui Teodosie[29], beneficiarul a o serie de danii la Burdușești și Șoldești[30]. Postelnicul Murguleț, care trăia la Oleșești, se opune planului construirii mănăstirii pe Zăbrăuț de către proin mitropolitul Teodosie „și de răul lui n-au mai putut face, și încă și agonisita câtă s-au făcut pre aceale hotară, tot el s-au hrănit ș-au stăpânit în tăriia lui și nește lemnu ce s(e) tăiasă și s(e) cioplisă gata fiindu numai cât să s(e) clădească sv(â)nta besearică, și dintr-acela încă au cărat câteva leamne de ș-au făcut o moară și alte multe nen(u)mărate au făcut părintelui”. Afurisit de Teodosie, Murguleț își cere iertare în pragul morții, dănuindu-i toate moșiile de la Zăbrăuț, Șoldești și Burdușești – case, vii, moșii și dugheni cu pivniță la Focșani – și exprimându-și dorința astrucării la schitul de la Cruce (Brazi), ctitoria ierarhului, acceptată de acesta. La înmormântarea „giupâneasei lui Murguleț și a vornicului Balșe” survine dezlegarea proin mitropolitului Teodosie, prin apelul la blestem în privința

geographic al României, București, Stabilimentul graphic J.V. Socec, 1902, vol. V, p. 783.

[25] *Ibidem,* vol. IV, 1901, p. 274.

[26] http://djcvn.cultura.ro/index.php?option=com_sppagebuilder&view=page&id=119 (accesat la 3 august 2022).

[27] Costin Clit, *op.cit.,* p. 241-242, nr. 9; CDM, IV, p. 90.

[28] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXXIV/8; idem, Manuscrisul nr. 591(Condica Mănăstirii Brazi), f. 33v.; CDM, IV, p. 88, nr. 308.

[29] Costin Clit, *op.cit.,,* p. 241-242, nr. 9; CDM, IV, p. 90.

[30] *Ibidem,* p. 242-243, nr. 10; CDM, IV, p. 91, nr. 324.

mărturisirii daniilor. Medelnicerul Cărstian și Dabija, frații lui Murguleț, înfricoșați de puterea blestemului, mărturisesc la 12 octombrie 1689 daniile făcute de postelnicul Murguleț și dau la rândul lor părțile de moșie și cumpărăturile de la Burdușești și Șoldești, „însă nu pentru altăceva, ce numai tot pentru socotiala cea dintâiu ca s(ă) facă părintele o sv(â)ntă mănăstire osăbi și neamestecată cu altele, pentru ca s(ă) ne fie și noao deplin pomană și răpăosatului Murguleț postealnicul și altora tuturor de obște, câț(i) s-au îndurat de-au dat și vor da părți părți(le) lor daanie, precum scriem mai sus să facă părintele mănăstire cum au fost orânduit mai denainte vreame sau unde va vrea sv(i)nției sa să dea aceale moșii, să fie volnic ca cu a sale, ca un stăpân ce-au fostu și iaste dintru-întâiu, dinpreună și cu a noastră învoință". Mărturia este semnată biv clucerul Zaharia, ctitor, Cosma, egumenul Mănăstirii Mera, egumenul de la Focșani al Mănăstirii Podromul, Manolache Ruset vel sulger (ultimele trei iscălituri în limba greacă)[31].

Teodosie, „proin mitropolitul Moldovlahiei", își întocmește diata la 14 octombrie 1691, în care amintește dorința zidirii bisericii de pe Zăbrăuț la ținutul Putnei, împreună cu fostul clucer Zaharia, fiu sufletesc și ctitor, cumpărarea moșiei de la fostul căpitan Irimia, Toader Strâmtul, vărul acestuia și alți răzeși, precum și daniile primite, apoi împotrivirea lui Murguleț, îndemnat de „diavol" și afurisit de ierarh, care „nu ne-au lăsat să facem sv(â)ntaa besearică precum eram noi giuruiț(i) Maicei Preaciste, dzicând că iaste moșiia lui și încă lemnu(l) dintr-acel cioplit a sv(i)ntei besearici câtva l-au luoat el și l-au dus la niște mori a lui". La toate acestea se adaugă „multe scârbe și prăzi despre Dumitrașco vod(ă)" și boala grea care l-a lovit pe Teodosie, aflat la Cruce, alături fiindu-i „numai fiiu-mieu diiaconul Lavrentie", învățat să-i „facă scrisoare de moarte". În aceste condiții lasă moșiile de la ținutul Putnei schitului Crucea, inclusiv Zăbrăuțul. „Apoi Dumn(e)dzău au tocmit de ne-au rădicat din moarte iar la viiață". Urmează moartea și iertarea „nepriatenului nostru", Murguleț, ridicarea lui Lavrentie, „fiu nostru" în treapta arhieriei, pe care îl împuternicește să ridice biserica de pe Zăbrăuț, dându-i și actele de proprietate. „Iar părinții s(fe)tagoreți de la Zug(r)av să nu mai aibă nici o treabă cu Zăbrăuțul, nici cu Șoldeștii, nici cu Burdușeștii, căci macar de s-au făcut lor daanie, n-au fost cu direptul să s(e) stângă acea sf(â)ntă casă dumn(e)dzăiască care dintru (în)tâi era închinată Maicei Preciste"[32].

Marele clucer Zaharia dăruiește episcopului Lavrentie, la 25 iulie 1692, părțile cumpărate în satul Burdușești de la Irimia căpitanul, fiul cămărașului Pătrășcan și de la cumnata lui, Cârstina, soția armașului Todosie, hotărâte de Buta și Romăcel, staroștii de Putna, în domnului lui Vasile Lupu, pe care ierarhul

[31] Costin Clit, *op.cit.*, p. 258-261, nr. 26; a se vedea și scrisoarea din 22 septembrie 1689 la p. 257-258, nr. 25.
[32] *Ibidem,* p. 296-298, nr. 3.

rădăuțean să facă „o sv(â)ntă besearică”. Zaharia dăruise și fostului mitropolit părți de ocină cumpărate în Șoldești[33].

Episcopul Lavrentie întregește fondul funciar de pe Zăbrăuț pe diferite căi: cumpărături, danii, schimburi, fapt întărit și de însemnarea „Lavrentie episcop de Șoldești” de pe verso-ul filei a doua a unui document din 25 august 1696[34]. Un prim act de schimb datează din veleatul 7177 <1678 septembrie 1-1679 august 31> și îi are ca protagoniști pe Fătul și Pahomie care îi dau „părintelui” Lavrentie un pământ în Șoldești și primesc pământul vândut de ei lui Bainschi în Țarina Boului[35]. Lavrentie achită suma de 4 lei datorată unui turc de Simion, ginerele lui Căprian, cu soția sa, Maria, și îi salvează de la „la (în)chisoari și fer”, pentru care împricinații îi dau la 30 ianuarie 1695 moșia lor de la Șoldești, din hotarul Zăbrăuțului[36]. Cazul este într-un fel asemănător cu cel al episcopului Varlaam al Hușilor care o împrumută pe Irina, soția defunctului Mardarie din Dolhești, ce datora suma de 7 lei lui Mustafa turcul. Ierarhul hușean primește de la văduva Maria moșia din Dolhești, ținutul Fălciului[37].

Soare, Gligorie și Alexandru, fiii Savei Poravei din Șoldești dăruiesc în veleatul 7198 <1689 septembrie 1-1690 august 31> zapisul de cumpărătură „vlădicăi” Lavrentie „de la sfinta mănăstire de la Rădăuțu … sfintei mănăstiri care să faci la Bordoșăști” (Burdușești)[38]. Numeroase documente indică ridicarea mănăstirii la Burdușești, cum ar fi zapisul de danie a lui Ion, nepotul lui Mărăuță, fiul Urâtei (nedatat, după 14 octombrie 1691)[39]. Ion, fiul lui Postolachi, nepotul Zmăcei, vinde episcopului Lavrentie după 14 octombrie 1691 bucata de loc care urma să fie aleasă din siliștea Burdușești, pe care o avea din jos de „țintirimul” sfintei mănăstiri[40]. Ioana Apostolochioae și copiii ei dănuiesc la veleatul 7201<1692 septembrie 1-1693 august 31> dreapta lor cumpurătură episcopului

[33] *Ibidem,* p. 270, nr. 35; CDM, IV, p. 335, nr. 1495.

[34] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXXVI/3; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 36v.

[35] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXXIII/5; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 34; CDM, IV, p. 110, nr. 415.

[36] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXXIV/25; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 27v.; CDM, IV, p. 377, nr. 1696.

[37] Melchisedec Ștefănescu, *Chronica Huşilor şi a episcopiei cu asemenea numire*, Ediție anastatică, Carte tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Ignatie, Episcopul Hușilor, Huși, Editura Horeb, 2019, p. 165-167; Costin Clit, *Mănăstirea Brădicești,* Iași, Editura Doxologia, 2013, p. 64; respectiv p. 310, nr. 126.

[38] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/8; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 68v.; CDM, IV, p. 286, nr. 1266.

[39] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXVIII/26; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 83; CDM, IV, p. 316, nr. 1409.

[40] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXVIII/31; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 73v.; CDM, IV, p. 317, nr. 1412.

Lavrentie „ca să fie sf(i)ntei bisearici caré acmu de nou o face sf(i)nției sa cu agiutoriul lui Dumn(e)dzău întru numele Adormirei Preacuratei Ficioare și a lui Dumn(e)dzău Năs(că)toare Mariia”[41].

Moșinașii satului Burdușești aleg, la 8 iunie 1693, „locul țînterimului unde au fost și mai dinainte bisérică și siliștea moșilor noștri în Burdușești … de o am făcut vătaștina sf(i)ntei besérici, și o am dat daanie sf(i)nții sale părintelui chir Lavrentie, ep(i)sc(o)pul Radauți, să facă sf(â)nta besérică întru lauda lui Dumn(e)dzău și-ntru numele Prea Sf(i)ntei și Preacuratei a lui Dumn(e)dzău Născătoarea stăpâna noastră de pururea Ficioară Mariia”. Ptintre martori să găsește și un Simion Gogul, nepotul Sturdzii[42].

Costantin Țeanchiul dăruiește episcopului Lavrentie, la 26 iunie 1693, un razor spre Săcături „ ca să fie părintelui moșie neclătită în veaci și sventie bisearici de la Zăbrăuți”[43], iar Necula Nechiforî și dă la veleatul 7202 partea ce i se va alege „alege la Găvan danie săvintei mănăstir(i) să fii pentru sufletol meu, și să poe sfinție sa stupi să fac(ă) prisac(ă) acole săfintei mănăstirii”[44].

Moșinașii din siliștea Burdușeti aleg, la 17 decembrie 1693. părțile de moșie ale episcopului Lavrentie, cumpărături și danii, alegând „întâi pre lângă besérică”[45]. Pământul vândut la 22 iunie 1694 episcopului Lavrentie de Maria, fiica Mătășiții, și Gaftona, fiica lui Vicol, ambele din Străoani, „lovéște cu capul în drum despre mănăstire, și cu alt capătu ce iaste despre apus lovéște în Zăbrăucior”[46]. Cele două dănuitoare își dau episcopului Lavrentie la 25 iunie 1694 partea lor din vad de moară, fânaț, poieni, curături, pădure, ce se va alege din partea Cordeleștilor „pentru sufletele părinților noștrii, să ne pomene(ască) la sfânta mănăstire”[47].

După moartea lui Tănasie, fără moștenitori, nepotul său, biv clucerul Ilie, hotărăște la 5 august 1694, să dea locurile cumpărate la Șoldești, pe Zăbrăuț, episcopului Lavrentie, cel care „au zidit o sv(â)ntă biserică la acel sat la Șoldești în numeli svintii de Dumn(e)dzeau Născătoari și pururi Ficioar(ă)

[41] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXI/14; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 73; CDM, IV, p. 356, nr. 1595.

[42] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/10; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 61v. – 62; CDM, IV, p. 349, nr. 1566.

[43] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/15; CDM, IV, p. 350, nr. 1569.

[44] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/11; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 78v.; CDM, IV, p. 373, nr. 1676.

[45] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXIX/8; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 62v-63; CDM, IV, p. 362, nr. 1624.

[46] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/13; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 76v.; CDM, IV, p. 368-369, nr. 1658.

[47] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/14; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 72.

Marie, hramul Adormirii svinții sali", cu condiția trecerii decedatului în pomelnicul mănăstirii[48].

Savin, biv vel spătar, dă la rândul său danie la 16 octombrie 1694 două pogoane de vie de la Gâdin, mănăstirii „Zăbrăuților, unde iasté hramul Adormirii a Preacinstitii și Preacuratei de Dumn(e)dzău Născătoarea Marie, cari din nivoința cu toa(tă)[1] ostăniala o au făcut sfințiia s(a) părint(e)le Lavrinte, ep(i)sc(o)pul ", la care se adaugă părțile de moșie din Șoldești pe Zăbrăuț, cumpărate și primate de el și fratele său, postelnicul Gheorghiță, precum și moara făcută în Vadul lui Apostolachi pe Zăbrăuț. Episcopul urma să se roage și să-i pomenească părinții, frații, pe dănuitori și fiii lor în mănăstirile Zăbrăuți și Bogdana[49]. Moara „și altele" sunt pustiite în scurtă vreme, iar biv vel spătarul Savin a luat moara și a dat-o la 15 noiembrie 1699 Aniței, fiica lui Savin Ciomârtan și Iftimiei, verișoara lui Savin[50].

Mănăstirea Zăbrăuți „den temei zidită și obârșită" de episcopul Lavrentie este scutită de Constantin Duca la 8 ianaurie 1694 de deseatina de stupi, gorștină de oi și de mascuri, 12 pogoane de vie de pogonărie, o cârciumă scutită de tămâie și de untdelemn. Sunt iertați trei poslușnici, oameni străini, fără breaslă, „ca s(ă) hie în pace de dajde, de zloți, de lei, de taleri, de galbeni, de iliș, de sulgi(u), de boi înpăr(ă)tești, de cai înpăr(ă)tești, de cai de me(n)dzăl, de boi (d)e dărval(ă), de branište, de chile de (C)ameniți, și de alte dări și angherii"[51].

Savastia, soția lui Gligorie Petrica, cu Ion și Simion, fiii săi, vând la 20 iunie 1695 o bucată de loc din Burdușești „unde face svințiia besearică"[52]. Axintie cu femeia sa Neștiuta, dau la 21 noiembrie 1695 aproximativ două pogoane de loc în siliștea Burdușești, situate alături cu „țintirimul" mănăstirii „ să fii sfintei mănă(s)tiri care să faci la Șoldeștii"[53].

Antioh Cantemir scutește la 23 iulie 1696 Mănăstirea Zăbrăuțului „ce iaste din temei zidită și obârșit[1]ă de sv(i)nțiia sa părintele și rugătoriul nostru chir Lavrentie, episcopul de Rădăuți, suptu hr(a)[1]mul Adormirei Sv(i)ntei și Precuratei și Pururea Ficioare Marie Maica Domnului nostru", de deseatină,

[48] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/20; idem, Manuscrisul nr. 588 (Condica mănăstirii Brazi), f. 5; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 45; CDM, IV, p. 371, nr. 1669.

[49] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/22; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 66; CDM, IV, p. 374-375, nr. 1685,

[50] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXX/3; CDM, IV, p. 466, nr. 2124.

[51] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/23; CDM, IV, p. 376-377, nr. 1694.

[52] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/43; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 77v.; CDM, IV, p. 382, nr. 1722.

[53] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/24; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 78; CDM, IV, p. 391-392, nr. 1770.

gorștină de oi și mascuri, 12 pogoane de vie de pogonărie, o cârciumă de camănă, de bezmăn, cepărit și bour, „ să fi(e) de ceară, și de tămâie, și de untudelemnu la sv(â)nta măn(ă)stire". Sunt iertați trei poslușnici, oameni străini, fără breaslă de dajde, zloți, lei, taleri, galbeni, iliș, sulgiu, boi și cai împărătești, cai de menzil, boi de dărvală, branișteː chile de Camenița și de alte dări și angării, cu plata deseatinii și gorștinei la mănăstire[54].

Mănăstirea din Burdușești este atestată și în timpul episcopatului de la Roman a lui Lavrentie, cumpărător a două pogoane de silișteː lângă lăcaș[55], care probabil se afla sub ascultarea egumenilor Mănăstirii Bogdana, iar în timp va fi părăsit și moșia din jur va fi stăpânită de aceștia.

Lavrentie obține părți de moșie și la Dumbrăvița, Fitionești – de la serdarul Vasile Bainschi (24 iulie 1692)[56], Străoani, Mălini.

Documentele pe care le publicăm evidențiază pe cei care știau carte în zonă, scriitorii zapiselor, anume: ***popa Vasilie ot Spărieți*** (<1 septembrie 1678 - 31 august 1679> (7187), 3 octombrie 1693, 5 mai 1694); ***Iftimie Fusul*** (27 octombrie 1678); ***Tudosie Gherman din Burdușești*** (7198 <1689 septembrie 1-1690 august 31>, 1692-1693, 1694, 21 noiembrie 1695, 1 aprilie 1698, 6 octombrie 1699); ***popa Vasilie*** (26 iunie 1693, 20 iunie 1695, 1 aprilie 1698); ***Cârste*** (3 august 1694, 3 septembrie 1694, 4 septembrie 1694); diacul Vartolomei (2 martie 1698); diacul Simion (2 martie 1698); **Preoți**: ***popa Vasilie ot Spări***eți (<1 septembrie 1678 -31 august 1679> (7187), 27 octombrie 1678, 1692-1693, 8 iunie 1693, 17 decembrie 1693, 5 mai 1694, 1695***), popa Vasilie ot Pițcani*** (27 octombrie 1678), ***popa Vâlcu ot Cruce*** (3 octombrie 1692), ***popa Neculai Starul ot Spăriați*** (8 iunie 1693); ***popa Vasile ot Cruce*** (8 iunie 1693), ***popa Enache*** (veleat 7201<1692 septembrie 1 -1693 august 31 >); popa Axintie (17 decembrie 1693); ***popa Avrentie*** (17 decembrie 1693); ***Ion dascălul*** (17 decembrie 1693); ***popa Neștiut din Șoldești*** (3 august 1694), ***Simion diacon*** (2 martie 1698); **Călugări**: ***Vărlan/Varlam*** (3 noiembrie 1687, 17 iunie 1694, 3 septembrie 1694, 4 octombrie 1694, 30 ianuarie 1695, 2 martie 1698), ***Tănasie călugărul*** (după 14 octombrie 1691), ieromonahul Paisie (26 iunie 1693); ***Ion călugărul*** (3 august 1694); Aftimia călugăriță (6 octombrie 1699): **Egumeni**:

[54] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/28; V. A. Urechia, *Notițe despre slobozii,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", Seria a II-a, tomul IX, 1886-1887, p. 158-159.

[55] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXI/18; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 63v.; CDM, V, p. 47, nr. 188.

[56] Arhivele Naționale Iași, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 76; CDM, IV, p. 370-371, nr. 1661; Despre Vasile Bainschi a se vedea Mihai-Bogdan Atanasiu, *Din lumea cronicarului Ion Neculce. Sudiu prosografic*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2015, p. 113-118.

Timotei, egumenul Mănăstirii Sfânta Vineri din Iași (14 decembrie 1692)[57]; ***Agapie***, egumenul de la Sfânta Mănăstire de la Cruce/ Brazi (veleatul 7202 <1 septembrie 1693-31 august 1694>).[58] Schitul Crucea sau Brazi a fost refăcut înainte 28 iulie 1680 de proin mitropolitul Teodosie pe partea sa de moșie, dată la care monahia Tudora amintea în actul de danie trecerea în viața monahală „la schitul sv(i)nții sali părintelui ce iaste la Crucea".[59] Teodosie rânduiește ca egumen la Brazi pe Zaharia, cu care ar fi avut o legătură de prietenie sau rudenie după unele voci[60]. Nu trebuie confundat cu Zaharia cămărașul/clucerul, prezent în numeroase documente ale vremii. Egumenul Zaharia este atestat la 22 septembrie 1689[61], 12 octombrie 1689[62], 14 februarie 1692[63]. În lucrările dedicate Schitului Brazi este cunoscut numai numele egeumenului Zaharia pentru secolele XVII-XVIII, apoi al lui Dositei/Dimitrie după 1807[64]; **Pârcălabi de Putna**: ***Duma***, ***fost pârcălab*** (3 octombrie 1692).

*

DOCUMENTE

1. <1678 septembrie 1-1679 august 31> (7187)

Ade(că) eu, Fătul și Pahomie, scriem și mărturisim, precum am făcut tocmală cu părintel(e) Lavrintie, de am dat noi un pământ la Șoldești în țarina din vale, cu capul la Prundu, și ne-au dat părintele altî pământî, carele pământî am vândut noi lui Bainschi în Țarina Boului, acela ne l-au dat părintele.

Și pintru credința am făcut și această mărturie să fie de credințe. Și s-au tânplat aceasta

[57] Documentele publicate de până acum îl atestă în perioada 22 februarie 1694 și 25 noiembrie 1694; A se vedea și Costin Clit, *Considerații privitoare la proprietățile Mănăstirii „Sfânta Vineri" din Iași. Moșia Puntișeni, ținutul Tutova – documente inedite*, în „Monumentul", XXI, Lucrările Simpozionului Internațional – Tradiție și viitor, Ediția a XXI-a, Iași, 2019, Volum coordonat de Lucian-Valeri Lefter și Aurica Ichim, Iași, Editura Doxologia, 2020, p. 101.

[58] Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXXIII/12; idem, *Fond Mănăstirea Bogdana*, XVII/9, nr. 31; CDM, IV, p. 373, nr. 1677.

[59] Costin Clit, *Sfântul Teodosie de la Brazi. Documente inedite,* p. 243-244, nr. 11.

[60] Preot Grigore Popescu, Gion D. Ionescu, *Schitul Brazi*, Editura Episcopiei Buzăului, 1991, p. 8-10; respectiv p. 40.

[61] Costin Clit, *op.cit.*, p. 257-258, nr. 25.

[62] *Ibidem,* p. 259-261, nr. 26.

[63] *Ibidem,* p. 266-267, nr. 32.

[64] Protosinghel Glicherie Lovin, *Monastirea Bogdana din județul Bacău*, Chișinău, 1926, p. 14; Arhid. Prof. Ioan Ivan, *Mănăstirea Brazi-Panciu și trecutul ei istoric,* Tipărită din inițiativa, cu binecuvântarea și sub îndrumarea Prea Sfințitului +Epifanie, Episcopul Buzăului și Vrancei, Editrua Episcopiei Buzăului și Vrancei, 2005, p. 87; Viorel Iancu, *op.cit.*, p. 169.

tocmală Soare, și Vasilie Ignat, și Todosie Gherman și Toader Ignat.

Și am scris eu popa Vasilie ot Spăriați.

Let =zrl̀pz <7187 / 1678 septembrie 1-1679 august 31>.

Az, Solomon, iscal <m.p.>.

Az, Tod<o>să, iscal <m.p.>.

Soare; Vas(i)lie; Toader.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7187/1679, făr(ă) lună; 169 ani; Schimbătur(ă) un pământ cu Fătul și cu Pahomie de Șoldești lui Lavrente. Schimbătura un pământ; 32; În vale.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/5. Original, difolio (21,6 x 16 cm.), filigran, rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 34.

EDIȚII: CDM, IV, p. 110, nr. 415 (rezumat).

2. 1678 (7187) octombrie 27

+ Adecă eu, Ion Ulogul, și cu frate-meu Vasilie, și cu Văsiian, și cu frate-meu Toader, și cu soru-noastră Măcenica, ficiorii Chirianei, nepoții îi Călcio(a)e. Scriem și mărturisim cu cest adevărat zapis al nostru al nostru, cum noi, de bună voia noastră, de nime siliț(i), nici asupriț(i), ni-am socotit noi toț(i) frații, pentru o moșie ce avem pre Zăbrăuț în Șoldești, și o am dat danie sv(i)ntei mănăstiri ce să faci pre Zăbrăuț, caré să face de dumnialui Zahariia cămărașul.

Am dat pentru sufletul părinților noștri, ca să-i pomeniască la svânta besearecă, care moșie ne iaste noă rămas(ă) de la părinții noștri de la Călceo(a)e, toată partea noastră, cât să va alege, o am dat pentru sufleteli lor, partea Chireanei, fata Călce(o)ae, ce i să va veni dintr-acel frate, din vatra satului, și din ap(ă), și din câmpu cu pământuri, și din curături, și din pădure, cu tot vinitul ce va fi.

Iar care frate dintru frații noștri să va scula cu vro pâră pentru această moșie, noi acești frați(i) ce scriem mai sus, am socotit să-i dăm într-alt loc unde-i va plăcea dintr-alte părți, căci noi n-am vândut această moșie, ce o am dat danie svintei besearici pentru sufletele lor ș-a noastre. Iar care frate, sau sor(ă), sau nepot, sau strănepot, după cuvântul nostru să va scula a-nto(a)rce sau a face alte lucruri făr(ă) de cale, să hie trecleat și procleat de trei sute și 18 oteț, amin.

Și când am făcut acest zapis și această tocmal(ă), s-au prilejit mulți oamen(i) buni megeiaș di penpregiur: Eladie ot Cruce, și Gligorie vătav, și Dumitrașcu Catargiul, și popa Vasilie ot Spăriaț(i), și Sălevăstru ot Cruce Viș, și Toma ot tam, și Apostol stărpul, și Chirila, frate-său.

Deci noi acești oameni buni și bătrâni, văzdind tocmal(a) și danie de bună voe, ni-am pus dégetele și iscăliturile ca să hie de mare credință în veaci.

L<1>t<o> =zrl̀pz <7187 / 1678> m<e>s<é>]a oc<tomvrye> cÆz <27>.

Ion Ulog; + Vas(i)lie; + Văsiian; Toader; + Măcenca, ctitorii.

+ Eu, Iftimie am scris.

+ Eladie vornic.

+ Dumitrașco Catargiu.

Popa Vas(i)lie, iscal, ot Pițcani.

Apostol.

Az, Gligorie, iscal.

<Pe verso-ul filei a doua>: + Zapisul di dani(e) di la Ion Ologul cu frat(i) lui cari este la Șoldești pri Zăbrăuț; Ot Șoldești; Ion Ologul cu frații lui și cu soru-sa Măcinica; Rămășit(ă).

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/8. Original, difolio (30, 3 x 21 cm.), filigran, rupt puțin la îndoituri, pătat, 2 sigilii inelare în fum; idem, Manuscrisul nr. 591(Condica Mănăstirii Brazi), f. 33v. (are octombrie 26); idem, *Fond Mănăstirea Bogdana*, XVII/9, nr. 6. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 88, nr. 308 (rezumat).

3. 1<6>87 (7<1>96)[1] noiembrie 3

+ Adecă eu, Mariia, fata Iugăi de Șoldești, scriu și mărturisăscu cu acest adevărat zapis al meu la mâna svinții sale părintelui Lavrintie, ipiscupul de Rădăuți, pe cum am vândutu a mea diraptă moșie, un pământu în țarina de gios, în vale de Șoldești, alăturea cu viia părintelui, pi din gios, de nime silită, nici asuprită, ce de a mea bună voe, am vândutu denaintea a mulți o(a)mini buni, anume Vărlan călugărul snă Ignat, și Duță, și Macoveiu, și Oprea Muntan, și Irimiia, și Gliga.

Dici noi acești o(a)mini buni, vădzindu tocmală de bună voe și plată deplin, ne-(a)m pus și dégetele ca să hie de credințe.

L<1>t<o> =zÌkq <7096 / 1578>[1] noem<vrye> gÆ <3>.

Eu, Simion, încă m(-am t)[2]âmplat; Vărlan; Duțe; Macoveiu; Oprea; Irimiia; Gliga.

Az, Tod<osie> German, iscal <m.p.>.

Az, S<avi>n (?) Komărtan, iscal <m.p.>.

Az, Solomon, iscal <m.p.>.

<Pe verso>: Zapis ot fata Iugăi pe un pământ o(t) Șoldești din vale lu(i) Lavrinte; Cercetat la comisia hotărâtului Șoldeștilor la 8 decemvr(ie) (1)837 <ss>; 25; În vale; No. 14.

<Alte însemnări>: 7206 / 7096 / 1587 noemvr(ie) 3; 260 ani; Zapisul Mariei, fată Iugăi din Șoldești, prin care vinde dre(a)pta sa moșie Episcopului de Rădăuți păr(intelui) Lavrentie; Rupt în doă bucăți; No 1[iu]; Pach(et) 34; Sch(itul) Brazii, metohu Mitropoliei din Iași; Data greșită Cf. Bradi, pach(etul) 36, nr. 3 și 28 passim.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/1. Original (30 x 21 cm.), rupt, cu văleatul: 7096; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 36, cu văleatul: 7296.

EDIȚII: CDM, IV, p. 251, nr. 1117 (rezumat).

[1] Văleat greșit; Lavrentie ajunge episcop în 1689.

[2] Rupt.

4. <1689 septembrie 1-1690 august 31> (7198)

+ Adec(ă) eu Su(a)re, și eu Gligorie, și eu Alecsandru, ficiorii Savei Poravei de la Șuldești, scrim și facem știre cu cesta adevărat zapis al nostru, de nime sâliți, nici nevoiți, ce de bonă voi a no(a)stră am dat un zapis ce avem de compărator(ă) ce avem de la Condre, și de la Nasuiue[1], și de la Sămion, l-am dat danie să fii (sfin)ție(i) sale părintelui vlădicăi Lavrintie de la sfinta mănăstire de la Rădăuțu, l-am dat danie să-i fie pentru sufletul părinților noștri și al nostru. L-am dat danie să fie moșie d(rea)[1]ptă neclătit în veci sfintei mănăstiri care să faci la Bordoșăști[3], și să ne (s)crii părinți(i) și pre noi la sfântol pomelnic.

Însă această moșie ce (s)crie mai sus ce om dat danie este compărătoră din parte de giusu și om dat precum spune zapisul, ce li s-a alege parte lor de pre alți razeș(i) co tot vinitol precom le

spone zapisul cel comparator. Iar cari s-arî ispiti a into(a)rce să fii afurisit și pru(c)let, și să-i fac(ă) trupol lui negru la[4] Iudei cine a înto(a)rce.

Și pentru credința am iscălit și ne-(a)m pos și degetel(e). Și-n tocmala no(a)stră s-au prilejet mulți oamin(i) buni și bătrâni, anome popa Vas(i)lie de Spărieți, și Bejan, (și) Iladie ot Cruce, și Costantin Țapol ot Cruce.

Și eu Todosie Gherman am scris zapisul și molți oamini s-au prilejito la această tocmală carii să vor iscăli mai gius.

Let =zrìai <7198 / 1689 septembrie 1-1690 august 31>.

+ Popa Vas(i)lie ot Spăriaț(i), iscal.

+ Suare; + Gligori; + Alicsandru.

Az, Twd<osye> German, iscal <m.p. >.

Az, Costa(ntin); Bejan; Iladie.

Neculai.

<Pe verso>: Ot So(a)re i Gligorie parte Condrei și a lui Nasoe și a lui Simion; Lavrentie; N. 53. 7198/1690.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/8. Original (29,7 x 21,3 cm.), filigran, rupt la îndoituri, lipit, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 68v.

EDIȚII: CDM, IV, p. 286, nr. 1266 (rezumat).

---

[1] Neculai în Manuscrisul nr. 591.

[2] Rupt.

[3] Burdujești în Manuscrisul nr. 591.

[4] „ca al", în Manuscrisul nr. 591.

5. <după 1691 (7200) octombrie 14>[1]

+ Adec(ă) eu, Ion, nepotol loi Merăoță sân Orâta[2], din sat din Șuldești, (s)crim și facem știre cu cestu adevărat zapis al meu, de nime sâlit, nici nevoit, ce de bonă voie a me, am dat o giumătate de pogon de log[3] în satu în Bordoșăști danie săfințâi[4] sale părintelui Lavrintie, vlădicăi de Rădăuțu, să fie pomană la sfânta mănăstire care să faci la Bordoșăștii. Și să aibă sfinție sa părintele a ne (s)crie la pomelnic și pre noi și pre părinții noștri.

Și[5] cându i l-am dat s-au prilejit molți o(a)mini bon(i)[5] și bătrâni, anome Andrunic, și Ariton Amărinei, și Vas(i)lie Ignat, și Toader so (?) brat Vas(i)lie, și Lopol[6] meșterol, și Necolaiu, comnatul lui Isac. Și eu Todosie Gherman am scris zapisul și s-au prilejit mulți oamini boni, carii s-au iscălit mai gius. Și eu pentru credința me-(a)m pos degetol.

Lopol[6].

Az, Tod<o>sy<e> German, iscal <m.p. >.

+ Andrunic; + Ariton; + Vas(i)le Ignat; + Toader; + Ion; + Necolaiu; So(a)re; Păntelei; Simion; Enachie; Ilie.

<Pe verso-ul filei a doua>: Făr(ă) dată; No. 43; Daaniia lui Ion, nepot lui Mirăuț din siliștea Burdușeștilor, gium(ă)tate de pogon; Lavrente; 44; S-au scris. 44.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/26. Original, difolio (30 x 21,3 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 83.

EDIȚII: CDM, IV, p. 316, nr. 1409 (rezumat).

[1] Datat după diata lui Teodosie, fost mitropolit, din 1691 (7200) octombrie 14.
[2] Urâta.
[3] loc.
[4] sfinției.
[5] Rupt.
[6] Lupul.

6. **<după 1691 (7200) octombrie 14>[1]**

+ Adec(ă) eu, Ștefana, fata lui Ioniță ot Ciolănești, (s)criu și mărtoris(e)sco co cest adevărat zapis al meu, de nime sâli(ă), nici nevoită, ce de bonă voie a me, am vândot 2 blăni la Dombrăviță sfinții sale părântelui vlădicăi ipiscopului de Rădăuți, care blăni sintu la Donbrăviță, să fii direaptă ocină și moșie sfinți sale în vece.

Și într-această tocmală s-au prilejit molți oamini boni, carii s-au iscălit mai gius. Și eu Todosie Gherman am (s)cris zapisul.

+ Ștefănie.

Popa Vasilie.

Az, Tod<o>sy<e> German, iscal <m.p. >.

+ Vas(i)lie Ignat.

+ Anghel, martur.

<Pe verso>: Făr(ă) dată; No. 44; Doo blăni Dâmbrăviț(a); De la Lavrentie; Gânbul.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/27. Original, difolio (29,5 x 21 cm.), filigran, rupt la îndoituri.

EDIȚII: CDM, IV, p. 316, nr. 1409 (rezumat).

[1] Datat după diata lui Teodosie, fost mitropolit, din 1691 (7200) octombrie 14.

7. **<după 1691 (7200) octombrie 14>[1]**

+ Adec(ă) eu, Io(a)na, feme(ia) lui Postolachi, și co ficiori(i) mei, co Vasile și co Enachi, scrim și facim știri co această adévărat(ă) scrisuare a no(a)str(ă)[2] com am vândot toată parte no(as)tră de moșii ce ni s-a alege în sălește în Bordoșăști, săfinții sale părintelui vlădicăi lui (L)avrentii, ipiscopolui de Rădăoțu. Și ne-(a)u dat sfinții(a) sa și bani gata 5 lei bătoți, și i-am arătat sfinți(ei) sale 3 pământuri până ne s-a alege și altă parte de moșii, un pământo ce lovește co capătol în pomii noștri și 2 pământori ce lovăsco gorapă râolui la cireșii lui Cărjănie.

Și aceast(ă) mărtorii am scris eu Todos(ie) Gherman ca ca s(ă) știie. Și s-au prilejit și Vas(i)lie Ignatu acole și molți oamin(i) boni car(i)li s-au iscălit mai gius.

+ Vas(i)lie.

Az, Tod<o>sy<e> <German>, iscal <m.p.>.

<Pe verso>: Ioana, fămeia lui Postolach, parti lor din siliști Burdașiști; Lavrente; 18; S-au scris. 18; Făr(ă) an, făr(ă) lună; Zapisul Ioanei, fămei lui Postolache cu fii săi, prin care vând toată partea lor de moșie din Burdușăști vlădicăi Lavrentie, episcop Rădăuțâl(o)r cu 5 lei; Ruptă coperta, asăminea rupt și pe la îndoituri; N. 35; N. 30, Schitul Brazi, pach(etul) 28, a Mitropolii 86.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/30. Original, difolio (20,5 x 16,5 cm.), rupt la îndoituri și margini; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 72v.

EDIȚII: CDM, IV, p. 316, nr. 1411 (rezumat).

_____

[1] Datat după diata lui Teodosie, fost mitropolit, din 1691 (7200) octombrie 14.

[2] Rupt.

8. **<după 1691 (7200) octombrie 14>[1]**

+ Adecă eu, Ion, ficiorul lui Postolachi, nepotul Zmăcei, scriu și mărturisă(s)cu cu acestu adevărat zapis al meu, de nime sâlit, nici asuprit, ce de bonă voie me am vândut o bocat(ă) de loc ce mi s-a alege în sălișteîn Bordoșăști, ce este pe din gius de țintirimol sfintei mănăstirii, din cireș până în pomii Petricăi, care loc face în lat 10 stânjini și longo 25; i-am vândot sfinție părinteloi vlădicăi lui Laavrinte, ipiscopului de la sfânta mănăstire de la Rădăoțu. Și me-(a)u dat sfinție sa 1 leu, bani gata, bani buni.

Și cândo i-am vândot ce scrii mai sus s-au prilejit molți oamin(i) boni și bătrâni, anome Alecsa, și Tănasie călogărul, și Toader cruitor, și Vas(i)lie, nepotol Drăgoțui și molți oamini boni și bătrâni carii (s)[2]ă vor iscăli mai gius.

Și eu Todosie Gherman am (s)cris zapis(ul)[2]. Și pentru credința am i(scă)[2]lit. Și eu Dumitrașco încă m-am prilejit.

+ Ion; + Alecsa; + To(as)der; + Vas(i)lie; + Dumitrașco.

Az, Tod<o>sy<e> German, iscal <m.p.>.

+ Vas(i)lie Ignat; + Toader; + Pătrașco; + Opre.

Az, Cărsti iscal <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapisul Zmăcei la Burdușiști pe o bucată de loc la bisărică; Lavrente; 31. N. 31; Făr(ă) an, făr(ă) lună; Zapisul lui Ion, fici(o)r lui Postolache, prin care vinde episcopul(u)I de Rădăuț(i) Lavrentie pentru m(ă)n(ă)stire un loc al său din Burdușăști; Rupt pe la îndoituri; No. 36; No. 31. Schitu(l) Brazi, pach(etul) 28, a Mitropolii 86.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/31. Original, difolio (29,8 x 20,7 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 73v.

EDIȚII: CDM, IV, p. 317, nr. 1412 (rezumat).

_____

[1] Datat după diata lui Teodosie, fost mitropolit, din 1691 (7200) octombrie 14.

[2] Rupt.

9. **<1691-1695> decembrie 23**

+ Adecă eu, Dragomir, nepotul lui Țarină, și cu făm(e)ia mea Tudora, scriu și mărturisăscu cu acest adevărat zapis al meu la mâna svinții sale părintelui vlădicăi lui Lavrintie, i-am vândutu a mea diraptă ocină și moșie ce iaste pe lângă partea Radului pi din sus din Hălășteuțu până în drum și până în Zăbrăucior, și me-au făcut plată deplină.

Și când s-a făcut această tocmală au fost mulți o(a)mini buni carii s-au iscălit mai gios. Și eu Dragomir pintru credința me-am pus și dégetul ca să hie de credințe. Și eu Bejan snă Iladie am scris zapisul ca să să știe.

Mes<é]a> dece<m>vri<e> cÆg <23>.

Eu, Dragomir, vânzătorul; Vasilie; Ignat martur; Simion; So(a)re; Gogol; Andronic; Ilie; Pinteleiu.

Az, Tod<osye> German, iscal <m.p.>.

Az, Bejan, iscal <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Ot Burdușești vândzarea lui Dragomir din siliște 1 pogon și o prăjină; Lavrente; S-au scris, 17; dec(em)vr(ie) 23, făr(ă) an; Zapisul lui Dragomir, nepot lui Țarină, prin care vinde vlădicăi Lavrentie, episcop de Rădăuți, moșiia sa din Burdușăști; No. 26; N. 36. Schitu Brazi, pach(etul) 28, a Metropolii 86.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/36. Original, difolio (29,8 x 21, 5 cm.), filigran, rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 78; Datat după diata lui Teodosie, fost mitropolit, din 1691 (7200) octombrie 14 și după diac.

EDIȚII: CDM, IV, p. 319, nr. 1425 (rezumat).

10. **<1691-1695> decembrie 29**

+ Adecă eu, Andronic și frate-meu Ion, ficiorii lui Precup din Mărăști, și Mărina, fata Radului de Burdușești, scriem și mărturisim cu acest adevărat zapis al nostru la mâna svinții sale părintelui Lavrintie, ipiscopului de Rădăuți, ca să hie de mare credințe, pe cum ne-(a)m îndurat noi de bună voia no(a)stră și am dat daniia no(a)stră dir(e)aptă moșie pentru sufletele no(a)stre și părinților noșstri[1], care loc 7 prăjini în lat.

Și această danie câ(n)d am dat s-au dat denaintea a mulți o(a)mini buni, carii s-or iscăli mai gios. Și pintru credința ne-(a)m pus și dégetele ca să hie de credințe.

Și eu Bejan snă Iladie am scris zapisul.

MEs<é]**a**> decemvr<ye> cÆø <29>.

A(n)dronic; Mărina; So(a)re; Enachi; Vasilie; Ion; Simion; Pinteleiu.

<Pe verso>: Făr(ă) an, dec(em)v(rie) 29; ~~N. 30~~; Daaniia lui Andronic ș-a lui Ion ș-a Mărinii, feméia lui Ariton, fata Radului din Burdușești; Lavrente; 43. S-au scris. 43.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/6. Original, difolio (30 x 21, 8 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 74v.; Datat după diata lui Teodosie, fost mitropolit, din 1691 (7200) octombrie 14 și după diac.

EDIȚII: CDM, IV, p. 320, nr. 1429 (rezumat).

[1] Așa în textul documentului.

11. **<Circa 1691>**

Un zapis de la Nacul, și Ursul Căpriian, și Apostu sin Fition, cum au vândut partea lor din Burdujești lui Postolache, din pomi(i) lui Mihăilă până în hăleșteul Vântului, și Apostolăchio(ai)a[1] au vândut acea parte vlădicăi Lavrentie, să s(e) știe.

Arhivele Naționale Iași, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 79. Rezumat. Datat după documentul din 1691 (7200) octombrie 14.

EDIȚII: CDM, IV, p. 320, nr. 1431 (rezumat).

[1] Postolăchioaia.

12. 1692 (7200) iulie 18, Românești

+ Vas(i)lie Bainschii sărdar. Scriem la tine pris(ă)car de la Zăbrăuț, și la tine morar. Alta vă fac știré. Iată, să știi c-am dat pre sama svinției sale părintelui Lavrentie arhiepiscopului, să vă ia sama de bucate ce-s pre sama vo(a)stră, că le-am dat tot svintei beserici ce va să s(e) facă acolo, prisaca cu stupii și mo(a)ra, și giumătate de pivă.

Deci să aveți a asculta de svinție sa părintele întru tot ce va da învățătur(ă). Aceasta scriem.

Ÿ Rom<ă>neºi l<1to> =zsÌ <7200 / 1692> 6li<e> iÆy <18>.

Vasile Ba1nsci sărdar <m.p.>.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/23. Original, difolio (16 x 10,5 cm), filigran, rupt puțin la îndoituri și margini.

EDIȚII: CDM, IV, p. 334, nr. 1489 (rezumat).

13. 1692 (7200) iulie 24

Zapisul sărdariului Vasile Bai(n)schie ce au dat danie vlădicăi Lavrentie moșie de la Fitionești, precum scrie în zapisul din urmă a răzășilor, și aici așa.

Adecă eu, Vasile Bai(n)sche sărdariul, și cu soțul meu Tudosca, scriem și mărturisim cu acest adevărat zapis al nostru, precum noi, de nimene silit(i), nici nevoit(i), ci de a noastră bună voe, am dat și am dăruit a noastră dreaptă ocină și moșie, din siliștedin Fitionești, ce iaste la ținutul Putnii, pe apa Zabrăuțului, sfinții sale părintelui Lavrentie, arhiepiscopului de Rădăuț(i).

Care moșie am avut de danie de la Soare, și de la Grigorie, și Alecsandru brat lui Soare, feciorii lui Ion Feteon, și de la Crăciun, cumnat lui Soare, și soțul său, Marie, și de la Ilie, nepotul lui Soare, 54 de paș(i), tij de la Fitionești, în coasta dealului despre apus, alăturea cu hliza lui Gheorghiță Mazăre pe din sus, la deal până în zarea dealului, și la vale până supt deal în cărarea care vine din sus în gios. Și pasul iaste de șasă palme.

Așijderea i-am dat sfinții sale și un izvod de părți de moșie iară tot la Fitionești, din bătrânul Cordeleștilor, pe care părți de moșie am dat pâine în foamete pe chizășiia lui Soare, și nu s-au ales acele părți, un pământ Arsănie, un pământ Guguleasă, trii lei bătuț(i), pe toată partea Chițigoească, câtă să va alege din bătrânul Cordeleștilor, și un leu Ursului, nepot Chițigoesi(i) tij pe toată partea lui din bătrânul Cordeleștilor.

Aceste părți, toate ca să aibă sfinție sa părintele a strânge pe Soare chizășul să le aleagă și să facă și zapis, ca să le stăpânească sfinție sa părintele. Și dupe acest zapis a noastru, să aibă sfinție sa a-ș(i) face și dresă domnești, și să fie moșie sfintei biserici neclătită în veci.

Și pentru mai mare credință am iscălit singur cu mâna mea, ca să s(e) crează.

Let =zsÌ <7200 / 1692> iul<ye> cÆd <24>.

Vasilie Bainschie, iscal.

Arhivele Naționale Iași, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 76. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 335, nr. 1494 (rezumat).

14. <1692 septembrie 1-1693 august 31> (7201)

+ Adec(ă) eu, Todosie sân Gherman, scrim și facem știre cu cesto adevărat zapis al meu, de

nime sâlit, nici asuprit, ce de bonă voiea me, am vândot sfinție sale părinteloi Lavrintie, vlădicăi de Rădăoțu, o blană ce merge alatore co pomii vărolui popei lui Vârșă pe din sus din izvor, până în drum de longă, iar în lat de 10 paș(i).

Și me-(a)u dat sfinție sa ban gata 10 potrunici ban(i) boni. Și cându am făcot această tocmală s-au prilejit molți oamin(i) boni, anome Vas(i)lie Ignat, și Gliga, și Simion zet Gliga, și Acsintie, și și[1] Anghel, și molți oameni boni cari să vor iscăli mai gius.

Și pentru mai mare credința am iscălit ca s(ă) fi(e) de credință, și s-au pos și sămnu o pe(a)tră să s(e) știe.

L<1to> =zsìa <7201 / 1692 septembrie 1-1693 august 31>.

Az, Tod<o>sye German, iscal <m.p.>.

+ Gliga; Simion zet Gliga; + Vas(i)lie Ignat; + Și eu Ion sân Du(m)brăvan m-am prilej(it); + Anghel.

+ Popa Vas(i)lie ot Spăriați, iscal.

+ Și eu Simion sânt martor precum au dat părintele Lavrintie ban(i) lui Todosie și (am) pus dégetul.

Soare, martur.

<Pe verso>: 7201/1693 făr(ă) lună; 155 ani; No. 13.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXI/13. Original (27 x 14, 6 cm.), filigran, rupt puțin la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 79.

EDIȚII: CDM, IV, p. 356, nr. 1594 (rezumat).

[1] Repetiția conform documentului.

15. <1692 septembrie 1-1693 august 31> (7201)

+ Adecă eu, Ioana Apostolăchioae și cucunii miei, anume Vasilachie și Enachie, și cu fiicele méle, Păscălina, Anița și Sohiia, scriem și mărturisim cu această a noastră adevărată scrisoare precum eu cu cuconii miei m-am învoit de bună voia noastră și am dat a noastră direaptă cumpărătură din sat din Burdușești, o am dat daanie pentru s(u)fl(e)tele părinților noștri și pentru s(u)fl(e)tele noastre, sfinții sale părintelui Lavrentie, ep(i)sc(o)pul de Rădăuț, și ca să fie sf(i)ntei bisearici caré acmu de nou o face sf(i)nția sa cu agiutoriul lui Dumn(e)dzău întru numele Adormirei Preacuratei Ficioare și a lui Dumn(e)dzău Năs(că)toare Mariia.

Și această cumpărătură iaste de la Moisei, fratele popei lui Stratulat, cumpărată de soțu mieu Postolachie o parte de loc cu pomi, din cheiatoarea casei tatăl(ui) lui Moiseiu până în fântâna dulce, cu toț(i) pomii câț(i) se vor afla, precum spune zapisul cel (v)[1]echiu.

Așijdiril(e) și altă p(ar)[1]te de loc tot alăturea (cu această)[2] până în hălășteul Vântului, precum scrie zapisul cel vechiu de cumpărătură ce-am cumpărat de la Nacul, și de la Ursul Căpriian, și de la Apostol, ficior lui Feteon, caré parte s-au cumpărat când foametea cea mare, drept un mascur gras drept trei taleri și drept o mierță mălai 1 taler, și un taler bani. Acesté părți de cumpărătur(ă) le-am dat danie precum iaste scris mai sus, însă în lat den fântâna dulce până în drum.

Și la daaniia noastră s-au tâmplat mulți oameni buni megiaș(i) și alții carii s-au iscălit și ș-au pus dégetele mai gios. Și pentru mai mare credință ne-am și noi dégetele.

L<1t<o> =zsìa <7201 / 1692 septembrie 1-1693 august 31>.

+ Ioana; Vasilachie; Enachie; Păscălina; Anița; Sohiia.
+ Popa Vasilie ot Spăriați(i), martor.
Oprea.
Popa Neculaiu tij Spăriiați(i).
Irimiia; Gavril s(i)n Irimiia; Vas(i)lie Ignat, martur.
Az, Tod<o>sye German wt Bordo[ăºi, iscal <m.p.>.
Soare, martur; Vas(i)lach(e) s(i)n Obreajie.
+ Ion Dunbrăvan, martur.
+ Simion Arsănie, martor.

Mai pre urmă s-au dat 7 lei bătuți în mânule îi Po(s)tolăchioae pe acea moșie ce-a fost din daanie. Lavrente:

<Pe verso>: 7201/1693, făr(ă) lună; 155 ani; Ioana Postălăchiaoe ot pop(a) Stratul.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXI/14. Original (30, 8 x 21, 2 cm.), filigran, rupt la îndoituri, lipit; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 73.

EDIȚII: CDM, IV, p. 356, nr. 1595 (rezumat).

---

[1] Rupt.
[2] Rupt; Completat după manuscris.

16. 1692 (7201) octombrie 3, Fițighinești

+ Adec(ă) eu Duma, ce-am fost pârcălab la ținutul Putnii, scriem cu acest adevărat zapis al meu, precum am dat parti Lupului Mehidințului din sat din Bordășești, din vatra satului, și din câmpu, și din păduré, și din poeni, și din tot locul, cu tot vinitul ce va hi, parti lui pe acel loc. Caré aceasta moșie loându-o eu pentru 12 lei, viindu eu cu cinstit(ă) carti mării sale lui vodă la dumn(ea)lui Zaharia clucearu, pentru care bani am datu eu la dumn(ea)lui Gavriliț(ă) vornicul și la Mitrea căpitanul, fiindu dumn(ea)lor hârtierii la ținutul Putnii, dat-am acești bani la dumn(ea)lor pentru satu pentru Hoiupești.

Deci trecându câtăva vrémé și setenii nedându-mi banii carii am dat pentru dânșii și i-am scos de la acel greu, grăit-am mării sale lui vod(ă). Măriia s(a) făcut-au cinstit(ă) carti mării sali la dumn(ea)lui Zaharia clucearul cum mai sus scriem, ca s(ă) vie dumn(ea)lui să-mi socotiască cu cu acei o(a)meni, ori se-mi de banii, ori să-m(i) pliniasc(ă) ce va găsi la dânșii.

Chematu-i-au dumn(ea)lui și m-au socotit cu dânșii și s-au aflat dați de mini pentru dânșii șepti vité și triidzăci de lei. Deci toți acei setini la cisla lor socotitu-s-au și au ales asupra Lupului Mehidințului doispreci lei. Deci hiindu el în Țara Muntian(e)ască, datu-mi-au toți răzeșii parti lui din Bordoșești.

Deci dumnialui Zaharie clucearul pos-au dzi răzeșilor de acel loc în doo septămâni ori să-m(i) de bani(i) acei 12 lei, ori să fiu volnic a stăpâni acea moșie.

Deci plinindu-s(e) dzoa și banii nedându-mi, socotit-am și am dat ace parti toat(ă) acelui om a Lupului Mehidințul svinții sali părintelui chir Lavrintie, episcopul de Rădăuți, ca se fie diriaptă ocin(ă) și moșie svinții sale pentru o sv(â)ntă beseric(ă) ce esti să fac(ă) svinția s(a) carele mai sus esti pomenit, ca de acmu înnainte în vici a svinții sali ca se fie acestu loc careli mai sus esti pomenit.

Și cându am făcut acestu zapis, fost-au dumn(ea)lui Ilie, ce-au fost clucear mare, și dumn(ea)lui Zaharie, ce-au fost clucear și alți boeri carii mai gios sintu iscăliți. Și eu pentru

credința am iscălit ca se s(e) știe.

U Fi]ingeºi, l<1>t<o> =zsìa <7201 / 1692> octomvr<ye> gÆ <3> d<0>nă.

Az, Ilie Nac<u> biv vel cluk<er>, iscal <m.p.>.

Martur și am scris și zapisul.

Zahary' biv cluk<er> <m.p.>.

(…).

So(a)re ot Zăbrăuț, martur.

+ Popa Vălcul ot Cruce, martur.

+ Axintie, martur.

+ Iftimi Fusul ot Cruce, martur.

Ion Ulogul ot Cruce Viș, martur.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7201 / 1692 octomvr(ie) 3; 155 ani; No. 7. Zapise (…) pentru Zăbrăuț. No. 7; Partea Lupului Mehedințului ot Burdușești; S-au scris 26.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXIX/7. Original, difolio (30,3 x 20,5 cm), filigran, rupt puțin la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 67v. Copie; idem, *Fond Mănăstirea Brazi*, XIX/25, nr. 7, au data octombrie 2.

EDIȚII: CDM, IV, p. 338, nr. 1513 (rezumat).

17. 1692 (7201) octombrie 10

Adecă eu, Irodiia, fata Prohirei, nepoata îni Căzăco(a)e de la Burdușești, și cu ficiorii mei, anumi Gligorașcu, și Ioniț(ă), și Io(a)na, și Stanca, scriem și mărturisim cu cest adevărat zapis al nostru, precum noi de bun(ă) voia noastră, de nimi siliți, nici asupriți, ce de a noastră bun(ă) voe am vândut a noastră direaptă ocină și moșie ce avem la sat la Burdușești de la părinții noștri, de mama noastră Profira, și de mătușe noastră Măriia, fétele îni Căzăco(a)e, căci murind mătușe-mea și frate-său Arhip, și neavând ei ficior, am luat eu partea mătușe-mea Măriei, iar a lui Arhip parte s-au venit Oprei, ginerele lui Tiron.

Deci această moșie am vândut-o noi svinție(i) sale părintelui Lavrentie, episcup de Radăuț(i), direpț 12 zloț(i) bit, ca să-i fie svinție(i) sale direaptă ocin(ă) și moșie în veaci, cu tot venitul ce să va al(e)ge, din vatra satului, din silișteși pomăt, și din vad de moară și din câmpu, cu tot venitul ce va fi de îmă mea Profira, și de la mătușe-mea Măriia, părțile lor ce să vor veni, ca să fie svinției sale în veaci, căci eu am întrebat pre toț(i) frații noștri ca să o sprijenească ei decât alții streini. Ei dzisără că n-au nici o putére să o sprijiniască, ce-am vândut-o svinției sale. Și când am vândut și am făcut acest zapis s-au tâmplat mulți oameni buni, boiari, preoți, megeaș(i) carii toț(i) au iscălit și dégetele ș-au pus mai gios să s(e) criaz(ă) și să s(e) știe în veaci.

L<1>t<o> =zsìa <7201 / 1692> oct<omvrye> yÆ <10> d<0>ni.

Irodiia; Glig(o)rașcu; Ioniț(ă); Io(a)na; Stanca.

Zaharyé biv cluk<er>.

Opre zet lui Tiron.

So(a)re martur ot Zăbrăuț(i).

Axinti martur ot tam.

+ Preotul Vâlcul m-am tânplat de faț(ă).

Ion Ulogul m-am tânplat de faț(ă).

Eu Iftimie Fusul am scris zapisul.

Dintr-acești 8 lei au luat 4 lei Ion zet Armancăi cumnat, nepot Ignățeștilor.

<Pe verso-ul filei a doua>: 155 ani; 7201/1692 oc(tom)vr(ie) 10; + Partea Irodii, fata Prohirii ot Burdușești. Lavrente; Vadul Ignățeștilor.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/12. Original, difolio (30 x 21,4 cm.), filigran, rupt puțin la îndoituri, pătat, lipsă 1/3 din f. a 2-a; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 54.

EDIȚII: CDM, IV, p. 339, nr. 1516 (rezumat).

18. 1692 (7201) decembrie 14

Adec(ă) eu Todosie, ficiorol loi Gherman de Ciolănești, scriu și mărtorisesco cu cesto adevărat zapis al meu, com am vândut un pământ în Burdușești, din sus de sălește, direpto 2 orți bătuți săfinție sale părintelui Lavrintie ipiscopului de Rădăoți.

Și cându l-am vândut s-au prilejit egomenol de la Sv(â)nta Vineri, și domne(a)lui Dumitrașco stolnicol Ceaor.

Și pentru credința am și escălit.

V<ă> l<1>t<o> =zsla <7201 / 1692> myes<é>]a dec<emvrye> yÆd <14>.

Az, Tod<o>sy<e>, iscal.

† ὁ ἡγούμενος τῆς ἁγίας παρασκευῆς Τιμόθεος <† egumenul Sfintei Vineri Timotei>.

Ceaur (?).

<Pe verso>: + 1 pot(ronic) tij dat lui Todosie la Iași să fie pentru moșie undeva avea.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7201/1692 dec(em)vr(ie) 14; 155 ani; Zapisul lui Todosie, ficior lui Gherman de Ciolănești, prin care vinde păr(intelui) Lavrentie episcop Rădăuțâl(o)r un pământ din Burdușăști.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/13. Original, difolio (21 x 16,5 cm.), filigran, rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591(Condica mănăstirii Brazi), f. 79.

EDIȚII: CDM, IV, p. 341, nr. 1527 (rezumat).

19. 1693 (7201) aprilie 6

+ Adec(ă) eu Ion, și eu Todor Covrig, cu surorile no(a)stre, ficiorii lui Vas(i)lie, nepoți Andreicăi, scrim și mărtorisim cu sufletele noastre de nime sâliți, nici asupriți, ce de bonă voia no(a)stră am dat parte(a) no(a)stră de moșie din sat din Burdoșăști, câtă ni-i vine și câtă avem, om dat sfinție sale părintelui vlădicăi ipiscopului de Rădăuțu lui Lavrintie, ca să fie sfinție sale direptă moșie și sfintei (bi)[1]săreci care (hram)[1] să numește Afirewpenie Ma(i)cei Domnului Hristos. Și dau jiriște casăi cu pomi cu tot, și i-am mai dat o bocat(ă) de loc pe lângă pomii lui Obrej(a), cât să va alege parte(a) no(a)stră, om dat danii pe com mai sus scrie, să ni fie pomană, iar sfi(n)ție sa aiubă a ne scri la sfântol jirtvănic, pe părinții noștri și pe noi aș(ij)direle. Și noi surorile lui Ion și a lui Todor, eu Ioiana, și eu Acsinie, și eu Antimie, și eu Alicsandra am dat să ne scrie și pe noi la pomelnic.

Și s-au făcot acestu zapis dinainte a molți oamini bo(ni)[1] și bătrâni, cari au iscălit și ș-au pus și degeteli mai gius, să fi(e) de credi(n)ți.

Și eu Todosie Gherman am scris zapisul să s(e) știi.

Vălet =zsìa <7201 / 1693> mes<é]**a**> ap<rilye> qÆ <6>.
+ Ion s(i)n Vas(i)li.
+ Todor tij; + Io(a)na tij; + Acsinie tij; + Antimie tij;+ Alicsandra tij.
Popa Vasilie martor.
Az, Tod<o>sy<e>, iscal.
+ Sămion; + Arsenie; + Irimi(a);+ Duță;+ Vas(i)lie; + Opre;+ Soare martur.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapis de daanie de la Tudor, ficior lui Vasilie Covrig, pe partea lui ot Burdușești.
Și preste daniia lor le-am dat o vie de la Cruce ce-am avut ot părintele Teodosie;
Cumpărătură hălești eului ce-au cumpărat Murguleț ot Postolachie drept 16 (?)[1] lei iaste.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/14. Original, difolio (32,2 x 21,5 cm.), rupt, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 55.

EDIȚII: CDM, IV, p. 347, nr. 1554 (rezumat).

[1] Rupt.

20. 1693 (7201) iunie 8

+ Adecă noi toț(i) moșinașii din sat din Burdușești, scriem și mărturisim cu această adevărată scrisoare a noastră, precum noi de nime siliți, nice asupriți, ce de bună voia noastră, pentru s(u)fl(e)tele părinților, moșilor și strămoșilor noștri, am ales locul țînterimului unde au fost și mai dinainte biserică și siliștea moșilor noștri în Burdușești, 30 de paș(i) în lat și-n lungu, din pomii Petrecăi, unde s-au pus și o piatră spre răsărit, până în sălci(i).

Deci această daanie a noastră am ales noi, noi toți moșinașii, din trei bătrâni den tute tréle părți a trei bătrâni, de o am făcut vătaștina sf(i)ntei besérici, și o am dat daanie sf(i)nții sale părintelui chir Lavrentie, ep(i)sc(o)pul Radauți, să facă sf(â)nta besérică întru lauda lui Dumn(e)dzău și-ntru numele Prea Sf(i)ntei și Preacuratei a lui Dumn(e)dzău Născătoarea stăpâna noastră de pururea Ficioară Mariia și-ntru ertare de păcate a toți pravosla(v)nicii creștini și ale noastre.

Și la această d(a)[1]nie și dreaptă alesitură ne-am aflat noi de față și am dat anume noi cu toții: întâi, eu Soare cu frații miei Gligorie și Alexandru, și eu Savatiia Petricească, și eu Axintie Crancul, și eu Duță, ficior lui Pișcar, și eu Todor Covrig cu frații miei, anume Ion, Ioana, și eu Ion, ficior lui Dumbravan, și eu Todosie Gherman din Mijloceani, și eu Simion Arsenie, și eu Șolomon, ficior lui Obrejie, și eu Irimiia zet lui Arsenie, și eu Vasilie Ignat și cu frații miei, cu Toader, și cu Pătrașco, și eu Ion, nepot lui Velicico, și eu Drăgăliță, fata lui Dumbrăvan, și eu Ion, ficiorul Radului, și eu Simion Gogul, nepotul Sturdzii.

Noi aceștea toți de bună voia noastră am ales și am dat daanie, precum scriem mai sus ca să fie pomenire părinților, și moșilor și strămoșilor noștri.

Și pentru credință ne-am pus dégetele toți și iscăliturile, și alți o(a)meni de cinste și megiaș(i) carii ș-au pus iscăliturile și dégetele, pentru să s(e) creadză.

L<1>t<o> =zsìa <7201 / 1693> 6n<ye> iÆ <8> în zioa de S(ve)ti Ioan Novi.

Simion Arsănie; Silevăstru sân Gligăi; Vasilie brat Oprii; Ștefan sân lui Tiron; Costantin sân Todosie Gherman; + Simion zet Gliga; Mărica, fata popei Budei, nepoata Pietrei din Burdești; Gheorghiță sân lui Luician; + Mărina, fata Radului, + popa Vasâli ot Cruce,

martur; + popa Niculai Star(u)l ot Spăriați; + diiaconul Ionașcuot Spăriați;
Az, Tudos(ie), iscal.
Și eu, Savin Ciomârtan, încă m-am tâmpat la ce(…)[1] (…)[1] Zăburcenii (?).
+ Az, Damiian diiac, martur, ca să s(e) știe.
Și eu, Stămat(e) ot Cruce zét (…)[1].
+ Eu, Paladie snă Vasi(li)e ot C(r)uce Nij, mar(tor)[1].
+ Popa Vas(i)lie ot Spărțiaț(i), am is(călit)[1].

<Pe verso-ul filei a doua>: 7201 iunie 8; 155 ani; Daania tuturor moșinașilor din B(urdușești …)[1] cu toții să s(e) facă besérică / La Lavrente; S-au scris. 47; N. 10. 1693; Schitu Brazi, pach(etul) 33, a mitropolii 91.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/10. Original, difolio (29,6 x 21,2 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat, lipsă 1/3 din fila a doua; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 61v. - 62.

EDIȚII: CDM, IV, p. 349, nr. 1566 (rezumat).

[1] Rupt.

21. 1693 (7201) iunie 26

Adecă eu, Costantin Țeanchiul snă Irimiei de Străoani, scriu și mărturisăscu cu cest adevărat zapis precum am vândut un pământu la Străoani, la Ciungi, alaturea cu un pământu a lui Ion Balan, pe din gios de la săpăturile lui Grozav pe din gios.

Acesta pământ l-am vândut părintelui Lavrintie, vlădicăi de Rădăuți, și mi-au dat părinteli pe acel loc un leu bătut.

Așijderea am mai dăruit un razor, iar acolea din capul pământului acelui în rând spre Săcături ca să fie părintelui moșie neclătită în veaci și sventie bisearici de la Zăbrăuți.

Așijdérea și eu Vărlam călugărul încă am dăruit un razor, tot acolo ca s(ă) să fie noao pomană la acea svântă besea(ri)că neclătită în véci.

Și când s-au făcut acest zapis s-au prilejit preotul Vas(i)lie ot Spăriați, și Todosie vornic ot Cio(lă)[1]nești, și Paisei de Sovejea. Deci și noi acești carii mai sus sântem scris, pintru credin(ța) am iscălit să fie de mare credințe.

Vă d<0>ni Costantin Duca voivod.
V<ă> l<1>t<o> =zsìa <7201 / 1692> m<e>s<é]a> 6<nye> cÆq <26> d<0>ni.
Pis popa Vas<y>lie.
Er(o)monah Paisăe.
Vărlam.
Costantin.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7201/1693 iuni(e) 26; Zăbrăuțul. La Străoani, la Ciungi ot Ținchiul i ot Vărlan călugăr; Di la Străoani; Zapiseli ot Zăbrăuț.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/15. Original, difolio (33 x 21,5 cm.), filigran, rupt la îndoituri.

EDIȚII: CDM, IV, p. 350, nr. 1569 (rezumat).

[1] Rupt.

22. <1692 septembrie 1 -1693 august 31 > 7201

+ Adecă eu, Io(a)na Postal(o)c(hi)oe din Șoldești, scriu și mărturisăscu cu această adevărată scrisoare a me, de nime silită, nici asuprită, ce pentru lipsa no(a)stră am vinit la părinteli Lavrintie, vlădica de Rădăuți, și am luat bani 5 orți pe o parte de moșie di sat din Burdușești, cât să va alege par(tea) di siliște și din tot locul, parte(a) lui Ion Siliște, ficiorul Mândrului din Burdușe(ș)tii, pe zapis de cumpărătur(ă) ce-avem din mâna lui, careli am dat în mâna părintelui Lavrintie.

Și la această scrisoare s-au tâmplat mulți, carii s-au iscălit mai gios.

Și eu Nicolae sin popii lui Enachi am scris zapisul.

L<1>t<o> =zsl̀a (7201) <1 septembrie 1692-31 august 1693>.

Io(a)nna Postoloc(hi)o(a)e.

Vas(i)lachi.

Enachii.

Diiacon Agupieiu

Vasi(le) (?) si(n) Postoloc(hi)o(a)e / sin Postoloc(hi)o(a)e[1].

<Pe verso-ul filei a doua>: 7201/1693/ făr(ă) lună / 155 ani / Zapisul îi Po(s)tolăchioa(ia) din Burdușeni în silești. / Lavrente. / S-au scris. 21.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/17. Original, difolio (29,7 x 21,3 cm.), filigran, rupt puțin la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 72v.

EDIȚII: CDM, IV, p. 355, nr. 1593 (rezumat).

[1] Repetiția, conform documentului.

23. <1693 septembrie 1 -1694 august 31 >7202

+ Adecă eu, Ioana, făméia lui Postolachi, nora lui Solomon de Șoldești, depreună cu ficiorii miei, anume Vasilachi și Enachi, și cu alți frați ai noștri, scriem și mărturisim precum am vândut svinții sale părintelui Lavrintie, nește părți de ocină, cumpărătură de socru-miei, Solomon, care sântu pe valea Zăbrăuțului, partea Sorii pre zapis ce avem di cumpărătură de Șoldești și de Burdușești, din țarină, și din siliște, și din vad de moară, și din vad de pio, și din fânațe, și din fânațe[1], și din pădure, și din ogoară de cânepi, și di(n)[2] vinitul, pre unde să va alege partea Surorii, a treia parte. Și ne-au dat părintele pe acea moșie pe cât ne-am tocmit (…)[3] bani gata.

Așijderea iar am mai vândut părintelui și alti cumpărături de la Ion Dărăbanul și cu ficiorii lui, carii sântu scriși în zapis de dânșii pi toate cumpărăturile câte scrie într-acel zapis, cu toate viniturile ce s-or afla în zapis, din toate părțile, iar am vândut părintelui.

Și la tocmala aceas(ta) s-au prilejit mulți oamin(i) de credințe, anume dumnealui Radul pârcălab, și Vasilie Comșia, și Solomon Deocirnă, și Neculaiu Lașcu, și Ilie.

Și eu popa Vas(i)lie am scris, și pintru credința ne-am pus și dégetel(e), să s(e) știe.

=zsl̀a (7202) <1 septembrie 1693-31 august 1694>.

Radul biv pârcălabul.

+ Az, Vas(i)lie Comșe, martur.

+ Ieu, Solomon, martor.

<Pe fila a doua>: Adecă eu, Ioana (...)[2].

<Pe verso-ul filei a doua>:

Anume dumnealui Radul pârcălab, și Vasi(lie)[2], și Solomon Deociornă, și Neculaiu L(așcu)[2]. Și eu popa Vas(i)lie am scris, și pintru cred(ința ne-am pus și)[2] și dégetele.

Radul bi(v).

Az, Vas(i)lie Comș(a).

(...).

<Pe verso-ul filei a doua>: 7202/1694, făr(ă) lună; 154 ani; No. 22; Zapis ot Postolăchio(a)e ot Zăbrăuț. Lavrente; De Șoldești; Nº 24. Schitul Brazi. Pach(etul) 34, al Mitropoliei 92.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/24. Original, difolio (30, 7 x 22 cm.), filigran, rupt, pătat, lipsă ½ din fila a doua; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 37. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 373, nr. 1678 (rezumat).

---

[1] Repetiția, conform textului.
[2] Rupt.
[3] Spațiu gol.

24. <1693 septembrie 1 -1694 august 31 >7202[1]

+ Adec(ă) eu, Necola Nechifor, scriu și mărturis(es)că cu cestu adevărat zapis al meu, de nime sâlit, nici asuprit, ce de bonă voie a me, am vândot un pogon de loc în sălișt în Bordoșășt, co pomi cu tot, unde me-(a)u fostu grădina me, care loc este pe din giosu de pomii lui Obrejii, alături cu iazvorul, l-am vândot sfinție sale părinteloi vlădicăi lui Lavrintii ipiscopului de Rădăuțo, și me-(a)u dat ban gata.

Și în tocmala no(a)stră am fosto mulți oamini boni și bătrâni, anome anome[2] Vas(i)lie Ignat și Toader Habeș[3], și Acsintie, și Penteleiu, și Sămion Gogul, și Sămion[4] Gheresăm, și Opre Montanol, și Cârste cel Longu[5].

Și[5] eu Todosie Gherman am scris zapisul[5], și[5] pentru credința (au pus)[6] și[5] degetul, și noi toți am escălit, carii sintem scriș(i) mai sus.

Az, Twd<o>sie German, iscal <m.p.>.

Așijdire i-am dat parte me ce mi s-a alege la Găvan danie săvintei mănăstir(i), să fii pentru sufletol meu, și să poe sfinție sa stupi să fac(ă) pr[5]isac(ă) acole săfintei mănăstirii.

L<1>t<o> =zsl̀v (7202) <1 septembrie 1693-31 august 1694>[1].

+ Necola; + Vasilie Igna(t); + Acsintie; + Penteleiu; Gherasăm; + Sămion Gog(ul); + Opre Montan(u)lol; Gligorică brat Sure.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7202, făr(ă) lună; 154 (ani); ~~No. 14~~; No 11; 1694; Schitu Brazi, pach(etul) 33 a Metropolii; 1 pogon de siliște din Burdușești … lui Necula Nichifor. Așijderili daanie de o pris(a)că la Găvan. Lavrente; S-au scris.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/11. Original, difolio (30 x 21 cm.), filigran, rupt la îndoituri, lipsă 1/3 din fila a doua; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 78v. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 373, nr. 1676 (rezumat).

[1] Văleatul cu altă cerneală.
[2] Repetiția, conform textului.
[3] Babeș, în copie.
[4] Silion, în copie.
[5] Rupt.
[6] Rupt; completat după copie.

25. <1693 septembrie 1 -1694 august 31 >7202

+ Adec(ă) eu, Todosie, (s)criu și mărtoris(e)sco co cesto adevărat zapis al meu, precom am vândot un pământo peste grindo din sus de Mălini, săfinți(i) sale părinteloi vlădicăi lui (L)avrinti, și i-am mai vândot ș-o blănă(țue)[1] săfinție sale la Dumbrăviță. Și me-(a)u dat săfinție sa bani câte 2 orți pe pământu, ca să fie săfinție sale moșie dire(a)ptă sătătoare în veci.

Și cându i-am vândot s-au prilejit molți oameni boni, anome iagomănolui Agapii[2] de la săfinta mănăstire de la Cruce, și alți boeri s-au prilejit, cari s-au iscălit mai gius.

Și eu Todosie pentru credința am iscălit zapisul.

=zsÌv (7202) <1 septembrie 1693-31 august 1694>.

+ Az, Tudosie, iscal <m.p.>.

Az, Dabij<a> Scărlet biv vtori log<o>f<e>t, martur, iscal <m.p.>.

Ion P (…).

Ilie Abăza postelnic, iscal <m.p.>.

<Pe verso>: 7202, făr(ă) lună; 154 (ani); 1 pământ ot Tudo(sie)[3] Gherman și o blană la Dumbrăvița; Lavrente episcop; No. 12; Schitul Brazi, pach(et) 33, a Mitropolii 91; 1694.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/12. Original (20, 8 x 16 cm.), filigran; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 32 și 75. Copii; idem, Fond Mănăstirea Bogdana, XVII/9, nr. 31. Rezumat.

EDIȚII: CDM, IV, p. 373, nr. 1677 (rezumat).

[1] Rupt. Completat după copie.
[2] În copie: „ermonahul Agapie igumănul”.
[3] Rupt.

26. 1693 (7202) octombrie 3

Adecă eu, Pătrașcu snă Ignat, scriu și mărturisăscu cu cest zapis al mieu la mâna svinții sale părintelui Lavrentie ipiscupul ot Rădăuți, precum am vândut svinției sali un pământu la Burdușești în țarina din (sus)[1], și mi-au dat svinția sa pe acel pământu doi lei bit, și pământul iaste din gârla morilor la deal pân(ă) în Găvănel supt deal, ca să fie svinției sale moșie neclătită în veaci.

Și când s-au făcut această tocmală s-au prilejit frații miei de față, Vasilie și Toader, și Neculaiu Laș. Și eu popa Vasilie ot Spăriaț(i) am scris.

Și după mărturiia noastră să-și facă svinția sa și uric domnescu.

=zsÌv <7202 / 1693> wc<tomvrye> gÆ <3>.

Vas(i)lie; Toader; Neculai.

<Pe verso-ul filei a doua>: ~~Gium(ă)tate vad a popii Dumit(ru) (?) ce au aflat moșinașii~~; 1 pământ de la

Pătrașco snă Ignat la Burdușești. Lavrente; MV s-au scris 42; 7202/1693 oc(tom)vr(ie) 3. Zapisul lui Pătrașcu sân Ignatprin care vinde un pământ din Burdușăști al său episcopul(u)i de Rădăuți. Rupt în doă; ~~No. 19~~; N. 16.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/15. Original, difolio (22,7 x 16 cm.); idem, Manuscrisul nr. 591(Condica mănăstirii Brazi), f. 75. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 350, nr. 1607 (rezumat).

[1] Rupt; Completat după Manuscrisul nr. 591, f. 75.

27. 1693 (7202) decembrie 17

+ Adecă noi toț(i) moșinașii de siliștea Burdușeștilor de pre Zăbrăuț, facem știre cu această adevărată scrisoare a noastră, precum ne-am adunat noi oamenii toț(i) cei de moșie și am ales daniile și cumpărăturile numai din silișteleosăbi ce va avea părintele Lavrentie, vl(ă)dica de Radauț, în câmpu, și-n pădure, și-ntr-apă, vinituri în Burdușești.

Și am ales întâi pre lângă besérică din parte de sus o parte a lui Simion, ficior lui Arsenie, cât i s-a vinit ș-au dat danie părintelui trei stânjini în lat iar în lungu din izvor până în apa Zăbrăuțului.

Așijderil(e) tot pre lângă acești stânjini ce-au dat Simion Arsenie am ales danie ce-au dat dumn(ea)lui clucerіul Zahariia cumpărătura dumisal(e) din partea lui Dărăban 16 paș(i) în lat, iar în lungu iară de la izvor până în Zăbrăuț; așijderil(e) pre lângă izvor un loc cu pomi cumpărătura părintelui de la Mariia, feméia lui Crăciun, care loc și Mariia i-au fost cumpărătur(ă) de la Petrica, am ales 15 stânjini în lat și-n gios pre lângă izvor doodzeci și șépte de stânjini.

Așijderil(e) de la locul acesta și pre lângă acei 16 paș(i) de la clucer(ul) Zahariia am ales daniia noastră ce-am dat noi moșinașii cu toții 30 de paș(i) în lat și tot alaturea cu ciia de la clucerіul Zahariia spre Zăbrăuț.

Așijderil(e) tot alatur(i) cu pașii aceștia de la noi am ales iar partea lui Simion, ficior lui Arsenie, ce i s-au vinit din parte de mijloc ș-au dat danie 5 paș(i) în l(at)[1] iar în lungu iar din izvor și pân(ă) în Zăbrăuț.

Așijderil(e) tot pr(e) (lâ)n(gă acea)[2] parte a lui Simion Arsenie am ales parte a lui Ionașco Aftudor ș-a lui Rénghe, (ș-a lui)[1] Condre, ș-a lui Simion, care par(te o au)[1] dat danie părintelui 7 stânjini i pol în lat și cincidzeci și 7 în lungu.

Așijderil(e) tot alăturea cu această a lui Ionașco parte am ales partea lui Agapie, ficior a lui Vasiian, 7 stânjini i pol în lat și-n lungu iar 50 și 7 de stânjini, și această alesătură au schimbat Agapie cu părintele, părintele au dat lui Agapie partea lui Vasilie a Iugăi din gios ce i s-au vinit danie părintelui, iar Agapie au dat partea lui ce i s-au vinit, care s-au scris mai sus, loc pentru loc.

Dup(ă) acéstea am ales și mai din gios tot acolea în silișteși alte danii; partea Lupului Mehedințului din parte de mijloc ce i s-au vinit, fiind Lupul Mehedințul dator cu 12 lei dumisal(e) pârcălabului Dimei, și neavându altăceva să ia de la dinsul i-am ales i-am ales[3] parte(a) 10 stânjini în lat și 30 în lungu în silișteși pe această parte să s(e) aleagă și-n tot locul ce i s-a veni și această parte a Mehedințului au dat dumn(ea)lui Dima danie părintelui cu tot vinitul ce i s-a alége din tot locul.

Așijderil(e) pe din gios am ales partea lui Tudor Covrig și a fraților lui ce-au dat danie 9 stânjini în lat și 30 în lungu în parte de mijloc; ș-am mai ales și altă parte tto a lui Tudor Covrig și a fraților lui din partea de sus iar danie părintelui, locu cu pomi, 17 stânjini în lat și 29 în lungu.

Așijderil(e) în partea de gios alăturea cu hălășteul părintelui pe din sus am ales partea Tudorii, preuteasa popei lui Neștiut, fata Stoei, care iar au dat danie părintelui partea ei, deosăbi de

fraţii săi, de Sava şi Vasilie şi Anghelina, şi i s-au vinit 5 stânjini şi gium(ă)tate în lat, iar în lungu din izvor până în Zăbrăuţ.

Aşijderile pe din gios de hălesteul părintelui am ales partea Ignăteştilor ce-au dat ei danie toţi fraţii ~~părintelui~~ 30 şi 3 stânjini în lat de cătră hălesteu şi cu un văducean de moar(ă) tot pe acestaş loc, şi locul mérge în giso până în apă;

Aşijderil(e), am ales partea Dobrei ce-au dat danie Marina, fata Radului, feméia lui Ariton, 20 de stânjini în lat, şi în lungu pân(ă) Zăbrăucior tot alăturea cu partea Ignăteştilor.

Aşijderil(e), am (a)les cumpărătura părintelui ce-au cumpărat de la Postolăchio(a)e şi de la ficiorii ei Vasilachie şi Enachie, ce-au cumpărat Postolachie de la (…)[4] şi s-au aflat 60 şi 8 de stânjiniîn lat pe drum pân(ă) în hălesteul Vântului, şi din drum pân(ă) în izvoară.

Aşijderil(e) am ales partea Mândrului care o au cumpărat părintele de la Postolăchioae, fiindu-le şi lor cumpărătur(ă) di la Mândrul, toată partea lui, drept 10 ughi, pre zapis ce au ei, ş-am ales 23 de stânjini în lat şi 23 în lungu.

Aşijderil(e), am ales cumpărătur(a) ce-au cumpărat părintele de la Todosie Gherman alăturea cu locul de la Postolăchioae 11 stânjini în lat pe drum şi din drum până în izvoară; Acéstea părţi toate am ales numai în vatra satului, iar în câmpu şi în vaduri de moară, şi (î)ntr-alte locuri cu vinit acmu n-am p(u)[1]tut alege, ce-am lăsat pe altă data, fiindu şi vréme de iarnă.

Şi la această alesă(tur)[2]ă anume noi ne-am aflat (toţi moşinaşii)[2], anume So(a)re, Grigore, frate-său (Ionaşco Aftudor)[2], Simion Arsenie, Ion Păntelei, Vasile Ignat şi fraţii lui, Toader, şi P(ătraşco)[1], şi Duţă, Gogul, Irimiia Ghimiş, Simion, Gherasim, Ion Mititel sân[1] Obrejie, Ariton, Mărina, Andronic, Agapie sân Vasiian, Opre Munteanul, Apostol Fetion, Ghiorghiţe Madzir, Vasilie Păsul, Savatiia, Căprian, Dragomir, Todosie Gherman. Şi s-au tâmplat preutul Vasilie de Spăriiaţi, şi preutul Axintie şi alţi megiiaş(i) şi oamen(i) de cinste, carii ş-au pus iscălituril(e) şi dégetele mai gios.

L<1>t<o> =zsÌv <7202 / 1693> dec<emvrye> zÆy <17>.

So(a)re; Grigorie; Ionaşco Aftudor; Simion Arsenie; Ion Păntelei; Vasilie Ignat; To(a)der Ignat; Pătraşco Ignat; Duţă; Gogul; Irimiia Ghimiş; Simion; Gherasim; Ion sân Mititel Obrejie;

+ Eu, popa Avrentie, martur.

Ariton; Mărina; Andronic; Agapie sân Vîsiian; Opre Munteanul; Apostol Fetion; Ghiorghiţ Madzir; Vasilie Păsul; Savatiia; Căpriian; Dragomir.

+ Popa Vas(i)lie ot Spăriiaţ(i), martor.

+ Az, Tudosie Gherman, iscal <m.p.>.

+ Az, Ion dascal, martur.

+ Az, Bejan (?) (…) Iladie <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Hotarnica Burdujăştii; 7202/1693 dec(em)vr(ie) 17. Hotarnica pe Burduşăşti făcută de răzeşi, coperta ruptă di tot şi spartă în 2 locuri la îndoitur; No. 8. Schitul Brazi, Pach. 29 a mitrop(oliei) 87; 154 ani.

Arhivele Naţionale Iaşi, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXIX/8. Original, difolio (29,5 x 21,3 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat, lipsă din text şi 2/3 din fila a 2-a; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 62v-63. Copie; idem, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXIX/25, nr. 8. Rezumat; idem, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXV/12, nr. 4. Rezumat; idem, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXVIII/5, nr. 4. Rezumat; Ultimele trei au data decembrie 27.

EDIŢII: CDM, IV, p. 362, nr. 1624 (rezumat).

---

[1] Rupt.

[2] Rupt; completat după Manuscrisul nr. 591.

[3] Repetiția, conform documentului.
[4] Spațiu gol.

28. **<circa 1693>**

+ Postolăchioae au arătat trei pământuri sfinții sale părintelui vlădicăi lui Lavrentie ot Radauț(i), un pământ înprotiva țintirimului, și s-au pus și un bolovan acolea la capul pământului și doăo din sus de siliștea Burdușeștilor lovăzc cu capetele cum să pogoară cărările din deal unde-s cireșii lui Cârjonie la coada pârăului.

Și această mărturie s-au (fă)cut acmu pân(ă) vom întări cu alte zapise.

Și eu popa Vasilie, martor.

Și Gliga, martor.

Ion zet Todosie.

Și Vasilie Păsul.

Și eu Todos(ie) încă m-am prilejit la această tocmală.

Az, Tod<osye>, iscal <m.p.>.

<Pe verso>: Mărturie pentru vânzare îni Postolăchio(a)e din Burdușeni; 54; S-au scris. 54; Fără dată; Arătarea fimei l(u)i Postolache (...) vlădica Lavrentie; Făr(ă) an, făr(ă) lună. Postolăchioae arată niște locuri la Burdușăști vlădicăi Lavrentie, episcop de Rădăuți, numai pe 1 filișoară hârtie această mărturi(e); No. 38; Schitul Brazi, pach(etul) 28, al Metropolii 86.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/29. Original (20, 7 X 14, 5 cm.), filigran, rupt la îndoituri.

EDIȚII: CDM, IV, p. 362, nr. 1626 (rezumat).

---

[1] Datat după documentul din 1693 (7201), fără lună și zi.

29. **1694 (7202) mai 5**

+ Adecă eu, Mariia, fata lui Acsântie din Străoani, scriu și mărturisăscu cu cestu adevărat zapis al mieu la mâna părintelui Lavrintie, episcopul ot Rădăuți, precum am vândut un pământu la Burdușești în țarină în partea din gios, cari ocină iaste dreaptă a noastră din partea mamei, și mi-au dat părintele plată bun(ă) un zlot bun.

Și tocmala noastră s-au tânplat mulți oamini buni, pre anume Vas(i)lie Ignat, și Vérdeș Țica, și Gliga s(i)n Stan, și Simion zet Gligăi.

Deci și noi aști oamin(i) cari ma(i) sus santé(m) scriș(i) pintru credința am iscălit să s(e) știe și dégetel(e) în[1] încă (am) pus.

L<1>t<o> =zsÌv <7202 / 1694> mai eÆ <5>.

Vas(i)lie; Vérdeș; Gliga; Simion.

Mariia vâ(n)zătoare.

+ Pis popa Vas(i)lie ot Spăriați.

+ Și eu Todosie vornic, că m-am prilejit.

Și am pos și un bolovan în capul păm(ân)toloi.

Ion Sidoci Abăbai.

Și m-am prelejit și eu Simion Arsănie.

Soare, martur.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7202/1694 mai 5; 154 ani; 1 păm(ânt) ot Burdușeni din gios, cumpărătur(ă) ot fata lui Acsintie de Străoani, Mătășiță; 24; S-au scris 24.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXI/15. Original, difolio (21, 2 x 14, 7 cm.), filigran, rupt puțin la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 76v. Copie;

EDIȚII: CDM, IV, p. 362, nr. 1626 (rezumat).

---

[1] Conform documentului.

30. **1694 (7202) iunie 17**

+ Adec(ă) eu Marie, fata lui Mătășiț, și Gaftona, fata lui Vicul din sat din Bordușăti, scriem și mărturisim noi cu acesta zapis al nostru la mâna sfinției sali părintelui Lavrintie, precum de nime sălite, nici asoprite, ce de bon(ă) voe no(a)stră am vândut o giumăta(t)i de pogon de săliște den sat den Bordușeti și doau pământuri în țarin(ă) la casa lui Mălin de la d(e)al, și ne-au dat sfinție sa ban(i) gata 2 lei.

Și la ace(a)sta tocmală s-au prilejit molți o(a)men(i) boni și moșinași(i), și alți o(a)min(i) din pregiur, anume Vărlan călugărul, și Toader brat ego, și Opre ot tam, și Ion călugărul, și alți molți s-au prilejit. Și pentru mai mar(e) credința am și iscălit ca s(ă) să crează.

Let =zsÌv <7202 / 1694> mes<é]**a**> 6n<ye> zÆy <17> d0n<i>.

Vărlan călugăr.

Toader; Opre; Marie.

Gaftona; Ion călugăr Dumbrăvan.

Az, Cărste, iscal <m.p.>.

<Pe verso>: Pol pog(on) în siliște în Burdușeni și 2 păm(ânturi) ot Mariia, fata lui Mătășițu. / Lavrente. / S-au scris. 10.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/19. Original (30,2 x 21,3 cm.), filigran, rupt, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 41 (are data iunie 7).

EDIȚII: CDM, IV, p. 368, nr. 1656 (rezumat).

31. **1694 (7202) iunie 22, Cruce**

+ Adecă eu, Mariia, fata lui Mătășiți ot Străoani, și eu Gaftona, fata lui Vicol, tij ot Străoani, scriem și mărturisim cu acest adevărat zapis al nostru, de nime siliți, nici asuprite, ce de bună voia noastră, am vândut un pământ svinții sale părintelui Lavrintie, episcup de Radăuț(i), drept 1 zlot[1], care pământ lovește cu capul în drum despre mănăstire, și cu alt capătu ce iaste despre apus lovește în Zăbrăucior, care pământ ni s(e) vine din partea de gios din partea Cordeleștilor, care moșie o înpărțim cu Ignătești(i).

Așijderilea am mai vândut svinției sale o săpătură, care săpătură iaste în gura podișorului, ce iaste săpată de Axintie și de Vicol, părinții noștri, am vândut-o svinției sale direpт un zlotu, ca să-i fie svinției sale direaptă ocin(ă) și moșie în véci.

Și când am vândut și am făcut acest zapis, s-au făcut denaintea lui Todosie Gherman ot Zăbrăuț, și Solomon o(t) tam, și Neculaiu Laș, și Tudor Covrig, și Vas(i)lie Ignat, și Pătrașcu ot tam, și Simion o(t) tam.

Deci noi acești oameni buni carii ni-am prilejit la această tocmal(ă) și la acest zapis,

vădzind tocmală de bună voe și plat(ă) deplin, ni-am pus dégetele și iscăliturile ca să s(e) știe.

Ÿ Cruke, l<1>t<o> =zsÌv <7202 / 1694> 6n<ye> cÆv <22>.

Eu, Marie.

Eu, Gaftona.

Az, Todosie Gherman, iscal <m.p.>.

Az, Cărste, iscal <m.p.>.

Solomon, iscal <m.p.>.

Az, Bejan, iscal <m.p.>.

Necolaiu Laș; Toader; Pătrașcu.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7202 iunie 22; 154 ani; 1 păm(â)ntu și 1 săpătur(ă); Vânzarea Mătușiții ot Străoani. Burdușești. Lavrente; 35. S-au scris; 35; No. 13; 1694; Schitu Brazi, pach(et) 33, a Mitropolii 91.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/13. Original, difolio (21 x 14, 8 cm.), rupt la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 76v.

EDIȚII: CDM, IV, p. 368-369, nr. 1658 (rezumat).

---

[1] Notă marginală scrisă cu altă cerneală: „drept 1 zlot”.

32. **1694 (7202) iunie 25**

+ Adec(ă) eu, Marii(a), fata lui Mătășiță din S[1]tră(o)ani, și eu Gaftona, fata lui Vicol, iarășă din Stră(o)ani, scrim și mărturism cu cesto adevărat zapis al nostru, d[1]e nime sâlite, nici nevoite, ce de bonă voie a no(astr)[1]ă, am dat parte no(a)stră ce ni să va alege din vad de moar(ă)[1], și din fânaț, din poi(e)ni, și din corătur(i), și din pădore și din tot locul, cu tot vinitul, ce să va alege din parte Cordeleștilor din parte de gius care să înparte cu Vas(i)le Ignat, o am dat danie sfinție sale vlădicăi loi Laavrintie, ipiscopolui de Rădăuțu, pentru sufletele părinților noștrii, să ne pomene(ască)[1] la sfânta mănăstire părin(ții no)[1]ștri și pre noi.

Și cându am dat[1] această danie sfinție sale s-au prilejit molți oameni boni și bătrâni ca să fie de credință la mâna sfinții sale părintelui vlădicăi, anome Todosie Gherman, și Todor din Cruce, și Bejan Iladie, Șolomon Dimșor din Șoldești, și Gliga, și Vas(i)lie Ignat, și Toader Habeș, și Acxintie, și Opre Mo(n)tanol, și molți oamini boni, carii să vor iscăli mai gius.

Și pentru credința ne-(a)m pus și degetele.

Let =zsÌv <7202 / 1694> mes<é]**a**> 6n<ye> cÆe <25>.

Az, Tod<o>s<i>e german, iscal <m.n.>.

+ Marie; + Gaftona.

Az, Solomon, iscal.

Az, + Todor Covrig.

Az, Bejan, iscaal.

Acsintie; + Gliga; + Vasile Ignat; + Pătrașco; + Opre Munt(e)an(u); Toader Ignat

<Pe vedrso>: (Za)[1]pis Mătășiț(ă) danie (…)[1] Burdușești (…) moară; 7202 / 1694 iuni(e) 25; 154 ani; Zapisul Mariei, fata lui Mătășâță cu Gaftona, fata lui Vicol, din Străoani, prin care vând părțile lor din Cordelești lui Vlădica Lavrentie; No. 14; 1694; Schitul Brazi, pach(etul) 33, a Metropoliei 91.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/14. Original (33 x 22,2 cm.), filigran, rupt la

îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 72.

EDIȚII: CDM, IV, p. 370-371, nr. 1661 (rezumat).

[1] Rupt.

33. 1694 (7202) august 3

+ Adec(ă) eu, Toader, ficiorul (lui) Ștefan, nepot popii lui Neștiut den sat den Șoldești, scriu și mărtorisăsco eu co ace(s)ta zapis al meu, de nime sâlit, nici asuprit, ci de a me bon(ă) voe, am vândut un pământu în țarin(ă), care pământo este în vale, alături pre lângă stâlpu pe din gios și pe din sus de casa Gligăi.

L-am vândut sfinției sale părintelui Lavrintie, episcopulu de Rădăuț(i), ca s(ă) hie sfinției sale moșiie în veci neclătit. Și me-(a)u dat sfinție sa ban gata un zlot[1].

Și la acesta zapis s-au prilejit mulți o(a)min(i) bun(i), anume Irimie, și Gliga, și Dușe, și Costantin Țica, și Simion zet Glliga, și Ariton, și Todosâe German, și Ion călugărul, și molți s-au prilejit.

Dece noi acește o(a)min(i) bun(i) ce mai sus scriem, văzându tocmal(a) bon(ă) și plat(a) deplin, mai gius ne-am pus și degetele în loc de iscălitur(i), ca s(ă) să creaz(ă).

Let =zsÌv <7202 / 1694> mes<é>]a a<vgus>t zÆy <17> d<0>ni.

Irimie; Gliga; Doțe; Costantin Țica; Simion; Ariton; Ion călogăr.

Și eu Cărste am scris zapisul.

Az, Tod<o>s<i>e german, iscal <m.n.>.

Neculai martor.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7202 / 1693 apr(ilie) 3; 154 ani; + Zapis a lui Toader, nepot popii lui Neștiut. Un păm(ânt) la Șoldești lui Lavrinte episcop; În vale; Cercetat la comisie hotărâtoare moșiei Șoldeștii la 10 decemv(rie) (1)837 <ss>; Nº 22. Schitul Brazi, Pachet 34, al Mitropoliei 92.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/22. Original, difolio (30 x 20,7 cm.), rupt puțin la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 34v. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 371, nr. 1668 (rezumat).

[1] Alt scris.

34. 1694 (7202) august 5, Ciorăști

+ Ilie biv clucer. Scriem cu acest zapis al meu, precum întâmplându-s(e) moarti dumisali, unchiului nostru Tănasie, (ce au f)[1]ost sulger, și lăsindu-né pré noi ce-am socoti dintr-a lui pe urma lui, ca din răm(ă)șițili dumisali unde am socoti ca ce-ar fi cu cale se s(e) de cu pentru a lui sufletu.

Deci avându niște locuri cumpărat(e) și agonisit(e) de dumn(ea)lui pe Zebrăuț la satu la Șuldești, unde svințiia sa cu mila lui Dumn(e)dzeau chir Lavrintée episcup ot Rădăuți[1] au zidit o sv(â)ntă biserică la acel sat la Șoldești în numeli svintii de Dumn(e)dzeau Născătoari și pururi Ficioar(ă) Marie, hramul Adormirii svinții sali. Și noi socotindu că va fi cu cali acel loc ca s(ă) s(e) dea la acea mănăstiri neavându dumn(ea)lui fii dintru dumn(ea)lui, li-am dat și toati zapiseli ce-au avut dumn(ea)lui li-am dat svi(n)țiia sa părintele ca s(ă) fie de acmu înnainte acea moșie svi(n)tii mănăstiri ce mai sus scrie.

Și acest zapis l-am[2] făcut crédința zapiselur ce-am dat acelui răp(os)[1]at, iar svințiia sa

părintele se scrie numeli răpăus(a)tului Tănasie la pomelnic ca s(ă) aibu a se pomeni înpreun(ă) cu svinţiia sa şi cu alţii ctitori, căci tot lucru lu(i) est(e) témeiul, ce dându-se pentru a lui sufletu teméiu, adec(ă) pământu(l) undii sv(â)nta beseric(ă).

Pentru aceéa se fie părtaşi cu ziditorii, măcar că am dat noi în urma dumisale ce ar milostivi Dumn(e)dzeu să priimasc(ă) ca din mâna dumisali â.

Şi pentru credinţa am iscălit se s(e) ştie.

↕ Kioră[ti. Let =zsìv <7202 / 1694> av<gust> eÆ <5>.

Az, Ilie biv vel cluker.

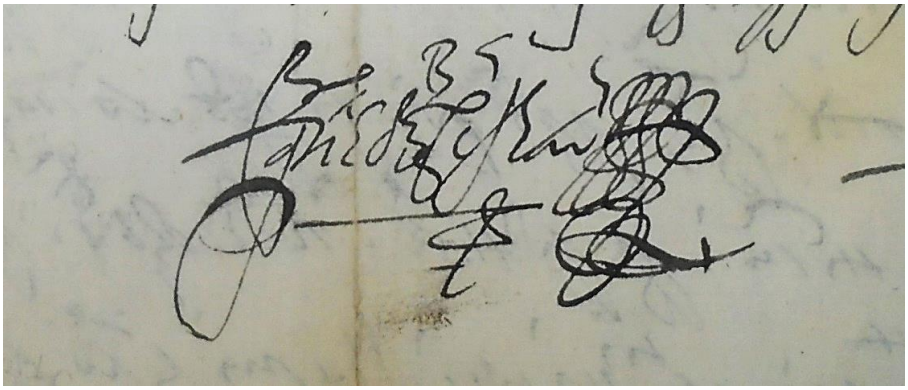

<Pe verso-ul filei a doua>: Aceast(a) est(e) danie sulger(u)lui Tănasie din Burdueşti din Ciolonişti; 7202/1694 avg(u)st 5. / 154 ani. / Zapisul clucer(u)lui Ilie prin care dă de sufletul unchiului său Tărnache (!) nişte locuri bisăricii din Zăbrăuţi, unde era episcop păr(intele) Lavrentie. Ruptă coperta.

Arhivele Naţionale Iaşi, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/20. Original (b 30 x 21 cm.), filigran, rupt, pătat, lipsă 2/3 din fila a 2-a; idem, Manuscrisul nr. 588 (Condica mănăstirii Brazi), f. 5; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 45.

EDIŢII: CDM, IV, p. 371, nr. 1669 (rezumat).

---

[1] Rupt.

[2] Ilizibil; completat după Manuscrisul nr. 591, f. 45.

35. <1694 septembrie 1-1695 august 31> 7203

+ Adecă eu, Ursoe, fata lui Mătăşiţe din Străo(a)ni, şi cu Gaftona, fata lui Vicol, scriem şi mărturisim co cest zapis al nostru la mâna părintelui Lavrintie, vlădicăi de Rădăuţi, pe cum i-am vândutu 3[1] în ţarina Şoldeştilor, la Ciungi 6 ~~şi un pământu din gios de sat, partea de gios din Bordueşti~~ de nime silite, nici nevoite.

Şi la această tocmală s-au tânplat mulţi o(a)mini buni, anume Vasilie Ignat, şi Costantin Ţapol ot Cruce, şi Necula snă popa Enache, şi Neculai snă Leaş. Şi no(i) aceşti o(a)mini buni ne-(a)m pus şi iscăliturile ca să hie de credinţe.

Şi eu Bejan snă Iladie am scris zapisul.

=zsìg <7203 /1694 septembrie 1-1695 august 31>.

Vasilie; Neculai; Costatin; Nicolae sin popa (L)eşui.

Şi eu, Todosi Gherman, încă m-am priledjit şi am iscălit.

<Pe verso>: 3 pământuri la Ciungi (...)[2] în ținarina Șoldeștilor i Burdușeștilor. 7203; No. 27; 24. Bun.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/27. Original (22, 4 x 16, 2 cm.), rupt, lipit, cu ștersături în text.

EDIȚII: CDM, IV, p. 386-387, nr. 1746 (rezumat).

[1] Cifra inițială a fost ștearsă și s-a scris deasupra: „s-au fost ras cu greș(al)ă".

36. 1694 (7203) septembrie 3

+ Adec(ă) eu Soare și eu Gligorie brat Soare scriem și mărturisâm noi cu acesta zapis al nostru, de nime sâliți, n(i)ci asupriț(i), ce de bun(ă) voe no(a)stră am vânduta no(a)stră dere(a)ptă cumpărator(ă) ce avem în sălișteîn Bordușești în parte den mijloc, ce am cumparat de la Păcurar, ficiorul Hărcăi, cu tot vinitul, din ținarin(ă), și den sălișteși loc stărpu, și dentr-apă, și den tot vinitul, ce s-ar alege din parte Miljocenilor. Și am vândut-o sfinții sali părintelui Lavrintie, episcopulu de Rădăuț(i), ca s(ă) hie sfinție(i) sali dereaptă m(oș)[1]ie în veci neclătit.

Și la tocmala no(a)stră s-au prilejit mulți o(a)mini buni, anume Acsântie ot tam, și Ion Pintilei, și Lupul cel roșiu, și Oprea Muntean, și Vârlan călugăr(u)l, Ion Radul, și Apostol Fetion, i Sămion Greim (?), i Toader Ignat. Și me-au dat sfinți(a) sa bani gata 8 lei.

Și pentru mai mare credința mai gius ne-am pus și degeteli în loc(ul) iscălitur(ii) ca s(ă) să creaz(ă).

Let =zsÌg <7203 / 1694> sep<temvrye> gÆ <3>.

Deci noi acești o(a)meni buni ce mai sus sântem scriș(i), ne-am scolat co toții și am ales parte loi Păcorar, ficiorul Hărcăi, din sălișteși am aflat 8 prăjini pol în lat, și prăjina iaste de de doi stânjini și giumătate, și den pomii lui Obreji, carie sântu dați(i) danie sfinției sali părintelui de Andrunic și de Ion cel mic, pân(ă) apa Zăbrăuțului, iar din ținarin(ă) și dintr-apă n(u)[1] s-au ales, ce s-au alege în altădat(ă) nu alte moșii.

Soare; Gligorie.

Acsântie; Lupul; Pintelei; Opre Munt(e)an; Vasâlie Ignat.

Ion Radul; Apostol Fetiul; Sămion Greimă (?); Toader Ignat.

Și eu Cărste am scris zapis(ul) să s(e) știe.

A(z), Solomon, iscal, sin Vasilie Obrejie <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapis de la So(a)re și de la frate-său Gligorie pre parte de mijloc din Burdușeni; Lavrentie. 7203/1694 sept(emv)r(ie) 3. / 153 ani./ Zapisul Ioanei și Grigorii brat Soare prin care vând vlădicăi Lavrentie, episcop Rădăuțul(u)i locurile lor din Burdușăști. Pe la îndoituri rupt puțin, iar coperta ruptă o șușăiță cu totul; No. 22; No. 21.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/21. Original, difolio (30,2 x 21 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat, lipsă 1/3 din fila a 2-a; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 68. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 374, nr. 1680 (rezumat).

[1] Rupt.

37. 1694 (7203) septembrie 4

+ Adec(ă) eu, Necola Nechifor și co femeia me Mărie și cu hiiu meu Damaschin, scriem și mărturisâm noi co acesta zapis al nostru, de nime sâliț(i), nic asopriț(i), ce de bon(ă) voe no(a)stră am dat sfinție sale părinteloi Lavrintie, iapiscopolu de Rădăuț(i), derăptă ocin(ă) și moșie a no(a)stră, un pogon de loc în sălișteîn Borduș(ș)ti, cari sânto șipot pre acel loc. Și l-am dat sfinție sale părintelui danie să hie poman(ă) sfintei mănăstiri de acmo înnainte pân(ă) la amin și în veci neclătită.

Și la acesta zapis de danie s-au prilejit mulți o(a)min(i) boni, anome Vasili Ignat, și Toader Habăș ot tam, Ion Dombrăvan, și Todosie Gherman, și Lopol cel Roșiu, și Soar(e), și Acsântie, Gligorie, și Cozma s(i)n Anghel.

Și pentru mai mare credința ne-am pos și degetele în loc de iscălitur(ă) ca să s(e) creaz(ă).

Let =zsl̀g <7203 / 1694> mes<é]**a**> săp<temvrye> dÆ <4>.

Necola Nechifor; Mărie; Damaschin; Toader Habăș; Vasilie Ignat; Ion Dombrăvan; Todosăe Gherman; Lopol cel Roșiu; Soare; Acsântie; Gligorie; Cozma Anghel; Andronic, martor.

Eu, Cârste am scris zapis(ul) să s(e) știe.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7203 sept(em)vr(ie) 4; Zapis de danie de un pogon din siliște din Burdușești de la Neculai Nechifor; Lavrente; S-au scris; 153 (ani); ~~N. 16~~; Nº 15; 1694; Schitul Brazi, pach(etul) 33, a Metropolii 91.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/15. Original, difolio (30 x 21, 2 cm.), filigran, rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 77v. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 374, nr. 1681 (rezumat).

38. 1694 (7203) octombrie 4

Ade(că) noi, sătenii de Șoldești, anume So(a)re, și Gligorie sân brat, și Lupul Roșiu, și Opre Munte(a)nul, și Sămion Gogul, și Vărlan călugărul, și Antun, și Enachi sân Postălăche(oa)i, ș(i) Ion Radul, și Ion Dunbrăvan, și Șolomon, și Ursul Tătarul, scriem și mărturisâm cu acestu adevărat zapis al nostru la mâ(na) svinții sale părinteliui Lavrintie, precum să s(e) știe că ne-(a)u dat 3 lei pe trei pământuri alături cu sălește din part(ea) de gios în Burdușești.

Și pintru credința ne-(a)m pus și pecețile.

Și eu Ion Dunbrăvan am scris zapisul ca să fie de mare credințe.

Let =zsl̀g <7203 / 1694> mes<é>]**a** wct<omvrye> dÆ <4>[1].

Eu, Ion Dunbrăvan, iscal.

So(a)re; Gligore; Lupul; Opre; Gogul; Bălan; Șolomon; Și Ursul.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7203 / 1694 oc(tom)vr(ie); 153 (ani); N. 163 pământuri alăturea cu pomii lui Dumbrăvan în siliștea Burdușenilor înprotivă beséricii; Lavrente; 14; S-au scris.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/16. Original, difolio (20, 8 x 14, 7 cm.), filigran; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 71 (are octombrie 3). Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 374, nr. 1683 (rezumat).

[1] Dată scrisă cu altă cerneală.

39. **1694 (7203) octombrie 16**

+ Savin b(i)v vel spătar. Dat-am scriso(a)rea mea la m(â)na sfinţii saali părintelui Lavrintie, ep(i)sc(o)pul de Radăuţi, să fie de mari cri(di)nţă, cum eu de a mea bună voe am dat danie doă pogo(a)ni de vii de la Gâdin, careli mi s-au vinit mii zestré de l(a) părinţii mei. Acestia li-am dăruit sf(i)ntii m(ă)n(ă)stiri Zăbrăuţilor, unde iasté hramul Adormirii a Preacinstitii şi Preacuratei de Dumn(e)dzău Născătoarea Marie, cari din nivoinţa cu toa(tă)[1] ostăniala o au făcut sfinţiia s(a) părint(e)le Lavrinte, ep(i)sc(o)pul.

Aşijderi i-am mai dat şi şi toati părinţile[2] de moşii câte a(ve)[1]m în Şoldişti pi Zăbrăuţi cumpăraté şi danii, eu şi răpă(usatul)[1] fratéle Ghiorghiţi postilnicul.

Aşijdir(ea) şi pintru o mo(ară)[1] ci am făcut eu în apa Zăbrăuţilor în Vadul lui Apostolachii, aceasta pân(ă) în viaţa mea să-m(i) fie (de hrană, treabă cu dânsa)[3] părintile să n-aibă, iar după a mea viaţă şi mo(a)ra să fie s(fin)tei mănăstiri, nimea din ficiori(i) mei, au din rudele méli să nu s(e) mesticé.

Ear sfinţiia s(a) încă să aibă a ruga (pre)[4] Dumn(e)dzău pintru păcatili părinţilor, şi fraţ(i)lor, şi a noastri, şi a fiilor, şi la această sf(â)ntă m(ă)n(ă)stiri şi la Bogdana să s(e) poménească pintru ertar(ea) păcatélor noastré.

Şi pintru adévărata cridinţă am şi iscălit.

V<ă> l<1>to =zsÌg <7203 / 1694> wct<omvrye> qÆy <16>.

Savin b<i>v vel spăt<ar> <m.p.>.

<Pe verso>: 7203/1694 oc(tom)vr(ie) 16; 153 ani; N. 23.

Arhivele Naţionale Iaşi, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/22. Original, difolio (29, 8 x 20, 5 cm.), rupt, lipsă 5/6 din fila a doua; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 66. Copie.

EDIŢII: CDM, IV, p. 374-375, nr. 1685 (rezumat).

---

[1] Rupt.
[2] părţile.
[3] Rupt; Completat după manuscris.
[4] Aşa în manuscris.

40. **1695 (7203) ianuarie 8, Iaşi**

† Iw Costantin Duca voevoda b<o>j<ï6> m<i>l<o>st<y>6, G<os>p<o>dar\ Zemli Moldavscoi. Adecă domniia mea binevrând a urma bunelor şi fericitelor lucruri ci-au făcut ş-au lucratu alţi luminaţi răpoasaţi domni mainte de noi di-au datu milă ş-au întăritu sv(i)nteli rugi măn(ă)stiri şi besiarici cu obiceae bune de folos, milostivitu-m-am dară şi domniia mia pre Sv(â)nta Măn(ă)stiri Zăbrăuţul, ce iaste den temei zidită şi obârşită de sv(i)nţiia sa părinteli şi rugătoriul nostru Lavrentie, episcopul de Radauţi, suptu hramul Adormirei (S)[1]vintei şi Priacuratei şi Pururia Ficioare Mariei, Maica Domnului nostru l(ui)[1] Isus H(r)e(sto)s, făcutu-i-am obiceaiu ca ş-altor sv(i)nte măn(ăstiri)[1]să hie în pace de deseatin(ă) de st(upi)[1], şi de gorştin(ă) de oi şi mascur(i), şi de pogonăriia, de(…)[1] să aibă a scuti doaosprădziaci pogoane de vie, şi s(ă) aibă o cârşmă în scutial(ă), să hie în pa(ce)[1] de camăn(ă), de bezmăn de cipăritu, de buăr, (n)[1]imică să nu dea, pentru să hie de ciară şi de tăm(â)[1]e, şi de untdelemnu la sv(â)nta m(ănăst)[1]ri.

Mai milostivitu-m-am domniia mia şi i-am e(r)[1]tat şi trei poslušnici, oameni str(ăin)[1]i făr(ă) briaslă, ca s(ă) hie în pace de dajde, de zloţi, de lei, de taleri, de galbeni, de iliş, de sulgi(u)[1], de boi

înpăr(ă)tești, de cai înpăr(ă)tești, de cai de me(n)dzăl, de boi (d)[1]e dărval(ă), de branișteș, de chile de (C)[1]ameniți, și de alte dări și angherii, de toate câte vor (h)[1]i pre alții în țara domniei miali, să hi(e)[1] (nu)[1]mai pentru poslușaniia acei sv(i)nte măn(ă)stiri, stupi, oi, mascuri, ce or avia acei trei (p)[1]o(s)[1]lușnici, încă să aibă a plăti desiatina și gorști(n)[1]a la acia sv(â)ntă măn(ăs)tiri pentru (s)[1]ă hie de agiutoriu sv(i)ntei m(ă)năstiri.

Iar cini dintru boiari sau sluj(i)tori are faci vreun val va fi (d)[1]e certari iar rugătorii noștri cini vor hi petrecători l(a)[1] a(ceastă)[1] sv(â)ntă măn(ă)stiri să aibă a ne (pome)[1]ni (…)[1] mănăstire.

Așijd(ere)[1] și după a noastră viață și (d)[1]omnie pre cini Dumn(e)dzău va alégi domnu a hi aceștii țări a (n)[1]oastre Moldovei din săminția noastră sau dintr-altu niam strein, poftim să n-aibă a strica a noastră milă și întăritur(ă), ce mai vârtos să aibă a da ș-a întări ș-a milui acia sv(â)ntă măn(ă)stiri, și-ntr-alt chip să nu fie.

* @soh, v<ă> l<1>t<o> =zsl̀g <7203 / 1695> gen<arye> iÆ <8> d<0>ni.

Iw Constantin v<oevoda>[1] <m.p.> <u>.

\+ Vasili Niag<u>l <pisal>.

<Pe verso-ul filei a doua>: Carte a Zăbrăuțului de scutială; 7203/1695 ghenar 8; 153 ani; Cartea d(omnului) Constandin Duca v(oe)vod dată episcop(u)l(u)i Lavrentii de Rădăuți spre a scuti 12 pogoane vie și 1 crâșmă și mai dă 3 poslușnici, care să fii bisăricii de Zăbrăuț pentru ajut(o)r. Aceasta-i ruptă cu totul pe la îndoituri ce are, și pecetea îi este picată; ~~No. 20~~; N. 23.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/23. Original, difolio (43,5 x 30,3 cm.), rupt la îndoituri, lipsă 2/3 din fila a 2-a, sigiliu mijlociu timbrat, deteriorat.

EDIȚII: C. Aricescu, *Indice de documentele aflate în Arhiva Statului și nepublicate încă,* în „Revista Istorică a Arhivelor României", Broșura II, București, Imprimeria Statului, 1876, II, p. 44, nr. 1751 (rezumat); CDM, IV, p. 376-377, nr. 1694 (rezumat).

[1] Rupt.

41. **1695 (7203) ianuarie 30**

\+ Adecă eu, Simion zet Căpriian, și cu fămeia me, Mărie, scriu și mărturisăsc cu cest zapis al nostru la mâna sv(i)nții sali părintelui vlădicăi lui Lavrentie, ep(i)sc(o)p de Rădăuți, précum având noi nevoe de bani unui turcu, pentru 4 lei, ne-au pus la (în)chisoari și în fer, și nime nu căuta de noi să ne scoață din nevoie. Și am cădzut cu atât rugăminte la părintele, sv(i)nție sa de ne-(a)u dat aceștii banii précum scrie mai sus.

Și am dat părintelui toat(ă) moșie me, parte lui Căpriian, toat(ă) din silișteș, cu pomi cu tot, și din țarină, și din apă, cât a fi parte lui Căpriian toat(ă), din sat din Șoldești din hotarul Zăbrăuțului, din tot locul, și cu tot vinitul.

Și la această tocmală s-au tânplat mulți o(a)meni, bătrânii și tineri, din sus și din gios, anume Sim(i)on de Moviliț(a), și Andronic de sat de Șoldeștii, și Gliga ot tam, și Ion Radul, și Ion Drace ot tam, și Lupul cel Roșiu. Și pentru mai mare credința ni-am pus și degitele, să fie de maar(e) credință, și Vărlam călugărul ot tam și alți mulți megiași, câți îs iscăliț(i) aicii.

Și această nevoe au fost asupra socru-miau a lui Gligorie Căpriian, și ne-a lăsat pré noi la nevoe și au fugit în Țar(a) Munteniască, și am cădzut noi la părintele sv(i)nția s(a) de ni-au scos dintr-aceast(ă) nevoe, și i-am dat ace moșie précum scrie mai sus.

Gen<arye> lÆ <30>. L<1>t<o> =zsl̀g <7203 / 1695>.

Simion; Mărie; Gligorie Căpriian; Simion; Andronic; Gliga; Ion Radul; Ion Drace; Lupul

cel Roșiu; Varlam călugărul.

+ Irei Postolachii.

<Pe verso>: 7203 / 1695 ghen(a)r(ie) 30; 153 ani; Zapisul lui Căpriian pe partea lui de moșie ot Șoldești. Lavrinte; Zapis călugăriții carii ține, e cu ficiorii ei; Cercetat la com(i)s(ia) hotărâtoare moșiei Șoldeștii la 8 dec(em)v(rie) (1)837 <ss>; No. 25; Schitul Brazi, Pach(rtul) 34, al Mitropoliei 92.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/25. Original (25 x 20, 8 cm.), filigran, rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 27v.

EDIȚII: CDM, IV, p. 377, nr. 1696 (rezumat).

42. 1695 (7203) iunie 20

+ Adecă eu, Savastiia, făméia lui Gligorie Petrica, și cu ficiorii miei, cu Ion și cu Simion, scriem și mărturisim însine pre noi, pe cum am vândut svinției sale părintelui Lavrintie, ipescupul de Rădăuț(i), o bucată de loc în silește la Burdușești, unde face svinția besearică, și loc iaste un pogon tocma pe lângă locul Mehedințe și peste izvor pân(ă) în partea i Nechiforease, și în sus pân(ă) în loc loc[1] Zmăcei.

Acela loc l-am vândut svințe sal(e) de nime nesiliți, nici nevoiți, ce de bună voia noastră, ca să fie svințe(i) moșie neclătită în véci.

Și la toc(ma)la noastră s-au tânplat mulți oamin(i) bun(i), pre anume carii au fost și la măsurat: Simion G(he)reasim, și Ion Vrânceanul, și Todosie Gherman ot Ciolănești, și Ion Dracea, și Pinteleiu, și Acsăntie, și Ilie și oamin(i) buni au învățat. Iar eu popa Vasilie am scris. Deci și noi (a)[2]cești oamin(i) buni vădzind tocma de bu(nă) vo(ie) și plată deplin, și au dat părint(ele) pe acel (lo)cu patrusprădzeci potronici ban bun. Deci pintru credința am iscălit și ne-am pus și dégetel(e) să s(e) știe.

Savastiia; Ion; Simion vândzetorii.

=zsÌg <7203 / 1695> iun<ye> cÆ <20>..

Az, Tudosy<e> German, iscal <m.p.>.

Simion; Ion; Pinteleiu; Acsăntie; Ilie; Vasilie; Dragomir. Martori.

<Pe verso>: 7203/1695 iuni(e) 15; 153 (ani); No. 21; Din silișe din B(u)rdușen(i), de la Savastiia a Petricăi; Lavrente; 30. S-au scris; 30; 43. Schitu Brazi, pach(et) 28, a Metropolii 86.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/43. Original (32,2 x 21, 7 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 77v.

EDIȚII: CDM, IV, p. 382, nr. 1722 (rezumat).

[1] Repetiția conform documentului.

[2] Rupt.

43. 1695 (7204) noiembrie 21[1]

Adecă eu, Axintie și co femeie me co Neștiota, nepoata Crăncoloi, (s)crim și mă(r)toris(im)[2] co cesta adevărat zapis al nostru, de nime sâliți, n(i)[2]ci asupriți, ce de bonă voie a no(a)stră, am dat doaă pogo(a)ne făr(ă) o prăjin(ă) de loc în sălește în Bordoșăști sfințe(i) sale părintelui vlădicăi lui Laavrintie, ipiscopolui de Rădăoutu, le-(a)m dat danii, să fii sfintei

mănă(s)tiri care să faci la Șoldeștii, le-(a)m dat danie pentru sufletele părinților noștri, și pentru păcatele no(a)stre, să ne pomene(a)scă la (s)finta mănăstire. Însă i-am dat acele doao pogo(a)ni pen sus de mănăstiri, alături cu țintirimul mănăstirei, care lovéscu la d(e)al până în zăvoi (?) cu capul, și la vale spre Zăbrăoțu love(s)cu (la)[2] bocata lui Todor Covrig.

Și cându am dat această danii s-au prilejit mulți o(a)mini buni și bătrâni, anome Irimie Ghimici, și Vas(i)lie Ignat, și Necola, și Damaschin, și Sămion Gheresim, și Ariton Amărinei, și Chirilă ot Cruci, și Ion sân Dunbrăvan zet Acsintie.

Și pentru credința ne-(a)m pos și degetele ca s(ă) fie de mari credință.

Și eu Todosi Gherman am scris zapisul. Așijdire și eu căpitan Mov(il)[3]a m-am prilejit. Și eu C[4]avriliță sna Dabij(a). Și pentru credința am iscălit.

Let =zsÌd <7204 / 1695> noem<vrye> cÆa <21>[1].

+ Acsintie; + Neștiota.

Az, Gavrili]<ă> snă Dabij<a>, iscal <m.p.>.

Az, Movil<ă> Adam <m.p.>.

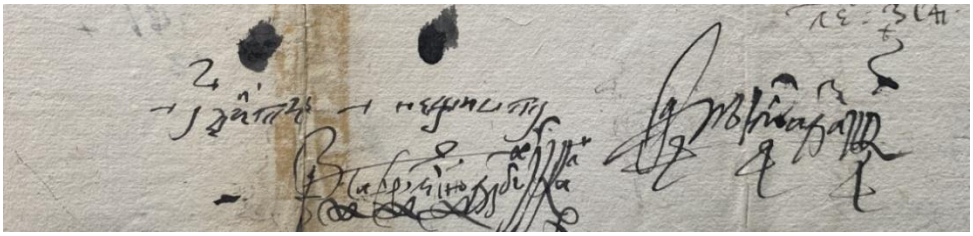

+ C(hi)rila; + Ion; + Va(s)ilie Ignat; + Sămion; + Irimie.

+ Az, Twdosii German, iscal <m.p.>.

+ Damaschin.

<Pe verso-ul filei a doua>: Zapis de daanie ot Acsintie Crancul. Lavrinte; 13; S-au scris 13; 7204/1695 noemvr(ie) 21; 152 ani; Zapisul lui Axintie cu fămeia sa prin care dănuesc vlădicăi Lavrentie, episcopul(u)i de Rădăuți un loc în Burdușăști pentru m(ă)n(ă)stire ca să-i pomenească. Rupt pre la îndoituri; No. 24; Schitu(l) Brazii, pach(etul) 28, al Metropolii 86.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/24. Original, difolio (30 x 21,4 cm.), filigran, rupt, lipsă 1/3 din fila a doua; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 78. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 391-392, nr. 1770 (rezumat).

---

[1] Data cu altă cerneală.

[2] Rupt.

[3] Rupt; „Mavromat" în manuscris.

[4] Așa în text; „Gavriliță".

44. **<circa 1695>[1]**

+ Adecă eu, Acsăntie ot Ciolănești și cu fămeia mea Neștiuta, ~~fata~~ nepoata Crancului o(t) tam, scriem și mărturisim cu cest adevărat zapis de la noi la mâna părintelui Lavrintie, ipi(s)cupul ot Rădăuțî, precum am vândut svenție sal(e) un pământ la Burdușești din partea de sus peste Zăbrăuț, și ne-au dat părintele pe acel pământ un leu bun.

Așijderea eu Ilie încă am vândut un pământ tot acolea în țarină din gios și pământul iaste în partea din sus, și mi-au dat părintel(e) pe acel pământ un zlot bun.

Deci să-i fie părintelui moșie neclătit în véci, căci am vâ(n)dut de bună voia noastră. Și la tocmala noastră s-au tâmplat mulți oamin(i) bun(i), pre anume Vasilie Ignat, și Dragomir, și Toader Ignat, și Fătul. Deci și noi acești oamin(i) buni vădzându tocmală bună și plată deplin, pentru credn(ța)[2] ne-am pus și dégetele să s(e) știe. (Am scris eu)[2] popa Vasilie ot Spăriați.

Acsântie; Ilie vândzetor; Vasilie; Dragomir; Toader martor.

<Pe verso-ul filei a doua>: 2 păm(ânturi) în țarina Burduşenilor ot Acsinti i ot Ilie vânzat(or); Lavrente; 4; S-au scris 4; Făr(ă) an, făr(ă) lună.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/28. Original, difolio (32 x 21,8 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica mănăstirii Brazi), f. 35v.-36. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 393, nr. 1778 (rezumat).

---

[1] Datat după documentul din 1695 (7204) noiembrie 21.

[2] Rupt.

45. 1696 (7204) iulie 23, Iași

† Iw Antioh Constantin voevoda, B<o>jï6 m<i>l<o>sty6, G<o>sp<o>dar6 Zemli Moldavscoi. Adecă domniia mea binevrând a urma bunelor și f(er)[1]itelor lucruri, ce-au făcut și-au lucrat alți luminați răpăosați domni mainainte de noi, de-au dat m(il)[1]ă și au întărit sve(n)tele rugi, măn(ă)stiri și besérici, cu obicée bune de folos, m(i)l(o)stivit(u)[1]m-am dară și dară și domniia mea pre sv(â)nta măn(ă)stire Zăbrăuțul, ce iaste din temei zidită și obârșit[1]ă de sv(i)nția sa părintele și rugătoriul nostru chir Lavrentie, episcopul de Rădăuți, suptu hr(a)[1]mul Adormirei Sv(i)ntei și Precuratei și Pururea Ficioare Marie Maica Domnului nostru.

I(…)[1] făcutu-i-am obiceiu ca și altor sv(i)(nte)[1] măn(ă)stiri să hie în paci de deseatin(ă) de stupi, și de gorștină de oi, și de mascuri, și de pogonărie de vii să aibă a scuti doaăsprădzéci pogoani de vii, și s(ă) aibă și o cârșmă în scutiali de camănă, de bezmăn, de cepărit, de buor, nemic să nu de, pentru să fi(e)[1] de ceară, și de tămâie, și de untudelemnu la sv(â)nta măn(ă)stire.

Mai m(i)l(o)stivitu-m-am domniia mea și i-am ertat trei poslușnici, oameni streini făr(ă) briaslă, să hie la paci de dajde, de zlot, de lei și taleri, de galbeni, de[1] iliș, de sulgiu, de boi înp(ă)rățești, de cai înp(ă)rățești, de cai de menzil, de boi de dârvală, de branești, de chili de Cameniță și de alte dări și angherii, de toate câte or hi în țara domnii mele, să hie numai pentru poslușanie sv(i)ntei măn(ă)stiri, stupi, oi, mascuri, ce or avea acei 3 poslușnici, încă să aibă a plăti deseatina și gorștina la acea sv(â)ntă măn(ă)stiri, pentru să hie de agiutor sv(i)ntei măn(ă)stiri.

Iar cini din boeri sau slujitori ar faci vreun val, va fi de certare precum îi scriu cărțili și altor domni ce-au fostu maiinte de noi. Iar rugătorii noștri călugării, cini or hi petrecători la cea sv(â)ntă măn(ă)stiri, să aibă a ne pomeni la sv(â)ntul jirt(ve)[1]nic la Sv(â)nta Liturghie.

Așijdirile și după a noastră viiață și domnie pre cini D(u)mnedzău va alege domnu a fi aceștii țări a noastre a Moldovei, din seminție noastră sau dintr-altu n(e)am strein, pohtim pre domniia sa să n-aibă a strica a noastră m(i)lă și întăritur(ă), ce mai vârtos să aibă a da și a întări acea sv(â)ntă măn(ă)stire. Și într-alt chip să nu hie.

* @s, l<1>t<o> =zsÌd <7204 / 1696> 6l<ye> cÆg <23>.

Iw Costantin voevod <m.p.>.

<Pe verso>: 7204 iuli(e) 23; 152 ani; No. 28; 1696; Nº 28. Schitul Brazi, Pachet 34, al Mitropoliei 92.

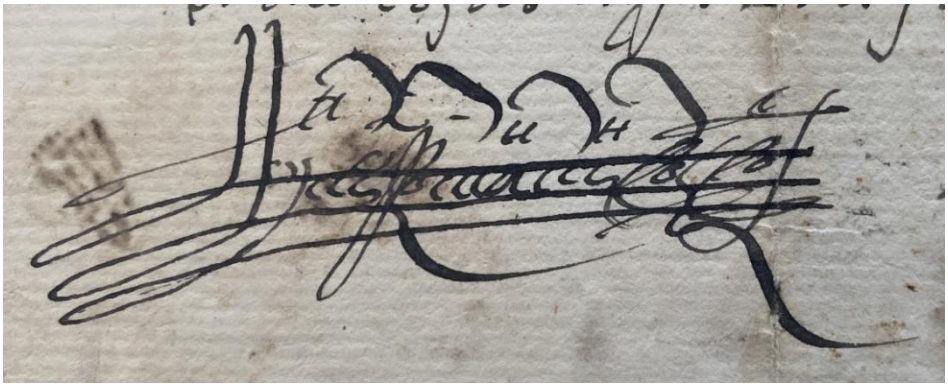

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/28. Original (45, 4 x 30, 2 cm.), filigran, rupt la îndoituri, lipit, pătat, lipsă 2/3 din fila a doua, sigiliu mijlociu în ceară roșie, căzut.

EDIȚII: V. A. Urechia, *Notițe despre slobozii,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", Seria a II-a, tomul IX, 1886-1887, p. 158-159. Text incomplet; C. Aricescu, *Indice de documentele aflate în Arhiva Statului și nepublicate încă,* în „Revista Istorică a Arhivelor României", Broșura II, București, Imprimeria Statului, 1876, II, p. 46, nr. nr. 1762. Rezumat; G. Timuș, *Istoria Episcopiei de Rădăuți,* în „Biserica Ortodoxă Română", an XIV, 1890-1891, p. 728. Rezumat; CDM, IV, p. 406-407, nr. 1839 (rezumat).

[1] Rupt.

46. **1696 (7204) august 25**

+ Adic(ă) eu, Ștefan Teleag și cu femeia me Marie, scriem și mărturisim cu acestu adevărat zapis al mieu, la mâna sv(i)nții sali părintelui Lavrintii, vlădica de Rădăuț(i), ca s(ă) fii de mari crédință, precum am vândut sv(i)nții sali o vii, gata cu viță, cari esti un pogon. Și am mai vândut sv(i)nții sali un pogon di loc stărpu alături.

Cari mi-au dat sv(i)nțiia părinteli șepte lei bătuț(i) bani gata în mânuli meli. Așijderi mi-au mai dat sv(i)nțiia sa trei lei bătuți ca s(ă) aibu au a-i lucra pogonul cel de loc stărpu, să-i pun vii și să i-l dau în mâna sv(i)nții sali la al triile an.

Cari vii sântu la Șoldești la Zăbrăuț. Și mi-au făcut sv(i)nțiia s(a) părinteli plată deplin în mânuli meli zeci lei bătuț(i), ca să-i fii sv(i)nții sali părintelui dre(a)ptă ocină și moșii în veci.

Și cându s-au făcut această tocmal(ă), s-au prilejit și dumnialui Drumitre, ce-au fostu visternic mari și tot săborul de la Sv(â)nta Mănăstiri și alți o(a)meni buni, cari mai gios s-a(u) iscălit, și cari nu știu carti ș-au pus degeteli.

Și eu pentru mai mari crédința, mi-am pus degetul.

L<1to> =zsÌd <7204 / 1696> av<gust> cÆe <25>.

Ștefan Teleg; Marie.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7204/1696 avg(u)st 25; 152 ani; Viia de la Teleag ot Zăbrăuț; Lavrentie episcop de Șoldești; Cercetat la comisie hotărâtoare moșiei Șoldești la 8 dec(em)v(rie) (1)837. <ss>.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXVI/3. Original, difolio (30,4 x 20,5 cm), filigran, rupt puțin la îndoituri, pătat, două sigilii mijlocii ale Mănăstirii Bogdana, iconografice, în fum, cu legenda: + Sya pekat0 s<v'>t<o>go monastir Bogdana, Să[estvie S<v'>t<o>go D<u>ha (Această pecete a sfintei mănăstiri Bogdana, Pogorârea Sfântului Duh)[65]; idem, Manuscrisul nr. 591, f. 36v. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 409, nr. 1849 (rezumat).

47. **<1696 septembrie 1-1697 august 31> (7205)**

+ Adecă (e)^{2}u, Dragomir, ficior Andreenei, nepotul lui Țarină, din sato din Bordoșăști, scriu și fac știut cu cestu adevărat zapis al meu, de nime silit, nici asuprit, (ci)^{2} de bonă voe a me, am vândut un pământ s(f)^{2}inție sale părintelui Lavrentie, vlădicăi de Rădăuțu, care pâmântu este și mie, vine din parte Cordeleștilor. Și me-(a)u dat sfinție sa ban(i) gata un zlot b(i)t, ca să fie sfinție sale dire(a)ptă moșie în vece stătătoare.

Și cându am făcut această tocmală, s-au prilejit mulți oamini buni și bătrâni, ano(me Gheo)^{2}rghiță Mazăre, ș(i A)^{2}si(n)tie, și Vas(i)lie Ignat, și Toader Habeș, și Suare, și Bută, și Todos(ie) Gherman, și Necolaiu, cumnat lui Isac, și mulți oamini boni carii să vor escăli mai gios.

V<ă> Let =zsl̀e <7205 / <1696 septembrie 1-1697 august 31>[1].

Necolaiu; + Dragomir; + Ghe(o)rghiță, + Botă; + Acsintie.

Az, Tod<o>sye, iscal.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7205/1696. Făr(ă) lună; 151 ani; + 1 pământ din țarina Burdușenilor ot Dragomir; 8. S-au scris, 8.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/20. Original, difolio (32 x 22 cm), filigran, rupt la îndoituri, lipit; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 71v. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 430, nr. 1946 (rezumat).

[65] Transcrierea și traducerea după Petronel Zahariuc, *Note de sigilografie eclesiastică moldovenească*, în „Herb. Revista română de heraldică", I (VI), 1999, nr. 1-2, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta", p. 177.

[1] Văleatul adăugat cu altă cerneală.
[2] Rupt.

48. **1696 (7205) septembrie 9**

+ Adec(ă) eu, Necola și ficioru meu cu Damaschin, scrim și facem știre co ceasto adevărat zapis al nostru, de nime sâliți, nici asupriți, ce de bonă voie a no(a)stră, am vândut un pământu sfinție(i) sale părinteloi vlădicăi, loi Lavrintie, ipiscopolui de Rădăuțu, care pământo este pe din sus de sălișteși este pe din sus de pământul săfinție(i) sale părintelui, carele lovește con capăto în zăvoiu, și la d(e)al în capătul vie(i), la cireș sp(…) d(e)al, l-am vândut sfinție(i) sale. Și me-(a)u dat sfinție sa ban 1 leu bătut ban gat(a).

Și cându am făcut această tocmală, s-au prilejit molți oamini boni și bătrâni, anome Lopol cel roșiu, și Vasilie Vărlan, și Toader Habeș, și Păt(r)[1]așco, și Cărste, și Acsânti, și Opre, și Ion călugărol, și molți oamini boni, cari să vor iscăli mai gius. Și eu Todosi(e) Gherman am scris zapisul.

Leto =zsÌe <7205 / 1696> săp<temvrye> øÆ <9>.
+ Necola; + Damaschin; + Necolaiu; + Simion; + Ion; + Acsintie; Lopol; + Pătrașco.
Az, Twd<o>si<e> german, iscal <m.p.>.
Toader Habeș.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7205/1696 săpt(em)vr(ie) 9; 151 ani; Un păm(ânt) ot Necula ot Burdușești; Lavrente; 9. S-au scris 9.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/19. Original, difolio (30,2 x 21,6 cm), filigran, rupt la îndoituri, pătat, lipit; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 77. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 411, nr. 1859 (rezumat).

[1] Rupt.

49. **1698 (7206) martie 2**

+ Adecă eu, Dră(gă)lița, fata lui Dumbrăvan, scriu și mărturisescucu acest adevărat zapis al nostru, precum fiindu eu chizeș pentru Gligorie, nepotul Căzacului, pentru doi lei, 1 po(tronic), și amu strângându-mă cee cu bani, și eu neavându ce face și neavându să dau bani omului, e-am vândut doă pogo(a)ne de loc, în sălișteot Șoldești, din parte Căzacului, și am vândut svinție sale părintelui Lavrentie epi(scopul).

Și când am vândut-o, am întrebat toți frații și nu au putut sprejini nime, și am dat să fie dre(a)ptă ocină părintelu(i) svinții sale Lavrentie.

Și cându am vândut-o, am vândut-o denainte lui Varlam călugărului, și denainte vornicului Tudosie, și denainte lui Ion Vră(n)ceanului, și denainte lui Vasilie, ficiorul Ologului din Cruce, și denainte diiacului Vărtolomeiu, și denainte diiacului Simeon, generele Gligăi.

Dece noi acești o(a)mini carii sântem scriși mai sus, vădzindu tocmală de bună voe, ne-(am) pus și iscăliturile ca să fie de credință.

L<1>t<o> =zsÌq <7206 / 1698> me<sé>]<a> mart<ye> vÆ <2>.
Dră(gă)lița; Varlam; Ion; Vartolomeiu isc(a)lo; Simion di(a)con iscal.
+ Vasilii iscal <m.p.>.

<Pe verso>: 7206 mart(ie) 2; 150 ani; N. 29; 2 pogoane de loc în silişte în Șoldești, cu(m)părătură ot Drăgăliță Pițigoias lui Lavrente; 1698; Nº 30; 21-bun; No. 23; Cercetat la comisiia hotărâtoare moșiei Șoldeștii la 8 dechemv(rie) (1)837 <ss>; Schitul Brazi, Pach(et) 34, al Mitrop(oliei) 92.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/30. Original, difolio (21, 5 x 14, 8 cm.), rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 36. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 437, nr. 1984 (rezumat).

50. **1698 (7206) aprilie 1**

+ Adec(ă) eu, Drăgălița, fata lui Donbrăvan, scriu și mărtoris(ă)sc co cesto adevărat zapis al meu, de nime sâlit, nici nevoit, ce de bonă voie a me, am vândut un pământu de(a)supra Găvanului, alătore co păraginile sfinții sale părintelui vlădicăi lui Lavrintie, direptu un leu și me-(a)u dat sfinție bani gat(a).

Și în tocmala no(a)stră s-au prilejit molți oamini buni și bătrâni, anome Vas(i)li Ignat, și (I[1])rimie Ghimiș, și S[1]uare și Gligorie. Și eu Tudose am scris zapisul.

Și pentru credința am pos și degetele ca s(ă) fie de credință sfinție(i) sale.

V<ă> l<1>t<o> =zsÌq <7206 / 1698> mes<é]a> apr<ilye> aÆ <1>.

+ Sure; + Gligorie.

+ Drăgălița; + Vas(i)lie Ignat; + Su(a)re; + Ghimiș; + Simion Gogul.

Az, Tod<osie>, iscal <m.p.>.

<Pe verso>: Zapisul în Pi[1]țigoias Drăgăliță pe un pământ tij ot Burdușeni, alăturea cu nește părți la Găvan deasupră; Lavrente; S-au scris. 27; 150 ani; 7206/1698 apr(ilie) 1. Zapisul lui Drăgălița, frati (!) lui Dumbrăvan, prin care vende vlădicăi vlădicăi Lavrentie un loc al său. Nu arată mai lămurit în ce loc este. Rupt pe la îndoituri; No. 25. Schitul Brazi, pach(etul) 28, al Metropolii 86.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/25. Original (29, 5 x 21 cm.), rupt; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 71. Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 438, nr. 1987 (rezumat).

---

[1]Rupt.

51. **1699 (7208) octombrie 6[1]**

+ Adec(ă) eu, Prufira, nepoata popei lui Neștiut, fata Aftimiei călugăriță, scriu și fac știre co cesto adevărat zapis al meu, de nime sâlit(ă), nici nevoit(ă), ce de bonă voie a me, am dat 2 pământuri danii la sfânta mănăstire la Bordoșăști, care au făcot sfinție sa părintele vlădica Laavrintie, ipiscopol de Rădăoțu, care pământuri sintu alătore co vie Păsului ăe din sus. Le(-a)m dat danii sfinție sale pentru păcatele unchiu-meu popei lui Neștiot, să aibă sfinție sa părintele vlădica a scrie pe unchiu-meu la sfântul pomelnic să pomene(a)scă.

Așijdire și eu Mărina, fata Radolui, femei(i) lui Anton, încă am vândot iarăș un pământu alatore co acele pământori, care pământo l-am compărat eu de la Prufira, l-am vândut sfințăi(i) sale părintelui vlădicăi, și me-(a)u dat ban gat(a) un leu, ca să fii sfinție dire(a)ptă ocină și moșii în veci neclătit.

Și cându s-au făcot această tocmală, au fosto molți oamini boni și bătrâni, anome Gliga, și Sămion de la Moviliță, și Opre, și Doță, și și[2] Vas(i)lie Ignat, și Toader[3] Habeș, și Verdeș, și

Acsintie[3], și Suare.

Și eu Todosie Gherman am scris zapisul. Și s-au prilejit și popa de la Bocium. Și pentru credința ne-(a)m pos și degetele și iscăliturile.

Let =zsìi <7208 / 1699> wct<omvrye> qÆ <6>[1].

+ Prufira; + Măriia; + Ariton.

Preotul Ignat.

Az, Todosie German, iscal <m.p.>.

+ Acxintii; + Sure; + Opre; + Doță; + Gliga; + Costantin.

<Pe verso>: 7208 oc(tom)vr(ie) 6; 148 ani; N. 31; 1699; Zapis de daanie pe patru păn(â)nturi ot Șoldești lui Lavrente; 23, bun; S-au cercetat de către comisiia hotărâtoare moșii Șoldeștii la 8 decemv(rie) (1)837 <ss>; Nº 31. Schitul Brazi, Pach(etul) 34, al Mitrop(oliei) 92.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIV/31. Original (29, 8 x 21, 2 cm.), filigran, rupt la îndoituri, pătat; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 35v. (fără dată). Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 465, nr. 2120 (rezumat).

[1] Data cu altă cerneală.
[2] Repetiția, conform documentului.
[3] Rupt.

52. 1699 (7208) noiembrie 15

Adecă eu, Savin biv vel spătar dat-am scrisoar(ea) me lui Savin Ciomârtan și femeii lui Iftimii (ca)[1]re-m(i) este var(ă) pentru o moar(ă) ce este pe apa Zăbrăuțului, care acea moar(ă) am fost-o dat (e)[1]u m(ă)[1]năs(ti)[1]rii de la Zăbrăuți. Și vădz[1]ându eu cum călugării au pustiit-o, nu tocma moara, ce și altel(e), am luat-o de (l)[1]a dânși(i) și am dat-o (…)[1]e unii copile a lui Ciomârtan, anume Anița, care-m(i) e(ste)[1] nepo(ată)[1] (…)[1]are (…)[1]ara. Aceast(a)[1] am cumpărat-o eu cu bun ban de la o (fe)[1]meie, anume Apos(tol)[1]ăchioae și moara încă am făc(ut-o)[1] (e)[1]u cu ostenial(a) me.

Pentru aceia am dat-o lor ca să-i fie nepoată-me Aniții dre(a)[1]p(tă)[1] moșie, și cuconilor ei, și cin(e) s-ar scula cu vro pârâ, ori den călugări, ori den ruda me, să n-aibă nice un amestec nime cu ace(a)st(ă) moar(ă). Și pentru credința am și iscălit.

L<1>t<o> =zsìi <7208 / 1699> noe<m>v<rye> eÆy <15>.

Savin biv vel spăt<a>r <m.p.>.

<Rezumat în grafie chirilică>: 7208 // 1699 noemvr(ie) 5. N. 3; 148 ani; Zapisul spatariului Savin prin care ~~vinde~~ dănuește 1 moară pea pa Zăbrăuțului lui Savin Ciomârtan și fămeii lui Iftimiia, și nepoatei sale Aniții. Acest document esti rupt, spart și mâncat de molii încât nu i să înțălege cuprinderea; No. 3.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXX/3. Original (30, 5 x 19, 2 cm.), foarte rupt, mâncat de cari.

EDIȚII: CDM, IV, p. 466, nr. 2124 (rezumat).

[1] Rupt.

53. 1700 (7208) aprilie 9, Burdușăști

+ Adécă eu, Vârlan călugărul, şî Oprea Munt(e)anul, şî Lupul cél Roşu, şî Ion Radul, şî Simion Gogul, scriem şi mărturisâm, cu acéstu zapis adévărat al nostru, la mâna svinţii sale părintelui Lavrintie, episcopului dé Rădăuţii, dé nimé siliţi, nici asupriţi, cé noi dé bună no(a)stră, am vândut dir(e)aptă ocină şî moşie ce-am avut noi dé la părinţii noştrii, den sâlişte den Burduşăşti, dén parte de gios den parte(a) Cordăléştilor, am vândut svinţii sale dzece pogo(a)né cu pomi, cu loc stărpu.

Şî pe aceste dzece pogo(a)ne ni-au svinţie sa doisprădzéce lei, ca să fie svinţii sale dir(e)aptă ocină şî moşie în véci.

Şî într-această tocmală a no(a)stră s-au tâmplatu mulţi o(a)mini bunii şî bătrânii mégieşi dé préînprégiur, anume popa Acsântie ot Şoldeşti, şî préutul Alecsandru ot Spărieţi, şi So(a)ré ot Şoldéşti, şî Gligorie brat So(a)ré ot tam, şî Ursul sân Gavril, şî Arhip sân Butii.

Şî pentru crédinţa n(e)-am şî iscălit. Iar de nu s-or găsi dzéce pogoane în silişte, să s(e) plinească cu pământuri din ţarină, câte un leu pământul.

Ÿ Burdu[0ºi, l<1>t<o> =zsìi <7208 / 1700> ap<rilye> øÆ <9>.

+ Eu, popa Axentie, martor.

+ Şi eu, popa Alixandru, m-am tâmplat la acest zapis.

+ Şi eu, Solomon, m-amu prilejit.

(…), m-am tâmplat la cistu zapis.

Vârlan călugăr; Opre Munt(e)anul; Lupul cel Roşu; Ion Radul; Simion Gogul; So(a)re; Gligorie; Ursul sân Gavril; Arhip sân Butii.

+ Eu, Ştefan, slug(a) dumisali clucerului Lucaci, m-am tâmplat la cistu zapis.

+ Şi eu, Gligori, sluga dumisali comisului Catargiului, m-amu tâmâplat.

Şî eu, Ştefan Prodan, slug(a) Catargiului, am scris.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7208; Făr(ă) lună; 148 ani; No. 21; Ot Vârlan călugărul, ot Oprea Munteanul, Lupul cel Roşu, Ion Radul, Simion Gogul, zapis pe dzéce pogoane ot silişte ot Burduşeni, loc cu pomi, iar cât nu s-a plini de nu le-agiunge loc din silişte, să-mi dea alăturea cu pomii pământuri câte un leu pământul, iar pe doo pog(o)ane cu pomi am dat câte doi lei bani; Lavrente; 16. S-au scris, 16.

Arhivele Naţionale Iaşi, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/21. Original, difolio (29,4 x 21 cm), filigran, rupt puţin la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 67. Copie.

EDIŢII: CDM, IV, p. 473, nr. 2155 (rezumat).

54. 1700 (7208) aprilie 9, Burduşăşti

+ Adécă eu, Ion Dumbrăvan, şî cu mătuşea mea, Drăgălița, şî cu văru-miu Ursul, şî eu Toma Anghél, scriem şi mărturisâm cu acéstu adévărat zapis al nostru, la mâna svinţii sali părintelui Lavrintie, episcopului dé Rădăuţ(i), précum noi dé nimé siliţi, nici asupriţi, cé noi dé bună voe no(a)stră, am vândutu svinţii sale a no(a)stră dir(e)aptă ocină şi moşie ce-am avut moşie dé la părinţi(i) noştri în sâlişte în Burdujăşti, optu pogo(a)ne cu pomi şî cu loc stărpu, dereptu cinsprădzece lei bani gata.

Şî cându am vândut această (moşie)[1] ce mai sus scrie, s-au priléjitu mulţi o(a)mini buni mégieş(i) dé pe înprégiur, anumé Glligorie sân Săvăi, şî Păsul, şî So(a)ré, şî Oprea Munt(e)anul, şî Solomon, şî Lupul cél Roşu, şî Dămiian, şî Nicolai zet Vârlan, şî Ursul sân Gavril Vântul.

Şî noi acéşti o(a)mini cé mai sus scrie, vădzându că au dat că au dat svinţie sa părintelé banii déplin pe acea moşie, am iscălit acest zapis svinţii sali, dé mare crédinţă să fie, însă acéste

optu pogo(a)né cé s-au vândut den sâlișteden Burdușiști dén parte Cordăleștilor den parte de gios.

Ÿ Burdu[0ºi, l<1>t<o> =zsìi <7208 / 1700> ap<rilye> øÆ <9>.

+ Eu, popa Axentie, martor.

+ Și eu, popa Alicsandru ot Spărieți, eu încă m-am tâmplat.

Ion Dumbrăvan; Drăgăliț(a); Ursul; Toma Anghél; Gligor(e) sân Săvăi; Păsul; So(a)ré; Lupul cél Roș; Dămiian; Ursul.

Și eu, Solomon, m-amu prilejit.

(…), m-am tânplat la cist zapis.

+ Și eu Gligori, nepotul călug(ă)rului ot Păunești, sluga dumisali comisului Catargiului, m-am prilejitî.

Șî eu, Ștefan Prodan, slug(a) Catargiului, am scris zapisul.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7208/1700 apr(ilie) 1; 148 (ani); No. 22; + Ot Dumbrăvan, i ot Drăgăliță, i ot Ursul, i ot Toma Anghel. Zapis pe opt pogoane din siliștedin Burdușești, ce-am cumpărat noi doo po(go)ane cu pomi, câte doi lei dal pe pogon; Lavrentie; 41; S-au scris, 41.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXIII/22. Original, difolio (29,5 x 21 cm), filigran, rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 71v. (cu data de 1 aprilie). Copie.

EDIȚII: CDM, IV, p. 473, nr. 2155 (rezumat).

[1] Rupt; Completat după copie.

55. **<1702-1706>**[1]

Adec(ă), Soare, scriu cu această dre(a)ptă scriso(a)re a mea la mâna svinții sal(e) părintelui Lavrintie, vl(ă)dicăi de Roman, precum am vândut 2 pogoan(e) de loc de silișteă lângă mănăstir(e) în Burdujești, ca să-i fie moșie dre(a)ptă a părintelui.

Și pentru credința me-(a)m pus și degetul.

Soare.

În Iași au luat banii trebuindu-le.

<Pe verso>: Făr(ă) an, făr(ă) lună; N. 23; De la So(are) 2 pogo(a)ne silești la Burdușești; 12. S-au scris, 12.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi,* XXXI/18. Original, (10 x 14,5 cm.); idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 63v. Copie.

EDIȚII: CDM, V, p. 47, nr. 188 (rezumat).

[1] Datat după Lavrentie, episcop de Roman.

56. **<1702 septembrie 1-1703 august 31> (7211)**

Adecă eu, Mihălachie Bantăș, ce-am fost șetrar, și cu făméia mea, cu Anița, scriem și mărturisim cu acest adevărat zapis al meu la mâna sfinții sali, părintelui Lavrentie, episcopul de Roman, acum noi de nime siliți, nici asupriți, ci de a noastră bună voe, am dat danie trei pogo(a)ne cu cramă[1] și un pământ sterp, care l-am fost dat mai denainte vreme la mănăstire sfinții sale care iaste pe apa Zăbrăuțului, pentru sufletele no(a)stre și a părinților noștri, unde este hramul Uspenie

Maicii Preciste.

Și zapisă ce-au fost vechi încă le-(a)m dat. Și să aibă sfînție sa a-ș(i) faci și diresă domnești. Și pentru credința, am iscălit.

L<1>t<o> =zsÌay <1702 septembrie 1-1703 august 31>.

Mihălaci Bantă[biv [etrar <m.p.>.

Annița.

<Pe verso-ul primei file>: Cercetat la comis(ia) hotărâtoari moșiei Șoldeștii la 8 decemvr(ie) (1)837 <ss>.

<Pe verso-ul filei a doua>: 7218/1710. Făr(ă) lună; 138 ani; Zapisul pe viea ot Bantăș de la Zăbrăuț. Lavrente.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXXVI/4. Original (20 x 16 cm.). Original, filigran, rupt la îndoituri; idem, Manuscrisul nr. 591 (Condica Mănăstirii Brazi), f. 36v. Copie.

EDIȚII: CDM, V, p. 59-60, nr. 234 (rezumat).

---

[1] Adăugat deasupra rândului de altă mână.

57. 1739 (7247) ianuarie 14

† Iw Grigorye Gica v<oe>voda b<o>j<ï6> mil<o>st<i6>, G<os>p<o>dar\ Zemli Moldavscoi. Scriem domnie me la crédincioș(i) boerii noștri starosti di Putna. Facem știre că aice la domnie me jălui Nicanul egumăn și cu tot săborul de la sfânta măn(ă)stire Bogdana dzicându pe cum având mănăstirea o bucat(ă) de moșâe la Zăbrăuți, care ded(e) sama că esti hotărâtă și stâlpit(ă) de cătră alti hotare și are și mărturie di la hotarnici și ispisoc domnescu. Și acmu did(e) sama că șăd niște oameni acolo pi aci moșâe și sî hrănescu și stăpânescu livezili și mănăstirii nimic nu dau făcându-s(e) și ei moș(i)naș(i).

Pentru care dzis(e) că au mai avut giudecat(ă) la dum(nealui) Ștefan Ruset, fiind starosti acolo și ar fi trimis pi un Ghiorghe căpitan acolo ș-au luat sama și s-au dovedit că ei n-au nici o treabă cu moșâe pi cum arat(ă) și mărturie căp(i)t(anului). Și acii oamini atunci s-ar fi apucat că or eșî di pi locul mănăstirii și pân(ă) acmu n-au eșit,

De cari dumneavoastră văzându carti domnii meli să trimitiț(i) acolo la acii oamini din vremi că nu fac ascultare și să fac moș(i)naș(i) (s)[1]ă lipsască di pi moșie mănăstirii.

Așijdire mai jălui pe Todirești ceas(ă), dzicând că-i înprésoară o parti di moșâe, anumi Poenili Urechiștilor pe Trotuș, pentru cari moșâe dzis(e) egumănul că au avut și ispisoc și fiindu aciste răscoale s-au răzlițit.

Di cari pentru aceasta dum(nea)voastră chimaț(i) pe Todiriceas(ă) di faț(ă) și luaț(i) sam(a) fiindu pi cum jălui să aréti cu ci stăpânești moșâe măn(ă)stirii, și după cum veț(i) adiveri să faciț(i) o mărturie încrédințat(ă). Pintru toată aceasta scriem.

Așâjdir(e) și pentru o parti di moșâe de la Cânpuri pi Șușâța dă sam(a) că o o înprisoar(ă) Miron Dima, cari pentru aceasta dzis(e) că ari și uricu. Să luaț(i) sama pi driptate să apucaț(i) ci înprisoar(ă) moșâe mănăstirii să avem știre.

L<1>t<o> =zsÌmz <7247 / 1739> gin<arye> dÆy <14>.

<Pe verso>: Carte de la Grigorie vod(ă) pentru niște oameni ce șăd pe Șoldești și Burdușăști, la Zăbrăuți, și să fac ei moșinaș(i). =zsÌmz <7247 / 1739> gin<arye> dÆy <14>; Carte domniasca de Șoldești și de Burdușești.

Arhivele Naționale Iași, *Fond Mănăstirea Brazi*, XXVIII/1. Original.

---

[1] Rupt.

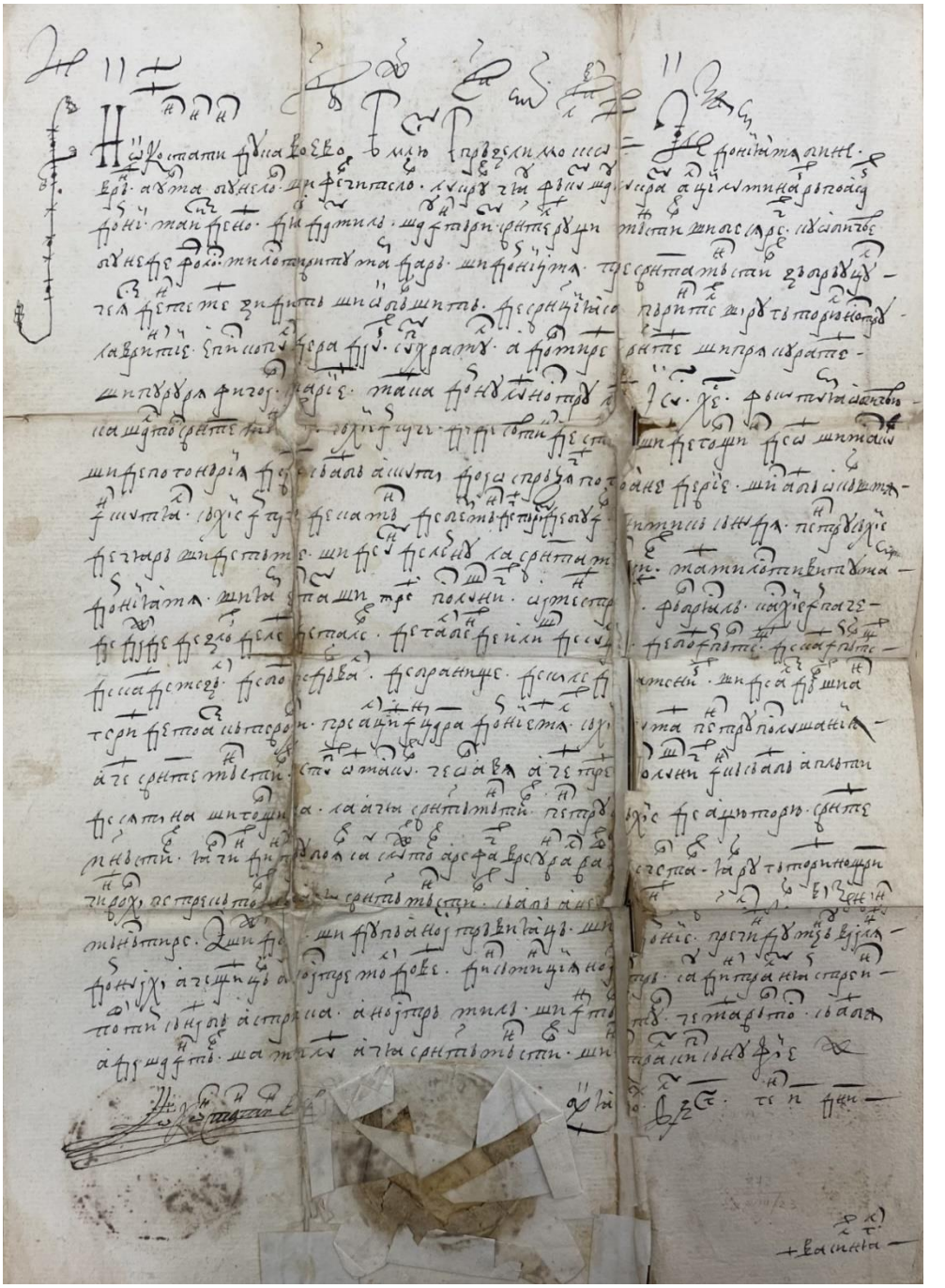

Documentul nr. 40 (8 ianuarie 1695)

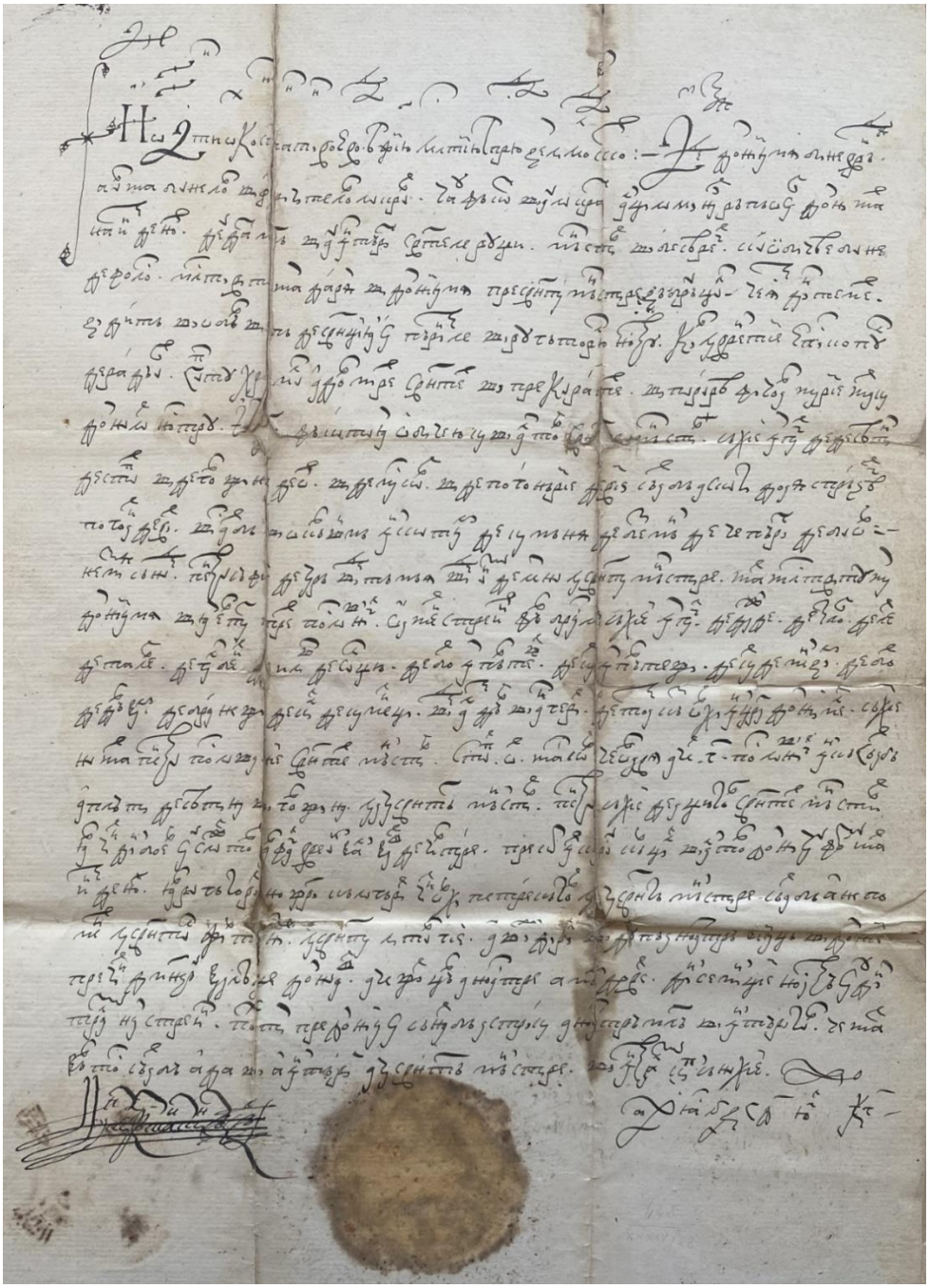

Documentul nr. 45 (23 iulie 1696)

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND VIAȚA STAREȚULUI PAISIE DE LA NEAMȚ, DUPĂ UNELE IZVOARE DIN SECOLELE AL XVIII-LEA ŞI AL XIX-LEA

Aurel Florin Țuscanu[*]

Some considerations about the life of igumen Paisius of Neamţ, from the 18th and 19th century documents

Abstract

The Holy Sinod proclaimed 2022 the Solemn Year of prayer in the Churc's life and the Christian's life and the Commemorative Year of the Hesychast Saints Symeon the New Teolojian, Gregory Palamas and Paisius (Velichkovski) of Neamţ, therefore the present paper presents documents about the life of Saint Paisius Velichkovsky of Neamţ.

The most important documents selected are the 154 manuscript, from the library of Neamţ, the autobiographies written by Saint Paisius himself and the ones written by his disciples: Spiridon, Vitalie, Mitrofan, Gregory Dascălu (Future Metropolitan of Walachia) and in 19th century Andronic Popovici.

Keywords: *Saint Paisius Velichkovsky of Neamţ, manuscript nr. 154, documents from the 18th and 19th Century*

Cuvinte cheie: *Sfântul Paisie Velichkovsky de la Neamţ, manuscrisul nr. 154, izvoare din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*

Preliminarii

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a dedicat anul 2022 *„Anul omagial al rugăciunii în viața Bisericii și a creștinului și Anul comemorativ al sfinților isihaşti Simeon Noul Teolog, Grigore Palama și Paisie de la Neamț*", fapt pentru care am găsit potrivit să ne oprim în cele ce urmează asupra vieții și lucrării misionare a Sf. Cuvios Paisie de la Neamț, care a știut și a reușit să afirme ca normă a existenței sfințenia, în veacul iluminismului raționalist (cum a fost veacul al XVIII-lea), tot așa cum astăzi, într-un veac al religiozității confuze și a rațiunii rătăcitoare, Biserica trebuie să afirme că fără rugăciune nu există iubire sfântă și fără pocăință nu există libertate și bucurie adevărată.

[*] Preot dr., Arhiepiscopia Romanului şi Bacăului.

Iată de ce viața și faptele Cuviosului Paisie sunt pentru noi, acum când se împlinesc 300 de ani de la naşterea sa, un adevărat îndreptar, un reper spiritual și o normă de vieţuire creştină, pentru toți cei care se ghidează și trăiesc după principiile moralei creştine și a dogmelor Bisericii Ortodoxe[1].

Viaţa Sfântului Cuvios Paisie de la Neamţ, o preocupare constantă a cercetătorilor monahismului românesc

La aniversarea a 500 de ani de la sfinţirea bisericii ştefaniene „*Înălţarea Domnului*" din Mănăstirea Neamț (1497-1997), Părintele Patriarh Daniel, pe atunci mitropolit al Moldovei și Bucovinei, a binecuvântat și tipărit *Viața Sfântului Cuvios Paisie de la Neamț,* după un

[1] Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p.347-348.

Sfântul Paisie s-a născut la 21 dec. 1722, în oraşul Poltava, din Ucraina, într-o familie de preot și s-a stins din viață la 15 nov. 1794, la mănăstirea Neamţ. A învăţat la şcoala parohială din Poltava şi la Academia duhovnicească din Kiev (numai 4 clase, din 12). Frate la mănăstirea Liubieţchi (1740), tuns rasofor în mănăstirea Medvedovschi (1741), cu numele Platon (în locul celui din botez, Petru), un timp stă în Lavra Pecerska din Kiev (I742); trece apoi la schiturile Dălhăuţi, Trăisteni şi Cârmul în Ţara Românească (1742-1746); în 1746 pleacă Ia Muntele Athos, întâi la mănăstirea „Pantocrator", unde a fost îmbrăcat în mantie (1750), sub numele Paisie, de către stareţul Vasile de la Poiana Mărului, hirotonit ieromonah (1758); pune bazele schitului „Sf. Ilie" cu biserică şi chilii pentru „ucenicii" săi. Se reîntoarce, împreună cu ucenicii, în Ţările Române, aşezându-se pentru scurt timp la schitul Vărzăreşti (1763), apoi la Dragomirna (1763-1775). După ocuparea nordului Moldovei de către austrieci (1775), se stabileste cu „fraţii" la Mănăstirea Secu (1775); în 1779 i s-a încredinţat şi egumenia mănăstirii Neamţ, pe care a deţinut-o, până la moarte; hirotesit arhimandrit în 1790.

În jurul lui s-a strâns un număr mare de „fraţi" de neamuri diferite (350 la Dragomirna, 700 la Neamţ). În toate mănăstirile pe care le-a cârmuit a introdus viaţa de obşte, slujbe zilnice, predici, îngrijirea bolnavilor, munca în gospodărie, traduceri din literatura patristică, postpatristică şi ascetică greacă în limbile română şi slavo-rusă. Se cunosc aproximativ 300 de manuscrise copiate în timpul său, din care 40 de el însuşi. O parte din traducerile sale au fost publicate în editura mănăstirii Optina Pustîni, după moartea sa. În timpul vieţii a apărut „Filocalia" la Petersburg, în 1793.

Au rămas de la el diferite învăţături şi o autobiografie. Ucenicii săi ruşi, ucrainieni şi bieloruşi s-au răspândit în peste o sută de mănăstiri ruseşti, ducând pretutindeni „mişcarea spirituală paisiană", învăţăturile şi rânduielile sale s-au transmis prin ucenicii săi – mai ales în mănăstirile din Moldova şi Ţara Românească, până pe la începutul celei de a doua jumătăţi a veacului XIX. Cuviosul Paisie Velicicovschi a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Rusă în 1988 și de Biserica Ortodoxă Română în anul 1992.

manuscris (nr. 154) din biblioteca acestei mănăstiri.

Motivele publicării acestei lucrări au fost multiple; în primul rând această lucrare s-a dorit a fi un omagiu adus memoriei Stareţului Paisie, la două secole de la trecerea sa în veşnicie (+1794), precum şi autorilor acestui manuscris (stareţul Gherasim Miron şi arhimandritul Augustin Braha), cei care l-au compus în perioada 1852-1856, cu intenţia de a scrie o *Istorie a Sfintelor Mănăstiri Neamţului şi Secului*.

În al doilea rând, această lucrare a avut ca scop reîmprospătarea comuniunii spirituale a obştii monahale cu duhul cuviosului Paisie, canonizat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Române în anul 1992.

Publicarea *Vieţii Sfântului Paisie de la Neamţ* a dorit să contribuie la intensificarea cultului acestui protector al monahilor, precum şi la întărirea vieţii duhovniceşti, având în vedere că unele „ispite" şi încercări ale secolului în care trăim, precum secularizarea Europei, prozelitismul, instabilitatea politică, se aseamănă într-o oarecare măsură cu frământările secolului al XVIII-lea[2].

Dar despre biografia marelui stareţ Paisie Velicicovschi, Biblioteca Mănăstirii Neamţ ne oferă mai multe surse şi izvoare documentare precum: autobiografii, biografii întocmite de ucenici, urme imnografice, portrete, cuvinte de folos duhovnicesc, meditaţii, versuri de „tânguire", care să ne ajute la o analiză cât mai clară a acesteia.

Îmbucurător este faptul că în ultima vreme există o preocupare plină de interes pentru cercetarea spiritualităţii monahismului românesc, axată pe acest moment istoric din secolul al XVIII-lea consemnat de Cuviosul Paisie Velicicovschi, care a provocat ceea ce numim astăzi „*Veacul de aur al Ortodoxiei româneşti*", generând acest curent de tradiţie isihastă, cunoscut drept „*Paisianismul"*.

Viaţa Cuviosului Paisie. Autobiografii

Silit de împrejurări, cuviosul Paisie s-a văzut nevoit spre sfârşitul vieţii să-şi facă o schiţă autobiografică, scrisă în slavoneşte şi cunoscută ucenicilor săi apropiaţi[3].

[2] *Viaţa Cuviosului Paisie de la Neamţ,* tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Daniel, mitropolitul Moldovei şi Bucovinei, Ediţie îngrijită de Diac. Prof. Ioan Gh. Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamţ, Iaşi, Editura Trinitas, 1997, f. V-VI.

[3] Cercetătoarea Elena Linţa a descoperit acest manuscris şi l-a tradus în limba română sub titlul: *Autobiografia unui stareţ, Paisie Velicicovschi*, lucrarea fiind tipărită de Diac. Ioan Ică jr.: „*Cuviosul Paisie de la Neamţ (Velicicovschi). Autobiografia unui stareţ", urmată de „Viaţa Stareţului Paisie scrisă de monahul Mitrofan",* Sibiu, 1996, 302 p.; vezi şi Valentina Pelin, *Paisianismul în contextual cultural şi spiritual sud-est şi est European (secolele XVIII-XIX),*

O altă autobiografie care ar trebui să fie o continuare a celei amintite anterior, este cea care prezintă călătoria la Muntele Athos, viețuirea în câteva locuri și revenirea pe pământ românesc, la Dragomirna, Secu și Neamț, după care biografii stareţului Paisie conturând după dânsa, într-un mod detaliat, toate aceste momente[4].

Ceea ce constituie o autentică autobiografie este cea pe care a scris-o cuviosul Paisie într-o scrisoare pe care a trimis-o prin duhovnicul Iachint, ca răspuns la scrisoarea părinților Ambrozie, Atanasie și Teofan, care doreau să știe cum a fost venirea de la Mănăstirea Secu și așezarea la Mănăstirea Neamț, amănuntele începând cu anul 1779.

Scrisoarea a fost tradusă din limba slavonă în limba română de către ieroschimonahul și duhovnicul Chiriac Dobrovici, „*proigumen în Sfânta Monastire Secul*”[5].

Viaţa Cuviosului Paisie scrisă de ucenicii săi

După trecerea la cele veșnice a stareţului Paisie de la Neamț, la 15 noiembrie 1794, pe baza mărturiilor rămase de la dânsul și mărturiile celor care l-au cunoscut și i-au fost discipoli, ucenicii săi au alcătuit mai multe biografii ale acestuia, unele mai scurte, altele mai complexe, cu scopul de a-i urma pilda și învățătura.

Dintre monahii cu care cuviosul Paisie a venit de la Muntele Athos și care și-au exprimat recunoștința și considerația deosebită față de părintele lor duhovnicesc, se numără și ieromonahul Spiridon, care a scris la Mănăstirea Neamț *Viaţa lui Paisie*[6].

În Biblioteca Mănăstirii Neamț, a fost descoperită în anul 1957, de către diaconul Ioan Ivan, o altă biografie a stareţului Paisie, scrisă de monahul Vitalie, care aduce noi mărturii privind ultimii ani de viață ai cuviosului Paisie, fiind la vremea respectivă cea mai bogată sursă

Ediție îngrijită de Acad. Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, Chișinău, Editura Pontos, 2014, p. 171.

[4] *Viaţa Cuviosului Paisie de la Neamț,* tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Gh. Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura Trinitas, Iași, 1997, f. XIX-XX.

[5] *Ibidem*, f. XX. Lucrarea a fost tipărită de către stareţul mănăstirii Neamț Timotei Ionescu în anul 1872, având 12 foi (24 pagini).

[6] Arhimandrit Ciprian Zaharia, *Contribuția românească la sinteza paisiană*, în lucrarea *Paisianismul*, București, 1996, p.136-137. La nota 22 se menționează că acest ieromonah Spiridon era de origine bulgară și a venit în Moldova o dată cu Paisie, a viețuit în obștea paisiană în Mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț, după care s-a retras în țara sa natală, Bulgaria, unde a trăit până la moarte în Mănăstirea Rila.

documentară.[7]

Dintre ceilalți câțiva biografi care au scris mai pe larg viața cuviosului Paisie amintim pe Mitrofan, a cărui lucrare în manuscris a fost folosită de urmașii săi, fiind tradusă și tipărită recent[8].

Prima biografie a cuviosului Paisie tipărită la noi (într-o formă rezumativă, de sinteză), vede lumina tiparului la Mănăstirea Neamț, în anul 1817, prin osârdia unuia dintre cei mai destoinici ucenici ai săi, ierodiaconul Grigorie Dascălul (viitor mitropolit al Țării Românești în perioada ianuarie 1823-22 iunie 1834)[9].

Viața Cuviosului Părintelui nostru stareţului Paisie alcătuită de Grigorie la rugămintea monahilor de la Neamț, are 37 de pagini (este de fapt o sinteză a vieții acestui cuvios) a fost cuprinsă în lucrarea intitulată *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare,* în partea finală, împreună cu patru scrisori pastorale ale stareţului Paisie către diverși ucenici ai săi, *„acum întâiu tipărite”*[10].

Urmând cronologic biografii cuviosului Paisie de la Neamț,

[7] Ioan Gh. Ivan, *O sută de ani de la moartea stareţului Paisie*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 11-12, 1964, p. 656-660; aici este redată *Viața Cuviosului Paisie* scrisă de Vitalie, integral. Vezi și Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești,* vol. I, București, 1958, p. 200, ms. Nr. 952, secolul XVIII (sfârșit), Miscelaneu de literatură monahală, f. 111-121, *Arătare în scurt pentru Cuviosul părinte arhimandrit Paisie ce au fost stareț Sfintelor Mănăstiri Neamțului și Secului.*

[8] Diacon Ioan I. Ică Jr., *op.cit.,* p.188-295, sub titlul: *Schimonahul Mitrofan, Viața Cuviosului Paisie,* cu 36 de puncte, după care se mai adaugă 36 a: „Sfântul Cuvios Paisie după *Viața* lui Isaac Dascălul”; 36 b: „Sfârșitul Cuviosului Paisie după *Viața* lui Grigorie; 37: Epilogul *Vieții* lui Platon. Valentina Pelin, *op.cit.*, p.150-175; a se vedea Capitolul V – *Scrierile originale ale ucenicilor români și slavi din școala paisiană*.

[9] Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* vol. 3, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997, p. 37-46.

[10] Un exemplar al acestei cărți se află în biblioteca mea personală, fiind primit în dar de la un părinte ieromonah Nifon Agache, fost stareț al Mănăstirii Rafaila, județul Vaslui. Titlul complet al cărții este: *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare de la mulți Sfinți și Dumnezeiești Părinți, spre folosul celor ce întru dânsa vor voi să se grijească de mântuirea lor. Și viața Cuviosului Părintelui nostru Stareţul PAISIE, împreună cu oarecare din trimiterile sfinției sale, acum întâiu tipărite.* Cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit al Moldovei Kiriu VENIAMIN, prin osârdia Prea cuviosului stareț și Arhimandrit al Sfintelor Mănăstiri Neamțu și Secu Kir Silvestru, în Sfânta Mănăstire Neamțu, la anul 1817, de Gherontie Ieromonah tipograf. La final sunt tipărite pentru prima data patru scrisori pastorale (trimiteri) ale stareţului Paisie după cum urmează: 1. Către Dimitrie preotul din Poltava (39 p.) – p. 296-336; 2. Către ucenicii aflați la metocul Necșani la seceriș (trimisă din Sfânta Mănăstire Dragomirna -10 p.) – p. 337-346; 3. Către Părinții și frații rămași la Dragomirna, după mutarea la Mănăstirea Secu (11 p.) – p. 347-357; 4. Către Părinții Dorotei și Gherontie ucenicii săi, care se aflau în București, trimiși de Sfinția sa la școală, spre învățătura cărții elinești (7 p.) – p. 358-365.

descoperim o a doua biografie tipărită după nici două decenii, de această dată mult mai extinsă, care apare tot la Mănăstirea Neamț, cea scrisă de ucenicul său Platon schimonahul, în anul 1836, când acesta reușește să tipărească în limba slavonă *Viața Cuviosului Paisie,* iar în același an, biografia marelui stareț va fi tradusă în limba română și tipărită la Neamț de către Chiriac Dobrovici[11].

În prefața acestei lucrări se dau câteva lămuriri despre cei care au scris până atunci despre viața acestui cuvios părinte:

„După mutarea din viață a fericitului întru pomenire Părintelui nostru arhimandrit și stareț Paisie către Domnul, nu puțină vreme, ci ca douăzeci de ani trecând sub tăcere, iar mai bine zis de neîngrijire, nu se făcea nici o pomenire de viața stareţului. Apoi unii ca din somn deşteptându-se, s-au mustrat de ştiinţă că au încălzit Domnul inimile ucenicilor săi celor mai de aproape, moldoveni şi ruşi, ca numaidecât să scrie Viața părintelui lor. Şi aşa au rugat pe părintele Mitrofan schimonahul ca să primească această ascultare. Acest adevărat ascultătoriu s-au împovărat cu aceasta şi ca cel mai vechi ucenic şi iscusit în prescrierea cărţilor şi a gramaticii, au scris în limba rusească. Dar, pentru bătrâneţile şi slăbiciunile lui şi mai mult pentru a ochilor nevedere, n-au putut să o aducă întru săvârşite. Şi aşa după puţină vreme s-au mutat către Domnul (...).

După mutarea din viață a lui Mitrofan, Obştescul nostru frate schimonahul Isaac, văzând că începutul scrierii Vieţii n-au luat sfârşit şi din râvna şi din sfătuirea duhovniceştilor părinţi şi ca unul ce au fost iscusiţi în limba moldovenească şi greacă, au scris Viața mai pre larg în limba moldovenească, însă cu oarecare deosebire de cea a lui Mitrofan, afară de mari lucruri însă, după puţină vreme, s-au mutat şi acesta către Domnul.

Părinţii moldoveni, cetind Viața scrisă de Isaac Dascălul, pentru a căreia prelungire s-au mâhnit, au rugat pre un bărbat învăţat, ierodiaconul Grigorie, care au fost petrecând atuncea în Sfântă Mănăstirea Neamţul, însă apoi şi mitropolit al Valahiei, ca să facă mai în scurt Viața scrisă de Isaac.

Iar Preasfinţia sa, ca un bărbat prea înţelept, ştia că, cu cuvinte scurte nu se poate arăta temeiul faptei bune, însă, biruit fiind de rugăminte, au scurtat, ei la început nu au zis că este viața stareţului, ci au însemnat numai Povestire de viață. Şi fiindcă alcătuirea acestui preaînţelept bărbat s-au înfăţoşat şi înaintea Înalt Preasfinţitului nostru Arhiepiscop Veniamin, cu a Preasfinţiei sale blagoslovenie s-au şi tipărit în Monastirea Neamţului multe Povestiri şi s-au lăţit pretutindenea”[12].

[11] *Ibidem*, p. 173-174.

[12] Cuvânt înainte la *Viața Preacuviosului părintelui nostru Stareţului Paisie*, adunată de la mai mulți scriitori și alcătuită rusește de sfinţiia sa, Părintele schimonah Platon, iar acum tălmăcită

Amintim în continuare o altă lucrare biografică a starețului Paisie de la Neamț, întocmită de arhimandritul Augustin (Braha), cel care prezintă într-o manieră sintetică viața cuviosului, dar într-o limbă mai evoluată. Totuși, lucrarea aceasta nu aduce elemente noi față de biografiile anterioare, doar modul prezentării este mai concis și înlesnește reținerea datelor cu multă ușurință[13].

Între biografii starețului Paisie Velicicovschi trebuie amintit neapărat și arhimandritul Andronic Popovici, care după anul 1860 s-a retras în Basarabia, la Mănăstirea Noul Neamț, unde printre altele, în perioada 1864-1881 a alcătuit o lucrare complexă în 10 volume, intitulată: *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu*[14].

În trei dintre cele zece volume, mai precis volumele 3, 4 și 5, arhimandritul Andronic prezintă viața și activitatea misionar-pastorală a Preacuviosului Paisie și a ucenicilor săi, folosind lucrările antecesorilor săi amintite anterior, anume cele ale lui Mitrofan, Grigorie Dascălul, Platon și Isaac Dascălul[15].

Cercetătoarea Valentina Pelin apreciază că „*prin această prodigioasă lucrare, ieroschimonahul Andronic, arhimandritul Mănăstirii Noul Neamț, s-a înscris printre primii cercetători ai operei starețului Paisie*”, iar preotul și istoricul bisericesc Paul Mihail, îl consideră pe arhimandritul Andronic „*ultimul cronicar moldovean al secolului al XIX-lea*”[16].

---

moldovenește și dată la tipariu în zilele prealuminatului nostru Domn Mihail Grigorie Strurza Voievod, cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit Jirio Kir Veniamin, în stăriția preacuviosului arhimandrit și stareț al sfintelor monastiri Neamțului și Secului, kyr Mardarie. În Sfânta Monastire a Neamțului, anul 1836, iunie 16, f. I-III; apud Valentina Pelin, *op.cit.,* p. 173-174.

[13] *Viața Cuviosului Paisie de la Neamț,* tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Gh. Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura Trinitas, Iași, 1997, f. XXII.

[14] Începând cu anul 2016, în cadrul unui proiect universitar (Nr. 11.817.07.29F), pentru studierea și valorificarea patrimoniului documentar privind Istoria republicii Moldova, un grup de cercetători de la Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Studii Interdisciplinare Chișinău-Oradea, Mănăstirea Secu, au început reeditarea acestei opere de mare valoare pentru istoriografie, în condiții grafice deosebite, la Editura Lexon-Prim, Chișinău.

[15] Valentina Pelin, *op.cit.*, p. 214-215. Cartea a III-a (volumul 3), scris în anul 1872 – *Viața starețului Paisie până la vârsta de 25 de ani* (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. rom. nr. 64; Cartea a IV-a (volumul 4), scrisă în anul 1874, *Începutul vieții de obște așezată de starețul Paisie la Sfântul Munte și pe urmă în Moldova, până în 1794; Scrieri și corespondență,* (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. Rom. Nr. 70); Cartea a V-a (volumul 5), scrisă în perioada 1879-1880), *Cuvinte mângâietoare, scrisori, răspunsuri și alcătuiri ale starețului Paisie*, (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. Rom. Nr. 82).

[16] *Ibidem.*

În Biblioteca Mănăstirii Neamț se păstrează un prețios document biografic din secolul al XIX-lea, privind *Viața Cuviosului Paisie de la Neamț,* manuscrisul nr. 154, important atât prin originalitatea lui, căci surprinde două lucruri în același timp: în primul rând consemnează o *Istorie a Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu*, până la venirea starețului Paisie și apoi de la trecerea sa în veșnicie, până la starețul Gherasim Miron inclusiv; iar în al doilea rând, *Viața Cuviosului Paisie de la Neamț*, într-o variantă mult mai extinsă decât cele cunoscute anterior[17].

Originalitatea manuscrisului nr. 154 de la Mănăstirea Neamț constă în planul de lucru, în dispunerea și desfășurarea ideilor, în urmărirea evenimentelor într-un mod cronologic, în selecționarea biografică, citarea lucrărilor folosite, urmărind ca în final să fie tipărit la impulsionarea mitropolitului Moldovei Sofronie Miclescu (1851-1860), cel care s-a retras din scaun la 18 ianuarie 1861, venind la Mănăstirea Neamț, unde-și va găsi și liniștea de veci (+ 18 mai 1861).

Sub aspectul biografiei cuviosului Paisie, această lucrare ce surprinde Istoria Mănăstirilor Neamț și Secu, trebuia să împlinească și să acopere unele insuficiențe, sau lipsuri, ale biografiilor deja cunoscute, precum cele două care au fost tipărite la Neamț în 1817 și 1836 și care stârniseră unele discuții în soborul celor două mănăstiri, pentru că cea din 1817, tipărită în limba română, a fost considerată „*prea scurtă*" și citită doar de viețuitorii cunoscători ai limbii române; iar cea din 1836 scrisă în limba slavonă pentru început, nu satisfăcea decât pe viețuitorii acestei limbi, ceea ce a condus la traducerea ei și în limba română, așa cum am arătat anterior, după care a fost tipărită românește[18].

La finele secolului al XIX-lea, atunci când se împlineau 100 de ani de la trecerea în veșnicie a starețului Paisie, în luna noiembrie 1894, mănăstirea Neamț a găzduit un eveniment cultural religios de anvergură, comemorarea și pomenirea solemnă a venerabilului părinte duhovnicesc al monahilor, făcându-se mai multe evocări din viețile consemnate de ucenicii săi, la acest eveniment participând personalități de marcă, autorități centrale și locale, în prezența mitropolitului Moldovei Iosif Naniescu, alături de episcopul de Huși Silvestru și arhiereul Dositei Botoșăneanul vicarul Mitropoliei, înconjurați de un impresionant sobor[19].

---

[17] *Viața Cuviosului Paisie de la Neamț,* tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ediție îngrijită de Diac. Prof. Ioan Gh. Ivan, după manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, Editura Trinitas, Iași, 1997, f. XXII.

[18] *Ibidem.*

[19] Eugen Th. Procopan, *Paisie Velicicovschi 1722-1794. Schiță istorică despre viața și opera sa,* Chișinău, 1933, p. 85.

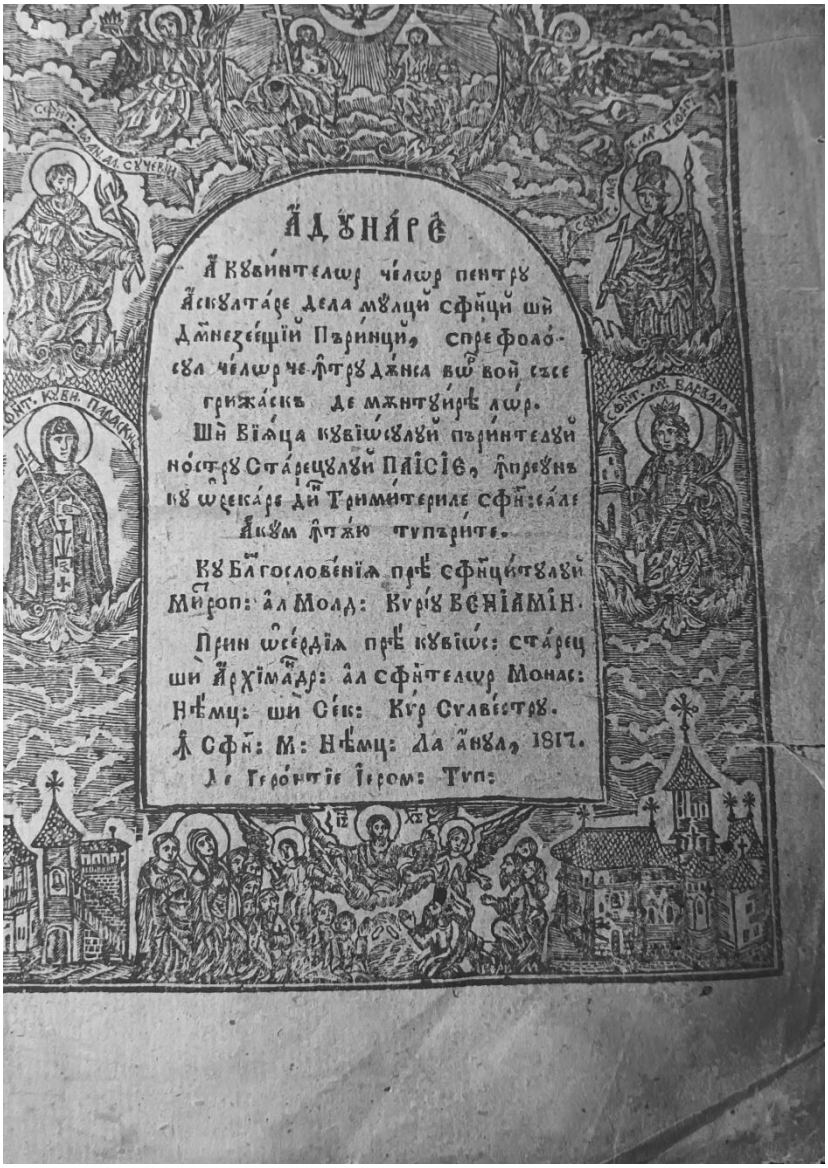

1. ADUNARE A CUVINTELOR CELOR DESPRE ASCULTARE... și Viața Cuviosului Părintelui nostru Stareţului Paisie, împreună cu oarecare din trimiterile Sfinției sale, acum întâi tipărite, Mănăstirea Neamțu, 1817.

2. Xilogravura cu chipul Stareţului Paisie Velicicovschi, realizat de monahul Ghervasie gravor, Mănăstirea Neamț, 1817.

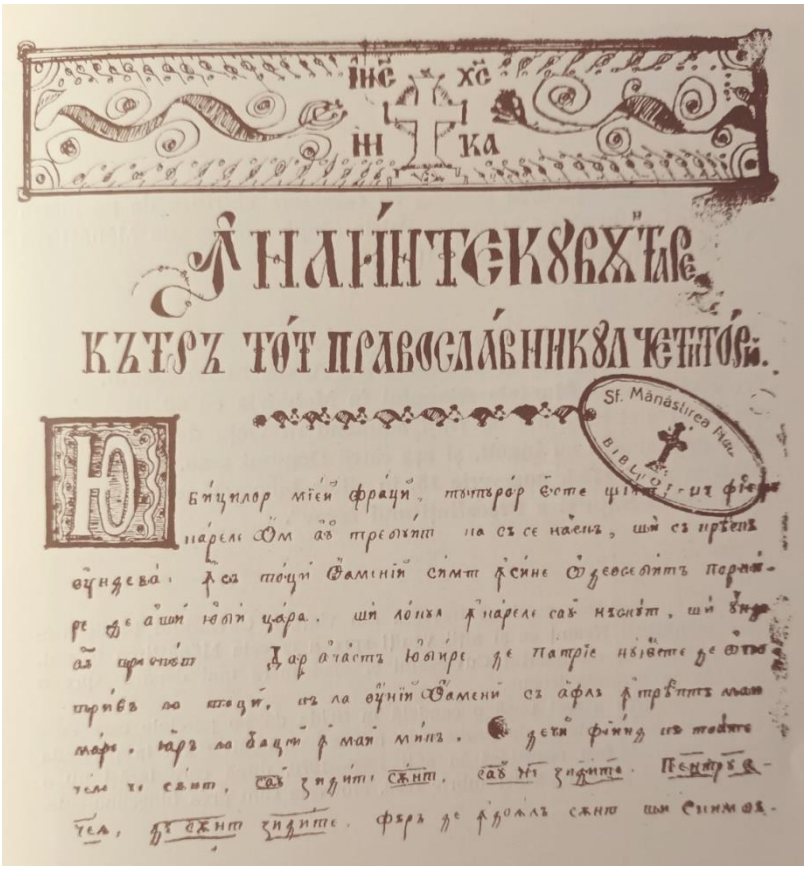

3. Înainte cuvântare către tot pravoslavnicul cetitoriu, Manuscrisul nr. 154, f. 1, Biblioteca Mănăstirii Neamț.

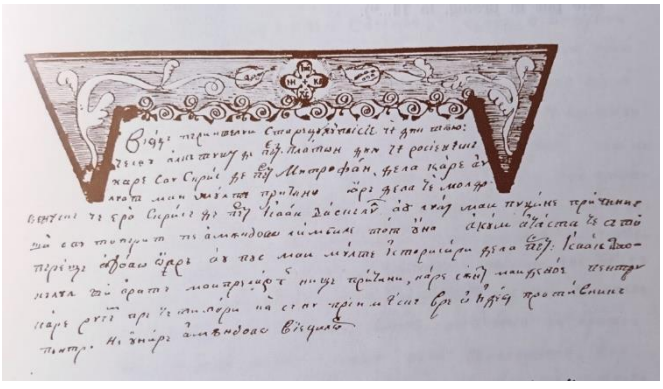

4. Frontispiciu la f. 70 din Manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț - mențiune in legătură cu unii biografi ai Cuviosului Paisie.

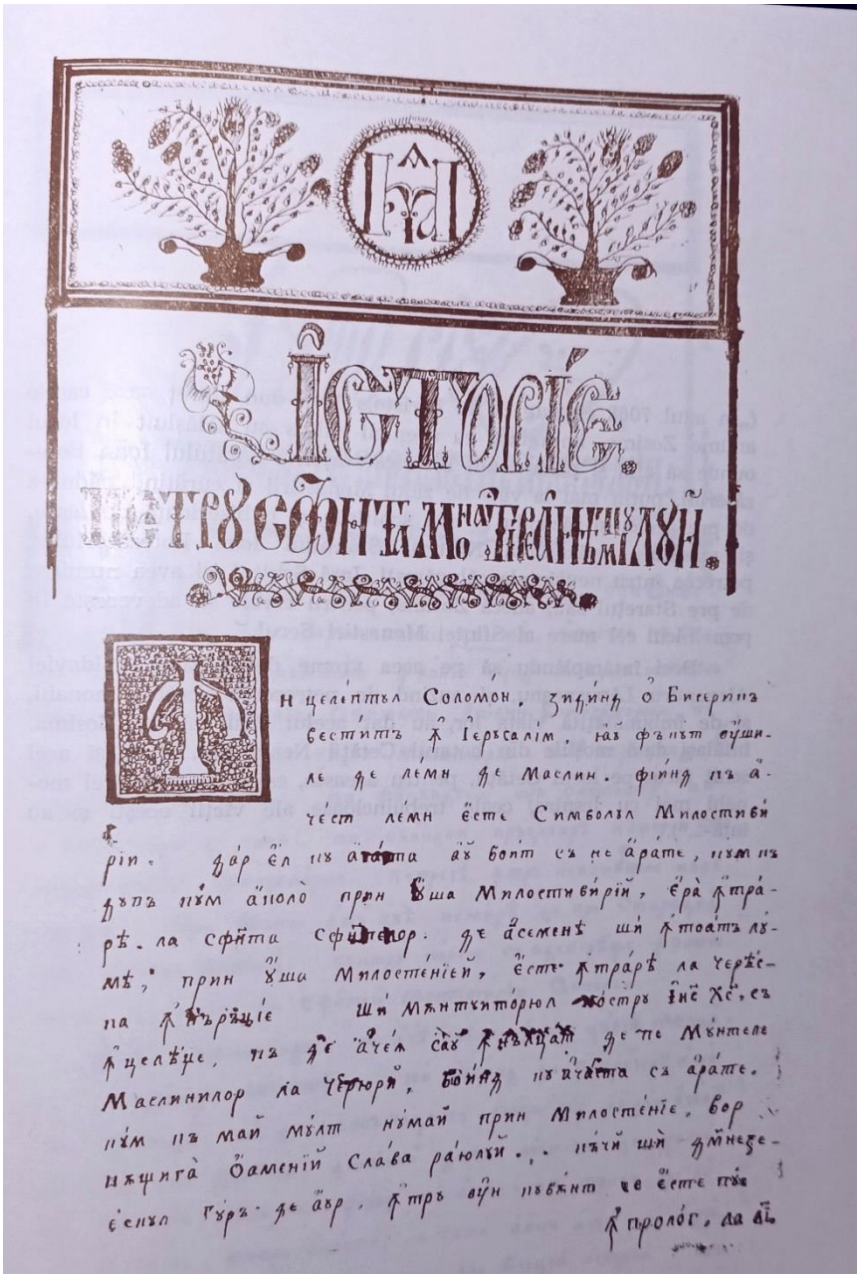

5. Manuscrisul nr. 154 din Biblioteca Mănăstirii Neamț, frontispiciul la f. nr. 4 - Istoria pentru Sfânta Monastire a Neamțului

ABD EL-KADER, LUPTĂTORUL ERUDIT![*]

Viorel Cruceanu

Abd el-Kader, le combattant érudit!
Resumé

Abd el-Kader est une grande figure - sinon la plus grande – de l'Algérie précoloniale. Jeune, d'une extreme intelligence ainsi que d'une modestie ascètique, il a été nommé à la tête de la résistance locale contre l'invasion française. Malgré la disproportion des forces et à la surprise générale, il et ses hommes ont résisté pendant 15 ans (1832-1847), en s'appuyant sur une tactique de guérilla efficace. Au bout de compte, acculé par les Français, il s'est rendu de son plein gré. Prisonnier en France, après la Révolution de 1848, dans des conditions exécrables, il a fallu attendre l'arrivée au pouvoir du prince Louis Napoléon Bonaparte(le futur Napoléon III), pour être libéré, en octobre 1852. Partit en exil, à son désir, il est arrivé à Damas, en Syrie, alors province de l'Empire Ottoman). Là-bas, Abd el-Kader a pu se consacrer à la pensée thêologique et philosophique, s'affirmant comme un grand esprit du monde musulman,à la fin du XIXéme siècle. Mort à Damas, à 75 ans, il répose aujourd'hui dans le sol de son pays natal et à juste titre il est célébré comme „le père de la nation algérienne".

Mots-clés: *Abd el-Kader, l'Algérie, la France, marabout, guerrier, smala, Napoléon III.*

Cuvinte cheie: *Abd el-Kader, Algeria, marabout, razboinic, smala, Napoleon al III-lea.*

Expediţia militară franceză din Algeria, de la 1830, a reprezentat „una dintre primele intervenţii importante ale europenilor pe continentul african"[1]. Deşi desfăşurată sub semnul improvizaţiei, ea a marcat începutul unei strategii globale a Marilor Puteri occidentale, ce avea să ducă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la apariţia imperiilor coloniale moderne. Prin urmare, independent de voinţa sa, Algeria a deschis „fatala coliziune cu Europa"[2] a teritoriilor de la sud de Mediterana.

---

[*] Acest articol urmează să apară ca un capitol în volumul Viorel Cruceanu, *Africa de Nord: veacul încercărilor*, vol. 4, *Algeria (1830-1930)*, aflat în curs de pregătire.

[1] *The Cambridge History of Africa*, vol. 5, *from 1790 to 1870*, Cambridge Histories Online©Cambridge University Press, 2008, p. 104.

[2] Idem, vol. 4, *from 1600 to 1790*, Cambridge Histories Online©Cambridge University Press, 2008, p. 147.

În pofida aparenţei unei apatii generale, intervenţia franceză nu a făcut decât să zgândere viesparul algerian. Aceasta pentru că, pe fondul declinului accentuat al stăpânirii otomane, „sentimentul antiturcesc”[3] se manifesta tot mai pregnant printre triburile arabe şi berbere locale. Exponentul acestui sentiment era un învăţat religios (*marabout*) din provincia Orania (în partea de nord-vest a Algeriei), aparţinând „ordinului sufit Qadiri”[4], cunoscut sub numele de Mahieddine. Reputat „pentru sfinţenia sa”[5], el se bucura de „o consideraţie generală”[6], alimentată şi de faptul că era unanim perceput ca „o figură a opoziţiei la puterea otomană”[7]. O asemenea atitudine i-a atras ostilitatea lui Hassan Paşa, *beyul* de Oran (spre deosebire de Tunisia, unde titlul de *bey* revenea conducătorului Regenţei, în Algeria titulatura aparţinea celor trei lideri ai regiunilor de coastă: Oran, Médéa şi Constantine; aceşti *bey* erau subordonaţi şefului Regenţei de la Alger, intitutlat *dey*, la fel ca şi cârmuitorul Regenţei din Tripoli). Mai mult, zvonuri insidioase atribuiau lui Hassan Paşa intenţia de a-l asasina pe Mahieddine. Cel vizat a prins de veste la timp şi, în 1827, a decis să plece, împreună cu fiul său preferat, Abd el-Kader (19 ani)[8], într-un pelerinaj la „Casa Domnului” de la Mecca şi la mormântul Profetului de la Medina. Călătoria a durat o lună de zile şi a inclus perioade de odihnă la Tunis, Cairo (unde cei doi au fost primiţi de viceregele egiptean, Mehmet Ali), Suez şi Djeddah. Dat fiind faptul că, în urma lor, „opresiunea turcilor se accentuase”[9], Mahieddine şi Abd el-Kader au considerat că este prudent să-şi continue sejurul în Orient. Astfel, paşii i-au purtat în feericul oraş al celor „o mie şi una de nopţi”, Bagdad, capitala gloriosului Califat abbasid de odinioară. După luni bune petrecute pe malurile Tigrului şi Eufratului, ei au decis ca, la întoarcerea spre casă (în 1829, deja), să facă un nou pelerinaj la Mecca şi Medina. Cum bine s-a spus, acest „dublu pelerinaj”[10] i-a oferit tânărului Abd el-Kader (care beneficia de o solidă zestre intelectuală, dobândită la înalta şcoală religioasă

[3] Ch. R. Ageron, *Histoire de l'Algérie contemporaine*, Paris, PUF, 1964, p. 6.
[4] J. Pichon, capitaine, *Abd el-Kader*, Paris, Henri Charles-Levauzelle, 1899, p. 12; vezi şi J.P. Durand, H. Tengour, *L'Algérie et ses populations*, Paris, Édit. Complexe, 1982, p. 44.
[5] William, chevalier, *Abd el-Kader*, Paris, Chez les Libraires, 1866, p. 7.
[6] J. Pichon, *op.cit.*, p. 12.
[7] C. Liauzu, *Abd el-Kader (1808-1883). Émir de la résistence algérienne*, în „Manière de voir/ Le Monde diplomatique”, no. 86, avril-mai 2006, p. 44.
[8] Ca bun musulman ce era şi conform libertăţii oferite bărbaţilor de *Coran*, Mahieddine a avut patru neveste, ce i-au dăruit şase copii (cinci băieţi şi o fată). Abd el-Kader era cel de-al doilea fiu, făcut cu a treia soţie.
[9] J. Pichon, *op.cit.*, p. 15.
[10] *Ibidem*, p. 14.

din Oran, unde luase cunoştinţă cu scrierile lui Platon, Aristotel, Ptolemeu, Avicenna sau Firdousi) ocazia „să studieze în amănunt modul de conducere al popoarelor pe care le-a vizitat”[11], fiind de-a dreptul fascinat de reformele întreprinse de Mehmet Ali[12].

Este greu de spus dacă, între timp, Hassan Paşa revenise la sentimente mai bune (Mahieddine şi Abd el-Kader s-au întors în Algeria după mai bine de doi ani, pe la jumătatea anului 1829). Indiferent de intenţiile sale, evenimentele au luat o altă turnură prin intervenţia franceză din primăvara lui 1830. Schimbarea de stăpân a făcut ca sentimentul antiturcesc din familia lui Mahieddine să se metamorfozeze într-un viguros sentiment antifrancez. Se ştie că la arabi nu contează onorurile sau averea; în această lume aparte, singura nobleţe adevărată este „nobleţea religioasă”[13]. De aceea, şefii triburilor Hashem, Beni-Amer şi Gharaba, din provincia Orania, l-au desemnat pe extrem de piosul Mahieddine drept lider al rezistenţei antifranceze. Însă, cu o sănătate precară şi simţindu-se „prea bătrân”[14], modestul marabout „a declinat misiunea”[15] încredinţată. În aceste condiţii, notabilii locali s-au orientat spre fiul său, Abd el-Kader[16], ajuns acum la 24

[11] *Ibidem*, p. 14-15.

[12] Vezi amănunte despre realizările marelui reformator egiptean în V. Cruceanu, *Africa de Nord: veacul încercărilor (1815-1914)*, vol. 1, *Tunisia-Egipt*, Bucureşti, Edit. Total Publishing, 2018, p. 125-127; vezi şi L. Plée, *Abd el-Kader, nos soldats, non généraux et la guerre de l'Afrique*, Paris, Gustave Barba, 1874, p. 13.

[13] J. Pichon, *op.cit.*, p. 12.

[14] P. Michelbach, *Abd el-Kader, guerrier et mistique*, în „L'Histoire”, no. 43, mars 1982, pe https://www.lhistoire.fr/abd-el-kader-guerrier-et-mistique, p. 1/5; J.P. Durand, H. Tengour, *op.cit.*, p. 44.

[15] J.P. Durand, H. Tengour, *op.cit.*, p. 44; L. Plée, *op.cit.*, p. 14.

[16] Personalitatea fascinantă a lui Abd el-Kader a atras atenţia multor istorici. În afara operelor citate până acum, am mai folosit şi alte titluri: Ch.R. Ageron, *Abd el-Kader et la première résistance algérienne*, în *Les Africains*, tome I, Paris, Éditions JA, 1977, p. 17-49; C. Antip, *Abd el-Kader, un Vercingetorix al istoriei moderne*, în „Magazin istoric”, Anul XXII, nr. 10 (259), oct. 1988, p. 50-54; E. de Civry, comte, *Napoléon III et Abd el-Kader*, Paris, Libraire-éditeur P. Martinon, 1853; A. Dupont, *La Clémence impériale et l'émir Abd el-Kader*, Imprimerie Bailly, 1852; Mgr. Dupuch, *Abd el-Kader au Château d'Amboise*, Bordeaux, Imprimerie et Lithographie de H. Faye, 1849; W. Laredj, *Un héros algérien*, în „Jeune Afrique”, no. 2390, du 29 oct. au 4 nov. 2000, p. 106-107; L. Lataillade, *Abd el-Kader. Adversaire et ami de la France*, Paris, Pygmalion/ Gérard Watelet, 1984; Ph. Lebeaud, *Abdelkader, un héros toujours vivant*, în „Afrique Asie”, no. 32-33, juillet-août 2008, p. 88-89; idem, *L'émir Abdelkader, âme de la résistance et du renouveau*, în „Afrique Asie”, no. 128-129, juillet-août, 2016, p. 52-57; C. Liauzu, *Abd el-Kader (1808-1883). Émir de la résistance algérienne*, în „Manière de voir/ Le Monde diplomatique”, no. 86, avril-mai 2006, p. 44-45; P. Loevenbruck, *Des consuls français auprès d'Abd el-Kader*, în *Ibidem*, p. 38-39; C.

de ani, pe care l-au proclamat „sultan al arabilor” (22 noiembrie 1832). În ciuda tinereţii sale, Abd el-Kader „întrunea toate atributele unui conducător”[17] arabo-musulman: „Se bucura de dreptul de a purta turban verde, ca şarif, adică descendent din familia lui Muhammad [este vorba de Profetul Mohamed, întemeietorul islamului – *nota.ns.*]; deţinea titlul de hagiu [sau *el-hadj*, în arabă – *nota ns.*], deoarece (...) fusese în pelerinaj la Mecca şi Medina; făcea parte dintre tolbas, oameni ai cărţii; era excelent pregătit în meseria armelor; constituia un exemplu de putere de muncă şi perseverenţă, de moralitate şi sobrietate”[18]. Totuşi, din considerente de vârstă, dar mai ales din calcul politic, el a refuzat să poarte titlul de „sultan al arabilor”, socotind că singurul sultan legitim era monarhul Marocului, Abd er-Rahman (1822-1859), pe protecţia şi sprijinul căruia se bizuia. De aceea, tânărul algerian s-a limitat să poarte titlul de *Amîr al-Moumenîn*, deci, simplu, „conducător al credincioşilor”[19] (în varianta redusă de *emir*, cuvântul căpătând şi sensul de prinţ).

Trebuie spus că, dintru-început, rezistenţa antifranceză s-a purtat pe două fronturi. Primul front a fost cel din NE, deschis în 1831 de căpetenia turcă din regiunea Constantine, Ahmed-bey, rămas „un loial supus al sultanului de la Constantinopol”[20]. De altfel, până în 1837, el a reprezentat „principala ameninţare pentru francezi”[21]. Iată de ce, invadatorii şi-au concentrat atacurile în această direcţie. Succesul a venit doar pe 13 octombrie 1837 când, după mai multe luni de asediu, oraşul Constantine a capitulat (în timpul asediului a fost ucis generalul Damremont; drept represalii, după capitulare, oraşul a fost jefuit timp de trei zile şi trei nopţi). Ei bine, înfrângerea lui Ahmed-bey (care s-a retras în Munţii Aurès unde a mai rezistat, sporadic, până în 1848) a marcat

Taraud, *Les quatre vies d'Abd el-Kader*, în „L'Histoire”, no. 467, janv. 2020, pe https://www.lhistoire.fr.//les-quatre-vies-dabd-el-kader, p. 1/6-3/6; C. Şenchea, *Abd el-Kader. De la emirul războinic la cărturarul exilat*, în „Evenimentul istoric”, nr. 29, 24 iul.-28 aug. 2020, p. 10-13; L. de Saint Perier, *Abdelkader en Syrie, l'émir de la paix*, în „Jeune Afrique”, no. 3100, mai 2021, p. 82-85.

[17] C. Antip, *op.cit.*, p. 51.

[18] *Ibidem*; C. Şenchea, *op.cit.*, p. 11.

[19] C. Antip, *op.cit.*, p. 51; C. Şenchea, *op.cit.*, p. 11; C Liauzu, *op.cit.*, p. 44; Ch.R. Ageron, *Histoire de...*, p. 12; idem, *Abd el-Kader et...*, p. 23; http://fr.wikipedia.org/wiki/Abdelkader_ibn_Muhieddine, p. 2/10.

[20] J. Frémeaux, *La France et l'Algérie en guerre 1830-1870; 1954-1962*, Paris, Économica, 2002, p. 47.

[21] Cf. *Histoire Générale de l'Afrique*, tome VI, *L'Afrique au XIXe siècle jusque vers les années 1880*, Paris, Éditions UNESCO, 1996, p. 543.

„ruina finală a puterii turceşti”[22] în Algeria.

Al doilea front, care va deveni principalul teatru de operaţiuni militare, a fost inaugurat, cum am văzut mai sus, în 1832, sub conducerea lui Abd el-Kader, în regiunile Mascara şi Orania (în NV, spre graniţa cu Marocul). Aici, în mod surprinzător, tânărul emir, recunoscut deja ca „un om de cultură vastă (...), poet şi filosof, scriitor şi gânditor”[23], s-a dovedit, în acelaşi timp, şi un excelent „războinic şi om politic”[24]. Ca războinic, fiind conştient de disproporţia de forţe, Abd el-Kader a practicat „un război asimetric”[25], cum s-ar spune astăzi. Pe bună dreptate, „neîmblânzitul luptător”[26] algerian s-a comportat „precum Jugurtha odinioară”[27] (aluzie la regele Numidiei, pe teritoriul Algeriei de astăzi), cel care, la sfârşitul secolului al II-lea î.Hr, urmărea „să epuizeze armatele romane prin oboseală”[28]. Aşadar, Abd el-Kader a aplicat o „inepuizabilă luptă de gherilă”[29], lipsind trupele franceze „de a duce bătălii de tip european, hărţuindu-le, obosindu-le, uzându-le, tăindu-le comunicaţiile, capturându-le convoaiele de aprovizionare, atrăgându-le în locuri neprielnice, lovindu-le când pătrundeau înspre adâncul ţării şi erau depărtate de bazele lor, când se întorceau vlăguite de arşiţa soarelui, de furtunile de nisip [sau] de viscolele de zăpadă [în zonele montane, pe vremea sezonului rece – *nota ns.*]”[30]. O asemenea tactică i-a adus surprinzătoare victorii, precum cele de la Mostaganem, Sidi Brahim şi, mai ales, Macta (pe 26 iunie 1835, unde francezii au pierdut 800 de oameni, dintre care 15 ofiţeri)[31]. Este drept, acestea nu au fost succese decisive (ba chiar au alternat cu înfrângeri usturătoare, precum pierderea capitalei, Mascara, tot în 1835), dar ele au reprezentat „victorii tactice”[32], care au permis lui Abd el-Kader să ţină piept „celei mai puternice armate din

[22] William, chevalier, *op.cit.*, p. 17.
[23] Ph. Lebeaud, *Abdelkader, un héros...*, p. 89; vezi şi A. Bouteflika, *Les vertus cardinales de l'émir Abdelkader*, în „Afrique Asie”, no. 128-129, juillet-août 2016, p. 55.
[24] Ph. Lebeaud, *Abdelkader, un héros...*, p. 89; J.P. Durand, H. Tengour, *op.cit.*, p. 44.
[25] Ph. Lebeaud, *L'émir Abdelkader...*, p. 54; idem, *Cruelle conquête*, în „Afrique Asie”, no. 116-117, juillet-août 2015, p. 58.
[26] William, chevalier, *op.cit.*, p. 17.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*, p. 18.
[29] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 184; Ch.R. Ageron, *Abd el-Kader et...*, p. 42; vezi şi R. Luraghi, *Europenii caută Eldorado*, Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 245; https://fr.wikipedia.org/wiki/Abdelkader_ibn_Muhieddine, p. 3/10.
[30] C. Antip, *op.cit.*, p. 51.
[31] Ph. Lebeaud, *L'émir Abdelkader…*, p. 54.
[32] C. Liauzu, *op.cit.*, p. 44.

Europa”[33]. Or, acest «război dus prost»[34] în teren, după cum declara un ministru francez, „a forţat guvernul [de la Paris] să iasă din apatia sa”[35]. Semnalul l-a dat chiar regele Ludovic-Filip de Orléans (1830 – 1848), decis să reevalueze gestionarea acestui „legat oneros al Restauraţiei”[36]. În mod fericit el a apelat la serviciile generalului Bugeaud „ce-i inspira cea mai mare încredere”[37] şi care, public, era perceput ca fiind „unul din cei mai siguri susţinători ai dinastiei”[38]. Trimis în Algeria, Bugeaud avea să spele ruşinea din defileul de la Macta şi, un an mai târziu (6 iulie 1836), i-a provocat o grea înfrângere lui Abd el-Kader, în confruntarea de la Sikkat. Aici, arabii au înregistrat 250 de morţi şi 1.200 de răniţi; în plus, francezii au făcut 130 de prizonieri şi au capturat şase drapele şi 500 de puşti[39]. Totuşi, Bugeaud avea nevoie „să câştige timp”[40]. Iată de ce, în lunile ce au urmat, el a purtat negocieri indirecte cu Abd el-Kader, prin intermediul evreului Ben Durand, un apropiat al emirului. Negocierile s-au finalizat cu semnarea, de către cei doi rivali, a *Tratatului de la Tafna*, din 30 mai 1827. Documentul avea 15 articole[41]. Cel mai important era *Art. 1* ce conţinea, în germenii săi, controversele ce vor determina încălcarea înţelegerii. Astfel, varianta franceză susţinea că «Emirul Abd el-Kader recunoaşte suveranitatea franceză în Algeria»[42]. Prin contrast, varianta arabă colporta o tălmăcire mult mai neutră: «Prinţul fidelilor [emirul – *nota ns.*] ştie că sultanul [adică regele Franţei – *nota ns.*] este mare»[43]. Foarte important era şi *Art. 2* care prevedea o împărţire a „sferelor de influenţă” între cele două părţi: francezii „abandonau Tlemcen, Titteri şi Tafna lui Abd el-Kader”[44] (care proba acum şi calităţi de „abil diplomat”[45]), conservând doar cinci oraşe, pe coasta algeriană: „Oran, Arzew

[33] Ph. Lebeaud, *Cruelle...*, p. 58.
[34] J. Pichon, *op.cit.*, p. 49.
[35] *Ibidem*, p. 48.
[36] Ch.R. Ageron, *Histoire de...*, p. 10; Ph. Vigier, *Qu'allions-nous faire à Sidi-Ferruch*, în *L'Algérie des Français*, Paris, Seuil, 1996, p. 36.
[37] L. Plée, *op.cit.*, p. 20.
[38] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 158.
[39] J. Pichon, *op.cit.*, p. 60.
[40] M. Michel, *Une guerre interminabile*, în „L'Histoire. Les Collections”, no. 55, avril-juin 2012, p. 27.
[41] Vezi textul documentului în J. Pichon, *op.cit., Appendice VIII*, p. 158-160; vezi şi L. Plée, *op.cit.*, p. 25.
[42] J. Pichon, *op.cit.*, p. 158; vezi şi *Le maréchal Bugeaud, d'après sa correspondance intime et des documents inédits*, tome II, Paris, Firmin-Didot, 1882, p. 69; C. Antip, *op.cit.*, p. 51.
[43] J. Pichon, *op.cit.*, p. 156 (subsol); C. Antip, *op.cit.*, p. 51.
[44] M. Michel, *op.cit.*, p. 27.
[45] C. Antip, *op.cit.*, p. 51.

şi Mostaganem, în vest, respectiv Mitidja şi Alger, în centru”[46]. Înţelegerea a fost considerată, încă din epocă, drept „o acţiune genială”[47] a emirului: ea rezerva francezilor o prezenţă „extrem de limitată”[48] în teritoriu, prin contrast cu recunoaşterea stăpânirii acestuia „asupra a două treimi din suprafaţa Algeriei”[49]. Formulări interesante întâlnim şi la *Art. 5* care, în mod generos, stabilea că «arabii care trăiesc pe teritoriul francez [cele cinci oraşe, cu împrejurimile – *nota ns.*] îşi vor exercita liber religia»[50], reciproca fiind asumată de Abd el-Kader la *Art. 6*. Destul de spectaculos se prezenta şi *Art. 7*, ce stipula că «Emirul va cumpăra din Franţa praful de puşcă, sulful (cremenea) şi armele de care va avea nevoie»[51] (şi pe care, ulterior, le va folosi chiar împotriva furnizorului). Interesele mercantile se etalau la *Art. 10* care preconiza «libertatea comerţului între arabi şi francezi»[52], în timp ce *Art. 15* sugera ideea unei înţelegeri durabile, legitimată prin prezenţa, şi de o parte şi de alta, a «unor agenţi [diplomatici]»[53]. În realitate, tratatul nu putea avea viaţă lungă din cauză că el reprezenta „un act de slăbiciune”[54] din partea francezilor, cu atât mai mult cu cât, în loc să jeneze adversarul, el îi „recunoştea oficial titlul şi puterea”[55]. Totuşi, documentul avea şi două aspecte pozitive pentru invadatori: pe de o parte, „dădea satisfacţie opiniei publice franceze”[56], iar pe altă parte, „asigurând pacea în vest”[57], a permis asaltul decisiv din est, de la Constantine, despre care am vorbit anterior.

Tratatul de la Tafna a generat un armistiţiu de doi ani, care i-a prins bine şi emirului. În acest răstimp el s-a dovedit şi un „om politic vizionar”[58], încercând să transforme Algeria „dintr-un conglomerat anarhic, într-un

[46] M. Michel, *op.cit.*, p. 27; *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 69; vezi şi J.P. Duraud, H. Tengour, *op.cit.*, p. 47.
[47] P. Loevenbruck, *op.cit.*, p. 38.
[48] *Ibidem*.
[49] Ch.R. Ageron, *Histoire de...*, p. 15; *Histoire Générale...*, tome VI, p. 543; William, chevalier, *op.cit.*, p. 21; J. Pichon, *op.cit.*, p. 76; C. Antip, *op.cit.*, p. 51; L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 82.
[50] J. Pichon, *op.cit.*, p. 159; *Le maréchal Bugeaud...,* tome II, p. 70.
[51] J. Pichon, *op.cit.*, p. 159; *Le maréchal Bugeaud...,* tome II, p. 70.
[52] J. Pichon, *op.cit.*, p. 159; *Le maréchal Bugeaud...,* tome II, p. 70.
[53] J. Pichon, *op.cit.*, p. 160.
[54] P. Loevenbruck, *op.cit.*, p. 38; Ch.R. Ageron, *Histoire de...*, p. 15.
[55] P. Loevenbruck, *op.cit.*, p. 38.
[56] *Ibidem*.
[57] M. Michel, *op.cit.*, p. 27.
[58] C. Taraud, *op.cit.*, p. 1/6.

ansamblu omogen”[59]. Reuşind să federeze în jurul său majoritatea triburilor din nord-vest şi centru, Abd el-Kader a trasat „schiţa unui prim stat algerian”[60] (ce se bucura de atributele unei depline suveranităţi), fapt ce i-a adus, pe bună dreptate, epitetul de „părinte fondator al naţiunii algeriene”[61]. Au urmat, apoi, o succesiune de reforme ce aveau să asigure stabilitate acestui „sistem de guvernământ”[62], la baza căruia se afla legea coranică, *Sharia*. Astfel, emirul „a modelat o putere centralizată şi ierarhizată”[63], în interiorul căreia demnitarii şi dregătorii se legau prin jurământ „de a nu păgubi guvernul şi a nu comite nedreptăţi faţă de locuitori”[64]. Om cu moravuri simple, a cărui îmbrăcăminte era «pe trei sferturi uzată»[65] (după cum constatase însuşi Bugeaud, în cadrul întâlnirii de la Tafna), el a impus supuşilor săi un mod de viaţă puritan, ce „interzicea vinul, tutunul şi jocurile de noroc, reprima prostituţia şi stigmatiza portul veşmintelor luxoase”[66]. Preocupat de viitorul societăţii pe care o imagina, Abd el-Kader acorda o atenţie specială promovării ştiinţei de carte. Pornind de la propria experienţă, conform căreia „e nevoie de timp îndelungat pentru a te forma ca veritabil învăţat”[67], conducătorul rezistenţei algeriene a creat o reţea de şcoli coranice, pentru educarea copiilor (inclusiv a fetelor). Dorinţa de echilibru l-a determinat să elaboreze un nou sistem fiscal, prin care anula „vechea inechitate, când triburile erau împărţite în impozabile şi neimpozabile [reminiscenţă a stăpânirii otomane – *nota ns.*]”[68], instituind o egalitate contributorie prin „dijma pe recolte şi impozitul pe turmele de animale”[69]. De asemenea, tot pentru regularizarea sistemului fiscal, emirul a bătut propria sa monedă, cunoscută sub numele de „budiu”[70]. Însă, preocuparea de bază a lui Abd el-Kader a reprezentat-o organizarea armatei. Era vorba de o „armată redusă”[71], dar, aşa cum am constat mai sus, extrem de mobilă, făcută pentru

[59] C. Antip, *op.cit.*, p. 51.
[60] P. Michelbach, *op.cit.*, p. 1/5
[61] C. Taraud, *op.cit.*, p. 1/6; W. Laredj, *op.cit.*, p. 106, J.P. Durand, H. Tengour, *op.cit.*, p. 44.
[62] C. Antip, *op.cit.*, p. 51; Ph. Lebeaud, *Cruelle...*, p. 59; Mgr. Dupuch, *op.cit.*, p. 103.
[63] C. Antip, *op.cit.*, p. 51.
[64] *Ibidem*.
[65] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 74; vezi şi „Le Nouvel Afrique Asie”, no. 154-155, juillet-août 2002, p. 49-50.
[66] J. Pichon, *op.cit.*, p. 87; vezi şi J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 65; Ch.R. Ageron, *Abd el-Kader et…*, p. 38.
[67] C. Antip, *op.cit.*, p. 52.
[68] *Ibidem*, p. 51-52.
[69] Cf. P. Michelbach, *op.cit.*, p. 2/5
[70] *Ibidem*; C. Liauzu, *op.cit.*, p. 44.
[71] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 184.

„ambuscade şi încăierări”[72]. Prin urmare, efectivele sale se ridicau la numai 10.000 de luptători: 8.000 de infanterişti, 2.000 de călăreţi şi 240 artilerişti[73]. Pentru instruirea lor, emirul a apelat la ofiţeri furnizaţi de beyul din Tunis şi deyul de Tripoli, dar, culmea, şi la serviciile oferite de unii dezertori francezi[74]. Aceşti soldaţi erau dotaţi cu puşti englezeşti (provenite din Maroc), dar şi puşti franţuzeşti (importate legal, conform prevederilor Tratatului de la Tafna). Însă, pentru a nu fi dependent, exclusiv, de exterior, Abd el-Kader a iniţiat ridicarea de fabrici ce produceau praf de puşcă (la Mascara, Médéa şi Tlemcen) şi chiar fabrici „rudimentare” de tunuri[75]. În plus, „pentru a stimula avântul în rândurile armatei sale”[76], emirul a instituit şi o decoraţie (*cheïa*), din aur şi argint, cu o inscripţie-etalon: «*Nâsseur ed din*» („Campion al credinţei”)[77]. Totuşi, în pofida inovaţiilor aduse de Abd el-Kader, ostaşii săi, deşi extrem de viteji, rămâneau tributari faptului că nu şi-au însuşit „tacticile moderne”[78] (nici la nivelul infanteriei, nici al cavaleriei) şi nici nu se pretau „disciplinei de fier”[79], ce domnea în armata franceză.

Tratatul de la Tafna a adus cu sine doar „o pace relativă”[80], iar timpul construcţiei, oferit lui Abd el-Kader, a fost de scurtă durată. Aceasta pentru că, aşa cum era de aşteptat, mai devreme sau mai târziu, francezii ar fi încălcat o înţelegere ce nu-i avantaja deloc. Iniţiativa aparţinut guvernatorului de Alger, mareşalul Valée, care, în cel mai mare secret, a pus la cale trimiterea unei coloane franceze, de la Constantine (18 octombrie 1839), la Alger (unde a ajuns pe 2 noiembrie). Numai că, pe parcursul deplasării, coloana a străbătut o serie de teritorii pe care „emirul le considera în stăpânirea sa”[81]. Abd el-Kader, care „dorea menţinerea păcii”[82], pe baza tratatului semnat cu Bugeaud, s-a simţit jignit de o „asemenea violare de teritoriu”[83]. Iată de ce, pe 3 noiembrie 1839, acest „excelent cavaler, descins din spiritul marii tradiţii arabe”[84], a expediat

[72] J. Pichon, *op.cit.*, p. 85.
[73] *Ibidem*; C. Antip, *op.cit.*, p. 52; C. Taraud, *op.cit.* p. 1/6.
[74] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 100.
[75] J. Pichon, *op.cit.*, p. 85; C. Liauzu, *op.cit.*, p. 44, J.P. Durand, H. Tengour, *op.cit.*, p. 44.
[76] J. Pichon, *op.cit.*, p. 86.
[77] *Ibidem*, C. Antip, *op.cit.*, p. 52.
[78] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 98.
[79] *Ibidem*, p. 99.
[80] J. Lucas-Dubreton, *Le «père Bugeaud» à la conquête de l'Algérie*, în „Historia spécial”, no. 486 HS, juin 1987, p. 17.
[81] J. Pichon, *op.cit.*, p. 90-91.
[82] *Ibidem*, p. 89.
[83] *Ibidem*, p. 91; vezi şi L. Plée, *op.cit.*, p. 30.
[84] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 160

mareşalului Valée o misivă-ultimatum în care se spunea: «Ruptura vine de la voi. Dar, ca nu cumva să mă acuzaţi de rea credinţă, vă previn că o să reîncep războiul. Pregătiţi-vă: avertizaţi pe cei aflaţi în călătorie și pe cei răzleți, într-un cuvânt, luaţi toate măsurile pe care le credeţi de cuviinţă»[85]. Avertismentul a fost pus în aplicare din 20 noiembrie 1839, dată ce a marcat reluarea ostilităţilor dintre cele două părţi.

De fapt, provocarea mareşalului Valée era un act premeditat, dictat de schimbarea atitudinii noului regim faţă de teritoriul nord-african. Dacă la început (1830-1835) s-a promovat doctrina unei «ocupaţii limitate»[86], după 1835 a început să-şi facă loc ideea că „*Algeria ar putea reprezenta pentru Franţa, ceea ce India reprezenta pentru Marea Britanie* [*subl.ns*]”[87]. De altfel, anul 1840 a adus cu sine un adevărat discurs colonial, atât la nivelul opiniei publice, cât şi la nivelul clasei politice. Deloc surprinzător că, un intelectual de talia lui Alexis de Tocqueville, care se extazia în faţa modelului liberal american, avea acum o cu totul altă percepţie: «Nu cred că Franţa ar putea să se gândească, serios, la abandonarea Algeriei. O asemenea renunţare ar reprezenta, în ochii lumii, semnalul decadenţei sale»[88]. În acelaşi registru, ministrul de Externe (1 martie-29 octombrie 1840) Adolphe Thiers, care era și un reputat istoric, se dorea extrem de încrezător: «Când ni se spune că Africa [de fapt Algeria, care, la stadiul limbajului oficial, era redată cu această denumire, mult mai cuprinzătoare – *nota ns.*] este punctul nostru slab, aceia se înşeală. Din contră, Africa este forţa noastră»[89]. Asemenea poziţii ferme l-au determinat pe ezitantul Ludovic-Filip de Orléans ca, pe 27 decembrie 1841, să proclame, în sesiunea inaugurală a Camerei, că Algeria este «teritoriu pentru totdeauna francez»[90]. Se inaugura, astfel, „faza războiului decisiv”[91], ce lăsa în urmă etapa tatonărilor (1832-1837) şi scurta paranteză a păcii (1837-1839). Cel care avea să ducă la bun sfârşit această fază nu putea fi altul decât acelaşi Bugeaud, al cărui nume a devenit sinonim cu operaţiunile de cucerire a

[85] J. Pichon, *op.cit.*, p. 91-92; C. Antip, *op.cit.*, p. 52; P. Michelbach, *op.cit.*, p. 1/5.
[86] Ph. Conrad, *Le Maghreb sous domination française (1830-1962)*, pe www.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/le_maghreb_sous_domination_francaise_1830_1962.asp; vezi şi J. Madaule, *Istoria Franţei*, vol. 2, *De la Ludovic al XIV-lea la Napoleon al III-lea*, Bucureşti, Edit. Politică, 1973, p. 270.
[87] *The Cambridge History…*, vol. 5, p. 107.
[88] Cf. J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 47.
[89] *Ibidem*.
[90] *Ibidem*.
[91] William, chevalier, *op.cit.*, p. 18.

Algeriei. Numit guvernator general al teritoriului (încă pe 29 decembrie 1840), el a fost secondat la faţa locului de doi dintre fiii regelui: ducele de Nemours şi ducele d'Aumale. Semnatarul Tratatului de la Tafna, pe care el însuşi ajunsese să-l considere «o himeră periculoasă»[92], îşi făcuse un plan de acţiune foarte precis. El a prezentat planul Camerei, cea care vota creditele de război. Plin de elan, Bugeaud declara în faţa deputaţilor (de fapt, colegii săi, generalul având şi statutul de „parlamentar al majorităţii orléaniste"[93], ca reprezentant al provinciei Dordogne): «Trebuie să-l supunem pe Abd el-Kader. Trebuie să-l distrugem căci, altfel, nu vom obţine nimic (...). Cred că nu-l cunoaştem destul pe acest african; capacitatea sa, subtilitatea sa, duplicitatea sa, toate acestea îl fac foarte periculos»[94]. De asemenea, completa el, «puterea lui Abd el-Kader trebuie nimicită iar ţara sa cucerită»[95]. Iată de ce, conchidea generalul-deputat, «pentru mine nu rămâne decât o soluţie: dominaţia şi supunerea absolută»[96], pentru «a fonda [aici] o provincie franceză»[97].

Prezent din nou la faţa locului, Bugeaud a înţeles că «războiul contra arabilor nu se poate purta ca şi cum s-ar desfăşura în Europa»[98]. De aceea, el a decis o schimbare radicală a modului de luptă, obţinând şi acordul ministrului de Război, faimosul mareşal Soult[99] (înnobilat „duce de Dalmaţia" încă de pe vremea Primului Imperiu Francez). Astfel, „coloanele grele, echipate ca în campaniile napoleoniene, au fost înlocuite [de] coloane mobile, uşoare, care şi-au adaptat tactica la fizionomia războiului purtat de emir, evitând să provoace bătălii mari, de tip clasic, dând atacuri de mică avengură, dar proliferate în spaţiu şi des repetate în timp"[100]. Pe deasupra, Bugeaud a aplicat o veritabilă tactică a „pământului pârjolit"[101], îmbinând operaţiunile militare propriu zise cu „raziile devastatoare, care se încheiau cu distrugerea recoltelor şi plantaţiilor, răpirea cirezilor de vite, jefuirea şi decimarea populaţiei (...), transformarea

[92] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 135.
[93] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 158.
[94] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 146.
[95] *Ibidem*, p. 137; vezi şi J. Lucas-Dubreton, *op.cit.*, p. 19.
[96] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 136; vezi şi J. Lucas-Dubreton, *op.cit.*, p. 18; M. Michel, *op.cit.*, p. 28.
[97] R. Delpard, *Ils ont vécu l'Algérie en guerre*, Paris, Édit. Retrouvées, 2014, p. 18.
[98] C. Antip, *op.cit.*, p. 52.
[99] Fostul mareşal al lui Napoleon I, al cărui nume este încrustat pe Arcul de Triumf din Paris, exercita în acelaşi timp şi funcţia de prim-ministru (29 octombrie 1840-19 septembrie 1847).
[100] C. Antip, *op.cit.*, p. 52; vezi şi *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 263-264; P. Michelbach, *op.cit.*, p. 1/5.
[101] Ph. Lebeaud, *Cruelle...*, p. 59, C. Liauzu, *op.cit.*, p. 44; C. Taraud, *op.cit.*, p. 2/6; https://fr.wikipedia.org/wiki/Abdulkader_ibn_Muhieddine, p. 3/10.

satelor în scrum”[102]. Adept al „măsurilor expeditive”[103], el a permis soldaţilor să procedeze la „masacrarea civililor şi executarea prizonierilor”[104] şi să recurgă la „mutilări corporale şi violuri pe scară largă”[105]. Acest „război total”[106], purtat „fără milă şi fără scrupule”[107], a provocat „ruinarea economică a statului emirului”[108], care a pierdut „în doar cinci ani, tot ceea ce câştigase prin Tratatul de la Tafna”[109]. Însă, nu doar noua strategie i-a adus rezultate lui Bugeaud. Ea a fost completată şi de sporirea permanentă a numărului de soldaţi (facilitată de creşterea duratei serviciului militar, obligatoriu, la şapte ani). Bugeaud a reuşit să-i convingă, pe Soult şi pe rege, de necesitatea ca trupele dislocate în Algeria „să fie la fel de numeroase, atât pe timp de pace, cât şi pe timp de război”[110]. Aşa se face că, numărul militarilor francezi a crescut de la 35.000 de oameni, în momentul expediţiei din 1830, la 40.000 în 1837, sporind vertiginos la 78.989 (în 1841, imediat după sosirea lui Bugeaud în Algeria), apoi la 90.562 (în 1844), pentru a atinge nivelul record de 107.688 oameni (în 1846)[111]. De altfel, ultima cifră reprezenta chiar „echivalentul unei treimi a armatei din metropolă”[112].

Să evidenţiem aici şi o noutate: în Algeria a cunoscut „botezul focului”[113] şi faimoasa Legiune Străină. Această unitate specială a fost înfiinţată, prin decret regal, la 10 martie 1831. Reglementările sale constitutive stabileau că era „compusă din străini”[114] şi că „nu putea fi folosită pe teritoriul continental al Regatului”[115]. În momentul implicării în luptele din Algeria (primăvara lui 1832) ea avea în componenţă doar şapte batalioane. O altă regulă internă stabilea că fiecare batalion se compunea din „soldaţi aparţinând aceleeaşi

[102] C. Antip, *op.cit.*, p. 52; C. Şenchea, *op.cit.,* p. 13; J. Frémeaux, *op.cit.,* p. 197; M. Michel, *op.cit.*, p. 28; J. Lucas-Dubreton, *op.cit.,* p. 20.
[103] Ph. Lebeaud, *Cruelle...*, p. 59.
[104] *Ibidem*; vezi şi R. Luraghi, *op.cit.,* p. 246.
[105] Ph. Lebeaud, *Cruelle...*, p. 60.
[106] Ch.R. Ageron, *Abd el-Kader et...*, p. 25; vezi şi „Le Nouvel Afrique Asie”, no. 154-155/ 2002, p. 50.
[107] P. Michelbach, *op.cit.*, p. 1/5.
[108] Ch.R. Ageron, *Abd el-Kader et...*, p. 25.
[109] C. Şenchea, *op.cit.,* p. 13.
[110] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 261.
[111] *Ibidem,* p. 260 (subsol); Ph. Lebeaud, *Cruelle…*, p. 59; M. Michel, *op.cit.*, p. 28; J. Frémeaux, *op,cit,* p. 102.
[112] C. Antip, *op.cit.*, p. 53.
[113] Vezi „Historia Spécial”, no. 486 HS, juin 1987, p. 37.
[114] *Ibidem*, p. 35.
[115] *Ibidem*.

naţiuni”[116]. Prin urmare, împotriva lui Abd el-Kader au luptat trei batalioane de germani, alte patru batalioane fiind alcătuite, fiecare, din spanioli, italieni, belgieni şi polonezi[117]. De asemenea, să mai precizăm că, în confruntările de pe pământul algerian, şi-au dobândit stelele de general tineri ofiţeri francezi, destinaţi unui promiţător viitor, inclusiv politic, precum căpitanul Eugène Cavaignac sau locotenentul Patrice Mac-Mahon.

În pofida superiorităţii evidente a francezilor, Abd el-Kader a fost un adversar extrem de incomod. Dovedindu-se «un maestru al utilizării spaţiului nord-african»[118], el a scăpat în numeroase rânduri încercărilor de anihilare ale inamicului. Un momert important s-a consumat pe 16 mai 1843 când, în fruntea a numai 2.000 de soldaţi, ducele d’Aumale (al cincelea, dar cel mai mic fiu, dintre cei zece copii ai regelui) a cucerit *smala* lui Abd el-Kader, ce staţiona la Taguin. Această *smala* reprezenta o adevărată „capitală ambulantă”[119], chiar „o patrie rătăcitoare”[120] ce adăpostea zeci de mii de suflete. Cum bine s-a mai spus, *smala* constituia „un oraş, o capitală, o lume”[121] de un „pitoresc aparte”[122]. Numărul locuitorilor săi era estimat a fi între 20.000 şi 60.000 de oameni (nici Abd el-Kader nu ştia cu exactitate!), ce practicau toate meseriile pământului: măturători, dulgheri, potcovari, artizani, negustori, imami, soldaţi etc. Arealul cuprindea şi „hoarde de dobitoace”, din care ieşeau în evidenţă cei 12.000 de cai şi 1.000 de catâri[123]. Bineînţeles că fiecare „cartier” al *smalei* încadra şi nelipsita moschee. Cum era şi firesc, în centrul „aşezării” se afla impresionantul cort (*utak*) al emirului, ce adăpostea şi imensa bibliotecă, alcătuită din peste 5.000 de volume, de care Abd el-Kader nu se despărţea niciodată. Ei bine, trupele ducelui d’Aumale au luat prin surprindere această capitală itinerantă, obţinând o victorie facilă. Reuşita i-a fost favorizată de lipsa lui Abd el-Kader, aflat la zeci de kilometri distanţă, implicat într-una din acţiunile sale fulgerătoare. Prin urmare, „ducele a pierdut doar 20 de luptători, ucişi sau răniţi”[124], în timp ce „arabii au lăsat la faţa locului 300 de cadavre”[125].

[116] *Ibidem*.
[117] *Ibidem*, p. 35-36.
[118] J. Frémeaux, *op.cit.*, p. 160.
[119] C. Liauzu, *op.cit.*, p. 44; vezi şi „Le Nouvel Afrique Asie”, no. 165, juin 2003, p. 39.
[120] E. de Civry, comte, *op.cit.*, p. 141.
[121] Cf. L. Lataillade, *op.cit.*, p. 13; vezi şi J. Pichon, *op.cit.*, p. 105-107; *Le maréchal Bugeaud…*, tome II, p. 421.
[122] L. Lataillade, *op.cit.*, p. 13-14; vezi şi J. Lucas-Dubreton, *op.cit.*, p. 22-23.
[123] L. Lataillade, *op.cit.*, p. 14.
[124] *Ibidem*, p. 19-20.

Francezii s-au ales şi cu „o pradă imensă”[126]: întreg tezaurul emirului, precum şi „mulţi prizonieri şi cirezi considerabile”[127]. Pe moment, soldaţii ducelui d'Aumale au capturat chiar pe mama (Lalla Zohra) şi pe una dintre soţiile emirului. Numai că, profitând de învălmăşeala creată, ele au izbutit să evadeze, călare pe un catâr (avantajate de vestimentaţia lor simplă, care le-a permis să nu atragă atenţia). Însă, un moment nefericit l-a reprezentat distrugerea de către francezi a „preţioaselor manuscrise”[128] şi a majorităţii volumelor din biblioteca la care Abd el-Kader ţinea atât de mult. Această victorie de parcurs a făcut doi oameni fericiţi: pe Ludovic-Filip, bucuros „şi ca părinte, dar şi ca suveran”[129], dar şi pe Bugeaud, care, pe 31 iulie 1843, a primit, din mâinile regelui, bastonul de mareşal al Franţei.

Distrugerea *smalei* a avut un impact major asupra lui Abd el-Kader, forţat, de acum înainte, la o «cavalcadă perpetuă»[130]. Într-o încercare disperată de redresare a situaţiei, emirul s-a ales cu o nouă înfrângere, pe 11 noiembrie 1843, la Oued Malah, unde a pierdut întreaga infanterie şi o bună parte a cavaleriei. Îngrădit de francezi, ce au recuperat mai multe puncte strategice (Tlemcen, Mascara şi Médéa), algerianul s-a văzut nevoit să se refugieze în Maroc, cerând protecţia sultanului Abd er-Rahman. Extrem de abil, invocând preceptele *Coranului*, emirul a reuşit să-l atragă pe sultan de partea cauzei sale. Considerându-se „şeful religiei din tot nordul Africii”[131], Abd er-Rahman a proclamat „războiul sfânt împotriva creştinilor”[132]. Situaţia creată era plastic redată în scrisoarea noului ministru francez de Externe, Francois Guizot (29 octombrie 1840-23 februarie 1848), adresată, pe 17 iunie 1844, ambasadorului de la Londra, contele de Saint-Aulaire. El cerea diplomatului francez să informeze guvernul Majestăţii Sale că, aflat la Curtea de la Fès, Abd el-Kader «aţâţă patriotismul arab şi fanatismul musulman»[133] şi, drept consecinţă, «de şase săptămâni, războiul sfânt este predicat în tot Marocul»[134]. Evidenţiind şiretenia emirului, Guizot proceda la o comparaţie sugestivă: «nici Jugurtha nu era mai abil, mai îndrăzneţ şi

[125] *Ibidem*, p. 20.
[126] *Ibidem*; vezi şi J. Lucas-Debreton, *op.cit.*, p. 23.
[127] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 415-416; L. Plée, *op.cit.*, p. 38.
[128] L. Lataillade, *op.cit.*, p. 20; vezi şi C. Taraud, *op.cit.*, p. 2/6.
[129] J. Lucas-Dubreton, *op.cit.*, p. 23.
[130] Cf. C. Şenchea, *op.cit.*, p. 13.
[131] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 497.
[132] *Ibidem*.
[133] *Ibidem*, p. 499.
[134] *Ibidem*, p. 500.

mai perseverent decât acest om»[135]. Ministrul francez îşi exprima nemulţumirea că sultanul marocan, bun prieten al englezilor, s-a lăsat ademenit de Abd el-Kader, concentrând forţe la graniţa cu Algeria. Or, conchidea Guizot, «aşa ceva nu poate fi tolerat»[136]! Misiva de la Paris avea menirea să pună în gardă guvernul englez. După care, Franţa a trecut la acţiune: la începutul lunii august 1844, flota sa a bombardat oraşele Tanger şi Mogador. Simultan, trupele mareşalului Bugeaud au pătruns în Maroc (o armată alcătuită din 6.500 de oameni, aproape de zece ori mai redusă decât efectivele marocane, comandate de prinţul moştenitor, Moulay Mohammed, viitorul sultan Mohammed al IV-lea). Confruntarea decisivă a avut loc în ziua de 14 august 1844, pe o temperatură de 45^0 C, când francezii au forţat cursul râului Isly, în punctul ce ducea spre capitala Fès (aflat la zece leghe depărtare). Aşa cum am văzut în volumul consacrat Marocului, în ciuda avantajului numeric, lupta s-a încheiat cu un dezastru pentru armatele sultanului[137]. Prin urmare, Bugeaud a primit o nouă recompensă: a fost înnobilat de regele Ludovic-Filip de Orléans, primind, cu rang ereditar, titlul de „duce de Isly".

Mareşalul victorios privea acest triumf prin ochii militarului. Pentru el, episodul Isly reprezenta, după propriile cuvinte, «consacrarea noastră în calitate de stăpâni ai Algeriei»[138]. Însă, conştient că ocuparea Algeriei era «departe de a fi terminată»[139], el l-a tratat cu menajamente pe Abd er-Rahman, a cărui capitală, rămasă fără apărare, devenise o pradă uşoară. Realizând amploarea pericolului, sultanul s-a dovedit extrem de cooperant. Faptul a condus, rapid, la semnarea Convenţiei de la Tanger (10 septembrie 1844). Prin acest document, sultanul marocan „accepta toate condiţiile pe care francezii i le-au impus în privinţa emirului"[140]. Astfel, la *Art. 4* se spunea că «El Hadj Abd el-Kader este declarat în afara legii pe întreaga suprafaţă a Imperiului Marocului, la fel ca şi pe tot cuprinsul Algeriei. În consecinţă, el va fi urmărit de francezi pe teritoriul Algeriei, iar de marocani pe teritoriul lor, până când acesta va fi expulzat sau capturat, de una dintre cele două părţi»[141]. După care, *Art. 4* continua: «În cazul în care Abd el-Kader va cădea în mâinile francezilor, guvernul Majestăţii Sale

[135] *Ibidem*.
[136] *Ibidem*.
[137] Vezi amănunte în V. Cruceanu, *Africa de Nord: veacul încercărilor (1815-1914)*, vol. 2, *Maroc*, Bucureşti, Edit. Total Publishing, 2019, p. 21; vezi şi J. Lucas-Dubreton, *op.cit.*, p. 26; *Histoire Générale...*, tome VI, p. 546; J. Madaule, *op.cit.*, vol. 2, p. 272.
[138] *Le maréchal Bugeaud...*, tome II, p. 536.
[139] *Ibidem*, tome III, p. 1.
[140] J. Pichon, *op.cit.*, p. 115.
[141] *Ibidem*.

Regele francezilor se angajează să-l trateze cu respect şi generozitate. Dacă Abd el-Kader va cădea în mâinile trupelor marocane, Majestatea Sa Împăratul Marocului se angajează să-l interneze într-unul din oraşele de pe litoralul vestic al Imperiului său [deci, cât mai departe de graniţa comună – *nota ns.*], până când cele două guverne se vor pune de acord asupra măsurilor necesare pentru ca Abd el-Kader să nu mai poată relua armele şi să nu mai tulbure liniştea Algeriei şi Marocului»[142].

Totuşi, Abd el-Kader era „foarte popular în Maroc”[143] şi sultanul nu a riscat să facă pe placul francezilor. Mai mult, sperând să se debaraseze de el în modul cel mai elegant, monarhul şerifian i-a tolerat prezenţa în zonele din apropierea frontierei cu Algeria. De aici, prin repetatele sale proclamaţii, Abd el-Kader „întreţinea agitaţia printre triburile [algeriene]”[144], promiţându-le o „rapidă reîntoarcere”[145]. Zis şi făcut: în septembrie 1845, profitând de o nouă plecare în Franţa a mareşalului Bugeaud, emirul şi-a făcut o surprinzătoare apariţie în valea Tafna. Temerara sa revenire a provocat un entuziasm de nedescris: mase întregi i s-au alăturat astfel încât, în toamna lui 1845, „insurecţia devenise generală”[146]. Prin urmare, la începutul lui 1846, ducele de Isly şi-a lăsat preocupările parlamentare, revenind de urgenţă în Algeria. El a declanşat o nouă vânătoare împotriva emirului rebel. Deşi aproape înconjurat, Abd el-Kader a scăpat în chip miraculos, în noaptea de 7 februarie şi în ziua de 13 martie 1846, din două ambuscade organizate de francezi. Părăsit de majoritatea triburilor răsculate, uzate şi ele de atâtea lupte, Abd el-Kader s-a refugiat din nou în Maroc, în deplină clandestinitate. După mai bine de un an de zile, Makhzenul marocan i-a dat de urmă. „Hăituit de francezi, iar acum şi de marocani”[147], spre sfârşitul lui 1847 el a încercat să-şi găsească salvarea tot pe teritoriul Algeriei, dar în sud, spre nisipurile Saharei. Numai că, înaintarea îi era blocată de forţele ducelui d’Aumale. În aceste condiţii, „încolţit, singur, fără hrană [şi] fără muniţii”[148] şi nedorind să-şi expună cei câţiva camarazi rămaşi „pericolelor unei confruntări fără sorţi de izbândă”[149], Abd el-Kader

[142] *Ibidem*.
[143] *Ibidem*, p. 116.
[144] *Ibidem*.
[145] *Ibidem*.
[146] *Ibidem*, p. 118; vezi şi Ch.R. Ageron, *Abd el-Kader et...*, p. 26.
[147] Ch.R. Ageron, *Abd el-Kader et...*, p. 28.
[148] R. Luraghi, *op.cit.*, p. 246.
[149] L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 82.

a decis „să depună armele”[150]. După 24 ore de negocieri, el s-a predat, în seara de 23 decembrie 1847, generalului Lamoricière, obţinând, inclusiv pentru apropiaţii săi, „asigurarea solemnă că va fi lăsat, liber, să se stabilească în Orient”[151]. Prezentat ducelui d’Aumale, Abd el-Kader i s-a adresat cu multă simplitate: «De multă vreme nădăjduiai să se întâmple ceea ce s-a întâmplat astăzi. Aş fi putut capitula mai demult. Am aşteptat, însă, momentul ales de Dumnezeu!”[152].

Majoritatea celor din jurul tânărului fiu al regelui priveau acum, pentru prima oară, chipul unui adversar care, în ciuda ciocnirilor repetate, le trecuse prin faţa ochilor ca o nălucă. Iată în cele ce urmează un portret al „Napoleonului algerian”[153], creionat de un martor ocular: „Din capul locului, Abd el-Kader impresionează prin simplitatatea veşmintelor şi prin sobrietatea gesturilor. Are o siluetă ascetică ce trădează un spirit profund religios. Ca înălţime, este de talie mijlocie, cu umerii uşor încovoiaţi, dar cu un corp bine proporţionat. Are faţa ovală, mică, uşor arsă de soare. Fruntea lui, lată şi boltită, dă o anume paloare feţii. În plus, această paloare îi este accentuată de o barbă stufoasă, de un castaniu închis, ce bate spre negru. Sub fruntea înaltă, ochii săi, albaştri cenuşii, dezvăluie o blândă melancolie. Când tace, are o privire gânditoare, timidă chiar. Însă, atunci când vorbeşte, privirea i se luminează brusc, iar mobilitatea ochilor, deveniţi extrem de expresivi, contrastează fragrant cu imobilitatea obişnuită a fizionomiei sale. În tot acest timp, vocea îi rămâne calmă, calculată, cu un ritm sacadat. Are un comportament cât se poate de natural şi, când i se pomeneşte, este stingherit de măreţia atribuită”[154]. Ei bine, acest om, „iubit şi respectat de soldaţi”[155], de „o vitejie de necontestat”[156], era cel care, „fără alte resurse decât geniul său”[157], ţinuse piept francezilor „timp de cincisprezece ani”[158].

Tânărul vlăstar regal, cunoscut şi sub numele de Henri de Orléans, i-a

[150] *Ibidem*.

[151] C. Antip, *op.cit.*, p. 53; vezi şi *Abd el-Kader*, în *Larousse du XXe siècle*, tome I, Paris, Librairie Larousse, 1928, p. 10.

[152] J. Pichon, *op.cit.*, p. 127; William, chevalier, *op.cit.*, p. 25; C. Antip, *op.cit.*, p. 53; A. Dupont, *op.cit.*, p. 7; E. de Civry, comte, *op. cit.*, p. 251.

[153] W. Laredj, *op.cit.*, p. 106.

[154] Cf. William, chevalier, *op.cit.*, p. 54; vezi şi Mgr. Dupuch, *op.cit.*, p. 100-101.

[155] Mgr. Dupuch, *op.cit.*, p. 101.

[156] *Ibidem*, p. 102.

[157] *Ibidem*.

[158] Vezi *Abd el-Kader*, în *Larousse du...*, tome I, p. 10; vezi şi „Le Nouvel Afrique Asie”, no. 165, juin 2003, p. 39.

reconfirmat ilustrului prizonier algerian că înţelegerea cu generalul Lamoricière „va fi aplicată cu fidelitate”[159]. După care, în cea mai mare grabă el îi telegrafia, fericit, mareşalului Soult (puţin după ora şase, seara): «Un eveniment de seamă tocmai s-a produs: Abd el-Kader se află în tabăra noastră (...). El s-a încredinţat generozităţii franceze şi s-a predat sub condiţia să fie trimis la Alexandria [în Egipt – *nota ns.*] sau la Sfântul Ioan de Acra [astăzi Acra, nu departe de Haifa, în Israel – *nota ns.*]»[160].

Într-o primă fază, emirul şi suita sa (familia, rude apropiate şi cei mai fideli colaboratori), în total 88 de persoane, au fost evacuaţi spre Franţa. Nici nu puseseră bine piciorul pe pământul Franţei şi s-a produs surprinza: Revoluţia din februarie 1848, care a măturat Monarhia orléanistă şi a proclamat cea de-a doua Republică. La vestea schimbării, Abd el-Kader a avut o reacţie foarte interesantă. Iată ce scria el, sub influenţa lecturilor sale: «M-am bucurat de această noutate deoarece am citit în cărţi că un asemenea gen de guvernare are ca scop abolirea nedreptăţilor, împiedicând pe cel puternic să-l asuprească pe cel slab»[161]. Din nefericire, bucuria algerianului avea să fie de scurtă durată. De ce? Noul regim republican nu se simţea întru nimic obligat să respecte promisiunile făcute prizonierilor algerieni de către regimul defunct. Aşa se face că, în loc de libertate, pentru emir şi însoţitorii săi au urmat aproape cinci „ani de captivitate”[162]. La început, prizonierii au fost reţinuţi în insalubrul fort Lamalgue, de la Toulon. Condiţiile precare de aici, unde „mai mulţi membri ai suitei algeriene, în special femei şi copii, au murit”[163], au determinat reacţia unui spirit elevat al culturii franceze. Este vorba de poetul Alphonse de Lamartine, în acel moment ministru de Externe al guvernului provizoriu. Iată un fragment din amintirile sale: «Hazardul unei revoluţii m-a făcut arbitrul sorţii lui Abd el-Kader. Captivitatea acestuia reprezenta pentru mine o încălcare a drepturilor prizonierului de război. De aceea, am propus guvernului să nu accepte, sub nicio formă, o întemniţare crudă şi necinstită. Mai mult, am cerut mutarea prizonierului într-o locuinţă salubră, ca un fel de casă de odihnă, în care emirul să se bucure de cât mai multă libertate»[164]. Adunarea Naţională franceză a fost sensibilă la argumentele ministrului poet, dovadă că „era vremea în care renumele lui Lamartine se afla la apogeu”[165]. Ea a acceptat, din 29

[159] Mgr. Dupuch, *op.cit*, p. 71.
[160] Cf. E. de Civry, comte, *op.cit.*, p. 237; L. Plée, *op.cit.*, p. 69.
[161] J. Pichon, *op.cit.*, p. 166.
[162] C. Taraud., *op.cit.*, p. 2/6.
[163] Vezi jeuneafrique.com/1336408/politique/abdelkader-captif-de-la-france-malheur-au-vaincu/
[164] Cf. Ph. Lebeaud, *L'émir Abdelkader*..., p. 56.
[165] A. de Tocqueville, *Amintiri*, Bucureşti, Edit. Nemira, 2007, p. 139.

aprilie 1848, transferarea prizonierilor algerieni în Castelul de la Pau (unde a văzut lumina zilei, în 1553, faimosul rege Henric al IV-lea, fondatorul dinastiei de Bourbon)[166]. Apoi, pe 2 noiembrie 1848, s-a stabilit destinaţia finală: vechiul castel regal de la Amboise[167], pe Valea Loarei (dar şi aici condiţiile lăsau de dorit, umezeala şi frigul provocând noi victime, inclusiv doi din cei patru copii ai emirului). În timpul deplasărilor, Abd el-Kader a avut prilejul să admire frumuseţea peisajului. Impresionat şi revoltat, în acelaşi timp, el îi interpela, pur şi simplu, pe cei care au decis prelungirea captivităţii sale: «Văd, cât priveşti cu ochii, doar câmpii înverzite, livezi şi păduri, fluvii şi râuri! Câtă bunăstare! Oare ce nevoie au francezii de ţara mea, acoperită de nisipuri"?»[168]. Însă, cea mai mare nedumerire a lui Abd el-Kader o reprezenta „subita lipsă de cuvânt a Franţei"[169]. Faptul îi provoca „o profundă durere şi o extremă indignare"[170], cu atât mai mult, cu cât, unii dintre ofiţerii pe care i-a combătut pe câmpul de luptă, fuseseră promovaţi în funcţii importante. Era cazul generalului Louis de Lamoricière, ajuns chiar ministru de Război. Prin urmare, în ziua de 9 iulie 1848, el i-a trimis o scrisoare[171], în care-i amintea generalului francez de cuvântul de onoare dat, în momentul capitulării sale, din decembrie 1847. Spre marea sa dezamăgire, Lamoricière nici nu a catadicsit să-i răspundă. Mai rău, generalul-ministru „a decis înăsprirea condiţiilor de captivitate ale algerienilor"[172]. Totuși, exista un fost adversar ce i-a devenit prieten apropiat: general Daumas, un veritabil intelectual şi fin cunoscător al istoriei arabilor. Făcându-şi adevărate procese de conştiinţă, emirul se destăinuia lui Daumas, cu gândul la deznădejdea însoţitorilor săi: «sunt sigur că mulţi dintre ei vor muri de necaz»[173]. După care, concluziona: «ei îndură această nefericire numai din cauza mea, pentru că eu, doar eu, am vrut să ne predăm în mâinile francezilor»[174]! (de altfel, din cei 88 de prizonieri, 25 aveau să piară din pricina bolilor, frigului şi deznădejdii). Ceea ce nu ştia Abd el-Kader era faptul că soarta lor nu depindea de voinţa generalilor, ci de o «decizie suverană a Adunării Naţionale»[175], după cum se exprima acelaşi Lamartine. Or, în mod

[166] Vezi şi https:// fr.wikipedia.org/wiki/Château_de_Pau/
[167] Vezi amănunte despre castel pe https://fr.wikipedia.org/wiki/Château_d%27Amboise
[168] Cf. Ph. Lebeaud, *L'émir Abdelkader...*, p. 56.
[169] J. Pichon, *op.cit.*, p. 133.
[170] *Ibidem*.
[171] Vezi textul scrisorii în *Ibidem*, p. 167-169.
[172] Vezi jeuneafrique.com/1336408/politique/abdelkader-captif-de-la-france-malheur-au-vaincu/
[173] J. Pichon, *op.cit.*, p. 134.
[174] *Ibidem*.
[175] Ph. Lebeaud, *L'émir Abddelkader...*, p. 56.

surprinzător, Adunarea a persistat în înverşunarea sa ani de zile. Ea s-a opus chiar şi noului preşedinte al Republicii, prinţul Ludovic Napoleon Bonaparte (ales pe 10 decembrie 1848), care îşi manifestase, în mod repetat, „intenţia de a reda libertatea emirului”[176]. Abia după lovitura de stat, prin care a impus regimul autoritar, preşedintele a putut să-şi pună în practică bunele intenţii. Astfel, pe 16 octombrie 1852, într-o zi de duminică, Ludovic Napoleon Bonaparte a sosit *incognito* la castelul Amboise. Cum bine s-a spus, această primă întâlnire cu Abd el-Kader a permis ca, în cele din urmă, Franţa „să-şi onoreze promisiunea din [decembrie] 1847”[177].

Pentru martorii oculari întrevederea de la Amboise a avut un efect de „*coup de foudre*” între cele două mari personalităţi. Explicabil, dacă avem în vedere portretul pe care îl face Alexis de Tocqueville preşedintelui, căruia, pentru o perioadă scurtă de timp, i-a fost ministru: „Louis-Napoleon avea, în intimitate, anumite calităţi care te făceau să-l îndrăgeşti: bunăvoinţă şi disponibilitate, o fire umană, un suflet blând şi chiar tandru (...), o simplitate desăvârşită, o anumită modestie personală (...). Capabil de afecţiune, o crea şi în sufletul celor care îi deveneau apropiaţi”[178]. Prinţul-preşedinte i-a dat algerianului vestea atât de mult aşteptată: «Am venit să vă anunţ că sunteţi liber (...). Aţi fost duşmanul Franţei, dar curajul vostru, caracterul vostru şi resemnarea voastră în durere, merită, în sfârşit, dreptatea cuvenită. Iată de ce sunt onorat să pun capăt captivităţii voastre (...). Veţi pleca la Bursa [în Imperiul Otoman – *nota ns.*], imediat ce vom finaliza, cu turcii, ultimele detalii»[179]. Apoi, pentru „a spăla ruşinea cuvântului încălcat şi a salva onoarea Franţei”[180], preşedintele Bonaparte a completat: «Să ştiţi că, de multă vreme, captivitatea voastră îmi provoca multă nefericire, deoarece ea îmi amintea, fără încetare, că guvernul care ne-a precedat nu s-a ţinut de angajamentele luate. Pentru mine, nu există situaţie mai penibilă decât aceea în care, guvernul unei mari naţiuni să nu-şi ţină promisiunea făcută»[181]. După care, în semn de reparaţie, primul și unicul preşedinte al celei de-a doua Republici îi certifica ilustrului prizonier că «veţi primi de la guvernul francez un tratament demn de rangul avut»[182], adică o indemnizaţie pe viaţă, ce se ridica la 100.000

[176] J. Pichon, *op.cit.*, p. 137.
[177] P. Michelbach, *op.cit.*, p. 2/5.
[178] A. de Tocqueville, *op.cit.*, p. 235-236.
[179] E. de Civry, comte, *op.cit.*, p. 321-322; L. Plée, *op.cit.*, p. 81; jeuneafrique.com/1336438/politique/abdelkader-aux-amboisiens-je-pars-et-je-laisse-mon-coeur-aupres-de -vous/
[180] E. de Civry, comte, *op.cit.*, p. 322.
[181] *Ibidem*, p. 321; L. Plée, *op.cit.*, p. 81.
[182] E. de Civry, comte, *op.cit.*, p. 321; vezi şi J. Pichon, *op.cit.*, p. 139-140.

de franci[183], şi care putea fi moştenită şi de urmaşii direcţi. Iată de ce, a doua zi, organul oficial al cabinetului de la Paris, „Le Moniteur", considera toate aceste măsuri drept «un mare act de dreptate şi de generozitate naţională»[184].

La această imensă surpriză, Abd el-Kader a răspuns cu acea inefabilă politeţe orientală. Astfel, el îi declara preşedintelui francez: «Sunteţi, pentru mine, cel mai scump dintre prieteni»[185] după care, pe acelaşi ton măgulitor, considera eliberarea sa şi a suitei sale drept un gest pe măsura «înălţimii rangului vostru şi al nobleţei voastre»[186]. Apoi, surprinzând pe toţi cei prezenţi, el a jurat pe Coran «că nu se va întoarce niciodată în ţinuturile Algeriei»[187].

Cultura şi civilizaţia franceză, pe care le-a descoperit şi mai mult la faţa locului, l-au făcut pe Abd el-Kader să se ataşeze iremediabil de ţara cuceritoare. Un paradox de neexplicat, având în vedere trecutul său. Or, tocmai un asemenea paradox l-a făcut pe marele Victor Hugo să considere că, prin spiritul său, Abd el-Kader „reconcilia contrariile într-o stare de perfectă armonie"[188]. O asemenea stare, a echilibrului interior, l-a determinat pe algerian (legea franceză îi permitea, în urma celor cinci ani de detenţie în Hexagon!) să participe la plebiscitul din 21-22 noiembrie 1852, votând „în favoarea restaurării Imperiului"[189]. Aşa se face că, pe 2 decembrie 1852, Abd el-Kader se afla printre invitaţii de onoare ce asistau, la Tuileries, la somptuoasa încoronare a lui Napoleon al III-lea. Mai mult, cei doi s-au salutat cordial, noul împărat spunându-i emirului, cu umor: «Vedeţi, votul vostru mi-a purtat noroc!»[190].

Trei săptămâni mai târziu, pe 21 decembrie 1852, Abd el-Kader şi suita sa se îmbarcau la Marsilia, cu destinaţia Bursa (unde a ajuns pe 16 ianuarie 1853). Din decembrie 1855, s-a mutat „în mijlocul unei comunităţi de emigranţi algerieni"[191] de la Damasc, fosta capitală a puternicului Califat omeiad. Aici, în liniştea exilului printre coreligionari, s-a produs o adevărată „înflorire a gândirii sale spirituale"[192]. Dedicându-se meditaţiei şi scrisului[193], el a dobândit reputaţia unuia dintre „cei mai mari autori mistici ai secolului al

[183] P. Michelbach, *op.cit.*, p. 2/5; J. Pichon, *op.cit.*, p. 139 (subsol).
[184] E. de Civry, comte, *op.cit.*, p. 323; vezi şi A. Dupont, *op.cit.*, p. 10-11.
[185] J. Pichon, , *op.cit.*, p. 171.
[186] *Ibidem*.
[187] *Ibidem*; C. Taraud, *op.cit.*, p. 2/6; L. Plée, *op.cit.*, p. 81.
[188] Cf. L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 82.
[189] C. Taraud, *op.cit.*, p. 2/6.
[190] *Ibidem*; J. Pichon, *op.cit.*, p. 143; E. de Civry, comte, *op.cit.*, p. 386.
[191] Ph. Lebeaud, *L'émir Abdelkader...*, p. 56.
[192] P. Michelbach, *op.cit.*, p. 2/5.
[193] Vezi amănunte pe https://fr.wikipedia.org/wiki/Abdelkader_ibn_Muhieddine, p. 4/10.

XIX-lea”[194]. În acelaşi timp, nu a rămas străin de problemele „cetăţii”. Un eveniment dramatic i-a reliefat, încă o dată, „decenţa şi probitatea”[195]. Este vorba de masacrele declanşate de druzi, în Liban, împotriva creştinilor maroniţi, care s-au extins şi în Siria (în perioada 9-18 iulie 1860), la instigarea „sinistrului guvernator [otoman] al Damascului”[196], Ahmed Paşa. Furia oarbă a musulmanilor druzi, ce reprezentau „o populaţie săracă şi războinică”[197], a dus la „masacrarea a peste 3.000 de creştini”[198], văzuţi ca purtători „ai bogăţiei şi ai culturii europene”[199]. Cu „riscul propriei securităţi”[200], în acele zile teribile, Abd el-Kader şi fiii săi „au străbătut străzile oraşului adunând familiile creştine pe care le adăposteau în cartierul algerian”[201]. Iată impresia provocată de emir, întipărită pe retina celor asediaţi, redată câţiva ani mai târziu, de publicaţia „Le Siècle”: «Consternaţi, eram convinşi că ne-a bătut ceasul tuturor. În acea aşteptare înmormântală şi în acele momente de o angoasă indescriptibilă, cerul ne-a trimis un salvator! Nimeni altul decât Abd el-Kader, înconjurat de algerienii săi, cam patruzeci de persoane. Era pe cal şi fără niciun semn dinstinctiv. Înfăţişarea sa, calmă şi impozantă, contrasta în mod bizar cu zgomotul şi dezordinea care domneau pretutindeni»[202]. În tot acest răstimp, „fără un minut de odihnă şi fără a se descuraja vreun moment”[203], emirul şi apropiaţii săi au reuşit „să salveze 1.500 de vieţi”[204]. Astfel, „conducătorul de odinioară al jihadului”[205] dovedea că toleranţa era «cea mai nobilă virtute»[206]. O asemenea atitudine, dictată de «respectul pentru drepturile umane»[207], l-a transformat într-o „figură mitică”[208] şi i-a adus recunoştinţa oficială a unor importante capete încoronate, precum ţarul Rusiei, Alexandru al II-lea (1855-1881), sau regele Prusiei, Wilhelm I (1861-

[194] C. Liauzu, *op.cit.*, p. 44.
[195] Cf. *Enciclopedia Universală Britannica*, vol. 1, Bucureşti, Edit. Litera, 2010, p. 15.
[196] J. Pichon, *op.cit.*, p. 146.
[197] J. Kessel, *En Syrie*, Paris, Gallimard, 2014, p. 15; vezi amănunte despre *druzi* în *Enciclopedia Universală...*, vol 5, p. 189.
[198] L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 85; https://fr.wikipedia.org/wiki/Abdelkader_ibn_Muhieddine, p. 4/10.
[199] J. Kessel, *op.cit.*, p. 15.
[200] *Enciclopedia Universală...*, vol. 1, p. 15.
[201] L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 85.
[202] Cf. https://fr.wikipedia.org/wiki/Abdelkader_ibn_Muhieddine, p. 4/10.
[203] J. Pichon, *op.cit.*, p. 146.
[204] Cf. *Ibidem*,; L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 85; vezi şi cifrele vehiculate de C. Antip, *op.cit.*, p. 54; W. Laredj, *op.cit.*, p. 107.
[205] C. Antip, *op.cit.*, p. 54.
[206] Ph. Lebeaud, *Abdelkader, un héros...*, p. 89.
[207] C. Antip., *op.cit.*, p. 54.
[208] Cf. „Historia”, no. 856, avril 2018, p. 16.

1871), devenit primul împărat al Germaniei unificate (1871-1888). La rândul său, în semn de aleasă gratitudine (printre cei salvaţi aflându-se numeroşi francezi), Napoleon al III-lea a decis sporirea rentei sale viagere de la 100.000 de franci, la 150.000 de franci. Totodată, el i-a conferit lui Abd el-Kader şi cea mai înaltă distincţie franceză: Marele Cordon al Legiunii de Onoare[209] (ceremonie desfăşurată chiar în Franţa, în august 1865, când algerianul a revenit timp de câteva zile, „pentru a se reculege la mormintele apropiaţilor săi”[210] de la Amboise). De asemenea, Vaticanul l-a onorat cu „Ordinul Pius al IX-lea”, în timp ce marele preşedinte american, Abraham Lincoln, i-a trimis în dar o pereche de revolvere de colecţie[211].

Prestigiul de care se bucura în epocă a fost pus din nou în evidenţă cu ocazia inaugurării Canalului de Suez (al cărui proiect l-a susţinut încă de la început), în 1869. La solicitarea khedivului Ismail cel Mare, o altă remarcabilă figură a lumii arabe[212], Abd el-Kader s-a aflat printre oaspeţii de vază participanţi la grandiosul eveniment (precum împărăteasa Eugenia, soţia lui Napoleon al III-lea, sau suveranul austro-ungar, Franz Joseph I).

Ultimii ani din viaţă i-a petrecut în simplitate şi meditaţie, departe de vanităţile acestei lumi. Celor care se iluzionau că l-ar putea instrumentaliza în varii situaţii (precum Bismarck, în 1871, care, căutând să provoace o umilinţă în plus Franţei învinse, i-a propus „reluarea puterii în Algeria”[213]) le răspundea invariabil: «Cariera mea politică s-a terminat de mult. Nu mă mai tentează nimic de la oamenii şi de la gloria acestei lumi. Nu-mi doresc decât să trăiesc în liniştea dulce a familiei, în rugăciune şi în pace»[214].

Abd el-Kader s-a stins din viaţă la Damasc, în ziua de 26 mai 1883, la vârsta de 75 de ani. Anii de exil l-au impus ca pe un cărturar umanist care, prin opera sa, a încercat să creeze „punţi de legătură între Orient şi Occident”[215], deci între „islam şi creştinism”[216], pe baza unei sinteze mediate de „omenie, civilizaţie şi alteritate”[217]. Perioada epopeică, a rezistenţei antifranceze, i-a

[209] C. Taraud, *op.cit.*, p. 3/6; L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 85; vezi şi „Le Nouvel Afrique Asie”, no. 165, juin 2003, p. 39.
[210] Cf. jeuneafrique.com/1336438/politique/abdelkader-aux-amboisiens-je-pars-et-je-laisse-mon-coeur-aupres-de -vous/
[211] https://fr.wikipedia.org/wiki/Abdelkader_ibn_Muhieddine, p. 4/10.
[212] Vezi amănunte despre Ismail cel Mare în V. Cruceanu, *Africa de nord: veacul încercărilor (1815-1914*), vol. 1, *Tunisia-Egipt*, Bucureşti, Edit. Total Publishing, 2018, p. 138-141.
[213] L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 85; vezi şi *Abd el-Kader*, în *Larousse du...*, tome I, p. 10.
[214] L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 85.
[215] C. Taraud, *op.cit*, p. 2/6.
[216] W. Laredj, *op.cit.*, p. 106.
[217] C. Taraud, *op.cit.*, p. 2/6.

rezervat, pentru posteritate, rolul de făuritor al istoriei. Deşi, plin de umilitate declara că «eu nu am făcut istorie, ci istoria m-a făcut pe mine»[218], totuşi Abd el-Kader a rămas în mentalul colectiv nord-african drept „una dintre marile figuri istorice şi epice ale secolului al XIX-lea”[219].

*

Capitularea lui Abd el-Kader nu a însemnat şi sfârşitul ostilităţilor. Focare locale de revoltă, produse periodic, agitau spectrul unui „război interminabil”[220]. Zona majoră de risc o reprezenta regiunea muntoasă a Kabyliei, situată în nord-estul ţării. Din 1852 şi până în 1857 (deci, în perioada celui de-al doilea Imperiu), trupele generalului Rondon, noul guvernator al Algeriei, au avut mult de furcă în combaterea „neîmblânziţilor berberi” de pe aceste meleaguri. Un episod aparte l-a reprezentat anihilarea ultimelor pungi de rezistenţă (1857) animate de femeia-marabout (în tradiţia islamică un *marabout* este un personaj sfânt, al cărui mormânt este obiectul veneraţiei populare), Lalla Fathma, supranumită «Ioana d’Arc din Djurdjura»[221]. Câteva luni mai târziu, în iunie 1857, francezii au reuşit să ocupe, „după lupte corp la corp”[222], fortăreaţa de la Icheriden, situată la peste 1.000 de metri altitudine. Faptul s-a constituit într-un reper: cu victoria asupra kabylilor, survenită la zece ani după capitularea lui Abd el-Kader, „se finaliza procesul de cucerire al Algeriei”[223]. De acum înainte se putea trece de la logica „ocupaţiei restrânse”, la logica „expansiunii generalizate”, acţiune corelată cu un complicat proces de „pacificare”, ce se va prelungi până la începutul secolului al XX-lea, când, înfrângerea populaţiilor tuarege din Munţii Hoggar (1901-1902) a permis şi „supunerea imenselor teritorii din sud”[224] (cunoscute şi sub numele de Sahara algeriană).

[218] L. de Saint Perier, *op.cit.*, p. 85.
[219] C. Taraud, *op.cit.*, p. 1/6.
[220] M. Michel, *op.cit*, p. 26.
[221] *Ibidem*, p. 30.
[222] *Ibidem*.
[223] *Ibidem*.
[224] Ph. Conrad, *Le Maghreb sous domination française (1830-1962)*, pe www.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/le_maghreb_sous_domination_francaise_1830_1962.asp; Ch.A. Julien, *Histoire de l’Afrique*, Paris, PUF, 1941, p. 99.

LUPTA CATOLICILOR DIN MOLDOVA PENTRU DREPTURI CIVILE ŞI POLITICE (1859-1918)

Anton Coşa

The fight for the civil and political rights of the Catholics in Moldavia (1859-1918) Summary

The present research presents the fight for civil and political rights of the Catholics in Moldavia, it analyses the phenomenon of their emancipation (as part of the modern Romanian society) on different levels: social, economical, political, educational, cultural. Therefore, the emancipation of the Catholics from Moldavia benefited, on a social-economical level, from the effects of the Agrarian Reform of 1864. They fought as peasants so that their Romanian citizenship and their rights and duties may be recognized, all of them were active participants in creating the Romanian Nation.

Even though they always understood that emancipation meant rights (civil and political) and that rights come along with duties, acting in consequence, the members of this community were deprived of a series of political rights, such as those present in the electoral legislation, in which the essential conditions for the participation of the future citizen in the political life were wealth, the degree of education and culture. Therefore, since school in the 19th Century had to be an instrument of dissemination of language and culture, and cultural emancipation meant an essential premise of social and political emancipation, the author underlines the importance of these themes for the Catholics in Moldavia.

Key words: *Roumania, Moldavia, Catholics, emancipation, romanian, civil rights, political rights.*

Cuvinte-cheie: *România, Moldova, catolici, emancipare, români, drepturi civile, drepturi politice.*

În toamna anului 2013, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române din Bucureşti, am prezentat (în cadrul Conferinţei „*Modernizare socială şi instituţională în Principatele Române, 1831-1859*") o comunicare ştiinţifică[1] intitulată: *Mihail Kogălniceanu şi acordarea de drepturi politice catolicilor din Moldova*.

Organizarea la aceeaşi prestigioasă instituţie academică, în toamna anului 2016, a Simpozionului ştiinţific „*Emancipare socială şi politică în România modernă. Noi perspective şi interpretări*", ne-a oferit prilejul de a putea extinde proiectul de cercetare anterior, aşezându-l[2] sub titlul: *Lupta catolicilor din Moldova pentru drepturi civile şi politice (1859-1918)*.

Aria temporală a studiului nostru nu a fost întâmplător aleasă, având în vedere faptul că, în intervalul cuprins între anii 1859 și 1918, au avut loc o serie de evenimente care au marcat definitiv locul catolicilor din Moldova, ca minoritate confesională, în istoria României moderne.

Emanciparea locuitorilor de confesiune catolică din Moldova este un subiect delicat, care merită o atenţie specială din partea cercetătorilor. Înţelegerea multiplelor etape care au marcat înfăptuirea României moderne nu poate lăsa la o parte obţinerea de drepturi sociale şi economice, ori dobândirea de drepturi civice şi politice, de către un segment important al populaţiei româneşti, reprezentat de catolicii din Moldova.

---

[1] Anton Coşa, *Mihail Kogălniceanu şi acordarea de drepturi politice catolicilor din Moldova*, în cadrul Conferinţei „*Modernizare socială şi instituţională în Principatele Române, 1831-1859*", organizată la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române Bucureşti, 10-11 octombrie 2013. Textul a fost publicat sub titlul: *Rolul lui Mihail Kogălniceanu în acordarea de drepturi civile şi politice catolicilor din Moldova*, în volumul *Modernizare socială şi instituţională în Principatele Române: 1831-1859*, coordonatori: Venera Achim şi Viorel Achim, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2016, p. 193-210.

[2] Comunicare prezentată sub titlul: *Lupta catolicilor din Moldova pentru drepturi civile şi politice (1859-1918)*, în cadrul Simpozionului ştiinţific „*Emancipare socială şi politică în România modernă. Noi perspective şi interpretări*", organizată la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române din Bucureşti, 20-21 septembrie 2016. Textul comunicării a fost încredinţat iniţial (în luna martie 2017) spre publicare, cu acelaşi titlu, în volumul cuprinzând lucrările Simpozionului. Din păcate, tipărirea acestui volum a fost amânată, din diferite motive, de câteva ori. În luna august 2022, volumul nu fusese încă tipărit. Ultimele date bibliografice ale studiului nostru, primite în vara anului 2022, erau: Anton Coșa, *Lupta catolicilor din Moldova pentru drepturi civile şi politice (1859-1918)*, în volumul *Emancipare socială şi politică în România modernă. Noi perspective şi interpretări* (coordonatori: Venera Achim şi Viorel Achim), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2022, p. 175-192. Având în vedere cele menționate anterior, am decis pregătirea unei variante revizuite, pe care o încredințăm spre publicare în revista „Carpica".

Analiza noastră a presupus și o abordare ceva mai largă a fenomenului emancipării, atingând astfel o serie de aspecte esenţiale ale înnoirii[3] şi modernizării societăţii româneşti în general (din care făcea parte în mod evident şi minoritatea catolicilor din Moldova).

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, minoritatea catolicilor din Moldova era una destul de importantă, astfel încât, autoritatea politică românească nu a putut-o neglija atunci când a decis diferite reforme în plan administrativ, agrar, şcolar, cultural, economic, politic etc.

Referinţa catolicilor moldoveni la autoritatea politică românească este cât se poate de evidentă, de exemplu, în privinţa proprietăţii asupra pământului, subiect prezent constant în memoria colectivă. Astfel, locuitorii catolici (care locuiau în mediul rural moldovenesc) păstrează în amintire până în zilele noastre vremurile de odinioară când erau *răzeşi* sau *clăcaşi*[4].

Procesul de modernizare a societăţii[5] româneşti din Moldova (la mijloc de secol XIX) vizează şi ţărănimea[6] (categoria socială cea mai numeroasă), din care făceau parte şi locuitorii catolici. Transformările sociale, economice şi politice îi vor atinge (în mod normal) şi pe aceştia, indiferent dacă vorbim de ţăranii liberi (vechii răzeşi[7]) sau ţăranii clăcaşi[8].

Încă din perioada revoluţiei de la 1848[9] se răspândise în spaţiul public sintagma: *problema ţărănească*[10], o formulă complexă care va implica „în primul rând condiţia juridică a ţăranului (mai ales a ţăranului clăcaş), în directă legătură cu procesul de renaştere naţională”[11].

În acest sens, „aşezămintele din 1851 şi discuţiile ce le-au generat, dezbaterea publică a problemei agrare în întreaga perioadă precedentă reformei din 1864, în cursul căreia s-au înfruntat opiniile şi s-au clarificat poziţiile, au demonstrat limpede că rezolvarea problemei agrare nu mai

[3] L. Boicu, *Înnoirea structurii social-economice a României în anii domniei lui Cuza Vodă,* în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»”, X, Iaşi, 1973, p. 449-452.
[4] *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească,* adunate de D.C. Sturdza-Şcheeanu, seria I, vol. I, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & co., 1907, p. 698 şi urm.
[5] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 137.
[6] *Ibidem,* p. 141.
[7] *Ibidem,* p. 138.
[8] *Ibidem.*
[9] Gh. Platon, *Moldova şi începuturile revoluţiei de la 1848*, Chişinău, Editura Universitas, 1993, p. 282.
[10] Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, coordonator Dan Berindei, Bucureşti, Editura Politică, 1967, p. 25.
[11] Anton Coşa, *Rolul lui Mihail Kogălniceanu...*, în vol. *Modernizare socială...,* p. 195.

putea fi ocolită sau amânată”[12].

Apoi, „în condiţiile în care societatea modernă este compusă din cetăţeni, era firesc ca şi ţăranul să devină, la rândul lui, cetăţean”[13]. Însă, privind lucrurile din această perspectivă, era cât se poate de evident faptul că „ţăranul nu poate fi cetăţean dacă nu este un om liber şi proprietar, esenţa *problemei ţărăneşti* fiind *problema pământului*”[14].

Transformarea ţăranului în om liber şi proprietar[15] (cu alte cuvinte, împroprietărirea şi emanciparea ţăranilor) constituia în acelaşi timp şi „garanţia formării naţiunii române şi a ridicării ei între naţiunile civilizate ale Europei”[16], fiind văzută totodată „ca o modalitate a democratizării societăţii româneşti, capabilă să asigure coerenţa luptei pentru înfăptuirea deziderateloor naţionale”[17].

Prin urmare, ţărănimea „trebuia să fie atrasă şi interesată în construcţia noii societăţi moderne, care nu putea să fie decât o societate democratică, în care toţi cetăţenii urmau să aibă drepturi şi îndatoriri egale. Eliberaţi de servituţile lumii vechi, ţăranii trebuiau ridicaţi la calitatea de cetăţeni, participanţi activi la construcţia naţională”[18].

Problema ţărănească este prezentă pe agenda publică în perioada imediat următoare înfăptuirii Unirii Principatelor, ca parte a reformelor dorite cu atâta ardoare de Alexandru Ioan Cuza. Astfel, consulul francez Victor Place, unul dintre colaboratorii domnitorului, potrivit directivelor acestuia din urmă, alcătuieşte (la jumătatea lunii noiembrie 1859) un memoriu intitulat „*Idei generale pentru a folosi la reorganizarea Principatelor Unite Moldova şi Valahia*”[19], căruia îi adaugă şi un apendice privitor la problema ţărănească: „*Eliberarea proprietăţii prin emanciparea ţăranilor*”[20].

---

[12] Gheorghe Platon, *Ţărănimea română în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sentiment identitar şi conştiinţă naţională*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Bariţ» din Cluj-Napoca”, nr. XLI, 2002, p. 85-96.

[13] Anton Coşa, *Rolul lui Mihail Kogălniceanu...*, în vol. *Modernizare socială...*, p. 195.

[14] *Ibidem*.

[15] N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, în *Opere*, I/1, ediţie critică de G. Zane, Bucureşti, 1940.

[16] Dinu Balan, *Naţiunea şi societatea. Naţional şi social în epoca Unirii*, în „Codrul Cosminului”, vol. 10, Suceava, 2004, p. 173.

[17] *Ibidem*.

[18] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 94.

[19] Iulian Oncescu, *Les relations roumano-françaises pendant le règne de Al.I. Cuza (1859-1866)*, în „Annales d’Université «Valahia» Târgovişte”. Section d’Archéologie et d’Histoire, tom. X, nr. 2, Târgovişte, Valahia University Press, 2008, p. 26.

[20] *Un mémoire de Victor Place sur la question rurale en Roumanie*, în „Revue Historique

Pentru un alt apropiat colaborator al lui Cuza, Mihail Kogălniceanu („cel mai mare conducător cultural şi politic pe care l-au avut românii în epoca modernă”[21]), îmbunătăţirea condiţiei ţăranilor constituia „însăşi temelia naţionalităţii”[22], iar eforturile depuse în acest sens erau privite ca o luptă „între trecut şi viitor ... între societatea veche şi societatea modernă”[23]. Mai mult, marele om de stat român „a luptat din prima lui tinereţe în favoarea emancipării ţăranilor”[24], promovând în acelaşi timp, cu consecvenţă şi fermitate, „marile idei de libertate, democraţie şi naţionalism”[25], acţionând totodată şi pentru „proclamarea egalităţii civile şi politice pentru toţi fiii României”[26]. El însuşi va spune la un moment dat: „... m-am reîntors în ţară la 1838 cu angajamentul – şi l-am ţinut cu întreaga mea generaţiune – de a face din ţara mea o monarhie întemeiată pe baze democratice, lucrând la desfiinţarea robiei ţiganilor, la proclamarea egalităţii de drepturi şi îndatoriri pentru toate clasele întregii naţiuni române, la emanciparea clăcaşilor şi la deplina lor împroprietărire pe pământurile stăpânite de ţărani de veacuri întregi, stropite cu sudoarea şi sângele lor. Şi Dumnezeu bun şi milostiv mi-a prelungit viaţa îndestul ca să pot asista ori împreună lucra la săvârşirea acestor trei mari reforme şi astăzi a mă bucura la bătrâneţe de rodul sămânţei depusă de noi în tinereţe în mănosul pământ al Patriei-mume”[27].

Memorabile vor rămâne cele două discursuri[28] (din 25 mai şi 1 iunie 1862), rostite de Mihail Kogălniceanu în Parlamentul României. Oratorul a făcut atunci „literalmente senzaţie”[29], impresionând prin modul cum a apărat „drepturile ţăranilor, documentele pe care le-a adus în susţinerea tezei sale,

---

du Sud-Est Européen”, an. IV, nr. 10-12, publiée par N. Iorga, Paris-Bucarest, 1927, p. 283-300.

[21] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. IV, Bucuresti, Editura Fundaţiei pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 11.

[22] *Istoria României*, vol. IV, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 345.

[23] *Ibidem*.

[24] *Îmbunătăţirea soartei ţăranilor. Două discursuri rostite în Parlament de Mihail Kogălniceanu în zilele de 25 Mai şi 1 Iunie 1862*, cu o prefaţă de Petru Grădişteanu, publicate de Vasile M. Kogălniceanu, Bucureşti, Tipografia M.S. Niculescu & Co, 1905, p. XX.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem*, p. XXIII.

[27] *Ibidem*, p. XXI-XXII.

[28] *Ibidem*, p. XX.

[29] *Ibidem*, p. XXIX.

argumentele ce a întrebuinţat, avântul cald şi patriotic al discursului său”[30], precum şi prin *încheiere* – „una din cele mai frumoase ale elocvenţei parlamentare române”[31].

Desigur, valoarea acestor remarcabile luări de poziţie ale lui Mihail Kogălniceanu a fost potenţată şi de rostirea în Parlamentul ţării a unor alte importante discursuri[32] venite din partea unui alt strălucit orator al epocii: Barbu Katargiu[33]. Între cei doi a existat o permanentă rivalitate, o dispută la nivelul ideilor privitoare la rezolvarea „chestiunii agrare” şi „îmbunătăţirea soartei ţăranilor”[34] (dar şi la diferite alte aspecte privind modernizarea societăţii româneşti), fiecare dintre ei promovându-şi în spaţiul public propria viziune, într-o manieră deosebită, care a evidenţiat „calităţile speciale de oratori”[35] ale acestora.

Este cert faptul că un moment important al istoriei noastre naţionale l-a constituit şi emanciparea clăcaşilor, respectiv împroprietărirea acestora cu pământ, în urma reformei agrare[36] iniţiate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Acesta, la 14/26 august 1864, „a dat decretul domnesc de sancţionare şi promulgare a legii rurale care aducea reforma agrară”[37]. Legea rurală[38] a fost făcută publică printre ţărani, împreună cu o emoţionantă proclamaţie[39] a domnitorului Cuza „către sătenii clăcaşi”[40]. În acest important document, considerat de Mihail Kogălniceanu (unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai ideii emancipării ţăranilor clăcaşi[41]) ca „testamentul politic al lui Cuza Vodă”[42]), domnitorul Unirii afirma:

---

[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*.
[32] Barbu Katargiu, *Discursuri parlamentare (1859-1862 iunie 8)*, cu o precuvântare şi un studiu asupra lui Barbu Katargiu de Anghel Demetrescu, publicate din nou cu o prefaţă, un indice de persoane şi unul de lucruri de Petre V. Haneş, Bucureşti, Editura Institutului de Arte Grafice „Minerva”, 1914, p. 340-364.
[33] *Ibidem*, p. 13-68.
[34] *Ibidem*, p. XXVI.
[35] *Ibidem*, p. XIII.
[36] N. Adăniloaie, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1967, 361 p.
[37] Nichita Adăniloaie, *Cuza Vodă şi problema agrară*, în vol. *Cuza Vodă. In memoriam*, coordonatori, L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, Iaşi, Editura Junimea, 1973, p. 353.
[38] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, 2003, p. 527-529.
[39] *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. I, Bucureşti, 1907, p. 890.
[40] Cf. *supra*, nota nr. 37.
[41] *Istoria României*, vol. IV, 1964, p. 345.
[42] Mihail Kogălniceanu, *Profesie de credinţă* (scrieri literare, istorice şi sociale), antologie,

„Sătenilor!

Îndelungata voastră aşteptare, marea făgăduinţă dată vouă de Înaltele Puteri ale Europei prin art. 46 al Convenţiunii, interesul Patriei, asigurarea proprietăţii funciare şi dorinţa mea cea mai vie s-a îndeplinit.

Claca (boierescul) este desfiinţată pentru de a pururea, şi de astăzi voi sunteţi proprietari liberi pe locurile supuse stăpânirii voastre, în întinderea hotărâtă prin legile în fiinţă.

Mergeţi dar mai înainte de toate la poalele Altarului, şi cu genunchii plecaţi, mulţumiţi Atotputernicului Dumnezeu, pentru că prin ajutorul său, în sfârşit aţi ajuns a vedea această zi frumoasă pentru voi, scumpă inimii mele şi mare pentru viitorul României.

De astăzi voi sunteţi stăpâni pe braţele voastre; voi aveţi o părticică de pământ, proprietate şi moşie a voastră; de astăzi voi aveţi o Patrie de iubit şi de apărat.

Şi acum, după ce cu braţul Celui de Sus, am putut săvârşi o asemenea mare faptă, mă întorc către voi, spre a vă da un sfat de Domn şi de Părinte, spre a vă arăta calea pe care trebuie să o urmaţi, de voiţi să ajungeţi la adevărata îmbunătăţire a soartei voastre şi a copiilor voştri.

Claca şi toate celelalte legături silite între voi şi între stăpânii voştri de moşii, sunt desfiinţate, prin plata unei drepte despăgubiri.

De acum înainte voi nu veţi mai fi conduşi în alte legături decât acelea ce vor isvorî din interesul şi buna primire a unora şi a altora.

Aceste legături însă vor fi pururea neapărate pentru ambele părţi. Faceţi dar ca ele să fie întemeiate pe iubire şi încredere. Mulţi şi poate mulţi din proprietari au dorit înbunătăţirea soartei voastre. Mulţi din ei au lucrat cu toată inima ca să ajungeţi la această frumoasă zi, pe care voi astăzi o serbaţi. Părinţii voştri şi voi aţi văzut de la mulţi stăpâni de moşii ajutor la nevoile şi trebuinţele voastre. Uitaţi dar zilele grele prin care aţi trecut. Uitaţi toată ura şi toată vrajba; fiţi surzi la glasul acelora care v-ar întărâta în contra stăpânilor de moşie, şi în legăturile de bună voie ce veţi mai avea de aci încolo cu proprietarii, nu vedeţi în ei decât pe vechii voştri sprijinitori şi pe viitorii voştri amici şi buni vecini. Au nu sunteţi toţi fii ai aceleiaşi ţări; au pământul României nu este mama care vă hrăneşte pe toţi?

Stăpâni liberi pe braţele şi pe ogoarele voastre, nu uitaţi mai înainte de toate că sunteţi plugari, că sunteţi muncitori de pământ. Nu părăsiţi această frumoasă meserie, care face bogăţia ţării, şi dovediţi şi în România, ca

prefaţă şi note de Geo Şerban, Bucureşti, Editura Tineretului, 1962, p. 193.

pretutindenea, că munca liberă produce îndoit decât munca silită. Departe de a vă da trândăviei, sporiţi încă hărnicia voastră, şi ogoarele voastre îndoit să fie mai bine lucrate căci de acum aceste ogoare sunt averea voastră şi moşia copiilor voştri.

Îngrijiţi-vă asemenea de vetrele satelor voastre, care de astăzi devin comune, neatârnate şi lăcaşuri statornice ale voastre, din care nimeni nu vă mai poate isgoni. Siliţi-vă dar a le îmbunătăţi şi a le înfrumuseţa; faceţi-vă case bune şi îndestulătoare, înconjuraţi-le cu grădini şi cu pomi roditori. Înzestraţi-vă satele cu aşezăminte folositoare vouă şi urmaşilor voştri. Statorniciţi mai ales, şi pretutindenea, şcoale, unde copiii voştri să dobândească cunoştinţele trebuitoare, pentru a fi buni plugari şi buni cetăţeni. Actul din 2 Mai v-a dat la toţi drepturi, învăţaţi dar pe copiii voştri a le preţui şi a le bine întrebuinţa.

Şi mai presus de toate, fiţi şi în viitor, ceia ce aţi fost şi până acum, şi chiar în timpurile cele mai rele, fiţi bărbaţi de pace şi de bună rânduială; aveţi încredere în Domnul vostru, care vă doreşte tot binele; daţi ca şi până acum, pilda supunerii către legile ţării voastre, la a căror facere, aveţi şi voi de acum a lua parte; şi în toată întâmplarea, iubiţi România care de astăzi este dreaptă pentru toţi fiii săi.

Şi acum, iubiţilor mei săteni, bucuraţi-vă, şi păşiţi la munca de bună voie, care înalţă şi îmbogăţeşte, şi D-zeul părinţilor voştri să binecuvinteze sămânţa ce veţi arunca pe cea dintâi brazdă liberă a ogoarelor voastre.

ALEXANDRU IOAN CUZA

(Subsemnaţi) Kogălniceanu, N. Kreţulescu, N. Bălănescu, General Manu.

No. 1015.

La 14 August 1864.

Bucureşti”[43].

În fapt, această lege rurală din 14 august 1864 „desfiinţa claca, dijma, podvezile, zilele de meremet, monopolurile stăpânilor de moşii din vatra satelor şi toate celelalte obligaţii feudale ale ţărănimii clăcaşe, în schimbul unei despăgubiri băneşti faţă de proprietari, despăgubire care urma a fi plătită prin intermediul statului, periodic, timp de 15 ani. Legea hotăra împroprietărirea ţăranilor pe locurile ce le aveau, deja, în folosinţă (pe baza

[43] *Mesagii şi proclamaţii ale lui Cuza Vodă*, Vălenii de Munte, 1910, p. 126-128. A se vedea, de asemenea, *Proclamaţiunea Măriei Sale Domnitorului „Către sătenii clăcaşi”*, disponibil pe http://curierul-iasi.ro/wp-content/uploads/2012/02/proclamatia-lui-al-i-cuza-catre-satenii-clacasi.jpg.

aşezămintelor agrare din 1851), stabilind cuantumul loturilor pe trei categorii, după numărul vitelor cu care sătenii făcuseră claca la moşier: clăcaşii cu patru boi, clăcaşii cu doi boi şi pălmaşii. Tot în funcţie de categoria în care erau înscrişi, ţăranii urmau să plătească şi despăgubirea clăcii”[44].

Subliniem aici şi faptul că „legiuitorii de la 1864, considerând că ţăranii clăcaşi aveau drepturi istorice asupra stăpânirii a două treimi din fiecare moşie, au hotărât ca despăgubirea să reprezinte evaluarea clăcii şi a celorlalte obligaţii feudale şi nu preţul pământului primit la împroprietărire”[45].

Desigur, în temeiul acestei legi din 1864[46] au primit pământ şi un număr important de locuitori catolici[47] din Moldova, fapt care a determinat (şi în cazul lor) o evidentă *emancipare la nivel economic*.

În chiar ziua de 14 august 1864, prim-ministrul Mihail Kogălniceanu trimitea o circulară prefecţilor de judeţe, cerându-le acestora să explice legea pe înţelesul ţăranilor, vorbind totodată de „această zi frumoasă care emancipează un întreg popor”, fiind sigur „că la cea dintâi citire a acestei legiuiri, cântări de mulţumire”[48] vor aduce sătenii, fiecare în parte, şi cu toţii „vor binecuvânta numele aceluia carele astăzi răsplăteşte zilele de 5 şi 24 ianuarie 1859, emancipând munca şi proprietatea”[49].

Într-adevăr, aflând de existenţa acestei legi[50], locuitorii *din toate comunele rurale*[51] (inclusiv cele cu populaţie catolică) din judeţul Bacău

[44] Cf. *supra*, nota nr. 37, p. 354.
[45] *Ibidem*.
[46] Mariana Dascălu, *Aplicarea Legii rurale din 14 august 1864, în fostul judeţ Putna*, în „Cronica Vrancei”, II, Focşani, 2001, p. 78-99.
[47] A se vedea în acest sens listele de clăcaşi din judeţul Bacău, împroprietăriţi în urma legii rurale din anul 1864, păstrate la Arhivele Naţionale Bacău în fondul *Prefectura judeţului Bacău*. O parte dintre ele au fost publicate de noi cu ocazia elaborării unor monografii locale. Menţionăm aici, printre altele: Anton Coşa, *Monografia comunei Faraoani*, Oneşti, Editura Magic Print, 2009, p. 341-358; idem, *Monografia comunei Gioseni*, Iaşi, Editura Sapientia, 2009, p. 184-190; idem, *Monografia comunei Nicolae Bălcescu*, Bacău, Editura Babel, 2010, p. 319-324; idem, *Monografia comunei Oituz*, Oneşti, Editura Magic Print, 2010, p. 283-290.
[48] *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907, p. 12.
[49] *Ibidem*.
[50] Legea a fost publicată în: „Monitorul. Jurnalul Oficial al Principatelor Unite Române”, nr. 181 din 15/27 august 1864. A se vedea şi *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907, p. 892-903.
[51] Cf. *supra*, nota nr. 37, p. 355.

„şi-au trimis delegaţi la prefectură, rugându-l pe prefect să transmită domnitorului bucuria şi recunoştinţa lor pentru decretarea legii rurale”[52], considerându-l pe Alexandru Ioan Cuza „drept părintele şi binefăcătorul lor”[53], cel care „i-a emancipat şi împroprietărit”[54].

Omagii publice şi „recunoştinţă eternă”[55] i s-au adus în epocă autorului „*libertăţii ţăranilor şi egalităţii drepturilor politice*”[56], „celui ce-a făcut Unirea, celui ce-a luat averea română din mâinile străinilor, celui ce-a împroprietărit pe clăcaşi, celui ce-a chemat pe toţi românii la drepturile civile şi politice, celui ce-a dat instrucţiune gratuită şi obligatorie pentru ambele sexe, celui ce-a omorât moartea, celui ce-a armat ţara, apărătorului românismului, protectorului naţionalităţilor, părintelui patriei, domnitorului românilor, Alexandru Ioan Cuza”[57].

Într-o directă legătură cu *Legea rurală* s-a aflat *Legea secularizării averilor mănăstireşti* (17/29 decembrie 1863), act normativ care l-a precedat, şi prin intermediul căruia s-au transferat întinse suprafeţe agricole („locuri arabile, păduri, fâneţe, islazuri etc.”[58]) în proprietatea statului.

Trecerea în patrimoniul statului[59] a averilor mănăstireşti, inclusiv ale mănăstirilor închinate, a asigurat un fond funciar însemnat statului român (mai mult de 25% din teritoriul ţării[60]), care va fi folosit apoi pentru aplicarea Legii agrare din 14 august 1864. Multe din împroprietăriri s-au putut face „numai din şi pe moşiile secularizate, tot de Kogălniceanu şi Cuza Vodă ... în decembrie 1863”[61].

Fireşte, secularizarea averilor mănăstireşti a avut urmări şi pentru o parte a ţăranilor catolici moldoveni. Menţionăm aici faptul că de-a lungul

---

[52] *Ibidem*.
[53] *Ibidem*, p. 358.
[54] *Ibidem*, p. 360.
[55] I.G. Valentineanu, *Din memoriile mele (O pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea şi înmormântarea lui Cuza-Vodă (1859, 1866, 1873)*, Bucureşti, Tipografia modernă Gr. Luis, 1898, p. 36.
[56] Dim. Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, Iaşi, Librăria „Autorii Români” F. Şaraga, 1904, p. 131.
[57] I.G. Valentineanu, *op. cit.*, p. 35-36.
[58] C.C. Giurescu, *Suprafaţa moşiilor mănăstireşti secularizate la 1863*, în „Studii”. Revistă de istorie, anul XII, nr. 2, Bucureşti, 1959, p. 156.
[59] I. Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne. 1850-1866*, Roma, Università Gregoriana Editrice, 1982, p. 149.
[60] C.C. Giurescu, *loc.cit.*, p. 155.
[61] *Îmbunătăţirea soartei ţăranilor...*, publicate de Vasile M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1905, p. XV.

istoriei, pe teritoriul unora dintre satele catolice din Moldova, unele mănăstiri ortodoxe deţinuseră suprafeţe funciare mai mici sau mai mari[62].

Consecinţele în plan social şi economic ale reformei rurale din 1864 vor fi importante, „dând ţărănimii o motivaţie cetăţenească şi naţională şi favorizând dezvoltarea economică modernă”[63].

Emanciparea clăcaşilor şi „crearea braţelor de muncă libere”[64] vor contribui la „dezvoltarea industriei, comerţului şi a exploatării agricole de tip capitalist”[65]. Mihail Kogălniceanu vorbea răspicat de „proprietate liberă, individuală, occidentală”[66].

Din păcate, problema ţărănească nu va fi rezolvată în totalitate prin Legea rurală din 1864, acest act normativ reformator (care nu va acorda suficient pământ familiilor ţărăneşti) ducând şi la unele „consecinţe neprevăzute”[67]. Aplicarea acestei legi va fi în multe locuri îngreunată, fiind marcată de o serie de nereguli, abuzuri, ilegalităţi, care vor conduce la reclamaţii din partea ţăranilor. Un număr important de ţărani vor fi excluşi de la împroprietărire.

Autoritatea politică va căuta soluţii pentru mărirea bazinului celor acceptaţi la împroprietărire şi atenuarea conflictelor sociale existente la sate, adoptând o serie de alte legi complementare (1866, 1868, 1872, 1875, 1876,

[62] De exemplu, asemenea suprafeţe fuseseră deţinute de Mănăstirea Văratec şi Mănăstirea Solca în satul Cleja din judeţul Bacău (Anton Coşa, *Cleja. Monografie etnografică*, Bucureşti, Editura SemnE, 2001, p. 20), de Mănăstirea Solca în satul Faraoani din judeţul Bacău (Anton Coşa, *Monografia comunei Faraoani*, p. 341-358), de Mănăstirea Bistriţa în satul Călugăra din judeţul Bacău (Petronel Zahariuc, *Evoluţia istorică a satului Călugăra. Contribuţii*, în Antonel-Aurel Ilieş, Daniela Butnaru, Anton Coşa etc., *Monografia comunei Luizi-Călugăra*, Roman, Editura Serafica, 2009, p. 47-56), de Mănăstirea Agapia în satul Pildeşti din judeţul Neamţ (Alois Moraru, Ioan Dimişcă, Anton Coşa, *Pildeşti. Monografie istorică*, Iaşi, Editura Presa Bună, 2002, p. 24-32), de Mănăstirea Secu în satul Săbăoani din judeţul Neamţ (*Săbăoani. File de istorie*, coord. Fabian Doboş, Iaşi, Editura Presa Bună, 2002, p. 36-37), de Mănăstirea „Trei Ierarhi” în satul Răchiteni din judeţul Neamţ (Dănuţ Doboş, Anton Coşa etc., *Răchiteni. Şase veacuri de prezenţă catolică pe valea Siretului*, Iaşi, Editura Sapientia, 2015, p. 19-22).

[63] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, 2003, p. 528.

[64] Florin Nacu, Mihaela Bărbieru, *Aspecte privind aplicarea Legii Rurale din anul 1864*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C.S. Nicolăescu-Plopşor»”, vol. XV, Craiova, 2014, p. 107.

[65] *Ibidem*.

[66] Vasile M. Kogălniceanu, *Chestiunea ţărănească*, Bucureşti, 1906, p. 375.

[67] Henri H. Stahl, *Gânditori şi curente de istorie socială românească*, Bucureşti, Editura Universităţii, 2001, disponibil pe http://ebooks.unibuc.ro/Sociologie/henri/5.htm.

1881, 1884, 1886, 1889)[68] privitoare la împroprietărirea însurăţeilor, a ţăranilor cu pământ puţin sau fără pământ. Astfel, între 1878-1881, pe baza aceleaşi legi din 1864, se vor mai acorda suprafeţe de pământ anumitor categorii de ţărani, acum având loc împroprietărirea „însurăţeilor”[69] pe moşiile statului.

De asemenea, deşi fără prevederi categorice privind proprietatea, în intervalul 1864-1888 vor fi elaborate numeroase texte legislative „consacrate raporturilor de proprietate funciară, relaţiilor agrare şi, în general, agriculturii şi satului românesc”[70].

Cu toate acestea, „stringenta lipsă de pământ a numeroşilor truditori ai ogoarelor a fost, de fapt, terenul de cristalizare şi direcţionare a mişcării sociale ţărăneşti”[71] în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, iar caracterul incomplet al reformei din 1864 va fi evidenţiat de frământările şi răscoalele ţărăneşti[72], care vor avea loc la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea[73], la care vor participa şi locuitorii catolici din Moldova[74].

Sistemul social-economic de tranziţie de la feudalism la capitalism a favorizat mişcările ţărăneşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Formelor de exploatare de tip feudal li s-au adăugat, cu precădere după reforma rurală din 1864, cele ale exploatării de tip capitalist. Astfel, emanciparea ţăranilor a întâmpinat numeroase dificultăţi în plan real.

Înrăutăţirea situaţiei economice a ţăranilor va fi influenţată în practică şi de legislaţia privind învoielile agricole (1866, 1872, 1882), de repartizarea pe criterii de clasă socială a sarcinilor fiscale în mediul rural şi, implicit, de abuzurile care au însoţit aplicarea lor. Numeroasele impozite (directe şi indirecte) suportate de ţărani au afectat în mod vădit viaţa acestora.

---

[68] Florin Nacu, Mihaela Bărbieru, *loc.cit.*, p. 107.

[69] N. Adăniloaie, Dan Berindei, *op.cit.*, p. 334.

[70] Ion Ilincioiu, *Ţăranii, pământul şi moşierii în România (1864-1888)*, Bucureşti, Editura Politică, 1982, p. 91.

[71] Mirel Gheonea, Cristian Constantin, *Chestiunea agrară în România. Consideraţii (1859-1907)*, în „Hiperboreea”. Revistă de Istorie, serie nouă, an III, vol. I, nr. 1, Bucureşti, 2014, p. 63.

[72] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, Atelierele Grafice SOCEC & Co, 1907.

[73] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, 2003, p. 97-102.

[74] Fabian Doboş, *Participarea catolicilor din Moldova la Răscoala din 1907, după documente din Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iaşi*, în „Buletin Istoric”. Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 5, Iaşi, Editura Presa Bună, 2004, p. 185-200.

Între 1859-1918, lupta de emancipare a ţărănimii în general, a catolicilor din Moldova în particular, este caracterizată de întrepătrunderea economicului, socialului şi politicului, la care adăugăm şi „raportul dintre social şi naţional (componentă a raportului naţional/modernizare)”[75].

Ţăranii erau privaţi de o serie de drepturi politice în perioada avută în vedere, iar legislaţia electorală continua a fi marcată de un caracter de clasă. Criteriile esenţiale ale antrenării *individului-cetăţean* în viaţa politică erau averea, gradul de învăţătură („de instrucţiune”[76]) şi de cultură.

Din rândurile catolicilor din Moldova, doar un singur om (Ianoş Robu[77]) va reuşi să fie ales (în noiembrie 1864[78]) deputat în Adunarea Electivă a României. Acest locuitor catolic (originar din zona Romanului) s-a implicat la mijlocul secolului al XIX-lea în viaţa politică a ţării, ca reprezentant politic al ţăranilor pontaşi din Ocolul Moldovei, pledând „pentru acordarea de drepturi egale tuturor locuitorilor ţării şi, în special, pentru drepturile catolicilor din Moldova”[79].

Cu toate că fusese desemnat ca deputat[80] din partea ţăranilor pontaşi la alegerile pentru constituirea *Adunării ad-hoc a Moldovei*[81] din 1857, lui Ianoş Robu „nu i s-a recunoscut mandatul, sub pretextul apartenenţei sale la religia catolică”[82]. Va ajunge în cele din urmă (peste 7 ani) deputat în Adunarea Electivă a României, depunând la 6 decembrie 1864[83] jurământul în faţa domnitorului Alexandru Ioan Cuza, deţinând mai apoi această demnitate până la ultima şedinţă parlamentară din18 martie 1866.

În legătură cu prezenţa deputatului catolic Ianoş Robu în Adunarea Electivă a României, menţionăm aici un fapt petrecut în şedinţa din 20 ianuarie 1865, atunci când prim-ministrul Mihail Kogălniceanu (care a

[75] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza”, 1993, p. 200.
[76] V.A. Urechia, *Istoria şcoalelor de la 1800-1864*, tomul III, Bucureşti, 1894, p. 276.
[77] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. IV, *Oratorie*, II/1, Bucureşti, 1977, p. 58.
[78] *Dezbaterile Adunării Legislative a României*, sesiunea 1864-’65, Bucureşti, Imprimeria Statului, nr. 1, p. 2.
[79] Emil-Ioan Robu, *Biografia deputatului catolic Ianoş Robu (1812-1889) din Săbăoani, la 200 de ani de la naştere*, în „Buletin Istoric”. Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 13, Iaşi, Editura Presa Bună, 2013, p. 47.
[80] Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, vol. VI, partea I, Bucureşti, 1896, p. 232-233.
[81] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, 2003, p. 461-463.
[82] Anton Coşa, *Rolul lui Mihail Kogălniceanu...*, în vol. *Modernizare socială...*, p. 201.
[83] *Dezbaterile Adunării Legislative a României*, sesiunea 1864-’65, Bucureşti, Imprimeria Statului, nr. 1, p. 11.

manifestat un rol deosebit în acordarea de drepturi civile şi politice catolicilor din Moldova[84]) a avut o interesantă intervenţie privitoare la problema libertăţii de cult şi a egalităţii drepturilor politice indiferent de religie. Astfel, acesta a spus la un moment dat, printre altele: „... şi apoi dacă e vorba de canoane, de urmarea lor întocmai, apoi să nu ne mai fălim de libertatea cultului, de egalitatea drepturilor politice fără deosebire de rituri, şi să începem a face mai întâi ceea ce a făcut Adunarea mumă de la '57, să luăm pe onor. deputat de la Roman, Robu Ianoş, care la '57 s-a ales de sătenii de la Roman ca deputat al lor şi pe care administraţia l-a respins ca necreştin, fiindcă era catolic. Aşa e, domnule Robu? (l-a întrebat atunci Kogălniceanu ad.n.) Da, aşa este, cu adevărat (a răspuns Robu ad.n.)"[85].

Nici Constituţia de la 1866 (modificată în 1884) nu va aduce o îmbunătăţire a acestei stări de fapt, prevederile legii fundamentale a statului consemnând, în plan electoral, cele mai limitate drepturi politice pentru ţărani. Împărţirea alegătorilor în colegii diferite a fost considerată chiar singura modalitate prin care se putea împiedica „paralizarea sau anihilarea voturilor claselor inteligente şi cultivate"[86] de „voturile unei mulţimi ignorante"[87]. Conservatorii îşi motivau poziţia, „invocând faptul că gradul de cultură al maselor populare nu le îngăduia să beneficieze de drepturi politice"[88].

Lărgirea dreptului de vot şi introducerea votului universal erau considerate de liberali, la 1898, *un ideal* „la care se va ajunge prin reforme treptate şi dându-se mai întâi cultură poporului"[89], pentru ca la 1901 să se afirme, cu referire la necesitatea introducerii reformei electorale, că „votul universal, fără şcoală bine organizată, cu lipsă de educaţiune şi fără o organizare a partidelor, astfel ca ele să nu mai întrebuinţeze calomnia şi minciuna, bâta, pietrele şi uliţa ca mijloace de impunere brutală a voinţei lor, nu ajunge scopul ce-l avem dinaintea noastră..."[90].

---

[84] Anton Coşa, *Rolul lui Mihail Kogălniceanu...*, în vol. *Modernizare socială...*, p. 193-210.

[85] *Dezbaterile Adunării Legislative a României*, sesiunea 1864-'65, Bucureşti, Imprimeria Statului, nr. 1, p. 118; Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. IV, *Oratorie*, II/1, Bucureşti, 1977, p. 58. Detalierea faptelor din anul 1857 a fost făcută în: Anton Coşa, *Rolul lui Mihail Kogălniceanu...*, în vol. *Modernizare socială...*, p. 201-207.

[86] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 114.

[87] *Ibidem*.

[88] *Ibidem*.

[89] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor*, 1898/1899, şedinţa din 4 decembrie 1898, p. 111, apud, Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 209.

[90] D.A. Sturdza, *Discurs în Adunarea Deputaţilor*, şedinţa din 1 decembrie 1901, apud Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 209.

Câţiva ani mai târziu, în 1910, atitudinea generală se rezuma „la ideea că nu sosise încă momentul reformei, întrucât masele nu erau pregătite să o primească”[91], fiind „necesare măsuri de natură social-economică şi culturală, care să ridice nivelul de trai al ţărănimii, pentru a o pregăti să participe la viaţa politică a ţării”[92]. Cu alte cuvinte, drepturile politice impuneau, în prealabil, drepturi social-economice şi culturale.

Pentru conservatori, „drepturile politice prevăzute în Constituţia de la 1866 erau tot ... ce se putea realiza în România. Acestea trebuiau întărite în practica vieţii social-politice şi apărate de orice încălcare sau schimbare. O lărgire a drepturilor politice nu era necesară şi ar fi putut deveni chiar primejdioasă; ca urmare, cum se ştie, s-au opus modificării Constituţiei la 1884”[93].

În aceste condiţii, se va amplifica în rândurile ţărănimii dorinţa de a se împotrivi abuzurilor şi conştientizarea obţinerii de drepturi civile şi politice. În acelaşi timp, dezbaterea problemei ţărăneşti va fi prezentă în spaţiul public, iar activitatea politică se va răspândi şi la sate, urmărind „acordarea de drepturi politice efective ţărănimii”[94].

Avându-i în vedere pe ţărani şi urmărind o lărgire constantă a câmpului politic, Mihail Kogălniceanu vorbise la un moment dat de „mărirea numărului cetăţenilor chemaţi la împărţeala comună a driturilor sociale”[95] şi politice.

Dar *problema ţărănească* viza şi o serie de alte aspecte legate de îmbunătăţirea stării materiale, alimentaţiei, sănătăţii, accesului la învăţătură, la cultură etc. Dezvoltarea învăţământului, de exemplu, venea atunci în sprijinul unei societăţi aflate în plin proces de modernizare, iar şcoala trebuia să fie un instrument de propagare a limbii şi a culturii, o acţiune conştientă de faptul că „emanciparea culturală reprezintă o premiză esenţială a emancipării sociale şi politice. Un învăţământ laic legat organic de nevoile multiple ale societăţii”[96]. Astfel, s-a intuit faptul că modernizarea unei societăţi agrare, ţărăneşti, trebuia făcută cu precădere din interiorul acesteia, prin intermediul unor instituţii adecvate, precum şcoala.

[91] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 209.
[92] *Ibidem*.
[93] *Ibidem*, p. 210.
[94] *Ibidem*, p. 205.
[95] Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, coordonator Dan Berindei, Bucureşti, Editura Politică, 1967, p. 129.
[96] Gheorge Platon, *Istoria modernă a României*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985, p. 99.

În România secolului al XIX-lea, şcoala a devenit, în scurt timp, alături de biserică, un important factor educativ comunitar, promovând modele nu doar pentru şcolari, ci şi pentru ceilalţi membri ai comunităţii locale. Totodată, prin intermediul şcolii se va dezvolta nu doar sentimentul apartenenţei la aceeaşi comunitate, ci şi sentimentul naţional.

În societatea românească modernă, prin intermediul educaţiei şcolare, copiilor catolici din Moldova li se vor transmite atât informaţii teoretice, cât şi practice, vor fi pregătiţi pentru viaţă şi pentru muncă (în spiritul moştenirii lăsate de generaţiile anterioare, prin asimilarea experienţei istorice acumulate în timp), vor asimila valori morale şi culturale (locale şi naţionale), li se va dezvolta capacitatea de asimilare, de înţelegere şi de interpretare a acestor valori culturale, integrându-se astfel mai uşor în societate. Cu alte cuvinte, şcoala va contribui deopotrivă la formarea profesională şi cetăţenească a acestor copii[97].

Şcoala şi învăţătura erau considerate „isvoru de lumină pentru înălţarea omenirei la demnitatea ei, la moralitate şi dreptate”[98], punând poporul român „în posiţie a-şi cunoaşte drepturile şi datoriile de care este apăratu, naţionalitatea şi demnitatea”[99]. Oamenilor li se atrăgea atenţia asupra faptului că „prin învăţătură voru dobândi cunoştinţa drepturilor lor politice şi sociale”[100].

În acelaşi timp, se accentua că „educaţia nu trebuie să se mărginească a face din copillu numai un omu, unu creştinu; este datoare a face din ellu şi unu cetăţianu, gata a contribui cu toate meziile sale la binele societăţii, din care ellu face parte şi dispusu a sacrifica interesulu personalu, fericirei generale”[101]. În aceste condiţii, cetăţenia era privită „ca o legătură între om cu pământul şi societatea în care vieţuieşte şi astfel orice om, care face parte dintr-o societate, trebue numaidecât să ia parte la toate destinele ei, adică la istoria ei”[102].

---

[97] Anton Coşa, *Emanciparea catolicilor din Moldova prin educaţie şi cultură*, în „Buletin Istoric”. Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 18, Iaşi, Editura Presa Bună, 2018, p. 71-96.

[98] Marin Alexandrescu, *Despre şcoală. Metoda, administraţia etc. Pentru şcolile primare rurale şi urbane*, Bucureşti, 1871, p. 7.

[99] *Ibidem*.

[100] „Buletinul Instrucţiunii Publice”, iunie, Bucureşti, 1866, p. 542.

[101] I.P. Eliade, *Elemente de pedagogia şi metodologia teoretică şi practică*, Bucureşti, 1869, p. 79.

[102] George Radu Melidon, *Manualul învăţătorului sau elemente de pedagogie practică pentru usul şcoalelor populare*, Bucureşti, 1874, p. 120.

Pentru Spiru Haret, cel care s-a evidenţiat între 1897-1910 ca *om al şcoalei*[103] (în calitatea sa de ministru al Instrucţiunii Publice implementând importante reforme în sistemul de învăţământ românesc), şcoala primară avea „datoria de a forma conştiinţa naţională a poporului, de a-l face să-şi cunoască trecutul, pentru a-şi cunoaşte rostul său în prezent, şi chemarea sa în viitor. Şcoala primară trebue să creeze simţul de solidaritate naţională, fără care un stat nu poate creşte şi care dă tărie unei naţiuni şi încredere în sine”[104]. Totodată, el vedea în şcoală „o instituţie care trebuie să lucreze la cultivarea cetăţeanului de mâine. Misiunea şcoalei şi a educatorului este de a forma oameni capabili să gândească şi să se conducă singuri”[105].

Adăugăm aici şi accentul pus de Spiru Haret pe formarea conştiinţei civice în cadrul şcolii: „cineva care nu va avea iubire de familie şi de ţară, onestitate, curaj civic şi militar, abnegaţiune, simţ de dreptate, activitate, energie, nu e cu putinţă a fi cetăţean folositor”[106].

Prin ideile şi acţiunile sale, acest remarcabil reformator (Spiru Haret) este şi creatorul unui curent – haretismul – care viza modernizarea satului românesc prin intermediul unei *campanii culturale şi economice*[107] răspândite de către învăţători, care acţionau pentru „luminarea”[108] ţărănimii, tălmăcind „viitorului cetăţean ce drepturi şi ce datorii are”[109].

Nicolae Iorga afirmase şi el la un moment dat, pe bună dreptate, faptul că „pentru pregătirea unei populaţii rurale luminate, unei Românii săteşti libere de prejudecăţi, de temeri, de sfiala dobitocească a omului care a fost înjurat prea mult, an de an şi veac de veac, trebuie ridicată sus, deasupra

[103] Savu Gheorghe, *Spiru C. Haret (omul şcoalei)*, în „Școala noastră”. Revistă pedagogică culturală a corpului didactic primar din jud. Sălaj, anul IX, nr. 11-12 (număr închinat memoriei marelui pedagog naţional Spiru C. Haret), Zalău, 1932, p. 443.

[104] L. Cosma, *Spiru Haret şi învăţătorii*, în „Școala noastră”, anul IX, nr. 11-12, Zalău, 1932, p. 441.

[105] Savu Gheorghe, *loc.cit.*, p. 443.

[106] Spiru C. Haret, *Raport general asupra învăţământului secundar prezentat d-lui ministru al Instrucţiunii Publice şi Cultelor*, Bucureşti, 1884, în *Operele lui Spiru C. Haret*, introducere de Gheorghe Adamescu, vol. I, Bucureşti, Editura Cartea Românească, f.a., p. 109.

[107] Idem, *Chestia ţărănească*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1907, p. 71.

[108] Leon Mrejeriu, *Domnul Spiru Haret, învăţătorii, şcoala şi ţărănimea*, în vol. *Lui Spiru C. Haret. „Ale tale dintru ale tale”. La împlinirea celor şeasezeci ani*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”1911, p. 130-131.

[109] C. Stan, *Prinos*, în vol. *Lui Spiru C. Haret. „Ale tale dintru ale tale”. La împlinirea celor şeasezeci ani*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”1911, p. 66.

căsuţelor albe şi bogatelor livezi, cea de-a doua biserică: şcoala”[110]. Omul trăitor în mediul rural „trebuie să vadă, să înţeleagă, să ştie şi să voiască. Nimic fără şcoală e cel mai mare adevăr”[111].

Unirea Principatelor din 1859 a favorizat perpetuarea ideilor paşoptiste de odinioară privind învăţământul, ancorându-le „în noul context social-politic, cultural şi economic specific tânărului stat”[112] românesc.

Deşi domnia lui Alexandru Ioan Cuza „se desfăşoară cu deosebire pe tărâmul politic şi social”[113], totuşi au existat realizări notabile[114] şi în domeniul culturii, al învăţământului, de care vor beneficia şi locuitorii catolici din Moldova.

Chiar în mesajul domnesc din 6 decembrie 1859, considerat ca „adevărat program al politicii şcolare din anii de după Unire”[115] (care a stat practic „la baza politicii şcolare din anii 1859-1866”[116]), Domnitorul sublinia, printre altele, faptul că Guvernul „va pune toată silinţa pentru ca instrucţiunea publică să fie gradulată şi pusă, în deosebitele sale graduri, la îndemâna tuturor claselor”[117], întrucât „în educaţia poporului bine condusă se află cele mai bune garanţii de ordine, de progres şi de patriotism luminat. Ea trebuie dar, în fiecare naţie, să răspundă la adevăratele ei nevoi şi la adevărata ei poziţie”[118].

O grijă deosebită se acordă învăţământului sătesc, „urmărindu-se atât extinderea sa, cât şi ridicarea nivelului pregătirii, rezultatele cele mai importante fiind obţinute în Moldova”[119]. În acest areal geografic, la 25 iulie 1859 erau deja înfiinţate 24 de şcoli săteşti[120], numărul lor crescând ulterior,

---

[110] N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. XXV.
[111] *Ibidem*.
[112] Elena Ungureanu, *Istoria învăţământului preşcolar din judeţul Bacău*, Iaşi, Editura Pim, 2009, p. 29.
[113] V. Cristian, *Alexandru Ioan Cuza faţă de problemele învăţământului şi culturii naţionale*, în vol. *Cuza Vodă. In memoriam*, coordonatori, L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, Iaşi, Editura Junimea, 1973, p. 446.
[114] *Ibidem*, p. 445-465.
[115] *Ibidem*, p. 455.
[116] *Ibidem*, p. 457.
[117] „Monitorul Oficial al Moldovei”, II (1859), nr. 55, p. 103, apud V. Cristian, *Alexandru Ioan Cuza...*, în vol. *Cuza Vodă...*, p. 455.
[118] *Ibidem*.
[119] Cf. *supra*, nota nr. 113, p. 452.
[120] Victor Marinovici, *Contribuţii la cunoaşterea începuturilor învăţământului public sătesc în judeţul Bacău (1858-1865)*, în „Carpica”, XV, Bacău, 1983, p. 211.

astfel încât, la începutul anului 1862 funcţionau 64 de şcoli săteşti[121] (frecventate de 2000 de elevi[122]).

Locuitorii catolici din satele Moldovei vor beneficia şi ei de efectele Legii Instrucţiunii Publice din 25 noiembrie/7 decembrie 1864[123], care aşeza pe baze moderne organizarea şi funcţionarea învăţământului românesc, instituind, printre altele, principiile libertăţii, obligativităţii şi gratuităţii, egalitatea între sexe, laicizarea sistemului de învăţământ.

Modernizarea sistemul educaţional românesc va continua în deceniile următoare prin adoptarea altor proiecte de legi, dintre care amintim aici: „Legea învăţământului primar şi normal primar”[124] din 30 august 1893 (legea Take Ionescu), „Legea învăţământului primar şi normal primar”[125] din 29 aprilie 1896 (legea Petru Poni), „Legea învăţământului secundar şi superior”[126] din 23 martie 1898 (legea Spiru Haret), „Legea pentru şcoalele de copii mici (grădini de copii)”[127] din 2 iunie 1909 (iniţiată de acelaşi Spiru Haret).

În privinţa grădiniţelor de copii, importanţa organizării acestora în cadrul sistemului educaţional românesc era subliniată încă din 1882 de către Ministerul Instrucţiunii Publice[128], doi ani mai târziu (1884) B.P. Hasdeu accentuând (la rândul său) faptul că „o şcoală primară, mai vârtos o şcoală rurală fără grădină de copii este o clădire pe o temelie şubredă, dacă nu chiar fără temelie”[129].

Prin urmare, în „Legea învăţământului primar şi normal-primar”[130] din 1896 (al cărei raportor fusese Spiru C. Haret, secretar general în Ministerul Instrucţiunii Publice), la capitolul II, articolul 36, se menţionase: „în

[121] Gheorghe Adamescu, *Ce a făcut d-l. Haret pentru şcoala primară*, în vol. *Lui Spiru C. Haret. „Ale tale dintru ale tale”. La împlinirea celor şeasezeci ani*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1911, p. 80.
[122] V.A. Urechia, *Şcolile săteşti în România. Istoricul lor de la 1830-1867*, Bucureşti, 1868, p. 24.
[123] Vasile Boerescu, *Codicele român Alessandru Ioan sau Colecţiune de legile Principatelor Unite Române*, Bucureşti, Tipografia Cesar Bolliac, 1865, p. 173-205.
[124] Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, Bucureşti, Editura Mica Valahie, 2011, p. 55.
[125] „Monitorul Oficial al României”, nr. 24 din 30 aprilie 1896, p. 756.
[126] C.S. Popescu, *Omul şcoalei româneşti*, în vol. *Lui Spiru C. Haret. „Ale tale dintru ale tale”. La împlinirea celor şeasezeci ani*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1911, p. 33.
[127] „Monitorul Oficial al României”, nr. 58 din 12/25 iunie 1909, p. 2410.
[128] Elena Ungureanu, *op.cit.*, p. 36.
[129] „Monitorul Oficial al României”, nr. 127 din 12/24 septembrie 1884, p. 2859.
[130] *Ibidem*, nr. 24 din 30 aprilie 1896, p. 756.

comunele rurale mai populate se pot înfiinţa şi grădini de copii”[131]. Această prevedere legislativă „a deschis calea înfiinţării instituţiilor de stat pentru educarea copiilor de vârstă preşcolară, respectiv a grădiniţelor de copii”[132].

Documentele de arhivă[133] confirmă faptul că primele 7 grădiniţe de copii au fost înfiinţate, la începutul secolului al XX-lea (în anul şcolar 1904-1905), în câteva dintre satele catolice din judeţul Bacău: Cleja[134], Faraoani[135], Valea Mare[136], Gioseni[137], Grozeşti[138], Luizi-Călugăra[139] şi Valea Seacă[140]. În anii care vor urma, grădiniţe de copii vor fi înfiinţate şi în alte sate[141] catolice: Prăjeşti[142], Somuşca[143], Lespezi[144], Brusturoasa[145], Ciugheş[146], Mărgineni[147], Pustiana[148], Pârgăreşti[149] etc.

La rândul ei, instituţia Bisericii Catolice din Moldova se va implica (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[150] şi începutul secolului al XX-lea[151])

[131] *Ibidem*, p. 758.
[132] Elena Ungureanu, *op.cit.*, p. 42.
[133] *Personalul didactic al învăţământului primar (grădini de copii) din jud. Bacău, 1908*, în Elena Ungureanu, *op.cit.*, p. 535.
[134] Anton Coşa, *Comunităţile catolice din judeţul Bacău*, Oneşti, Editura Magic Print, 2007, p. 61.
[135] Idem, *Monografia comunei Faraoani*, p. 110
[136] *Ibidem*, p. 111.
[137] Idem, *Monografia comunei Gioseni*, p. 87.
[138] Idem, *Monografia comunei Oituz*, p. 138.
[139] Idem, *op.cit.*, Oneşti, 2007, p. 127.
[140] Idem, *Monografia comunei Nicolae Bălcescu*, p. 167.
[141] *Procese-verbale de inspecţie din perioada 1905-1916*, în Elena Ungureanu, *op.cit.*, p. 521-528, anexa nr. 20.
[142] Anton Coşa, *op.cit.*, Oneşti, 2007, p. 167.
[143] Idem, *Monografia satului Somuşca*, Oneşti, Editura Magic Print, 2013, p. 146.
[144] Idem, *op.cit.*, Oneşti, 2007, p. 120.
[145] *Ibidem*, p. 37.
[146] *Ibidem*, p. 53.
[147] Dănuţ Doboş, Petronel Zahariuc, Daniela Butnaru, Anton Coşa, *Mărgineni: un sat la porţile Bacăului*, Iaşi, Editura Sapientia, 2009, p. 130.
[148] Anton Coşa, *op.cit.*, Oneşti, 2007, p. 170.
[149] *Ibidem*, p. 158.
[150] Dănuţ Doboş, *Biserica şi Şcoala*, vol. I, Iaşi, Editura Presa Bună, 2002; Fabian Doboş, *Învăţământul catolic din Moldova în secolul al XIX-lea. Documente din Arhiva Congregaţiei Sfântului Oficiu (I)*, în „Buletin Istoric”. Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 10, Iaşi, Editura Presa Bună, 2009, p. 297-333.
[151] Mihai-Cristian Anghel, *Contribuţii la istoria şcolilor catolice din Moldova în secolul al XX-lea*, în „Buletin Istoric”. Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei

activ în dezvoltarea asistenţei şcolare în cadrul comunităţilor catolice pe care le păstorea.

Cu toate că, pe de o parte, misionarii catolici manifestaseră unele rezerve faţă de înfiinţarea şcolilor de stat (motivele lor fiind determinate de contextul negocierilor interne care vizau implementarea în legislaţia comună a viitorului stat român – Principatele Unite – a principiilor Convenţiei de la Paris – din 1858 – privind „libertatea religioasă”[152]), iar pe de altă parte, Eforia Şcolilor Publice[153] din Moldova (înfiinţată după apariţia Regulamentului Organic[154]) se opusese timp de mai multe decenii înfiinţării de şcoli elementare confesionale în satele catolice, totuşi, în anul 1858, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice din Moldova solicitase[155] (în mod oficial) Vicariatului Apostolic al Moldovei[156] implicarea directă în crearea de şcoli comunale pentru „sătenii catolici”[157].

Astfel, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe lângă şcolile publice deschise în satele catolice din Moldova, vor fi inaugurate şi unele şcoli particulare catolice, sub directa oblăduire a Vicariatului Apostolic al Moldovei (de la 27 iunie 1884[158] a Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi[159]). Amintim, de exemplu, şcolile de dascăli[160], şcolile primare parohiale[161] şi Institutele „Nôtre Dame de Sion”[162] (de la Iaşi şi Galaţi).

Romano-Catolice de Iaşi, nr. 5, Iaşi, Editura Presa Bună, 2004, p. 201-237.

[152] P. Pietro Tocanel O.F.M.Conv., *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, vol. III, *Il Vicariato Apostolico e le Missioni dei Frati Minori Conventuali in Moldavia*, parte seconda, Padova, Edizioni Messaggero, 1965, p. 507.

[153] Gabriel Bădărău, *Organizarea şi conţinutul învăţământului public din Moldova între anii 1832 şi 1848*, II, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»”, XVIII, Iaşi, 1981, p. 211-212.

[154] D.C. Sturdza-Scheeanu, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească de la Vasile Lupu până la 1866*, vol. I, Bucureşti, Editura Socec & Co., 1907.

[155] Alois Moraru, Ioan Dimişcă, Anton Coşa, *op.cit.*, p. 230.

[156] *Vicariatul Apostolic al Moldovei* este continuatoarea *Episcopiei Catolice de Bacău* (1391-1818), existenţa lui sfârşindu-se odată cu înfiinţarea *Episcopiei Catolice de Iaşi*, în anul 1884. În acest sens, a se vedea: Anton Coşa, *Înfiinţarea şi evoluţia Episcopiei Catolice de Bacău*, în „Carpica”, XXXII, Bacău, 2003, p. 60-84; idem, *Catolicii din Moldova în izvoarele Sfântului Scaun (secolele XVII-XVIII)*, cu un *Cuvânt înainte* de Ştefan S. Gorovei, Iaşi, Editura Sapientia, 2007, p. 53-86.

[157] Alois Moraru, Ioan Dimişcă, Anton Coşa, *op.cit.*, p. 230.

[158] Anton Coşa, *op.cit.*, Iaşi, 2007, p. 111.

[159] *Organizarea Diecezei de Iaşi. Scurt istoric*, în *Almanahul „Presa Bună”*, Iaşi, 2016, p. 253.

[160] Mihai-Cristian Anghel, *loc.cit.*, p. 204-212.

[161] *Ibidem*, p. 212-221.

Anterior, în 1862, Guvernul român decisese, printre altele, acordarea unei subvenţii anuale[163] şcolilor catolice din Cotnari (judeţul Iaşi) şi Pildeşti (judeţul Neamţ).

Problema şcolilor catolice fusese discutată inclusiv în timpul îndelungatelor tratative[164] dintre Sfântul Scaun şi România privind încheierea unui *Concordat*[165] între cele două ţări. În această privinţă, existenţa şcolilor şi a ierarhiei catolice au fost considerate ca „deosebit de importante pentru libera dezvoltare a catolicilor din România”[166].

Totodată, prin crearea unei ierarhii catolice indigene, a unei biserici catolice naţionale[167], se urmărea şi înlăturarea protectoratului[168] acelor Puteri europene care îşi revendicau astfel o *grijă* specială faţă de credincioşii catolici[169] din România.

Iniţiate în anul 1860[170] de către Alexandru Ioan Cuza (cu ajutorul lui Mihail Kogălniceanu), demersurile diplomatice[171] privind încheierea unui *Concordat*[172] între România şi Sfântul Scaun vor continua şi în timpul principelui Carol I (devenit rege[173] în 1881).

Mai mult, evoluţia relaţiilor diplomatice bilaterale va fi una ascendentă, pozitivă, fapt evidenţiat şi de recunoaşterea imediată de către

---

[162] Dănuţ Doboş, *Institutele Notre Dame de Sion (I: 1866-1900)*, în „Buletin Istoric”. Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 2, Iaşi, Editura Presa Bună, 2001, p 50-67; Mihai-Cristian Anghel, *loc. cit.*, p. 221-237.

[163] I. Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne. 1850-1866*, Roma, Università Gregoriana Editrice, 1982, p. 201.

[164] Anton Coşa, *Relaţiile diplomatice dintre Sfântul Scaun şi România (1866-1884)*, în volumul: *Corneliu Mihail Lungu, arhivist, istoric, profesor la 70 de ani*, ediţie îngrijită de Vilică Munteanu şi Ioan Lăcătuşu, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2013, p. 335-364.

[165] Anton Coşa, *op.cit.*, Iaşi, 2007, p. 110.

[166] Idem, *Relaţiile diplomatice dintre Sfântul Scaun şi România (1866-1884)*, în *op.cit.*, Sfântu Gheorghe, 2013, p. 352.

[167] I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1982, p. 220.

[168] Anton Coşa, *Protectoratul catolicilor din Moldova*, în „Carpica”, XXXIII, Bacău, 2004, p. 134-156.

[169] *Ibidem*, p. 155.

[170] I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1982, p. 498-499.

[171] *Ibidem*, p. 223.

[172] Anton Coşa, *op.cit.*, Iaşi, 2007, p. 110; I. Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne. 1866-1914*, Roma, Editrice Pontificia Universitá Gregoriana, 1989, p. 91, nota 94.

[173] N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Bucureşti, Editura Glykon, 1991, p. 319.

Sfântul Scaun a Independenţei[174] de stat a României (proclamată la 9 mai 1877[175]), precum şi de manifestarea[176] simpatiei faţă de proclamarea Regatului României, în anul 1881[177].

Ca o consecinţă a primului „Proiect de Tratat între Sfântul Scaun şi România, propus de Guvernul de la Bucureşti, relativ la organizarea şi ierarhia Bisericii Catolice din România”[178], din 5 februarie 1881 (document care va constitui de altfel şi baza formală a tratativelor pentru Concordatul[179] ce va fi încheiat ulterior, în anul 1927[180] şi ratificat doi ani mai târziu, în 1929[181]), crearea ierarhiei catolice naţionale[182] a fost privită ca o necesitate corespunzătoare structurii unui stat[183] independent şi suveran.

Prin urmare, Papa Leon al XIII-lea înfiinţa la 27 aprilie 1883[184] Arhiepiscopia Romano-Catolică de Bucureşti[185] (prin Scrisoarea Apostolică *Praecipuum munus Apostolicae servitutis*[186]) şi la 27 iunie 1884[187] Episcopia Romano-Catolică de Iaşi[188] (prin Scrisoarea Apostolică *Quae in christiani nominis incrementum*[189]), ambele instituţii eclesiastice[190] catolice

[174] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, 2003, p. 692-698; I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1989, p. 107.
[175] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 225.
[176] *Archivo Segreto Vaticano*, rubr. 247, fasc. 1, ff. 67-70, apud I. Dumitriu-Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana*, Bucureşti, Editura Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1996, p. 189 şi p. 192.
[177] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, 2003, p. 223.
[178] *Archivio della Sacra Congregazione per gli Affari Ecclesistici Straordinari, Romania*, fasc. 4, ff. 61-63, apud I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, Bucureşti, 1996, p. 189-192.
[179] Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomaţia Vaticanului. 1939-1944*, Bucureşti, Editura Garamond, 1991, p. 31.
[180] *Schematismul Arhidiecezei Romano-Catolice de Bucureşti*, ediţie realizată sub îngrijirea Mons. Luigi Vitorio Blasutti, Vicar General, Bucureşti, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti, 2000, p. 6.
[181] Ion Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, Bucureşti, 1991, p. 50, respectiv p. 82.
[182] Idem, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne. 1866-1887: régestes des documents concernant la création de la hiérarchie catholique en territoire national roumain et les événements contemporains*, Rome, [s.n.], Tipografia Poliglotta Università Gregoriana, 1984, 111p.
[183] I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, Roma, 1989, p. 111.
[184] *Ibidem*, p. 480-481.
[185] *Ibidem*, p. 480-481.
[186] *Ibidem*.
[187] Anton Coşa, *op.cit.*, Iaşi, 2007, p. 111.
[188] *Ibidem*.
[189] *Organizarea Diecezei de Iaşi. Scurt istoric*, în *Almanahul „Presa Bună”*, Iaşi, 2016, p. 253.

fiind subordonate jurisdicţional direct *Sfântului Scaun*, prin intermediul *Congregaţiei De Propaganda Fide*[191].

Crearea Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi a permis şi inaugurarea, la 29 septembrie 1886[192], de către episcopul Nicolae-Iosif Camilli[193], a Seminarului diecezan[194] de la Iaşi menit a-i pregăti pe viitorii preoţi din rândurile catolicilor din Moldova. De asemenea, se va înfiinţa un Seminar franciscan[195] (în 1896[196]) la Hălăuceşti, precum şi un colegiu clasic („Institutul Cipariu") la Iaşi – „pentru formarea morală, intelectuală şi patriotică a tinerilor catolici din dieceză"[197].

Unul dintre preoţii cărturari catolici din Dieceza de Iaşi (Pr.Dr. Iosif Petru M. Pal), apărător al credincioşilor catolici din Moldova în vremuri de restriște[198], spunea la un moment dat, referindu-se la întemeierea celor două Seminarii, că au fost „de cel mai mare folos pentru însăşi Patria noastră. Într-însele îşi primesc educaţia şi instrucţiunea înşişi fiii poporului românesc nu numai în ştiinţă, în virtute şi în desvoltarea facultăţilor care formează pe om, pe cetăţean şi pe creştin, dar într-însele sunt formaţi şi pregătiţi mai presus de toate preoţii români pentru patria lor română, care la rândul lor, sub influenţa binecuvântată a credinţei, trebuie să formeze din fiecare catolic un creştin bun, un cetăţean conştiincios şi, când vor cere împrejurările, un erou al Patriei"[199].

---

[190] Anton Coşa, *Instituţii eclesiastice catolice în viaţa oraşelor din Moldova medievală*, în „Buletin Istoric". Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 9, Iaşi, Editura Presa Bună, 2008, p 111-130.

[191] *Archivio della Sacra Congregatione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari, Romania*, fasc. 1-4, apud Ion Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, 1991, p. 31.

[192] Pr.Dr. Iosif Petru M. Pal, *Originea catolicilor din Moldova şi franciscanii păstorii lor de veacuri*, Săbăoani-Roman, Tipografia „Serafica", 1942, p. 216.

[193] Fabian Doboş, *Episcopul Nicolae-Iosif Camilli, primul păstor al Diecezei de Iaşi (1884-1894)*, în „Buletin Istoric". Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 16, Iaşi, Editura Presa Bună, 2016, p. 31-54.

[194] Idem, *Seminarul diecezan din Iaşi în secolul al XIX-lea*, în „Buletin Istoric". Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 13, Iaşi, Editura Presa Bună, 2013, p. 79-100.

[195] Pr.Dr. Iosif Petru M. Pal, *op.cit.*, p. 216.

[196] Pr. Iosif Simon, *Franciscanii minori conventuali. Provincia Sf. Iosif din Moldova*, Bacău, Editura Serafica, 1998, p. 101.

[197] Pr. Petru Tocănel, *Franciscanii minori conventuali şi limba română*, în Pr. Iosif Simon, *op.cit.*, p. 286.

[198] Anton Coşa, *Planuri sovietice privind deportarea catolicilor din Moldova în Rusia*, în „Buletin Istoric". Revista Departamentului de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi, nr. 16, Iaşi, Editura Presa Bună, 2015, p. 153-170.

[199] Pr.Dr. Iosif Petru M. Pal, *op.cit.*, p. 221.

Iată cum, în aceste instituţii eclesiastice de învăţământ s-a modelat profilul moral şi intelectual al tinerilor catolici, iar preoţii indigeni au răspândit prin satele catolice nu doar ideile religioase, ci şi pe cele culturale şi naţionale, contribuind într-o măsură importantă la emanciparea catolicilor din Moldova.

În condiţiile în care catolicii din Moldova „nu aveau intelectuali care să reflecteze asupra condiţiei acestora în societatea românească”[200], iar „conştiinţa se produce îndeosebi prin intermediul intelectualilor”[201], în secolul al XIX-lea, aceşti preoţi proveniţi din rândurile comunităţii catolice vor fi acei intelectuali care vor milita cu consecvenţă pentru recunoaşterea egalităţii între credincioşii catolici şi cei ortodocşi în societatea românească.

Episcopii Diecezei de Iaşi au militat şi ei pentru recunoaşterea drepturilor civile şi politice ale credincioşilor pe care-i păstoreau. De exemplu, episcopul Diminic Jaquet (care a continuat organizarea celor două Seminarii create de predecesorul său, episcopul Nicolae Iosif Camilli, cărora le va adăuga o Şcoală de dascăli şi „Institutul Cipariu”), în diferitele sale întâlniri cu oficialităţi ale statului român, „folosindu-se şi de argumentele expuse de Kogălniceanu în Adunarea ad-hoc din 1857, a căutat să-i convingă că toţi catolicii din Moldova erau indigeni, cetăţeni români supuşi ai legilor ţării; că operele lor aveau drept scop să ridice şi mai mult nivelul cultural al catolicilor precum şi devotamentul lor faţă de autorităţile civile”[202].

La rândul lor, autorităţile româneşti „au recunoscut însemnătatea acestor opere, ba chiar au stabilit un sprijin anual, dar cu condiţia ca în cele două seminare şi în şcoala de dascăli, istoria, geografia, aritmetica, ştiinţele naturale şi celelalte materii principale să se predea în limba română; la fel catehismul pentru elevii din şcolile rurale rurale trebuiau predate în aceeaşi limbă”[203].

La 4 ianuarie 1899, într-un răspuns adresat episcopului Jaquet (urmare a unei scrisori trimise la 31 ianuarie 1898), preşedintele Consiliului de Miniştri, Dimitrie Sturdza, scria: „Biserica nu poate decât să ajute la dezvoltarea în credincioşii ei a spiritului naţional al iubirii de patrie şi a

[200] Anton Coşa, *op.cit.*, Iaşi, 2007, p. 38.
[201] Lucian Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în *Opere*, XII, Bucureşti, Editura Minerva, 1995, p. 64.
[202] Pr. Petru Tocănel, *Franciscanii minori conventuali şi limba română*, în Pr. Iosif Simon, *op.cit.*, p. 286-287.
[203] *Ibidem*.

fidelităţii faţă de rege. Totuşi, această misiune nu poate fi împlinită fără un cler care mai întâi a primit o educaţie naţională în şcolile care au o astfel de orientare. Dieceza de Iaşi are o populaţie rurală, formată din cetăţeni români, care depăşeşte numărul de 60.000. Educaţia patriotică a acestei populaţii şi a clerului ei trebuie să intereseze în mod necesar guvernul regal"[204].

În condiţiile în care, în societatea românească a secolului al XIX-lea, „modernizarea, specificul acesteia, se află într-o decisivă corelaţie cu problematica naţională"[205], am constatat faptul că în epocă, acordarea de drepturi civile şi politice locuitorilor catolici din Moldova a fost îngreunată, deoarece în mentalul colectiv continuau a fi folosite unele stereotipuri greşite, precum: „catolic = ungur"[206] respectiv „ortodox = român"[207], la care se adăuga şi confuzia evidentă dintre „supuşii străini"[208] şi „pământeni"[209].

În această ultimă privinţă, promotorii confuziei „scăpau din vedere" tocmai faptul că marea majoritate a catolicilor din Moldova aveau deja de sute de ani statutul de *pământeni*[210], atât *de jure*, cât şi *de facto,* realitate consfinţită dealtfel şi de *Constituţia din 1866*[211].

Importanţa recunoaşterii drepturilor civile şi politice şi pentru locuitorii de altă credinţă decât cea ortodoxă, prin urmare şi pentru locuitorii de confesiune romano-catolică din Moldova, este vădită inclusiv în prevederile Tratatului de Pace de la Berlin din 1878. Astfel, la articolul 44 (privind „egalitatea civilă şi politică"[212], „garanţia libertăţii cultelor"[213] şi „egalitatea tratării tuturor străinilor"[214]) se consemna faptul că:

„En Roumanie, la distinction des croyances religieuses et des confessions ne pourra être opposée à personne comme un motif d'exclusion

[204] *Arhiva Institutului Teologic Romano-Catolic Iaşi*, dosar 58/1860, fila 195, apud Fabian Doboş, *loc.cit.*, Iaşi, 2013, p. 97.
[205] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 12.
[206] Anton Coşa, *Problema originii catolicilor din Moldova*, în „Carpica", XXXI, Bacău, 2002, p. 79-106.
[207] *Ibidem.*
[208] Stela Mărieş, *Supuşii străini din Moldova în perioada 1781-1862,* Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", 1985, p. 30.
[209] Anton Coşa, *Rolul lui Mihail Kogălniceanu...*, în vol. *Modernizare socială...*, p. 199, 201, 203-205.
[210] Idem, *op.cit.,* Bucureşti, 2001, p. 34.
[211] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, 2003, p. 559.
[212] „Monitorul Oficial al României", nr. 223, Bucureşti, 3/15 octombrie 1879, p. 6377.
[213] *Ibidem.*
[214] *Ibidem.*

ou d'incapacité en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques, l'admission aux emplois publics, fonctions et honneurs, ou l'exercice des différentes professions et industries, dans quelque localité que ce soit.

La liberté et la pratique extérieure de tous les cultes seront assurées à tous les ressortissants de l'Etat Roumain aussi bien qu'aux étrangers, et aucune entrave ne sera apportée à l'organisation hiérarchique des différentes communions soit à leurs rapports avec leurs chefs spirituels.

Les nationaux de toutes Puissances, commerçants ou autres, seront traités en Roumanie, sans distinction de religion, sur le pied d'une parfaite égalité"[215].

Un an mai târziu, în 1879, articolul 7 din Constituţia în vigoare[216] va cunoaşte o modificare importantă în raport cu dobândirea şi exercitarea drepturilor civile şi politice[217] în România. În text se menţiona (printre altele) fără niciun echivoc faptul că: „Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita"[218].

Chiar dacă această nouă formulă de text legislativ a fost impusă din nevoia emancipării comunităţii evreieşti din ţară (care în textul iniţial al articolului 7 erau „excluşi de la posibilitatea de a fi cetăţeni"[219]), totuşi ea venea şi în sprijinul comunităţii catolicilor din Moldova, întărind practic prevederile articolului 44[220] din Tratatul de Pace de la Berlin din 1878.

Catolicii din Moldova au fost conştienţi întotdeauna de faptul că „emanciparea presupune drepturi, şi drepturile cer îndatoriri"[221]. Astfel, aceştia şi-au manifestat și demonstrat în acelaşi timp, în mod constant, loialitatea faţă de România (care era implicit şi ţara lor), privindu-se pe ei înşişi dintotdeauna „ca pământeni, înzestraţi cu toate drepturile civile şi politice"[222], împărţind totodată cu majoritatea locuitorilor de credinţă ortodoxă toate sarcinile aferente acestui statut juridic.

---

[215] *Ibidem*, nr. 151, Bucureşti, 11/23 iulie 1878, p. 4061.
[216] Cf. *supra*, nota nr. 211.
[217] „Monitorul Oficial al României", nr. 223, Bucureşti, 3/15 octombrie 1879, p. 6385.
[218] I. Dumitriu-Snagov, *op.cit.*, Roma, 1989, p. 80-81.
[219] „Monitorul Oficial al României", nr. 232, Bucureşti, 13/25 octombrie 1879, p. 6601.
[220] Cf. *supra*, nota nr. 215.
[221] „Monitorul Oficial al României", nr. 223, Bucureşti, 3/15 octombrie 1879, p. 6386.
[222] Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, vol. VI, partea I, Bucureşti, 1896, p. 232-233 şi 237-238; P. Pietro Tocanel O.F.M.Conv., *op.cit.*, vol. III, parte seconda, Padova, 1965, p. 462.

Mai mult, catolicii din Moldova şi-au afirmat loialitatea faţă de ţară participând[223] (alături de majoritarii ortodocşi) la toate evenimentele care au jalonat devenirea istorică a României moderne. Ne referim aici, de exemplu (în intervalul temporal în care se încadrează studiul de faţă), la Unirea Principatelor (1859), Războiul de Independenţă (1877-1878), Războiul Reîntregirii Naţionale (1916-1919).

Este impresionant numărul Eroilor catolici[224] din satele Moldovei, care şi-au dat viaţa pentru Ţară, jertfindu-se astfel pe altarul Patriei. Stau mărturie, peste timp, numeroase monumente ale eroilor[225], pe care urmașii acestora le-au ridicat ca un prinos de cinstire a sacrificiului lor de odinioară.

Între 1859-1918, eforturile privind recunoaşterea pentru locuitorii catolici din Moldova a calităţii lor de cetăţeni români, pe de o parte, a identităţii româneşti[226] asumate şi afirmate de către aceştia, pe de altă parte, nu au fost deloc uşoare. Cu toate acestea, rezultatele luptei catolicilor din Moldova pentru drepturi civile şi politice au fost cu adevărat remarcabile, fapt reliefat implicit în paginile cercetării noastre.

---

[223] Mihai Robu, *Catolicii şi acţiunea militară a României*, în „Calendarul Catolic", XII, 1914, p. 44-46; Radu Rosetti, *Călăraşii din Valea Siretului în Războiul de Neatârnare*, Bucureşti, 1939.

[224] Anton Coşa, *In memoriam. Eroi catolici din judeţul Bacău*, în „Carpica", XXXVIII, Bacău, 2009, p. 339-346; idem, *Eroii din satul Somuşca*, în „Bacăul Eroic". Revistă de cultură, educaţie patriotică şi de cinstire a eroilor, anul II, nr. 5, Bacău, 2012, p. 42- 43; idem, *Eroii din satul Galbeni*, în „Bacăul Eroic", anul III, nr. 6, Bacău, 2013, p. 10-11; idem, *Eroii din comuna Cleja*, în „Bacăul Eroic", anul V, nr. 8, Bacău, 2014, p. 12-17; idem, *Eroii din satul Pustiana*, în „Bacăul Eroic", anul VI, nr. 10, Bacău, 2015, p. 26-27.

[225] Cornel Cadar, Anton Coșa, Fabian Doboș, *Eroi catolici din Primul Război Mondial și monumente dedicate lor pe teritoriul Diecezei de Iași*, Iași, Editura Presa Bună, 2018.

[226] Anton Coșa, *Identitatea asumată şi identitatea dorit impusă romano-catolicilor din Moldova*, în volumul: *Românii în dezbaterile Congresului secuiesc din 1902. Premise, deziderate şi reverberaţii*, ediţie îngrijită de Vilică Munteanu şi Ioan Lăcătuşu, Oneşti, Editura Magic Print, 2011, p. 191-206.

EROI BĂCĂUANI DIN REGIMENTUL 14 DOROBANȚI ȘI REGIMENTUL 8 CĂLĂRAȘI ÎN RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ AL ROMÂNIEI

Sorin Grumuș[*]

Bacău heroes from the 14th Dorobanţi Regiment and the 8th Călăraşi Regiment in the Romanian War of Independence

Abstract

May 9, 2022 marks the 145th anniversary of the Proclamation of Romania's State Independence. Most of the fighters from Bacău County who participated in the military campaign of the Romanian War of Independence were enlisted in the „Bacău" Battalion from the 14th Dorobanţi Regiment and in the „Bacău" Squadron from the 8th Calaraşi Regiment. The Dorobanns and cavalrymen from the two regiments paid an important blood tribute on the battlefields of the Romanian War of Independence.

Key words: *independence, battalion, war, infantry, cavalrymen.*
Cuvinte cheie: *independență, batalion, război, dorobanți, călărași.*

La data de 9 mai 2022 s-au împlinit 145 ani de la Proclamarea Independenței de Stat a României. Contribuția județului Bacău la susținerea Războiului de Independență a fost semnificativă, jertfa de sânge a eroilor băcăuani fiind una impresionantă[1]. Majoritatea combatanților din județul Bacău care au participat la campania militară a Războiului de Independență a României au fost înrolați în Batalionul „Bacău" din Regimentul 14 Dorobanți „Roman" și în Escadronul „Bacău" din Regimentul 8 Călărași „Roman".

I. În contextul extrem de tensionat al situaţiei din zona balcanică, ministrul de război, colonelul George Slăniceanu a înaintat un raport domnitorului Carol I la data de 26 noiembrie 1876 prin care a susţinut înfiinţarea a încă opt regimente de dorobanţi. *Raportul* a primit rezoluţie favorabilă, şi drept urmare, prin Înaltul Decret nr. 2195 din 26.11.1876

[*] Asociaţia Cultural-Ştiinţifică URBANA Roman.

[1] Arhivele Naționale Bacău, *Contribuția județului Bacău la susținerea Războiului de Independență*, Bacău, Editura „Egal", 2002, p. 263-268.

publicat în ,,Monitorul Oastei" nr. 35/1876 s-a creat Regimentul 14 Dorobanţi. Organizat pe două batalioane, cuprinzând administrativ teritoriile judeţelor Roman şi Bacău, şi aflat în compunerea Diviziei a 4-a Teritoriale, conform Ordinului Circular nr.75 din 28.12.1876 al Ministerului de Război, Regimentului 14 Dorobanţi i s-au stabilit ca efective un număr de 26 ofiţeri şi 1.490 trupă[2].

La data de 06 aprilie 1877, când a fost decretată mobilizarea armatei române, Regimentul 14 Dorobanţi ,,Roman" s-a concentrat în baza ordinului nr. 1156 al Diviziei a 4-a, având în compunere două batalioane, cu un efectiv de 1.095 oameni. Până la data de 12 aprilie, toate companiile au fost adunate la reşedinţa batalioanelor, după care regimentul a fost îmbarcat pe calea ferată cu destinaţia Bucureşti, unde se va ajunge la data de 14 aprilie 1877. Două zile mai târziu, la data de 16 aprilie, colonelul Logadi Ioan, comandantul Regimentul 14 Dorobanţi, este numit la comanda Diviziei a 2-a Active, comanda unității fiindu-i încredinţată colonelului Alexandru Fotea. Un moment extrem de important are loc la data se 17 iulie 1877 atunci când Regimentul 14 Dorobanţi, comandat de colonelul Alexandru Fotea, primește noul drapel militar într-un cadru festiv, la sediul din Poiana Mare al Marelui Cartier General (Foto nr. 1).

Foto nr. 1 - Drapelul Regimentului 14 Dorobanți ,,Roman" model 1872

[2] Sorin Grumuș, *Istoricul Regimentului 14 Dorobanți ,,Roman" 1872-1944*, București, Editura Centrului Tehnic - Editorial al Armatei, 2015, p. 14.

La data de 30 august 1877, în cel de-al patrulea atac, după lupte dramatice purtate şi la baionetă pe parapete şi în interiorul redutei, trupele române şi ruse reuşesc să cucerească reduta Grivița 1 cu preţul a numeroase jertfe omeneşti. Demn de remarcat este faptul că primii ostaşi care pătrund în redută sunt vitejii dorobanţi ai Regimentului 14 comandaţi de colonelul Alexandru Fotea.

Înlocuind în poziţii batalionul 1 al Regimentului 14 Dorobanți „Roman", care contribuise la ocuparea redutei Grivița 1 de la Plevna, căpitanul Dimitrie Buşilă va participa cu subunitatea sa, compania a 6-a din Târgu Ocna din subordinea Batalionului „Bacău", la respingerea puternicului contraatac otoman din 31 august 1877, îmbărbătându-i pe ostaşi şi strigând: „*Înainte băieți, nu vă lăsaţi!"*. Contraatacul otomanilor a fost stăvilit de bravii dorobanți băcăuani, dar căpitanul Dimitrie Buşilă (Foto nr. 2) a căzut la datorie, fiind împuşcat mortal. Împreună cu comandantul lor, au căzut în acea zi fierbinte de august, caporalul Ion Gheorghe şi soldaţii Dumitru Chitru, Ion Chitcoace, Gheorghe Cojoc si Gheorghe Dăsagă, toţi din Târgu Ocna. Pentru neînfricarea cu care şi-a condus subunitatea spre victoria finală, căpitanul Dimitrie Buşilă a fost decorat, post-mortem, cu medaliile „Trecerea Dunării", „Apărătorilor Independenţei" și cu distincţia rusă „Medalia comemorativă de campanie". În memoria sa, o stradă din Târgu Ocna ii poartă numele, iar pe Monumentul Independenţei ridicat în 1910 in memoria eroilor târgocneni care s-au jertfit pentru independența României, numele lui figureaza la loc de cinste. În rândurile dorobanților din Batalionul „Bacău" s-a aflat și Costache Machedon (Foto nr.3), străbunicul domnului Vilică Munteanu, fost director al Arhivelor Statului Bacău.

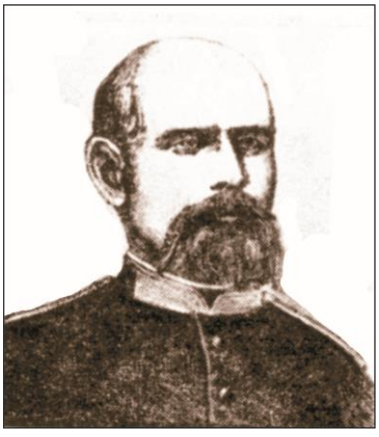

Foto nr. 2 - Căpitan Dimitrie Bușilă

Foto nr. 3 - Costache Machedon

Faptele de vitejie ale dorobanţilor din Regimentul 14 Dorobanţi „Roman" nu au trecut neobservate, astfel că, la data de 05 septembrie 1877, M.S. Domnitorul Carol I a dat următorul ordin de zi pe armată:

„*Ostaşi! În ziua de 30 august, virtutea voastră a încununat steagurile române. Regimentul 14 Dorobanţi şi Batalionul 2 vânători, împreună cu trei batalioane din glorioasa armată rusă, au luat din mâinile inamicului reduta ce el apăra cu atâta înverşunare, şi un drapel şi trei tunuri au fost cucerite de trupele noastre. Aceste trofee eu ordon a se trimite în capitala Ţării şi a se păstra acolo ca o veşnică dovadă a vitejiei armatei româneşti. Drapelul se va aşeza deocamdată în Arsenal, până se va hotărî definitiv unde să se păstreze, iar tunurile luate de la vrăjmaş a se aşeza de ambele părţi ale statuii lui Mihai Viteazul. Umbra glorioasă a măreţului Domn va vedea astfel că oştenii români au rămas până astăzi fii ai eroilor de la Călugăreni, cel de-al treilea tun se va aşeza înaintea marelui Corp de gardă de la palatul domnesc pentru a fi pururi pentru brava noastră armată un glorios exemplu de neuitat.*

Dat în Domnescul cartier al armatei de Vest de la Poradim la 5 septembrie 1877.

Carol"[3].

Demn de remarcat este faptul că din țeava unui tun capturat de dorobanții Regimentului 14 a fost confecționată coroana de oțel a regelui Carol I în anul 1881.

De o primire entuziastă s-a bucurat Regimentul 14 Dorobanţi „Roman" la intrarea în oraşul Bacău. Primarul oraşului Bacău consemna într-un proces verbal din data de 13 august 1878: „*Constatăm că astăzi, 11 ore dimineaţa, a intrat în oraş Regimentul 14 Dorobanţi sub comanda D-lui Col. Alexandru Fotea. (...) Lângă arcul de triumf, ridicat pe şoseaua naţională la marginea sudică a oraşului, am fost noi, însoţiţi de Consiliul Comunal, de un imens număr de cetăţeni şi cetăţene, garda orăşenească sub arme, şi am salutat cu bucurie sosirea Regimentului, care pe tot parcursul până la Primărie a fost întâmpinat de cetăţeni cu buchete de flori şi cu drapele tricolore naţionale*"[4].

II. Prin Înaltul Decret nr.10.170 din 1872 s-a înființat Regimentul 8 Călărași în garnizoana Roman, compus din patru escadroane: Suceava,

[3]Arhivele Militare Române, fond 1035, dosar nr. 5, f. 9.

[4]Colonel (r.) Paul-Valerian Timofte, *Consemnări istorice*, Oneşti, Editura Magic Print, 2013, p. 115.

Neamț, Roman și Bacău. Patronul spiritual al Regimentului 8 Călărași era „Sfântul Alexandru", sărbătorit de Biserica Ortodoxă Română la data de 30 august. La intrarea României în Războiul de Independență, comandant al Regimentului 8 Călărași era locotenent-colonelul Alexandru Pereț, ajutor maiorul Ion Tăutu și Escadronul „Bacău" era comandat de căpitanul Arcadie Șeptilici.

Istoricul militar, generalul Radu R. Rosetti consemna: „*Călărașii din acest regiment erau urmași ai străvechilor întemeitori ai așezărilor din Valea Siretului și din văile afluenților de pe dreapta acestuia, Șomuzurile, Moldova, Bistrița și Trotușul*"[5].

La data mobilizării, 6 aprilie 1877, efectivele Regimentului 8 Călărași erau de 337 ofițeri, gradați și soldați. În perioada 06-10 aprilie 1877, escadroanele de „Roman" și „Suceava" s-au constituit și echipat la sediul regimentului din Roman, în timp ce escadroanele de „Bacău" și „Neamț" la Bacău[6].

Foto nr.4 – Drapelul Regimentului 8 Călărași model 1872

[5] Mircea Radina, *Șarja nemuritoare - Voluntarul Gheorghe Donici*, București, Editura Militară, 1978, p. 23.

[6] Sorin Grumuș, *Istoria militară a orașului Roman 1831-1947*, vol. I, Buzău, Editura EdithGraph, 2019, p. 400.

Încă din primele zile de la declararea mobilizării, s-au înrolat în Escadronul „Bacău” din Regimentul 8 Călărași și tinerii Rudolf și Lascăr Sturza, Iorgu Lazăr și chiar călugărul Calinic Popovici care, înrolându-se voluntar, spunea că România „*trebuie să lupte să-şi menţină independenţa, şi ea are trebuinţă de concursul şi braţul fiecărui român pentru a învinge pe inamic*”. În Escadronul de Bacău se va înrola, în baza ordinului nr. 5.493 din 8 mai 1877, ca voluntar, și Gheorghe Donici (Foto nr.5) „eroul șarjei de la Robănești” din timpul Războiului pentru Întregirea României. Alături de acesta se va înrola și consăteanul și prietenul său din Valea Seacă, județul Bacău, Ștefan Marin.

Foto nr. 5 - Caporal Gheorghe Donici

Trecerea Dunării s-a realizat în mod solemn la data de 26 iulie 1877, cu un vapor la care a fost ataşat un ponton remorcat. Prima subunitate care a trecut pe malul drept al fluviului a fost Escadronul „Bacău” din Regimentul 8 Călărași, urmat de oştenii din Regimentul 5 Infanterie şi Regimentul 14 Dorobanţi „Roman”.

La data de 11 iulie 1877, consemnează registrul istoric al Regimentului 8 Călărași, s-a constitut un detașament de voluntari în frunte cu locotenentul Gheorghe Stîrcea, format din Gheorghe Donici, sergenții Porumbaru, Popovici și Mardare, brigadierul Percă din escadronul de

Roman, soldatul Ifrim din escadronul de Bacău și patru marinari ruși. Misiunea acestui detașament era aceea de a apăra sătenii bulgari din satul Ghigen de incursiunile săvârșite în scop de jaf de către trupele de cerchezi. Ambuscada organizată de către detașamentul comandat de locotenentul Gheorghe Stîrcea a fost o reușită. Însuși comandantul Brigăzii 4 Călărași, colonelul Roznoveanu, în *Raportul* înaintat generalului Gheorghe Manu, comandantul Diviziei IV Infanterie, arăta: „*Cu ocazia acestui raport sunt dator a vă aduce la cunoștință purtarea curajoasă a soldatului voluntar Donici din Regimentul 8 Călărași*".

De asemenea, în jurnalul de operații al Regimentului 8 Călărași „Roman" se consemnează[7]:

„*În noaptea de 13/14 august, cerchezii au atacat vedetele noastre (santinelele călare) dintre Riben și Calișovăț. Mai mulți cerchezi s-au apropiat de o vedetă din escadronul Bacău deschizând foc asupra ei. Ambii călăreți din vedetă au răspuns cu foc, retrăgându-se deoarece erau atacați de forțe superioare. Garda Mare auzind focurile a înaintat și a întâlnit un soldat din vedetă care a condus-o spre locul de unde veneau cerchezii. Aici a găsit mort pe al doilea călăreț din vedetă - soldatul Andrei Lupu traversat de un glonț prin inimă*".

Soldatul Andrei Lupu (Foto nr. 6) din Escadronul „Bacău" – Regimentul 8 Călărași a fost primul ostaș român căzut la datorie în timpul Războiului pentru Independența României.

Foto nr. 6 - Soldat Andrei Lupu

[7] *Ibidem*, p. 429.

În istoriografia română o serie de lucrări de istorie militară au tratat aspecte privind participarea Regimentului 8 Călărași la Războiul de Independență a României. În anul 1895, a apărut, la Tipografia „Leon Friedman" din Roman, lucrarea de 78 de pagini, format 16x10, *Teoriile gradelor inferiore*. Lucrarea se află în colecția Bibliotecii Academiei Române. Generalul Radu Rosetti a publicat lucrarea de istorie militară *Călăraşii din Valea Siretului, în războiul de neatârnare,* lucrare dedicată eroului Gheorghe Donici și ostașilor din Regimentul 8 Călărași. Mircea Radina a publicat o lucrare dedicată eroului Gheorghe Donici intitulată *Șarja nemuritoare – Voluntarul Gheorghe Donici*, apărută la Editura Militară din București.

DESPRE POPULAŢIA DOBROGEI ÎN „GAZETA TRANSILVANIEI" ÎN PRIMII ANI DE LA REVENIREA DOBROGEI LA ŢARĂ (1878-1890)

Lavinia Dumitrașcu

About the population of Dobrogea in the „Gazeta Transilvaniei" in the first years after its return to the Country (1878-1890)

Abstract

When the Romanians occupied Transylvania seeked news about their brothers across the mountains. Their main source of information was the aforementioned „Gazeta Transilvaniei".

This article is focused around key information regarding the population of Dobrogea in the first 3 years after its return to the country, as recorded and transmitted by the publication: the people's movement as well the efforts made by the Romanian state in support of colonization and Romanianization.

Keywords: *„Gazeta Transilvaniei", Dobrogea, demography*
Cuvinte cheie: *„Gazeta Transilvaniei", Dobrogea, demografie*

După revenirea Dobrogei la Ţară şi instaurarea administraţiei româneşti, aceasta a beneficiat de legi și măsuri care aveau drept scop racordarea realităților sale la legislația țării, modernizarea sa, în contextul în care ținutul dintre Dunăre și Mare era mult sub nivelul României din punct de vedere economic, al legilor, al infrastructurii etc.

Unele dintre primele măsuri luate de guvernul român aveau în vedere colonizarea Dobrogei, teritoriu care avea pământ mult, dar populație puțină. Majoritatea locuitorilor erau turci și tătari. De aceea, politica de încurajare a colonizării a vizat atragerea românilor din alte teritorii[1].

Românii din Transilvania, aflați sub ocupație străină, aveau nevoie de știri despre frații lor de peste munți. Principala sursă de informație este

[1] Vezi, între altele: Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Gheorghe, *Trei documente privind situația Dobrogei la 1878*, în *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*", Constanța, Editura Ex Ponto, 2008, p. 232-253; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1998; Aurel Lup, *Dobrogea agricolă de la legendă… la globalizare*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2003, p. 87-105.

periodicul „Gazeta Transilvaniei”, primul ziar politic și informativ al acestora. Întemeiat de George Barițiu, ziarul a apărut la Brașov, pe 12 martie 1838. Sediul redacției era în casa familiei Mureșanu. De altfel, succesori ai lui Barițiu au fost Iacob Mureșanu, Aurel Mureșanu și Andrei Mureșanu. Periodicul, care a avut mai multe nume – „Gazeta transilvană”, „Gazeta de Transilvania” și „Gazeta Transilvaniei” –, a publicat și două suplimente, „*Foaie literară*” și „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”.[2] Acest ziar devine unul dintre cei mai importanți pioni ai rezistenței românilor din Transilvania. Și-a încetat apariția în 1944.

Știrile despre evenimentele din Dobrogea sunt numeroase, mai ales după 1877-1878, când aceasta revine la Patria Mamă. Din numeroasele aspecte referitoare la realitățile dobrogene asupra cărora cititorii „Gazetei” sunt informați este și acela al populației și al modificărilor demografice care au avut loc. Periodicul are drept surse ziare din România și străine: „Monitorul Oficial”, „România literară”, „Românul”, „Curierul Financiar”, „Presa”, „Timpul”, „Bukarester Tagblatt” (București), „Foișorul” (Dorohoi), „Democratul” (Ploiești), „Funcționarul”, „România Trans-dunăreană” (Tulcea), „Temesvárer Zeitung” (Timișoara), „Egyetértés” (Temie Buttyin), „Pester Lloyd” (Budapesta), „Deutsche Zeitung” (Viena). Informațiile oferite de „Gazeta Transilvaniei” se referă la situația Dobrogei înainte de revenirea sa la Țară, la mișcarea populației și la condițiile oferite de statul român în susținerea colonizării și românizării.

Un articol de analiză și prezentare a Dobrogei ocupate de Imperiul Otoman, intitulat *Românii ca din Dobrogea*, aduce în atenția cititorilor transilvăneni prezentarea populației trăitoare în ținutul dintre Dunăre și Mare realizată de Ion Ionescu dela Brad[3], în același an, după călătoria sa de 372 de luni în Dobrogea. În *Excursion agricole dans la pleine de Dobrudja*, acesta prezintă Dobrogea, *„care se întinde între Dunăre și între Marea Neagră într-o lungime de 100 de ore, cuprinzând peste 1000 de leghe pătrate”* și care este, *„așa zicând, un magazin de monumente antice. Din distanță în distanță, foarte aproape una de alta, pe movile și pe dealuri, se*

[2] Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București, Ed. Științifică, 1995, p. 210.

[3] *Ion Ionescu dela Brad* (1818-1891) – agronom, economist, savant și scriitor. Primul titular al unei catedre de Agricultură în România, membru al Consiliului Imperial de Agricultură, director al Școlii de Agricultură de la San Stefano. În urma călătoriei în Dobrogea, în 1850, scrie prima monografie a ținutului dintre Dunăre și Mare, *Excursion agricole dans la pleine de Dobrudja.* După reforma din 1864, a fost numit inspector general pentru agricultură. cf. *Dicționar de personalități dobrogene,* vol. 1, Constanța, Editura Ex Ponto, 2004, p. 147-148.

văd ruinele cetăților romane, atât pe țărmurile mării cât și pe malul Dunării, ca și în mijlocul țării se văd atât de multe movile naturale și artificiale, încât de le-am privi, ca morminte de oști, din care multe și sunt, am putea într-adevăr zice, că «românul în Dobrogea calcă pretutindeni pe ruinele măririi strămbunilor săi….»”.

Din punct de vedere al etniilor, în Dobrogea Ionescu dela Brad a întâlnit *„cea mai curioasă adunătură de neamuri deosebite, dintre cari românii împreună cu turcii fac mai mult ca jumătate a poporațiunei. Alăturea cu 15 mii și mai bine de familii de toate celelalte neamuri laolaltă, românii împreună cu turcii se socotesc peste 15 mii și mai bine de familii. Neamurile venite în Dobrogea au găsit acolo un pământ bun și foarte roditor. Deși nu este mai roditoare decât Moldova, însă în privirea îndemânărilor negoțiului Dobrogia este cu mult mai favorită decât dânsa. Dela mare la Dunăre și pe malul ei până la Silistra, se află 71 de sate românești. Românii sunt așezați la poalele codrilor și pe malul apelor, căci lor le place umbra de codru verde și recoarea de apă limpede; la alt loc să nu-i cauți, că nu-i găsesci”.*

Conform statisticii pe care ne-o oferă, Ion Ionescu dela Brad a găsit aici 3.656 de familii de români – 4.603 bărbați, 4.728 femei, 6.789 băieți, 8.367 fete, 1.800 juni feciori, 1.744 fete mari –, care aveau o avere, în vite, miere și ulei, în valoare de cca. 15.410.500 lei. *„Și acest raport, între înmulțirea românilor și averea lor* […] *ne sunt o dovadă, că starea materială a țăranului român în Dobrogea, în asemănare chiar cu aceea a românilor din țara românească, se poate socoti, ca ajunsă la cel mai înalt grad de înflorire”*. Românii din cele 78 de sate ale Dobrogei au venit din toate regiunile României: din Basarabia, din Moldova, din Bucovina, din Banat, din Ardeal și, mai ales, din Țara Românească, astfel încât fiecare sat este o *„Dacie în miniatură”*. Ion Ionescu dela Brad atrage atenția că trebuie însă să se facă deosebirea între populația română *„statornic așezată în tiera și între cea pastorească, care vine acolo pentru pășunatul turmelor sale, din îngustimele munților Ardealului”*. Autorul este mirat de modul în care românii dobrogeni au ajuns, în scurt timp, la o așa situație economică înfloritoare.

Însă, *„tot ce-i lipsește românului în Dobrogea este pânea sufletească. Trăind omul în bine și îndestulat fiind în nevoile cele trupești, vine apoi de se simte pătruns și de celelalte nevoi, mai sublime, pe care asemenea el cată a și le îndestula; așa pretutindenea românii în Dobrogea simt nevoia de dăscăli pentru a da învățătură fiilor lor. În câteva sate am și găsit dăscăli, pe care-i țin ei cu cheltuieala lor. Este cutare sat, care am umblat și nu s-a*

lăsat până n-a furat din ţara românească un biet dascăl, pe care-l ţin românii în sânul lor mai bine de cum ar fi în sânul lui Avram. Românii acolea românizează pe toate popoarele împreună locuitoare cu dânşii. Toate neamurile celelalte vorbesc limba românului: cu turcii şi cu tătarii eu m-am înţeles în vorba românește; în biserică, şi chiar pe unde sunt bulgari, popii tot în românește cântă şi citesc. Acum dela sate românizarea a străbătut şi prin târguri: aşa, în cetatea Silistra, români, cari sunt mai puţini la număr, a făcut şi pe bulgar şi pe grec a asculta în românește rogaţiunea zisă de popa grec; în şcoala oraşului, zidită şi ţinută cu cheltuiala celorlalte neamuri, dascălul, care este bulgar, învaţă pe tineri în limba românească, ca una ce este înţeleasă de toţi. Aceste şi alte asemeni fapte sunt o vie dovadă despre desvoltarea, la care poate se ajungă românul nostru, când se află în împregiurări priinţioase, când este în stare de a lucra din toată anima pentru sine şi ai săi. Ce ar lipsi oare românului din Dobrogea, sau, mai bine zicând, cum ar întrece el pe românul din principate, când dela el ar putea trage aceea ce-i lipsesce acolo, adecă: cultura sufletească şi desvoltarea naţională!”[4].

Cu o lună înainte de intrarea autorităților și armatei române în Dobrogea, „Gazeta Transilvaniei”, preluând informația din „Timpul”, face o prezentare amplă populației Dobrogei în ultima perioadă a ocupației otomane: *„Populaţia Dobrogei consista din români, bulgari, ruşi, tătari nogai, turci (parte osmani, parte pomaci), cerchezi; germani din Basarabia şi ţinutul Odesei, greci, ţigani, armeni şi evrei (numai în oraşe)”*. Deși foarte amestecate, populațiile trăitoare în Dobrogea, sub ocupația Imperiului Otoman, beneficiau de una dintre „*legile cele mai libere şi mai democratice, nu numai ale împărăţiei otomane, ci a Europei în genere”*: pământurile se dădeau gratis locuitorilor și, în primii șase ani, locuitorii nu plăteau nici o dare funciară, ba chiar nici darea răscumpărării serviciului militar. După 25 de ani, coloniștii deveneau proprietari definitiv ai pământurilor primite.

Aceștia aveau libertatea absolută a conștiinței, beneficiau de pământuri roditoare fără nicio plată alta decât darea pentru turme. De aceea, dobrogenii mărturiseau că, sub guvernul otoman, au avut traiul cel mai fericit cu putință. Astfel se explică emigrarea moldovenilor, rușilor, tătarilor etc. în număr atât de mare în ținutul dintre Dunăre și Mare. Românii – 33.000 de moldoveni și câteva mii de ardeleni – locuiesc în orașe și sate. În Tulcea sunt 5.000, 1.000 în Măcin, Mahmudia și Isaccea (Vadul lui Isac),

[4] *Românii ca din Dobrogea*, în „Gazeta Transilvaniei”, XLI, nr. 77, 28 septembrie/10 octombrie 1878, p. 3.

iar în Greci sunt 400-500. Aproape neamestecați cu alte neamuri trăiesc în „*marile sate*" Niculițel și Rasova, în satele Saranus, Caraibil, Sarighioi (Lacul galben), Agighiol (Lacul amar), Calica, Habangi, Cataloi, Nalbant, Casimcea, Samova, Parchisi (Parcheș – corect), Luncavița, la sud de Măcin – în Turcoaia, Satu-nou și Peceneaga. Mocanii și moldovenii trăiesc împreună în „*marele sat*" Dăieni, la Fântâna berbecului/oilor (Koiumpunar) –, la Igrumatu, Cemsiler, Arailar etc. În jurul Rasovei sunt sate curat românești, Cocârlenii și Satul român (Ohlakioi). În alte localități, românii sunt amestecați mai mult sau mai puțin cu tătarii și bulgarii. Mocanii care s-au stabilit aici și nu mai umbla cu turmele ocupă satele Varusiu, Gârlița și Groapa Ciobanului. Românii au multe biserici, două mănăstiri (Cocoșu și Niculițel) și școli românești.

Tătarii formează majoritatea relativă a populației Dobrogei. Parte dintre ei s-au stabilit de mult timp, însă, în jur de 60.000 au fost izgoniți din Rusia, în 1856, și au ocupat în Dobrogea un teritoriu de vreo 40 mile pătrate. Aceștia sunt plugari, crescători de cai și cămile, sunt „*chirigii pentru martori din lăuntru țării spre țărmul Marii Negre"*. În pașalâcul Tulcei trăiesc doar 2.599 musulmani, 20.000 de cerchezii au fost aduși aici și trăiesc, „*sărmanii",* în patru sate. La Malcoci locuiesc cca. 20 de familii catolice din Germania de sud, la Cataloi – 20 familii, la Ciucurova – 30 familii amestecate cu românii, ruși si tătari, la Atmagea – 50 de familii cu biserică nouă și preot din Prusia. Grecii nu sunt plugari decât într-un singur sat, Alibeikioi, cam 30-40 de familii. Ceilalți sunt negustători, cârciumari, cafegii în orașe și prin sate. Rușii de toate cultele și bulgarii sunt în număr de 22-23.000. Bulgarii se ocupă cu negoțul și plugăria, iar majoritatea rușilor, cu pescuitul morunilor și prepararea icrelor.

Dobrogea este prezentată ca un pământ pe care *„atâtea elemente trăiesc pacinic lângă olaltă sub regimul unor legi mult mai liberale, decât cele din restul împărației, unde n-au fost conflicte sângeroase, nici revoluțiuni, unde populațiunea e în parte foarte bogată, R. L. o numesce o tiera sălbatecă. Dobrogea e o tiera pustie și nesănetoasă, însă e departe de a fi selbatecă. Pustia din causa mlaștinelor, mocirlelor, din causa frigurilor, cu un cuvânt o tiera, unde omul e mai mult decât în alte locuri espus agenților destructori ai naturei. Dar acest om, care locuesce acolo, nu e de loc selbatec"*[5].

Ne vom opri mai pe larg la lunga scrisoare trimisă de un cititor de etnie maghiară, Ladislau Vajda, redacției „Gazetei Transilvaniei", intitulată *Iară despre Dobrogea și despre ținta unui român prea răpit de zelul său național spre desnaționalisarea popoarelor neromâne de acolo*. Vedem,

[5] *Diversele naționalități ale Dobrogei,* XLI, nr. 73, 14/26 septembrie 1878, p. 2.

astfel, și interpretarea imaginii Dobrogei prezentată mai sus de un etnic maghiar din Transilvania. Și, pe de altă parte, „citim” deschiderea periodicului brașovean spre alte opinii, pe care le supune judecății românilor cititori ai ziarului.

Ladislau Vajda comentează articolul prezentat mai sus, atacând așa-zisa politică de românizare a etniilor trăitoare în Dobrogea, fără îndoială, pentru a contracara, știut fiind că populația română din Transilvania era supusă, cu adevărat, deznaționalizării în cadrul statului maghiar. De la început, afirmă că maniera de prezentare a situației din Dobrogea „*merită toată atențiunea, fiind una din cele mai corespunzătoare împregiurărilor*“ Citind articolul în cauză, autorul scrisorii recunoaște că acesta conține o serie de adevăruri, dar și o serie de afirmații false. Acesta a găsit două scopuri ale autorului articolului: *„deși spune foarte frumos și bine, că: «România trebuiesce se știe a face se fie iubit de Dobrogea», adaugă, imediat, că ea trebuie să facă în așa fel încât dobrogenii «să se contopească în naţionalitatea română»”*, recomandând, de mai multe ori, *„în zelul său înflăcărat național, «romanisarea întregei poporațiuni a Dobrogei”*. Ladislau Vajda își exprimă indignarea: *„de câteori văd, fie ori și unde scopuri și uneltiri spre desnaționalisarea vr-unui popor, mi se înferbintează sângele de amărăciunea ce-o simt. Așa de vițioase mi se par asemeni apucături și manopere cât mi se revoltează anima totdeauna”*. Și, comentează, în continuare: *„D. autor vrea se lege cu legătura iubirei Dobrogea de România.*[…] *Într-adevăr România numai așa-și poate asecura sieși țărișoara aceea, dacă se va face iubită de densa așa, că sub blânda, dreapta și înfloritoarea ei stăpânire să-și câștige tuturor acelor popoare în acea măsură, că niciodată să nu aibă voie de a se deslipi de România. Dau tot dreptul și dlui autor și acolo unde zice, că românii nu ar voi să intre în Dobrogea, ca un rege… cu sabia sbârnâind ci «ca o potere, care având conscienţă de misiunea ei de a lumina și de a civilisa, care cunoscând binefacerile libertății, respectând principiele de umanitate voiesce se le introducă în toate unghiurile, cari-i aparțin și care pentru aceasta procede prin convingere iar nu prin impunere… O bună organisare, libertate, justiție, cultură, legalitate, respect al omenirei; iată ce întărește un popor, și-i dă simțământul unirei…»”*. Acesta este de acord și cu afirmațiile articolului privitoare la școală, biserică și alte instituții, ca și cu dorința ca România să primească Dobrogea, putând, astfel, să se apropie de românii din sud și să faciliteze legăturile cu românii aflați mai departe, ajutându-i să *„scape de contopire în naţiunea greacă”*. Dar, afirmă Ladislau Vajda,

aceasta maschează, de fapt, *„tendința de desnaționalisarea neromânilor din Dobrogea”*, articolul pierzând, astfel, din valoarea sa. „*Este un fenomen, deși… anevoie de esplicat, cum mulți oameni, chiar dintre aceia, a căror anima bate mai tare la cuvintele cele sfinte «patrie» și «națiune» devin în ardoarea lor înflăcărată atât de întunecați de vedere sau atât de nedrepți, cât nu văd sau nu vor se știe de aceea, ca precum ei iubesc cu toată căldura naționalitatea lor proprie, tocmai așa de fierbinte pot iubi și alte națiuni naționalitatea lor, nu văd, că precum nouă ne pare rău și ne iritează până în fundul animei chiar și cel mai mic atac și viclenire în contra esistenței noastre naționale, așa trebuie ca asemeni manopere, asemeni cause să aducă cu sine asemeni consecințe și la cei de altă naționalitate. Este de mirat, când încă chiar și din sânul unui popor cum suntem noi românii, cari de atâtea ori ne-am văitat în contra germanisărei și maghiarisărei, cari de atâteori suspinăm amar, când cetim despre stăruințele muscalilor țentite spre rusificarea dulcilor noștri frați din Basarabia, și cari deplângem sorta fraților noștri din Macedonia, Thessalia, Albania și Epiru, espuși tendențioaselor apucături ale helenilor țentite spre grecisarea lor, … este de mirat când tocmai și dintre români… se mai află câte un om, care să gândească la romanisarea altora, ba încă să aibă și cutezanța de a pași în public cu nesce proiecte de desnaționalisarea altor neamuri, și prin aceea se contagieze națiunea română ferită până acuma mai de tot de o astfel de boia urâtă! Eu nici nu pot înțelege de fel cum poate cugeta d. autor că scopul său prealaudabil (că adecă Romania să lege la sine pe Dobrogea cu lanțiul iubirei) ar fi de împreunat cu tendința sa culpabilă de a despoia pe neromânii de acolo de naționalitatea lor?! A răpi pe nesce popoare sau a unelti la contopirea acelora și apoi totuși a dori dela acele iubire către despoiatoriul lor e unul ce foarte curios!”*. Ladislau Vajda consideră că, astfel, autorul articolului intră în contradicție cu propriile sale afirmații, periclitând însăși cauza susținută de România. În loc de realizarea românizării celor de alte etnii prin metode sociale, respectându-le tuturor interesele naționale, religioase și luptând pentru prosperitatea lor, autorul dorește ca tătari, cerchezii, bulgari etc. să renunțe la naționalitatea lor și se devină români. Astfel, școlile și bisericile – doar românești –, sunt folosite ca instrumente ale deznaționalizării. Mai mult, aceste instituții nu s-ar construi din bugetul țării, ci din *„din resursele Dobrogei”*, adică și din contribuția tuturor naționalităților. Pe de o parte, vorbește despre *„umanitate”*, *„respectul omenirei”* și, pe de alta, despre *„românirea întregei poporațiuni” și „contopirea în naționalitatea română”*. Acest mod

de a prezenta lucrurile, afirmă Ladislau Vajda, nu ar atrage iubirea etniilor trăitoare în Dobrogea și ar aduce servicii dușmanilor țării. În continuare, autorul se oprește asupra populației musulmane, care, în decursul veacurilor, s-a dovedit tolerantă din toate punctele de vedere cu populația românească și care, în contextul încercării de românizare, s-ar simți lezată în credința și naționalitatea ei.

Ladislau Vajda își manifestă indignarea față de preambulul laudativ al redacției „Gazetei Transilvaniei”, care, făcând trimitere la periodicul care a publicat articolul, „Foișorul”, *„a unei foi, care de 40 de ani cu atât zel apără interesele românismului şi de atâtea ori a înalțat cuvântul, când ori din ce parte a presupus tendințe de desnaționalisarea românilor”*[6].

Aceasta era imaginea pe care românii din Transilvania o aveau despre situația locuitorilor Dobrogei. La câteva zile după preluarea teritoriului revenit la țară de către autoritățile române, „Gazeta Transilvaniei” face o prezentare a vieții românilor din Tulcea, preluând fragmentele cele mai edificatoare din „Presa”, care publică o corespondență din orașul dobrogean.

De la început, articolul subliniază bucuria pe care a simțit-o autorul descoperind în familiile *„române din Tulcea, cari compun societatea aleasă română a oraşului” „obiceiurile române gospodăresci din sânul mamei patrie*”. Și exemplifică*: „Gospodarul te primesce în pragul casei sale cu anima deschisă, veselă, cu zâmbetul pe buze şi te întovărăşeşte din o tindă curăţică până la odaia de primire; odaia îngrijită, aşezată, curată, fără nici o pretenţiune de lux, şi în care nu intră, decât mosafirii; ea este cinstea casei şi a stăpânului faţă cu oaspeţii şi mosafirii. Îndată ce ai luat locul anume arătat şi poftit de gazdă, gospodina se îngrijeşte a fi servit cu apa şi dulceţi, cafea neagră şi câte un păhărel de vin. Ferească D-zeu se faci mofturi, sau să te plângi, ca nu mai poţi lua dulceaţă. «Da cum se poate! să nu luaţi o dulceaţă, o cafea, un vin? Vă rog, mai staţi puţintel, se poate să eşiţi aşa din casa mea?» Si zicând aceste, gospodarul iese şi grăbeşte aducerea dulceţei, cafelei şi vinului. Parca simţi de pe fisionomia lui, ca îi cresce anima, văzând, că nu ai părăsit casa, fără să faci cinste tratacţiei lui. Din câteva locuri am primit şi mici buchete de flori, busuiocul şi menta răspândeau mirosul lor tare şi tămâios. În vorbire ei sunt cumpetaţi şi serioşi. Lor le place a vorbi mai mult de nevoile zilei şi ale timpului present, de casa, de femeia, de familia, de bucatele şi munca lor zilnică”*.

Autorul articolului a aflat că, în perioada războiului, mai toți tulcenii

[6] *Era despre Dobrogea*, XLI, nr. 79, 5/17 octombrie 1878, p. 1, 2.

„s-au jeluit, și unii cu multă amărăciune, de cuartirele ce au fost constrânse a se da armatei ruse. De un an mai bine, fiecare casă română a avut câte trei, patru soldaţi sau câte un grad oficieresc”.

Jurnalistul se dovedește a fi interesat și de ocupațiile gazdelor: *„Mai toate familiele române principale, în afară de comerciul lor din oraș, se ocupă și cu vite și plugăritul la câmp, căci: «Ce se facem? zic ei. În negoț, ne-au luat locul bulgarii și grecii, căci noi, ca românul, nu potem trăi fără vite și lucrul pământului. Iaca și eu, de multe ori m-am decis să mă țin numai de negoț în oraș, dar n-am potut; parcă m-atrăgea ceva afară la câmp, și-am început a munci pământul»”*.

De asemenea, face o trecere în revistă a familiilor *„conducătoare a comunității române din Tulcea”*, dintre care îi amintește pe următorii: *„pe prea onorabilii Vasile și Mihalache Sotirescu, negușători și agricultori; pe Vasile Dumitrescu, măiestru de trăsuri, având și o florărie a sa; Nicolao Proca și Nicolae Christocea, negușători și proprietari de vite; Ion Alecsandru, Ion Plângu, Ion Gheorghe Papa și Ionu Sgulea, proprietari de vite, de vânaturi și negustori; Sava Dumitrescu, Burghele negustori de vânaturi și agricultori; preoţii Alecsandru Negru și Dimitrie Luca; Manea Giuglea, proprietar de vite și negustor. Toate aceste familii, venite în Dobrogea din Transilvania, după revoluția din 1848, având astăzi toate bune proprietăţi imobiliare în orașul Tulcea. – Vin apoi familiele Mihalache Petrescu, Costache Bomba, Emanoil Popovici, Vasile Nedelcu Gâscă, venite din Basarabia și de pe aiurea, iarăși buni negușători și agricultori, având proprietăţi imobiliare în oraș. Este de notat aici, că aceşti capi, conducători ai comunității române, nu au mers totdeauna în unire și că unii din ei s-au dat în partea Grecilor. Astăzi însă, cu venirea românilor, ei se vor uni cu toţii si se vor sili a lucra pentru interesele române”*[7].

Lipsa mâinii de muncă specializată în Dobrogea este dovedită și de un apel către absolvenții școlilor române din Brașov sau de la alte școli din Transilvania, de preferință cei ce au terminat cursul comercial în școli publice din România sau din străinătate. Erau în discuție posturi comerciale, pentru care, cei *„până la 10 juni”* trebuiau să cunoască greaca, engleza, franceza, italiana sau româna, să aibă cunoștințe de contabilitate și corespondență comercială. Se plăteau între 3.000-5.000 franci și se ofereau și alte avantaje[8].

„Gazeta Transilvaniei” înregistrează și nemulțumiri ale tulcenilor, după instaurarea autorităților românești, preluând o știre trimisă din Tulcea

[7] *Românii din Tulcea*, XLI, nr. 91, 16/28 noiembrie 1878, p. 3-4.
[8] *Un apel important*, XLI, nr. 81, 12/24 octombrie 1878, p. 4.

ziarului „Românul”. Făcând o comparație cu traiul acestora în ultima perioadă a ocupației otomane, când *„viața era foarte eftină, îndată însă după sosirea românilor toate trebuințele vieței s-au scumpit, au ajuns și au trecut chiar prețurile bucurescene. O persoană nu poate să mănânce mai jos de 4 lei pe zi. Casele de locuit sunt foarte scumpe; pentru două odăi la mahala se cere chiria de 40 napoleoni pe an. Dealtmintrelea orașul e frumos. La 24 Novembre s-a luat în primire de la administrațiunea rusă vama de Tulcea și în aceeaşi zi autoritățile noastre vamale au şi încasat 1.300 lei. Poporațiunea din Tulcea e cam nemulțămită cu unele articule privitoare la tacsele vamale, astfel de esemplu pentru zachar, spirtuoase, pieleria, sticlăria, tutun, zicând, că plătesc 20 și 30 la sută. Cu toate astea, autoritățile române nu întâmpină nici o dificultate la încasare. Asemenea sunt nemulțămiți cei din Tulcea și cu prohibițiunea sării de mare, sub cuvânt, ca pescele din Dunăre nu se poate lucra de cât cu sare de mare, de oarece altmintrele se strică. Lacurile din Dobrogea asemenea produc sare; însă nu pot procura o cantitate destul de mare, în comparațiune cu aceea a pescelui ce se scoate din apele Dobrogei, și care e enormă. Turcii arendau pescuitul pe un preț anual de 33.000 lire otomane; iar rușii îl căutau în regia, percepând o tasa de 15 la sută din valoarea pescelui ce se scotea. Până acum românii n-au perceput nici o tasa; însă s-a cerut ministerului instrucţiuni în privința taselor ce trebuie să se ia asupra acestui însemnat venit al nouei provincii. Astăzi se mai află în Tulcea peste 800.000 ocale sare de mare, ca deposit, pentru care nu s-a plătit vama. Autoritățile române nu știu însă, dacă trebuie s-o tacseze sau să oblige pe comercianţi a o esporta, sarea de mare fiind prohibită în România. Și în această privință s-au cerut instrucţiuni dela ministeriu*”[9]:

„Gazeta de Transilvania” face o prezentare a Dobrogei la puține luni după instaurarea autorităților române. Periodicul scrie că a primit foarte puține date precise privind starea sanitară, economică și populația Dobrogei. Știrile s-au înmulțit, însă, când a început să se vorbească despre alipirea Dobrogei la România. Pentru a se face cunoscut acest teritoriu, s-au făcut studii în diferite domenii. Una dintre cele mai importante cercetări a fost realizată de baronul D’Hoguer, care a publicat o broșură intitulată *Renseigmeuts sur la Dobroudja, son état actuel, ses ressonrces et son avenir*. Autorul se oprește mai ales asupra comerțului, informațiile fiind necesare celor care doreau să colonizeze provincia.

[9] *Din Dobrogea,* XLI, nr. 97, 7/19 decembrie 1878, p. 4.

Pentru acei români transilvăneni care se gândeau să se mute în Dobrogea, „Gazeta" prezintă informații despre starea sanitară. S-a crezut că Dobrogea este o provincie cu totul insalubră și dăunătoare sănătății. Este adevărat însă că frigurile predomină partea de pe marginea Dunării, acestea provenind de la noroaiele ce rămâneau după retragerea apelor fluviului revărsat și de la nenumăratele canale artificiale, construite de pescari pentru pescuit. Tipurile de locuințe, construirea puțurilor în localitățile *„infecte si mocirloase"* favorizează *„starea aproape endemică a frigurilor în acele părți"*. O altă cauză o reprezintă proasta așezare a orașelor. De exemplu, Medgidia este un oraș construit în mare parte la picioarele unei coline și cealaltă pe marginea unei bălți foarte întinse, care seacă și formează un nămol negru, urât mirositor, *„unde se descompun la căldura soarelui materii organice, pești, raci, scoici etc. și materii vegetale, din care se degajează miasme paludiene. Toate casele sunt construite în pământ umed, în care adesea locuiește toată familia cu 3-4 câini, porci, găini etc. Temperatura e variabilă în Dobrogea, deși ernele nu sunt de ordinari riguroase. Primăvara și toamna sunt scurte. Epoca frigurilor începe pe la finele lui Aprilie. E de notat însă, că, de 30 ani n-au fost aci friguri tifoide"*.

Periodicul este interesat și de pădurile Dobrogei, fapt pentru care prezintă cele patru masive principale: unul între Măcin, Isaccea și Celic-Dere. Pădurile de tei de aici au fost parțial devastate de sistemul turcesc, iar cerchezii „*au batjocorit-o și ei cât se poate de mult"* –; pădurea de stejari dintre Babadag Ciucurova și Slava –; masivul din insula Letea de lângă Sulina; pădurea de la Caraorman – și aceasta suferind daune.

În Dobrogea existau 7 lacuri sărate care ar putea fi transformate în saline. Doar unul dintre acestea a fost, însă, exploatat, dar într-un mod primitiv. De asemenea, se oprește și asupra carierelor: de-a lungul Dunării, de la Sulina până la Cernavoda, existau mai multe cariere de piatră și de var. Cele mai importante sunt cele de la Tulcea și de la Razim. Din Dobrogea se exporta masiv piatră de construcție și de pavaje din carierele de la Măcinu, Iglița și Isaccea pentru Brăila și Galați.

Bălțile destinate pescuitului sunt numeroase în Dobrogea. Acestea se împart în două categorii: bălți alimentate de Dunăre, de la Hârșova până la Sulina, și acelea alimentate de mare la canalul Sfântul Gheorghe. *„Balta Razim, cea mai importantă din aceste din urmă, comunica cu toate celelalte și este alimentată de mare, comunicând și cu Dunărea prin Dunavăț. Turcii închiriau toate bălțile dela Hârșova pân la îmbucătura Dunărei, și toate lacurile, până la Kustendje. Antreprenorul plătea aproape 7.000 livre pe an. El lua la rându-i asupra pescăriilor o dijma de 10-15% și unii*

pescuitori plăteau chiar o dijma de 30-40%”[10].

Până la promulgarea Legii de organizare a Dobrogei (1880) și a Legii pentru regularizarea proprietății imobiliare în Dobrogea (1882), guvernul a luat o serie de măsuri în vederea colonizării Dobrogei prin atragerea românilor din restul țării și a populației plecate în timpul războiului – mai ales musulmani. „Gazeta Transilvaniei” scrie, în ianuarie 1879: *„Toate proprietăţile părăsite de către locuitorii din Dobrogea pe timpul resbelului se vor restitui deocamdată de către administraţia proprietarilor lor, îndată ce dânşii se vor presenta cu dovezi, cari se formeze convicţiunea, că proprietăţile ce reclamă, le-au posedat înaintea resbelului. Art. II. Administraţiunea judeţiană va procede, cu începere dela 1 Ianuarie viitor, la facerea inventarielor în regulă de toate proprietăţile părăsite, fie ale statului, fie ale particularilor, le va încredinţa cu inventarie deosebite în îngrijirea şi păstrarea comunelor respective, până ce proprietarii le vor reclama prin administraţia judeţului, iar pe acele ale statului le va preda administraţiei domenielor, asemenea cu inventariu. Art. III. Locuitorii fugiţi vor putea cere până la 1 Ianuariu 1880, restituirea proprietăţilor lor administraţiei judeţului, care, prin înţelegere cu comunele respective, va lua măsuri a li se preda, îndată ce se vor presenta dovezi în regulă*”[11].

Rezultatele s-au văzut repede: din cauza sărăciei, țăranii români din Banat încep să emigreze*„în masă”* în Dobrogea, Fără a se încrede întru totul în veridicitatea afirmațiilor ziarului maghiar „Temesvárer Zeitung”, „Gazeta Transivaniei” redă un fragment dintr-un articol: *„Între ţăranii noştri români în multe comune, cu deosebire în acele unde locuiesc împreună cu ţărani nemţi, se observă o mişcare, care merită toată atenţiunea. Numeroase familii, cari din an în an sărăcesc tot mai mult şi dintre cari o mare parte s-au ruinat deja total, s-au decis de a emigra în Dobrogea, unde le face guvernul român condiţiuni de colonisare foarte favorabile. Aceşti oameni se văd chiar siliţi de a emigra, deoarece de-o parte nu pot să concureze cu ţăranii nemţi, cari le sunt superiori în diligenţă, sobrietate şi prudenţă, precum şi la muncă şi pentru că de altă parte dările cele mari pretind de la noi o încordare tot mai mare a muncei fiecăruia şi crează peste aceasta noi condiţiuni economice, cărora nu le poate satisface ţăranul român. Între altele au de gând toţi ţăranii români din comuna Sf. Mihail român au emigrat în Dobrogea cu preot şi cu învăţător cu tot”*[12].

Și din alte periodice maghiare, precum „Egyetértés” din Timisiu

[10] *Dobrogea provincia română*, XLII, nr. 24, 25 mar./6 apr. 1879, p. 3-4.
[11] *Administrarea Dobrogei*, XLII, nr. 2, 7/19 ian. 1879, p. 3.
[12] *Emigraţiune în massă*, XLII, nr. 70, 2/14 sep. 1879, p. 4.

Buttyin, periodicul adună informații. Dacă Bosnia și Herțegovina erau privite de bănățeni ca un „El Dorado", Dobrogea stârnea îndoieli. Și, comentează „Gazeta", pentru *„cauza naţionala ar fi mai bine, dacă nici un Român nu și-ar părăsi pământul său străbun și cu atât mai puțin Românii din acele părți, unde ei formează o poporațiune compactă; însă, dacă Bănățenii trebuie cu ori-ce preț să emigreze, apoi credem, că și pentru dânșii și pentru noi e mai bine ca în loc să se așeze în Bosnia să colonizeze Dobrogea"*. În acest sens, îi îndeamnă pe conducătorii românilor bănățeni să țină cont de sfaturile care vin din presa românească[13].

La un an de la preluarea Dobrogei de statul român, „Gazeta Transilvaniei" publică date oferite de Oficiul Central de Statistică: *„Dobrogea are 2 județe, 9 plăși, 266 comune, din care 12 sunt urbane și 254 sunt rurale; iar sate și cătune are 348. Dobrogea, care în ziua de 23 Novembre 1878 s-a incorporat cu România, cuprinde Delta Dunării și este așezată pe malul unei mări – Marea Neagră – astfel că împlinesce puternic, în folosul bine înțeles al intereselor noastre politice și economice, una din cele mai însemnate condițiuni cu totul indispensabile pentru mărirea și prosperitatea națiunii române.* […] *Dobrogea cuprinde în total 14.758 kilometri pătrați sau 147.5800 hectare ca teritoriu, împărțite pe cele două județe, astfel: 6.051 kilometri pătrați în județul Kiustenge; 8.707 kilometri pătrați în județul Tulcea. Numerul poporațiunei este, în urma resbelului aprig din 1877, de 106.943 locuitori, adică în județul Kiustenge, 30.236 locuitori, cari se împart după naţionalitate în 8.977 Români, 10.444 Turci, 6.854 Bulgari, 3.585 Tătari, 300 Greci, 51 Israeliți, 15 Armeni; în județul Tulcea 76.707 locuitori, cari se împart după naţionalitate în 22.500 Români, 21.861 Bulgari, 10.058 Lipoveni, 6.162 Ruși ortodocși, 6.049 Turci, 2.945 Tătari, 2.865 Greci, 2.471 Germani, 1.000 Israeliți, 788 Armeni, 380 deosebite naționalități"*[14].

O depeșă din Constanța, transmisă ziarului vienez „Deutsche Zeitung" și preluată de „Gazetă" descrie realitățile dobrogene ale verii anului 1880: *„Colonia străină cresce mereu și emigrarea din Bulgaria a Mohamedanilor, asupriţi acolo, ne aduse un element laborios și avut. Guvernul se îngrijesce, ca din Dobrogea negligentă să devină o tiera cultivată și nu e mirare, dacă Bulgarii au pofte de anecsiune. Evreii din Asia mica, cari se aflau în numeru mare aci și în Tulcea, Măcin și Medjidie încep earăși a se duce de'aci, căci comerciul e mai tot în mâinile Bulgarilor*

[13] *Emigraţiunea din Banat*, XLII, nr. 72, 9/21 septembrie 1879, p. 4.
[14] *Statistica Dobrogei*, XLII, nr. 82, 14/26 octombrie 1879, p. 4.

și Grecilor. Certe religionare nu esist, ministrul-reşedinte turcesc Suleiman Bey, care a fost de curând, nu sciea cum să mai laude buna tratare de care se bucură musulmanii”. Semnatarul depeșei scrie și despre sosirea a 20 de familii române din Banat, care au fundat în ocolul Măcin un sat cu numele Banat *„și cari sunt tractați bine ca toți coloniştii”*[15].

În octombrie 1880, „Gazeta Transilvaniei” anunță înființarea unui nou sat în Dobrogea. Întemeietorii sunt români din Țara Făgărașului, pe care sărăcia i-a determinat să migreze în această zonă, unde primeau pământ. Cele 32 de familii au fost bine primite la Hârșova, unde primarul le-a aprobat un sat, în apropiere de Araclar, care fusese părăsit de turci. Direcția Domeniilor Statului urma să dea emigranților, gratuit, lemnele necesare pentru construirea caselor, din pădurile statului. Noul sat urma să poarte numele Noul Făgăraș[16].

„Gazeta Transilvaniei” critică faptul că nu există niciun regulament de colonizare pentru Dobrogea și aduce, spre exemplificare, cazul unui bănățean de lângă Timișoara, împuternicit cu o procură, iscălită de peste 200 de concetățeni, să caute și să facă toate demersurile pentru a obține permisiunea autorităților de a primi un sat, „*o nouă patrie*”. Ajuns în județul Tulcea, acest *„român neaoș, spătos, îmbrăcat țărănește, curat, cu bâta lui de o lungime cât dânsul”* a declarat autorităților că dorește să se stabilească în Dobrogea, împreună cu cei 200 de semnatari, și că sunt gata să plătească statului pământul pe care-l vor ocupa. A mai specificat că se mută din satul lor din cauza lipsei pământului. Problema a fost că, neexistând vreun regulament de colonizare, autoritățile nu au știut cum să procedeze. Bănățeanul a apelat la un avocat, căruia i-a plătit 200 de galbeni. Pierzând timp și bani, bănățeanul a avut norocul ca, mergând la Severin, să se întâlnească, întâmplător, cu generalul Anghelescu, să-i povestească aventura lui în România și acesta, *„om de anima și de caracter, fiu mândru al țării lui, pe care o iubește”*, a promis să-i facă intrarea, *„cu bâtă cu tot la d-nul prim-ministru”*. și a dat ordin să-l lase pe bănățean să-și aleagă locul. Acesta s-a decis pentru „*localitatea din plasa Babadag numită Hassancea*”. A luat, apoi, un sac de pământ din acest loc pentru a-l duce la cei 200 de compatrioți[17].

Există, însă, și cazuri în care cetățeni români de alte naționalități emigrează în alte zone ale lumii, dar nu poate fi vorba despre o emigrație,

[15] *Din Dobrogea* „Gazeta Transilvaniei”, nr. 43, 29 mai/10 iun. 1880, p. 4.
[16] *Noul-Făgăraşi*, în„Gazeta Transilvaniei”, nr. 80, 5/17 octombrie 1880, p. 3.
[17] *Coloniști români în Dobrogea*, nr. 83, 16/28 octombrie 1880, p. 4.

opinează „Gazeta”. Este adevărat că o mare parte a populației otomane trăitoare în Dobrogea a emigrat, înainte sau după Războiul de Independență. Este vorba despre turci şi o mică parte dintre tătari. Adevărata cauză a emigraţiunei lor ține de religie [18].

Cât despre emigrația nemților, consideră ziarul „Tulcea”, din care preia „Gazeta”, *„aceasta este o fabulă”*. Din județul Tulcea n-au plecat decât câteva familii în America şi alte 3-4 din comuna Cataloi doreau să plece în primăvara următoare. Însă, acestea sunt cazuri izolate, în jur de zece în 6 ani. Însă, același ziar tulcean, dădea și alte cifre: în jur de 400 de familii germane ar fi hotărâte să plece din Dobrogea în America. Deja, în ultimul an, cca. 300-400 familii de colonişti germani din comuna Cataloi au emigrat în America. Dintre aceștia, unii s-au întors deja, *„căiţi cu totul de întreprinderea lor, de ore ce acest Eldorado al tuturor necăpătuiţilor şi aventurierilor nu este de aproape tocmai aşa cum îl zugrăvesc imaginaţiunea lor şi promisiunile nebune ale celor interesaţi*”. Știrile nu sunt sigure, dar e cert că nemţii colonişti trăiesc mulţumiţi în Dobrogea, unde interesele lor prosperă şi unde se bucură de o libertate egală cel puţin cu cea din Germania, negândindu-se să părăsească această regiune[19].

O corespondență primită de la București de „Pester Lloyd”, preluată de „Gazetă”, analizează cauza emigrării locuitorilor dobrogeni. Motivul principal este nemulțumirea locuitorilor mai vechi ai Dobrogei de stăpânirea română, din cauza apăsării dărilor, arbitrariului autorităților la regularea raporturilor de proprietăți. În cazul celor care s-au întors în ţară și nu și-au putut dovedi dreptul de proprietate, statul le-a preluat posesiunile; în alte cazuri același pământ a fost dat, în același timp, mai multor oameni. Nu se face deosebire între creștini și mahomedani, între emigranții germani, tătari și ruși, dar, în conflictele izbucnite între emigrați și păstorii români ardeleni „*ce inundă Dobrogea”*, autoritățile române țin partea ultimilor. „Gazeta” opinează că o emigrare masivă este în detrimentul populației și producției Dobrogei. Și concluzionează: *„Așa «Pester Lloyd» se scaldă în aceeași apă cu «Bukarester Tagblatt», care mai zilele trecute descria cu culori foarte urâte starea Dobrogei. Tot Românii ardeleni sunt causa emigrării din Dobrogea!*”[20].

În martie 1885, „Gazeta Transilvaniei” publică o statistică a populației Dobrogei: 106.943 locuitori, dintre care 30.236 trăiesc în județul

[18] XLVII, nr. 193, 14/26 octombrie 1884, p. 2.
[19] XLVII, nr. 144, 14/26 august 1884, p. 2; nr. 193, 14/26 octombrie 1884, p. 2.
[20] XLVIII, nr. 69, 28 martie/9 aprilie 1885, p. 1-2.

Constanţa – 8.977 români, 10.444 turci, 9.854 bulgari, 3.595 tătari, 300 greci, 51 evrei-, iar, în judeţul Tulcea, 76.707 – 22.200 români, 21.861 bulgari, 10.058 evrei, 788 armeni, 308 alte naționalități[21].

Dintr-un periodic ploieștean, „Gazeta” transmite știrea conform căreia, în 1887, mulți muncitori români și unguri din Transilvania s-au oprit sau au trecut prin Pitești în drumul lor spre Dobrogea. Pe lângă sărăcie, altă cauză a emigrării este *„viața grea ce o duc cu stăpânirea ungurească, pe care n-o mai pot suferi”*[22].

În 1889, noi facilități pentru agricultorii și crescătorii de vite dobrogeni sunt date de Ministerul Domeniilor, care a decis reînceperea vânzării de loturi între 10-100 hectare din pământul aflat în proprietatea statului. De asemenea, loturi mai mici se vând acelor proprietari care nu aveau deloc pământ sau aveau prea puțin pentru necesitățile familei lor. Însă, dreptul de cumpărare îl au exclusiv locuitorii din Dobrogea, de origine sau de naţionalitate română, capi de familie și care sunt agricultori sau crescători de vite. O altă condiție: pot cumpăra pământ doar în perimetrul comunei în care locuiesc. Dacă cumpărătorul ar emigra din Dobrogea, pământul lui ar trece în proprietatea statului. Pentru executarea acestui proiect este însărcinat inginerul Ioan Râmniceanu, care avea termen pentru terminarea lucrărilor data de 1 ianuarie 1890. Aceste măsuri urmăreau îmbunătăţirea vieții ţăranilor mai săraci, care, astfel, aveau posibilitatea de a deveni proprietari de pământ, în condițiile în care pământurile statului din Dobrogea se vindeau cu prețuri foarte mici[23].

În același an, o colonie agricolă de italieni, adusă prin contracte și risipită în comuna Cornești din Moldova, s-a stabilit în comuna Cataloi, prin înțelegerea între ministrul Domeniilor și Consulatul Italiei. Acestora li s-au asigurat *„înlesnirile putincioase”*[24].

„Gazeta Transilvaniei” își informează cititorii și despre mulți români din Basarabia care emigrează în Dobrogea și Moldova, din cauza mizeriei și apăsării stăpânirii rusești și despre alți mulți locuitori români din Gilău care se pregăteau să emigreze definitiv în Dobrogea. Ultimii, 36 de oameni, deja plecaseră în Dobrogea pentru a-și căuta locuințe stabile. Cauza emigrării sunt dările mari și greutățile insuportabile, la care se adaugă *„și purtarea vitregă și nemiloasă, cu care este tractat bietul popor din partea oblăduirei”*[25].

[21] *Populaţiunea Dobrogei*, XLVII, nr. 33, 18/30 martie 1884, p. 4.
[22] L, nr. 101, 8/25 mai 1887, p. 2.
[23] LI, , nr. 174, 9/21 iulie 1888, p. 2.
[24] *Colonie italiană în Dobrogea*, LII, , nr. 71, 29 martie 1889, p. 2.
[25] *Emigrări în Dobrogea*, LIII, nr. 17, 21 ianuarie/2 februarie 1890, p. 3; *Emigrări din*

Măsurile luate de guvernul român privind colonizarea dădeau roade. Deși mulți dintre mocanii care, înainte de 1878, își aduceau la iernat turmele în Dobrogea s-au stabilit pe pământul dintre Dunăre și Mare, alții au continuat procesul transhumanței. Astfel, scrie „Gazeta Transilvaniei", mocanii dintre pasul Oituz până la Poarta de fier, moroieni și țuțuieni, veneau cu turmele de oi și în Dobrogea, plătind pentru ierbărit, în funcție de cum se înțeleg cu arendașii sau proprietarii moșiilor. Multe dintre turme nu doar că iernează, ci și vărează în România și Dobrogea. Câștigul cel mai important vine de la lână, dar și din vânzarea oilor, cașcaval, brânză, urdă și unt. Mulți dintre ei se ocupă și cu negoțul și cu agricultura. Mare parte dintre ei s-au așezat în Dobrogea, ca „*proprietari de pământ, unde-și cultivă și economia de vite".* În continuare, periodicul prezintă tipurile de ciobani, ocupațiile lor în cadrul târlei și produsele pe care le fac[26].

Cei care-și aleseseră drept casă Dobrogea își clădiseră deja viața aici și prosperau de vreme ce, în 1894, mai mulți proprietari și economi de vite din Dobrogea intenționau să facă o bancă populară după modelul băncilor române din Transilvania. Locul ales ar fi Constanța, iar capitalul de 100.000 lei[27].

În același an, ministrul român al Domeniilor a hotărât înființarea în Dobrogea a mai multor sate de români plugari, cărora le dă până la 25 ha pământ de cultură: 10 ha lotul mic și 15 lotul mare. De asemenea, se acorda plugarilor avantajele prevăzute de art. 29 din Legea pentru regularea proprietății imobiliare în Dobrogea, conform căruia, dacă se stabilesc aici sunt scutiți, 3 ani, de dări.

„Gazeta Dobrogei" anunță înființarea unor noi sate în județul Constanța: în plasa Medgidia: Peștera și Chioseler; plasa Traian: Cazâl-Murat, Baeram-Dede, Armutlia și Carabacâ; Ghiuvenli, Docuzaci, Cherckez-cioi, Calfachioi, Danluchioi, Cheregi[28].

În mai 1894, P.P. Carp urma să înființeze în Dobrogea mai multe sate model, dându-i fiecărui țăran 25 ha de pământ arabil. Pământul urma să fie împărțit în 2 loturi: unul de 10 ha pentru care se va plăti statului 90 de lei în rate anuale de câte 3 lei și un alt lot, de 15 ha, pentru care va plăti o taxă anuală de 4,50 lei, timp de 20 de ani[29].

„Gazeta Transilvaniei" ajută români din Transilvania să afle despre

Basarabia, nr. 213, 23 septembrie/5 octombrie 1890, p. 2.

[26] După Un Mocan, *Mocanii şi ciobanii*, LVIII, nr. 163, 23 iulie/4 august 1895, p. 5-6.

[27] *O bancă populară în Dobrogea*, LVII, nr. 199, 11/23 septembrie 1894, p. 3.

[28] *Sate noi în Dobrogea,* LVII, nr. 61, 17/29 martie 1894, p. 3.

[29] *Satele model în Dobrogea*, LVII, nr. 109, 17/19 mai 1894, p. 3.

fraţii lor din Dobrogea revenită la Ţară, în perioada în care apele începeau să se aşeze. Şi pentru că aceştia erau legaţi, dintr-un anumit punct de vedere, de Dobragea, în care îşi găsiseră casă mulţi dintre mocanii ce practicau transhumanţa şi nu numai.

Periodicul braşovean prezintă începuturile colonizării şi românizării Dobrogei, legile guvernului României care facilitează această mişcare a populaţiei, înfiinţarea de noi sate etc.

ROLUL SERBĂRILOR ŞCOLARE ÎN EDUCAREA ELEVILOR BĂCĂUANI (SFÂRŞITUL SEC. XIX-ÎNCEPUTUL SEC. XX)

Cornelia Cucu

The role of school festivities in educating Bacău students (end of XIXth Century - beginning of XXth Century)

Abstract

The Extracurricular activity, as part of the instructive-educational process, was an effective way of training and educating children. Due to the content and the way of organization, different from those of a regular lesson, the activities carried out outside the school represented the most accessible and appreciated educational factors by the students. By institutionalizing the national anniversaries in the Romanian school, Spiru Haret transformed the school festivities into an efficient means of popular education, especially in rural areas.

This study presents the way in which the teachers from Bacău county transformed the school festivities into an educational factor, accessible and very appreciated by students and adults, contributing with seriousness, responsibility and dedication to the spiritual uplift of the communities in which they carried out their activity.

Keywords: *school festivity, education, teachers, Spiru Haret, Bacău*
Cuvinte cheie: *serbare şcolară, educaţie, învăţători, Spiru Haret, Bacău*

Modernizarea societăţii româneşti, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, a determinat începuturile educaţiei populare prin activităţi extraşcolare cu elevii şi adulţii, mai ales în mediul rural, în cadrul unui curent intrat în istorie sub numele de haretism. Serbarea şcolară, ca parte a sistemului extraşcolar iniţiat de Spiru Haret, a reprezentat un mijloc eficient de educarea a copiilor, din punct de vedere intelectual, moral-civic, fizic şi estetic, dar şi de rezolvare a unor probleme cu care se confrunta societatea românească.

Legiferarea serbărilor şcolare

Instituționalizarea aniversărilor naționale în școala românească a fost realizată de Spiru Haret, ministrul Instrucţiunii Publice între anii 1897-1899, 1901-1904 şi 1907-1910. Seria serbărilor cu tematică istorică introduse de acesta – serbările de la Războieni (1898), Călugăreni (1903) şi comemorarea

lui Ștefan cel Mare (1904) – a fost deschisă de serbarea școlară de 10 Mai.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, aniversarea venirii pe tron a principelui Carol I (1866), serbată la 10 mai, presupunea încă două semnificaţii, determinate de prima, și anume: proclamarea independenței (1877) şi proclamarea României ca regat (1881). Cu această ocazie, românii îl omagiau pe rege în cadrul unei ceremonii care începea cu un serviciu religios (Te Deum) și atingea punctul culminant în timpul paradei militare. Caracterul oficial şi obligatoriu al participării elevilor și cadrelor didactice, la această aniversare, a fost stabilit prin *Circulara către şcoalele secundare şi speciale de ambele sexe, cum şi universităţi, relativă la serbările şcolare de 10 Mai*, din 22 aprilie 1897. În respectivul document, veritabil manifest în favoarea educației patriotice, Spiru Haret atrăgea atenţia directorilor de şcoli din mediul urban că: „Cea dintâi datorie a şcoalei este de a forma buni cetăţeni, şi cea dintâi condiţie pentru a fi cineva bun cetăţean este de a-şi iubi ţara, fără rezervă, şi de a avea o încredere nemărginită într-însa şi în viitorul ei". Pornind de la experienţa altor state unde „serbările patriotice erau intrate adânc în obiceiurile poporului şi exercitau o influenţă puternică asupra dezvoltării sentimentului naţional", ctitorul învăţământului românesc modern „stabilea obiceiul serbărilor patriotice" şi pentru şcoala românească, ziua de 10 mai fiind cea mai potrivită deoarece „era deja recunoscută ca zi de serbare naţională întrucât se aniversau fapte de o însemnătate capitală în istoria noastră – întronarea M.S. Regelui, proclamarea independenţei ţării şi stabilirea regatului". Considerând că „acest lucru trebuia organizat pe o scară mai restrânsă până îi vom cunoaşte bine toate feţele", s-a decis ca ziua de 10 Mai 1897 să fie sărbătorită, prin „conferinţe, cântece patriotice, pelerinaje la locuri istorice şi oricare alt mijloc ar fi la îndemână", doar de şcolile secundare din mediul urban care trebuiau să coopteze, în această activitate, şi şcolile primare din localitate. Succesul de care s-a bucurat inițiativa lui Spiru Haret, în întreaga ţară, a determinat consfințirea serbării prin *Decretul Regal*, din 24 mai 1897, cu articol unic: „Ziua de 10 Mai se instituie ca zi de serbare școlară pentru toate școalele din ţară"[1].

Experienţa serbărilor desfăşurate, pe 10 mai 1897, a determinat Ministerul Instrucţiunii să decidă extinderea acestui proiect educaţional, începând cu 1898, şi la şcolile primare urbane şi rurale. Drept urmare, directorii erau sfătuiţi „a lua înţelegere cu toţi colegii ca serbarea să nu fie mai prejos de cea de anul trecut şi fiecare să se simtă mai întărit în hotărârea de a lucra pentru ţară, din toate puterile şi cu toată iubirea inimii sale"[2].

[1] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Liceul „G. Bacovia" Bacău*, d. 2/1896, f. 44.
[2] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 19 Bacău*, d. 5/1897, f. 332.

Controlul exercitat de autoritatea şcolară precum și publicarea dărilor de seamă privind desfăşurarea serbărilor, în „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice”, au impus o anumită etichetă în organizarea acestor festivităţi. Dacă „conferințele, cântecele patriotice şi pelerinajele la locuri istorice” au alcătuit programele primei ediții, în anii următori s-au adăugat defilările, jocul de oină, serbările corale și cele gimnastice. O serbare școlară de 10 Mai, tipică, începea cu participarea elevilor, îmbrăcați în uniformă sau costum național, la un Te Deum oficiat în cea mai importantă biserică din localitate după care participau, ca spectatori, la parada militară, unii chiar defilând în cadrul acesteia. Momentul cel mai important al zilei era serbarea școlară, pregătită din timp, care cuprindea, în mod invariabil, cel puțin o cuvântare, ţinută de un cadru didactic, despre importanța zilei de 10 Mai în care erau trecute în revistă principalele momente ale istoriei naţionale (rezistența în fața cotropitorilor, unitatea românilor, vitejia conducătorilor și a ostașilor români etc.), recitări, cântece patriotice, scenete de inspirație istorică, dansuri populare, gimnastică etc. Cu acest prilej, pe lângă demonstrarea calităților și efortului depus, pentru reprezentație, elevii își declarau patriotismul și participau activ la difuzarea lui în rândul spectatorilor, muzica şi poezia fiind instrumentele artistice de bază întrucât programa şcolară favoriza învățarea de poezii şi cântece patriotice. După-amiaza se organizau excursii în împrejurimi, unde avea loc concursul de oină[3], iar seara comunitatea asculta muzica militară și urmărea retragerea cu torţe.

Pentru „dezvoltarea sentimentului naţional românesc la toţi locuitorii, indiferent de religie”, cu Ordinul nr. 10.937, din 16 martie 1904, Ministerul Instrucţiunii hotăra: „la serbările naţionale, tedeumul se va oficia în acelaşi timp la toate bisericile, unde vor participa elevii, adulţii şi funcţionarii fiecărui rit, după care se vor aduna la şcoală pentru solemnitatea sărbătoarei”[4]. Din aceeaşi perspectivă, pentru „a da un frumos exemplu populaţiunei şi tinerelor generaţiuni”, în aprilie 1904, s-a decis „obligaţia funcţionarilor statului de a participa la serbări şi solemnităţi naţionale în ţinute corecte, de a manifesta respect faţă de drapelul ţării şi Imnul Regal”[5].

În concluzie, educația patriotică este cam de aceeași vârstă cu statul național român continuând și în zilele noastre, dar în forme mai discrete, iar

[3] Concursul interșcolar de oină a fost instituit de Spiru Haret care, în 1898, a decis ca după serbarea școlară de 10 Mai să se desfășoare etapa finală a acestuia.

[4] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Nr. 6 Moineşti*, d. 1/1903, f. 122.

[5] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 2 Bacău*, d. 1/1903, f. 221.

tiparul de serbare şcolară „ca element didactic cu scop identitar" nu a fost abandonat nici până în prezent. Chiar dacă Spiru Haret nu este părintele fondator al educaţiei patriotice, rolul său în instituționalizarea „pedagogiei patriotismului" în România este, indiscutabil, cel mai însemnat prin iniţierea organizării de aniversări naţionale precum Unirea Principatelor, Ziua Independenţei, comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare, izbânda lui Mihai Viteazul la Călugăreni etc.

Serbarea şcolară – mijloc de educare a elevilor băcăuani

Varietatea şi densitatea cu care s-au succedat sebările şcolare, de-a lungul timpului, fac dificilă realizarea unei sinteze conturându-se, totuşi, următoarele tipuri de festivităţi: 1. cu ocazia zilelor naţionale (24 Ianuarie, 10 Mai); 2. prilejuite de momente aniversare – zilele de naştere şi onomastice ale membrilor familiei regale, evenimente istorice şi religioase, comemorarea unor personalităţi; 3. inspirate din activitatea şcolară.

1. Serbări organizate cu ocazia zilelor naţionale

Festivismul patriotic a intrat în conştiinţa publică destul de târziu având în vedere că înainte de Unirea Principatelor, din 1859, organizarea de serbări şi solemnităţi prilejuite de anumite evenimente naţionale era o activitate rar întâlnită. În absenţa unei tradiţii şi „în lipsa propriilor idoli", identităţile rurale şi orăşeneşti „s-au construit, mai curând, în jurul valorilor naţionale, prin celebrarea şi rememorarea succeselor înregistrate", cu precădere, odată cu constituirea şi consolidarea statului modern român. De altfel, „ritmicitatea şi maniera de desfăşurare a acestor festivităţi au survenit pe calea legislaţiei oficiale", conştientizarea simţămintelor patriotice şi civice fiind rezultatul „acţiunilor şi impulsurilor stimulative venite din partea statului – legiferarea zilelor naţionale, creionarea programului oficial al festivităţilor şi implementarea lui prin intermediul prefecturii şi primăriei". Drept urmare, coordonarea acestei activităţi de către instituţiile statului a generat „o anumită stereotipie a ceremoniilor, dar şi o adevărată inflaţie a sărbătorilor cu caracter naţional", determinând, în acelaşi timp, „înlăturarea monopolului pe care biserica l-a avut asupra domeniului celebrărilor comunitare"[6].

Prin *Regulamentul pentru administraţiunea interioară a şcoalelor primare* erau stabilite următoarele „sărbători naţionale, când cursurile erau suspendate: 10 mai – aniversarea Independenţei şi a întemeierii Regatului;

[6] Alin Popa, *Fizionomii urbane şi structuri etno-sociale din Moldova. Bacăul în tranziţie de la târg la oraş (1864-1938)*, Editura Pim, Iaşi, 2010, p. 316-322.

24 ianuarie – aniversarea Unirii Principatelor; 7 aprilie – aniversarea naşterii M.S. Regelui; 24 aprilie – ziua numelui M.S. Reginei”[7].

Conform legislaţiei şcolare, „serbarea de 10 Mai trebuia pregătită cu o deosebită solemnitate” respectând următorul model: 1. participarea elevilor la serviciul religios oficiat la biserică (Te-Deum) unde cântau *Imnul Regal* iar unul dintre învăţători prezenta o cuvântare de ocazie; 2. defilarea şcolarilor la primărie, de faţă fiind primarul, consilierii comunali, preotul, învăţătorul şi alte persoane notabile din localitate; 3. efectuarea unei excursii, la un loc istoric din apropiere sau organizarea unei serbări şcolare care se puteau realiza în colaborare cu şcolile din apropiere. Cu acest prilej, elevii şi dascălii erau obligaţi să poarte costumul popular iar şcolile să arboreze drapelul naţional[8]. Prin introducerea instrucţiei militare şcolare, în 1906, în pregătirea serbării de 10 Mai au fost implicaţi şi instructorii militari cu următoarele atribuţii: 1. deprinderea elevilor cu exerciţii de defilare pentru paradă; 2. procurarea uniformelor militare; 3. organizarea gărzii pentru drapelul şcolii; 4. colaborarea cu veteranii din localitate[9].

Primele informaţii referitoare la sărbătorirea zilei de 10 Mai, în judeţul Bacău, datează din anul 1883 când primăria din Caşin invita învăţătorii şi elevii la „tedeumurile organizate de bisericile din comună pentru sărbătoarea proclamării Regatului”. Această activitate se va transforma într-o tradiţie fiind mult mai bine organizată şi diversificată, precum cea din anul 1908: „Primul semnal de începere a serbării s-a dat prin sunetul clopotelor, de la cele trei biserici din sat, când cortegiul format la şcoală, din elevi, primar, consilieri şi mulţi săteni, a plecat la Biserica «Sf. Dimitrie». Aici, preotul a oficiat un serviciu religios foarte frumos şi impunător, şcolarii au executat mai multe cântări, naţionale şi bisericeşti, iar învăţătorul a ţinut o caldă cuvântare despre însemnătatea zilei scoţând în relief cele trei memorabile acte ale istoriei noastre – Dinastia, Independenţa şi Regalitatea. A urmat parada unde elevii, în bună ordine şi cu pas cadenţat, au defilat în sunetul unui marş de dobe, cor şi instrumente muzicale, executat de un gramofon, după care publicul asistent a mers la şcoală unde s-a executat cântarea şi declamarea cu caracter naţional”[10].

În 1901, la Bogdăneşti, „în revărsatul zorilor, trei salve de puşcă au

[7] „Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice”, anul VIII, vol. X, nr. 210, 1 mai 1903, Bucureşti, p. 3350.
[8] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Dofteana*, d. 1/1907, f. 60.
[9] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Răcăciuni*, d. 1/1906, f. 128.
[10] Idem, *fond Şcoala Generală Caşin*, d. 1/1883, f. 15; d. 1/1907, f. 85.

anunţat solemnitatea zilei de 10 Mai după care, la biserică, s-a desfăşurat un Te Deum, anunţat prin alte trei salve de puşcă, şi unde corul şcoalei a executat imnurile *Trăiască Regele* şi *Iată ziua triumfală*, iar învăţătorul N. Matei a ţinut un cuvânt relativ la însemnătatea acestei zile. În acest timp, soldaţii în activitate (rezerviştii şi miliţienii), cu drapelul primăriei, au stat încolonaţi în ograda bisericii. După Te Deum, s-a plecat în procesiune spre primărie unde primarul a ţinut un cuvânt de ocazie. Procesiunea a continuat până la şcoală unde elevii au recitat poezii patriotice şi executat cântece naţionale, solemnitatea terminându-se cu *Hora junilor* jucată de şcolari”[11].

La Tescani, serbările şcolare pregătite de învăţătorul Gh. Costică se desfăşurau, de regulă, în grădina familiei Rosetti-Tescanu iar printre specatorii fideli se aflau personalităţi precum Mihail G. Cantacuzino[12], Constantin M. Cantacuzino[13], Gheorghe Donici[14] şi Maximilian Costin[15]. Festivităţile se încheiau seara când „aveau loc retragerea cu torţe şi focurile de artificii, se dădea drumul cartuşelor de dinamită, numite şi rachete detunătoare, iar piaţa din faţa primăriei era iluminată prin aprinderea de vase unse cu păcură”. De menţionat că, în organizarea acestor solemnităţi se implicau, alături de învăţător, toate autorităţile locale: primarul, preotul, preşedintele băncii populare, dirigintele poştei, agentul sanitar, şeful postului de jandarmi etc.[16].

În oraşul Bacău, reşedinţa judeţului, festivităţile începeau cu un Te Deum, oficiat la Biserica Catedrală „Sf. Nicolae”, şi continuau cu „serbări şcolare, conferinţe patriotice şi excursiuni la câmp” care se desfăşurau, în funcţie de starea vremii, în Grădina Publică, lunca de la Gherăieşti sau Ateneul Cultural. Dacă iniţial deplasarea la Gherăieşti era făcută pe jos, copiii ajungând la destinaţie „obosiţi şi în imposibilitate de a executa

[11] Idem, *fond Şcoala Generală Bogdăneşti*, d. 1/1901, f. 3.

[12] Mihail G. Cantacuzino – ministrul Justiţiei între 1910-1913 şi 1916-1918. A fost căsătorit cu Maria Rosetti-Tescanu (Maruca), fiica lui Dimitrie Rosetti-Tescanu. După moartea soţului, Maruca s-a recăsătorit cu George Enescu.

[13] Constantin M. Cantacuzino a fost unul dintre aviatorii militari români de elită din al Doilea Război Mondial. Este fiul lui Mihail G. Cantacuzino şi al Marucăi Cantacuzino.

[14] Gh. Donici este unul dintre cei mai vrednici şi viteji eroi băcăuani. Participă, ca voluntar, la Războiul de Independenţă, fiind decorat cu „Virtutea Militară”, „Trecerea Dunării”, „Apărătorii Independenţei” şi „Crucea Sf. Gheorghe”. La 67 de ani se înrolează, ca voluntar, în Primul Război Mondial, fiind ucis la Robăneşti, pe 10 noiembrie 1916.

[15] Maximilian Costin, muzicolog şi poet băcăuan. A fost căsătorit cu Elena Rosetti-Tescanu, cealaltă fiică a lui Dimitrie Rosetti-Tescanu.

[16] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Tescani*, d. 1/1900, f. 72-75; 1/1910, f. 46-52; 1/1911, f. 82, 88, 89.

cântecele şi jocurile care formau fondul acestei serbări, din cauza prafului şi a căldurii", începând cu anul 1903, la insistenţele profesorului Lascăr Veniamin, directorul Liceului „Principele Ferdinand" şi coordonatorul acestor activităţi, primăria a asigurat, elevilor, transportul gratuit cu trenul. De asemenea, pentru a contribui la succesul acestor festivităţi, care „aveau ca scop glorificarea faptelor în urma cărora s-a constituit România modernă dar şi infiltrarea unor simţăminte patriotice şi de virtute cetăţenească în inima tinerei generaţiuni şi a populaţiunei româneşti", primăria asigura muzica militară, fonduri pentru premierea câştigătorilor la concursul de oină precum şi menţinerea ordinii prin „sergenţii trimişi să oprească mulţimea de a năvăli peste tribună şi intrarea trăsurilor în câmpul de serbare"[17].

De o atenţie deosebită s-a bucurat 10 Mai 1906, când s-a sărbătorit „jubileul de 40 de ani de fericită domnie a M.S. Regelui Carol I şi a 25-a aniversare a încoronării", remarcându-se, prin rigoarea cu care au pregătit acest eveniment şcolile din Bacău, Moineşti, Tescani, Horgeşti şi Blăgeşti. În oraşul Bacău, festivităţile au început „cu 21 salve de artilerie după care s-a celebrat în toate bisericele şi templele, de orice rit, un Te Deum". Solemnitatea a continuat cu „defilarea din faţa Palatului Administrativ la care au participat veteranii, şcolile, meseriaşii, comunitatea israelită, Regimentul 27 Infanterie şi Regimentul 12 Artilerie". Festivitatea de dimineaţă s-a încheiat cu recepţia de la Prefectura Bacău unde „s-au primit felicitările oficiale, în numele guvernului, din partea corpului consular, consiliului judeţean şi comunal, armatei, justiţiei, corpului didactic, clerului, baroului, corpului medical etc.". După-amiază, în Grădina Grivel, a avut loc o serbare şcolară iar seara, „când tot oraşul era luminat, a avut loc retragerea cu facle, executată de armata cu muzică, care pornind de la Ateneul Cultural a mers în piaţa Palatului Administrativ, unde s-a sunat retragerea, şi apoi la catedrală, pentru rugă, de unde muzica a intrat în grădina publică unde a cântat pâna la ora 11,30 şi unde s-au dat şi focuri de artificii"[18].

Pentru 10 Mai 1898, învăţătorul I. Dimitriu, de la Fundu-Răcăciuni, a compus un imn dedicat regelui Carol I, care a fost publicat în revista „Albina", ajungând, astfel, cunoscut în întreaga ţară: „Mulţi ani glorioşi trăiască/ Regele Carol întâiu,/ Ţara să o fericească/ Şi pre toţi supuşii săi. II. Să-i dea Domnul fericirea/ Şi tot ceea ce doreşte,/ Pentru binele şi înflorirea/ României, ce o iubeşte. III. Vis de aur ce străbunii/ Pentru dânsa au visat,/ De acum vază-l toţi Românii/ Ţara lor fiind Regat. IV. Să trăiască! Să

[17] Idem, *fond Liceul „G. Bacovia" Bacău*, d. 2/1903, f. 40, 47-51.
[18] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 2 Bacău*, d. 1/1905, f. 187.

trăiască!/ Regele Carol întâiu,/ Ţara să o fericească/ Şi pe toţi supuşii săi”[19].

Sărbătorirea Unirii Principatelor Române, înfăptuită la 24 ianuarie 1859, se desfăşura după acelaşi tipar ca şi celebrarea zilei de 10 Mai: un Te Deum oficiat la biserică, o cuvântare de ocazie şi serbarea şcolară.

Solemnităţi dedicate acestui moment hotărâtor din istoria naţională au avut loc în toate şcolile din judeţ, remarcându-se, însă, cele de la Căbeşti, Caşin, Mândrişca şi Bacău. La Căbeşti, pe 24 Ianuarie 1903, pe „lângă producţia şcolară, alcătuită din cântece, poezii şi jocuri populare, s-au ţinut mai multe conferinţe care urmăreau să înalţe moralul şi să influenţeze în bine caracterul participanţilor”: învăţătorul C. Voicu a vorbit „despre alegerea lui Al.I. Cuza, rezultatele unirii şi dorinţa românilor de a fi sub un singur sceptru”; Th. Strat, absolvent al şcolii, a prezentat „personalităţile unirii îndemnând poporul să se deprindă a-şi sărbători zilele naţionale mari”; primarul şi preotul au susţinut „necesitatea unirii între membrii societăţii, a ascultării şi supunerii faţă de legile ţării şi preceptele religioase”[20]. Pe 24 Ianuarie 1915, la Caşin, a avut loc „o serbare şcolară, care a ridicat la puncte culminante măreţia zilei sărbătorite”, iar învăţătorul Gh. Vornicelu, „prin cuvinte bine simţite”, a transmis un mesaj înălţător celor care, peste puţin timp, aveau să desăvârşească, prin luptă, unitatea teritorială a României: „Să plecăm umiliţi genunchii şi să înălţăm rugător sufletul către ceruri ca, în aceste clipe mari şi grele, să binecuvânteze ostenelile celor care azi sunt chemaţi să înfăptuiască unirea cea mare, a fraţilor de acelaşi grai, sub coroana lui Ferdinand I cel Mare, împăratul tuturor românilor”[21]. În oraşul Bacău, aceste serbări au beneficiat şi de sprijinul Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, Secţiunea Bacău. De regulă, în ziua respectivă elevii se adunau la primărie, la statuia lui Mihail Kogălniceanu, de unde „cortegiul şcolar şi naţional, însoţit de muzica militară, pornea spre catedrală pentru Te Deum” iar după-amiaza, în sala Ateneului Cultural, avea loc „serbarea comună a tuturor şcoalelor şi erau audiate conferinţe, cu subiecte naţionale, susţinute de reprezentanţii Ligii Culturale”[22].

Împlinirea unei jumătăţi de secol „de la săvârşirea acestui moment hotărâtor din istoria românilor”, pe 24 Ianuarie 1909, s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea autorităţilor şcolare centrale şi locale. Fără a impune „un anumit model”, Spiru Haret, cu *Circulara* nr. 61.431, din 19

[19] „Albina”, anul I, nr. 36, 7 iunie 1898, p. 1148.
[20] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Căbeşti*, d. 4/1902, f. 37.
[21] Idem, *fond Şcoala Generală Caşin*, d. 1/1914, f. 65, 81.
[22] Idem, *fond Liceul „G. Bacovia” Bacău*, d. 1/1912, f. 279, 426, 441.

septembrie 1908, cerea directorilor de şcoli ca „această serbare să se ţină în mod mai deosebit şi mai folositor pentru deşteptarea simţului patriotic al tuturor participanţilor iar vorbirile să fie substanţiale, puţin declamatorii, şi să se întemeieze pe faptele petrecute în anii aceia întrucât acestea constituie obiectul uneia din cele mai înălţătoare lecţii ce se poate da tinerimii şi poporului întreg”[23]. Într-un raport înaintat revizoratului şcolar, învăţătorul Th. Dragomir, de la Mândrişca, relata: „Unirea Principatelor s-a sărbătorit cu deosebită pompă de şcoalele din Mândrişca şi Valea Seacă, concentrate spre a da un caracter mai impunător şi sărbătoresc, care s-a dovedit a fi un excelent mijloc pentru cultivarea sentimentului patriotic. Şcoalele s-au întâlnit la hotarul dintre cele două localităţi (pârâul Valea Seacă) unde s-a adunat multă lume iar serbarea şcolară prezentată a cuprins coruri patriotice, piesa *Unirea* de Serafim Ionescu, jocuri naţionale şi s-a încheiat în strigătele de «Ura!» şi «Trăiască Unirea!» ale asistenţilor care cântau şi jucau *Hora Unirii*”[24]. În oraşul Bacău, „aniversarea de jumătate de secol a acestui eveniment istoric s-a serbat în mod deosebit”, conform aprecierilor făcute în presa locală de către institutorul C. Nădejde: „24 Ianuarie 1909 s-a serbat frumos. S-a răscolit în cenuşa trecutului şi inimile româneşti au vibrat prelung de un cald şi sincer patriotism. S-a serbat cu pietate memoria oamenilor mari ai vremii, centenarul Unirii fiind apoteoza cea mai sublimă a nepieritoarelor figuri ale lui Al.I. Cuza, C. Negri, M. Kogălniceanu şi Vasile Alecsandri – figuri măreţe care vor creşte cu cât timpul ne va îndepărta de marea lor operă. Educaţia naţională trebuie să ne-o însuşim dacă vrem să nu pierdem ceea ce alţii ne-au lăsat de-a gata ca moştenire”[25].

În proiectarea celebrărilor naţionale, dascălii au apelat, în funcţie de tema abordată, la genurile artistice cu un mare impact educativ precum cântece, poezii, scenete, dansuri populare etc. Documentele păstrate ne dau posibilitatea să cunoaştem cele mai răspândite lucrări corale interpretate cu aceasta ocazie, semnificative pentru mesajul pe care încercau să-l transmită: *Imnul Regal, Deşteaptă-te, române!, Hora de la Plevna, Graiul neamului, Trompetele răsună, Bravi copii ai României, Cântecul gintei latine, Hora Unirii* etc. Aceste lucrări aparţineau unor compozitori renumiţi precum Eduard Hübsch, George Ștefănescu, Gavriil Musicescu, Eduard Wachmann, Filippo Marchetti, D. Chiriac, Gh. Dima şi Al. Flechtenmacher. Poeţii preferaţi au fost

[23] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 19 Bacău*, d. 2/1908, f. 7, 89, 123.
[24] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 13.
[25] C. Nădejde, *24 ianuarie 1909*, în „Revista economică şi culturală”, anul I, nr. 2-3, 1 februarie 1909, Bacău, p. 57-58.

V. Alecsandri, I. Neniţescu, G. Coşbuc şi alţii, perioada fiind dominată de poeziile: *Odă ostaşilor români*, *Voinţa neamului*, *Sergentul*, *Peneş Curcanul*, *Balcanul şi Carpatul*, *Pui de lei* etc. Pe lângă coruri şi recitări, o atenţie deosebită a fost acordată şi teatrului, reprezentat sub forma unor dialoguri, scenete sau piese de teatru, preferaţi fiind V. Alecsandri (*Barbu Lăutaru*, *Cinel-cinel*) şi I. Creangă (*Moş Ion Roată şi Unirea*, *Ion Roată şi Cuza Vodă*). Pentru a diversifica programul serbărilor, s-au folosit şi alte genuri artistice precum dansurile populare, muzica instrumentală şi gimnastica.

2. Serbări prilejuite de momente aniversare – zilele de naştere şi onomastice ale membrilor familiei regale, evenimente istorice şi religioase, comemorarea unor personalităţi istorice

Solemnităţi erau organizate şi cu prilejul unor evenimente din viaţa familiei regale, precum: aniversarea plebiscitului pentru alegerea lui Carol I ca domn al României (8 aprilie 1866), proclamarea României ca regat (14 martie 1881), aniversarea zilelor de naştere şi onomastice (7 aprilie 1839 – regele Carol I, 24 aprilie – regina Elisabeta). S-au remarcat festivităţilor din 7 aprilie 1909, ocazionate de aniversarea a 70 de ani de la naşterea regelui Carol I, care au fost organizate după tiparul unei sărbători naţionale: 1. Te Deum la toate bisericile din oraş; 2. Recepţie la Palatul Administrativ unde s-au primit felicitărilor oficiale; 3. Retragerea cu torţe pe muzica Regimentului 27 Infanterie[26].

Cu Ordinul nr. 16.268, din 31 martie 1918, Ministerul Instrucţiunii hotăra ca pe 8 aprilie „să se organizeze serbări pentru a se aduce la cunoştinţa tuturor locuitorilor săvârşirea măreţului act al Unirii Basarabiei cu România”, festivităţi care urmau a se desfăşura respectând modelul celebrărilor naţionale[27]. Pe baza informaţiilor păstrate ştim că, la data stabilită, asemenea festivităţi au avut loc la Lucăceşti, Berzunţi, Răcăciuni, Drăgeşti, Poiana, Văsieşti şi Horgeşti, acestea devenind o tradiţie, pentru şcoala băcăuană, începând cu 27 martie 1919. La Răcăciuni, elevii îmbrăcaţi în costume naţionale, „în frunte cu drapelul şi muzica militară, au mers la biserică pentru Te Deum iar învăţătorul C. Popescu a vorbit, pe înţelesul tuturor, despre însemnătatea măreţului act al unirii Basarabiei cu patria mamă, după care întreaga asistenţă a defilat pe străzile principale ale comunei”. Festivitatea a continuat la şcoală unde, în faţa unei săli arhipline, a avut loc serbarea şcolară alcătuită „din declamaţiile făcute de şcolari, cântece naţionale şi piesa de teatru intitulată *Viaţa cazonă în 24 de ore* iar, ca încheiere,

[26] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Nr. 19 Bacău*, d. 2/1908, f. 228, 250.
[27] Idem, *fond Şcoala Generală Berbinceni*, d. 1/1917, f. 19.

s-a cântat şi jucat *Hora Unirii*"[28]. La Berzunţi, învăţătorul C. Mihăilescu, în faţa unei „numeroase audienţe mulţumită a petrece momente de bucurie sufletească în serbarea acestui măreţ act naţional", a făcut un istoric al Basarabiei relevând „suferinţele fraţilor basarabeni, timp de 106 ani, dar şi dorinţa acestora de a se dezlipi de mama lor vitregă şi a se uni cu adevărata mamă, România, exprimându-şi speranţa ca şi ceilalţi fraţi să se alipească în curând înfăptuind, astfel, Marea Unire a tuturor românilor"[29].

Prin *Decizia* nr. 22.640, din 24 aprilie 1918, Ministerul Instrucţiunii Publice hotăra ca după terminarea Primului Război Mondial şi încheierea păcii, în fiecare an, şcolarii să-şi aducă prinosul lor de recunoştinţă într-o zi dedicată eroilor „serbând ziua morţilor, în sâmbăta înainte de Duminica Pogorârei Duhului Sfânt (Rusaliile), cu o solemnitate deosebită pentru a-i cinsti pe cei căzuţi pe câmpul de onoare". Fiind încredinţat că numai „acele neamuri care ţin în minte trecutul au viitor", ministrul Simion Mehedinţi considera că cinstirea eroilor trebuia „să fie o zi de sfântă amintire pentru întreaga naţiune iar cimitirele de război să fie loc de pelerinaj pentru tot tineretul"[30]. Prima comemorare a avut loc pe 9 iunie 1918, în cimitirele locale, când „împreună cu războinicii au fost pomeniţi şi toţi cei care au lăsat fapte vrednice în istoria poporului nostru"[31]. Deşi majoritatea şcolilor s-au conformat acestei decizii, în stadiul actual al cercetării, avem informaţii doar pentru cele din Lucăceşti, Blăgeşti şi Bacău. La Lucăceşti, „după serviciul divin, preotul a săvârşit rugăciunea pentru pomenirea morţilor, învăţătorul D. Niţescu a vorbit despre lupta pentru întregirea neamului şi apărarea patriei iar elevii au dat buchete de flori soldaţilor întorşi din război"[32]. La Blăgeşti, şcolarii s-au deplasat la biserică unde preotul Ioachim Filimon, „în faţa poporănilor, a făcut pomenirea eroilor căzuţi pe câmpul de onoare"[33]. În oraşul Bacău, solemnitatea dedicată „Zilei Eroilor" a fost organizată de institutorul Sava Ariton, directorul Şcolii de Băieţi Nr. 2, care „în înţelegere cu ceilalţi directori de şcoli din oraş şi cu părintele protoiereu al judeţului a

[28] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Răcăciuni*, d. 1/1917, f. 103, 104.
[29] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Berzunţi*, d. 1/1917, f. 27.
[30] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 19 Bacău,* d. 1/1917, f. 30, 44.
[31] Până la Primul Război Mondial, românii îşi pomeneau eroii în prima sâmbătă a morţilor din an. În anul 1920, prin Decretul-lege nr. 1963, s-a legiferat comemorarea eroilor României în ziua Înălţării Domnului. Regimul comunist a decis ca „Ziua Eroilor" să fie sărbătorită la data de 9 mai. După evenimentele din decembrie 1989, s-a revenit la vechea tradiţie, „Ziua Eroilor" fiind celebrată, anual, cu ocazia praznicului Înălţării Domnului.
[32] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Nr. 3 Moineşti*, d. 1/1917, f. 81, 84.
[33] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Blăgeşti*, d. 1/1917, f. 37.

pregătit o serbare demnă de memoria eroilor căzuţi pe câmpul de luptă prilej cu care elevii, constituiţi într-o procesiune, au mers la cimitirul oraşului pentru a depune flori la morminte”[34].

Nu putem trece cu vederea serbările organizate pentru celebrarea unor mari personalităţi ale neamului românesc precum cele ocazionate de comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare. Pe lângă solemnităţile organizate, pe 2 iulie 1904, în majoritatea localităţilor din judeţ, pe 4 iulie 1904, a avut loc marea serbare de la Borzeşti despre care Nicolae Iorga scria: „O nemărginită mulţime de ţărani alergase la Borzeşti şi legând cele ce auzeau şi vedeau cu povestirile despre Ştefan, ce trăiesc încă între dânşii, ei îşi dădeau samă de rostul slujbei strălucite, al cuvântărilor, al bubuiturilor de tun şi cântecului muzicii, al prazniculuiîn jurul căruia se strânseră 3.000 de oameni de toate treptele”[35]. La acestă festivitate şi-au adus contribuţia şi peste 500 de şcolari băcăuani, de faţă fiind şi „înalte oficialităţi centrale în frunte cu Spiru Haret, ministrul Instrucţiunii Publice, şi dr. C.I. Istrati, ca reprezentant al Academiei Române”. S-au remarcat, cu acest prilej, batalionul micilor dorobanţi de la Şcoala de Băieţi Nr. 2 din Bacău care „a înlocuit armata, plecată în manevre, defilând în aplauzele miilor de oameni, ce participau la acele serbări comemorative”[36], precum şi elevii din Caşin şi Oneşti care au prezentat piesa *Dumbrava Roşie,* având costumele procurate de la Teatrul Naţional din Iaşi[37].

Şcolile băcăuane au contribuit şi la buna desfăşurare a serbărilor religioase, organizate de autorităţile bisericeşti şi administrative. Majoritatea documentelor fac referire la două asemenea celebrări, şi anume: Boboteaza (Iordanul, Sfinţirea Apei), pe 6 ianuarie, şi Învierea Domnului Iisus Hristos.

3. Serbări inspirate din activitatea şcolară

a. Serbarea de încheiere a anului şcolar. Această festivitate, ca şi serbările naţionale, s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea autorităţilor şcolare şi administrative deoarece, prin solemnitatea ei, „trebuia să facă o impresie cât mai adâncă asupra elevilor şi părinţilor scoţând în relief importanţa şcoalei”. Potrivit *Regulamentului pentru administraţiunea interioară a şcoalelor primare*, anul şcolar se încheia pe 29 iunie „cu

[34] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 19 Bacău,* d. 1/1917, f. 30.
[35] N. Iorga, *Pomenirea lui Ştefan cel Mare*, Suceava, Editura Muşatinii, 2007, p. 17, 65-67.
[36] Gr. Grigorovici, *Bacăul din trecut şi de azi,* Bacău, 1933, p. 80. În 1905, Mihail Vlădescu, ministrul Instrucţiunii Publice, a participat la Congresul băncilor populare, desfăşurat la Bacău, şi impresionat de prestaţia acestor şcolari „a dat ordin ca astfel de batalioane ale micilor dorobanţi să se înfiinţeze în toate şcolile din ţară”.
[37] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Caşin*, d. 1/1904, f. 80-82.

solemnitatea împărţirii premiilor" după următorul program: 1. Intonarea *Imnului Regal*; 2. Dare de seamă „asupra situaţiunei definitive a şcolarilor"; 3. Răspunsul autorităţii prezente; 4. Împărţirea premiilor şi a certificatelor de absolvire; 5. O scurtă „producţie şcolară constând din cântări, recitări, exerciţii de ordine şi jocuri"[38]. Pentru a fi eficiente, serbările trebuiau să dureze cel mult două ore şi jumătate iar discursul nu trebuia să depăşească 45 de minute. Drept urmare, ministerul recomanda renunţarea la „caracterul administrativ în care un dascăl ţine o disertaţie, plină de emoţie, iar directorul citeşte mai multe date statistice" punând accent, însă, pe expoziţia anuală de desene şi caligrafie, pe realizările muzicale, literare şi sportive care „dau putinţă elevilor, corpului didactic şi părinţilor să vadă şi să judece progresele intelectuale şi artistice săvârşite sporind, totodată, încrederea şi răspunderea fiecăruia faţă de sine, întărind sentimentul recunoştinţei elevilor faţă de dascăli, stabilind o mai strânsă legătură a familiei cu şcoala"[39].

Analizând documentele păstrate, constatăm că serbările de sfârşit de an şcolar, în judeţul Bacău, au reprezentat adevărate sărbători, pentru elevi, dascăli şi părinţi, care au contribuit la conştientizarea rolului pe care şcoală îl avea în asigurarea fundamentului societăţii româneşti moderne.

În oraşul Bacău, locaţia acestor festivităţi a oscilat între Primărie, Palatul Administrativ, Ateneul Cultural, Grădina Publică şi Liceul „Principele Ferdinand" (sala de gimnastică). Astfel, conform *Programei pentru distribuirea premiilor şcoalelor secundare şi primare de ambele sexe, din Bacău, la finele anului şcolar 1896-1897*, solemnitatea s-a desfăşurat în sala Curţii cu Juraţi din Palatul Administrativ, pe 29 iunie 1897, „membrii corpului profesoral şi celelalte autorităţi ocupând locuri pe estradă, elevele în interiorul salei iar elevii în dreapta şi stânga peristilului, partea din mijloc a sălii fiind rezervată publicului asistent". După prezentarea situaţiei şcolare şi mesajul autorităţii locale a urmat „chemarea premianţilor iar încoronarea premianţilor I a fost salutată de muzica militară". Programul serbării, la care au participat „autorităţile, părinţii elevilor şi publicul doritor de progresul instrucţiunei", a fost conceput de G.G. Costinescu, prefectul judeţului, L. Sachelarie, primarul oraşului, şi delegaţii şcolilor – N. Corivan, directorul Gimnaziului de Băieţi, şi N. Bibiri, directorul Şcolii de Băieţi Nr. 1[40].

La Răcăciuni, „în faţa unui public numeros, se intonau imnuri

[38] „Buletinul Oficial…", anul IX, vol. XI, nr. 228, 15 mai 1904, p. 4291, 4336.
[39] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Liceul „G. Bacovia" Bacău*, d. 1/1908, f. 64.
[40] Idem, d. 1/1872, f. 104, 125, 159; d. 2/1896, f. 59.

naţionale, învăţătorii ţineau discursuri relative la instrucţiune iar cei mai deosebiţi elevi erau premiaţi şi încoronaţi cu lauri de flori; apoi, participanţii la serbare, însoţiţi de muzică, parcurgeau uliţa principală din comună iar elevii merituoşi purtau coroanele pe cap şi premiile în mână”[41].

În localitatea Domniţa Maria (actualele cartiere Orizont şi Tic-Tac din oraşul Bacău), această solemnitate se desfăşura la nivelul cercului cultural care reunea şcolile din Luizi-Călugăra, Călugăra, Mărgineni, Luncani, Săuceşti, Holt, Ruşi şi Domniţa Maria. Astfel, încheiere anului şcolar 1901-1902 s-a desfăşurat, în prezenţa revizorului şcolar Ioan Grigoriu, după următorul program: Partea I-a – 1. Imnuri naţionale susţinute de elevii şcolii din localitate; 2. Cuvântarea festivă ţinută de Eugen Tisescu, delegatul învăţătorilor; 3. Răspunsul autorităţii şcolare; 4. Fotografierea participanţilor; 5. Împărţirea premiilor şi înmânarea certificatelor de absolvire; Partea a II-a – Vizitarea localităţii, respectiv „grădina şi plantaţiunile şcoalei, Fabrica de Hârtie «Letea» şi grădina domnului Radu Porumbaru”; Partea a III-a – 1. Serbarea şcolară organizată de toate şcolile participante; 2. Conferinţe susţinute de învăţătorii N. Nedelcu (*Muncă şi economie*) şi Maria Mancaş (*Educaţia şi instrucţia sătencei*); 3. Cântece „reproduse de gramofon şi diferite proiecţii cu lanterna magică”[42]. De menţionat, preocupările învăţătorului Eugen Tisescu, preşedintele cercului cultural, pentru asigurarea premiilor necesare elevilor şi care au fost popularizate, în toată ţară, prin intermediul revistei „Albina”. Acesta propunea înlocuirea „cărţilor nefolositoare cu tablouri care să-i reprezinte pe voievozii români din următoarele motive: 1. casele vor fi împodobite cu figuri măreţe din istoria neamului; 2. simţământul naţional se trezeşte căci, prin observarea tabloului, părintele narează copilului toate faptele ce se raportează la acel voievod; 3. chiar şi neştiutorii de carte vor încerca să povestească bucăţi din viaţa voievozilor a căror tablou îl au sub ochi”[43].

Discursurile ţinute de dascăli, cu acest prilej, reprezintă adevărate pledoarii referitoare la importanţa şcolii pentru evoluţia comunităţii locale şi a societăţii româneşti, în general. Învăţătorul N. Verdeş, de la Dofteana,

[41] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Răcăciuni*, d. 1/1879, f. 89; 1/1894, f. 46.
[42] Idem, *fond Şcoala Generală Buhoci*, d. 1/1901, f. 106, 107.
[43] Eugen Tisescu, *Pentru premii*, în „Albina”, anul I, nr. 37, 14 iunie 1898, p. 1177-1178. În anul 1901, învăţătorul împărţise, ca premii, mai multe tablouri „Cuza Voda” pe care „părinţii le-au aşezat la locul de onoare – lângă icoane, iar sărbătorile, când se duc unii la alţii, privesc tabloul cu nesaţ, îl observă în toate amănunţimile şi se întrec în a povesti faptele mari şi glorioase ale domnitorului aşa că, pe nesimţite, se cultivă ei, cultivă pe copiii lor şi simţământul patriotic prinde rădăcini”.

vorbind, cu mult profesionalism, despre progresul făcut de şcoala românească care transformase elevul într-un element activ în procesul de predare-învăţare („copilul spune lecţia cu cuvintele lui, se exprimă uşor şi clar fiind înţeles de toţi"), considera această festivitate ca „o toamnă a elevilor când fiecare îşi vede rodul muncii depuse în cursul unui an la şcoală, acest locaş sfânt care trebuie cinstit, de fiecare, căci menirea şcolii este salvarea ţării"[44]. M. Balaban, de la Valea Seacă, insista asupra rolului şcolii „în formarea viitoarelor generaţii de săteni care trebuiau să fie buni capi de familie, buni cetăţeni, harnici plugari şi buni patrioţi"[45]. Directorul Gimnaziului de Băieţi din Bacău, profesorul N. Corivan, în discursurile sale se adresa deopotrivă elevilor premianţi, care erau sfătuiţi să continue „cu acelaşi zel întrucât tezaurul instrucţiunei este imens", precum şi celor care nu performaseră suficient, şi erau îndemnaţi să-şi „îndoiască silinţele spre a deveni demni de sacrificiile şi străduinţele învăţătorilor", dar şi dascălilor care „lucrând neobosiţi, cu bună conduită şi aplicaţiune la studiu", îşi vedeau munca răsplătită şi se bucurau de „progresele şcolarilor lor"[46].

b. Serbarea „Sădirea Pomilor". Având un potenţial instructiv-educativ deosebit, această serbare a constituit un mijloc eficient de educare patriotică, de aplicare a cunoştinţelor însuşite în şcoală, de asigurare a materialului necesar la orele de lucru manual, dar şi de orientare a elevilor spre şcolile de agricultură.

Instituită de Spiru Haret, prin *Deciziunea* nr. 7.730, din 8 februarie 1902, serbarea „Sădirea Pomilor"[47] se desfăşura anual, în luna martie, şi avea un dublu scop: stimularea „gustului şi dragostei pentru sădirea pomilor, la generaţia tânără, şi cointeresarea sătenilor la cultura acestora". Cu acest prilej, în prezenţa autorităţii comunale şi a sătenilor, elevii plantau de-a lungul şoselelor şi pe locurile libere, aparţinând comunei, şcolii sau bisericii, „atâţia pomi câte grupe, de câte 8 şcolari, se puteau forma cu elevii din ultimele două clase". Pentru a-i da importanţa cuvenită, ministerul a decis ca respectiva activitate să beneficieze de un ceremonial aparte la care se va renunţa, pe parcursul anilor, întrucât „această ceremonie exagerată nu era în obiceiurile sătenilor". Pentru a stimula interesul elevilor şi cadrelor didactice, „se instituiau şi 5 premii băneşti, a 50 de lei fiecare, pentru acele

[44] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Dofteana*, d. 1/1902, f. 91, 127.
[45] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Valea Seacă*, 1/1900, f. 58, 132-135; 1/1901, f. 41.
[46] Idem, *fond Liceul „G. Bacovia" Bacău*, d. 1/1872, f. 104, 125, 159.
[47] Manifestarea a dăinuit până în zilele noastre fiind cunoscută şi sub alte denumiri precum „Ziua Pomilor", „Luna Pădurii", „Luna Plantării Arborilor".

şcoale care vor dovedi că au sădit cel mai mare număr de pomi şi aveau pepiniera cea mai mare, mai bine îngrijită şi mai bogată în pomi fructiferi altoiţi". Conform *Regulamentului* serbării, asigurarea puieţilor se realiza prin donaţii, în primii cinci ani, şi din „pepiniera de pomi înfiinţată pe lângă orice şcoală cu pământ pentru grădină", începând cu al şaselea an[48].

Pe baza documentelor păstrate, prezentăm câteva rezultate ale acestor serbări obţinute de şcolile din: Blăgeşti – 59 pomi (1902)[49], Lucăceşti – 103 pomi (1902-1904)[50], Bijghir – 123 pomi (1902-1904)[51], Tescani – 78 pomi (1903-1904)[52], Grigoreni – 72 pomi (1903-1904)[53], Letea – 189 pomi (1902-1906)[54]. De menţionat că, pe lângă contribuţia avută la dezvoltarea pomiculturii româneşti, aceste activităţi educative au stimulat viaţa economică a comunităţilor locale, în aşa măsură, că „n-au rămas colţuri în grădini şi râpi pe care sătenii să nu le planteze cu pomi"[55]. Programele artistice, pregătite cu acest prilej, cuprindeau cuvântări, poezii şi cântece adecvate între care şi *Imnul sădirii pomilor*: „I. În pământul ţării noastre/ Hai copii, azi să sădim/ Pomi frumoşi ce vor da roade/ În curând cum noi dorim. II. Trăiască scumpa noastră ţară/ Trăiască patria română/ Noroc şi roadă îmbelşugată/ O, Doamne, dă cu a ta mână"[56].

c. Serbări organizate cu prilejul cercurilor culturale. Un impact puternic asupra comunităţilor locale au avut serbările prezentate în cadrul şedinţelor publice ale cercurilor culturale care, de regulă, prin conţinutul lor completau conferinţele prezentate de învăţători. Într-un raport înaintat revizoratului şcolar, în anul 1904, învăţătorul I. Dimitriu, de la Dămieneşti, menţiona: „Am dovedit, cu ocazia cercurilor culturale, modul de organizare a unei serbări şcolare, cu totul superior, şi faptul că am o mică pepinieră de unde pot să-mi recrutez elementele iar mica trupă, formată din şcolari, este gata întotdeauna, cu bucăţi alese şi instructive, a se prezenta la orice

[48] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Bogdana*, d. 1/1907, f. 39-40. În ziua stabilită, elevii plecau cântând spre locul plantării „ducând pomi, instrumente de săpat, pari pentru sprijinirea puieţilor, gunoi şi cele necesare împrejmuirii". După explicaţiile date de învăţător, privind sădirea şi îngrijirea unui pom, urma plantarea propriu-zisă efectuată de elevii mai mari. În acest timp, elevii mici interpretau diverse cântece învăţate la şcoală.
[49] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Blăgeşti*, d. 1/1903, f. 19.
[50] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 3 Moineşti*, d. 2/1902, f. 136-137.
[51] Idem, *fond Şcoala Generală Bijghir*, d. 1/1901, f. 172-173.
[52] Idem, *fond Şcoala Generală Tescani*, d. 1/1903, f. 88.
[53] Idem, *fond Şcoala Generală Grigoreni*, d. 36/1904, f. 104.
[54] Idem, *fond Şcoala Generală Letea Veche*, d. 1/1905, f. 62, 162.
[55] Idem, *fond Şcoala Generală Borşani*, d. 1/1912, f. 57, 86; d. 1/1913, f. 31.
[56] Idem, *fond Şcoala Generală Horgeşti*, d. 1/1901, f. 73.

ocazie”[57]. Referindu-se la activitatea cercului cultural desfăşurat la Mândrişca, pe 15 februarie 1909, la care a participat şi dr. A. Iliescu, reprezentantul Casei Şcoalelor, revizorul şcolar I.I. Teodoru menţiona: „Succesul şedinţei publice a fost relevat de admirabilele coruri şi piese teatrale jucate de elevi şi adulţi, sub conducerea învăţătorului Th. Dragomir, la care au asistat mulţi săteni convingându-mă cât de covârşitor e rolul dascălului conştient de marea şi sublima lui chemare”[58]. Activitatea Cercului Cultural „Al.I. Cuza” desfăşurată la Negoieşti, pe 5 decembrie 1910, la care a fost prezent şi I. Ciocârlan, conferenţiar al Casei Şcoalelor, s-a bucurat de aprecieri deosebite din partea revizorului şcolar N. Pâslaru care menţiona: „Şedinţa publică a avut loc în casele săteanului N. Ivan unde era adunat poporul. Învăţătorul Ioan Susanu, din localitate, după ce a dezvoltat conferinţa *Iubirea de ţară* a jucat cu elevii piesa de teatru *Minciuna*, aceştia fiind serios preparaţi a executa bine rolurile lor. Sătenii au urmărit, cu mult interes şi plăcere, asemenea ocaziuni plăcute şi în cursul anului. Domnul învăţător trebuie să continue pe această cale şi va culege, imediat, roade bune văzând că sătenii prind dragoste şi încredere în şcoală”[59]. De asemenea, merită menţionate programele artistice pregătite de învăţătoarea Libertatea Vaian[60], de la Gura Slănic, care impresionau prin diversitatea genurilor abordate, adecvate publicului participant şi temelor dezbătute[61], dar şi strădaniile învăţătorului C. Bobârnac, de la Răcăciuni, care-i mobiliza pe săteni prin „publicaţiuni”, precum: „Aduc la cunoştinţa locuitorilor că va avea loc o mare sărbătoare populară la şcoală, pe 10 octombrie 1903, cu ocazia ţinerii cercului cultural când şcolarii vor prezenta cântări, recitări de poezii şi anecdote. Serbarea va fi frumoasă şi folositoare fiecărui om ce doreşte a fi cinstit, deştept, harnic, avut şi sănătos”[62].

d. Serbări în scop caritabil. Aceste activităţi cultural-educative aveau ca scop strângerea de fonduri necesare pentru: înfiinţarea şi funcţionarea cantinelor şcolare; ajutorarea copiilor săraci cu manuale, rechizite şcolare, îmbrăcăminte şi încălţăminte; sprijinirea victimelor de război şi a familiilor

[57] Idem, *fond Şcoala Generală Dămieneşti*, d. 1/1903, f. 44-45.
[58] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 15.
[59] Idem, *fond Şcoala Generală Negoieşti*, d. 2/1908, f. 9.
[60] Învăţătoarea Libertatea Vaian (născută Bruteanu, la Moineşti) s-a remarcat şi ca prozatoare prin lucrările: *Cronici feminine* (1905), *La noi în sat* (1916), *Ce mai învăţăm la şcoală?* (1924), *Din lumea celor mici* (1933), *Răducu şi Nuşa la ţară* (1933) publicate sub pseudonimul Laura Vampa. A fost căsătorită cu ziaristul şi scriitorul băcăuan Eugen Vaian.
[61] Arhivele Naţionale Bacău, *fond Şcoala Generală Tg. Trotuş*, d. 1/1914, f. 174.
[62] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Răcăciuni*, d. 1/1903, f. 45.

celor mobilizaţi (al Doilea Război Balcanic, Primul Război Mondial); repararea şcolilor şi procurarea de materiale necesare unităţilor de învăţământ (bănci, table, dulapuri, aparate de proiecţie, gramofoane, instrumente muzicale etc.); înfiinţarea de biblioteci şcolare şi populare; înfiinţarea de ateliere şcolare; organizarea de excursii şcolare; ridicarea unor monumente istorice etc. S-au remarcat, în acest sens, şcolile din Bacău, Caşin, Berbinceni, Dămieneşti, Tescani, Mărgineni, Horgeşti, Tg. Trotuş, Moineşti, Cleja, Răcăciuni, Blăgeşti, Dofteana, Văsieşti, Valea Seacă, Valea Rea, Recea, Buhoci, Scorţeni, Filipeni şi Orbeni. Astfel, în 1901, la recomandarea ministerului de a se înfiinţa „mici ateliere de meserii în funcţie de împrejurările locale", revizoratul şcolar a decis crearea de ateliere de nuielărie, pe lângă unele şcoli rurale, cu „fondurile strânse prin organizarea de serbări, baluri şi liste de subscripţie", beneficiul realizat la Moineşti în urma serbărilor, din 12 mai şi 7 iunie 1901, fiind de 380 de lei[63]. Într-un chestionar din 1908, Sava Ariton, directorul Şcolii de Băieţi Nr. 2 din Bacău, menţiona: „S-au dat mai multe serbări în folosul Societăţii de Ajutor «Sprijinul», înfiinţată de elevii şcoalei, cu scopul de a distribui haine la copiii săraci, rezultatul lor material fiind de 630 lei"[64]. De asemenea, elevii Liceului „Principele Ferdinand" din Bacău, pregătiţi de profesorul C. Codreanu, au susţinut două spectacole „în folosul familiilor mobilizaţilor, a celor întorşi din războiul balcanic şi a rezerviştilor din Regimentul 27 Infanterie", în august 1913, beneficiul realizat fiind de 256 lei[65].

Documentele existente menţionează şi alte serbări prilejuite de evenimente şcolare, precum: aniversarea înfiinţării şcolilor, premierea câştigătorilor la concursurile organizate de Liga Culturală Bacău, concursul anual de muzică corală pentru şcolile secundare, împărţirea beneficiului obţinut în grădina şcolară, omagierea unor cadre didactice etc.

Activitatea de îndrumare şi control

Succesul serbărilor şcolare era asigurat, în primul rând, de existenţa corului. De aceea, pentru a veni în sprijinul cadrelor didactice, pe 11 februarie 1887, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice cerea „înfiinţarea unei clase de ansamblu coral precum şi îmbunătăţirea predării muzicii în şcoalele secundare"[66]. De asemenea, prin *Deciziunea* nr. 45.516/ianuarie

[63] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Moineşti*, d. 1/1900, f. 150-197.
[64] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 19 Bacău*, d. 2/1908, f. 44-48, 69-73.
[65] Idem, *fond Liceul „G. Bacovia" Bacău*, d. 1/1912, f. 566.
[66] Idem, d. 1/1886, f. 40.

1902, ministerul hotăra „practicarea cântatului în şcoala primară pe o scară cât mai întinsă", învăţătorii având obligaţia să înfiinţeze „coruri şcolare precum şi coruri cu toţi învăţătorii aceluiaşi cerc cultural urmărindu-se, pe cât posibil, uniformizarea cântecelor în toate şcoalele astfel că, la un moment dat, elevii de la mai multe şcoale să poată executa aceleaşi cântece, pe una sau două voci, tratate după auz dar corect, curat şi fără strigare"[67]. În sprijinul acestui proiect didactic venea şi programa şcolilor primare care stabilea ca „în fiecare clasă să se predea cel puţin 10 cântece, din lucrarea *Cântece şi coruri şcolare* de D. Chiriac, N. Saxu şi N. Bănulescu, dascălii având obligaţia să afişeze, în clasă, „o listă în care să treacă cântecele pe măsură ce le învaţă cu elevii"[68].

Problema „uniformizării cânturilor la şcoalele rurale" a fost reluată în anul 1911 când revizoratul şcolar solicita învăţătorilor, „care posedă bine muzica, să exerciteze, la cercurile culturale, bucăţile care se vor alege de o comisiune, numită pentru acest scop, iar apoi aceştia să exerciteze cu elevii pentru ca, astfel, fiecare şcoală să aibă cor pe mai multe voci, bine armonizat, iar cu ocazia diferitelor festivităţi şcoalele din apropiere vor putea forma un cor comun"[69]. Comisia formată din învăţătorii I. Dimitriu (Valea Arinilor), N. Verdeş (Dofteana) şi I. Chiriac (Comăneşti), în urma „consfătuirii avute, pe 12 februarie 1912, a stabilit 15 cântece, frumoase şi uşoare pentru a fi cântate, după acelaşi autor, în toate şcoalele rurale": Th. Stupcanu – *Trăiască Regele, Deşteaptă-te, române !, Hora Unirii, Imnul sădirii pomilor, Ca o zi de primăvară*, *Doina lui Raţiu, Mama lui Ştefan cel Mare, Românaşul*; D. Chiriac – *Pe-al nostru steag, Plugar şi ostaş, Sună buciumul, Hai la vale*; I. Mihăilescu – *Moara;* din manualul *Ostaşul – Viitorul ţării*; *Brâul* – melodie populară[70].

Această activitate era permanent monitorizată de Ministerul Instrucţiunii Publice, Casa Şcoalelor şi Revizoratul Şcolar Bacău, diriginţii şcolilor rurale având obligaţia să raporteze, periodic, situaţia corului din localitate – felul (şcolar, bisericesc, sătesc), pe câte voci, numărul coriştilor etc. Sintetizând informările trimise, constatăm că în majoritatea localităţilor corul şcolii era în acelaşi timp şi corul bisericii, numărul coriştilor varia, în funcţie de efectivul şcolii, între 16 şi 52 de elevi, iar cântecele interpretate erau pe 1-4 voci, în funcţie de aptitudinile muzicale ale dascălului. Coruri

[67] Idem, *fond Şcoala Generală Coţofăneşti*, d. 1/1901, f. 54.
[68] Idem, d. 1/1910, f. 29.
[69] Idem, *fond Şcoala Generală Tg. Trotuş*, d. 1/1912, f. 172.
[70] Idem, *fond Şcoala Generală Valea Arinilor*, d. 1/1912, f. 6-16.

existau şi la şcolile din oraşul Bacău, remarcându-se cel de la Liceul „Principele Ferdinand", condus de maestru de muzică C.M. Borş, care în 1905 număra 84 de membri (21 soprani, 21 altişti, 22 tenori şi 20 başi)[71]. De asemenea, au existat şi coruri bisericeşti ale şcolarilor precum cel înfiinţat de învăţătorul C. Petrov, în 1906, pentru Biserica „Buna Vestire", cu elevele Şcolii de Fete Nr. 2, care „cânta pe la toate bisericile din oraş afară de Catedrală «Sf. Nicolae», unde era cor de băieţi"[72].

Pe lângă înfiinţarea şi pregătirea corurilor şcolare, dascălii băcăuani au fost preocupaţi, permanent, şi de înfiinţarea unui cor al învăţătorilor. Astfel, în 1903, învăţătorul I. Dimitriu, de la Dămieneşti, propunea „organizarea unui mic cor compus din învăţători şi şcolari mai destoinici, la nivelul cercului cultural, în vederea unor eventuale serbări ce se vor da la reşedinţa judeţului"[73]. În sprijinul acestei idei a venit şi Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice care, în acelaşi an, a decis ca la cursurile de perfecţionare desfăşurate, anual, la Câmpulung să se predea, în afara lucrului manual, şi muzică corală pentru ca „cei care au urmat asemenea cursuri să poată fi de ajutor în formarea unui cor al corpului didactic primar"[74]. Drept urmare, pe 3 noiembrie 1904, revizoratul şcolar cerea acestor învăţători „să copieze şi să centigrafieze cântecele exercitate ce se vor deprinde la întrunirile cercurilor culturale, pentru ca fiecare cerc cultural să aibă corul său, iar la conferinţele generale aceste coruri parţiale să se reunească sub conducerea unui învăţător sau a unui maestru special care va uniformiza şi modela cântecele deprinse"[75]. În stadiul actual al cercetării, ştim că s-au pus bazele „unei societăţi corale învăţătoreşti" la Comăneşti, pe 20 iunie 1913, care reunea învăţătorii din zonă[76].

Pregătirea dascălilor pentru organizarea serbărilor şcolare s-a realizat cu ocazia conferinţelor didactice precum şi în cadrul cercurilor culturale. Astfel, la conferinţa specială, din 6-7 ianuarie 1889, s-a discutat tema *Serbările şcolare, mijloc de acreditare a valorii şcoalei în ochii sătenilor*, când s-a realizat şi un „plan-model de serbare şcolară"[77]. De asemenea, în anul şcolar 1905-1906, cercurile culturale au dezbătut problema privitoare la „necesitatea instructivă şi educativă a teatrului şcolar pentru copii şi părinţi"[78]. Cu acelaşi

[71] Idem, *fond Liceul „G. Bacovia" Bacău*, d. 5/1904, f. 243-244.
[72] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 2 Bacău*, d. 2/1913, f. 99.
[73] Idem, *fond Şcoala Generală Dămieneşti*, d. 1/1903, f. 42, 60, 62, 110.
[74] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 8.
[75] Idem, *fond Şcoala Generală Borşani*, d. 1/1904, f. 13.
[76] Idem, *fond Şcoala Generală Tg. Trotuş*, d. 1/1913, f. 76.
[77] Idem, *fond Şcoala Generală Băseşti*, d. 1/1883, f. 65, 66.
[78] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 1 Berzunţi*, d. 3/1905, f. 4, 26.

scop, revizoratul şcolar a organizat şi cursuri de perfecţionare cu participarea unor specialişti, recunoscuţi în domeniu, precum I. Popescu Pasărea „care a venit în Bacău, pe 13 şi 14 decembrie 1910, pentru a-i pregăti pe învăţătorii cu aptitudini muzicale, convocaţi în sala Ateneului Cultural”[79].

Nu putem trece cu vedere eforturile făcute de unii învăţători, sprijiniţi de revizoratul şcolar, pentru păstrarea tradiţiilor autohtone şi educaţia muzicală a comunităţilor băcăuane. Astfel, în 1895, la propunerea învăţătorului Eugen Tisescu, de la Odobeşti, învăţătorii din zonă au pus bazele „unei societăţi pentru înfiinţarea de concerte populare executate de şcolari şi învăţători, în toate comunele din plasă, cu scop de a deprinde pe sătean să păşească cu drag pragul şcoalei şi a-l prepara pentru conferinţe referitoare la tot ce i-ar fi folositor în viaţa de toate zilele”[80]. În 1903, învăţătorul V. Cosmescu, de la Berbinceni, „a înfiinţat o orchestră compusă din elevii şcoalei” care dispunea, la început, doar de câteva viori, la care s-au adăugat, pe parcurs, „şi alte instrumente după resursele disponibile”[81]. Pe 8 decembrie 1913, s-a înfiinţat Societatea Filarmonică din Bacău, formată „din învăţătorii din apropierea oraşului”[82] iar, în 1916, revizoratul şcolar solicita directorilor „să înainteze un tablou de toţi învăţătorii care pot cânta, cu vioara ori alt instrument, în vederea înfiinţării unei societăţi muzicale populare”[83]. În cadrul Societăţii de Lectură a Elevilor care funcţiona la Liceul „Principele Ferdinand” din Bacău, din anul 1901, s-au pus bazele „unui cor şi a unei orchestre cu elevii care aveau cunoştinţe de muzică”[84].

Implicarea dascălilor în această activitate era permanent verificată de autorităţile şcolare locale şi centrale, realitate consemnată în procesele-verbale încheiate cu ocazia inspecţiilor şcolare: „Dnul Gh. Toderiţă a format un bun cor cu elevii, pe 2 voci, executând destul de bine cântece patriotice din cele mai alese” (Buhoci, 11 septembrie 1902, revizor şcolar I. Grigoriu)[85]; „Mărturisesc că s-a ajuns la un cor care mulţumeşte urechea şi înalţă inima. N-am cuvinte a mulţumi dlor învăţători Verdeş şi Negruţ care se ocupă cu atâta devotament de şcoală” (Dofteana, 9 februarie 1912, revizor şcolar I.

[79] Idem, *fond Şcoala Generală Valea Arinilor*, d. 1/1910, f. 43. I. Popescu Pasărea, compozitor şi pedagog, răspundea de corurile săteşti din partea Casei Şcoalelor.
[80] Idem, *fond Şcoala Generală Berbinc*eni, d. 1/1894, f. 21.
[81] Idem, d. 1/1902, f. 128, 141.
[82] Idem, *fond Şcoala Generală Podiş*, d. 1/1913, f. 28.
[83] Idem, *fond Şcoala Generală Bogdana*, d. 1/1915, f. 35.
[84] Idem, *fond Liceul „G. Bacovia” Bacău*, d. 1/1907, f. 55.
[85] Idem, *fond Şcoala Generală Buhoci*, d. 1/1893, f. 22, 38.

Grigoriu)[86]; „Am vizitat şcoala din Mândrişca şi am ascultat corul dlui învăţător Th. Dragomir. Am constatat, cu deosebită satisfacţie, că învăţătorul dă o deosebită atenţie muzicii în şcoala primară. Cântă bucăţi corale, şcolare şi populare, pe 3 şi 4 voci. Alegerea vocilor, clasarea lor, instruirea şi mai cu seamă nuanţarea, care nu lasă nimic de dorit, dovedesc că învăţătorul este un bun maestru de cor" (Mândrişca, 28 iunie 1908, inspector şcolar I. Popescu Pasărea)[87]. Întrucât organizarea unei serbări şcolare presupunea respectarea unor cerinţe didactice care să contribuie la formarea şi dezvoltarea personalităţii elevului, procesele-verbale încheiate consemnează şi o serie de referiri care vizau: responsabilizarea şi implicarea elevilor în pregătirea serbării; existenţa unei viziuni clare asupra temei abordate, care trebuia să transmită un mesaj precis către spectator; nota de originalitate a fiecărui program; implicarea autorităţilor locale etc.

Concluzie

Considerând că „cea dintâi datorie a şcolii este de a forma buni cetăţeni şi cea dintâi condiţie pentru a fi cineva bun cetăţean este de a-ţi iubi ţara", Spiru Haret a transformat serbarea şcolară într-o modalitate eficientă de formare şi educare a copiilor dar şi de ridicare moral-civică a comunităţilor locale.

Convinşi de justeţea acestui demers educaţional, dascălii băcăuani s-au implicat, cu seriozitate, responsabilitate şi dăruire, în proiectarea unor programe artistice accesibile şi plăcute, elevilor şi spectatorilor, apelând, în funcţie de tema abordată, la genurile artistice cu un mare impact educativ – cântece, poezii si texte literare despre patrie, şcoală, copilărie, oameni şi activităţile lor, dansuri populare, întreceri sportive etc.

Chiar dacă, în prezent, interesul pentru asemenea activităţi educative s-a diminuat, în favoarea altor preocupări şi modalităţi de distracţie (televizor, internet, jocuri pe calculator, site-uri de socializare, activităţi în cluburi etc.), considerăm că valoarea educativă a serbărilor şcolare ar trebui reconsiderată prin organizarea de programe artistice, diversificate şi atractive, care să placă şi să mobilizeze atât elevii, cât şi comunităţile locale.

[86] Idem, *fond Şcoala Generală Dofteana*, d. 3/1894, f. 42.

[87] Idem, *fond Şcoala Generală Nr. 2 Valea Seacă*, d. 2/1903, f. 14.

UN „MONUMENT UITAT" – ŞCOALA TIP „SPIRU HARET" (SECOLUL AL XIX-LEA), SAT BERBINCENI, COMUNA SECUIENI, JUDEŢUL BACĂU

Dimitrie-Ovidiu Boldur

A „forgotten monument" – „Spiru Haret" type school (the 19th century), from Berbinceni village, Secuieni commune, Bacau county

Abstract

The building, built at the end of the 19th century is part of a complex comprised of the school building and the so-called „Teacher's House". The school is of „Spiru Haret" type, with two classrooms (located on one side and the other of a central hall) and a teachers' lounge (in the extension of the hall).

At present it is in a pre-collapse state, the building has not been functional since 2000.

Keywords: *Berbinceni; „Spiru Haret" type school; complex; pre-collapse; non-functional*

Cuvinte-cheie: *Berbinceni; şcoală tip „Spiru Haret"; ansamblu; precolaps; nefuncţională*

La Berbinceni-Secuieni, între anii 1897-1899[1], s-a construit o clădire cu destinație școlară, pe fondul reformelor promovate, în primul mandat, de ministrul instrucțiunii publice din Regatul României, Spiru Haret. Școala de tip „Spiru Haret" s-a ridicat după modelul *Casei Şcoalelor*[2], având un plan dreptunghiular, cu două săli de clasă și cancelarie (în prelungirea holului).

---

[1] În *Monografia Şcoalei din Berbinceni-Secuieni, judeţul Bacău*, învățătorul Gh. Banu precizează: „*În anul 1897, comuna cumpără dela Cassa Rurală ½ ha teren pe care se începe construirea localului propriu* (până în anul finalizării lucrărilor de construire, cursurile s-au ținut într-o casă din sat – s. n.). […] *Localul a fost finalizat în anul 1899, pe un teren jos și inundabil. Terenul nu a fost o alegere fericită*" (SJAN Bacău, *Fond Școala Generală Berbinceni, comuna Secuieni*, Dosar nr. 1/1935-1936, f. 147 r.).

[2] În aceeași *Monografie* se menționează: „*Localul este construit de comună, din fondurile disponibile pentru acest scop și din împrumutul ce l-a făcut la Cassa Şcoalelor. A contribuit comuna, județul și statul*" (*Monografia Şcoalei din Berbinceni-Secuieni, judeţul Bacău*).

Școala de la Berbinceni (fațada principală)

Soclul imobilului este din piatră, iar pereții sunt din cărămidă. Acoperișul este din șarpantă din lemn, iar învelitoarea din tablă lisă. La intrare a avut trepte cu mici balustrade din cărămidă, care, parțial, au dispărut în timp.

Prezintă arce și pervazuri din cărămidă la ferestrele cu tocuri din lemn. Ușa de la intrare este marcată, în partea superioară, de un arc de cerc cu „cheie de boltă”, protejată de un mic fronton, cu acoperișul în „două ape”.

Școala de la Berbinceni (fațada principală – detaliu)

La peste un sfert de secol din momentul edificării construcției, într-un *Raportul lunar din martie* 1928, directorul și, în același timp, învățătorul Cezar Uncescu (unul dintre „dascălii" care au marcat profund evoluția acestei școli)[3] nota: „*Localul școalei și dependințele* (Casa învățătorului – s.n.) *au nevoie de reparații radicale, iar ca aspect exterior, un gard, care să despartă școala care e a statului, de câmp, care este a vitelor satului – s'ar impune*"[4].

Peste alți 20 de ani, celălalt învățător emblematic al școlii, Gheorghe Banu, nu uită să amintească, într-un proces-verbal din 14.09.1948: „*s'au reparat plafoanele și s'a făcut curățenia localului de școală. Lucrările de reparațiuni și curățenia au fost executate de un meșter angajat de primăria Secuieni, în acest scop*"[5].

După anii „instaurării puterii populare", edificiul a cunoscut o evoluție lentă, sau mai zbuciumată, în funcție de vremurile „organizate" și „supervizate" de regimul comunist, cel care nu a schimbat destinația inițială a acestei clădiri de patrimoniu, *Școala Gimnazială/Primară din Berbinceni-Secuieni* funcționând până în anul 2000, moment în care a intrat într-un adevărat con de umbră.

[3] A publicat articole cu caracter literar și istoric, sub pseudonimele: Măgură, Sturzu, Vârtej ș.a. De asemenea, împreună cu învățătorul Gheorghe Banu a scris cartea *Cobâlele*.

[4] SJAN Bacău, Fond *Școala Generală Berbinceni, comuna Secuieni*, Dosar nr. 1/1927-1928, f. 5

[5] SJAN Bacău, Fond *Inspectoratul Școlar al Județului Bacău*, Dosar B 5 (Banu Gheorghe), f. 3.

DIN ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI NICOLAE IORGA. DE LA GUVERNUL AVERESCU LA GUVERNUL MARGHILOMAN

Gheorghe Știrbăț

De l'activité politique de Nicolae Iorga. Du gouvernement Averescu au gouvernement Marghiloman

Après avoir conclu l'armistice avec les Empires Centraux, ceux-ci ont exigé que la Roumanie signe également la paix. Dans ce but, le Gouvernement Brătianu a démissionné et le général Alexandru Averescu, une personnalité n'appartenant à aucun parti, un brave militaire, mais sans aucune expérience politique, fut chargé de créer le nouveau cabinet. I.I. C. Brătianu a demandé au général Averescu, lors de son investiture, de tergiverser la conclusion de paix et de ne jamais pas oublier son épée dans le fourreau, lors des pourparlers.

Mots clés: *Nicolae Iorga, pourparlers de paix, Averescu, crise gouvernementale*
Cuvinte cheie: *Nicolae Iorga, tratative de pace, Averescu, criză guvernamentală*

Presiunea exercitată de Puterile Centrale asupra României a grăbit căderea guvernului de coaliție condus de Ion I.C. Brătianu. Misiunea guvernului de coaliție dintre liberali și conservatorii democrați a reprezentat concentrarea tuturor forțelor țării, indiferent de orientarea politică, în vederea organizării rezistenței în colaborare cu Aliații împotriva Puterilor Centrale.

Defecțiunea rusă, urmare a loviturii de stat bolșevice din octombrie 1917, care a modificat radical raportul de forțe pe frontul din răsărit, a obligat România să depună armele. În aceste condiții guvernul național nu-și mai avea rostul, întrucât nici Puterile Centrale nu doreau să negocieze cu Brătianu. Situația de moment impunea de urgență un guvern fără coloratură politică, care să aibă concursul tuturor forțelor politice și al armatei, care să înlăture divizarea armatei și să mențină solidaritatea internă[1].

La 26 ianuarie/ 8 februarie, după o guvernare de 4 ani, I.I.C. Brătianu a demisionat, iar regele îl însărcinează cu formarea noului guvern pe generalul Alexandru Averescu[2]. În țară, guvernul Brătianu a constatat o

[1] Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României*, vol. II, p. 313.
[2] I. Scurtu, *Ion I.C. Brătianu*, București, Ed. Museion, 1992, p. 45; Gh. Platon, *Istoria*

creștere a curentului defetist, propaganda pacifistă fiind născută din convingerea că o prelungire a rezistenței „ar fi inutilă și chiar dăunătoare intereselor țării”[3]. Acest curent, care a cuprins o mare parte a armatei, „părea că se organizează în jurul lui Averescu”[4].

I.G. Duca, fostul ministru al Instrucțiunii Publice în guvernul de coaliție, a precizat în memoriile sale că desemnarea noului guvern s-a realizat la propunerea lui Brătianu, deoarece îl considera pe Averescu „personalitatea cea mai indicată pentru a juca acest rol”[5].

Alexandru Averescu, considera Brătianu, „nu era om politic și, chiar dacă s-ar ambiționa să devină, prin trecutul său nu putea fi considerat ca atare”.[6] Prin marea „de netăgăduit autoritate”, generalul „putea stăpâni curentele pacifiste și cele războinice din armată”, în plus „el avea multă simpatie în cercurile conservatoare, în genere cercurile favorabile Aliaților”[7]. Toate aceste calități îl recomandau ca personalitatea indicată a momentului, prin care „toată lumea era lesne dispusă să primească o politică de pace de la eroul de la Mărășești, decât de la altul”[8].

În dimineața zilei de 26 ianuarie/ 8 februarie, când guvernul de coaliție a demisionat, Brătianu i-a indicat în mod categoric succesorului său, în timpul tratativelor de pace, să trateze „fără să-și lase sabia în anticameră”[9]. La 23 ianuarie/ 15 februarie 1918, feldmareșalul Mackensen se adresează guvernului român, printr-un ultimatum, cerându-i să-și lămurească situația în 4 zile[10].

Încercările lui Brătianu de a pune capăt disensiunilor cu conservatorii democrați din guvern nu duceau la niciun rezultat[11]. Liderii celor două grupări din guvernul de coaliție nu renunțau la pozițiile lor. În aceste

modernă a României, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1985, p. 481; K. Hitchins, *România 1866-1947,* traducere din limba engleză de George Potra și Delia Răzdolescu, București, Ed. Humanitas, p. 296; Vlad Georgescu, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre,* Ed. Humanitas, 1992, p. 183; *Istoria Românilor,* vol. VII, tom 2, București, Ed. Enciclopedică, 2015, p. 804.

[3] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 313.

[4] *Ibidem*.

[5] I.G. Duca, *Memorii,* vol. IV, partea a II-a 1917-1919, p. 81.

[6] *Ibidem*, p. 83

[7] *Ibidem*.

[8] Ibidem.

[9] *Ibidem*, p. 81; C. Kirițescu, *op cit.*, p. 313.

[10] Pe larg, în: *Istoria Românilor,* vol. VII, tom 2, p. 748; I. Scurtu, *op.cit.*, p. 45.

[11] *Ibidem*.

condiții, afirma Constantin Argetoianu, „nu mai rămâneau decât formele de făcut”[12].

I.I.C. Brătianu îl cheamă de urgență pe generalul Alexandru Averescu pentru ziua de 25 ianuarie, cu care are o lungă discuție despre situația politică și militară a țării. Primul-ministru îl anunța de la început de ultimatumul german, apoi pune în discuție trei soluții care, în concepția sa, puteau să clarifice situația: reluarea ostilităților, începerea tratativelor de pace ori tergiversarea lor[13]. Brătianu a afirmat că prima soluție „duce la ruina completă”, a doua trebuie respinsă „deoarece el, care a început războiul, nu poate să facă și pacea”. Singura soluție de adoptat era tergiversarea, dar partenerii de guvern, conservatorii, se vor opune[14]. La terminarea discuției, Averescu este rugat să rămână la Iași, „căci nu se știe ce întorsătură vor lua lucrurile”[15]. Pentru a evita eventualele manifestații de stradă, sosirea și șederea peste noapte a generalului la Iași a fost ținută în mare secret. Averescu și-a petrecut noaptea în „vagonul-salon, mic, scund de tavan, fără niciun confort”, în gară, în preajma căruia, „pe o bună parte a peronului însuși și de-a lungul liniilor moarte peste care am trecut mirosea deja a guvern”[16].

În ziua de 26 ianuarie 1918, Brătianu se întâlnește din nou cu Averescu, când îl anunță oficial că demisionează iar el trebuie să formeze imediat guvernul, deoarece în seara zilei de 27 ianuarie expira termenul ultimatumului dat de Centrali. Depășirea termenului, afirma liderul liberalilor, ar îngreuna tratativele și ar duce la reluarea ostilităților[17].

Obiectivele imediate ale noului guvern erau încheierea unei păci avantajoase pentru țară, prin care „scăpăm armata și dinastia intacte”. Restul, continua fostul prim-ministru, „nu mă preocupă, fiindcă socotesc, ca și dumneata, că pacea pe care o s-o închei este provizorie”[18].

Din cele prezentate mai sus reieșea clar intenția lui Brătianu față de viitorul guvern al generalului: „să scoată, castanele din foc cu mâna altuia”[19].

---

[12] C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* București, ed. Humanitas, 1993, p. 124.
[13] I. Scurtu, *op.cit.*, p. 45; Gh. Platon, *op.cit.*, p. 481; Vlad Georgescu, *op.cit.*, p. 183.
[14] I.G. Duca, *op.cit.*, p. 243.
[15] *Ibidem*, p. 244.
[16] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 125.
[17] *Ibidem*, p. 126.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*.

Pentru Brătianu, consemna Constantin Argetoianu, singurul ministru cu experiență în acest guvern, Averescu trebuia să fie „un guvern de păpuși care să joace după cum trăgea el sforile, o manta de vreme rea care trebuia să primească ploaia în spinare și să facă nemților greutăți cât timp o vor sili împrejurările". Acest guvern trebuia să continue politica vechiului guvern, „un guvern Brătianu fără Brătianu, care să restituie puterea legitimului stăpân îndată ce pericolul a trecut"[20].

Nicolae Iorga a urmărit criza guvernului, determinată de accentuarea disputelor dintre Brătianu și Take Ionescu, privind continuarea războiului sau încheierea păcii cu Puterile Centrale și a prevăzut inevitabila cădere a acestuia: „Schimbările politice interne erau acuma în aer, după trecerea unui așa de trist An Nou…"[21]. El a fost informat despre demisia guvernului de coaliție, în mod succint, de secretarul lui Brătianu, în după-amiaza zilei de 26 ianuarie 1918[22]. În cursul aceleiași zile, Iorga a fost vizitat de I.G. Duca, care îi prezenta discuțiile și concluziile ultimului Consiliu de la Palat, sub conducerea lui

[20] *Ibidem*, p. 126-127. C. Argetoianu, politician cu experiență care se învârtea între cercurile puterii, pe care le cunoștea foarte bine, considerăm că, dincolo de subiectivismul normal, el a fost ministru al Justiției în guvernul Averescu, a făcut aprecieri pertinente despre atmosfera, obiectivele factorilor politici implicați. El a afirmat că, în momentul constituirii guvernului, fiecare din factorii care au contribuit la formarea lui a avut câte un interes: Brătianu, Regele, Averescu – și aceasta a fost una din cauzele pentru care cabinetul Averescu nu a putut să-și îndeplinească sarcina și a fost nevoit să se retragă după o lună. „Ministerul Averescu, din 29 ianuarie 1918, a pornit cu piciorul stâng". Brătianu a urmărit un singur scop, „să scoată castanele din foc cu mâna altuia". Regele avea planul său, pe care îl cunoștea doar Barbu Ştirbei. El dorea „să scape Coroana și să salveze dinastia". Ferdinand știa că la București s-a complotat împotriva sa pentru înlăturarea lui și aceasta era pusă la cale de Germania, unde împăratul Wilhelm al II-lea voia „să-l pedepsească ca Hohenzollern sperjur" și să-l înlocuiască cu unul dintre fiii săi. „Ferdinand cel leal se simțea ca o jucărie în voia valurilor". El, încheia Argetoianu, pierduse terenul de sub picioare și singura lui scândură de salvare, pe care o mai vedea de la vizita colonelului Randa, era protecția lui Czernin și a împăratului Austriei". Împăratul Austro-Ungariei cerea să trateze pacea „cu un guvern pe gustul lor" și nu ascundea regelui că un asemenea guvern nu ar fi decât cel prezidat de Marghiloman. Un guvern Marghiloman care ar fi urmat imediat guvernului Brătianu ar fi însemnat o adevărată capitulare în fața inamicului și ar fi fost greu primit de opinia publică și armată, dar și „o grea umilire, mai ales pentru regină, pe care Ştirbei nu voia să o exaspereze". Așadar, concluziona Argetoianu, în „gândul lui Ştirbei și al regelui, guvernul Averescu n-a fost decât un guvern de tranziție către un guvern Marghiloman". În gândirea regelui, „guvernul Marghiloman era format deja în momentul în care Averescu a depus jurământul". Când Averescu urca cu mândrie de suficiență și de proiecte treptele Capitoliului, Brătianu „număra zilele interimatului său, iar Ştirbei și regele priveau spinările noastre ca trepte pe care trebuia să urce cât mai repede Marghiloman, salvatorul dinastiei". În: C. Argetoianu, *op cit.*, p. 126-127.

[21] N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. II, Chișinău, Ed. Universitas, 1991, p. 292.

[22] Idem, *Memorii*, vol. I, p. 260.

Ferdinand, din ziua de 26 ianuarie 1918[23]. I.G. Duca i-a precizat marelui istoric că feldmareșalul Mackensen a trimis guvernului un ultimatum semnat de „un anume Hiller", în care se vorbea că „înțelepciunea guvernului de la Iași va drege situația"[24]. Generalii prezenți la acest Consiliu ar fi declarat că armata română nu ar mai putea rezista decât 10-12 zile, putând fi atacată simultan „și de la Suceava și de la Galați, unde n-avem trupe"[25]. Puterile Centrale dispuneau în România de 350.000 de militari și ofițeri[26].

Generalul Berthelot nu credea că Centralii ar mai avea intenția declanșării vreunui atac împotriva României, că multe din forțele lor ar fi fost duse în Apus. Nicolae Iorga arăta că „Berthelot n-ar mai menține vechea cifră, dar el afirmă și acum că e un simplu bluf, că nu vom fi atacați"[27].

Brătianu, care a primit asigurarea de la colonelul Randa că în această „amenințare a tuturor tronurilor ar fi admis a negocia", ar fi dorit să înceapă el negocierile care „să se târască până la ivirea unei putințe de a scăpa"[28].

Conservatorii democrați, preciza fostul ministru liberal, au refuzat, ei fiind pentru ceea ce Mihai Cantacuzino numește „o epopee, părăsirea țării de către guvern și rege, dizolvarea armatei, lăsarea populației în sama ei". Nicolae Titulescu ar fi sugerat ideea că regele „s-ar putea strecura printre maximaliști ca ofițer sârb". În cadrul Consiliului regele, profund îngândurat de mersul evenimentelor, a amintit „cum ambele partide i-ar fi impus războiul", iar acum, într-un moment greu pentru țară, au determinat această nedorită criză de guvern. Analizând mersul războiului, Ferdinand a precizat că „el se aștepta la toate încercările, dar nu la aceea de a vedea că se preface

[23] *Ibidem*, p. 261.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*.
[28] Aghiotantul generalului Berthelot aduce lui Iorga *Ordinul de zi* al acestuia, adresat ofițerilor francezi acreditați în România, în care preciza că, după socoteala sa, „la Roumanie n'est pas acculée à la paix". El aprecia că „armata română a dat dovadă de vitejie și loialitate, iar atitudinea societății românești ar fi fost demnă". El aprecia, de asemenea, că România ar fi continuat lupta alături de Franța dacă n-ar fi intervenit defecțiunea rusă. De aceea el cerea ofițerilor francezi să evite „orice cuvinte jignitoare și orice atitudine neprietenoasă". În acest *Ordin de zi* se vorbește de puternicul curent de pace în cadrul opiniei publice românești, după căderea guvernului Brătianu. Formarea guvernului Averescu s-a constituit pentru încheierea păcii „care s-ar putea să fie foarte apropiată". Berthelot aprecia că regele a cedat unei conspirații militare pacifiste „la care au participat ofițerii din jurul său". În: *ibidem*, p. 284.

în dușman prietenul pe care trebuia să se razime mai mult". Regele, „de o demnitate absolută", după ce a ascultat părerile conservatorilor democrați, a afirmat că este gata „de orice jertfă", dar „îi este imposibil să se despartă de armata sa și să asiste la dizolvarea ei, să colinde o țară unde s-a dat mandat de arestare (se referea la Rusia) și de asasinare", adăugă Brătianu. De asemenea, Ferdinand a refuzat și ideea unui refugiu în Anglia, „unde n-ar mai reprezenta nimic, săpându-se între el și România o prăpastie pe care nici cea mai strălucită victorie a Aliaților n-ar putea-o umplea". Pentru depășirea acestei grave situații, regele „va face deci un Ministeriu în afara partidelor de guvern"[29].

Atent al desfășurarea oricărui eveniment care putea favoriza ori împiedica realizarea idealului nostru național, Nicolae Iorga, analizând cele relatate de Duca, propune o soluție de salvare cel puțin a onoarei României în ochii aliaților noștri. Astfel, aprecia el, în situația în care, după părerea generalului Berthelot, nu ne vor ataca și pentru a dovedi încă o dată că România rămâne fidelă angajamentelor sale față de Antanta, ar fi „în datoria noastră de a da Aliaților satisfacția unui început de luptă… Situația având un miez pur militar – putem ori ba rezista? – noul guvern n-ar putea fi compus decât din militari"[30].

Contactele permanente ale marelui savant cu oamenii politici de la Iași, reprezentanții misiunilor diplomatice, cu generali, cu regele și regina l-au pus la curent cu toate schimbările din viața politică. Nicolae Titulescu îl informează pe Iorga despre Consiliul de la Palatul Regal care, în concepția sa, a fost „o audiență de concediu, totul fiind aranjat mai înainte"[31]. Regele i-a informat pe cei prezenți despre schimbarea guvernului Brătianu cu un guvern Averescu. Monarhul a argumentat desemnarea lui Averescu ca șef al executivului, arătând că „e silit a recurge la acest ajutor din afară de partide care l-au mânat în război și nu voia să-l susțină până la capăt". El a cerut ca „noul Ministeriu să fie ajutat în semințele sale de toți oamenii fostului guvern. Conservatorilor democrați, pe care-i considera ca principalii vinovați de căderea guvernului, le-a transmis „să vadă cu ochii lor și nu cu ochii străinătății interesate"[32].

[29] *Ibidem*, p. 262.
[30] *Ibidem*, p. 262.
[31] *Ibidem*, p. 271.
[32] *Ibidem*; idem, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 395. Regele s-a plâns în acest Consiliu că, îndemnat de partide la răsboiu, n-a fost susținut de ele cu toată loialitatea până la sfârșit și că din partea conservatorilor se preferă sugestiile străinătății interesate, mergând până la o recomandare a trecerii în Rusia.

Miniștrii conservatori, fermi pe poziția lor de a refuza încheierea păcii cu Puterile Centrale, au înaintat un Memoriu în care susțineau proiectul retragerii în Rusia a guvernului și a regelui. Misiunea guvernului Averescu era cunoscută de toată lumea politică, de opinia publică – încheierea păcii cu Puterile Centrale.

Nicolae Titulescu asigura pe Nicolae Iorga că guvernul Averescu „are aprobarea scrisă din partea reprezentanților diplomatici ai Înțelegerii”[33]. El consideră că în spatele întregii afaceri a aducerii generalului la guvernare era I.I.C. Brătianu „care-și menajează viitorul politic”. În apărarea afirmațiilor sale, Titulescu aducea în fața marelui istoric acțiunile liderilor marcanți ai liberalilor de la „ultimul Consiliu de plecare”[34].

În cadrul „Consiliului de plecare” Vintilă Brătianu a prezentat un lung memoriu în care susținea planul negocierilor de pace „cu tergiversare”, iar I.I.C. Brătianu a refuzat cererea conservatorilor democrați de a face o declarație expresă că „totuși, în nicio condiție n-ar încheia pacea”. El a obiectat acestora că a face o astfel de declarație „ar însemna să nu fie om de stat, ori să fie gata a-și călca, la întâmplare, cuvântul dat”[35].

Nicolae Iorga vedea în spusele lui Titulescu o confirmare a părerilor sale. El considera că numirea ca șef al noului guvern poartă amprenta jocului politic „mai dibaciu decât frumos după șansele de succes” ale lui Brătianu. Fostul prim-ministru nu și-a pierdut niciun moment speranța că schimbările de pe frontul de vest vor duce la victoria finală a Aliaților și a avut „dibăcia – a precizat Iorga – a trece în mâna altuia puterea pe moment, dar aruncând de la dânsul orice răspundere ce ar fi să se întâmple”[36].

Guvernul Averescu era, în viziunea marelui istoric, „mantaua de vreme rea[37], care nu putea să-și facă nici vreo iluzie asupra duratei guvernului, ca și asupra operei decisive care i-ar fi încredințată”. Acest guvern avea o singură misiune: „să-și ia asupră-și greaua răspundere a unui act umilitor”, încheierea păcii, apoi ajungând „la capătul acestor trecătoare lucruri impuse”, să lase puterea aceluia care „se bucura de încrederea Centralilor” – Alexandru Marghiloman[38].

Desemnarea sa ca prim-ministru a trezit în sufletul generalului Averescu mari ambiții politice, atribuindu-și „o misiune «de îndreptare», de

[33] N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 271.
[34] *Ibidem*.
[35] Idem, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 396; idem, *Memorii*, I, p. 271.
[36] *Ibidem*, p. 292-293; C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintirea celor de ieri*, vol. IV, Partea a V-a, 1917-1918, p. 126-127.
[37] *Ibidem*.
[38] *O viață de om,* vol. II, p. 293.

pronunțare a «sancțiunilor», de refacere, pentru care însă o neapărată condiție de revenire la pace”[39].

Continuarea războiului, aprecia Alexandru Averescu, ar constitui o adevărată sinucidere pentru România, atât din punct de vedere numeric, iar din punct de vedere tehnic, o imposibilitate[40].

Aprecierile lui Nicolae Iorga despre capacitatea politică a șefului noului guvern corespundeau, în parte, cu cele ale lui Constantin Argetoianu, singurul ministru cu experiență al noului guvern, „conservatorul cel mai îndărătnic până la ideea revoluției”[41].

Atât Iorga, cât și Argetoianu, au avut îndoieli asupra capacității de om politic a generalului. N. Iorga îl considera pe Averescu un strateg înnăscut, dotat cu un acut simț al ordinii și al puterii de a impune disciplina[42].

La 2 octombrie 1916, un comunicat al Marelui Stat Major aducea „o veste senzațională” – trecerea Dunării de către trupele române între Rusciuc și Turtucaia[43]. În Dobrogea, armata română a început atacul pe tot frontul. Acesta a fost începutul marii operațiuni – ofensiva de la Flămânda, care trebuia să șteargă pata rușinoasă de la Turtucaia și să pună capăt coșmarului din Dobrogea[44]. Planul aceste îndrăznețe ofensive aparținea lui Alexandru Averescu care, prin marea putere de muncă, prin siguranță și liniștea sufletească pe care știa să o păstreze în momentele cele mai critice, devenise un personaj providențial în întreaga armată română și în ochii poporului român[45].

Contraofensiva inamicului în Transilvania, pierderea bătăliilor de la Brașov și Sibiu, amenințarea trecerii Carpaților de către forțele Puterilor Centrale determină Marele Cartier General să dea ordinul prin care dispunea încetarea ofensivei și retragerea trupelor române peste Dunăre[46]. Ordinul de încetare a ofensivei de la Flămânda, „rezultat al propriei noastre voințe”, a fost efectul situației critice de pe frontul din Transilvania[47].

---

[39] *Ibidem*.
[40] *Ibidem*; N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 396.
[41] *Ibidem*.
[42] Idem, *Supt trei regi. Istoria luptei pentru un ideal moral și național,* București, 1932, p. 231.
[43] C. Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României, 1916-1919,* vol. I, București, 1989, p. 366.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.
[46] *Istoria Românilor,* vol. VII, tom II, Ed. Enciclopedică, București, p. 693; C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 373.
[47] C. Kirițescu, *op.cit.* p. 373.

Meritul incontestabil al generalului Averescu, aprecia Nicolae Iorga, este acela de a fi organizat retragerea armatei române respinse de inamic pe linia Carpaților și dispersate în pâlcuri răzlețe, în Moldova: „I se datorește că descinderea de pe înălțimi a micilor pachete de oaste nu s-a făcut în dezordine, la capătul căreia e, firește, depunerea armelor". Din „aceste pâraie răzlețe – continua marele istoric – s-a putut face din nou o armată capabilă, nu numai de retragerea rânduită către Moldova, dar și de a da o mare bătălie în câmp deschis – singura, de fapt, de la începutul războiului, în care cu puțin ne-a scăpat biruința care ar fi salvat Bucureștiul"[48].

Operațiunea de la Flămânda „a fost de fapt singura idee strategică în toată desfășurarea unui război răpede fărâmițat în simple incidente"[49].

Pornind de la aceste calități, aprecia Nicolae Iorga, Averescu nu ar fi meritat să-și terfelească imaginea câștigată prin muncă și sacrificiu intrând în politică, unde compromisul, intriga și jocurile de culise îi erau străine. Adevăratul sau marele rol, concluziona marele savant, „nu era în odăile de intrigă și dușmănie de la Iași"[50].

Presiunea Puterilor Centrale față de România, în vederea începerii cât mai rapide a negocierilor de pace, punea o greutate în plus generalului Averescu în alcătuirea Guvernului. Aceasta deoarece, nefiind șef de partid, nu avea la dispoziție oameni politici care să încropească în pripă guvernul pentru demararea tratativelor cu Puterile Centrale. La 27 ianuarie 1918, Averescu încropește lista viitorului guvern, în care introduce, cu excepția lui Constantin Argetoianu, miniștri fără experiență politică, „unii dintr-înșii – comenta Nicolae Iorga – prin locul unde-și făcuseră studiile, erau favorabili Centralilor"[51].

Lista miniștrilor a fost întocmită conform voinței generalului, ajutat de experimentatul Constantin Argetoianu, regele i-a sugerat doar pe Corneliu Manolescu Râmniceanu, primul președinte al Curții de Casație, la Ministerul de Justiție, fără însă să insiste prea mult[52]. Corneliu Manolescu Râmniceanu refuză să intre în guvern din cauza simpatiei sale pentru Franța. Averescu, contrariat de refuzul lui Manolescu Râmniceanu, a oftat adânc

[48] N. Iorga, *Supt trei regi,* p. 231. Cu privire la retragere, N. Iorga spunea că ea a fost „de sigur pripită, chiar când se făcea ordine, ca în armata lui Prezan" – Averescu are o observație: „de a critica amara însă îndreptățită pe cât s-a mers de încet înainte, când nu erau greutăți în față, pe atât de repede s-a mers înapoi îndată ce au început greutățile". În: idem, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 371.

[49] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 369.

[50] Idem, *O viață de om așa cum a fost,* vol. II. p. 292.

[51] Idem, *Supt 3 regi*, p. 262.

[52] Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război,* București, Ed. Militară, 1992, p. 244.

afirmând: „A judeca interesele țării după simpatiile și legăturile personale, este ceva ce trece peste marginile priceperii mele”[53]. Inițial, lista noului guvern cuprindea, în afară de generalul Averescu ca prim-ministru, pe Constantin Argetoianu la Interne, Constantin Sărățeanu la Agricultură, Mihai Săulescu la Finanțe, generalul Iancovescu la Război, Luca Niculescu la Industrie și Comerț, Manolescu Râmniceanu la Justiție, I. Culcer la Lucrări Publice. După alcătuirea listei au început „interogările, sforăriile și tribulațiile de tot felul”[54]. Primul impediment după refuzul lui Manolescu Râmniceanu de a intra în guvern a fost la ministrul de Externe, unde Nicolae Mișu, diplomat de carieră, a fost trimis de rege cu o misiune la Londra și Paris și nu s-a întors decât după căderea guvernului Averescu[55]. În aceste condiții a girat și Ministrul de Externe ca ad-interim. Averescu a comentat absența lui Nicolae Mișu datorită „abilității acelora care aveau putința de a-și impune voința în conducerea supremă a țării”[56]. După alcătuirea listei guvernului, după refuzul categoric al lui Manolescu Râmniceanu și absența de la Externe a lui Nicolae Mișu, generalul Averescu primea „o primă palmă” care însă nu a avut darul de „a-l clinti în iluziile sale” – neacceptarea lui Constantin Argetoianu ca ministru de Interne[57].

Regele a explicat lui Averescu, probabil sfătuit și de I.I.C. Brătianu și Barbu Știrbei, că perioada care urmează este perioada unor decizii foarte grele pentru destinul țării și al dinastiei și în astfel de momente nu trebuie să se facă politică. Regele Ferdinand, prin aceasta, făcea aluzie la caracterul pătimaș al lui Argetoianu, care ar fi trecut de îndată la cercetarea activității vechiului ministru Alecu Constantinescu „Porcul”, urmat de acuzații grave care l-ar fi deferit justiției și condamnării la ani de pușcărie[58].

[53] *Ibidem,* p. 244.
[54] *Ibidem*.
[55] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 396; C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 130. La alegerea lui Nicolae Mișu, Averescu voia să dea o dublă lovitură – să aibă în fruntea delegației pentru pace un diplomat experimentat, „dar încă un om pe față înfeudat liberalilor” și, pe de altă parte, să câștige vremea pentru începutul negocierilor, deoarece socotea că nemții vor putea refuza să aștepte sosirea primului nostru delegat. Dar Centralii n-au voit să aștepte deloc”, în: *ibidem*, p. 131.
[56] Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 246.
[57] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 134.
[58] *Ibidem*. C. Argetoianu notează în memoriile sale acest moment, că regele Ferdinand nu avea nimic împotriva lui în guvern, dar nu la Interne, „fiindcă nu mă primea Brătianu acolo! De asemenea, jenat, monarhul a îngânat tot felul de prostii, că eram om pătimaș, că în momente atât de grele prin care trecem nu trebuia făcută politică, că eu la Interne aș fi luat evident măsuri împotriva lui Alecu Constantinescu și l-aș fi băgat la pușcărie (!!!)”.

Guvernul Averescu, care de la început „a pornit cu stângul" după aprecierea lui Argetoianu, s-a lovit în ultimul moment de un ultim refuz – acela al lui Mihai Săulescu, care a refuzat Ministerul de Finanțe. În scrisoarea înmânată de Săulescu lui Argetoianu, acesta preciza motivele refuzului său: „o mulțime de motive și de ordin personal care mă împiedică de a intra în guvern"[59]. Mâhnit, Averescu, referindu-se la refuzul lui Săulescu și al lui Constantin Garoflid de a intra în guvern (acesta din urmă va reveni asupra deciziei sale), a precizat că „nu mai voiesc să intre în guvern pentru că-i deconsiliază amicii politici și pentru considerațiuni personale"[60]. Locul rămas de la Finanțe a fost completat cu Fotin Ionescu, „aproape cu sila". Acesta a fost văzut la Palat cu „o jumătate de oră înaintea depunerii jurământului și, după multă stăruință – comentează Averescu – din partea mea și a regelui, a sfârșit prin a primi"[61].

După zilele de intense căutări, la 29 ianuarie, „zi de adevărată și caldă primăvară", unde la sate se lucra „cântând în grădini", se formează în sfârșit guvernul Averescu[62]. Ministerul lui Averescu s-a format după mari eforturi, chiar în ultimele ore înainte de depunerea jurământului în fața regelui. Mihail Săulescu a refuzat în ultimul moment Ministerul de Finanțe, sub motivul că nu voia „să iscălească", să semneze „un tratat care ar scădea viitorul României". Apoi Săulescu „a obiectat că șeful lui nu e aici și fără autorizația lui nu poate accepta"[63]. Constantin Garoflid, care a fost în echipa lui Averescu ca ministru al Domeniilor, a fost refuzat inițial de rege de la Ministerul Agriculturii pentru că, „în scrierea lui despre problema agrară era și pentru cultura intensivă și contra împroprietăririi"[64].

Guvernul Averescu se formează, așadar, în ultimul moment, cu „oameni de meserie ca magistratul cu tonul inofensiv, blândul bibliofil Constantin Sărățeanu, colonel de rezervă care, în glumă, i se deteră Internele, ca negustorul Luca Niculescu și foarte popularul cooperatist menit unei morți apropiate, Fotin Ionescu". La aceasta, consemna Nicolae Iorga, se adăugau „diletantul de o supremă eleganță care era Matei Cantacuzino,

[59] *Ibidem*, p. 136.
[60] Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 245.
[61] *Ibidem*.
[62] N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 263.
[63] *Ibidem*, p. 264. La refuzul lui Săulescu de a intra în guvern pentru „a nu-și pune semnătura pe un tratat care ar scădea viitorul României", Averescu, supărat, i-ar fi răspuns acestuia: „Mă crezi așa de puțin român ca să o primesc?" N. Iorga susținea că Săulescu era apropiat și angajat față de Marghiloman. Aceeași părere are și C. Argetoianu.
[64] *Ibidem*.

câștigat, prin anumite legături de familie, pentru Instrucție". La Ministerul de Război era menținut generalul Iancovescu, iar cel de la Externe, Nicolae Mișu, „trimis de rege, peste hotar, într-o misiune secretă care nu s-a lămurit niciodată"[65], iar generalul Culcer, „cunoscut germanofil, conduce Ministerul Lucrărilor Publice"[66].

Analizând componența cabinetului Averescu, Nicolae Iorga a tras concluzia că, în alcătuirea lui, cei care hotărau direcțiile politicii românești au dorit acoperirea în grabă cu niște persoane, fără a ține cont de abilitățile ori experiența lor politică.

Regele Ferdinand, Ion I.C. Brătianu și Barbu Știrbei știau că durata guvernului Averescu va fi foarte scurtă și că trebuia să-și asume „greaua răspundere a unui act umilitor"[67] – încheierea preliminariilor de pace cu Puterile Centrale. După îndeplinirea misiunii, afirma marele savant, puterea va fi încredințată aceluia „care se bucura de încrederea Centralilor", adică lui Alexandru Marghiloman[68].

Fostul prim-ministru Ion I.C. Brătianu era convins că, indiferent de condițiile în care se încheia pacea cu Centralii, ea nu va afecta prea mult, deoarece victoria finală a Antantei o va anula. El a insistat pe lângă regele Ferdinand ca pacea definitivă cu Centralii, pe care o va încheia viitorul guvern al lui Marghiloman, să nu fie ratificată de monarh[69].

Averescu, încrezător în forțele sale și în relațiile sale cu mareșalul Mackensen, își atribuia „o misiune de îndreptare", de a încheia o pace, fie și provizorie, cât mai bună[70]. În îndeplinirea dorinței sale, Averescu avea nevoie de o echipă de negociatori cu experiență în domeniul politicii externe, iar singurul său diplomat de carieră, ministrul de Externe, Nicolae Mișu, se afla într-o misiune încredințată de rege la Londra și Paris și, sfătuit de adevărații regizori ai politicii române să tergiverseze întoarcerea în țară și aceasta va avea loc după demisia guvernului Averescu[71].

Nicolae Iorga, care a urmărit îndeaproape reacția generalului, preciza că „Președintele Consiliului, prins în cursa care i se întinsese, face însuși critica acestei distribuții de portofolii"[72].

[65] Idem, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 396.
[66] Idem, *Memorii,* vol. I, p. 264.
[67] Idem, *O viață de om,* p. 123.
[68] *Ibidem*.
[69] Idem, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 410; idem, *O viață de om,* vol. II, p. 303.
[70] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 140; N. Iorga, *O viață de om,* vol. II, p. 292.
[71] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 396.
[72] *Ibidem*.

Guvernul Averescu depune jurământul în fața regelui pe data de 29 ianuarie 1918[73]. La ieșirea din Palatul Regal, lumea de pe stradă aclama: „Trăiască armata română!”[74]. Ziaristul francez, sublinia Iorga, care a telegrafiat la Paris despre depunerea jurământului de către noul guvern, lăuda pe generalul Averescu, dar adăuga că el este „un intim al familiei Brătianu”[75].

I.I.C. Brătianu a transmis tuturor deputaților și senatorilor liberali să susțină guvernul Averescu.[76] Imediat după depunerea jurământului, Alexandru Averescu trimite la București o delegație formată din ministrul plenipotențiar Papiniu, Iancu Mitilineu și colonelul Ressel, cu misiunea de a obține o prelungire a datei de începere a negocierilor de pace cu 20 de zile pentru completarea ministerului. Vechiul termen de 48 de ore se încheia în ziua de 30 ianuarie, când delegația română se îndrepta spre București[77].

Fiecare membru al delegației trimise la București avea de îndeplinit câte o misiune. Astfel, Papiniu era însărcinat să comunice autorităților germane de ocupație punctul de vedere al guvernului român cu privire la pace și să ceară o prelungire a armistițiului cu 20 de zile. Mitilineu trebuia să ia contact cu oamenii politici români rămași în București, în special cu Alexandru Marghiloman, pentru a le sonda opiniile și sugestiile despre pace, iar colonelul Ressel, „un intim al șefului guvernului”[78] de la Iași, trebuia să ceară feldmareșalului Mackensen o întrevedere personală cu primul-ministru român, Alexandru Averescu[79].

Reprezentanții Puterilor Centrale, din București, au fost înștiințați de sosirea delegației, care va fi cazată la hotelul Athénée Palace. Aceștia au

[73] Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 245; C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 139; N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 396.
[74] *Ibidem*.
[75] N. Iorga, *Memorii,* vol. I, p. 264.
[76] Mareșal Alexandru Averescu, op. cit., p. 244; N. Iorga, *Memorii,* vol. I, București, Ed. Paul Editions, 2018, p. 191.
[77] C. Argetoianu arăta că, pe data de 28 ianuarie, ora 12, a sosit o telegramă a mareșalului Mackensen, care conținea răspunsul la telegrama generalului Constantin Prezan, din 26 ianuarie. În telegrama sa, Mackensen spunea că „Apreciind motivele de întârziere invocate, sper că noul guvern va fi constituit până în 48 de ore. Presupun că niciun membru din fostul minister nu va face parte din noul guvern.” La primirea telegramei, Averescu a mers la rege, iar monarhul a trimis un răspuns lui Mackensen în limba franceză. După răspunsul redactat de rege, Mackensen s-a mulțumit să întrebe câți delegați vor veni. I s-a răspuns că trei: ministrul plenipotențiar Papiniu, Iancu Mitilineu și colonelul Ressel, în: C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 139.
[78] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 314.
[79] *Ibidem*; N. Iorga, *Memorii,* vol. II, p. 277; I.G. Duca, *Memorii,* vol. IV, Partea a II-a, p. 83; C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 140.

urmărit cu atenție prestația fiecărui membru, încercând să aprecieze cererile acestora în perspectiva tratativelor care vor avea loc pentru pace.

Horstman, care în 1909 se găsea ca reprezentant al ambasadei Germaniei din Paris, acum șef al Departamentului Politic pentru Teritoriul Ocupat la București și director al presei la București, îi comunica lui Alexandru Marghiloman sosirea delegației de la Iași, care a venit, „cum ați ghicit", ca să câștige timp[80]. Șeful Departamentului Politic al Teritoriului Ocupat de la București cunoștea scopul principal al sosirii delegației de la Iași – un termen de 20 de zile pentru formarea și definitivarea guvernului Averescu, „numai de diplomați", în care era nevoie de prezența diplomatului de carieră care era Nicolae Mișu, aflat într-o misiune la Londra, misiune încredințată de regele Ferdinand[81]. Horstman îl roagă pe Marghiloman „să le vorbească serios" membrilor delegației, cerând să comunice la Iași că Puterile Centrale doreau să ducă tratativele cu „un guvern serios", sau plenipotențiari de prim ordin și atunci vor veni la București pentru tratative reprezentanții lor, Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei și Kühlman, ministrul de externe al Germaniei. Pentru desfășurarea în bune condiții a tratativelor, Horstman cerea ca Take Ionescu și I.I.C. Brătianu să părăsească țara până la încheierea păcii[82].

Sosirea delegației guvernului agită spiritele între oamenii politici ostili guvernului de la Iași.

Constantin Stere, fost membru al PNL, ostil apropierii României de Rusia în acest război, aprecia trimiterea unei delegații la București ca fiind un gest care nu are nimic cu interesele generale ale țării: „Mizerabilii de la Iași sunt la ultima extremitate. Scăparea regelui și a persoanelor lor trebuie să fie singura lor preocupare. Vor semna orice, sacrificând chiar Dobrogea"[83]. El cerea foștilor și actualilor parlamentari și tuturor persoanelor de seamă să se întrunească spre a declara „că tot ce se va face de către partea cea mică a României nu va fi recunoscută de noi și nu admite ca regele să vorbească în numele nostru"[84].

Nicolae Iorga s-a interesat despre contactele și convorbirile delegației cu reprezentanții Puterilor Centrale și cu oamenii politici conservatori, prin intermediul doamnei Alimănișteanu, una din doamnele din apropierea

[80] Al. Marghiloman, *Note politice,* vol. III, 1917-1919, București, Editura de Arte Grafice „Eminescu" S.A., 1927, p. 343.
[81] *Ibidem*.
[82] *Ibidem*.
[83] *Ibidem*, p. 342.
[84] *Ibidem*.

reginei. La întâlnirea lui Mackensen cu Papiniu, acesta i-a comunicat din start că „nu se poate trata cu regele". Papiniu îi răspunde feldmareșalului că „niciodată n-am părăsi, după silințele și jertfele ei, dinastia"[85]. Mackensen a precizat că „aceasta este o cerință a Românilor din București"[86].

Relatările doamnei Alimănișteanu despre conținutul discuțiilor dintre reprezentanții delegației guvernului de la Iași cu cei ai Puterilor Centrale și cu o parte a oamenilor politici conservatori rămași la București, totuși, cu știrea regelui și a guvernului Brătianu, au demonstrat lui Iorga că încercarea de obținere a condițiilor avantajoase pentru România se va realiza doar parțial și după lungi și anevoioase tratative.

Iancu Mitilineu, care avea misiunea de a lua legătura cu oamenii politici români din București, în special cu Alexandru Marghiloman, l-a întâmpinat pe acesta la hotelul Athénée Palace[87]. În salonul de recepție al hotelului erau adunați Constantin Nenițescu, Alexandru Beldiman, Lupu Kostachi, Virgil și Constantin Arion.

Lupu Kostachi a citit o declarație a lui P.P. Carp, prin care Papiniu era însărcinat să transmită regelui că: „chiar dacă ar încheia pacea, aflarea lui pe tron ar reprezenta cele mai grave pericole pentru dezvoltarea țării"[88].

Doamna Alimănișteanu i-a precizat marelui savant că Papiniu a refuzat să asculte până la sfârșit[89]. Informațiile doamnei Alimănișteanu pentru Nicolae Iorga privitor la întâlnirile și discuțiile avute de delegația guvernului Averescu cu autoritățile de ocupație și oamenii politici conservatori din București coincideau cu cele înserate în însemnările lui Alexandru Marghiloman intitulate *Note politice*. Astfel, conform notelor liderului conservator Marghiloman, Papiniu „a refuzat să ia act" de mesajul declarației lui Carp, iar colonelul Ressel a protestat, afirmând că „el fiind soldat, nu putea să asiste la o astfel de dezbatere"[90].

Cererea de prelungire a termenului în vederea trimiterii delegației pentru începerea tratativelor de pace cu Centralii la 20 de zile, pentru definitivarea guvernului Averescu, a fost respinsă de Mackensen, el acordând doar 6 zile[91].

---

[85] *Ibidem*.
[86] N. Iorga, *Memorii,* vol. II, p. 277; idem, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 400.
[87] Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 345.
[88] *Ibidem*.
[89] N. Iorga, *Memorii,* vol. II, p. 277.
[90] Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 345 – declarația citită în fața membrilor delegației guvernului de la Iași a fost întocmită și semnată în numele lui Carp de Lupu Kostachi.
[91] *Ibidem*.

Declarația lui P.P. Carp și a grupului carpist a fost combătută și respinsă de Al. Marghiloman și C.C. Arion: „Atunci C.C. Arion ar fi luat cuvântul pentru a spune că și el a fost contra unei asemenea hotărâri și, sosind Marghiloman, s-a raliat la această părere. Acest punct s-a înlăturat din discuție”[92].

Prezentarea comparativă a informațiilor despre activitatea delegației guvernului de la Iași, contactele cu autoritățile de ocupație și cu politicienii români din București, aflate de Iorga prin intermediul doamnei Alimănișteanu și cele ale lui Alexandru Marghiloman, demonstrează eforturile care se făceau de o parte a spectrului politic românesc pentru a salva viitorul țării cu instituțiile sale fundamentale: Dinastia și Armata.

Nicolae Iorga, atent la tot ce putea favoriza ori anula eforturile pentru realizarea idealului nostru național, și-a completat informațiile despre evenimentele care se derulau și din alte surse: discuții cu regele și regina, cu miniștri, deputați, senatori, membri ai Marelui Cartier General. Contactul permanent al Apostolului de la Văleni cu țara l-a ajutat să tragă concluzii pertinente, să nu facă rabat de la adevărul istoric.

Nicolae Iorga a fost, în timpul războiului pentru întregirea națională, împotriva oricărui contact cu forțele de ocupație, a criticat aspru activitatea unor oameni politici conservatori rămași în București, care au acceptat funcții de conducere, cooperând cu inamicul. Combătea orice atitudine cooperantă, totuși aceasta nu l-a împiedicat să fie obiectiv în aprecierea activității liderului conservator Alexandru Marghiloman în apărarea și menținerea dinastiei române. De asemenea, Iorga a apreciat refuzul lui Theodor Rosetti de a accepta orice demnitate oferită de străini, arătând că „la cei 83 de ani ai lui, orice prigonire-i indiferentă”[93].

Cunoscând atitudinea lui Marghiloman de menținere a dinastiei și a regelui Ferdinand în fruntea României, șeful Departamentului Politic al Teritoriului Ocupat, Horstman, i-a reproșat: „Cum a putut regele să creadă că chestiunea e înlăturată? Probabil că austriecii i-au dat această asigurare”[94]. Horstman îl ruga pe Marghiloman să ceară plecarea regelui. Regele nu poate „să rămână într-o țară ocupată dacă se face pace”. Șeful conservatorilor din București îi reproșează interlocutorului său că, după încheierea păcii, România nu mai poate rămâne o țară ocupată. Pentru a se discuta chestiunea juridică a unui teritoriu liber sau ocupat era nevoie –

[92] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 400.
[93] *Ibidem*, p. 400.
[94] Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 347.

condiționa Horstman – de un guvern favorabil Puterilor Centrale, un guvern în care ocupantul să aibă încredere: „Dar avem nevoie de guvernul dumneavoastră și nevoia ca câmpul să fie lucrat.” Dar, îi răspundea Marghiloman: „Este un guvern și nu interesul nostru”[95].

Mitilineu, care a primit sarcina de la rege de a se întâlni cu Marghiloman în vederea sondării pretențiilor Puterilor Centrale înainte de începerea tratativelor, se întâlnește cu acesta la 14 februarie 1918. Marghiloman îi afirma de la început „cele două chestiuni capitale nedezlipite: dinastia și Dobrogea”[96]. Aceste două „chestiuni nedezlipite” vor împiedica România să obțină o ameliorare a condițiilor de pace. Liderul conservator, care exprima de fapt cerințele ocupantului, preciza că România „va putea scăpa ceva decât dacă regele să revie cu totul la politica de înainte”. Marghiloman i-a precizat lui Mitilineu că Puterile Centrale nu vor trata „decât cu oameni politici de prim ordin, luați din toată România” sau dacă guvernul, „oricare ar fi, poate numi plenipotențiari de prim ordin cu care Kühlman și Czernin să poată vorbi”[97].

Guvernul român trebuia să garanteze plecarea misiunii franceze, a lui Brătianu și Take Ionescu până la pace[98]. Întrucât chestiunea dinastiei era obiect de dispută între cele două puteri ale Triplei Alianțe – Germania și Austro-Ungaria – Marghiloman a mai precizat că cerințele ocupantului erau „lipsa regelui și a familiei regale”[99]. El s-a angajat în fața interlocutorului său că se va lupta să evite o astfel de situație: „Voi lupta ca să evit, dar nu garantez nimic”[100]. De asemenea, el i-a afirmat lui Marghiloman că, prin atitudinea sa, el este personalitatea cea mai puternică dintre oamenii politici conservatori din București care s-au luptat pentru menținerea dinastiei și a regelui Ferdinand: „Sunt singurul care lupt pentru menținerea dinastiei și voi face tot posibilul”. Marghiloman i-a reproșat regelui că nu i-a urmat sfatul „să se alipească negocierilor de la Brest-Litowsk”[101] dintre Rusia și Puterile Centrale. Toate eforturile, arăta Marghiloman, trebuie canalizate în aceste momente grele pentru salvarea armatei de distrugere: „E singurul lucru de opus Bulgariei dacă ar amenința cu o defecțiune”[102].

[95] *Ibidem*, p. 344.
[96] *Ibidem*, p. 347.
[97] *Ibidem*.
[98] *Ibidem*.
[99] *Ibidem*.
[100] *Ibidem*.
[101] *Ibidem*, p. 348.
[102] *Ibidem*.

Mackensen a comunicat delegației că acceptă întrevederea cerută de Averescu. De asemenea, i-a comunicat colonelului Ressel ca misiunea militară franceză neapărat să părăsească teritoriul României. Feldmareșalul german a cerut membrilor delegației să transmită guvernului de la Iași numirea plenipotențiarilor până pe dat de 20 februarie la amiază, iar „Conferința", tratativele vor începe la 22 februarie 1918, la Buftea[103].

Întâlnirea delegației guvernului de la Iași cu o parte a oamenilor politici conservatori din București a demonstrat lipsa de unitate a acestora în apărarea intereselor României, în îndeplinirea misiunii ce li s-a încredințat la începutul războiului. Politicienii din grupul Carp-Beldiman-Stere refuzau orice colaborare cu guvernul de la Iași în vederea obținerii de condiții mai favorabile de pace, revendicând această sarcină doar pentru ei[104].

Delegația nu s-a întors prea optimistă de la București. Membrii ei au înțeles, după primele contacte cu autoritățile de ocupație, că în pofida unor declarații ademenitoare, „Puterile Centrale erau hotărâte să fie fără milă cu noi"[105].

Încrezător în capacitatea sa de a schimba cursul evenimentelor, „prin vechile sale legături la Berlin și pentru marele său prestigiu militar, prin ceea ce constituia un fel de internațională militară peste toate războaiele"[106], după cum consemna Nicolae Iorga, Averescu se deplasează la Buftea, moșia lui Barbu Știrbei, pentru a se întâlni cu Mackensen.

Nicolae Iorga a fost informat despre atmosfera din București la sosirea lui Averescu. Populația, total nemulțumită de regimul ocupației Puterilor Centrale, îl primește pe șeful guvernului român cu un deosebit entuziasm: „Lumea îl salută pe stradă ca pe vodă"[107].

Întâlnirea dintre Mackensen și Averescu a fost o întâlnire cu caracter particular, „în spiritul unei camaraderii militare"[108]. Premierul român îl cunoștea pe Mackensen de pe vremea când îndeplinea funcția de atașat militar al României la Berlin. Convorbirea având un caracter privat, nu a fost înregistrată într-un proces-verbal[109]. Mackensen a condus discuția cu Averescu în așa fel, încât să dea impresia după care condițiile de pace care se vor impunea României nu vor fi prea grele. Armatei române nu i se vor

[103] *Ibidem*, p. 348.
[104] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 134.
[105] I.G. Duca, *op.cit.*, p. 83.
[106] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 391.
[107] Idem, *Memorii*, vol. II, p. 277.
[108] C. Kirițescu, *op cit.*, p. 314-315.
[109] *Ibidem*.

impune condiții umilitoare; ea va putea rămâne mobilizată în vederea folosirii ei în Basarabia, împotriva bolșevicilor[110]. România trebuie, însă, să facă unele concesii teritoriale în Dobrogea, din care interesa doar Cadrilaterul și, poate, „părțile bulgărești din Dobrogea veche", până la linia Mangalia-Adamclisi; poate s-ar ajunge la o înțelegere pentru discutarea chestiunii Dobrogei până la pacea generală[111]. De asemenea, rectificările teritoriale de-a lungul Carpaților spre Austro-Ungaria „nu vor fi mare lucru" – ele se vor reduce doar la trei rectificări teritoriale în regiunea Vârciorovei, Predealului și Dornei[112].

Averescu a fost, însă, înștiințat de Mackensen că „prima chestiune de regulat era aceea a dinastiei". Mareșalul i-a mărturisit lui Averescu că „este hotărâtă schimbarea dinastiei, la care au convenit și fruntașii noștri de la București". Premierul român a respins ideea schimbării dinastiei: „Am primit mandatul de șef de guvern de la actualul Rege, nu pot sub niciun cuvânt la debarcarea suveranului meu"[113]. Mackensen „a convenit că situația nu este plăcută", dar el știe că Împăratul este fixat asupra acestui punct[114]. Averescu îl roagă încă o dată pe Mackensen să-i înlesnească o audiență la Kaiser pentru a lămuri chestiunea dinastiei, iar acesta i-a promis că, la miezul nopții, când va da prin colonelul Hughes raportul zilnic împăratului, „va profita de ocazie și-i va supune cererea spre aprobare"[115].

Premierul român a fost, în general, mulțumit de rezultatul convorbirilor sale cu Mackensen și a continuat „să fie plin de iluzii"[116].

---

[110] *Ibidem*, p. 314; Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 251.
[111] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 314-315.
[112] *Ibidem*.
[113] Mareșal Alexandru Averescu, op. cit., p. 250; Eugen Wolbe, *Ferdinand I, întemeietorul României Mari: o biografie,* traducere din limba germană de Maria și Ioan Nastasă, București, Ed. Humanitas, 2006, p. 175. La anunțul lui Mackensen că, înainte de tratativele propuse, trebuia reglementată chestiunea dinastiei, Averescu a răspuns ferm lui Mackensen: „De așa ceva nu poate fi vorba." (În: Eugen Wolbe, *op.cit.*, p. 175) După conferința organizată în salonul vilei de la Buftea cu generalul Hell, șeful de Stat Major al Grupului de Armate Mackensen, cu un secretar de legație și un căpitan de Stat Major, s-a trecut la masa verde. Averescu a stat în dreapta mareșalului. Acesta a revenit aproape în șoaptă asupra chestiunii cu dinastia. El i-a șoptit primului-ministru român că „fac rău că nu profit de ocazie pentru ca să scăpăm de actuala dinastie, căci toți cei din București au afirmă că este o pacoste pentru țară și doresc înlăturarea ei". Averescu răspunde lui Mackensen: „...că aceasta poate să fie părerea lor, dar am și eu părerea mea și nu mi-o schimb, de aceea vă rog încă o dată să-mi înlesniți audiența la împărat"; în: Mareșal Al. Averescu, *op.cit.*, p. 251.
[114] Mareșal Al. Averescu, op. cit., p. 250.
[115] I.G. Duca, *Memorii,* vol. IV, Partea a II-a, p. 84.
[116] *Ibidem*.

Mareșalul german a fost foarte amabil cu șeful guvernului român, dar în același timp și rezervat: „A atins unele chestiuni fără a preciza nimic”. Convorbirea lui Averescu cu Mackensen a fost presărată cu expresii de genul: „Cred că da”; „Spun că…”[117].

După întâlnirea cu feldmareșalul german, de unde a plecat „cu bune impresii”, premierul român s-a întâlnit cu șeful de stat major al acestuia, generalul Hell, unde acesta îi face o expunere a situației generale și îi cerea insistent că România să admită condițiile preliminare care se pun pentru începerea tratativelor de pace. Averescu a considerat cererile formulate că „erau neadmisibile” și toate acestea nu l-au putut orienta precis „asupra bazelor pe care se vor purta tratativele de pace”. Primul-ministru a refuzat de „a lua orice angajament” și a insistat că își va spune hotărârea după ce se va întâlni cu ministrul de externe al Austro-Ungariei și Germaniei, contele Czernin, respectiv Kühlman, care „deveneau disponibili prin întreruperea tratativelor de la Brest-Litowsk”[118].

Profitând de situația că miniștrii Puterilor Centrale soseau la Buftea cu o întâlnire de o zi, Averescu a convocat Consiliul de Miniștri, unde au fost invitați comandanții armatei, generalii Prezan, Văitoianu, Eremia Grigorescu și generalul intendent Zaharia. Scopul invitației acestora era acela de a lua părerea oficială a căpeteniilor armatei[119]. Generalii trebuiau să-i prezinte lui Averescu, înaintea întâlnirii cu Czernin și Kühlman, posibilitatea de rezistență a armatei din punct de vedere al spiritului trupei, al stocurilor de muniții, iar generalul Zaharia, asupra stadiului de aprovizionare al armatei. Discuțiile au evidențiat serioase lipsuri ale armatei, în ce privește gradul ei de dotare și de rezistență[120].

---

[117] *Ibidem*.

[118] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 315.

[119] C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine,* vol. IV, Partea a V-a, p. 155.

[120] În cadrul convorbirilor s-au constatat divergențe între generalii prezenți, privind starea armatei, nivelul de dotare, aprovizionare și rezistență a armatei. În urma acestui Consiliu de Miniștri lucrurile nu au fost pe deplin lămurite. Generalul Văitoianu, care, cu câteva săptămâni înainte, la Bacău, îi vorbea lui Constantin Argetoianu de necesitatea păcii, acum afirma că Armata a II-a garantează tot frontul pe care trebuie să-l apere. Întrebat de Averescu dacă are tot ce îi trebuie pentru o rezistență mai îndelungată, răspundea: „Da, domnule prim-ministru, am de toate”. Eremia Grigorescu a răspuns foarte scurt că peste frontul lui „nu se va trece”. Generalul Prezan a fost „o grădină, care deși ar fi dorit să facă pe bătăiosul, firea lui cinstită nu l-a lăsat să mintă cu nerușinare”. El a afirmat că armata nu are „prea multe muniții și aprovizionarea era pe sfârșite, iar o rezistență prelungită ar fi anevoioasă”. Cu toate acestea, afirma el, „ne vom lupta fără muniții și fără merinde, poate ne vor sosi din alte părți”. Generalul Zaharia, care răspundea de aprovizionare, „fusese

Ședința guvernului s-a încheiat fără ca reprezentanții armatei să-și expună o părere relativ unitară față de potențialul armatei române, în prejma negocierilor cu reprezentanții Puterilor Centrale. Primul-ministru Averescu aștepta plin de speranță întâlnirea cu cei doi miniștri de externe, ai Germaniei și Austro-Ungariei. Constantin Argetoianu, care a făcut parte din delegația premierului, alături de colonelul Ressel și Alexandru Zănescu, a afirmat că Averescu era atât de sigur că se va înțelege cu Czernin și Kühlman „în câteva clipe”[121].

Delegația română sosește la Buftea în ziua de 10 februarie, unde a fost întâmpinată de Mackensen, cu „om amabilitate și un tact de adevărat «grand senior»”[122]. Alexandru Averescu menționează în memoriile sale că între el și Mackensen a avut loc o lungă convorbire, în care s-au repetat o serie de lucruri care au fost rostite în întâlnirea din 7 martie, dar a observat „o mică, schimbare în ce privește exigențele formulate în chip de condițiuni pentru începerea tratativelor”[123].

Czernin și Kühlman au ajuns a doua zi, 11 februarie, ora 3, la Buftea. Argetoianu a descris cu lux de amănunte modul de prezentare a celor doi înalți demnitari, la tratativele cu Alexandru Averescu. Aceste amănunte ne ajută la înțelegerea relațiilor dintre cele două delegații, care era scopul comun, dar și divergențele tot mai evidente între Germania și Austro-

probabil neglijat și lăsat în voia lui”, după părerea lui Argetoianu. Șeful Intendenței armatei române a spus „lucrurilor pe șleau: după 15 zile, trupele vor rămâne nemâncate”; în: *ibidem*.

[121] *Ibidem*. Mackensen a vorbit în termeni foarte măgulitor despre calitățile soldatului român, pe care le apreciase în luptele de la Mărăști și Mărășești. Mareșalul vorbea într-o limbă franceză „greu de corectat”. A comparat calitățile soldatului român cu cele ale soldatului italian și austriac și a concluzionat că soldatul italian „e și mai prost ca cel austriac”, Apoi, întorcându-se spre Averescu, i-a amintit acestuia de operațiunea de la Flămânda, din toamna anului 1916, întrebându-l ce l-a determinat, de ce a ordonat retragerea după ce a trecut Dunărea: „Știi dumneata că, dacă continuai, eram perdut?” Apoi s-a scuzat că se retrage, nu înainte de a aminti că cei doi mari demnitari, Czernin și Kühlman, au întârziat pe drum și erau așteptați a doua zi după-amiază.

[122] *Ibidem*.

[123] Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război,* vol. II, p. 251; Eugen Wolbe, *op.cit,* p. 176. După ce Averescu a constatat „o mică schimbare în ce privește exigențele formulate în chip de condițiuni pentru începerea tratativelor”, Mackensen i-a spus confidențial că a vorbit prin fir special împăratului, iar acesta are încredere că intențiile lui Averescu de a încheia pacea sunt sincere și, de aceea, „mă consiliază să merg fără șovăire înainte, să nu am grijă de chestiunea dinastiei și să contez pe sprijinul Germaniei în toate tratativele și pe ale lui în special”; în: *ibidem*.

Ungaria. Kühlman era îmbrăcat civil, Czernin – reprezentantul Austro-Ungariei „cu armata în descompunere, se prezenta cazon"; el purta uniformă de general-major austriac, cu toate decorațiile austriece și germane pe piept. Argetoianu era surprins de faptul că „reprezentantul militaristei Germanii" avea portul „familiar, ca al unui gentleman, avea farmec englez"[124].

Întâlnirea dintre cele două delegații are loc în anticamera de la intrare a vilei lui Barbu Știrbei, de la Buftea. Lipsa de cordialitate a fost totală, de o parte și de alta[125]. Salutul lui Kühlman „a fost rece", al lui Czernin a fost plin de ură, „îi sclipeau ochii și parcă ar fi voit să spună: v-a venit rândul, păziți-vă!"[126]. Tratativele s-au purtat în trei – între Kühlman, Czernin și Averescu. Averescu a povestit lui Argetoianu modul de comportare a celor doi reprezentanți ai Puterilor Centrale în timpul discuțiilor. Czernin „a fost deșănțat, violent, fără nicio stăpânire de sine". A vorbit cu ură. „Voia să ne desființeze"[127]. Kühlman a fost „cald și câte odată ironic cu colegul său", căuta mereu să mai dreagă din gafele pe care acesta le făcea și dorea să canalizeze discuția „pe calea mai obiectivă"[128].

Din cele prezentate de Averescu se putea constata că înaltul demnitar german „nu urmărea nici distrugerea noastră, nici umilirea noastră ca țară; era, însă, foarte rezervat față de dinastie și persoana regelui"[129]. Czernin „voia să ne taie unghiile și să ne facă inofensivi", iar Kühlman voia să facă din România „un instrument auxiliar pentru înaintarea germană în direcția Orientului"[130].

Întrevederea dintre Averescu și cei doi demnitari ai Puterilor Centrale a avut darul de a lămuri situația. Intențiile Puterilor Centrale erau mai precis conturate:

a) Chestiunea dinastiei a fost definitiv scoasă din cadrul discuțiilor. Puterile Centrale o considerau o chestiune de politică internă, afacerea doamnelor Stere și Carp. Dacă până la încheierea definitivă a păcii ar fi izbucnit o mișcare ostilă dinastiei în teritoriul ocupat, ei nu vor face nimic ca să o împiedice.

b) Armatei i s-au pus condiții umilitoare. O bună parte din aceasta va fi demobilizată până la încheierea păcii și experții militari ai Puterilor Centrale vor fixa care anume unități vor fi desființate. Se va păstra doar strictul

[124] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 163.
[125] *Ibidem*.
[126] *Ibidem*, p. 164.
[127] *Ibidem*.
[128] *Ibidem*.
[129] *Ibidem*.
[130] *Ibidem*.

necesar pentru menținerea ordinii în Basarabia, împotriva bolșevicilor.

c) Chestiunile economice nu vor atinge cu nimic suveranitatea României și vor permite Puterilor Centrale să pună în valoare, „în colaborare cu inițiativa indigenă, bogățiile țării" și să canalizeze comerțul românesc „spre debușeurile austro-ungare și germane".

d) Cesiunile teritoriale au afectat profund pe Averescu. S-a cerut imperios, înainte de încheierea păcii și chiar numai pentru a obține prelungirea armistițiului, cedarea către cele patru puteri, în bloc, Toată Dobrogea, inclusiv Cadrilaterul, și o zonă de-a lungul graniței cu Austro-Ungaria, zonă care se va determina pe hartă și care „va asigura dubla monarhie împotriva posibilității unui atac prin surprindere, ca cel din 1916". Referitor la Dobrogea, se va ceda Puterilor Centrale în condominium. S-a stabilit ca ele să dispună în viitor „de soarta ei, rezervându-i-se și României o ieșire la mare"[131].

Primul-ministru consemna în memoriile sale că, la conferința cu cei doi miniștri de externe s-a aflat în fața unei situații schimbate care, „fără să mă dezorienteze, m-a indispus foarte mult"[132]. Primul-ministru a protestat față de cedările teritoriale cerute, arătând că dezlipirea Dobrogei de România „este o imposibilitate pentru orice guvern român"[133].

Discuțiile legate de cesiunile teritoriale au tensionat la maximum atmosfera ședinței de la Buftea. Averescu nu accepta să cedeze nimic, „dar mai ales Dobrogea, plămânii României", iar Czernin și Kühlman nu voiau să renunțe la nimic. Miniștrii de externe de la Viena și Berlin au replicat la argumentele șefului guvernului român că Dobrogea fusese primită de România în 1879 ca o compensație pentru luarea Basarabiei (de fapt, este vorba de cele trei județe din sudul Basarabiei care au revenit Moldovei în 1856, la Congresul de la Paris), iar acum „reintră în posesiunea întregului teritoriu dintre Nistru și Prut, pe care Puterile Centrale erau dispuse să o înlesnească"[134]. Prin urmare, Centralii considerau cedarea Dobrogei ca „un act de dreptate în favoarea Bulgariei spoliate în 1879 și 1913!!". Granița cu Austro-Ungaria, de pe Carpați, care se va trage pe hartă, va dovedi și aici că nu poate fi vorba de o anexiune, ci de o rectificare pur strategică[135]. Dobrogea întreagă, cedată Puterilor Centrale în condominium, urmând ca

[131] Pe larg, în: C Kirițescu, *op.cit.,* vol. II, p. 315; C. Argetoianu, *op.cit.,* p. 164-165; I.G. Duca, *op.cit.,* p. 85-86; N, Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 392.
[132] Al. Averescu, *op.cit.,* p. 251.
[133] C. Kirițescu, *op.cit.,* p. 215.
[134] *Ibidem*.
[135] *Ibidem*.

ele să dispună un coridor pentru ieșirea României la mare, era nota de plată pe care Bulgaria o pretindea ca preț al rămânerii ei în Quadrupla Alianță[136]. Pretențiile Bulgariei, deși produceau enervare în cercurile politice de la Viena și Berlin, nu puteau fi ignorate, ținând cont de situația grea prin care treceau cele două mari puteri ale Triplei Alianțe, în acel moment al războiului. O ieșire a Bulgariei din alianța Puterilor Centrale ar fi fost o adevărată catastrofă[137].

Averescu a precizat reprezentanților Centralilor că teritoriile impuse spre a fi cedate de România nu erau simple rectificări de frontieră, „ci o adevărată anexiune", în contradicție totală cu ce s-a negociat cu Rusia, dar și „în declarațiile făcute în ocaziuni solemne până în ultima vreme"[138]. Discuțiile legate de cesiunile teritoriale au tensionat atmosfera ședinței de la Buftea.

Discuțiile pe tema cesiunilor teritoriale au durat mult și nu s-a ajuns la nicio înțelegere, niciuna dintre părți nu a dorit să cedeze. În această situație Czernin și Kühlman au declarat că cedările teritoriale erau condiții *sine qua non* pentru prelungirea armistițiului și pentru încheierea păcii[139]. La prezentarea ultimatumului, Averescu a declarat: „Ca general și ca patriot român, eu nu-mi pot pune niciodată semnătura pe un asemenea tratat". El a spus apoi cu tărie că „În România liberă, la Iași sau în Moldova, să se găsească un om ca să semneze amputarea țării. În aceste condiții pe care doriți să le impuneți – sublinia premierul român – nu veți putea încheia pacea decât cu unul din ostaticii pe care îi dețineți la București. Dar – preciza în continuare Averescu – o asemenea pace, smulsă și semnată sub amenințarea baionetelor, va fi fără valoare și fără efect pentru toți românii"[140].

Cesiunile teritoriale de la punctul d), condiții *sine qua non* pentru încheierea păcii, i-au zguduit conștiința, l-au făcut pe Averescu, care a venit încrezător la Buftea, să creadă că va obține condiții acceptabile pentru România, „să ajungă la simțul realității"[141].

El reamintea interlocutorilor săi că „a preluat sarcina formării guvernului bazat pe declarațiile publice ale guvernelor german și austro-ungar, că sunt gata să încheie pacea fără anexiuni și despăgubiri, cărora le-a dat crezare"[142]. „Acum – spunea el – mă găsesc în fața unei noi situațiuni: este firesc să

[136] C. Kirițescu, *op.cit.,* p. 315.
[137] *Ibidem*.
[138] C. Argetoianu, *op.cit.,* p. 165.
[139] *Ibidem,* p. 166.
[140] *Ibidem*.
[141] I.G. Duca, *op.cit.,* vol. IV, Partea a II-a, p. 85.
[142] E. Wolbe, *op.cit.,* p. 176.

modific hotărârea mea”[143]. Aflat în fața acestei situații total schimbate, Averescu a considerat încheiat mandatul său[144].

Cele discutate la Buftea, preciza în finalul discuțiilor premierul român, „vor fi prezentate suveranului meu și îl voi ruga să decidă ce este de făcut în continuare”[145].

Constantin Argetoianu, care nu a participat la discuția dintre Averescu și miniștrii de externe ai Germaniei și Austro-Ungariei, și-a dat seama, din momentul când ușa salonului s-a deschis și a văzut fețele interlocutorilor, că „treaba nu mergea”, că va fi „o pace rea, cât de rea…”[146].

În momentul plecării, Czernin se întoarse, urcă câteva trepte, intră în salonul unde au avut loc tratativele pentru a-i transmite lui Averescu că „avea însărcinarea să facă o comunicare personală Regelui din partea Împăratului Austriei”. Primul-ministru român a promis că-i va da răspunsul „îndată ce voi ști hotărârea Majestății Sale”[147].

Nicolae Iorga a urmărit desfășurarea tratativelor de la Buftea, conștient că natura clauzelor care vor fi impuse ar putea îndepărta sau chiar anula eforturile depuse pentru eliberarea provinciilor românești aflate sub dominația Austro-Ungariei și revenirea lor la patria-mamă. Marele istoric, un susținător conștient al alianței cu Tripla Înțelegere, observa momentul greu prin care trecea țara, dar credea că demnitarii români care vor fi mandatați să trateze cu Puterile Centrale vor găsi soluțiile pentru depășirea situației de moment fără să anuleze eforturile României de întregire națională.

Nicolae Iorga considera că, la greutatea momentului deosebit prin care trecea România din punct de vedere militar se adăuga și lipsa de experiență politician a generalului Averescu. Această carență a fost reliefată de Nicolae Iorga înainte de învestirea guvernului, când a afirmat că, în pofida iluziilor pe care și le făcea generalul asupra duratei guvernului său „ca și asupra operei sale decisive care i-ar fi încredințată”, el avea de făcut un singur lucru: „să-și ia asupră-și greaua răspundere a unui act umilitor”, încheierea păcii cu Puterile Centrale[148].

Marele savant aprecia foarte mult pe Averescu ca militar, cel care s-a remarcat printr-o organizare superioară și o înaltă știință militară în

[143] Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 252.
[144] E. Wolbe, *op.cit.*, p. 176.
[145] *Ibidem*.
[146] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 166.
[147] Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 252.
[148] N. Iorga, *O viață de om*, vol. II, p. 293.

operațiunea de la Flămânda, la retragerea în ordine a armatei române respinse de pe Carpați, în bătălia de la Mărăști. Unui asemenea mare strateg, considera Iorga, nu trebuia să-i fie încredințată puterea „al cărui mare și adevărat rol nu era, desigur, în odăile de intrigă și de dușmănie de la Iași”[149]. Iorga a crezut, totuși, că dacă Averescu va fi bine informat și sfătuit cu privire la modalitățile și condițiile de a duce aceste tratative ca un militar disciplinat, el va executa și le va adapta noilor probleme care vor apărea în timpul discuțiilor.

Informațiile savantului cu privire la tratativele de la Buftea și rezultatul lor i-au fost transmise prin niște persoane apropiate: Mircea Christian – care „pretinde că ar fi având de la Codin Crăsnaru, iar acesta de la Argetoianu, întors azi cu Averescu…”[150] de la București. Aceștia i-au comunicat că, la Buftea, generalul s-a întâlnit cu Kühlman și Czernin, unde cei doi înalți demnitari au avut comportamente total deosebite. Astfel, Kühlman, „cel dintâi se plimba aproape fără a vorbi, celălalt (Czernin), nervos, palid, a spus că, deși nu e rancunos, totuși nu poate ierta felul cum l-a tratat Brătianu după declarația de război”.

Reprezentanții Puterilor Centrale „au pus condiții neacceptabile”, iar Averescu a protestat declarând că „nu-i rămâne decât să repete Mărășeștii, poate nu cu același succes, dar cu hotărârea de a lupta până la moarte”[151].

Comparând informațiile prezentate de Alexandru Averescu, Constantin Argetoianu și Nicolae Iorga în memoriile lor, constatăm că ele sunt, în general, identice privind comportamentul celor trei personalități care au dus tratativele de la Buftea: atitudinea reprezentantului Germaniei, „Kühlman a fost rece”, Czernin „plin de ură, ranchiunos”, Averescu protestând la pretențiile teritoriale ale celor doi interlocutori. În memoriile lui Iorga apare informația după care premierul român, protestând, ar fi declarat că, în condițiile în care, față de cesiunile teritoriale nu se ajunge la un consens, „nu-i rămâne decât să repete Mărășeștii”[152]. Fără a avea pretenția unei judecăți de valoare, considerăm că această afirmație după care „nu-i rămânea decât să repete Mărășeștii”, a fost făcută mai târziu de Averescu lui Argetoianu, când, deconectat de la tensiunea negocierilor, putea să-și fi amintit și alte amănunte, printre care și acesta, consemnat în memoriile lui Nicolae Iorga.

[149] *Ibidem*, p. 292.
[150] Idem, *Memorii*, vol. II, p. 277-278.
[151] *Ibidem*, p. 278.
[152] *Ibidem*.

Cei care l-au investit pe Averescu cu formarea guvernului, Brătianu și apropiații săi din vechiul guvern, l-au acuzat pe acesta că nu a respectat sfaturile și indicațiile primite înainte de începerea tratativelor. Fostul ministru liberal, I.G. Duca, a consemnat în memoriile sale că protestele lui Averescu, referitoare la pierderea Dobrogei, nu au fost luate în considerație de cei doi miniștri de externe, german și austriac. Această atitudine a miniștrilor Puterilor Centrale, spunea Duca, s-a datorat faptului că ei știau de la Mackensen că nu au în față pe militarul hotărât să-și apere trupele, trăgând „la nevoie încă odată sabia din teacă", „ce un politician se oferă să reia o politică de amiciție cu Puterile Centrale și cere numai condiții să-i înlesnească putința de a juca un asemenea rol". I.I.C. Brătianu, referindu-se la comportamentul lui Averescu la Buftea, spunea: „În loc să sune din sabie, luase aere de mea culpa"[153].

Întâlnirea de la Buftea a arătat divergențele existente între Germania și Austro-Ungaria, divergențe amplificate de situația incertă de pe frontul de Vest, precum și gravele probleme economice cu care se confruntau cele două țări[154].

Aprovizionarea populației cu alimente ridica serioase probleme în toate țările Quadruplei Înțelegeri, dar erau foarte grave în Austria și Ungaria. Autoritățile de ocupație germane și austro-ungare au dus o campanie de intensificare a rechizițiilor de tot felul de bunuri de la populație. Maiorul german Welzeer ordona măsura rechiziționării tuturor cantităților din București. Această măsură draconică îl determină pe Alexandru Marghiloman, șeful Partidului Conservator și șeful Crucii Roșii, să protesteze în fața autorităților de ocupație, arătând că aceasta „e o afacere de procopseală: personalul nostru voluntar și gratuit va fi înlocuit cu o bandă de guvernanți și de amploiați înfometați care trebuiau să trăiască pe socoteala comunei"[155]. Alexandru Marghiloman arăta că din Basarabia au fost cerute pentru Austria 12.500 de vagoane de cereale, că „e nevoie absolută, deoarece populația nu are decât 150 de grame de făină de porumb: se moare de foame în Austria"[156]. Această cerere mare de cereale, apreciau reprezentanții Austriei la București, se datora lipsurilor, încât „vom lua până

[153] *Ibidem*.
[154] Pe larg, în: Pierre Renouvin, *La Chrise européenne et la Première Guerre Mondiale, 1914-1918*, Paris, 1965; Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial, 1914-1918*, București, 1979; Atanasie Victor, Mircea Oprea, I.M. Oprescu, *România în Primul Război Mondial,* București, 1979; C. Kirițescu, *op.cit.*
[155] Al. Marghiloman, *Note politice*, p. 343.
[156] *Ibidem*, p. 343-345.

la ultima măsură tot ce se poate lua”[157].

Situația destul de grea prin care trecea dubla monarhie, atât din punct de vedere militar, cât și economic, îl determina pe împăratul Carol să telegrafieze ministrului său de externe, Czernin, la sosirea acestuia la București, să urgenteze tratativele cu România; el nu va permite trupelor sale să reînceapă ofensiva pe frontul oriental[158].

Șeful statului-major al mareșalului Mackensen avea să declare că trupele de care dispunea în România „erau împuținate după armistițiu”, prin trimiterea unor divizii pe frontul de Vest, erau prea slabe să întreprindă vreo ofensivă, având în vedere calitatea armatei române, demonstrată în bătăliile din vara anului 1917[159].

Alexandru Averescu face o nouă încercare, la 16 februarie/ 1 martie, cerând Puterilor Centrale să renunțe la condițiile *sine qua non,* să accepte noi tratative „par un esprit de conciliation et par des concessions réciproques”, să se ajungă la un rezultat favorabil pentru ambele părți[160].

Miniștrii Austro-Ungariei și Germaniei învestiți cu purtarea tratativelor de la Buftea cu România, deși cunoșteau foarte bine situația grea prin care treceau statele lor, au hotărât „să joace îndrăzneț” și, folosind metoda de intimidare, au răspuns că mesajul guvernului român este nesatisfăcător. Ei somează guvernul român să răspundă dacă primesc cele trei condiții formulate la 11/24 februarie: cedarea Dobrogei și rectificări de frontieră de-a lungul Carpaților, cesiuni economice[161].

La sosirea la Iași, înaintea Consiliului de Miniștri din 14 februarie martie, Alexandru Averescu îi comunica regelui cererea lui Czernin de a se întâlni cu el, abținându-se „de orice indicațiune, fie pentru, fie contra, lăsând pe Suveran, recte pe Știrbei și pe Brătianu, să decidă cum va voi”[162].

Vestea unei întâlniri cu ministrul de externe al Austro-Ungariei, Czernin, „l-a tulburat” pe regele Ferdinand. Monarhul considera că momentul unei întâlniri „cu omul pe care îl insultase fără cruțare în atâtea

[157] N. Iorga, *Memorii* (Paul Edition), vol. II, p. 79; Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 544.
[158] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 316.
[159] *Ibidem*.
[160] Mareșal Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 254; C. Argetoianu, *op.cit.,* p. 172.
[161] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 317; Gh. Platon, *Istoria modernă a României,* p. 481.
[162] Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 268. La Consiliul de Miniștri, Averescu a făcut o expunere a celor petrecute la Buftea, arătând că, din toate clauzele puse de Puterile Centrale, chestiunea Dobrogei nu se poate discuta. Dacă inamicul consideră aceasta condiție *sine qua non,* guvernul va hotărî întreruperea armistițiului sau demisia. Nu spune nimic despre întâlnirea dintre rege și Czernin.

rânduri" îi „era extrem de penibil"[163]. Ferdinand s-a gândit dacă era cazul să dea curs unei astfel de întâlniri dar, sfătuit de Brătianu și Barbu Știrbei, hotărăște să accepte propunerea lui Czernin[164]. Regele îi comunica lui Averescu la ora 17 să-i răspundă ministrului de externe al Austro-Ungariei că acceptă întâlnirea cu el pentru ziua de 14 februarie, în gară la Răcăciuni[165].

Brătianu l-a sfătuit pe rege să nu refuze întrevederea. Sfătuitorii regelui i-au precizat că, refuzând invitația, „poate înăspri lucrurile", care, în ce privește destinul dinastiei, începuseră să se așeze pe o bază sigură, după atitudinea împăratului Carol transmisă la Iași în urma misiunii colonelului Randa[166].

I.G. Duca, care în perioada războiului a fost mereu în prezența lui Nicolae Iorga pentru a-i potoli ieșirile acestuia, l-a informat pe istoric despre întâlnirea de la Răcăciuni, precizându-i că nu era vorba „de o abdicare" a regelui Ferdinand, ci de a ceda „toată Dobrogea" și „de o asigurare în ce privește guvernul"[167].

Vestea întâlnirii de la Răcăciuni și rezultatul acesteia nu putea decât să-l neliniștească pe Nicolae Iorga, chiar dacă nu se punea problema înlocuirii dinastiei române și a regelui Ferdinand. Faptul că problema abdicării regelui Ferdinand și a abolirii monarhiei române nu se va mai discuta la Răcăciuni îi dădea, totuși, o rază de speranță. Savantul considera că monarhia înseamnă menținerea, stabilitatea națiunii și a statului român în toate timpurile și în toate împrejurările. Noțiunea de monarhie era, în concepția marelui istoric, una din noțiunile fundamentale ale istoriei noastre[168].

În condițiile moderne, afirma Nicolae Iorga, românii îl considerau pe rege „stăpânul poporului românesc, «stăpân» în sensul vechi roman" sau „domn" și acest cuvânt „însemna un lucru foarte mare: este în el noțiunea guvernării integrale"[169]. Monarhia, această instituție fundamentală, considera Nicolae Iorga, „face parte din totalitatea a lucrurilor prețioase pe care ni le-a lăsat Roma ca noțiunile de drept, de orânduială, de lege, de

[163] I.G. Duca, *op.cit.,* vol. IV, Partea a doua, p. 85.
[164] *Ibidem,* p. 85-86; C. Argetoianu, *op.cit.,* p. 168-169.
[165] I.G. Duca, *op.cit.,* p. 85-86.
[166] *Ibidem*.
[167] N. Iorga, *Memorii,* vol. II, p. 282.
[168] Idem, *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești* (studiu introductiv Mihai Ungheanu, postfață Sever Ardelean), Galați, Ed. Porto Franco, 1996, p. 312.
[169] *Ibidem,* p. 312.

dreptate, toate vin de la Roma”[170].

Întâlnirile pe care Nicolae Iorga le-a avut cu regele, regina și celelalte persoane din jurul acestora, l-au ajutat să afle și să înțeleagă demersurile politice care s-au întreprins în acea perioadă. El a acceptat invitația reginei Maria, unde s-a discutat și chestiunea întâlnirii regelui cu Czernin, de la Răcăciuni. Din discuțiile cu aceasta, el constata „vizibila dezaprobare”[171] a reginei față de acceptarea întâlnirii regelui cu ministrul de externe austriac la Răcăciuni, și unde i s-a spus în mod imperativ că, dacă Puterile Centrale nu vor fi acceptate, „cei doi împărați vor părăsi pe Rege și întreaga Dinastie soartei lor”[172].

Iorga a dezaprobat și el această întâlnire care știrbea din prestigiul monarhiei române, dar pentru a se mai atenua din efectele ei ar fi fost mai bine „că acesta putea fi primit la Iași”[173].

Constantin Argetoianu consemna și el în memoriile sale momentele întâlnirii dintre rege și „colțurosul” Czernin. El notează că cererea lui Czernin a pus pe rege „într-un hal fără hal”[174]. Dacă timiditatea sa, „invincibila sa timiditate îl împingeau, însă, să nu primească”, totuși „rațiunea îl sfătuia să primească, fiindcă se simțea abandonat de toți recenții săi prieteni” și era convins că Czernin avea intenția „să reia și să dezvolte propunerile lui Randa”[175].

Regele s-a sfătuit cu Brătianu și Știrbei, care au reușit să-l convingă „să înghită și acest pahar” și, spre seară, în jurul orei 5 (17), l-a chemat pe Averescu și l-a rugat să se ocupe de întâlnirea sa cu ministrul de externe al dublei monarhii[176].

Întâlnirea dintre regele Ferdinand și Czernin avu loc în vagonul trenului regal cu care monarhul a ajuns în gara Răcăciuni, la 14 februarie, și a durat în jurul a 20 de minute[177].

Averescu, care l-a însoțit pe rege, nu a participat la discuții, rămânând în vagonul unde s-a întreținut cu însoțitorul ministrului austriac, Hranilovici[178].

---

[170] *Ibidem*.
[171] Idem, *Memorii*, vol. 2, p. 289.
[172] *Ibidem*.
[173] Ibidem.
[174] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 168.
[175] *Ibidem*.
[176] *Ibidem*, p. 18-169.
[177] Pe larg, în: I.G. Duca, *Memorii*, vol. IV, Partea a II-a, p. 85-86; N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 397-398; idem, *Supt trei regi,* p. 273.
[178] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 168-169.

Czernin a venit în uniformă de general, cu „Toison d'Or la gât și cu aere de condescendență care făcea întâlnirea și mai penibilă”[179]. Ministrul de externe al dublei monarhii a fost la întâlnirea cu regele Ferdinand „grosolan și arogant”, dându-i posibilitatea doar între pierderea tronului și garanția ce i-o oferea din solidaritate monarhică noul împărat și regele Carol dacă primește sincer condițiile preliminarii de la Buftea[180].

Arogantul Czernin i-a precizat încă de la începutul discuției regelui Ferdinand că „nu am venit să vă implor pacea, ci numai din însărcinarea împăratului care vrea să fie îngăduitor și să menajeze pe Majestatea Sa dacă aceasta este să încheie pacea imediat”. Dacă regele va refuza condițiile impuse, „atunci războiul va continua și acest lucru înseamnă sfârșitul României și prăbușirea dinastiei”[181].

Regele a considerat că, condițiile formulate de Czernin „sunt îngrozitor de dure. Fără Dobrogea, România se sufocă”. Czernin, în replică, îl întreba pe rege: „Ce condiții ar fi pus România dacă trupele sale ar fi ajuns la Budapesta” României, menționa ministrul de externe austriac, nu i se va tăia legătura cu Marea Neagră, „ci va primi o cale de acces spre Constanța”. Regele Ferdinand și-a arătat deschis nemulțumirea față de cerințele ultimative ale interlocutorului său, arătând că nu va găsi niciodată „un guvern care să consimtă la condiții așa de dure”. Formarea guvernului este „treaba internă a României”, iar pentru salvarea țării, preciza Czernin, un guvern Marghiloman „va consimți condițiile puse”. Dubla monarhie se arăta dispusă să acorde sprijin diplomatic României pentru obținerea Basarabiei, „astfel România va câștiga mai mult decât va pierde”[182].

Regele a înțeles jocul diplomatic al Puterilor Centrale, care vedeau în România o compensație pentru Dobrogea și pierderile teritoriale de-a lungul Carpaților, la granița cu Austro-Ungaria. Pentru a contracara acest joc diplomatic, regele a declarat că „Basarabia este contaminată de bolșevism, Dobrogea nu putem s-o cedăm, cu toate că o cale de acces la mare mi-ar putea ușura cedarea”[183]. Czernin a cerut, în termen de 48 de ore, să se dea răspunsul, în caz contrar „Puterile Centrale vor ști să dobândească în patru săptămâni o pace mult mai favorabilă decât aceea pe care România ar trebui să se socotească astăzi fericită cu ce putea să obțină”[184].

[179] I.G. Duca, *op.cit.*, p. 85-86.
[180] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 397-398.
[181] E. Wolbe, *op.cit.*, p. 176.
[182] *Ibidem*, p. 177 și urm.
[183] *Ibidem*.
[184] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 316.

Regele a luat act de declarația lui Czernin și a cerut un răgaz pentru a da răspunsul său, în urma consultării cu membrii guvernului și cu oamenii politici mai apropiați Casei regale. Czernin, care trebuia să plece în acea seară la Viena, „n-a făcut nicio greutate" pentru a acorda un termen de gândire de trei zile, până la 17 februarie[185].

Întâlnirea dintre Czernin și regele Ferdinand, considerăm că trebuie înțeleasă în contextul general al relațiilor dintre cele două mari puteri ale Triplei Alianțe, Germania și Austro-Ungaria. Germania și Austro-Ungaria au încheiat acordul de la Kreuznach, conform căruia, în schimbul sprijinului acordat la Brest-Litowsk de Czernin lui Kühlman în demersul său de anexare pentru țara sa „a provinciilor marginale Rusiei" și rectificarea de frontieră spre Polonia, astfel că România „cădea în lotul de pradă al Austro-Ungariei"[186]. Cele două mari puteri ale Triplei Alianțe, interesate în exploatarea economică a României, doreau „să încerce o atitudine împăciuitoare și cereri rezonabile"[187]. Astfel, mobilul deplasării lui Czernin la Răcăciuni a fost nu numai obținerea acceptării propunerilor de la Buftea, dar și înlocuirea guvernului Averescu cu unul condus de Alexandru Marghiloman[188].

Înlocuirea lui Averescu „pentru o personalitate mai maleabilă și mai accesibilă Puterilor Centrale", care nu făcea „jocul Germaniei", făcea ca șeful viitorului guvern român „să fie omul său și nu al rivalului său de la Berlin"[189].

Întâlnirea de la Răcăciuni l-a marcat profund pe regele Ferdinand. Regina și-a dat seama după felul „cum urca treptele și mai ales după figura lui tulburată, că el trecuse printr-o situație îngrozitoare"[190].

Din cele prezentate mai sus reiese că misiunea generalului Averescu a fost extrem de dificilă, în condițiile în care „presiunile Puterilor Centrale luau forme ultimative în probleme fundamentale ale statului român, cum ar fi: cedarea Dobrogei, modificarea frontierei de-a lungul Carpaților, mari

[185] Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 169.
[186] C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 316.
[187] *Ibidem*.
[188] Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 170.
[189] *Ibidem*.
[190] După plecarea trenului de la Răcăciuni, regele l-a chemat pe Averescu în vagonul său, unde i-a relatat conținutul audienței cu Czernin. Rezultatul audienței, defavorabil. Regele era foarte abătut, Czernin a fost inflexibil și lipsit de deferență. I s-a cerut a ceda rezultatul definitiv în termen de 48 de ore; în: Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 252. Referindu-se la întâlnirea regelui de la Răcăciuni, regina spunea: „Poate în acțiunea lui el are dreptate. Dar toate tratativele cu niște oameni care nu doresc decât să ne transforme în sclavi pentru încă 15 ani de acum încolo, eu prefer războiul până la ultima picătură de sânge"; în E. Wolbe, *op.cit.*, p. 178.

concesii economice, demobilizarea armatei”[191].

Alexandru Averescu considera că, în aceste condiții dificile, singura soluție salvatoare pentru păstrarea ființei statului român, a instituțiilor sale, a armatei, era încheierea păcii[192].

Pentru a stabili atitudinea României în perioada imediat următoare, Averescu a cerut regelui, în audiența cu acesta din ziua de 16 februarie 1918, convocarea unui Consiliu de Coroană cu participarea tuturor factorilor responsabili[193]. Pentru convocarea Consiliului de Coroană nu existau alte norme decât cele aplecate pentru Consiliile din 1914-1916. În aceste condiții au fost convocați doar reprezentanții partidelor de guvernământ. Nu au fost invitați la Consiliul de Coroană reprezentanții Partidului Muncii, Partidului Naționalist Democrat al lui Nicolae Iorga, deși interesul guvernului „era să fie reprezentate cât mai multe curente (de opinie) și cât mai multe experiențe”[194].

[191] *Istoria Românilor,* vol. VII, tom 2, Ed. Enciclopedică, p. 748; 804.
[192] Al. Averescu, *op.cit.*, p. 253.
[193] Pe larg: Ion Mamina, *Consilii de Coroană,* București, 1997, p. 88-120; C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 175; Al. Averescu, *op.cit.*, p. 253.
[194] C. Argetoianu, *op.cit.*, p. 175.

UNIFICAREA ADMINISTRATIVĂ A ROMÂNIEI INTERBELICE (1918-1925)

Gabriel Asandului

The Administrative unification of interwar Romania (1918-1925)

Abstract

The present paper aims at capturing the essential aspects of the administrative unification law of 1925 and to analyze how this act affected the functioning of the Romanian public administration in the interwar period. The Great Unification brought to Romania four different administrative regimes, which resulted in difficulties and grievances within the Romanian society. The legislative unification that Romania needed after the World War I was stood under the sign of two currents of opinion. The former advocated the taking over of the legislation, including that relating to administration, from the Old Kingdom, and enforcing it in the new provinces. The latter point of view argued the need to adopt new legislativeacts that consider the peculiarities of each province. Unfortunately, the Romanian legislator did not take this aspect into account; the centralism of the kingdom was successful in contrast with the principle of decentralization.

The administrative unification law of 1925 was part of the legislative package that the Romanian gouvernment proposed to ensure the de jure unity of Greater Romania. The act in question was a combination of principles, in which both centralizing aspects and certain elements related to the practice of administrative decentralization can be found. At the time, some specialists speculated on this issue claiming that it was impossible to separate centralization from decentralization and, consequently, the law would have done nothing but ensure the unity of the Romanian state while applying the principle of administrative decentralization. Beyond the discussions held at the time, as well as after 1989, we believe that the Romanian legislator tried and managed to shape the law in agreement with modern, democratic nuances, within the limits imposed by the need to ensure administrative uniformity. Therefore, the administrative unification law was a necessary reform, which had its limits; it was a normative act that the Romanian state needed in an attempt to strengthen authority and modernize the interwar Romanian society.

Keywords*: Greater Romania, legislative unification, public administration, centralization, local autonomy*

Cuvinte cheie: *România Mare, unificare legislativă, administrație publică, centralizare, autonomie locală*

1. Introducere

Noul context geopolitic european din anul 1918 a oferit României șansa înfăptuirii Marii Uniri. Rezultat al voinţei şi luptei îndelungate a românilor de a trăi într-un singur stat, în temeiul dreptului istoric, a unităţii

de neam şi de limbă, Marea Unire a generat schimbări semnificative în planul organizării politico-administrative a statului, consecință a faptului că noile provincii aveau regimuri juridice diferite. Situaţia din România primilor ani interbelici nu a fost una singulară, ci a fost similară cu cele existente în alte state europene[1].

Problemele care au necesitat grabnică rezolvare, după primul Război Mondial, au vizat aspecte precum: consolidarea naţională, refacerea economică, unificarea legislaţiei şi integrarea noilor provincii în sistemul administrativ românesc. Pentru consolidarea politică a statului era nevoie, pe de o parte, de o amplă şi atentă operă de unificare legislativă şi instituţională menită să elimine particularităţile regionale iar, pe de altă parte, de crearea unor instrumente care să faciliteze reconstrucţia economică a ţării[2].

Pentru înfăptuirea unificării legislative, statul român avea nevoie de o reformă constituțională, care să-i permită reorganizarea administrativă a teritoriului, și de o reformă agrară care să onoreze promisiunile făcute de regele Ferdinand soldaților, pe frontul din Moldova. În această ultimă direcție au fost făcuți pași importanți, între 1917 și 1921, prin adoptarea mai multor acte normative prin care s-a urmărit soluționarea acestei probleme[3].

Studiul de față își propune să analizeze, din punct de vedere descriptiv, legea unificării administrative din 1925, să prezinte și să analizeze o serie de instituții politico-administrative, dintre care unele au servit ca sursă de inspirație în redactarea legii administrației publice locale în vigoare[4]. Ca orice altă lege și acest act normativ poate fi contestat și criticat, dar marele său merit a constat în faptul că a asigurat uniformizarea instituțional-administrativă, făcând un pas important pe drumul unificării legislative. Nu ne propunem să analizăm eficiența sau ineficiența legislației administrative din perioada interbelică pentru că, în opinia noastră, actele normative în materie adoptate în perioada dintre cele două războaie mondiale n-au avut timpul necesar pentru a-și dovedi eficiența sau

[1] Pentru detalii despre situaţia unificării legislative din unele ţări europene în Constantin Hamangiu, *Unificarea legislativă a României. Proiect de lege şi expunere de motive*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1931, p. 6-21; Andrei Rădulescu, *Unificarea legislativă*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1927, p. 8-15.

[2] Viorel Stănică, *Politici administrativ-teritoriale în România modernă şi contemporană*, Cluj- Napoca, Editura Accent, 2010, p. 61.

[3] Pentru detalii despre legislaţia agrară din primii ani interbelici a se vedea Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975, p. 42-79.

[4] Legea nr. 215/23 aprilie 2001, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 204/23 aprilie 2001.

ineficiența[5]. Schimbările repetate ale cadrului normativ general, generate uneori de interese meschine de partid, au golit de conținut și eficiență legile adoptate, în materie administrativă, în perioada 1918-1939. Lipsa consensului politic, respectarea selectivă a legislației în vigoare de către decidenții politicii au făcut ca statul român să înfăptuiască cu greu unificarea legislativă, eșuând în proiectul de construire a unui cadru instituțional-administrativ care să susțină integrarea noilor provincii și, implicit, modernizarea României Mari.

2. România și procesul de unificare legislativă

Adoptarea unei noi legislaţiii administrative şi punerea acesteia în concordanţă cu noua realitate politică a reprezentat o necesitate stringentă pentru statul român. Reconstrucţia administrației românești s-a înscris în tendinţa general europeană de după 1918, proces prin care au trecut marea majoritate a ţărilor europene. Reprezentanţii politici ai statelor bătrânului continent au ajuns la concluzia „că fericirea popoarelor va veni numai de la o bună organizare administrativă şi politică”[6] a acestora. Astfel, în anul 1923, s-a desfăşurat la Bruxelles cel de-al II-lea *Congres Internaţional de ştiinţe administrative*[7] la care au participat specialişti în drept administrativ din majoritatea țărilor europene, inclusiv din ţara noastră. În cadrul discuţiilor purtate, participanţii au propus ca statele Europei să implementeze urgent ample procese de reformare administrativă, de schimbarea a legislației în domeniu şi de modernizare a instituţiilor administrative, paralel cu creșterea calităţii personalului şi a metodelor de selecţie a acestuia.

În chestiunea unificării legislative, la nivelul continentului european, s-au conturat două curente de gândire. Primul curent a susținut necesitatea adoptării unor noi legislații, moderne, care să asigure uniformizarea de care statele europene aveau nevoie. Amintim aici cazul Iugoslaviei, Cehoslovaciei și Poloniei care au înființat instituții speciale ce s-au ocupat de această problemă. Cea de a două direcție a propus păstrarea legislației existente și îmbunătățirea ulterioară a acesteia. Italia și Franța au fost principalele susținătoare ale acestui curent, cu mențiunea că statul francez a introdus treptat propria legislație în provinciile anexate, Alsacia și Lorena, păstrând, în același timp, unele instituții

[5] Pentru detalii despre ineficiența administrativă din perioada interbelică a se vedea Bogdan Bucur, *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, București, Editura Rao Class, p. 170-188.

[6] Gavril Ursu, Ştefan Oniga, *Prim-pretorul şi plasa*, Alba Iulia, 1933, p. 79.

[7] Primul *Congres Internaţional de ştiinţe administrative* s-a desfăşurat înainte de declanşarea primului război mondial, în 1910, tot în capitala Belgiei.

locale pe care le-au considerat mai potrivite decât corespondentele lor din legislația franceză[8]. România Mare a oscilat între cele două curente de gândire, sfârșind prin a adopta modelul francez care însă n-a generat schimbări profunde în plan instituțional-administrativ și, ca atare, n-a satisfăcut așteptările populației din noile provincii.

La sfârșitul primului război mondial, în România erau în vigoare, pe lângă legislaţia Vechiului Regat, alte trei regimuri juridice distincte[9] care au îngreunat „foarte mult viaţa din toate punctele de vedere”[10] şi au menţinut, în mare parte, vechile graniţe între provinciile româneşti. Astfel, la nivelul administraţiei publice locale, au existat diferenţe majore între centralismul promovat la nivelul Vechiului Regat şi sistemul descentralizat existent în celelalte provincii[11]. Autonomia de care au beneficiat comunităţile locale din Transilvania şi Banat a contrastat cu regimul arbitrar şi centralizator existent în Regat[12]. Ca atare, România Mare avea nevoie urgentă de un regim administrativ unitar, flexibil, care să reglementeze, la nivelul tuturor provinciilor, raporturile dintre puterea centrală şi administraţia locală. Decidenții politici erau cei care trebuiau să aleagă între centralizarea sau descentralizarea administrației românești[13].

În primii ani interbelici, Transilvania, Basarabia și Bucovina au fost administrate de propriile autorități, unele atribuții fiind însă asumate de autoritățile centrale. Astfel, Consiliul Dirigent și-a asumat sarcina administrării serviciilor publice din „Transilvania, Banat și ținuturile românești din Țara Ungurească”[14], însă guvernul de la București, prin Decretul-lege nr. 3632 din

[8] Pentru detalii a se vedea, Andrei Rădulescu, *op.cit.*, p. 12-14.

[9] În Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș legislația locală (maghiară și austriacă) a fost menținută în vigoare odată cu adoptarea Decretului nr. 1 al Consiliului Dirigent al Transilvaniei; în Bucovina, o soluţie similară a fost adoptată prin Decretul-lege nr. 3475/18 decembrie 1918, menţinându-se legislaţia austriacă; în Basarabia, legislaţia locală (rusească) a fost menţinută odată cu adoptarea Hotărârii Sfatului Ţării din 27 martie 1918 (Pentru detalii, Aurelian R. Ionaşcu, *Problema unificării legislaţiei civile în cugetarea juridică românească (1919-1941)*, în *Pandectele române*, partea a IV-a, 1942, nota 1, p. 146).

[10] Andrei Rădulescu, *op.cit.*, p. 376.

[11] *Împărţirea administrativă a teritoriilor alipite pe judeţe, plăşi, voloste, notariate şi comune*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1921.

[12] Manuel Guţan, *Istoria administraţiei publice româneşti*, Ediția a 2-a revăzută și adăugită, București, Editura Hamangiu, 2006, p. 253-254.

[13] Jean H. Vermeleun, *Evoluţia dezcentralizării administrative în România*, Bucureşti, 1946, p. 3-31.

[14] Ion Agrigoroaiei, *Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului*, în *Marea Unire din 1918 în context european* (coordonator Ion Scurtu), București, Editura Academiei Române, 2003, p. 186-187.

11 decembrie 1918, și-a rezervat o serie de domeniile pe care urma a le gestiona. Astfel, afacerile externe, armata, căile ferate, poșta, telegraful, telefoanele, circulația judiciară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a Statului[15] au rămas atributul exclusiv al autorităților centrale, în timp ce celelalte domenii au fost lăsate în sarcina autorităților din noile provincii, acestea păstrand legislația locală de dinainte de 18 octombrie 1918, cu anumite excepții.

Autoritățile de la București au hotărât să impună limba română ca limbă oficială chiar și în noile provincii, în timp ce funcționarii publici, indiferent de naționalitate, au fost reconfirmați pe posturi. Din punct de vedere administrativ-teritorial, la începutul anului 1919, Transilvania era împărțită în 23 de județe[16] a căror administrare curentă a fost asumată de către Consiliul Dirigent. Activitatea acestui organism a fost una de circumstanță, cu efecte limitate în timp[17], însă importantă pentru viitorul provinciei pentru că a facilitat integrarea acesteia în cadrul Regatului României[18].

Basarabia a beneficiat și ea de o perioadă de autonomie provizorie, astfel că, între momentul semnării Declarației de Unire, la 27 martie 1918, și votarea necondiționată a actului Unirii, la 27 noiembrie 1918[19], puterea legislativă a fost exercitată de Sfatul Țării, în timp ce puterea executivă a rămas exclusiv în sarcina Consiliului Directorilor Generali[20]. Între 27 noiembrie 1918 și 4 aprilie 1920 întreaga activitate politico-administrativă din Basarabia a fost coordonată de directorate[21].

În Bucovina, legătura dintre administrația locală și autoritățile centrale de la București a fost asigurată de cei doi miniștri fără portofoliu pe care provincia i-a avut în cadrul guvernului. Unuia dintre cei doi membri ai cabinetului îi revenea sarcina de a se ocupa, în mod exclusiv, de problemele administrative ale Bucovinei. Orice hotărâre a autorităților centrale care privea Bucovina trebuia să primească și avizul acestuia[22]. Împărțită în 20 de districte[23], Bucovina

[15] Titu Onișor, *Opera legislativă a Consiliului Dirigent*, București, Institutul de arte grafice și Editura „Marvan" S.A.R., 1937, p. 1-23.
[16] *Împărțirea administrativă a teritoriilor...*, p. 5-63.
[17] Titu Onișor, *op.cit*., p. 21.
[18] Anibal Teodorescu, *Tratat de drept administrativ*, vol. II, București, 1935, p. 378-380.
[19] Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 292.
[20] Membrii Consiliului Directorilor Generali au fost numiți printr-un Înalt Decret Regal („Monitorul Oficial", nr. 8, 10 aprilie 1918).
[21] Pe larg, Svetlana Suveică, *op.cit*., p. 204-205.
[22] Anibal Teodorescu, *op.cit*., p. 366.
[23] *Împărțirea administrativă a teritoriilor alipite pe județe, plăși, voloste, notariate și comune*, p. 85-90.

și-a păstrat și ea autonomia administrativă până la 4 aprilie 1920.

Pentru înfăptuirea unificării legislative România a avut nevoie, în primul rând, de o reformă constituţională, de o nouă lege fundamentală care să sancţioneze, din punct de vedere juridic, noua realitate istorică și care să permită guvernului să adopte toate actele normative necesare schimbării. Simpla revizuire a legii fundamentale nu era suficientă.

Dezbaterile din cadrul societăţii româneşti pe tema reformei constituționale au conturat două puncte de vedere, și anume: unul care a susținut ideea adoptării unei noi legi fundamentale şi altul care a propus doar revizuirea Constituţiei din 1866 şi adaptarea acesteia la noua situație de fapt. În cadrul discuțiilor purtate pe tema reformei constituţionale au fost atrași numeroși politicieni, oameni de cultură, ziariști și specialiști în drept constituțional. Institutul Social Român, importantă instituție de utilitate publică din România interbelică, s-a implicat în dezbaterile purtate pe tema reformei constituționale, oferind posibilitatea unor juriști, istorici și filosofi de renume[24] să-și exprime, în cadrul unor conferințe organizate la sediul institutului, opiniile mai mult sau mai puțin documentate și argumentate[25].

Adepții curentului care susținea necesitatea elaborării și adoptării unei noi legi fundamentale au redactat patru anteproiecte de Constituţie: unul redactat de profesorul Constantin Stere, dat publicităţii în cursul anului 1922, și asumat de Partidul Ţărănesc; altul al Partidului Naţional Liberal, publicat în martie 1922; în timp ce celelalte două proiecte au fost iniţiative individuale şi au aparţinut profesorilor de drept constituţional Romul Boilă[26], de la Universitatea din Cluj, şi Constatin Berariu, de la Universitatea din Cernăuţi[27]. Aceste ultime două proiecte n-au fost asumate de nici un partid politic. Toate au avut însă la bază principiile fundamentale înscrise în Constituţia din 1866.

Venirea liberalilor la conducerea țării, în ianuarie 1922, le-a oferit şansa

[24] Cele 23 de personalităţi invitate de Institutul Social Român au fost: Nicolae Iorga, Vintilă Brătianu, C. Dissescu, Calypso Botez, Mircea Djuvara, Virgil Madgearu, Cesar Partheniu, A.D. Xenopol, Mihai Manoilescu, Andrei Rădulescu, I. Ionescu-Dolj, Alexandru Costin, Emil Miclescu, Anibal Teodorescu, Paul Grecianu, M. Sanielevici, R. Cândea, Grigore Iunian, Ion Nistor, Romul Boilă, Constantin Bacalbaşa, Dimitrie Gusti.

[25] *Noua Constituţie a României. 23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român*, Bucureşti, Cultura Naţională, f.a., 534 p.

[26] În presa de specialitate s-a speculat că anteproiectul lui Romul Boilă a exprimat punctul de vedere al Partidului Naţional Român, deşi profesorul clujean a susţinut că a fost un demers personal; detalii în articolul *Noua constituţiune şi problema funcţionarilor publici*, în „România administrativă”, Bucureşti, anul VI, nr. 12, decembrie 1925, p. 40-41.

[27] Cf. Angela Banciu, *Istoria vieţii constituţionale în România*, Bucureşti, Casa de editură şi presă „Şansa” S.R.L., 1996, p. 74.

implementăriii propriului proiect simplificând astfel „dilema constituțională”[28]. Adusă în dezbaterea corpurilor legiuitoare, în data de 5 martie 1923, propunerea Partidului Național Liberal a fost criticată de membrii partidelor de opoziție. Iuliu Maniu, una dintre vocile cele mai autorizate ale opoziției, a susținut respingerea proiectului depus de liberali[29]. Dispunând de o majoritate confortabilă în cadrul celor două camere ale Parlamentului și uzând de toate mijloacele legale pe care le-au avut la dispoziție, liberalii au reușit să treacă proiectul asumat. Promulgat de rege și publicat în 29 martie 1923 în „Monitorul Oficial”, proiectul liberalilor a devenit noua lege fundamentală a statului național unitar român.

„Constituţia unificării”[30] și-a pus amprenta asupra modului de funcţionare a tuturor instituţiilor fundamentale ale statului naţional român unitar. Legea fundamentală a creat cadrul juridic necesar înfăptuiri unificării legislative, proces ce se putea desfășura pe două căi: pe de o parte, prin extinderea tacită și expresă a legislaţiei din Vechiul Regat la scara întregii țări, urmată de o revizuire generală a legilor unificării[31]; pe de altă parte, prin redactarea și adoptarea de noi coduri de legi. În favoare primei soluții s-au pronunțat juriști importanți precum: Andrei Rădulescu, Constantin Hamangiu, V. Erbiceanu, C.M. Sipsom care au considerat că era mai util să fie introdusă, în noile provincii, legislația din Vechiul Regat chiar dacă ea prezenta imperfecțiuni[32]. În schimb, Alexandru Otetelișanu, Alexandru Gane, I. Peretz[33], Ștefan Laday au susținut ideea elaborării și promovării unor noi coduri de legi care să țină seama de tradiţiile istorice viabile din Transilvania, Basarabia şi Bucovina[34]. Cu toții au fost însă de acord că România Mare avea nevoie grabnică de o legislație unitară. Din păcate, procesul unificării legislative s-a prelungit nepermis de mult[35], fapt ce a generat confuzii, inadvertenţe juridice şi

[28] Ioan Ciupercă, *Opoziție și putere în România anilor 1922-1928*, Ediția a II-a, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 79.
[29] *Ibidem*, p. 85.
[30] Angela Banciu, *op.cit*., p. 102.
[31] Ovid Sachelarie, Valentin Al. Georgescu, *op.cit.*, p. 1.198.
[32] Aurelian R. Ionaşcu, *op.cit*., p. 147-148.
[33] Profesorul I. Peretz a propus elaborarea unor noi coduri de legi pornind de la obiceiul juridic (dreptul consuetudinar).
[34] *Ibidem*, p 146-156.
[35] Dacă în domeniul dreptului public unificarea legislativă s-a înfăptuit treptat şi relativ repede prin adoptarea Constituţiei din 1923, a legii de organizare judecătorească din 1924, a legii administrative din 1925, a Codului penal din 1936 şi a altor legi, în domeniul dreptului privat lucrurile n-au stat la fel de bine, unificarea prelungindu-se până după al doilea război mondial (Cf. Aurelian R. Ionaşcu, *op.cit*., p. 146).

a provocat nemulţumirea populaţiei, a funcţionarilor din noile provincii și a unei părți a clasei politice din Vechiul Regat[36] și nu numai.

În cazul administraţiei, soluţia extinderii legislaţiei regățene a fost una extrem de comodă şi facilă, însă a prezentat numeroase dezavantaje. În primul rând, pentru faptul că legislația administrativă nu era cuprinsă în cadrul unui singur act normativ; în al doilea rând, pentru că principiile în baza cărora acestea fuseseră redactate erau depăşite şi nepotrivite pentru a servi regimului administrativ al României Mari[37]. Cu alte cuvinte, era necesar să fie redactată şi adoptată o nouă lege sau un pachet de legi care să ţină cont de noua realitate istorică. Absența unui curent de opinie dominant, schimbările politice frecvente din primii ani interbelici au împiedicat redactarea urgentă a unei legislații capabile să reglementeze, într-un interval rezonabil de timp și într-un mod unitar, situaţia administraţiei la nivelul întregii ţări.

Constituția adoptată în anul 1923 a prevăzut, în cuprinsul articolului 4, că teritoriul României urma a fi împărțit în județe şi comune, renunţându-se la toate formele de organizare administrativ-teritorială din noile provincii, nepreluându-se nimic din specificitatea administrativă regională[38]. În acelaşi timp nici plasa, unitate administrativ-teritorială specifică Vechiului Regat şi consacrată de legea fundamentală din 1866, nu s-a mai regăsit menționată ca unitatea administrativ-teritorială cu personalitate juridică. O lege specială trebuia să stabilească numărul, întinderea şi subdiviziunile judeţelor şi comunelor. Articolul 108 al Constituției din 1923 a făcut referire la instituțiile județene și comunale precizând că activitatea acestora urma a se desfășura pe baza principiului descentralizării administrative. Potrivit legii fundamentale, alegerea membrilor consiliilor județene și comunale urma a fi făcută de către cetățenii români prin vot universal, egal, direct, secret și obligatoriu. Această prevedere constituțională a fost folosită, de unii juriști. pentru a evidenția caracterul descentralizator al Constituției[39]. În schimb, alți specialiști au considerat că, dimpotrivă, noua lege fundamentală n-a făcut decât să

[36] Virgil Ionescu Dârzeu, *Spre adevărata refacere*, în „Revista administrativă", anul II, nr. 9/1923, p. 129-130; N. Ioan, *Reforma administrativă în România*, în „România administrativă", anul V, nr. 2/1924, p. 23-24.

[37] Dorin Pop, *Instituţia regiunii în proiectele şi legile administrative române*, Alba-Iulia, Tipografia Alba, 1939, p. 68.

[38] Octavian Dascăl*, Scurte considerații privind modernizarea Basarabiei în primul deceniu interbelic. Pe marginea unei recente apariții editoriale la Chișinău*, în „Archiva Moldaviae", vol. II, 2010, p. 413 și urm.

[39] Ion Alexandrescu, Gabriel Badea Păun, *Organizarea administrativă a României. 1859-2001*, în Ion Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2001, p. 495.

instituționalizeze centralismul administrativ, să limiteze libertățile publice și să excludă femeile din viața publică[40].

3. Premise ale unificării administrative

Chestiunea unificării administrative a fost considerată, de membrii clasei politice, ca principală modalitate de integrare a noilor provincii în cadrul Vechiului Regat, în condiţiile în care acestea și-au păstrat, în primii ani interbelici, propriile sisteme administrative[41]. În practica unificării legislative, Constituția din 1923 a consacrat, ca principiu fundamental, *revizuirea*, principiu menționat în textul constituţional, dar care nu a fost respectat întrutotul. Au existat situații în care legislația Vechiului Regat a fost extinsă în noile provincii fără a fi însă revizuită[42]. Legea fundamentală a stabilit doar principiile generale pe baza cărora urma să funcționeze administrația românească, rămânând în sarcina legiuitorului reglementarea, prin legi speciale, a problemelor specifice administrației. *Legea pentru unificarea administrativă* (1925) a fost unul din actele normative care trebuiau să reformeze profund administrația românească și să contribuie la procesul de unificare legislativă.

Ca importanță, legislația administrativă s-a aflat imediat după Constituție, de aceea, dezbaterile purtate pe această temă au antrenat juriști de valoare, funcţionari superiori din cadrul Ministerului de Interne, lideri ai partidelor politice, dar și reprezentanţi ai organizaţilor profesionale din domeniu. Rezultatul discuțiilor s-a concretizat în elaborarea a zece anteproiecte și proiecte de legi[43] menite, pe de o parte, să rezolve problema reorganizării administrativ-teritoriale, iar pe de altă parte, să garanteze „unitatea, siguranţa şi consolidarea statului”[44]. Primul pas pe drumul adoptării unei legi de reorganizare administrativă a fost făcut în cursul anului 1918, când membrii *Cercului de studii* al PNL au redactat şi au făcut publice două ante-proiecte de legi, unul referitor la descentralizarea administrației și celălalt care propunea reorganizarea județelor țării[45]. Un alt

---

[40] Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul în România (1930-1940)*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 31.

[41] Ioan Silviu Nistor, *Comuna şi Judeţul. Evoluţie istorică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 148; Andrei Florin Sora, *Le statut des fonctionnaires publics de 1923*, în „Anuarul Institututlui de Istorie «George Bariţiu» din Cluj-Napoca”, tom XLIX, 2010, p. 67.

[42] Gheorghe Iancu, *op.cit.*, p. 47.

[43] Neculai N. Tiron, *Organizarea administraţiei locale,* 1941, Iaşi, Terek, p. 7-9.

[44] Mişu Alexandrescu, Filip Mihăilescu, Sabin Constantinescu, *Lege pentru unificare administrativă*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură « Eminescu», f.a., p. 20.

[45] Pe larg, N. Ioan, *Anteproiectul de lege generală pentru independența comunelor și*

proiect a fost cel al lui C.I. Negruzzi, ex-prefect de Iași și fost inspector general al Basarabiei care, în anul 1919, și-a prezentat propria viziune cu privire la reorganizarea administrativă a României Mari pornind de la principiul descentralizării[46]. Un proiect asemănător a fost cel al dr. N. Lupu, ministru de interne în cadrul cabinetului condus de Alexandru Vaida-Voevod[47]. Din păcate, toate aceste proiecte n-au intrat în dezbaterea corpurilor legiuitoare, din varii motive.

În ceea ce privește reorganizarea teritoriului, o comisie[48] specială a fost constituită în cursul anului 1920, la nivelul Ministerului de Interne, condusă de geograful Simion Mehedinţi. Activitatea acesteia s-a concretizat într-un amplu material despre „arondarea" judeţelor României[49]. Autorii studiului au sesizat existenţa unor discrepanţe majore, de ordin teritorial dar şi demografic, între judeţele existente care, în opinia lor, trebuiau corectate printr-o grabnică reformă instituţional-administrativă[50]. Reprezentanții comisiei au scos în evidență faptul că organizarea administrativ-teritorială în vigoare a României nu corespundea cerinţelor unei administraţii moderne şi eficiente și, prin urmare, era nevoie de schimbări profunde în această direcție. Sistemul centralizat care a funcționat în Vechiul Regat trebuia înlocuit cu o structură administrativă descentralizată, flexibilă, care să permită noilor provincii să-și păstreze „vechile instituții care deosebeau cultura și tradițiile lor de cele ale regiunilor vecine"[51].

Membrii comisiei au propus inițial ca teritoriul țării să fie organizat în cadrul a 48 județe[52] mari, capabile să-și asigure independenţa economică, soluție ce a fost contestată de reprezentanţii legali ai judeţelor care nu se mai regăseau în noua structură. O altă variantă, cu 62 de judeţe, a fost şi ea

județelor și pentru dezcentralizarea administrativă. Studiu critic, în „Arhiva pentru știință și reformă socială", anul I, nr.2-3/1919, p. 515-526.

[46] Mişu Alexandrescu, Filip Mihăilescu, Sabin Constantinescu, *op.cit*., p. 20.

[47] *Ibidem*.

[48] Titulatura exactă a acesteia a fost *Comisia pentru studiul unei noi arondări a judeţelor* și i-a avut în componență pe Simion Mehedinți (președinte); Vintilă Mihăilescu (secretar general); Al. Crăsnaru, Vasile Meruțiu, colonel Linteș, colonelul A. Vasilescu, și Al. Grigorescu (membri) (Cf. Neculai N. Tiron, *op.cit*, p. 7).

[49] *Ibidem*.

[50] În Vechiul Regat județele Roman, Vaslui, Tutova, Fălciu sau Covurlui erau de 3-4 ori mai mici decât județe precum Ialomița, Tulcea, Constanța sau Dolj. În Transilvania, județele Caraș-Severin, Arad sau Bihor erau de câteva ori mai mari decât toate celelalte județe din Ardeal (Cf. Dănuț Radu Săgeată, *op.cit*., p. 37, notele 1 și 2).

[51] *Ibidem*, p. 39.

[52] Urmau a fi desființate prin contopire 28 de județe.

respinsă de către contestatari[53], fiind acceptată propunerea care stabilea funcționare a 71 de judeţe[54].

Interesant a fost și proiectul de lege inițiat și susținut de Constantin Argetoianu, în cursul anului 1921, privind organizarea administraţiei locale. Redactat „sub presiunea necesității de a grăbi unificarea administrativă a statului”[55] acesta a prevăzut împărțirea teritoriului țării în 48 judeţe a căror configuraţie „(…) era astfel concepută ca să încalce hotarele vechilor provincii, fie munţii, fie râuri; toate judeţele Munteniei şi Moldovei treceau Carpaţii în Ardeal, judeţele Moldovei treceau Prutul în Basarabia, o parte din Durostor trecea la Ilfov, iar cealaltă parte trecea la Ialomiţa”[56]. Cele 48 județele urmau a fi grupate în nouă regiuni[57]. Proiectul propus de ministrul averescan s-a bazat pe principii precum descentralizarea și autonomia locală însă, din cauza înlăturării guvernului, n-a mai putut primi girul Parlamentului.

4. Legea pentru unificarea administrativă

În condițiile eșuării tuturor propunerilor de înfăptuire a unificării administrative a rămas cabinetului liberal, condus de Ion I.C. Brătianu, această dificilă sarcină. Guvernul și-a asumat această misiune și a înaintat comisiei administrative din cadrul Adunării Deputaţilor un proiect de lege care, în urma dezbaterilor, a ieșit „jerpelit de tot”[58]. Principale critici aduse propunerii liberalilor au vizat faptul că aceasta era lipsită de idei și principii favorabile descentralizării. În replică, autorii actului normativ au susținut că implementarea principiului descentralizării în administrație ar fi dezvoltat o „mentalitate separativă” care ar fi dăunat înfăptuirii unificării administrative a statului român[59]. Dispunând de majoritate în cadrul celor două camere ale Parlamentului propunerea liberalilor a trecut de votul deputaților și senatorilor fiind promulgată de rege și publicată în „Monitorul Oficial”[60].

---

[53] Simion Mehedinţi, *România,* Bucureşti, Editura Librăriei Socec &Co, 1923, p. 235.

[54] Cele 71 de județe au fost împărțite în 498 de plase, 8.879 de comune, dintre care 71 comune urbane reședințe de județ, 94 comune nereședințe, 10 comune suburbane și 8.704 comune rurale (Cf. , Gheorghe Iancu, *op.cit*., nota 40).

[55] Dorin Pop, *op.cit*, p. 69.

[56] M. Văraru, *Comentariul legii pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925*, în „România administrativă”, anul VI, nr. 10, octombrie 1925, p. 212.

[57] Pentru detalii despre proiectul lui Constantin Argetoianu, în Dorin Pop, *op.cit*., p. 70-75.

[58] Ilie Oană, *Proiectul despre „reforma administrativă”*, în „Revista administrativă”, an III, nr. 13, 1 iulie 1924, p. 185.

[59] Dorin Pop, *op.cit.*, p. 79.

[60] Legea pentru unificare administrativă a fost promulgată prin ÎDR nr. 1972 din 13 iunie 1925 şi publicată în „Monitorul Oficial” nr. 128 din 14 iunie 1925.

Reforma administrației românești din perioada interbelică a avut ca punct de plecare adoptarea și implementarea Legii pentru unificare administrativă prin care inițiatorii au urmărit descentralizarea, desconcentrarea şi reorganizarea administraţiei[61]. Acest act normativ a constituit primul pas în direcţia perfectării structurilor administrativ-teritoriale, a ajustării instituţionale și, nu în ultimul rând, a uniformizării sistemului de organizare administrativă. Pornind de la realitățile din Vechiul Regat, au fost lichidate ultimele rămășițe ale vechilor forme de organizare administrativă din noile provincii[62].

Legea pentru unificare administrativă a reglementat, în mod unitar, două unități administrativ-teritoriale, județul și comuna, la nivelul întregii țări. Județul a rămas, în continuare, principala unitate administrativă cu personalitate juridică[63], fiind atât un organism politico-teritorial, cu atribuții de putere publică, cât și organ de administrație cu gestiune patrimonială, înzestrat cu instituții cu caracter reprezentativ[64]. În conformitate cu prevederile legii, județul a avut o dublă calitate, în primul rând, a fost o unitate administrativă descentralizată și, în al doilea rând, a fost o circumscripție administrativă în cadrul căreia au funcționat o serie de servicii exterioare ale unor ministere[65].

Noul proiect administrativ a acordat o atenție deosebită comunei, parte componentă a județelor, înzestrată cu personalitate juridică. Legea a stabilit două categorii de comune: urbane și rurale (art. 2). Comuna rurală putea avea în componență mai multe sate, reşedinţa fiind stabilită într-unul dintre acestea (art. 3). Comuna urbană era de două tipuri, reşedinţă de judeţ sau nereşedinţă, fiind împărţită în circumscripţii numite sectoare. În comuna urbană desemnată ca reşedinţă de judeţ era stabilit sediul prefecturii județului. Dacă comuna urbană reședință de județ avea capacitatea de a influența, din punct de vedere economic și cultural, dezvoltarea generală a statului, ea putea fi declarată municipiu. Legea de unificare administrativă a reglementat, pentru prima dată în legislația românească, existența municipiului ca unitate administrativ-teritorială. Totuși, pentru ca o localitate să poată deveni municipiu era nevoie de avizul Consiliului

[61] Mişu Alexandrescu, Filip Mihăilescu, Sabin Constantinescu, *op.cit*., p. 19.
[62] Ion Agrigoroaiei, *op.cit*., p. 148-149.
[63] Județele au dobândit personalitate juridică prin *Legea pentru consiliile județene* din 2/14 aprilie 1864, fiind organizate după modelul departamentelor franceze (Cf. Paul Negulescu, *Istoricul județelor în România*, în „Revista de drept public", an XVII, nr.1-2/1943, p. 82).
[64] G. Ursu, *Dicționar enciclopedic administrativ*, Cluj, 1935, p. 351.
[65] Gheorghe Iancu, *op.cit*., p. 53.

Administrativ Superior[66].

Comuna (fie ea rurală sau urbană) avea o dublă calitate, în primul rând, de organ al puterii executive și, în subsidiar, de reprezentant al comunității locale. Pe cale de consecință, existau și două tipuri de atribuții, de interes general, care se traduceau în contribuția la implementarea legilor, regulamentelor și dispozițiilor autorităților centrale și județene, și de interes local care priveau necesitățile obștești ale populației[67].

Un caracter intermediar l-a avut comuna suburbană care era, în fapt, o comună rurală aflată în imediata vecinătate a unui centru urban. Acest statut putea fi acordat de către consiliul comunei urbane în a cărei vecinătate se afla entitatea suburbană, pe baza unui raport întocmit de o comisie special constituită. Scopul urmărit prin atribuirea statutului de comună suburbană era cel de armonizare a intereselor edilitar-gospodărești ale celor două unități administrativ-teritoriale (art. 84-92).

Conducerea comunei, fie ea urbană sau rurală, era asigurată de către primar. Atribuțiile acestuia erau diverse: era conducătorul administrației comunale (art. 57), șeful poliției comunale (art.59) și ofițer al stării civile (art. 60). În conformitate cu prevederile legale, funcția avea un caracter eligibil, primarul fiind ales de către membrii consiliului comunal, prin vot secret, cu majoritatea absolută a voturilor exprimate. Făceau excepție de la această regulă municipiile, unde candidații pentru funcția primar erau desemnați de către membrii consiliului municipal din rândul consilierilor aleși și a celor de drept. Numele primilor trei clasați era trimis Ministerului de Interne căruia îi revenea sarcina de a desemna viitorul primar al localității. În cazul în care postul de primar era ocupat de un consilier de drept[68], ce avea și statutul de funcționar public, legea stabilea că acesta era obligat ca, pe perioada mandatului, să renunțe la funcția publică, păstrând însă dreptul de a fi reintegrat după expirarea acestuia (art. 31).

Primarul era conducătorul administrației comunale însă era obligat de lege să transpună în practică toate hotărârile consiliului comunal și ale delegației permanente. Deciziile adoptate de consiliile comunale sau județene nu puteau fi înlăturate decât în cazurile expres prevăzute de lege.

---

[66] Consiliul Administrativ Superior urma a funcționa pe lângă Ministerul de Interne, atribuțiile acestuia fiind prevăzute de *Legea pentru organizarea Consiliului Administrativ Superior* din 12 decembrie 1925 (Ion Agrigoroaiei, *România interbelică*, vol. I, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", p. 233).

[67] *Ibidem*, p. 57.

[68] Articolul 19 al legii indica consilierii de drept din cadrul consiliilor comunale urbane reședință de județ.

Caracterul centralizator al legii este scos în evidență de prevederile articolului 14 care indicau Ministerul de Interne ca fiind instituția care îndruma, coordona și controla activitatea tuturor comunelor și județelor, punând în acord interesele comunităților locale cu interesele generale ale statului.

În ceea ce privește ierarhia administrativă, legea a stabilit că administrația comunală se subordona autorității județene în timp ce aceasta din urmă se afla „în legătură directă cu Ministerul de Interne", la fel ca și așezările urbane declarate municipii. Activitatea curentă a comunelor, rurale sau urbane, era coordonată de consiliul comunal. Trei cincimi dintre consilierii comunali erau aleși de către cetățenii cu drept de vot, în timp ce celelalte două cincimi erau rezervate consilierilor de drept. Numărul consilierilor comunali aleși prin vot universal, egal, direct și secret, diferea în funcție de numărul de locuitori ai așezării, fiind cuprins între 9 și 36 (art. 18). Simultant cu alegerea acestora erau desemnați, tot prin vot, și membrii supleanți, în proporție de o treime din numărul consilierilor aleși (art. 30). Desemnarea acestora din urmă avea ca scop completarea, în anumite cazuri, a locurilor care se vacantau la nivelul consiliului. Potrivit legii, consilierii comunali erau obligați să locuiască în comuna în care au fost aleși, în timp ce consilierii județeni puteau domicilia în orice localitatea din cuprinsul județului (art. 20).

Consiliile comunale se întruneau cel puțin odată pe trimestru și aveau drept de inițiativă și de decizie în toate problemele de interes local stabilite de legea de unificare administrativă sau de alte acte normative cu caracter special (art. 50-51). Hotărârile adoptate de către consiliile comunale aveau nevoie de majoritatea absolută a membrilor prezenți, cu excepția cazurilor în care legea nu impunea o majoritate mult mai largă (art. 41). Pentru a sprijini activitatea funcționarilor din cadrul administrației locale, consiliul comunal putea înființa comitete de cetățeni care puteau fi consultați pe anumite subiecte precum: agricultura, învățământul, cultura, sănătatea publică, problemele sociale, chestiunile edilitare etc. Ședințele consiliului comunal se desfășurau cu regularitate, membrii consiliului reunindu-se cel puțin odată pe trimestru sau de câte ori interesele comunei o cereau. Cu titlu de excepție, ministrul de interne și prefectul județului puteau convoca consiliul ori de câte ori situația o impunea (art. 35). În perioada dintre sesiuni, atribuțiile consiliului erau exercitate de către delegația permanentă, care era un organ cu caracter consultativ și care își exercita autoritatea în limitele puterilor conferite de către consiliu (art. 53). Deciziile adoptate de consiliile comunale și cele județene nu puteau fi anulate decât în cazurile expres

prevăzute de lege.

În cadrul comunei rurale, „agentul autorității centrale" era notarul care avea un spectru larg de atribuții[69]: de aplicare a legilor, a regulamentelor de administrație publică, a ordonanțelor, a instrucțiunilor și a oricăror alte acte ale puterii executive, pe care legea le cerea a fi date publicității; exercita funcția de șef al poliției administrative din comună, ofițer al poliției judiciare și de auxiliar al parchetului în cazurile de flagrant delict; era ofițer al stării civile fără drept de a celebra căsătorii, atribuție care a rămas în sarcina exclusivă a primarului localității (art. 366). Numirea notarilor în funcție se făcea de către prefectul județului, din rândul absolvenților școlilor de pregătire administrativă. Din cauza numărului insuficient de absolvenți ai școlilor de specialitate, legea a prevăzut și excepții de la regulă. Astfel, până la momentul organizării „învățământului pentru pregătirea profesională administrativă și până se va obține un număr suficient de absolvenți", și alte categorii de absolvenți puteau fi numiți ca notari: licențiații în științe juridice și științe de Stat; absolvenții școlilor de notari din Făgăraș, Lugoj și Arad dar și cei ai școlilor de notari din Vechiul Regat. Condiția necesară și obligatorie era ca, înainte de numire, candidații să fi promovat examenul de capacitate prevăzut de Statutul funcționarilor publici (art. 369). Legea oferea posibilitatea notarilor cu titlu universitar sau diplomaților școlilor de pregătire administrativă să redacteze, în folosul particularilor, acte fără caracter juridic, în schimbul unor sume de bani prestabilite (art. 372). Ministerul de Interne era instituția care stabilea, cu avizul Consiliului Administrativ Superior, ce categorii de acte puteau redacta notari și decidea cuantumul sumelor ce puteau fi percepute de aceștia în folosul propriu. În același timp, Legea pentru unificare administrativă i-a obligat pe notari să participe la toate ședințele consiliului comunal, fără a avea drept de vot, cu scopul de a îndruma și a oferi consultație de specialitate reprezentanților administrației comunale (art. 367).

Unitatea administrativ-teritorială pe care n-o găsim menționată în cuprinsul Constituției, dar pe care Legea de unificare administrativă a reglementat-o în mod detaliat a fost plasa[70]. Organism intermediar între

[69] În rândul notarilor a circulat nemulțumirea că, la nivelul administrației comunale, atribuțiile acestei categorii sociale au fost restrânse, a se vedea C. Izsáky, *Rolul viitorului notar în administrația comunală*, în „Revista administrativă", anul IV (28), 15 septembrie 1925, p. 273-274.

[70] Despre istoricul plasei în România a se vedea Gavril Ursu, Ștefan Oniga, *Primpretorul și plasa. Cu o bogată expunere istorică și o descriere a plășii în diferite state străine*, Alba-Iulia, Institutul de Arte grafice Sabin Solomon, 1933, p. 7-13.

judeţ şi comună, plasa a fost înființată cu scopul de a înlesni controlul și supravegherea aplicării legii, dar şi buna îndrumare a administraţiei". Alcătuită din mai multe comune, plasa era lipsită de personalitate juridică și, ca atare, nu dispunea de patrimoniu propriu și nici nu putea „figura în justiție"[71]. Prin revitalizarea plasei, legiuitorul a urmărit centralizarea administrației, fapt ce a atras numeroase critici din partea partidelor de opoziție[72].

Guvernul era reprezentat, la nivelul plasei, de un funcționar al statului, pretorul, care se afla în subordinea directă a prefectului. El avea următoarele obligații administrative: să pună în aplicare hotărârile consiliului și ale delegației județene; să ducă la îndeplinire orice alte însărcinări ce reieșeau din textul legilor și al regulamentelor; să îndrume, să supravegheze și să controleze activitatea comunelor din aria sa de competență; să cerceteze starea morală și materială a populației; să inspecteze starea de igienă și salubritatea din comunele aflate în plasa sa; să analizeze situația economică și culturală a sătenilor. Pe lângă activitatea de constatare, pretorul putea lua și o serie de măsuri executive, în limitele legii, cu scopul de a rezolva problemele identificate. În calitate de șef al poliției în plasa în care își exercita funcția, pretorul trebuia să ia toate măsurile necesare pentru a preveni săvârșirea delictelor și pentru a menține ordinea și siguranța publică. Organele de poliție și cele ale jandarmeriei erau obligate a-i executa ordinele cu celeritate. De asemenea, el putea pune în mișcare forța publică a statului, în cazurile expres prevăzute de art. 357 al legii, cu informarea prealabilă a prefectului județului.

Pretorul era numit în funcție printr-o decizie a ministrului de interne, iar prefectul, cu aprobarea ministerului, îi repartiza o plasă din cadrul județului. Odată numit în funcție și distribuit la post, el nu mai putea fi transferat decât în conformitate cu prevederile înscrise în Statutul funcționarilor publici (art. 360). Pentru o mai bună cunoaștere a problemelor comunității, legea îl obliga pe pretor să domicilieze în localitatea de reședință a plășii. Prefectul avea posibilitatea de a-i delega pretorului, prin decizie scrisă și în mod temporar, o parte din atribuțiile sale (art. 356). Candidații care doreau a ocupa funcția de pretor trebuiau, pe lângă celelalte condiții generale solicitate tuturor categoriilor de funcționari publici, să fi absolvit fie o școală de pregătire profesională administrativă, fie să fi activat, timp de cinci ani, ca notar stabil cu titlu academic. Cu titlu de

[71] Mişu Alexandrescu, Filip Mihăilescu, Sabin Constantinescu, *op.cit.*, p. 33.
[72] Ion Agrigoroaiei, *op.cit*., p. 147.

excepție, legea a prevăzut, și pentru această categorie de funcționari ca, până la momentul organizării învățământului pentru pregătirea profesională administrativă și până când se va constata existența unui număr suficient de absolvenți în domeniu, să poată fi acceptați pentru aceste funcții și licențiați în drept sau în științe de Stat (art. 361).

Cel mai important reprezentat al puterii centrale în teritoriu, dar și conducător al administrației județene, menționat de Legea pentru unificare administrativă, a fost prefectul. Acesta era numit în funcție prin Decret Regal[73], la propunerea ministrului de interne, de care depindea în mod direct (art. 336). Pentru a ocupa acest post candidații trebuiau să îndeplinească, pe lângă criteriile generale, aplicabile tuturor categoriilor de funcționari ai statului, și o serie de cerințe speciale: de vârstă, candidații trebuind să aibă cel puțin 30 de ani împliniți; de studii, aceștia trebuiau să fi absolvit o instituție de învățământ superior de stat. Făceau excepție de la regulă prefecții care, la momentul intrării în vigoare a legii, erau în funcție de cel puțin un an de zile (art. 330).

În calitatea de conducător al administrației județene, prefectul avea obligația legală de a controla și a supraveghea activitatea tuturor serviciilor județene și comunale. La ședințele Consiliului județean el participa într-o dublă calitate, de reprezentant al guvernului în teritoriu, dar și de reprezentatnt al intereselor comunității locale (art. 333). Prefectul era șef al poliției județului și, în această calitate, putea și trebuia să adopte toate măsurile necesare pentru prevenirea delictelor și pentru menținerea ordinii și a siguranței publice. Organele de poliție și cele ale jandarmeriei erau obligate a executa, de îndată, toate ordinele date de prefect. Acesta putea pune în mișcare forța publică a statului în cazuri de „rebeliune, sedițiune, atrupamente tumultoase, împotrivire la executarea legilor sau ordonanțelor legale sau alte elemente neprevăzute…”, cu informarea prealabilă a miniștrilor de interne și de război (art. 338).

Instituțiile de binefacere și asistență socială de pe întreg cuprinsul județului se aflau sub directa supreveghere a prefectului, indiferent că acestea erau cu caracter public sau privat. În cazul în care acesta sesiza neajunsuri sau abateri în activitatea acestor instituții, prefectul nu putea lua o măsură directă împotriva lor, dar avea obligația legală de a le semnala autorităților competente. Dacă așezămintele sociale depindeau exclusiv de

[73] Pentru detalii a se vedea Dănuț Pop, Călin-Cornel Pop, Cosmin-Radu Vlaicu, *Elemente istorice și legislative privind organizarea instituției administrative a prefectului în România*, în „Revista Transilvană de Științe Administrative”, 1 (25), 2010, p. 147-168.

autoritățile județene, el putea interveni direct, în limitele conferite de prevederile legale (art. 340). În caz de inundații, epidemii, epizotii sau alte asemenea evenimente de forță majoră, prefectul era obligat să ia toate măsurile ce se impuneau și trebuia să solicite autorităților competente să intervină pentru rezolvarea situațiilor de criză (art. 341).

Prefectul avea obligația de a-i convoca, cel puțin de două ori pe an, la reședința fiecărei plăși, pe cei mai importanți funcționari ai statului din teritoriu: administratorul financiar, consilierul agricol, medicul și veterinarul primar al județului, revizorul școlar, șefii autorităților bisericești din județ, inginerul șef al județului, pretorul, primarii, notarii și ceilalți funcționari din plasa respectivă, împreună cu președinții federațiilor bancare și de producție. Scopul acestor întâlniri multianuale era de a discuta problemele de interes local, de a lămuri chestiunile legate de modul de aplicare a legilor și de a aviza toate măsurile necesare pentru buna organizare administrativă, economică, sanitară și culturală a plasei respective (art. 343).

Împreună cu delegația permanentă județeană, prefectul putea numi, înainta, revoca și aplica pedepse disciplinare tuturor funcționarilor județeni (art. 334). De asemenea, tot în colaborare cu delegația permanentă, putea pregăti toate documentele ce urmau a fi discutate în cadrul ședințelor consiliului județean (art. 335). Fiind funcționar public, prefectului îi era interzis a ocupa o altă funcție publică remunerată de stat, județ sau comună și nici nu putea exercita o profesie liberală. Legea îi limita participarea, în calitate de administrator sau cenzor, la ședințele consiliilor societăților civile sau comerciale, cooperativelor sau băncilor populare de pe cuprinsul județului, cu excepția cazului în care Consiliul Superior Administrativ considera că această calitate nu constituia un motiv de incompatibilitate (art. 331). Autoritatea atribuită de lege prefectului putea fi folosită de către acesta atât în mod direct, cât și prin intermediul subprefectului, pretorilor, polițiștilor și notarilor (art. 14). Pentru a-și putea desfășura activitatea în bune condiții, prefectul avea la dispoziția sa unul sau doi funcționari administrativi, numiți de ministrul de interne la recomandarea sa și care făceau parte din cabinetul său (art. 349).

Legea de unificare administrativă a prevăzut înființarea unui Consiliu de prefectură, la nivelul fiecărui județ, din care trebuiau a face parte: prefectul, în calitate de președinte, primarul comunei reședință de județ, prim-procurorul sau procurorul tribunalului, medicul primar al județului, administratorul financiar, inginerul, arhitectul și veterinarul șef al județului, revizorul școlar, consilierul agricol, silvicultorul cu cel mai înalt grad din județ, comandantul companiei de jandarmi, reprezentanți ai Ministerului

Industriei, Comerțului și Muncii. Membrii delegației permanente județene erau cooptați, de drept, în acest consiliu care era convocat cel puțin o dată pe lună sau de câte ori era nevoie, de către prefect, la sediul prefecturii (art. 351).

Scopul înființării acestui organism a fost acela de a asigura bunul mers al serviciilor publice din cadrul județelor, de a coordona și armoniza activitățile acestora și de a înlătura dificultățile întâmpinate în transpunerea în practică a prevederilor actelor normative și a regulamentelor de aplicare. Din păcate, legea a atribuit Consiliului de prefectură doar un caracter consultativ, prefectul neavând obligația legală de a-l convoca și nici de a ține cont de recomandările sale[74].

Activitatea fiecărui prefect trebuia evaluată anual de către ministrul de interne în baza unui raport întocmit chiar de reprezentantul guvernului în teritoriu. Prezentarea trebuia să conțină, într-un mod cât mai amănunțit cu putință, date exacte despre situația financiară, economică, culturală și administrativă a comunelor din județul pe care-l conducea (art. 344).

Instituția prefectului a avut în perioada interbelică un pronunțat caracter politic și, din această cauză, a existat o anumită instabilitate și o lipsă de continuitate în activitatea acestora, fapt ce a afectat în mod serios funcționarea administrației românești. Prefectul de carieră a fost un deziderat al administrației românești interbelice care însă nu s-a materializat[75]. Din păcate. instituția prefectului nu a dispus de organigramă proprie, personal și buget propriu. Prefectul a avut în subordine directă doar un număr mic de funcționari administrativi, unul sau maxim doi, el exercitându-și prerogativele, de regulă, prin intermediul diverselor servicii ale administrației județene. În epocă, a existat o vie dezbatere cu privire la oportunitatea separării atribuțiilor administrative de cele politice ale prefectului. În Legea unificării administrative s-a prevăzut ca prefectul să cumuleze cele două tipuri de atribuții. Au existat însă și specialiști care au susținut oportunitatea coabitării în fruntea județului a doi prefecți, unul administrativ, autoritate aleasă care să coordoneze activitatea administrației județene, și unul politic, numit prin decret regal, cu atribuții de reprezentare a autorității centrale în teritoriu[76].

Legea de unificare administrativă a prevăzut ca la nivelul fiecărei

---

[74] Pe larg, I.C.Filitti, I.G. Vântu, *Administrația locală în România*, în *Enciclopedia României. Statul român*, volumul I, București, Impimeria Națională, 1938, p. 307.

[75] Gavril Ursu, *op.cit*., p. 478; Svetlana Suveică, *op.cit*., p. 201.

[76] Pe larg, Györke Zoltán, *Instituția prefecturii în perioada interbelică (1923-1938). Proiecții legislative*, în „Revista Transilvană de Științe Administrative", nr.3/2010, p. 86-87.

prefecturi să existe și un post de subprefect, numit prin decret regal, la propunerea ministrului de interne, pe baza recomandării făcute de prefectul județului. Candidații care doreau o astfel de funcție trebuiau să îndeplinească, pe lângă condițiile generale impuse tuturor categoriilor de funcționari publici, și alte cerințe, precum: de studii, trebuiau să fie licențiați în drept sau diplomați ai unor școli speciale de pregătire profesională în domeniu; de experiență în domeniu, adică să fi servit, înainte de intrarea în vigoare a legii, cel puțin 5 ani ca administrator de plasă sau ca subprefect (art. 353). Atribuțiile subprefectului erau multe și complexe. În primul rând, avea obligația legală de a-l sprijini pe prefect în exercitarea mandatului său și de a-l înlocui atunci când lipsea. Acesta din urmă îi putea delega subprefectului, printr-o decizie scrisă, o parte din atribuțiile sale (art. 354). În perioada interbelică, funcția de subprefect a fost mai puțin politizată decât cea de prefect, deși procedurile de numire au fost identice.

Structurilor administrației județene i-au fost rezervate spații generoase în cuprinsul Legii pentru unificare administrativă. Conducerea județelor a fost încredințată Consiliului județean care avea în sfera sa de competență toate problemele de interes local (art. 117). Acesta era alcătuit din membri aleși (60%) și membri de drept (până la 40%), numărul acestora depinzând de populația județului[77]. Activitatea Consiliului se desfășura în cadrul unor sesiuni ordinare și a unor sesiuni extraordinare. Sesiunile ordinare se țineau de două ori pe an, la 1 martie și 1 octombrie[78], în timp ce cele extraordinare se desfășurau ori de câte ori interesele județului o reclamau sau de câte ori prefectul sau ministrul de interne considerau necesară reunirea consiliului (art. 119). Membrii Consiliului județean nu erau retribuiți pentru activitatea desfășurată, ci primeau doar o indemnizație de ședință (art. 133). Prefectul, în calitatea sa de conducător al administrației județene, era obligat să participe la ședințele Consiliului județean, iar în caz de absență putea fi înlocuit de către subprefect. În cadrul ședințelor prefectul putea lua cuvântul și avea dreptul de a solicita explicații în toate chestiunile care i se păreau importante, însă nu putea vota (art. 135).

Activitatea administrativă curentă la nivelul fiecărui județ se desfășura prin intermediul unor servicii de interes public. Au intrat sub incidența legii următoarele tipuri de servicii: serviciul administrativ, serviciul financiar-

[77] În județele care aveau o populație mai mare de 400.000 de locuitori numărul consilierilor era de 36; în județele care aveau o populație mai mare de 200.000 de locuitori consiliile numărau 30 de membri; județele care aveau sub 200.000 de locuitori dispuneau doar de 24 de membrii în consiliile județene (art. 102).

[78] Durata unei sesiuni ordinare era de 15 zile.

contabil, serviciul statistic, serviciul tehnic al drumurilor și construcțiilor, serviciul sanitar și al ocrotirii sociale, serviciul veterinar și zootehnic, serviciul învățământului, serviciul cultului, serviciul economic și serviciul contencios. Legea de unificare administrativă a lăsat județelor libertatea de a înființa și alte tipuri de servicii pe care le considerau necesare pentru buna lor funcționare. Fiecare Consiliu județean putea întocmi propriile regulamente de organizare și funcționare ale diferitelor servicii, putea stabili atribuțiile personalului și retribuțiile acestora (art. 155).

În conformitate cu prevederile Legii pentru unificare administrativă, Consiliile județene puteau fi dizolvate doar în cazurile expres prevăzute de prevederile articolului 273. Dizolvarea Consiliilor județene, a Consiliilor comunelor urbane reședință de județ și a municipiilor se putea face doar prin decret regal, cu avizul Consiliului Superior Administrativ, în urma unei cercetări prealabile făcute de un inspector general administrativ. Pentru celelalte tipuri de comune, dizolvarea se putea pronunța de către prefect, pe baza avizului delegației județene permanente și în urma derulării unei cercetări prealabile (art. 274). În toate cazurile de dizolvare, consilierii de drept își puteau continua mandatul până la expirare, în cadrul noului Consiliu, doar dacă nu cumva și ei ar fi fost parte a actelor ce au motivat cererea de dizolvare (art. 177). Numărul consilierilor județeni (aleși și de drept) era stabilit prin decret regal (art. 380).

Legea de unificare administrativă a reglementat activitatea administrației publice locale, județene și comunale, lăsând legiuitorului dreptul ca, la o dată ulterioară, să se pronunțe, printr-o lege specială, asupra organizării administrative a capitalei, București[79].

La câteva luni după adoptarea legii de unificare administrativă, printr-o lege specială, teritoriul României a fost împărțit în 71 de județe. Prin Decizia Consiliului de Miniștri nr. 577/ din 6 februarie 1926 s-a făcut un pas important în direcția reorganizării administrativ-teritoriale a țării. Județele au fost grupate în nouă circumscripții, entități fără personalitate juridică, fiecare având în componență între șapte și zece județe, după cum urmează: Circumscripţia I, cu reşedinţa la Cluj, Circumscripţia a II-a, cu reşedinţa la Timişoara, Circumscripţia a III-a, cu reşedinţa la Sibiu, Circumscripţia a IV-a, cu reşedinţa la Craiova, Circumscripţia a V-a, cu reşedinţa la Ploieşti,

[79] La 7 februarie 1926 a fost promulgată *Legea pentru organizarea administrației orașului București*. Potrivit acesteia capitala a fost împărțită într-o zonă centrală și una periferică. Zona centrală avea patru sectoare identificare prin culori: sectorul I-galben; sectorul II-negru; sectorul III-albastru; sectorul IV-verde. 12 comune au rămas în afara acestei organizări ele dobândind statutul de comune suburbane.

Circumscripţia a VI-a, cu reşedinţa la Galaţi, Circumscripţia a VII-a, cu reşedinţa la Cernăuţi, Circumscripţia a VIII-a, cu reşedinţa la Iaşi, Circumscripţia a IX-a, cu reşedinţa la Chişinău[80]. În fruntea fiecărei circumscripții a fost numit un inspector general administrativ care avea ca sarcină principală supravegherea acțiunii de implementare unitară a prevederilor Legii de unificare administrativă. Din păcate, acest proces nu s-a desfășurat cum a fost prevăzut, din mai multe cauze: absența unui regulament detaliat cu privire la modul de aplicare a dispozițiilor legii; înțelegerea și aplicarea greșită a unor prevederi ale acesteia; dezinteresul unor reprezentanți din cadrul administrațiilor județene și comunale față de modul de implementare a dispozițiilor legale[81].

Era nevoie ca acțiunea începută imediat după promulgarea actului normativ menționat să continue și cu mai multă intensitate odată cu fixarea mai riguroasă a sferei atribuțiilor și a limitelor de competență a instituțiilor statului implicate (inspectorilor generali administrativi, prefecți, pretori). De aceea, prin Decizia nr. 25134/din 18 noiembrie 1927 a Ministerului de Interne[82], circumscripțiile regionale administrative au fost reorganizate, numărul lor crescând de la 9 la 10[83]. Din cauză că lucrurile au evoluat lent și cu sincope, guvernul liberal condus de Vintilă I.C. Brătianu a redus numărul circumscripțiilor regionale administrative, făcând o nouă rearondare, cu scopul de a eficientiza activitatea de îndrumare și de control a acestora[84]. Cu acest act normativ ar fi trebuit să se încheie procesul de unificare administrativă și de armonizare instituțională a structurii statului național unitar român, început la finele primului război mondial[85]. În acest interval de timp, instituțiile statului trebuiau să lucreze la „realizarea efectivă, organică a unificării teritoriului țării noi”[86]. Istoricul Ion I. Nistor a considerat că procesul de unificare administrativă, pe care l-a parcurs România în primii ani interbelici, s-a desfășurat „cu multă chibzuință și

[80] Cf. Ioan Silviu Nistor, *op cit*., p. 169-170.
[81] *Ibidem*, p. 170.
[82] Președintele Consiliului de Miniștri, I.I.C. Brătianu, a deținut și protofoliul Ministerului de Interne.
[83] Ioan Silviu Nistor, *op.cit,* p. 171-172.
[84] *Ibidem*, p. 172-173.
[85] Legea de unificare administrativă a fost completată cu un nou act normativ – *Legea pentru organizarea administrațiunii orașului București* – adoptată la 7 februarie 1926, care conținea dispoziții cu privire la condițiile de sistematizare și dezvoltare a capitalei României.
[86] *Ibidem*, p. 177.

cruțare, fără jignirea intereselor locale”[87]. Din păcate, tocmai interesele locale au fost neglijate în favoarea curentului centralizator menit, în opinia factorilor de decizie de la București, să asigure și să consolideze unitatea statului unitar român.

5. Concluzii

Legea de unificare administrativă a reprezentat o cerință a primilor ani interbelici, un act normativ care trebuia să înlăturate provizoratul administrativ de după înfăptuirea Marii Uniri. Ea a fost parte a pachetului de legi pe care statul român l-a propus pentru a desăvârși unificarea legislativă a țării. Legea de unificare administrativă din 1925 a adus elemente noi pentru practica administrativă românească însă n-a răspuns așteptatei descentralizări administrativ-teritoriale, n-a ținut cont de realitățile din Basarabia, Bucovina și Transilvania, unde autonomia administrativă antebelică a fost mult mai largă, mai generoasă cu comunitățile locale. În schimb, a lăsat deschisă calea descentralizătii și a satisfacerii nevoii de libertate a colectivităților locale.

Deși Legea de unificare administrativă a lăsat nerezolvate multe probleme importante, ea a creat totuși condițiile juridice necesare pentru integrarea administrativă a noilor provincii. Instabilitatea politică și guvernamentală, lipsa consensului politic în ceea ce privește susținerea unor pachete de legi esențiale pentru viitorul statului român au generat ineficiență instituțională și, pe cale de consecință, instabilitate administrativă. Reformele administrative ulterioare Legii de unificare administrativă, din anii 1929, 1936 și 1938, n-au fost altceva decât încercări mai mult sau mai puțin reușite de a adapta prevederile actului normativ din 1925 la interesele de moment ale partidelor politice și a factorilor politici de decizie.

Legea de unificare administrativă din 1925 a fost cel mai important și mai relevant act normativ cu caracter administrativ din perioada interbelică. Modificările repetate aduse legii, nerespectarea prevederilor acesteia și lipsa unei atente supravegheri a modului de aplicare, mai ales la nivelul administrației rurale, au știrbit mult din eficiența acestei legii.

[87] Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei cu România*, București, Editura Bucovina, 1940, p. 49.

RELAȚIILE BILATERALE ROMÂNO-GERMANE ÎNTRE 1933 ŞI 1939 REFLECTATE ÎN DOCUMENTE DIPLOMATICE

Bianca-Ioana Hanganu

Romanian-German Relations Between 1933-1939 as Reflected in Diplomatic Documents

Abstract

The Romanian-German bilateral relations between 1933-1939 were largely influenced by Romania's objective of preserving its newly-acquired borders and Germany's opportunistic revisionism that saw a steady increase in aggressiveness following Adolf Hitler's accession in January 1933. Both countries were keen on securing their interests and in doing so they found that their economic pursuits were a common ground. Commerce was indeed a constant element on which the relations between the two countries developed. Otherwise, the Romanian-German relations were an accurate representation of the distrust that was specific during that time among the international community. Diplomatic documents highlight, on the one hand, Germany's volatile policy and, on the other hand, Romania's wavering attitude towards revisionist countries, including Germany and the Soviet Union, and the growing political and ideological disorder it was facing.

Keywords: *bilateralism, economic relations, interwar period, diplomacy, revisionism, peace system*

Cuvinte-cheie: *bilateralism, relații economice, perioada interbelică, diplomație, revizionism, sistem de pace*

Perioada interbelică cunoștea o stare constantă de efervescență. Urmare a Conferinței de pace de la Paris din 1919-1920 ce a urmat primei conflagrații mondiale, se conturaseră două tabere, cea a revizioniștilor, incluzând Germania, Ungaria, Bulgaria, Uniunea Sovietică și Italia, respectiv tabăra statelor preocupate de menținerea sistemului de pace și, deci, a *status quo*-ului teritorial, din care făcea parte și România. Europa se confrunta, în același timp, cu o ofensivă a ideologiilor dictatoriale și totalitare, care câștigau repede teren în detrimentul principiilor democratice. Chestiunea minorităților, criza economică și o atmosferă generală de neîncredere în relațiile internaționale și de fragilitate a păcii și a securității mondiale au marcat politica externă a statelor și construirea alianțelor bilaterale și multilaterale.

Prin Tratatul de la Saint-Germain cu Austria (10 Septembrie 1919), cel de la Neuilly sur Seine cu Bulgaria (27 noiembrie 1919), cel de Trianon cu Ungaria (4 iunie 1920) și cel de la Paris (28 octombrie 1920), România a înglobat 156.000 de kilometri pătrați și o populație de 8,5 milioane de locuitori[1]. Astfel, în 1920, aceasta avea o suprafață de 296.000 de kilometri pătrați și o populație de 16.250000[2].

În schimb, pentru Germania, Tratatul de la Versailles (28 iunie 1919)[3] însemna pierderi teritoriale, mari reparații de război, limitarea semnificativă a forțelor militare și acceptarea de către Germania a responsabilității pentru toate pierderile suferite de învingători ca urmare a agresiunii Germaniei și a aliaților ei. Nu întâmplător, Tratatul de la Versailles era privit de germani drept un *Diktat*, iar resentimentul față de acesta a reprezentat combustibilul politicii purtate de Adolf Hitler. Acesta devenea, la 30 ianuarie 1933, cancelar al Germaniei, moment care a marcat, conform istoricilor, „moartea" democrației Republicii de la Weimar[4]. Sosirea lui la conducerea Germaniei a însemnat adoptarea unei atitudini revizioniste oportuniste și purtarea unei politici care a crescut treptat în caracterul său ofensiv.

În perioada interbelică, conducerea statului român s-a concentrat pe a menține rezultatele obținute în cadrul Conferinței de pace. Acest obiectiv era urmărit în plan extern prin eforturile depuse pentru menținerea păcii și a securității regionale și internaționale, menite să garanteze noile granițe în fața pretențiilor teritoriale ale Uniunii Sovietice și ale Ungariei.

Germania nu s-a înfățișat inițial ca un pericol imediat pentru România, în parte datorită situării geografice a celor două țări. Relațiile lor bilaterale între 1933 și 1939 și evoluția lor reflectau, pe de o parte, preocuparea României de apărare a integrității sale teritoriale și, pe de altă parte, interesul Germaniei față de resursele naturale românești, necesare pentru refacerea puterii sale de altădată. De altfel, eforturile diplomatice germane pe parcursul anilor '30 erau orientate către garantarea faptului că Germania putea merge la război cu fier de la suedezi, petrol și grâu de la români, crom de la turci și cupru de la iugoslavi[5]. Străduința

[1] M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, *Istoria României*, Edit. Corint Educațional, 2014, p. 346.
[2] *Ibidem*.
[3] Tratatul poate fi consultat, în engleză, la adresa https://www.census.gov/history/pdf/treaty_of_versailles-112018.pdf (accesat pe 6 august 2022).
[4] G. Layton, *De la Bismarck la Hitler: Germania 1890-1933*, Edit. All Educational, trad. Simona Ceaușu, 2002, p. 185. Republica de la Weimar, o republică parlamentară, a fost proclamată în 1919 și a subzistat până la numirea lui Hitler în funcția de cancelar.
[5] G.L. Weinberg, *Hitler's Foreign Policy 1933-1939: The Road to World War II*, Enigma Books, 2010, p. 738.

germană în acest sens a produs rezultatele dorite, căci în 1938 se putea vorbi despre o dominație economică a Germaniei în Europa de Sud-Est, dominație care a făcut dificile încercările, poate și tardive, ale Franței și Marii Britanii de a desprinde statele din regiune de influența economică a Germaniei naziste.

Este adevărat că piața germană se arăta complementară celei române, ceea ce a dus la o apropiere între cele două[6] și la o intensificare naturală, treptată, a relațiilor comerciale. Din 1935, importul german din România a crescut constant[7]. Dacă în 1934 germanii importau 15,5% din ce exporta România[8], în 1938 aceștia importau 36,8% din exportul românesc[9]. Similar, importul românesc din Germania a crescut, în aceeași perioadă, de la 16,6% la 25,6%[10]. În schimb, în 1938 importurile franceze din România constituiau 7,7%, iar importul românesc din Franța 4,7%[11].

Încă din octombrie 1934, Hitler i-a dat instrucțiuni lui Hermann Göring, considerat al doilea în ierarhia Germaniei naziste, să informeze guvernul român prin ministrul său la Berlin, Nicolae Petrescu-Comnen, că Germania nu susținea iredentismul maghiar și că urmărea doar revizuirea elementelor non-teritoriale ale Tratatului de la Versailles[12]. Totodată, germanii ofereau creșterea comerțului cu România de la 5 milioane la 25 milioane de mărci[13].

În februarie 1936, Petrescu-Comnen informa Ministerul Afacerilor Externe român că se purtau discuții despre intensificarea relațiilor economice germano-române „având ca obiect principal o colaborare mai strânsă în vederea punerii în valoare a bogățiilor noastre naturale, ținând seama și de dorințele noastre”[14]. La acel moment, Petrescu-Comnen era de

[6] D.B. Lungu, *Romania and the Great Powers, 1933-40*, Duke University Press, 1989, p. 35.
[7] W.A. Hoisington Jr., *The Struggle for Economic Influence in Southeastern Europe: The French Failure in Romania, 1940*, în „Journal of Modern History”, 43/3, 1971, 468-482, p. 469.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*.
[12] Germany Auswärtiges Amt, *Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series C (1933-1937), The Third Reich: First Phase, Volume III, June 13, 1934-March 31, 1935*, United States Government Printing Office, 1957, https://play.google.com/books/reader?id=GFvciGfsKaUC&pg=GBS.PP1&hl=ro (accesat pe 5 august 2022), No. 284, p. 548.
[13] *Idem*, No. 285, p. 549.
[14] L. Constantiniu, A-V. Matei, Institutul Diplomatic Român, Ministerul Afacerilor Externe, *Documente diplomatice române, Seria a II-a, Vol. 18, Partea I, 1 ianuarie-30 iunie 1936* (mai departe, *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1936*), Edit. Academiei

părere că o astfel de colaborare se arăta „profitabilă” pentru România, în special pentru promovarea agriculturii naționale, a electrificării țării și a industriei miniere[15].

Cu toate acestea, la 29 mai 1936, Petrescu-Comnen descria cursul „*metodic și neîntrerupt pentru câștigarea a cât mai multe puncte de sprijin în bazinul dunărean și în Europa Sud-Orientală*”[16] urmat de Germania, care pe de o parte „încurajează apropierea dintre Polonia și Iugoslavia”[17], iar pe de altă parte „primește cu căldură pe reprezentantul oficial al Guvernului de la Budapesta, cu care semnează un acord cultural, care, în aparență, nu angajează nimic, dar care sporește în fiecare zi mai mult influența Germaniei la Budapesta”[18]. Pentru a-și recâștiga pozițiile sale din trecut, Petrescu-Comnen avertiza, Germania se va folosi de argumente precum forță, prestigiu, influența sa economică și „făgăduielile cele mai ademenitoare, cât și intimidările hotărâte”[19] și va căuta să profite de „lipsa de unitate și inițiativă a celorlalți mari factori ai politicii internaționale și, mai vârtos, de criza internă și de prestigiu prin care trec în momentul de față, îndeosebi, Marea Britanie și Franța”[20]. Ministrul român încheia raportul arătând că acela era doar începutul „unei mari acțiuni diplomatice, de a cărei evoluție sunt legate atât de strâns interesele noastre naționale și politice”[21].

Interesul german pentru relațiile economice cu România este subliniat și într-o înregistrare a ministrului de Externe german, Joachim von Ribbentrop, din 25 aprilie 1938. Ribbentrop preciza că a primit un trimis al României căruia i-a explicat că „pe noi ne leagă de România în special interesele economice”[22] și că „Germania speră la intensificarea comerțului cu România” [23]. Pe 13 august 1938, România aproba suplimentarea exporturilor de petrol către Germania. S-a spus despre această decizie că,

---

Române, 2008, http://www.idr.ro/publicatii/DDRI1936.pdf (accesat pe 7 august 2022), doc. nr. 118, p. 170.

[15] *Ibidem*.

[16] *Idem*, doc. nr. 553, p. 808.

[17] *Ibidem*.

[18] *Ibidem*.

[19] *Ibidem*.

[20] *Idem*, p. 808-809.

[21] *Idem*, p. 809.

[22] Auswärtigen Amtes, *Akten zur Deutschen Auswärtiges Politik 1918-1945, Serie D (1937-1945), Band V, Polen, Südosteuropa, Lateinamerika, Klein-und Mittelstaaten: Juni 1937-März 1939*, Imprimerie Nationale, 1953, https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/goToPage/bsb00045914.html?pageNo=0 (accesat pe 5 august 2022), doc. nr. 197, p. 230.

[23] *Ibidem*.

fiind luată în contextul crizei cehoslovace, dovedea nivelul la care reușise Germania să câștige România de partea sa[24]. La scurt timp după aceea, după Acordul de la München din 29-30 septembrie 1938, prin care Germania a anexat oficial Regiunea Sudetă (Sudetenland) a Cehoslovaciei, ministrul german al Economiei de la acel moment, Walther Funk, pleca într-un turneu în Balcani în scopul de a consolida dominația economică germană asupra Ungariei, României, Bulgariei și a Iugoslaviei[25].

Finalul anului 1938 și începutul anului 1939 găseau România conștientă de necesitatea menținerii unor raporturi cordiale cu Germania. Noi concesiuni economice au reprezentat soluția imediată[26], la 23 martie 1939 fiind încheiat Tratatul economic româno-german. Despre acesta s-a spus că a fost încheiat la presiunea germană ce s-a intensificat după asasinarea lui Corneliu Zelea-Codreanu, liderul organizației de extrema dreaptă Mișcarea Legionară (cunoscută și ca Legiunea Arhanghelul Mihail sau Garda de Fier)[27]. Germania ar fi exercitat presiune asupra românilor prin susținerea revizionismului maghiar în legătură cu Transilvania[28]. Despre tratat s-a spus și că a asigurat livrarea bogățiilor de petrol și din agricultură ale României către Germania[29], aceasta dobândind o așa-zisă „poziție privilegiată" față de resursele naturale românești[30].

În ciuda trendului ascendent observat în comerțul dintre cele două, între România și Germania domina neîncrederea care caracteriza scena internațională din acea epocă. România s-a convins destul de repede de imprevizibilitatea politicii germane și de faptul că aceasta putea oricând să se folosească de revizionismul maghiar sau bulgar pentru a exercita presiuni pentru a-și satisface propriile interese, în vreme ce Germania rămânea nesigură de afirmațiile de neutralitate ale românilor vizavi de raporturile cu sovieticii.

În acest context, România continua să privească spre Franța și Marea

[24] G.L. Weinberg, *op cit.*, p. 466. Cehoslovacia și România făceau parte din Mica Antantă, cunoscută și ca Mica Înțelegere, alianță constituită în 1920 de Cehoslovacia, Iugoslavia şi România cu scopul de a menţine integritatea teritorială a celor trei state. Aceasta s-a destrămat în 1938.
[25] A. Bullock, *Adolf Hitler*, Edit. Elit, trad. Michael Grecu, 1980, p. 399.
[26] R. Haynes, *Grigore Gafencu: The Persistence of 'Equilibrium' between the Great Powers, December 1938 to March 1939,* in *Romanian Policy towards Germany, 1936-40,* Palgrave Macmillan, 2000, p. 68.
[27] *Idem*, p. 67.
[28] A. Bullock, *op.cit.*, p. 416.
[29] G.L. Weinberg, *op cit.*, p. 694.
[30] A. Bullock, *op.cit.*, p. 416.

Britanie pentru obținerea garanțiilor de securitate, sperând inclusiv la o apropiere economică capabilă să concureze cu dominația germană. Regele Carol al II-lea nota, în jurnalul său, discuțiile purtate, în cadrul unei vizite din august 1937 în Marea Britanie, cu premierul Arthur Neville Chamberlain și ministrul de Externe Anthony Eden. Carol al II-lea a subliniat în cadrul discuției „necesitatea de a strânge şi mai mult legăturile, mai ales cele economice”[31], „primejdia care o reprezintă infiltraţiunea comercială germană”[32], precum şi un „apel ca, având ajutorul Marii Britanii, spațiul vacant să fie ocupat înainte de a fi prea târziu”[33]. Cu toate acestea, regele Carol al II-lea a notat că răspunsurile primite au fost „evazive”[34] și nu i-au creat „impresia că acest apel va fi luat prea în serios”[35].

Nicolae Titulescu, diplomat, ministru de Externe și singurul care a deținut funcția de președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor de două ori, în 1930 și 1931, a urmat cu convingere[36] principiul asigurării integrității teritoriale prin intermediul ordinii internaționale. El a fost deopotrivă lăudat și reprobat pentru acțiunea externă pe care o promova. În special, controverse au apărut din cauza tendinței lui de a întreține relații amicale cu Uniunea Sovietică. Din perspectiva lui Titulescu, de dragul unei alianțe cu Franța, România trebuia să accepte și prezența sovietică într-o asemenea alianță, opinie care era întâmpinată de rezistență în plan intern. De pildă, în mai 1935, Franța și URSS, respectiv URSS și Cehoslovacia au concluzionat acorduri de asistență reciprocă, însă România nu s-a alăturat întrucât regele Carol al II-lea și majoritatea membrilor guvernului refuzau o alianță cu sovieticii[37].

În iulie 1936, Titulescu și Maksim M. Litvinov, comisarul poporului pentru Afaceri Străine al URSS, încheiau un Proiect de Protocol privind Tratatul de asistenţă mutuală româno-sovietic. România spera la obținerea unei recunoașteri formale din partea URSS a apartenenței Basarabiei la teritoriul românesc, chestiune în legătură cu care exista un așa-zis *gentlemen's agreement*. Acest *gentlemen's agreement* era urmare a unor

[31] V. Moisuc, N. Rauș, *Regele Carol al II-lea al României. Însemnări zilnice. 1937-1951, Vol. I, 11 martie 1937-4 septembrie 1938 (Caietele 1-6)*, Edit. Scripta, 2001, p. 84.
[32] *Ibidem*.
[33] *Idem*, p. 85.
[34] *Ibidem*.
[35] *Ibidem*.
[36] D. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and his Regime, Romania 1940-44*, Palgrave Macmillan, 2006, p. 9.
[37] D.B. Lungu, *op.cit.*, p. 60.

negocieri anterioare dintre Titulescu și Litvinov și presupunea angajamentul lor de a nu mai aduce în discuție chestiunea Basarabiei[38].

În mai 1937, ministrul de Externe al Franței, Yvon Delbos, arăta că a avut o convorbire cu Litvinov „și că a avut impresia că domnul Litvinov ar primi ca în cadrul unui pact cu România să recunoască *de jure* Basarabia”[39]. Litvinov voia să obţină în schimb o formulă privitoare la trecerea trupelor ruseşti prin România, în special în caz de agresiune a Germaniei împotriva Cehoslovaciei. „Aceasta n-ar fi specificat în mod direct, ci s-ar găsi formula invocându-se dispoziţiile art. 16 din Pactul Societăţii Naţiunilor”[40] care, la paragraful al treilea, prevede că membrii Societății „vor lua măsurile necesare pentru a facilita trecerea pe teritoriul lor a forțelor armate ale oricărui alt stat membru care participă la o acțiune comună menită a face să se respecte obligațiile Societății”[41].

Un referat al Ministerului Afacerilor Externe român din iunie 1937 oferă o explicație pentru cerința sovieticilor privind trecerea trupelor pe teritoriul României, anume că Uniunea Sovietică avea nevoie să treacă fie prin țările baltice, prin Polonia sau România pentru a-și putea „îndeplini obligaţiile de asistenţă faţă de Franţa sau Cehoslovacia, în cazul unui atac german”[42]. Referatul continuă cu explicația că țările baltice și Polonia au dovedit „că nu sunt doritoare de a îngădui o asemenea trecere de teama de a ajunge din nou teatru de operaţiuni militare într-un viitor război ruso-german”[43]. Prin urmare, se dorea înglobarea României în sistemul pactelor de asistenţă, pentru ca aceasta să se angajeze să permită trecerea trupelor ruseşti prin nordul României în cazul unei agresiuni germane împotriva Cehoslovaciei[44]. Același referat concluziona că România ar lua în considerare „în mod favorabil”[45] încheierea unui pact româno-rus doar dacă acel pact ar

[38] A-V. Matei, L. Constantiniu, A. Șiperco, B. Antoniu, Institutul Diplomatic Român, Ministerul Afacerilor Externe, *Documente diplomatice române, Seria a II-a, Vol. 19, Partea I, 1 ianuarie-30 iunie 1937* (mai departe, *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1937*), Edit. Monitorul Oficial, 2016, http://idr.ro/publicatii/DOCUMENTE_DIPLOMATICE_ROMANE_1937.pdf (accesat pe 7 august 2022), doc. nr. 396, p. 543-544.

[39] *Idem*, doc. nr. 317, p. 438.

[40] *Ibidem*.

[41] Art. 16 poate fi consultat, în engleză, la https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art16 (accesat pe 7 august 2022).

[42] *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1937*, doc. nr. 396, p. 543.

[43] *Idem*, p. 544.

[44] *Ibidem*.

[45] *Idem*, p. 551.

include recunoașterea „expresă și de sine stătătoare a graniței Nistrului”[46], nu s-ar referi „la obligaţii de asistenţă mutuală”[47] și nu ar „conţine dispoziţii privitoare la trecerea trupelor ruseşti prin România, chiar dacă ar fi vorba de o interpretare a art. 16 [din Pactul Societății Națiunilor]”[48].

Germanii acordau deosebită atenție evoluției relațiilor româno-sovietice. Consilierul român de legație la Berlin, Vintilă Petala, îl informa pe Titulescu, la 10 februarie 1936, că principala întrebare pentru lumea germană în legătură cu România era dacă România va încheia „un acord cu Sovietele și care va fi interesul practic al unui asemenea aranjament”[49]. Petala scria că presa germană era împotriva unui asemenea pact[50]. De pildă, „Völkischer Beobachter”, ziarul Partidului Muncitoresc Național-Socialist German (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP*), considera „cu amărăciune că Sovietelor li se deschide ușa Europei dunărene cu protecția Franței și cu autorizația Angliei”[51]. Mai departe, Petala preciza, pe 12 februarie, că a avut o întrevedere cu directorul politic de la Ministerul Afacerilor Externe al *Reichului*, Cecil von Renthe-Fink, care se arăta îngrijorat vizavi de acțiunea politică a României în legătură cu Uniunea Sovietică. Petala l-a asigurat, însă, de „lealitatea politicii românești”[52], căci aceasta urmărește „promovarea păcii și a securității în spiritul Pactului SN [Societății Națiunilor]”[53] și de „dorința sinceră de a colabora cu orice stat care ar garanta hotarele noastre și ale aliaților”[54]. Renthe-Fink a replicat arătând înțelegere față de „«orice pact de amiciție și pact de neagresiune cu Sovietele»”[55], însă a avertizat că un acord „«mai adânc ar închide România într-un sistem rigid, construit împotriva [*Reichului*]»”, ceea ce ar însemna, pentru Germania, „«că România abandonează poziția sa de neutralitate»”[56].

România a reafirmat prin Petrescu-Comnen, într-o discuție din 24 februarie 1936 cu ministrul de Externe Konstantin von Neurath, că dacă s-ar ivi necesitatea încheierii unui pact cu Rusia, pactul „nu ar fi îndreptat împotriva Germaniei”[57] și

[46] *Ibidem*.
[47] *Ibidem*.
[48] *Ibidem*.
[49] *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1936*, doc. nr. 122, p. 180-181.
[50] *Idem*, p. 181.
[51] *Ibidem*.
[52] *Idem*, doc. nr. 128, p. 188.
[53] *Ibidem*.
[54] *Ibidem*.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*.
[57] *Idem*, doc. nr. 159, p. 230.

că România ar fi dispusă să semneze unul similar cu *Reichul*[58]. În plus, Petrescu-Comnen a precizat că România nu ar admite trecerea trupelor sovietice pe teritoriul său[59]. Răspunzând la o întrebare a lui Petrescu-Comnen, Neurath i-a comunicat că, la acel moment, Germania nu era dispusă să încheie pact de asistență mutuală nici cu România, nici cu altă țară, din cauza contextului internațional care o determina să adopte o atitudine de izolare pentru garantarea propriilor interese[60].

Prezența lui Titulescu la conducerea politicii externe române rămânea, pentru germani, un element care le sporea neîncrederea în afirmațiile românești de neutralitate. Într-o telegramă din 19 iunie 1936 către Ministerul Afacerilor Externe german, reprezentantul la București, Wilhelm Fabricius, informa că Titulescu l-a asigurat de importanța unor relații bune cu Germania[61]. Titulescu, însă, i-a adus în vedere și că „în interesul țării sale", relațiile cu Uniunea Sovietică trebuiau menținute, „ceea ce noi nu am putea să îi refuzăm"[62].

În ciuda precauției adoptate de Titulescu în raporturile cu sovieticii, el scria pe 30 iunie 1936 către regele Carol al II-lea și Consiliul de Miniștri despre reproșul lui Litvinov că „România este în pragul hitlerizării, că Guvernul nostru va fi în scurt timp înlocuit cu un guvern de dreapta, că întreg planul ce se umărește în România este apropierea României de Germania împotriva Rusiei"[63]. Titulescu a căutat să dezmintă vorbele lui Litvinov, amintindu-i, printre altele, că România este pregătită să semneze „un pact de asistență mutuală cu Sovietele"[64], pe care, însă, URSS continuă să îl refuze[65]. Ministrul român atrăgea atenția în telegramă și asupra a ceea ce el numea „inconștiența" unor politicieni români[66] „care nu văd că a ataca în mod sistematic Sovietele nu poate constitui o acțiune fără consecințe"[67].

[58] *Ibidem*.
[59] *Ibidem*.
[60] *Ibidem*.
[61] Auswärtigen Amtes, *Akten zur Deutschen Auswärtiges Politik 1918-1945, Serie C: 1933-1936, Das Dritte Reich: Die Ersten Jahre, Band V, 2, 26. Mai bis 31. Oktober 1936* (mai departe, *Akten zur Deutschen Auswärtiges Politik 1918-1945, Serie C*), Vandenhoeck & Ruprecht, 1977, https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb00045944_00001.html (accesat pe 7 august 2022), doc. nr. 385, p. 604.
[62] *Idem*, p. 605.
[63] *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1936*, doc. nr. 646, p. 952.
[64] *Ibidem*.
[65] *Ibidem*.
[66] Titulescu îi numește, în aceeași telegramă, pe Alexandru Vaida-Voevod și Gheorghe Brătianu ca fiind cei care refuzau un pact cu sovieticii.
[67] *Idem*, p. 953.

Astfel, Titulescu declara că circumstanțele în care se afla îl făceau să se întrebe dacă își mai poate continua misiunea în străinătate[68]. El mai scria că „nu am urmărit niciodată substituirea unei ostilități unei alte ostilități, ci suprapunerea unei prietenii peste o altă prietenie”[69]. La scurt timp după telegrama lui Titulescu, printr-un comunicat din 16 iulie 1936 al Guvernului regal al României, Titulescu era felicitat „pentru politica externă pe care o duce”[70] și se aproba „*în întregime*”[71] şi se solidariza „*cu politica externă* făcută şi expusă”[72] de acesta. Gestul, s-a spus, a fost menit să îl convingă pe Titulescu să nu demisioneze.

Totuși, în aproximativ o lună Titulescu avea să fie demis. Demiterea sa, survenită la 29 august 1936, ar fi fost rezultatul unei „intrigi interne”[73] şi al unei „conspiraţii externe”[74]. Urmare a întrevederii sale cu premierul român Gheorghe Tătărescu, ministrul britanic la Bucureşti, Sir Reginald H. Hoare, a adresat, la 26 septembrie 1936, lui Eden o telegramă în care explica motivele care au dus la remanierea lui Titulescu. Printre altele, Tătărescu reclama faptul că „era totalmente contrar tradiţiilor Partidului Liberal faptul de a include un nemembru al partidului în guvern”[75]. În plus, Tătărescu l-a descris pe Titulescu drept „lamentabil de capricios”[76] și considera că „pretenţia sa [a lui Titulescu] că politica externă a României era a lui personală era absurdă”[77]. Tătărescu îi garanta lui Hoare că meritul alianțelor stabilite de România revenea Partidului Liberal, nu lui Titulescu[78]. Așadar, Tătărescu asigura că „politica României va rămâne aceeaşi şi, probabil, va fi

[68] *Ibidem*.
[69] *Ibidem*.
[70] L. Constantiniu, A-V. Matei, A. Șiperco, Institutul Diplomatic Român, Ministerul Afacerilor Externe, *Documente diplomatice române, Seria a II-a, Vol. 18, Partea a II-a, 1 iulie-31 decembrie 1936* (mai departe, *Documente diplomatice române, iulie-decembrie 1936*), Edit. Conphys, 2010, http://www.idr.ro/publicatii/DDR21936.pdf (accesat pe 5 august 2022), doc. nr. 64, p. 101.
[71] *Ibidem*.
[72] *Ibidem*.
[73] G.G. Potra, *Demiterea lui Nicolae Titulescu văzută de Foreign Office (1)*, Revista Art-emis, 26 noiembrie 2014, https://www.art-emis.ro/istorie/demiterea-lui-nicolae-titulescu-vazuta-de-foreign-office-1 (accesat pe 5 august 2022).
[74] *Ibidem*.
[75] G.G. Potra, *Demiterea lui Nicolae Titulescu văzută de Foreign Office (2)* (mai departe, G.G. Potra, *Demiterea lui Nicolae Titulescu văzută de Foreign Office 2*), Revista Art-emis, 8 decembrie 2014, https://www.art-emis.ro/istorie/demitera-lui-nicolae-titulescu-vazuita-de-foreign-office-2 (accesat pe 7 august 2022).
[76] *Ibidem*.
[77] *Ibidem*.
[78] *Ibidem*.

condusă cu mai multă eficienţă decât în trecut”[79].

Fabricius a trimis la rândul său o informare către Ministerul german de Externe după demiterea lui Titulescu. Informarea detalia că noul ministru de Externe, Victor Antonescu, a explicat că remanierea a survenit din cauza „manierei arbitrare în care a făcut politică”, arătând că Titulescu în bună măsură a operat apropierea față de Uniunea Sovietică, „ceea ce guvernul nu și-a dorit”[80]. Antonescu l-a asigurat pe Fabricius, cu aceeași ocazie, că România nu va încheia nicio alianță cu Uniunea Sovietică[81], că pentru România relațiile cu Franța erau „pe primul loc”[82] și că „relațiile bune cu Franța nu ar trebui să însemne relații rele cu Germania”[83]. Mai mult, noul ministru a arătat că pentru România ar fi „bine-venită o apropiere între Franța și Germania”[84].

Mai departe, reacția sovietică la vestea îndepărtării lui Titulescu a fost una categorică. Potrivit unei telegrame din 14 septembrie a ministrului României la Moscova, Edmond Ciuntu, în publicația „Pravda” a apărut un articol care făcea vorbire despre cum Octavian Goga, politician de extremă dreaptă, a vizitat „cu puțin timp înainte Berlinul, de unde s-a întors cu un dosar special alcătuit de Gestapo contra lui Titulescu”[85]. Acest zvon, al implicării Germaniei în demiterea lui Titulescu, s-a răspândit repede și în alte țări. De pildă, ministrul României la Paris, Constantin Cesianu, scria că ministrul Cehoslovaciei la Paris i-a împărtășit surprinderea sa „că «neintrarea domnului Titulescu în noua formaţie ministerială ar fi rezultatul călătoriei domnului Goga în Germania, care ar fi fost purtătorul unui mesaj al domnului Hitler către Majestatea Sa Regele»”[86].

Temerile URSS provocate de excluderea lui Titulescu sunt revelate de ambasadorul englez la Moscova, vicontele Chilston, care informa Londra, la 2 septembrie 1936, că „guvernul sovietic se teme, în mod serios, că politica externă a României să nu-şi schimbe, în curând, orientarea din cauza presiunii Germaniei, adăugată tendinţelor progermane şi fasciste ale Regelui”[87]. Vicontele Chilston arăta, de asemenea, că, din perspectiva

[79] *Ibidem*.
[80] *Akten zur Deutschen Auswärtiges Politik 1918-1945, Serie C,* doc. nr. 528, p. 882.
[81] *Ibidem*.
[82] *Ibidem*.
[83] *Idem*, p. 882-883.
[84] *Idem*, p. 883.
[85] *Documente diplomatice române, iulie-decembrie 1936*, doc. nr. 213, p. 302.
[86] *Idem*, doc. nr. 195, p. 283.
[87] G.G. Potra, *Demiterea lui Nicolae Titulescu văzută de Foreign Office 2*.

sovieticilor, „orice abatere" din partea românilor „de la politica de conciliere urmată de domnul Titulescu, ar implica serioase pericole pentru România, inclusiv poate al reluării problemei Basarabiei"[88].

La 19 septembrie, Antonescu îl înștiința pe Litvinov că el va face în general „o politică mai potrivită intereselor apropiate ale României acolo unde acele interese au suferit" [89] în vremea lui Titulescu. Mai exact, Antonescu plănuia să acorde „o grijă deosebită relaţiilor" cu Polonia, Italia şi Iugoslavia[90] și să mențină la baza politicii externe grija pentru relațiile cu Franţa, Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică[91].

Privitor la raporturile româno-germane, aproape de finele lui 1936, Antonescu îl asigura pe Petrescu-Comnen că România și Germania doreau să întrețină relațiile dezvoltate pe teren economic și financiar[92]. În orice caz, Guvernul român era „hotărât să menţină intacte alianţele" [93] actuale iar poziția Guvernului german, potrivit lui Antonescu, nu aducea atingere acestor alianţe[94].

Cu toate acestea, Petrescu-Comnen era de altă părere și nota, pe 15 ianuarie 1937, că Germania „profită de orice împrejurări pentru a sădi sau întreţine «neîncrederea» între ţările din Mica Înţelegere sau Înţelegerea Balcanică şi Franţa"[95]. În luna martie, el a reafirmat față de Göring hotărârea României de a-și păstra „amiciţiile şi alianţele sale actuale" [96]. Totuși, reprezentantul român a transmis și că România era dispusă să dea asigurări că nu va încheia cu URSS vreun tratat de alianţă şi nici vreo „convenţie particulară de tranzit de forţe militare"[97] dacă Germania garanta „în mod precis şi categoric" integritatea teritorială a României [98]. Mai mult, în domeniul economic, România era dispusă să dezvolte relațiile comerciale cu Germania „cât mai mult, ţinându-se însă seama de posibilităţile României,

[88] *Ibidem*.
[89] *Documente diplomatice române, iulie-decembrie 1936*, doc. nr. 231, p. 329.
[90] *Ibidem*.
[91] *Ibidem*. Înțelegerea Balcanică, constituită în 1934, a fost o alianță formată, la Atena, de către Iugoslavia, România, Grecia și Turcia, având scop defensiv, similar Micii Antante. Înțelegerea Balcanică s-a dezintegrat în contextul celui de-Al Doilea Război Mondial.
[92] *Idem*, doc. nr. 482, p. 743.
[93] *Ibidem*.
[94] *Ibidem*.
[95] *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1937*, doc. nr. 34, p. 42.
[96] *Idem*, doc. nr. 168, p. 237.
[97] *Ibidem*.
[98] *Ibidem*.

de obligaţiile acesteia şi de nevoile sale specifice”[99].

Göring i-a comunicat la rândul său că Germania era conștientă de stăruințele Franței și Cehoslovaciei ca România să încheie un „pact general de ajutor mutual”[100]. Göring considera că stăruințele Franței „au luat […] proporţiile unei adevărate presiuni pe care Franţa o exercită asupra României pentru a obţine cu orice preţ un tratat bilateral de alianţă militară”[101]. Problema, din punctul de vedere al germanilor, era că „o asemenea alianţă ar lega implicit România de Soviete”[102] și ar genera în sarcina României angajamente cu caracter implicit „anti-german”[103]. Guvernul *Reichului* ar fi ferm convins, într-o atare situație, că România „a trecut în câmpul sovietic”[104].

Ce solicitau germanii de la români, potrivit spuselor lui Göring, era o neutralitate „sinceră și riguroasă”[105] (*eine strenge Neutralität*), căci aceasta ar fi „cu mult mai de folos decât o alianţă”[106]. În schimbul neutralităţii, Germania era pregătită să avertizeze Budapesta și Sofia că nu au dreptul să se atingă de pământul românesc și „că orice tentativă împotriva României ar fi urmată de apariţia avioanelor noastre asupra Budapestei şi Sofiei”[107]. Göring promitea aceeași reacție în eventualitatea în care URSS ar fi încercat să pătrundă pe teritoriul românesc: o astfel de tentativă „ar găsi, la cererea dumneavoastră, în dosul armatelor româneşti, legiunile noastre”[108].

Scepticismul lui Petrescu-Comnen cu privire la promisiunile germane este din nou subliniat într-un raport din 27 aprilie 1937. El găsea că „afirmaţiile de amiciţie” din partea Germaniei față de România „au fost anulate de reprezentanţii tehnici oficiali ai politicii externe a [*Reich*ului]”[109]. Mai precis, reprezentantul român la Berlin amintea de invitația de a vizita Berlinul adresată de ministrul de Război german omologului său maghiar, de vizite ale ofițerilor germani la Budapesta și ale ofițerilor unguri la Berlin, precum și între miniștrii de Interne, Justiție și ai Cultelor[110].

[99] *Ibidem*.
[100] *Idem*, p. 238.
[101] *Ibidem*.
[102] *Ibidem*.
[103] *Ibidem*.
[104] *Ibidem*.
[105] *Idem*, p. 239.
[106] *Ibidem*.
[107] *Ibidem*.
[108] *Ibidem*.
[109] *Idem*, doc. nr. 245, p. 339.
[110] *Ibidem*.

Mai mult, nu numai Germania avea suspiciuni cu privire la interacțiunile româno-sovietice, ci și România avea bănuieli în legătură cu o posibilă apropiere germano-sovietică. Încă din 1936, Titulescu avertiza că o asemenea înțelegere „nu poate fi atât de improbabil[ă] cum se crede”[111]. În 1937, presa germană s-a grăbit să dezmintă aceste zvonuri, susținând că ele veneau de la Moscova și Paris și aveau ca scop să alarmeze Polonia, Mica Înţelegere şi statele baltice şi a le determina să încheie „pacte de neagresiune cu Sovietele”[112]. Ulterior, însuși regele Carol al II-lea a atras atenția, în timpul vizitei sale din august 1937 în Marea Britanie, asupra unei posibile înțelegeri între Soviete și Germania, însă Eden a răspuns că „nu este cu putință”[113] un asemenea lucru.

În 1939, relațiile româno-germane reflectau neliniștea și nesiguranța ce dominau scena internațională. Maniera în care acestea se prezentau în preajma izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial era urmare a unui cumul de factori. Dorința României de menținere a noilor frontiere, dar și de dezvoltare economică, resentimentul Germaniei față de Tratatul de la Versailles și politica sa volatilă au dus la o apropiere între cele două țări, dezvoltată în principal pe teren economic. Germania a menținut un viu interes față de resursele naturale românești, iar România a găsit o piață compatibilă în Germania, ceea ce a făcut ca relațiile economice dintre cele două state să reprezinte un element constant, poate singura sursă de predictibilitate între cele două.

Dominația economică nestingherită a germanilor în Europa Sud-Estică a făcut, de asemenea, loc pentru dialog cu statele din regiune dincolo de schimburile comerciale. Pe de o parte, Germania a căutat asigurările neutralității României, pe care le-a primit cu mai puțină neîncredere după demiterea lui Titulescu. Pe de altă parte, România spera ca francezii și englezii să fie gardieni vigilenți ai păcii de la Paris, dar pasivitatea acestora a îndemnat-o să caute garantarea securității prin alte mijloace. Politica externă română în perioada 1933-1939, prin urmare, poate fi și ea caracterizată drept „oscilantă”, iar la aceasta au contribuit nu doar cele petrecute în jurul granițelor României, ci și frământările interne pe fond ideologic și politic.

[111] *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1936*, doc. nr. 646, p. 953.
[112] *Documente diplomatice române, ianuarie-iunie 1937*, doc. nr. 245, p. 341.
[113] V. Moisuc, N. Rauș, *op.cit.*, p. 85.

O INSPECȚIE ADMINISTRATIVĂ ÎN JUDEȚUL BACĂU (1942)

Alin Spânu[*]

An administrative inspection in Bacău County (1942)
Abstract

The Office of Studies, Documentation, and Statistics of the Ministry of Internal Affairs sent a referent, in March 1942, to carry out an administrative inspection in Bacău County. The referee observed what were the formal and substantive problems of the county administration. He analysed various issues, such as sowing, corn supply, the settlers for southern Bessarabia, Jewish property, etc.

Keywords: *Romania, Bacău, administrative inspection, report*
Cuvinte cheie: *România, Bacău, inspecție administrativă, raport*

La 12 martie 1942 referentul Constantin Alexandru din Oficiul de Studii, Documentare și Statistică al Ministerului Afacerilor Interne a primit delegația nr. 112.180, semnată de titularul departamentului, generalul Dumitru Popescu, cu misiunea de a efectua o inspecție administrativă în județul Bacău. La data respectivă guvernul avea în vedere implementarea unei reforme administrative bazată pe realitățile existente și principii noi. Principiul după care trebuia să se ghideze referentul era teoria conformismului administrativ.

În urma inspecției Constantin Alexandru a elaborat un raport (**Anexa**), pe care l-a înaintat superiorilor săi. Conformismul administrativ, la nivel general, trebuia implementat la nivel local sub forma unui conformism județean. Pentru aplicarea acestuia din urmă era necesară cadastrarea județului Bacău, întrucât lipsa acestuia producea inconveniente. Un alt obiectiv îl reprezenta arondarea județelor limitrofe (din punct de vedere geografic, economic, social etc.), întrucât interesele populației converg către capitala de județ și centrele urbane mai importante. Elementele necesare care trebuiau luate în calcul în această direcție erau conformația județului din punct de vedere geografic și colaborarea eficientă a șefilor de instituții.

Referentul nu a omis în analiza sa lipsurile constatate în activitatea administrativă. În primul rând, directivele de la centru către șefii

[*] Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

autorităților locale erau diferite și nu convergeau către un spirit de colaborare. Pe aceeași linie urmau lipsa unor sedii încăpătoare, lipsa unor inspecții comune în zonele/localitățile unde apăreau probleme din cauza insuficienței mijloacelor auto și a greutății de a aduna la un loc mai mulți șefi. A doua mare problemă era cea a funcționarilor publici, în număr redus din cauza concentrărilor și mobilizărilor. În plus, aceștia primeau și sarcini suplimentare care nu se aflau în aria lor de activitate, ceea ce le îngreuna și mai mult munca.

O primă problemă constatată pe teren era cea a colonizărilor în sudul Basarabiei. Subsecretariatul de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului a deschis lista celor care doreau să fie colonizați în sudul Basarabiei. Cei mai mulți erau refugiați transilvăneni, dar și o serie de agricultori băcăuani. În martie 1942 guvernul a anunțat că, din cauza greutăților cu transportul, numărul viitorilor coloniști a fost redus. Aceasta a dus la o „situație critică”[1] pentru cei care și-au vândut pământul pentru a achiziționa inventarul agricol necesar în Basarabia. Prin urmare, circa 100 de persoane se aflau în prag de foamete, iar Alexandru a intervenit pentru remedierea situației acestora.

Aprovizionarea cu porumb a fost, constant, deficitară în județul Bacău, dar acum problemele proveneau de la CFR, care „pretinde suprataxe care nu sunt prevăzute în nici un tarif sau regulament”[2]. Cele mai afectate erau comunele din zona muntoasă a județului, care resimțeau acut lipsa porumbului. Însămânțările fuseseră realizate în peste 8.300 ha, dar se resimțeau lipsa vitelor (din cauza rechizițiilor), lipsa uneltelor agricole (nu se găseau de cumpărat), la care s-au adăugat iarna grea și primăvara ploioasă.

Bunurile evreiești, atât cele urbane cât și cele rurale, erau o altă problemă analizată, întrucât „nu au fost administrate în cadrul unei perfecte legalități”[3]. Bunurile funciare rurale nu erau bine delimitate, iar cele urbane au avut o administrare relativă. În unele cazuri foștii proprietari evrei își administrau în continuare bunurile sub paravanul altor persoane. Alexandru a propus câteva măsuri de intrare în legalitate și care să fie benefice statului.

În opinia finală a inspectorului, liderii administrației locale din Bacău

[1] Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), *fond Ministerul Afacerilor Interne-Oficiul de Documentare și Studii Administrative* (în continuare: *MAI-ODSA*), dosar 118, vol. 2, f. 19.
[2] *Ibidem,* f. 20.
[3] *Ibidem*.

arată „cea mai mare bunăvoință, pricepere și dragoste de muncă”[4]. Rezultatele nu erau foarte bune, dar cauzele erau independente de intențiile și posibilităților acestora.

Anexa

Raport asupra inspecțiilor făcute în județul Bacău

Conformismul administrativ al județului Bacău

Conformismul administrativ în județul Bacău este imperios necesar conducerii administrative și trebuie a deveni un fapt împlinit cât mai repede posibil. În cadrul realizării acestui deziderat, de capitală importanță pentru instaurarea unei organizări administrative, care să funcționeze fără defectele de până acum, urmează să se aibă în vedere anumite comandamente care constituie adevărate impedimente dacă nu se ține seamă de ele.

Astfel, este o necesitate de prim ordin de a se face arondarea județelor învecinate din punct de vedere geografic, economic, cultural și administrativ; interesele locuitorilor din aceste județe converg către capitala și centrele mai importante ale județului Bacău. Din harta ce anexez acestui raport se poate vedea în mod concludent realitatea acestei afirmații. O dată acest fapt stabilit, ar evita și desele conflicte de competență teritorială dintre autoritățile județelor limitrofe cu județul Bacău, fapt care s-a petrecut până acum destul de frecvent.

Realizându-se această situație, se poate păși la o arondare definitivă a județului și a conformismului județean. Pentru ca această arondare să fie ideală trebuie să se țină seamă de conformația județului, mai ales dacă e plasat într-o regiune muntoasă. Într-un asemenea caz ar trebui ca măcar o treime din teritoriul județului să fie teren arabil, astfel s-ar evita bugetele deficitare și lipsurile alimentare ale populației.

Colaborarea șefilor de autorități din județ trebuie să fie efectivă. La ora actuală e defectuoasă, deoarece directivele transmise de la centru șefilor de autorități județene sunt diferite atunci când e vorba de o colaborare. În prezent, conformismul administrativ în județ se rezumă în unele locuri la locuirea împreună într-un singur local și la relative inspecții comune. Dificultățile, însă, se prezintă și în această palidă realizare, deoarece sunt necesare imobile încăpătoare care, actualmente, nu se găsesc, iar construcția unui astfel de imobil reclamă o sumă de 64 milioane lei. Construcția caselor administrative este de absolută necesitate, mai ales la reședințele plășilor.

În privința inspecțiilor în comun remarcăm că sunt foarte eficace, însă irealizabile din două motive:

- nu sunt posibile deplasările în comun ale tuturor șefilor de autorități din

[4] *Ibidem,* f. 22.

lipsă de vehicule;

- din cauza diversității atribuțiilor nu pot fi adunați toți șefii de autorități în vederea unei inspecții comune.

Problemele specifice județului

Lipsa de funcționari în serviciile publice

Serviciile publice se resimt de lipsa funcționarilor care sunt concentrați sau mobilizați. Totuși, randamentul serviciului n-ar suferi dacă nu ar fi încărcat cu atribuții străine de sfera de activitate a serviciului respectiv. Astfel, legea pentru reorganizarea Centrului Național de Românizare instituie o comisie județeană, având ca președinte pe prefectul județului, iar pe lângă această comisie să funcționeze Serviciul bunurilor. Organizarea acestui serviciu necesită un important aparat funcționăresc, pe care legea de reorganizare a Centrului Național de Românizare a vizionat să-l realizeze cu împrumut de funcționari din celelalte servicii de Stat din județ. Ori acest fapt nu este posibil, întrucât s-ar descompleta serviciile existente și așa acum lipsite de funcționari datorită mobilizărilor. Am semnalat această situație și în parte s-a adus soluția cuvenită.

Problema colonizărilor în sudul Basarabiei

Prin adresa nr. 1409/1942 al Subsecretariatului de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului s-a pus în vedere refugiaților din Ardeal, cât și agricultorilor băștinași, să-și procure actele necesare, cum și inventarul agricol complet pentru a lucra pământul ce urma să li se acorde în sudul Basarabiei. De îndată ce aceste dispoziții au fost aduse la cunoștința celor interesați, s-au primit la Prefectură numeroase cereri, însușiri de acte prin care petiționarii solicitau colonizarea lor în sudul Basarabiei. În scopul de mai sus foarte mulți locuitori băștinași chiar au vândut pământurile, cheltuind sumele realizate cu procurarea actelor și inventarelor agricole, așteptând înștiințarea și destinarea lotului unde urmau să fie colonizați.

Prin adresa nr. 3401 din 20 martie 1942 al Subsecretariatului de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului se aduce la cunoștință acelorași interesați că, din cauza greutăților de transport, Guvernul a hotărât să limiteze numărul coloniștilor ce urmau să fie trimiși în județele din sudul Basarabiei. Prin această măsură un mare număr de agricultori din acest județ au rămas într-o situație critică, întrucât nu mai au nici o palmă de pământ și nici o posibilitate de a-și câștiga existența zilnică pentru ei și familiile lor. Astfel, în această situație se găsesc un număr de 20 de locuitori din județul Bacău, totalizând împreună cu familiile lor un număr de 94 membri. Mare parte din aceștia au luptat în războiul împotriva bolșevismului, unii din ei fiind chiar răniți, astfel că este absolut necesar o reglementare justă a situației lor.

Problema aprovizionării cu porumb a județului

Privitor la producția porumbului, județul Bacău, cu rare excepții, a fost aproape întotdeauna deficitar, astfel că s-a procurat această cereală din județele excedentare. Această nevoie s-a făcut simțită mai ales în ultima vreme, când

judeţul Bacău este nevoit să importe porumbul din judeţele Constanţa, Tutova şi Tecuci. Delegatul Ministerul Afacerilor Interne mi-a semnalat că întâmpină greutăţi din partea organelor CFR în ce priveşte transportul de la judeţul excedentar în judeţul Bacău. Din afirmaţiile sale rezultă că organele CFR-ului ar pretinde suprataxe care nu sunt prevăzute în nici un tarif sau regulament. Din această cauză, transportul se efectuează defectuos, astfel că mai ales în comunele de munte ale judeţului am fost întâmpinat cu repetate plângeri de aprovizionarea care nu se face la timp. Aprovizionarea cu celelalte produse prevăzută pe cote lunare se efectuează în mod normal.

Problema românizării bunurilor evreieşti

Judeţul Bacău este un important centru evreiesc atât prin numărul mare de evrei (aproape 16.000), cât şi prin cifra însemnată a bunurilor lor. Până la înfiinţarea Serviciului bunurilor prin legea de reorganizare a Centrului Naţional de Românizare, bunurile evreieşti din judeţ nu au fost administrate în cadrul unei perfecte legalităţi. În primul rând, mai ales bunurile funciare rurale nu au fost perfect delimitate întrucât judeţul Bacău nu este cadastrat, apoi bunurile urbane au avut o administraţie arbitrară. Pentru a ilustra această situaţie cu un exemplu concludent menţionăm situaţia morilor evreieşti din judeţ, despre care nu se poate cunoaşte cum au funcţionat de la preluare şi până la arendare. Nu s-a luat în primire contabilicește inventarul morilor şi stocurile de cereale aflate la data intrării lor în patrimoniul Statului. Administratorii instituiţi au funcţionat iluzoriu, întrucât conducerea efectivă a fost exercitată de foştii proprietari evrei (moara Filderman). Pentru verificarea şi inventarierea produselor şi cerealelor trebuie delegat în Comisia de preluare şi verificare un expert contabil de carieră, singurul care poate descifra scripetele registrelor.

Este frapant cum s-a făcut opera de preluare a bunurilor din târguşorul Moineşti unde, din cauza venalităţii comisarului Popovici, preluarea bunurilor evreieşti departe de a fi adus Statului vreun avantaj, l-a supus pe Stat la importante cheltuieli de întreţinere a bunurilor preluate, neputându-se totuşi împiedica jaful obiectelor casnice aflătoare în domiciliile părăsite de către evrei.

Prin legea de reorganizare a Centrului Naţional de Românizare se prevede înfiinţarea Serviciului bunurilor pe lângă Comisia judeţeană. Pentru ca acest serviciu să-şi dea randamentul, stipulăm următoarele sugestii:

- pentru luarea în primire a proprietăţilor agricole evreieşti se impune neapărat, dacă nu cadastrarea judeţului care necesită o lucrare de lungă durată, măcar o exactă delimitare efectuată de către un inginer agronom;

- pădurile evreieşti ar trebui să fie inventariate şi preluate de C.A.P.S., cum s-a procedat până acum;

- pentru preluarea industriilor e necesar un inginer ajutat de organe în subordine, care să efectueze trecerea în patrimoniul Statului a fostelor industrii evreieşti;

- privitor la bunurile imobiliare urbane ar trebui un arhitect ajutat de doi

conducători, care să efectueze această preluare;

- trebuie revizuită valoarea locativă a imobilelor urbane, întrucât acestea având fixate chirii prea ridicate nu pot fi apropiate pentru a fi repopulate.

O ultimă mențiune pe care socotim că trebuie să o facem este aceea referitor la organizarea Serviciului bunurilor cu funcționari proprii, pentru ca în situația actuală toate operațiile serviciului cad în sarcina organelor administrative arhiaglomerate în pretarea serviciului lor.

Însămânțările

Până în ziua de 15 aprilie a.c. în județul Bacău s-a însămânțat suprafața de 8.347 ha compartimentate conform planului agricol. Rezultatul e cam slab datorită greutăților care mi s-au arătat, astfel:

- vite reduse prin rechizițiile făcute în Moldova; cele rămase la gospodari sunt în condiții fizice slabe din lipsă de nutrețuri;

- lipsă de unelte agricole (nu se găsesc pluguri nici la comercianți, nici la Federală);

- iarna prea lungă și anotimpul ploios de primăvară au împiedicat efectuarea arăturilor, cât și a însămânțărilor.

Concluzii

Din inspecția efectuată în județul Bacău am putut constata din partea organelor eșalonului administrativ cea mai mare bunăvoință, pricepere și dragoste de muncă. Dacă realizările nu au dat un rezultat pe măsura străduințelor lor, aceasta se pune în sarcina unor condiții aparte de intențiile lor.

Noile dispoziții ce călăuzesc o temeinică reorganizare administrativă au găsit un ecou puternic printre agenții administrativi ai județului deoarece, după constatările ce am făcut, randamentul dat de ei a început să fie din cele mai îmbucurătoare.

Referent titular,

/ss/ Constantin Alexandru

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Ministerul Afacerilor Interne-Oficiul de Documentare și Studii Administrative*, dosar 118, vol. 2, filele 17-23)

MEMORIE ŞI ISTORIE ÎN COMUNISM: ARTA OFICIALĂ, TEZELE DIN IULIE 1971 ŞI APARIŢIA CULTULUI PERSONALITĂŢII LUI NICOLAE CEAUŞESCU

Adrian Deheleanu

Memory and history in communism: the official art, the Theses of July 1971 and the appearance of the cult of personality of Nicolae Ceausescu

Abstract

In the stage of normalization of the socialist societies, when the communist societies pursued „the consolidation of the socialist society", going from the mid 1960s to the early 1970s, there emerged a new artistic situation as an outcome of the relaxation of the totalitarian regimes. In parallel with the sociopolitical „thaw", with the growing patriotic-nationalistic requirements and the overture to the West, artistic production diversified in a spectacular way, tending to rejoin local visual traditions and to reconnect with western modern art. Under the circumstances, totalitarian art continued to define the production of official art demanded by the party apparatus, yet alternative art blossomed as well. This art yearned to assimilate as quickly as possible the international artistic trends, opening up to post-war western neo-avant-gardes, though evolving within the field of force of totalitarian culture, immobile in its deep-set idiosyncrasies. Nonetheless, at that time totalitarian culture allowed some living space to this non-official culture, the outcome being a progressive division into two different types of cultures, one official, and the other more or less independent and subversive.

In July 1971, Nicolae Ceausescu announced new measures for the „'Improvement of the political-ideological activity", which remained in the history of Romanian communism as the Theses of July, a name reminiscent of the April Leninist theses. The theses of Ceauşescu represented a new guide for all cultural productions in Romania. From an ideological point of view, the theses were rather dogmatic than innovative: concepts long abandoned in the rest of the communist camp, as socialist realism were returned to topical by Ceauşescu, who put an end to all illusions about liberalization of cultural life, maintained at beginning of his leadership. In other words, Romanian intellectuals had to draw inspiration exclusively from domestic sources, more precisely from the realities of socialist Romania. Consequential: after a short period in which the normal relations with the West were resumed, Romanian culture was convicted by the communist regime a second time, following the forced Russianization during Stalin's era, to years of development in complete isolation from any influence.

Keywords: *official art, communism, re-Stalinization, isolation, censorship, ideology*
Cuvinte cheie: *arta oficială,comunism,restalinizare, izolare ,cenzură, ideologie*

Odată cu ocuparea militară a României de către Uniunea Sovietică şi a celorlalte ţări din Europa de Est, după anul 1945, câmpul artistic a fost subordonat drastic unui mod de existenţă marcat profund de ideologia totalitară. Din acel moment, evoluţia artistică din această regiune a devenit într-o anume măsură distinctă de evoluţia internaţională a artei moderne, dominată fiind de reguli socioculturale specifice regimului totalitar comunist[1].

Istoriografia românească împarte perioada comunistă prin care a trecut România în trei perioade distincte. O primă perioadă ar fi cea de instaurare prin forţă a noului regim după Al Doilea Război Mondial (1939-1945), perioadă care are ca scop „construirea fundamentelor societăţii socialiste" şi durează aproximativ din momentul ocupării ţării de către Uniunea Sovietică, după 1945, până la finele anilor '50 şi începutul anilor '60, când efectele pozitive ale scurtei perioade hruşcioviene deschid calea unor forme diverse. Ar urma apoi o a doua perioadă, de aşa-numită normalizare, când regimurile comuniste urmăresc „consolidarea societăţii socialiste" şi care ar acoperi variabil anii '60 şi prima jumătate a anilor '70 ai secolului al XX-lea, în cazul României. Ar mai exista o a treia perioadă, de stagnare şi decadenţă, când natura nonreformistă a sistemului comunist din România devine din ce în ce mai evidentă şi mai constrângătoare; această perioadă se încheie cu colapsul comunismului românesc din decembrie 1989 [2].

În ceea ce priveşte cea de a doua perioadă din istoria comunismului românesc, cea a normalizării societăţilor socialiste (1965-1975), apare o nouă situaţie artistică determinată de „destinderea" regimurilor totalitare. Paralel cu „dezgheţul" sociopolitic, cu creşterea exigenţelor naţionale şi cu deschiderea către Occident, are loc o diversificare spectaculoasă a producţiei artistice, care tinde să regăsească tradiţiile vizuale locale şi să reînnoade firul cu arta modernă occidentală, în acest context, arta totalitară poate continua să definească producţia de artă oficială, creată pentru nevoile propagandistice ale aparatului de partid, dar alături de ea ia avânt o artă alternativă. Această artă tinde să asimileze foarte repede cursul artistic

[1] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 19-32.
[2] Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008, p. 160-170.

internaţional, deschizându-se rapid către neoavangardele occidentale postbelice, dar continuând să evolueze în interiorul câmpului de forţă al culturii totalitare, ce nu se schimbă în natura sa profundă. Este perioada cea mai „liberală" a regimului comunist românesc, o perioadă mai apropiată şi mai puţin supusă cenzurilor exterioare şi interioare, politice şi psihologice[3].

Arta cu „temă angajată" rămâne o prestaţie obligatorie a mediului artistic românesc, în perioada 1966-1971, iar participarea la expoziţiile „tematice" şi la cele „aniversare" constituie un atu social, în schimb artiştii devin mai liberi în tratarea acestor comenzi sociale pe care le pot executa acum de o manieră mult mai personală. S-ar putea spune că, în vreme ce conţinutul operei „cu temă" rămâne încă sub controlul cenzurii ideologice, forma îi revine de acum artistului. Rigiditatea stilistică erijată în dogmă face loc acum unei varietăţi mult mai mari de demersuri individuale. Dacă trebuie încă păstrată o recognoscibilitate realistă minimală, necesară pentru a face să „treacă" mesajul ideologic, în schimb aceasta poate fi îmbogăţită, modulată, deformată chiar, prin tot soiul de jocuri grafice mai mult sau mai puţin expresioniste, gestualiste, prin citate „pop" sau „hiperrealiste", cu adaosuri de colaje, de fotografie etc[4].

Plutonul destul de constant al artiştilor mai mult sau mai puţin oficiali, prezenţi aproape obligatoriu la toate expoziţiile tematice sau festive, este alcătuit acum din cei rămaşi în viaţă din generaţia mai vârstnică, precum Gheorghe Şaru, Brăduţ Covaliu, Traian Brădean, Petre Achiţenie, Sabin Bălaşa, Viorel Mărginean, Dan Hatmanu, Eugen Popa, Gheorghe Pătraşcu, Georgeta Mermeze, Vitalie Nereuţă, Doru Bucur, Viorel Grimalschi, Dimitrie Grigoraş, Elena Greculesi, Viorel Toma, Eugen Palade, Gabriela Manole-Adoc etc[5].

Ar fi poate util să analizăm modalităţile artistice prin care se operează această „lărgire a realismului" oficial. Este semnificativ de observat că, adesea, introducerea unor inovaţii vizuale în expoziţiile publice pare să aibă loc mai întâi în opere „cu temă" şi abia după aceea în opere fără subiect impus. În anii 1964-1970, propuneri pentru „îmbogăţirea realismului" s-au manifestat în atelierele artiştilor mai mult sau mai puţin oficiali şi, timid, în lucrările unor tineri. Către 1969, pictorii Ion Bitzan (1924-1997) şi Vladimir

[3] Dan Drăghia, Dumitru Lăcătuşu, Alina Popescu, *Uniunea Artiştilor Plastici în documente de arhivă*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2016, p. 15.
[4] Andrei Oţetea, *Dezvoltarea ştiinţei istorice româneşti după 23 august 1944*, în „Studii. Revistă de istorie", anul XII, nr. 4 (1969), p. 44.
[5] *Ibidem*,p. 48.

Şetran (născut în 1935) au început să expună împreună, în expoziţiile oficiale, lucrări mari de pictură, utilizând o formulă de transpoziţie directă a imaginii fotografice pe pânză, după o tehnică lansată de americanul Robert Rauschenberg, dar cu mijloace indigene[6].

De pildă, lucrarea „Pagini de istorie", o operă a cărei temă era un subiect de actualitate politică imediată – aniversarea lui Lenin –, rezolvă exigenţa unei apropieri verosimile de realitate printr-un citat vizual după o fotografie sovietică din anii '20, presupusă a evoca, prin valoarea sa documentară evidentă, un eveniment care a avut efectiv loc. A căuta la izvoarele realităţii are astfel aerul de a nu mai semnifica o supunere faţă de codurile stilistice academice impuse, precum verismul anterior de origine sovietică, ci de a fi un dialog imediat cu reproducerea ca atare a realului, printr-o realitate secundă, fotografia, considerată ca fiind epurată de orice inexactitudine şi subiectivism. Pare că pictura celor doi artişti propune un contact „direct printr-o mediere nefalsificabilă", ca să zicem aşa, cu imediatul contingent. În plus, pânza cu pricina, care se vrea echivalentul unui reportaj, nu împinge pasiunea concretului până la un „fotografism" brut; ea dă, dimpotrivă, impresia unei compoziţii picturale complexe, prin încadrarea elementelor fotografice într-un montaj contrapunctic şi prin efectul folosirii tuşelor libere[7].

Opera menţionată, ca şi altele de acest fel prezentate în expoziţiile oficiale, a constituit o modalitate foarte prizată în epocă de a rezolva problema „artei cu temă", a „artei angajate", pentru că trata de o manieră mai modernă şi aparent mai veridică, subiectele istorice, politice, comemorările unor evenimente notabile, acţiunile de omagiu public etc. Tehnica citării din realitate prin reproducere fotografică se va substitui cu succes vechii modalităţi fals idealiste şi ilustrative din anii '50. Cu toate acestea, devine frapantă constatarea că acest apel la tehnicile foto, via pop-art, reprezintă un pandant semnificativ la tehnicile de fotomontaj trucat utilizate de grupurile de avangardă ruseşti din anii '20 pentru propaganda vizuală a regimului sovietic[8].

În plus, realismul socialist ajuns la faza lui clasică, aşa cum este ilustrat în arta sovietică oficială a acelor ani şi până spre sfârşitul regimului

[6] Mircea Popescu, *Unele probleme ale picturii în expoziţia anuală de stat – 1966*, în „Arta Plastică" , nr. 5 (1967), p.18.
[7] *Ibidem*, p. 22.
[8] Ionel Jianu, *Sculptura de monumente în Expoziţia de stat a artelor plastice,* în „Arta Plastică", nr. 5 (1969), p. 14.

comunist, utilizează adesea fotografia ca model al unei presupuse identităţi cu realul, chiar dacă are ambiţia de a o transpune în lucrări de factură finalmente idealizantă. Altfel spus, sub noi aparenţe, o veche tehnică de manipulare vizuală rămâne în continuare în funcţiune, întrucât fotografiile utilizate şi în anii '20, şi în anii '60 şi la începutul anilor' 70 sunt la rândul lor trucate, aranjate, manipulate[9].

De data aceasta, montajul de tip pop, fragmentar şi „bruiat" prin gestualisme picturale aparent aleatorii, dă iluzia unei modernităţi regăsite. Dar natura profundă şi scopul oricărei arte dirijate – adică apropierea înşelătoare în raport cu realul, pe de o parte, şi, pe de alta, voinţa de a oferi modele vizuale imaginare ca dovezi reale pentru o irealitate ideologică – rămân de fapt neschimbate. Distanţa dintre irealitatea ideologică şi realitatea ca atare, „reală" se păstrează în continuare, dar, întrucât estetica totalitară monocordă de dinainte face acum loc unei arte diversificate din punct de vedere stilistic[10].

Este interesant în acest context să observăm ce se întâmplă cu noţiunea de realism. Definind unul dintre tipurile fundamentale de demers ale limbajului artistic (cel legat cu precădere de raporturile artă – realitate contingenţă, artist – existenţă imediată, subiectivitate estetică – obiectivitate socială din interiorul unei anumite comunităţi), realismul pare a fi prin definiţie apanajul exclusiv al culturii oficiale, care îl invocă autoritar şi constant[11].

Înţelesul şi cadrele lui variază în acord cu dogmele culturale oficiale, astfel încât se poate spune că fiecare dintre etapele lumii comuniste are propriul realism oficial.Dar, în mentalitatea experimentalistă a unei părţi a lumii artistice, un nou înţeles al realismului începe să se distileze acum – să îl numim de aceea realism experimental. Dacă fiecare etapă are propriul realism oficial, începând din această epocă apare şi câte un realism neoficial – sau mai multe – care îl dublează şi îl subminează, deşi de o manieră echivocă[12].

Datorită complexităţii vieţii sociale şi culturale, modernizării rapide şi forţate, deschiderii către Occident ori influenţei din ce în ce mai puternice a mass-media, devine limpede că în cazul realismului experimental realitatea nu mai poate fi concepută ca un sistem de referinţă univoc şi stabil,

[9] *Ibidem*, p. 18.
[10] Mircea Popescu, *op.cit.*, p. 24.
[11] *Ibidem*, p. 26.
[12] Mircea Deac, *Grafica - 1969*, în „Arta Plastică", nr. 5 (1970), p. 11.

structurat de relaţii şi valori clar şi rigid ierarhizate. Realitatea devine pentru astfel de artişti o mulţime de fapte, evenimente, informaţii eterogene, într-un câmp de forţe şi de interacţiune convergente sau/şi divergente, realitatea este o devenire plurivalentă de posibilităţi stratificate, în care pot şi trebuie să se ordoneze noi sensuri, neunivoce[13].

Realul devine astfel un concept funcţional, o noţiune de lucru, o „materie" a praxisului artistic explorator. Din creator de simboluri colective şi producător de obiecte estetice statice, imuabile, artistul alege să devină cercetător-explorator-experimentator al realităţii. Aceasta ar fi, pe scurt, esenţa demersului experimentalismului artistic, larg împărtăşit în epocă de întregul mediu artistic internaţional. Dar contorsiunile teoretice şi ambiguităţile vizuale la care presiunea ideologiei oficiale supune asemenea idei sunt simptomatice pentru situaţia artei într-un regim totalitar[14].

Cazul cel mai interesant pentru acest tip de demers rămâne probabil cel al lui Ion Grigorescu. Artist complex, pictor şi grafician, dar şi fotograf, apoi autor de filme, instalaţii şi expoziţii nonconformiste, comentator şi teoretician al propriilor experimente, Ion Grigorescu debutează în jur de 1968 în cadrul unor expoziţii de grup în care se pune tocmai problema unui „nou realism". El expune alături de alţi tineri artişti din epocă precum Horia Bernea, Lia Szasz, Cornel Brudaşcu, Matei Lăzărescu, Teodor Moraru, Ion Dumitriu, Florina Lăzărescu, Simion Mărculescu, Dorn Covrig, Nicolae Maniu şi alţii[15].

Utilizând fotomontajul sau colajul de fotografie şi pictură, pictând în ulei după fotografii sau pictând cu ulei peste fotografii – în lucrări din epocă cu titluri revelatoare precum ,,Reportaj din Gorj'' sau ,,Înfăptuirea planului stă în puterea colectivului'', ,,Şoseaua'', ,,Ziua'' etc. –, Ion Grigorescu dezvoltă un tip de demers realist, deopotrivă descriptiv şi analitic, fragmentar şi sintetic, în care punctul de plecare este realul brut, în cazul de faţă fotografic, montat secvenţial, reportericeşte şi cu minime intervenţii picturale, îngroşând sau subliniind doar unele detalii [16].

Noua imagine a realităţii pe care un asemenea realism vrea să o propună nu mai înseamnă o selecţie prin grilă în primul rând culturală, stilistică a elementelor reale, deci nu o configurare în primul rând estetică a

[13] *Ibidem*, p. 14.
[14] *Ibidem*, p. 19.
[15] *Ibidem*, p. 21.
[16] *Cuvânt înainte*, în *Expoziţia anuală de grafică, catalog* , Bucureşti, Muzeul de Artă al RSR, 1970, p. 6.

lor, ci o preluare ca atare a datelor existenţei, prin mijlocirea fotografiei, o însumare şi o reproducere ale acestora ca atare, în sensul unui anumit mesaj. Realitatea este „arătată cu degetul", netransfigurată, nici metamorfozată estetic, ci chiar transpusă ca atare: astfel, structurile ei reproduse par a se arăta capabile – prin simplă alăturare, decupare, contrapunctare, ritmare – să degaje un sens mai adevărat, o obiectivitate mai adevărată, nemediată. Cum îl definea chiar Ion Grigorescu, ar fi vorba despre un realism „care nu impune realului un stil" – un realism de atitudine, al creatorului, pe de o parte, şi un realism de statut tehnic şi estetic al operei, pe de altă parte[17].

Un asemenea realism este evident opus realismului idealizat, didactic-ilustrativ al anilor '50, realism centrat pe exemplaritatea principială, ideologică a figurării până la grandilocvenţă, idealitate şi dogmă, într-un stil inert muzeistic. Dar este opus şi eclecticului „realism modernizat", asezonat estetic cu elemente neoavangardiste şi dezvoltând finalmente un „modernism academizant", estetizant pe cât de idealizant în raport cu realitatea, despre care a fost vorba ceva mai sus în legătură cu arta oficială „emancipată" a acestei perioade. Acest nou fel de realism experimentalist urmăreşte să recupereze banalul ca atare, netrucat, în toată varietatea lui multiformă, incluzând toate aspectele sale, de la sordid la senzaţional. Pasiunea pentru concret, pentru detaliu, pentru „subiectul umil" stă sub semnul ideologiei „feliei de viaţă", a preluării citatului brut din realitate, incluzând mitologia faptului cotidian şi consemnarea „locului comun" (vizual, psihologic, cultural) al existenţei cotidiene. La nivelul atitudinii artistului, aceasta ar însemna adoptarea unei poziţii „obiectiviste" faţă de contingent, ca materie de lucru, adoptarea unui principiu impersonal în perceperea şi reproducerea lui, pentru a nu deforma experienţa fizică şi mentală legată de acest real prin diverse grile culturale şi estetice, pentru o fidelitate cât mai mare faţă de mecanismele percepţiei şi receptării mesajului artistic[18].

Totuşi, iconografia adesea similară „artei pe linie" a unora din aceste lucrări, ca şi comentariul lui Ion Grigorescu din acei ani, asupra dorinţei lui sincere de a propune un fel de realism social „sincer", „autentic", apropiat de oamenii simpli şi de adevărul vieţii mărunte, obişnuite, generează o interesantă ambiguitate. Este dificil de decelat în acest demers cât ţine de

[17] Eugen Schileru, Paul Constantin, *Expoziţia anuală de grafică - 1967 (grafica de şevalet şi afişul)*, în „Arta Plastică", nr. 1 (1968), p. 9.

[18] Ion Frunzetti, *Expoziţiile regionale 1970. Bucureşti, pictura*, în „Arta Plastică", nr. 2 (1971), p. 10.

îndoctrinarea din perioada de formare, de educaţie şcolară şi universitară, cât se datorează dorinţei artistului tânăr de a modela „în sensul adevărului”, dar şi în sens comunitar lumea din jur, cât ţine de prudenţa ieşirii pe scena publică puternic controlată de cenzură (fie ea şi interiorizată) şi cât este „aerului timpului”, sincronizării cu o stare de spirit mai generală[19].

Este limpede că artistul realist de acest tip îşi asumă sarcina de a investiga şi a asimila realitatea în noi structuri vizuale, adecvate mentalităţii contemporane. De la citatul „brut” (de pildă, fotogramele după imagini TV de la demonstraţiile de 23 August transpuse ad litteram în pictură) până la interpretări picturale pe documente fotografice (de exemplu, ,,Dublul portret al lui Bălcescu şi Avram Iancu’’), se întinde o gamă largă de gradaţii şi posibilităţi realiste, pe care Ion Grigorescu le va explora cu pasiune, într-un limbaj cât se poate de „democratic”. Or, tocmai caracterul „reproducător” şi totuşi insolit al acestui mod de a înregistra realitatea subliniază dimensiunea tautologică, ambiguă a unui astfel de demers, frecventat de puţin artişti ai momentului, care s-a impus cu dificultate nu doar în faţa instanţelor oficiale, ci şi în faţa criticii de specialitate şi a publicului[20].

În orice caz, celebrele sale serii de picturi şi fotografii cu bucătăria personală şi cu propriul corp nud din anii ’70, experimentele sale ulterioare în mixări de tehnici grafice şi fotografice dintre cele mai originale, ca şi acţiunile şi filmele sale de autor provocatoare prin „autenticism” sau asumarea unei vieţi discrete şi extrem de modeste, „nonconformiste”, prin marginalizare socială voită, vor convinge asupra investirii existenţiale sincere a demersului său şi îl vor transforma pe Ion Grigorescu într-un fel de model uman şi artistic insolit, perceput ca underground, al tinerei generaţii din anii ’80 [21].

Începând cu anii ’70**,** o anumită „autonomie estetică” a limbajului plastic pare a fi definitiv repusă în drepturile sale legitime în mediul artistic românesc – dar în acelaşi timp supunerea cel puţin formală a artistului faţă de exigenţele ideologice totalitare rămâne de asemenea păstrată, chiar „salvată”. Acest amestec de autonomie stilistică şi constrângere tematică – de fapt rezultatul unui nou compromis între artist şi putere – va da naştere unui nou tip de academism în arta oficială. După academismul realist de dinainte, se instaurează acum un fel de academism modernizant. Acesta s-ar caracteriza prin înfrumuseţarea unei figuraţii de esenţă în continuare realistă

[19] *Ibidem,* p. 12.
[20] *Ibidem,* p. 14.
[21] *Ibidem,* p. 16.

prin intermediul unei „coafări” modernizante. Dar, întrucât rămâne în continuare vorba despre un realism al lui „ceea ce ar trebui să fie”, în care „interdicţia de a atinge realul” este prezervată, atitudinea fals modernizantă nu face decât să disimuleze, o artă gândită în continuare în termeni instrumentali, ca un mijloc de a ilustra un subiect impus, de natură extraestetică, politică [22].

Relaţia artiştilor cu puterea şi cu publicul trece în continuare prin cadrul strict al instituţiilor, concepute să ghideze, să organizeze şi să controleze viaţa profesională şi producţia domeniului vizual: Uniunea Artiştilor Plastici (UAP), Fondul Plastic, galeriile de artă ale UAP, Ministerul Culturii. Tot prin intermediul lor pot artiştii să primească comenzi sau să îşi vândă operele, cum tot prin intermediul lor sunt obligaţi să plătească tributul anual de lucrări cu tematică socială, achiziţionate constant de stat pentru nevoile propagandei. Este, de asemenea adevărat că, începând din această perioadă, instituţiile de stat achiziţionează şi opere de artă fără conţinut politic[23].

Eliberaţi de teroarea care îi obliga înainte să producă numai artă „cu mesaj comunist”, artiştii pot acum să se ocupe cu precădere de propriile cercetări vizuale, pe care, în plus, primesc autorizaţia să le expună şi public. Începând cu aceasta perioadă, ia avânt, cum spuneam, o artă alternativă, ancorată în conştiinţa individuală şi în explorarea „în sine şi pentru sine” a suporturilor artistice diverse. Numărul expoziţiilor personale creşte spectaculos, iar genurile tradiţionale de artă privată – natura statică, portretul, peisajul – reapar în forţă pe simeze, ba devin chiar înfloritoare în România într-o vreme când în restul lumii ele nu mai sunt la modă de mult. Arta confortului vizual şi arta de avangardă nu mai sunt alungate din spaţiul public întrucât strategia puterii nu mai constă în a impune o formulă artistică unică, ci în a limita pe cât se poate, a canaliza mai degrabă modalităţile vizuale deja existente sau pe cale de maturare în mediul artistic şi a le recupera, integrându-le în cultura de stat prin mijlocirea instituţiilor artistice[24].

La începutul anilor ’70 ai secolului al XX-lea, contactul destul de scurt, dar fertil al mediului artistic românesc cu contextul cultural european a dat naştere rapid unor semne promiţătoare în arta momentului, când o

[22] Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România*, Bucureşti, Editura Litera, 1994, p. 48-60.
[23] *Ibidem*, p. 76.
[24] Dan Grigorescu, *Idee şi sensibilitate: direcţii şi tendinţe în arta românească contemporană*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1992, p. 37- 44.

producţie de nivel internaţional îşi face apariţia, confirmată de altfel şi de expoziţii organizate în străinătate, şi de câteva premii internaţionale obţinute de artiştii români (la Paris, Edinburgh, Berlin etc.). Dar această inflorescenţă nu va avea timp să se împlinească complet în cei câţiva ani de „liberalism socialist", autorizat de regim din raţiuni politice pe care intelectualii nu pot nici să le înţeleagă în adevărata lor motivaţie, nici să le influenţeze. În cuvintele unui critic literar din epocă, Marin Niţescu, „scurta perioadă de slăbire relativă a controlului din anii 1965-1971, adică retragerea aparentă şi parţială a partidului din anumite sectoare ale vieţii sociale, a arătat tuturor că multe lucruri puteau fi realizate (şi încă mult mai bine) fără intervenţia directă a partidului. Dar partidul nu poate admite că ceva este posibil în această lume fără el, în afara «liniei» sale şi a controlului său... Partidul a «simţit» deci că s-a creat în epocă un sentiment periculos, sentimentul că se poate trăi mai bine într-o lume depolitizată... fără ajutorul omniprezent al activistului de partid"[25].

Evoluţia politică fiind cea care decide destinul domeniului artistic într-un sistem totalitar, semne premergătoare ale unei noi închideri culturale se anunţă odată cu „tezele din iulie" 1971, moment în care Ceauşescu, întors dintr-o vizită oficială în China comunistă şi alte ţări comuniste asiatice, decide să impună o „revoluţie culturală" de tip chinezesc şi în România. Cum arată istoricul Vlad Georgescu, aceste „teze din iulie" împing cultura română înapoi cu zece ani, pentru că reiau formule ideologice dure care păreau uitate de multă vreme. „Tezele" critică astfel „ideologia burgheză şi mentalităţile retrograde, străine principiilor eticii comuniste şi spiritului de partid", atacă „comoditatea călduţă, mic-burgheză" a intelectualilor şi concepţiile lor „liberalist-anarhice, supunându-se la tot ce provine din străinătate şi în special din Occident", afirmând, în acelaşi timp, „dreptul clasei muncitoare de a interveni atât în literatură cât şi în artele plastice şi în muzică", ca şi dreptul acesteia „de a admite numai ceea ce corespunde socialismului, intereselor patriei noastre socialiste"... Sigur că prin „clasa muncitoare" se înţelege întotdeauna, într-un regim comunist, de fapt aparatul activiştilor de partid. Tot în „tezele din iulie" se spune în mod clar: „Ţara are nevoie de activişti şi munca intelectualilor nu se justifică decât ca activism în slujba Partidului"[26].

[25] Alexandra Titu, *Experimentul în arta românească după 1960*, Bucureşti, Editura Meridiane, 2003, p. 29-38.
[26] *Ibidem*, p. 52.

Aşadar, în iulie 1971, Nicolae Ceauşescu a anunţat noi măsuri pentru ,,Îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice", rămase în istoria comunismului românesc sub numele de *Tezele din iulie,* denumire ce aduce aminte de tezele leniniste din aprilie. Tezele ceauşiste reprezentau un nou ghid pentru toate producţiile culturale din România. Din punct de vedere ideologic, tezele au fost mai degrabă dogmatice decât novatoare: noţiuni de mult abandonate în restul lagărului comunist, precum realismul socialist, erau readuse în actualitate de Ceauşescu, care punea astfel capăt tuturor iluziilor de liberalizare a vieţii culturale, întreţinute în perioada de început a conducerii sale. Subliniind rolul conducător pe care trebuia să-l joace Partidul comunist în toate domeniile, secretarul general a lansat un atac neaşteptat împotriva celor care încercau să menţină cultura română conectată la curentele artistice, modele culturale şi tendinţe novatoare din Occident. Cu alte cuvinte, intelectualii români trebuiau să se inspire exclusiv din surse autohtone, mai precis din realităţile României socialiste. Consecinţa implicită: după o scurtă perioadă în care fuseseră reluate legăturile fireşti cu Occidentul, cultura română era condamnată de regimul comunist – a doua oară după rusificarea forţată din anii stalinismului – să se dezvolte în completă izolare faţă de orice influenţă. Pe scurt, tezele din iulie 1971 au constituit începutul restalinizării culturii române prin întreruperea timidei încercări din anii 1960 de a relua ambiţia generaţiei paşoptişte de a produce o cultură naţională în sincronism cu Occidentul, şi, implicit, demnă de a sta alături de celelalte culturi europene[27].

Între 1971 şi 1974**,** se observă tot mai multe şi semne ale reapariţiei „cultului personalităţii", ca şi cele ale orientării clasei conducătoare către un regim prezidenţial, întronat de facto în 1974, odată cu alegerea lui Nicolae Ceauşescu ca primul preşedinte al Republicii Socialiste România. Începând cu această dată, edificarea conştientă a „mitului Conducătorului" este pusă în lucru de ideologii regimului, prin mijloacele unei culturi oficiale din nou ofensive. Propaganda prin mass-media, expoziţiile colective de artă, volumele colective de literatură „omagială" şi albumele colective de artă „în omagiul Conducătorului" se multiplică spre finele anilor '70. Această situaţie va închide din nou domeniul cultural în chingile constrângătoare, deşi mai puţin brutale decât înainte, ale unei mentalităţi staliniste regăsite[28].

[27] Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 183-192.

[28] Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2005, p. 83.

Tot acum va fi înfiinţat şi Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste (CCES), care avea misiunea de a „ dirija şi orienta orice activitate cultural-educativă" a ţării. CCES a fost un organism dublu subordonat partidului şi statului, respectiv CC al PCR şi Consiliului de Miniştri. Din 1977, i-au fost conferite atribuţii mult mai importante, el devenind organismul care practic controla activitatea „tuturor instituţiilor cultural-educative de la oraşe şi sate, indiferent de subordonare, a uniunilor şi asociaţiilor de creatori", colaborând cu organizaţiile de partid din cadrul respectivelor instituţii, în scopul asigurării îndeplinirii politicii culturale a partidului [29].

Altfel spus**,** în faţa unei culturi independente din ce în ce mai influente în raport cu cultura oficială, partidul tinde să micşoreze drastic spaţiul de libertate acordat oamenilor de cultură şi să asedieze instituţiile culturale deja existente. Astfel, declanşează din nou lupta pentru controlul simbolic-ideologic al producţiei artistice, în timp ce oamenii de litere şi de artă vor fi obligaţi să facă eforturi disperate pentru a-şi pune spaţiul profesional la adăpost de asalturile neîncetate ale intelectualilor ideologici, de partid [30].

Cu toate acestea, de-a lungul anilor '70 ai secolului al XX-lea, graţie acestor eforturi din ce în ce mai dificile, premisele unei producţii artistice independente şi diversificate, înrădăcinate în această scurtă perioadă de deschidere liberală, continuă să dea naştere la acţiuni, opere şi expoziţii destul de spectaculoase, ţinând cont de structurile culturale oficiale din ce în ce mai orientate către naţionalism. Aceste manifestări artistice de calitate vor da iluzia, pentru o vreme, că raportul mai flexibil dintre puterea totalitară şi câmpul artistic nu s-a schimbat. Dar către finele anilor '70 atacurile ideologilor oficiali se înteţesc. După campania „împotriva experimentului", declanşată în 1974 şi amintind vremea realismului socialist, vine rândul campaniei „pentru umanismul socialist" în 1978 şi al „protocronismului" către 1980. Cu toate acestea, rezultatele de bună calitate şi câştigurile estetice de la începutul deceniului opt vor fi păstrate şi vor reuşi să influenţeze pozitiv existenţa unei producţii artistice independente, paralelă cu cea oficială, şi de-a lungul anilor '80 [31].

În ceea ce priveşte cenzura, ca urmare a hotărârii CC de desfinţare a Comitetului pentru Presă şi Tipărituri, s-a procedat la împărţirea atribuţiilor în două direcţii. Răspunderea pentru conţinutul politic şi ideologic a fost

[29] Comisia Prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 36.
[30] *Ibidem*, p. 97.
[31] *Ibidem*, p. 104.

delegată la nivel instituţional prin constituirea unor comisii speciale în Radioteleviziune şi colegii de redacţie în presă, formate din activişti de partid şi reprezentanţi ai conducerii instituţiei. Aceste noi organisme deveneau responsabile pentru „conţinutul politic şi ideologic" al publicaţiilor, emisiunilor, spectacolelor, filmelor etc. În al doilea rând, Nicolae Ceauşescu personal decide că un organism central care să supravegheze întreaga activitate a acestor comisii şi comitete era în continuare absolut necesar, atribuindu-i CCES acest rol. Argumentul lui Ceauşescu pentru necesitatea menţinerii unui control strict şi centralizat al publicaţiilor semăna cu o descriere de tip orwellian a funcţionării cenzurii: „Nu putem lăsa această activitate chiar aşa la voia întâmplării. Libertate, libertate, dar în toată lumea există un control asupra tuturor publicaţiilor"[32].

Impus României prin forţa armatelor de ocupaţie, totalitarismul marxist-leninist nu putea – şi nici nu intenţiona – să revoluţioneze ceva. Cu atât mai puţin în cultură şi artă sau în literatură. Obiectivele sale fuseseră – încă de la început – circumscrise către cu totul alte zone de interes, căci „gnoza marxistă, convertită în religie de stat, urmărea exercitarea unui control total". Similar cu tot ceea ce avea să se petreacă şi în celelalte regimuri comuniste totalitare, comunismul românesc iniţia, încă de la începutul instaurării lui, o brutală şi aberantă acţiune de distrugere sistematică a culturii, de întunecare definitivă a istoriei, miturilor, artei, a credinţelor şi în general a întregii spiritualităţi, adică a acelor elemente constitutive şi determinante, singurele care despart civilizaţia de barbarie. Dar nici agresivitatea şi nici aroganţa specifică celor ce se pretindeau unici purtători ai progresului, nici teroarea sălbatică declanşată încă din primii ani nu reuşeau să atenueze endemica spaimă a dictaturii faţă de inexprimabilul şi ireprezentabilul adăpostit în enigmatica fiinţă umană, faţă de acel misterios „ceva", care continua să existe ca un inalienabil al libertăţii în eminenţa faptelor spiritului, altfel spus ale culturii şi artei[33].

Marxismul – concluzionase la vremea lui Karl Popper –, în concordanţă deplină cu teza ce-l fundamentează (capitalismul nu poate fi reformat, ci doar distrus!), a fost dintotdeauna lipsit de orice componentă constructivă. Într-adevăr, potenţialul său distructiv va depăşi şi cele mai catastrofice previziuni. Pe temeiurile pretinsului concept al claselor antagonice,

[32] *Ibidem*.

[33] Ilie Rad, *Limba de lemn în presă*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2009, p. 76.

în relaţiile interumane este impusă vigilenţă gândirii şi atitudinii revoluţionare; adică delaţiunile, violenţa şi ura viscerală. Prin urmare, aşa-zisul ,,discurs revoluţionar" nu va fi altceva decât o penibilă colecţie de invective grosiere şi exprimări înveninate, îndemnând la violenţă şi ură, la demascare, la înfierări şi la o insaţiabilă obsesie a stârpirii duşmanilor poporului. De unde şi sentimentul de coşmar şi nebunie ce va cuprinde nu numai societatea, ci şi întregul partid, pentru că, până la urmă, nimeni nu avea cum să ajungă la înţelegerea – de altfel a unor inexistente raţiuni – pe care se dorea întemeierea acţiunilor,, imensei maşini de zdrobit şi ucis"[34].

Agitaţia şi,, vigilenţa revoluţionară" vor tulbura şi vor distruge cultura, artele, ştiinţa, învăţământul. ,,Toxicitatea discursului comunist – depăşind toate limitele suportabilului – instaura o generalizată stare de suspiciuni paranoide, nesfârşite confruntări şi violenţe, cuvintele de ordine fiind strategie, tactică, luptă, fronturi, bătălii, atacuri, putrefacţia poeziei, idei duşmănoase, toate ilustrând cât se poate de limpede esenţa distructivă a marxism-leninismului. Astfel s-a conturat – din ce în ce mai limpede – una dintre cele mai importante instituţii ale totalitarismului: limba de lemn[35].

Perceperea comunismului ca un imperiu al raţionalităţii reci, în care oamenii se transformă în maşini, poartă înainte de toate pecetea unei mari tradiţii literare a proiectelor sociale utopice şi a polemicilor antiutopice, căci în perioada *Războiului Rece*, Occidentului îi era refuzată o experienţă nemijlocită a comunismului sovietic. Această tradiţie duce de la Platon, prin Thomas Morus, Saint-Simon şi Fourier, până la Zamiatin, Huxley şi Orwell. În această tradiţie, societatea utopică este descrisă, fie pozitiv, fie negativ ca una raţionalizată în întregime, funcţionalizată, rigidă, în care toţi membrii au o funcţie bine circumscrisă, în care întreaga viaţă de zi cu zi a fiecăruia e strict reglementată. Că orice abatere e exclusă nu înseamnă că ea este neapărat şi interzisă, ci mai degrabă că abaterea în genere e de neconceput întro societate utopică, de vreme ce, în această societate, toţi membri ei sunt la fel de lămuriţi, gândesc cu toţii logic, toţi sunt capabili să dobândească înţelegerea că potrivit necesităţii întemeiate raţional, trebuie să acţioneze aşa, şi nu altfel[36].

Societatea totalitară comunistă e descrisă ca una organizată în întregime raţionalist, ca domnia neîngrădită a logocentrismului, mai ales în

[34] *Ibidem*.
[35] *Ibidem*, p. 77.
[36] Boris Groys, *Post-scriptumul comunist*, Cluj-Napoca, Editura Idea Design& Print, 2009, p. 60.

scrierile antiutopice, în criticile utopiilor[37].

În contextul celor menţionate până acum observăm că ambiguităţile discursului comuniştilor români asupra liberalizării în cultură devin chiar mai evidente după momentul de solidaritate naţională de care beneficiază partidul şi Ceauşescu personal în august 1968. Întâlnirea conducerii PCR cu membrii conducerii Uniunii Scriitorilor, la 6 noiembrie 1968, pare să anunţe, la nivelul discursului politic faţă de intelectuali, momentul de sfârşit al unei liberalizări abia începute. Ceauşescu vorbeşte, cu această ocazie, despre obligaţia scriitorilor de a nu confunda „coexistenţa paşnică între state" – un deziderat proclamat de propaganda oficială a partidului – cu „coexistenţă ideologică", inacceptabilă din punctul său de vedere[38].

Importanţa pe care regimul Ceauşescu o acordă prezervării monopolului ideologiei sale ca unică interpretare legitimă a adevărului naţional devine manifestă aşa cum am mai menţionat odată cu formularea „Tezelor din iulie" 1971 şi iniţierea „ minirevoluţiei culturale". Mesajul politic al tezelor, considerat de mediile literare şi artistice ca o reîntoarcere brutală la practicile realismului socialist, a fost consemnat în istoriografia românească drept momentul de sfârşit al perioadei liberale a regimului Ceauşescu[39].

În iulie 1971 au fost luate o serie de măsuri elaborate de Comitetul Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, măsuri privind întărirea activităţii politico-ideologice şi cultural-educative. Cele două documente pe care le prezint sunt o mărturie în plus asupra contextului politic, cultural şi ideologic în care se afla România comunistă în luna iulie 1971:

[37] *Ibidem*.
[38] Arhivele Naţionale ale României, *PCR şi intelectualii în primii ani ai regimului Ceauşescu(1965-1972)*, Bucureşti, 2007, p. VII.
[39] *Ibidem*.

„1971, iulie 9. Protocolul Şedinţei Secretariatului C.C. al P.C.R, referitoare la îmbunătăţirea activitaţii politico-ideologice şi cultural-artistice.

PROTOCOL Nr. 11 al şedinţei Secretariatului din ziua de 9 iulie 1971[40]

Au participat tovaraşii: Nicolae Ceauşescu, Manea Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Pană, Dumitru Popescu, Mihai Gere, Ion Iliescu, Vasile Patilineţ.

Au fost invitaţi tovaraşii: Virgil Trofin şi Dan Marţian.

Şedinţa a început la orele 8,30 şi s-a terminat la orele 10,00.

A prezidat tovaraşul Nicolae Ceauşescu.

Secretariatul C.C. al P.C.R. a hotărât elaborarea unui plan de măsuri pentru îmbunătaţirea activitaţii politico-ideologice şi cultural-educative, pe baza următoarelor propuneri ale tovarăşului Nicolae Ceauşescu:

1. Editarea unei culegeri sintetice, pe probleme, conţinând pasaje din documentele de partid care să ofere o imagine clară a orientarii ideologice a partidului nostru în principalele domenii de activitate;

- elaborarea unor lucrări teoretice, sub conducerea directă a Secretariatului C.C. al P.C.R., care să dezvolte tezele de bază ale politicii şi ideologiei partiduluinostru. Aceste lucrări vor fi considerate ca documente de partid.

2. Pe baza propunerilor de măsuri prezentate de tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi adoptate de Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. în cursul lunilor august-septembrie a.c, vor avea loc adunări generale deschise ale organizaţiilor de bază ale partidului şi plenare cu activul ale comitetelor de partid pe întreprinderi, unităţi agricole, instituţii, comune, oraşe, municipii şi judeţe. În toate adunările se vor analiza aspectele concrete ale desfăşurării activităţii politico-ideologice şi educative şi se vor adopta programe de măsuri;

Comitetul Central al U.T.C., Consiliul Central al U.G.S.R. vor dezbate temeinic, în plenare organizate în cursul lunii septembrie a.c, problemele muncii politico-educative şi vor adopta programe de măsuri corespunzatoare;

În săptămâna 12-17 iulie se vor organiza dezbateri la ministere şi instituţii centrale, în şedinţe lărgite ale comitetelor de partid şi ale colegiilor, în legătură cu expunerile tovarăşului Nicolae Ceauşescu la şedinţa Comitetului Executiv şi a guvernului de analiză a realizării planului de stat pe semestrul I, 1971 şi la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologic şi al activităţii politice şi cultural-educative;

În perioada august-septembrie, în ministere şi organizaţii centrale se vor dezbate cu toţi salariaţii măsurile de îmbunătăţire a pregatirii politico-ideologice a cadrelor din aparatul de stat şi de ridicare a spiritului partinic în activitatea acestora;

[40] Direcţia Arhive Naţionale Istorice Centrale (*D.A.N.I.C.*), fond *CC al PCR- Cancelarie,* dosar82/ 1971, f. 2- 6.

De asemenea, se vor organiza dezbateri la uniunile de creaţie şi la filialele acestora cu toţi membrii acestor uniuni.

3. Să se revadă structura politico-organizatorică a unităţilor Ministerului Afacerilor Interne şi a Consiliului Securităţii Statului pentru a se asigura desfăşurarea unei activităţi politico-educative unitare pe baza unui plan central, a cadrelor din Miliţie şi Securitate.

4. Reorganizarea conducerii Comitetului de Stat pentru Cultură si Artă şi îmbunătăţirea structurii şi compoziţiei de cadre a C.S.C.A.;

Până la 1 septembrie să se revadă şi să se înainteze, spre aprobare, Secretariatului C.C, planul traducerilor de cărţi străine, al importului de filme, precum şi repertoriul instituţiilor teatrale şi muzicale pe stagiunea 1971-1972;

Se vor lua măsuri pentru revederea planurilor editoriale în curs de elaborare şi tipărire;

Se va înainta Secretariatului C.C. al P.C.R. un plan tematic pentru lucrări literare şi artistice, piese şi scenarii de filme care să fie comandate creatorilor;

Se vor lua măsuri de îmbunătăţire a orientării politico-educative a activităţii din cluburile muncitoreşti, case de cultură şi cămine culturale, asigurându-se un sistem unitar de îndrumare a acestor instituţii, indiferent de apartenenţa lor.

5. În cursul lunii iulie a.c. se vor lua măsuri pentru întărirea conducerii Ministerului Învăţământului; reorganizarea direcţiilor educative şi de ştiinţe sociale prin crearea unui sector special, încadrat cu activişti de partid, coordonat de un ministru adjunct, care să răspundă de pregătirea politică şi ideologică a cadrelor didactice, elevilor şi studenţilor, şi care să lucreze sub conducerea directă a C.C. al P.C.R.;

Se va constitui un colectiv special care să analizeze sistemul predării ştiinţelor sociale în învăţământul de toate gradele şi în termen de o lună să prezinte propuneri pentru îmbunătăţirea planurilor şi programelor de predare a ştiinţelor sociale şi a compoziţiei cadrelor didactice de la această disciplină în noul an şcolar;

Se vor prezenta propuneri pentru reorganizarea Facultăţilor de Filozofie, prin unirea colectivelor de la Universitate şi Academia „Ştefan Gheorghiu", prin îmbunătăţirea planurilor şi programelor de învăţământ şi a sistemului de recrutare a studenţilor.Vor fi elaborate măsuri similare de îmbunătăţire a activităţii celorlalte facultăţi de ştiinţe umaniste şi a instituţiilor de artă.

6. Se vor lua măsuri de îmbunătăţire a structurii Academiei de învăţământ social-politic „Ştefan Gheorghiu" şi a planurilor şi programelor de învăţământ, a criteriilor de recrutare a cursanţilor, în vederea pregătirii de cadre necesare organelor de partid şi pentru domeniul ideologic;

Reorganizarea şcolilor interjudeţene de partid, din toamna acestui an, cu doua secţii: una pentru pregătirea cadrelor de partid şi ale organizaţiilor de masă şi alta pentru cadre de stat şi din economie;

Se vor face propuneri pentru înfiinţarea unei şcoli centrale de pregătire a cadrelor de conducere din aparatul de stat şi din economie.

7. Se va elabora o hotărâre a Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., prin care să se interzică promovarea în funcţii de conducere pe linie de partid, de stat, în învăţământ şi cercetare, a cadrelor care nu au efectuat un anumit stagiu în funcţie în profesia lor de bază.

8. În domeniul presei:

Se vor lua măsuri pentru întărirea conducerilor redacţiilor cotidiene centrale şi locale, a publicaţiilor periodice cultural-artistice;

Se vor lua măsuri pentru întărirea conducerii Direcţiei Presei şi îmbunătăţirea compoziţiei de cadre;

Se vor lua măsuri pentru eliminarea cadrelor necorespunzătoare de la Radio-televiziune, pentru întărirea muncii de partid în această instituţie şi constituirea unui grup de control intern care să îndepărteze toate programele şi emisiunile ce nu corespund obiectivelor politico-educative ale partidului;

Se va organiza un curs, cu durata de 1 an, la Academia „Ştefan Gheorghiu" (cursuri de zi şi serale) pentru redactori din presa centrală şi locală, a cărui absolvire va constitui o condiţie pentru angajarea sau menţinerea lor în presă.

Cursuri de pregătire pentru redactori din presa locală se vor organiza şi la şcolile de partid interjudeţene.

Toate redacţiile îşi vor întocmi planuri proprii de măsuri pentru aplicarea în viaţă a indicaţiilor conducerii partidului cu privire la ridicarea activităţii politico-ideologice.

9. În domeniul muncii politice de masă:

Se vor elabora recomandări pentru îmbunătăţirea muncii politice de masă din întreprinderi şi de la sate – asigurând conducerea unitară a tuturor acţiunilor din partea organizaţiilor de partid. Se vor lua măsuri pentru extinderea mijloacelor moderne de agitaţie politică (gazete de perete unice, gazete satirice, panouri, diagrame, vitrine şi alte forme ale agitaţiei vizuale; centre documentare şi puncte de consultaţii; vor fi reactivizate staţiile de radioficare în fabrici, la sate şi în oraşe mici). Se va asigura folosirea televiziunii interne din uzine pentru munca politică de masă.

Se vor prezenta propuneri de măsuri privind munca politică-educativă în rândurile naţionalităţilor conlocuitoare.

Se vor lua măsuri de sprijinire şi îndrumare a organizaţiilor de partid în vederea îmbunătăţirii conţinutului tematic şi a bunei pregătiri a adunărilor de partid pentru transformarea lor în forumuri active de dezbatere a principalelor probleme ale muncii de partid, pentru creşterea spiritului critic şi autocritic, a combativităţii comuniştilor, pentru creşterea rolului lor educativ. Se va asigura prelucrarea în adunările de partid a principalelor hotărâri ale conducerii partidului şi a legilor ţării – în vederea cunoaşterii lor de masa membrilor de partid si a aplicării lor în viaţă.

Se vor prezenta Secretariatului propuneri de îmbunătăţire a sistemului de instruire a organelor şi aparatului de partid.

10. Se va constitui un colectiv al Secretariatului C.C. al P.C.R. care va începe redactarea raportului pentru plenara C.C. al P.C.R. asupra activităţii ideologice.

11. Secţia Organizatorică a C.C. al P.C.R. va lua măsuri pentru mai buna organizare şi urmărire a aplicării hotărârilor de partid. Secţia Organizatorică şi Secţia Cancelarie ale C.C. al P.C.R. vor lua măsuri de editare şi difuzare a unei culegeri, cuprinzând principalele hotărâri de partid.

12. Deplasarea membrilor Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., a activiştilor C.C. al P.C.R. pentru controlul şi îndrumarea comitetelor judeţene de partid se va face numai pe baza unei instruiri prealabile. Convocarea sedinţelor de birou sau secretariat ale comitetelor judeţene de partid, de către tovarăşii care se deplasează în judeţe, se va face numai cu aprobarea Secretariatului C.C. al P.C.R.''.

*

„1971, iulie 16. Măsurile elaborate de Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R., de aplicare a hotărârilor privind întărirea activităţii politico- ideologice şi cultural-educative:

MĂSURI
de aplicare a hotărârilor privind întărirea activităţii
politico-ideologice şi cultural-educative [41]:

1. Elaborarea unor culegeri de texte, pe principalele probleme ale politicii partidului- din documentele de partid elaborate în ultimii ani, începând cu Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român.

Culegerile vor cuprinde următoarele teme:

- societatea socialistă multilateral dezvoltată;
- rolul conducător al partidului;
- rolul statului socialist;
- importanţa dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului;
- problema perfecţionării relaţiilor de producţie, ale organizării şi conducerii societăţii;
- probleme ale perfecţionării, organizării şi conducerii economiei;
- problemele repartiţiei şi ale echităţii socialiste;
- rolul clasei muncitoare în conducerea societăţii socialiste, întărirea alianţei cu ţărănimea şi intelectualitatea;
- probleme ale apărării naţionale şi legalităţii socialiste;
- naţiunea socialistă. Rezolvarea problemei naţionale în ţara noastră;
- problemele tineretului;
- activitatea sindicatelor;
- dezvoltarea şi perfecţionarea învăţământului;
- rolul ştiinţei în societatea contemporană şi îndeosebi în societatea socialistă;
- problemele artei şi culturii socialiste;

[41] *D.A.N.I.C.,* fond *CC al PCR- Cancelarie,* dosar 85/ 1971, f. 13-24.

- problemele activităţii ideologice;
- probleme ale eticii comuniste;
- participarea maselor la conducerea societăţii – esenţa democraţiei socialiste;
- politica internaţională a Partidului Comunist Român şi a Republicii Socialiste România de promovare a colaborării şi unităţii ţărilor socialiste, a partidelor comuniste şi muncitoreşti, de sprijinire a luptei de eliberare naţională, a mişcării antiimperialiste, de colaborare între state, pentru securitate şi pace.

2. Academia de ştiinţe sociale şi politice va elabora până la 15 septembrie, în spiritul indicaţiilor cuprinse în cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la consfătuirea cu cadrele din domeniul ideologic, programul de teme prioritare de cercetare. La elaborarea acestor teme vor participa tovarăşi din conducere şi activul de partid şi de stat.

Tot până la 15 septembrie se va elabora o listă de lucrări ce urmează a fi publicate în cursul anilor 1971-1972.

3. Academia de stiinţe social-politice va prezenta un program de dezbateri teoretice pe probleme fundamentale de mare actualitate, pe care să le organizeze în cursul anilor 1971-1972.

4. Măsuri pentru îmbunătăţirea învăţământului de partid:

Prezentarea de propuneri pentru îmbunătăţirea structurii Academiei de învăţământ social-politic „Ştefan Gheorghiu" (până la sfârşitul lunii iulie) a noilor planuri şi programe de învăţământ (în prima jumătate a lunii septembrie).

Prezentarea de propuneri privind înfiinţarea unei şcoli centrale de pregatire a cadrelor de conducere din aparatul de stat şi din economie (în cursul lunii iulie).

Reorganizarea şi îmbunătăţirea şcolilor interjudeţene de partid cu două secţii: una de pregătire a cadrelor de partid şi ale organizaţiilor de masă şi alta pentru cadre de stat şi din economie. Se va avea în vedere lărgirea recrutării de cadre de partid din unitaţile economice (în special muncitori din producţie), precum şi instruirea cadrelor din sistemul instituţiilor culturale de masă. Se vor prezenta propuneri Secretariatului la începutul lunii august.

d) Vor fi prezentate propuneri pentru îmbunătăţirea învăţământului de partid cu caracter de masă (până la mijlocul lunii august).

5. Măsuri în învăţământul de stat:

a) În cursul lunii iulie se vor lua măsuri pentru întărirea conducerii Ministerului Învăţământului, pentru reorganizarea direcţiilor educative şi de ştiinţe sociale – prin crearea unui sector special, încadrat cu activişti de partid, coordonat de un ministru adjunct, care să răspundă de toate problemele pregătirii politice şi ideologice a cadrelor didactice, elevilor şi studenţilor şi să lucreze sub conducerea nemijlocită a C.C. al P.C.R..

b) Se va constitui un colectiv special care să revadă tot sistemul predării ştiinţelor sociale în învăţământul de toate gradele, precum şi încadrarea catedrelor de ştiinţe sociale şi să prezinte propuneri, până la începutul lunii septembrie, pentru îmbunătăţirea planurilor şi programelor şi a compoziţiei corpului didactic pentru noul

an şcolar. Se vor lua măsuri ca un număr de activişti de partid să predea la aceste discipline. Toate problemele privind compoziţia corpului didactic şi recrutarea noilor cadre se vor soluţiona împreuna cu comitetele judeţene de partid.

Se vor prezenta propuneri pentru reorganizarea Facultăţilor de filozofie, prin unirea colectivelor de la Universitate şi Academia „Ştefan Gheorghiu", prin îmbunătăţirea planurilor şi programelor de învăţământ şi a sistemului de recrutare a studenţilor. Termen: mijlocul lunii august.

Vor fi elaborate măsuri similare de îmbunătăţire a activităţii şi altor Facultaţi de ştiinţe umaniste (istorie, literatură, drept, economie politică etc.) ca şi a institutelor de arte.

d) Se vor stabili măsuri pentru organizarea sistemului de pregătire politică şi ideologică a întregului corp didactic din învăţământul de stat, precum şi a unui centru de perfecţionare a cadrelor care predau ştiinţe sociale (pe lângă Academia „Ştefan Gheorghiu").

6. Măsuri în domeniul culturii:

a) Până la 15 iulie se va reorganiza conducerea Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă ca organ de partid şi de stat, răspunzător de întreaga activitate de cultură şi artă.

b) În cursul lunilor iulie şi august se va asigura îmbunătăţirea structurii şi a compoziţiei de cadre a C.S.C.A. Până în toamnă se va revedea şi compoziţia de cadre a comitetelor judeţene de cultură şi artă, care vor lucra sub conducerea nemijlocită a comitetelor judeţene de partid – răspunzătoare de întreaga activitate cultural-educativă de pe teritoriul lor.

c) Se vor stabili măsuri concrete de pregătire politică şi ideologică a tuturor lucrătorilor C.S.C.A. şi a comitetelor judeţene de artă şi cultură.

d) Până la 1 septembrie ac. se va înainta spre aprobare Secretariatului planul traducerilor de cărţi străine şi al importurilor de filme pentru anul în curs.

e) Până la 1 septembrie a.c. se va prezenta spre aprobare Secretariatului repertoriul instituţiilor teatrale şi muzicale pentru stagiunea 1971-1972.

f) Se vor lua măsuri pentru revederea producţiei editoriale aflate în curs de elaborare şi tipărire, făcându-se o selecţie riguroasă în spiritul hotărârilor Comitetului Executiv.

g) Până la 15 septembrie se va înainta Secretariatului un plan tematic de comenzi pentru lucrări literare şi artistice, scenarii de film şi lucrări dramatice, pe care le va lansa C.S.C.A. creatorilor, sub diferite forme (concursuri, comenzi individuale etc.).

h) Se vor lua măsuri de îmbunătăţire a orientării politico-educative a întregii activităţi din cluburile muncitoreşti, case de cultură şi căminele culturale, asigurându-se un sistem unitar de îndrumare a tuturor acestor instituţii – sub conducerea organelor locale de partid, C.S.C.A. exercitând îndrumarea unitară a acestora, indiferent de apartenenţa instituţiilor respective (consilii populare, sindicate, U.T.C., UCECOM, Centrocoop etc.).

7. Uniunile de creatori

Se va prezenta Secretariatului un plan de dezbateri ideologice în cadrul tuturor uniunilor de creaţie pentru anul 1971-1972.

Se va organiza în cadrul Academiei „Ştefan Gheorghiu" un curs seral de 1 an de pregatire politico-ideologică pentru criticii de artă – membri ai uniunilor de creaţie şi ai redacţiilor cultural-artistice centrale.

Se vor organiza pe lângă Comitetul municipal Bucureşti şi pe lângă comitetele judeţene de partid cercuri de studiu politico-ideologic şi al esteticii marxist-leniniste pentru membri ai uniunilor de creatori. Cursuri asemănătoare se vor organiza şi pe lângă uniunile de creatori. Academia de ştiinţe social-politice va sprijini desfăşurarea acestor cercuri şi va organiza dezbateri teoretice pe probleme ale culturii.

Organele de partid vor organiza un contact strâns, sistematic al creatorilor de artă cu colective de oameni ai muncii din industrie şi agricultură, precum şi informări politice regulate din partea unor cadre de partid şi de stat.

8. Măsuri în domeniul presei:

a) Se va asigura, până la 30 septembrie, instruirea conducerilor redacţiilor cotidiene centrale şi locale şi în mod deosebit a publicaţiilor periodice cultural-artistice.

b) Se vor lua măsuri pentru întărirea conducerii Direcţiei Presei şi îmbunătăţirea compoziţiei de cadre.

c) Se vor lua măsuri pentru eliminarea cadrelor necorespunzatoare de la Radio-televiziune, pentru întărirea muncii de partid în această instituţie şi constituirea unui grup de control intern care să îndepărteze toate programele şi emisiunile ce nu corespund obiectivelor politico-educative ale partidului.

d) Se va organiza un curs cu durata de 1 an la Academia „Ştefan Gheorghiu" (cursuri de zi şi serale) pentru redactori din presa centrală şi locală, a cărui absolvire va constitui o condiţie pentru angajarea sau menţinerea lor în presă.

Cursuri de pregatire pentru redactori din presa locală se vor organiza şi la şcolile de partid interjudeţene.

e) Toate redacţiile îşi vor întocmi planuri proprii de măsuri pentru aplicarea în viaţă a indicaţiilor conducerii partidului cu privire la ridicarea activităţii politico-ideologice.

9. Munca politică de masă:

a) Se vor elabora recomandări pentru îmbunătăţirea muncii politice de masă din întreprinderi şi de la sate – asigurând conducerea unitară a tuturor acţiunilor din partea organizaţiilor de partid.

Se vor lua măsuri pentru extinderea mijloacelor moderne de agitaţie politică (gazete de perete unice, gazete satirice, panouri, diagrame, vitrine şi alte forme ale agitaţiei vizuale; centre documentare şi puncte de consultaţii; vor fi reactivizate staţiile de radioficare în fabrici, la sate şi în oraşele mici. Se va asigura folosirea televiziunii interne din uzine pentru munca politică de masă.

b) Se vor prezenta propuneri de măsuri privind munca politică-educativă în

rândurile naţionalităţilor conlocuitoare (în cursul lunii august).

c) Se vor lua măsuri de sprijinire şi îndrumare a organizaţiilor de partid în vederea îmbunătăţirii conţinutului tematic şi a bunei pregătiri a adunărilor de partid pentru transformarea lor în forumuri active de dezbatere a principalelor probleme ale muncii de partid, pentru creşterea spiritului critic şi autocritic, a combativităţii comuniştilor, pentru creşterea rolului lor educativ. Se va asigura prelucrarea în adunările de partid a principalelor hotărâri ale conducerii partidului şi a legilor ţării – în vederea cunoaşterii lor de masa membrilor de partid şi a aplicării lor în viaţa.

d) Se vor prezenta Secretariatului propuneri de îmbunătăţire a sistemului de instruire a organelor şi aparatului de partid.

e) Se vor lua măsuri pentru creşterea exigenţei organizaţiilor de partid la primirea noilor membri, pentru îmbunătăţirea pregatirii celor ce doresc să intre în partid. În vederea însuşirii principiilor de baza ale organizării şi activităţii partidului, a cerinţelor faţa de calitatea de membru de partid.

f) Se vor lua măsuri pentru largirea acţiunilor de informare politică sistematică a tuturor membrilor de partid asupra principalelor probleme actuale ale politicii interne şi externe ale partidului şi statului nostru, asigurându-se prezenţa activă a cadrelor de partid şi de stat la această activitate.

10. Organizarea dezbaterii măsurilor de îmbunătăţire a activităţii politico-ideologice şi cultural-educative:

a) Pe baza propunerilor de măsuri prezentate de tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi adoptate de Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. şi a concluziilor tovarăşului Ceauşescu la consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R. se vor organiza, în cursul lunilor august şi septembrie, adunări generale deschise ale organizaţiilor de bază, plenare cu activul ale comitetelor de partid pe întreprinderi, unitaţi agricole, instituţii, commune, oraşe, municipii şi judeţe. În adunări se vor analiza aspecte concrete ale desfăşurării activităţii politico-educative în unităţile respective şi se vor adopta programe de măsuri.

Adunările generale ale organizaţiilor de bază şi plenarele comitetelor de partid la nivelul unităţilor industriale, agricole, instituţiilor, comunelor şi oraşelor se vor desfăşura în perioada 1-31 august a.c.

Plenarele lărgite ale comitetelor municipale şi judeţene se vor desfăşura în perioada 1-15 septembrie a.c.

b) La adunările generale şi la plenarele lărgite ale comitetelor de partid la toate nivelele vor participa şi activul organizaţiilor de masă – sindicale şi de tineret –m care îşi vor elabora programe proprii de măsuri, în spiritul celor stabilite de organele şi organizaţiile de partid. În întreprinderi, instituţii şi la sate nu se vor organiza adunări speciale pe linie de sindicate ci la primele adunări ordinare ale grupelor sindicale se vor prezenta spre aprobare planurile proprii de măsuri. Organizaţiile U.T.C. vor organiza adunări proprii de dezbatere cu adoptarea de măsuri concrete imediat după adunările respective de partid.

La nivel judeţean – birourile judeţene U.T.C. şi comitetele executive ale

consiliilor sindicale judeţene vor supune propriile programe de măsuri unor plenare ale activelor U.T.C, respectiv sindical.

Comitetul Central U.T.C, Consiliul Central al U.G.S.R., Consiliul UA.S.R., C.N.E.F.S. vor organiza plenare în cursul lunii septembrie în care vor analiza activitatea proprie şi vor adopta măsuri de îmbunătăţire a activităţii politico-educative.

În taberele de instruire ale secretarilor U.T.C. din şcoli generale, licee şi şcoli profesionale, ca şi în taberele de instruire a activului studenţesc se vor organiza dezbateri pe marginea documentelor de partid şi a măsurilor ce se impun pentru îmbunătăţirea activităţii politice în rândul elevilor şi studenţilor.

c) În şcoli şi institutele de învăţământ superior se vor organiza dupa începutul anului şcolar şi universitar adunări de partid cu participarea tuturor cadrelor didactice în care se vor dezbate măsurile de îmbunătăţire a pregătirii politico-ideologice acadrelor didactice şi a activităţii politico-educative în rândul elevilor şi studenţilor.

Primele adunări ale organizaţiilor U.T.C. din şcoli şi ale asociaţiilor studenţeşti, după deschiderea anului şcolar, vor fi dedicate dezbaterii cu întreaga masă de elevi şi studenţi a măsurilor de îmbunătăţire a activitaţii politico-ideologice şi cultural-educative.

d) În ministere şi în celelalte instituţii centrale de stat se vor organiza în perioada 25 august-10 septembrie a.c. plenare ale comitetelor de partid cu participarea tuturor salariaţilor din direcţiile funcţionale, în care se vor dezbate măsuri de îmbunătăţire a pregătirii politico-ideologice a cadrelor din aparatul de stat şi de ridicare a spiritului partinic în activitatea acestora.

În aceeaşi perioadă se vor organiza adunări de dezbateri la uniunile de creatori şi la filialele acestora cu toţi membrii acestor uniuni.

e) Comitetele judeţene, municipale şi orăşeneşti vor asigura participarea la toate adunările de partid a membrilor birourilor comitetelor respective, precum şi a altor cadre cu munci de răspundere şi pregătire corespunzătoare. Se va asigura în prealabil instruirea temeinică a acestora la comitetele judeţene şi repartizarea lor din timp pentru a sprijini organizaţiile de partid în buna pregatire a adunărilor şi plenarelor cu activul.

f) Membrii Comitetului Executiv al C.C al P.CR. vor participa la plenarele comitetelor judeţene de partid, la plenarele comitetelor de partid din ministere, precum şi la unele plenare ale comitetelor municipale, orăşeneşti, comunale şi pe întreprinderi.

Activişti ai Comitetului Central şi alte cadre din instituţiile centrale de partid şi de stat vor fi repartizate pe judeţe pentru a sprijini organele şi organizaţiile de partid în pregătirea şi desfăşurarea dezbaterilor.

g) Comitetele judeţene de partid vor lua măsuri ca atât în adunările generale şi plenarele de partid, cât şi în adunările cu ceilalţi oameni ai muncii să fie reţinute cu toată atenţia observaţiile critice, propunerile şi sugestiile ce vor fi făcute şi să se ia măsuri pentru soluţionarea lor. Observaţiile critice, propunerile şi sugestiile care nu pot fi rezolvate pe plan local şi care privesc instituţiile centrale vor fi trimise

Comitetului Central al partidului.

h) Pentru informarea operativă a conducerii partidului asupra desfăşurării acestei acţiuni, săptămânal, comitetele judeţene de partid vor înainta la C.C. al P.C.R., Sectorul informării de partid, note privind pregătirea şi desfăşurarea adunărilor generale şi plenarelor de partid. O dată cu aceste note vor fi trimise şi propunerile care trebuie rezolvate pe plan central.

i) Presa centrală şi locală, radioul şi televiziunea vor organiza dezbateri asupra problemelor activităţii ideologice şi politico-educative, vor reflecta dezbaterile care au loc în adunările generale şi plenarele de partid, în organizaţiile de masă şi obşteşti, în instituţiile ideologice şi culturale. În paginile ziarelor şi revistelor, la radio şi televiziune vor fi solicitaţi să-şi spună părerea asupra problemelor dezbatute cât mai mulţi muncitori din fabrici şi de pe şantiere, precum şi ţărani, intelectuali, tineri, femei, activişti de partid, de stat şi ai organizaţiilor obştesti, cadre care activează pe tărâmul muncii ideologice şi cultural-educative.

11. La oficiile diplomatice ale R.S.România se vor organiza adunări de partid deschise, cu participarea tuturor cetaţenilor români cu munca permanentă sau temporară aflaţi în oraşul de reşedinţă şi în localităţi mai apropiate.

Şeful oficiului va face o prezentare a concluziilor ce se desprind din planul de măsuri şi din cuvântarea tovarăşului N. Ceauşescu, după care vor avea loc dezbateri în strânsă legătură cu activitatea concretă a colectivelor respective. Se va adopta un plan concret de măsuri pentru întărirea muncii politico-ideologice şi cultural-educative în rândurile lucrătorilor români din străinătate.

Şeful oficiului sau secretarul organizaţiei de partid se vor deplasa în celelalte localităţi în care îşi desfâsoară activitatea grupuri de specialişti, stagiari etc. unde, în forme adecvate, se va prelucra însemnătatea măsurilor adoptate de conducerea partidului, se vor da răspunsuri la problemele pe care aceştia le vor ridica, indicându-se metodele pentru însuşirea temeinică şi aplicarea în viaţă a acestor măsuri.

12. Se va constitui un colectiv al Secretariatului C.C. al P.C.R. care să înceapă redactarea raportului pentru plenara C.C. al P.C.R. asupra activităţii ideologice".

„ÎNTR-O FORMĂ SPECIFICĂ GÂNDIRII HERALDICE”. REFLECŢII CU PRIVIRE LA HERALDICA TERITORIALĂ

Ştefan S. Gorovei

„Dans une forme spécifique pour la pensée héraldique”. Réflexions concernant l’héraldique territoriale

Résumé

En 2003, un journaliste de Iaşi a demandé à l’auteur une interview concernant l’héraldique territoriale pour expliquer au public intéressé les règles qui président à la création des symboles héraldiques pour les départements, les villes et les communes. Ces explications semblaient nécessaires, à cause d’une réglementation de fraîche date à ce temps-là, une décision prise par le Gouvernement (n°. 25/2003) pour établir les modalités et les règles à suivre quand il s’agit de la création d’armoiries adéquates pour les unités territoriales précitées. Il était prévu, pour le 16 mai 2003, un Colloque d’héraldique territoriale, organisé comme section du XIIe Congrès National de Généalogie et d’Héraldique; l’interview aurait pu être une introduction ou une préface aux débats attendus à ce Colloque où, en dehors des spécialistes, on avait invité des représentants des autorités intéressées. Dans les réponses aux questions (formulées par lui-même), l’auteur a exposé et a défendu les principes qui ont guidé son activité dans le domaine de l’héraldique territoriale. Pour des raisons inconnues, le journaliste (ou sa rédaction) a abandonné le projet et l’interview est restée dans les dossiers de l’auteur. Il voit le jour maintenant, avec l’espoir que les réflexions concernant l’héraldique territoriale pourraient être utiles à ceux qui continuent l’activité dans ce domaine.

Mots-cles: *interview, héraldique territoriale, symboles héraldiques, départements, villes, communes*.

Cuvinte cheie: *interviu, heraldică teritorială, simboluri heraldice, judeţe, oraşe, comune.*

În primăvara anului 2003, un ziarist din Iaşi mi-a propus realizarea unui interviu despre heraldica teritorială, adică despre stemele care, în virtutea unui proaspăt act normativ (Hotărârea Guvernului României nr. 25 din 16 ianuarie 2003), trebuiau create pentru judeţe, oraşe şi comune. Respectiva hotărâre îngloba şi propunerile dintr-un proiect gândit şi redactat la Iaşi, în cadrul filialei de aici a Comisiei Naţionale de Heraldică,

Genealogie şi Sigilografie[1], sintetizând experienţe consumate de-a lungul unui deceniu, în confruntare continuă cu actul normativ precedent (Hotărârea Guvernului României nr. 64/1993).

În vederea acelor confruntări, care se anunţau aprige (cum au şi fost, de atâtea ori!), am socotit că filialei din Iaşi, abia constituită în 1993, trebuie să-i revină cuvântul hotărâtor cu privire la cele opt judeţe ale Moldovei. Pe de altă parte, nu am văzut această activitate ca o chestiune birocratică, nici îndeplinită prin comenzile autorităţilor centrale, dar nici prin presiunile autorităţilor locale. Era de la sine înţeles că majoritatea (sau chiar totalitatea!) celor care aveau să fie implicaţi în această activitate, **la toate nivelurile administraţiei publice**, erau cu totul în afara domeniului definit prin cuvântul **heraldică**; ciocnirile erau uşor de prevăzut. Am sperat, de la început, că o minimă familiarizare cu specificul acestui domeniu, atât a autorităţilor, cât şi a publicului care, sub prevederile actului normativ citat, era chemat să-şi spună părerea – dar ce părere poate avea cineva în chestiuni de care nu are habar?! – ar putea fi calea cea mai potrivită pentru a uşura îndeplinirea misiunii într-un răstimp rezonabil şi în condiţii optime. Nu puteam bănui cât de tare mă înşelam, cât de puternice aveau să fie reacţiile ostile ale autorităţilor locale, ale aleşilor locali, ale unor artişti plastici (pictori amatori, dar şi unii cu renume), cum aveau să fie manipulate vocile publice prin chemarea la acţiune a orgoliilor şi a frustrărilor de tot felul şi cum aveau să se pună în mişcare frâne tocmai din acele direcţii de unde era de aşteptat sprijin şi încurajare.

Cu entuziasmul molipsitor care a bântuit primii ani ai ultimului deceniu din veacul trecut, am pornit la lucru, chemând alături pe unii dintre foştii mei studenţi, deveniţi membri ai filialei ieşene a Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie. În vara anului 1994, am încredinţat ziarului ieşean „Opinia” un lung serial menit să înceapă acea necesară familiarizare cu ştiinţa şi arta heraldică[2]. În toamna aceluiaşi an, primul colocviu de heraldică teritorială (7 octombrie 1994, în cadrul Zilelor

[1] *Buletinul Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta”*, III, 2001, 7–9, p. 13. Acest proiect a fost predat la 2 iulie 2001 d-nei dr. Ileana Căzan – la acea dată, secretar general al Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române. Hotărârea Guvernului a fost publicată în „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 64 din 2 februarie 2003, p. 7-8 şi reprodusă în *Buletinul Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta”*, V, 2003, 1-3, p. 8-9 (şi comentariul din p. 7).

[2] Cele 13 „episoade”, apărute între 26 iulie şi 20 august 1994, au fost reunite mai apoi, cu unele completări, în studiul *Mic îndreptar de heraldică (nu numai) ieşeană*, în „Arhiva Genealogică”, IV (IX) 1997, 1-2, p. 305-339.

Academice Ieşene), a părut să pună respectiva activitate pe drumul cel bun, sub auspiciile unei colaborări sincere şi fructuoase între puţinii cunoscători ai domeniului, urmărind, în acelaşi timp, îngrădirea imixtiunilor frauduloase. Următoarele două colocvii cu aceeaşi tematică (10 octombrie 1997 şi 22-23 septembrie 2000) au consolidat această impresie[3]. Al patrulea colocviu de heraldică teritorială a fost programat în cadrul celui de-al XII-lea Congres Naţional de Genealogie şi Heraldică (Iaşi, 15-18 mai 2003); au fost invitaţi şi reprezentanţi ai autorităţilor locale (primării şi Consilii Judeţene) să asiste şi să participe la discuţii. Acesta a fost contextul în care am acceptat şi am pregătit interviul, socotind că ar putea fi o bună introducere sau o prefaţă la dezbaterile aşteptate.

Din motive pe care nu le cunosc, ziaristul (sau poate ziarul) nu a mai fost interesat de interviu, care a rămas între hârtiile arhivei mele. Sunt recunoscător redacţiei revistei „Carpica" pentru bunăvoinţa cu care a acceptat recuperarea lui. Pregătindu-l pentru tipar, n-am operat nici o modificare; am eliminat, însă, acele întrebări şi răspunsuri care erau de actualitate în primăvara lui 2003 şi am adăugat, în note, două precizări de actualitate în 2022! Restul s-ar putea să fie folositor celor care continuă, azi, această activitate şi mai au, poate, de înfruntat dificultăţi ca acelea ale începuturilor.

*

Întrebare: *Să începem cu începutul. Ce este o stemă? Ce trebuie să fie o stemă a unei comunităţi umane ?*

Răspuns: Cred că ar fi mai util să vedem, mai întâi, *ce nu este o stemă*! O stemă a unei comunităţi umane (comună, oraş etc.) nu este un panou publicitar, comercial sau turistic şi nu se substituie nici unei forme de prezentare de acest gen: o astfel de stemă nu este un repertoriu al formelor de relief, al calităţilor umane, al resurselor economice, al activităţilor productive, al monumentelor (istorice sau naturale) din comună sau judeţ, etc. O stemă nu este nici echivalentul unei icoane. Ce rămâne? O stemă nu este decât un **mijloc de identificare a unei persoane, a unei comunităţi umane, a unei instituţii**. Aşa cum fiecare om are propriul său *cod numeric personal* (CNP), cum fiecare localitate are propriul său *cod poştal,* iar în

[3] Pentru primul colocviu, o scurtă dare de seamă s-a publicat în „Arhiva Genealogică", II (VII), 1995, 3-4, p. 340, iar pentru al doilea în „Arhiva Genealogică", V (X), 1998, 1-2, p. 346–348. Mai pe larg: Ştefan S. Gorovei, *Heraldica teritorială în Moldova. Realizări, obiective, strategii (I)*, în „**HERB**. Revista Română de Heraldică", I (VI), 1999, 1-2, p. 159-169. Pentru al treilea colocviu: *Heraldica teritorială*, în *Buletinul Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta"*, II, 2000, 10-12, p. 3.

cazul localităţilor mari fiecare stradă are un cod poştal propriu. Aceste coduri – pe care le folosim în fiecare zi – sunt bazate exclusiv pe cifre (de la 0 la 9!), combinate în aşa fel încât să nu existe două identice. La fel trebuie văzute lucrurile în cazul stemelor. Aici, însă, în locul cifrelor avem culori, figuri, linii de tăiere, prin a căror combinare – după reguli foarte stricte – rezultă ceea ce numim *o stemă*.

Întrebare: *Realizarea unei steme şi apoi „citirea” şi studierea ei formează domeniul unei ştiinţe speciale, heraldica. De ce această ştiinţă pare multor oameni ca fiind „înţepenită” şi totuşi, în acelaşi timp, foarte la îndemâna tuturor?*

Răspuns: Cred că răspunsul e simplu. Heraldica *pare* la îndemâna oricui întrucât majoritatea oamenilor văd în stemă un simplu desen, iar a desena poate să fie la îndemâna multora! În realitate, *a compune o stemă* înseamnă mult mai mult decât *a desena o stemă*. Şi chiar în ceea ce priveşte desenul, trebuie să se ştie că desenul heraldic este altceva decât grafica publicitară, ori desenul tehnic, ori desenul artistic: un excelent grafician, inginer sau arhitect, poate fi nul în ceea ce priveşte desenul heraldic. Un pictor reputat nu este, în mod obligatoriu, şi un bun desenator heraldic. Poate să devină, e drept, dar după mult exerciţiu şi cu condiţia de a pune deoparte personalitatea sa artistică. Altminteri, nu va putea accepta logica proprie a heraldicii şi nici indicaţiile stricte ale celui care a compus stema.

Pe de altă parte, heraldica pare multora o ştiinţă de o rigiditate extremă, ostilă înnoirilor, ceea ce nu corespunde adevărului decât în sensul că, întotdeauna, forţa legilor implică şi o anumită constrângere. Dar e la fel de „constrângătoare” şi o lege a statului (legislaţia), şi o lege ştiinţifică, din fizică ori din chimie! Altminteri, inovaţii s-au făcut şi se fac mereu în exprimarea simbolurilor, dar ele trebuie să fie în spiritul şi în litera legilor heraldicii. *Gândirea heraldică* este singura care poate guverna inovaţiile.

În toate împrejurările, trebuie să se ţină seama de o realitate pe care un mare heraldist francez din veacul al XIX-lea a definit-o astfel: ***heraldica este o artă ingenioasă, o ştiinţă exactă şi un limbaj universal***.

Întrebare: *În ce sens este heraldica „un limbaj universal”?*

Răspuns: De vreme ce toţi heraldiştii, din toată lumea, folosesc aceleaşi simboluri şi mijloace de elaborare a stemelor, înseamnă că mesajul cuprins în steme va putea fi citit şi descifrat de orice cunoscător în domeniu. Trebuie să se observe faptul că, *tocmai prin aceasta*, heraldica ţine, în fond, şi de domeniul ştiinţei comunicării, semiotica: ea codifică şi transmite informaţii şi mesaje despre purtătorii stemelor (persoane, familii, comunităţi umane, instituţii). Ca limbaj universal şi sistem de comunicare, heraldica şi-

a constituit un grai special, capabil să transmită mesaje despre purtător prin compunerea stemelor după reguli precise şi, totodată, capabil să descrie stemele cele mai complicate cu cea mai desăvârşită exactitate ***doar prin cuvinte*** şi fără să facă apel la imagini concrete, altele decât cele din „vocabularul" heraldic.

Trebuie să se ştie că rigoarea care guvernează munca în domeniul heraldicii vine din faptul că această ştiinţă dispune de un *alfabet* propriu, de un *vocabular* propriu, de o *ortografie* şi de o *gramatică* proprii; fără folosirea acestora, nu există exprimare heraldică; folosirea lor parţială sau deficitară produce antiheraldică sau *kitsch*-uri heraldice.

Mai pe scurt: ***heraldica are modalităţile ei proprii de exprimare; eludarea, distorsionarea sau reinterpretarea lor duce la alterarea mesajului stemei, care devine tot mai neinteligibil, putând să se transforme în contrariul său***.

Întrebare: *Este, deci, o etapă de compunere şi una de desenare a stemei. Şi ulterior citirea şi interpretarea.*

Răspuns: Evident. Şi fiecare etapă are dificultăţile şi capcanele ei. Pentru a compune o stemă, e nevoie, mai întâi, de foarte multă informaţie cu privire la realităţi – mai ales când e vorba de comune, constituite din mai multe sate. Orice priveşte trecutul, vechii proprietari din zonă, natura, numele locurilor – ***orice*** poate furniza o informaţie capabilă a fi trecută prin filtrul gândirii heraldice pentru a da o stemă sau măcar un element din stemă. Dar nu e necesar ca ***toate*** aceste elemente să figureze în respectiva stemă ! Uneori, însuşi numele localităţii poate fi transpus într-o stemă – ceea ce se numeşte *stemă vorbitoare* (sau *grăitoare*). De exemplu, o comună care s-ar numi *Izvoare* sau în componenţa căreia ar exista un sat cu acest nume, poate să-şi fixeze o stemă care să evoce izvorul (multiplicat, ca să exprime pluralul). În judeţul Suceava, comuna Broşteni a folosit, în stema sa, ca element principal şi *grăitor*, broasca, de la care porneşte numele Broşteni. E bine de amintit, în acest context, că două mari şi importante oraşe ale Europei, **Berlin** şi **Berna**, au în stemele lor câte un urs, care nu aminteşte vreun fapt istoric ori existenţa vreunei rezervaţii de urşi, ci numai faptul că în numele ambelor oraşe se află grupul de litere ***ber***, pronunţat la fel cu cuvântul ***Bär***, care în limba germană înseamnă ***urs***. Adevărul este că numele celor două oraşe nu derivă de la ***Bär*** (urs), dar gândirea heraldică, ***logica heraldică*** determină (impune, chiar) asemenea „jocuri". Şi vă mai dau un exemplu, mai ilustru. Celebra localitate engleză **Oxford**, cu faimoasa ei universitate cu colegii străvechi, are ca stemă un bou, pentru că în limba engleză ***ox*** înseamnă tocmai ***bou***. Numele oraşului – traductibil prin *Vadul*

Boului (cum avem şi noi *Vadul Oii* !) – a dat stema. Exemple, în această privinţă, se pot da cu duiumul. Pentru cei mai mulţi, ele sfidează logica – logica noastră, carteziană. Dar, cum v-am spus, heraldica îşi are logica ei şi dacă vrem să construim corect o stemă, trebuie să urmăm *această* logică!

Întrebare: *Şi interpretarea?*

Răspuns: Şi interpretarea trebuie să fie în spiritul propriu heraldicii, la înălţimea subtilităţii ei, la înălţimea gândirii care a produs stema. Dacă se porneşte de la raţionamente joase, nu se ajunge decât la interpretări caraghioase. De obicei, asemenea raţionamente şi interpretări exprimă felurite complexe (sociale, culturale etc.) a căror existenţă nu ar trebui să aibă vreun impact asupra heraldicii, ori ambiţii şi tentaţii care nu au nimic de-a face cu ştiinţa în general şi cu heraldica în special.

Întrebare: *Exemple?!*

Răspuns: Tot cu duiumul! E aproape o regulă refuzul de a accepta steme care conţin imaginea unor animale, deşi sunt vechi sau chiar străvechi, ceea ce le conferă un statut cu totul excepţional. Exemplul cel mai elocvent îl oferă oraşul Roman. E un caz trist, pentru că, acolo, un grup de persoane încearcă, pe toate căile posibile şi imposibile (folosind până şi cele mai neelegante mijloace), să impună alterarea stemei vechi. Această stemă veche s-a constituit în veacul al XIV-lea, în paralel cu cea a Ţării Moldovei şi este **cea mai frumoasă şi mai heraldică stemă** de oraş românesc din spaţiul est-carpatic. Ea înfăţişează un *cap de mistreţ* – aşa cum stema Moldovei înfăţişează un *cap de bour* – încifrând mesaje extraordinar de preţioase. „Responsabilii” romaşcani refuză reluarea acestei majestuoase steme sub pretextul „noi nu suntem mistreţi”! La Vaslui, stema judeţului ar trebui să reunească simbolurile a trei vechi judeţe: Vaslui (stup şi albine), Tutova (peşti) şi Fălciu (boul de Elan); argumentul pentru a refuza această evocatoare asamblare (absolut în spiritul heraldicii) este de acelaşi „calibru” ca şi la Roman: „se va spune că noi suntem boi”! Mai interesant şi mai „elaborat” e cazul propunerii de stemă pentru judeţul Botoşani. Actualul judeţ Botoşani include şi fostul judeţ Dorohoi (ba chiar şi o parte din fostul judeţ Herţa, răpit în 1940); stema lui trebuie, deci, să reunească simbolurile vechilor judeţe Botoşani (coasa) şi Dorohoi (racul)[4]. Ei bine, s-a preferat elaborarea unei compoziţii noi, care nu are nici o legătură cu heraldica, sub cuvânt că vechile simboluri ar fi compromiţătoare şi nedorite de populaţie,

[4] Finalmente, în toate cele trei cazuri evocate – municipiul Roman şi judeţele Vaslui şi Botoşani – a prevalat punctul de vedere susţinut de Filiala din Iaşi a Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie.

întrucât evocă ... moartea şi ... regresul! Mai mult chiar: s-a afirmat că, alăturând într-o stemă, simbolurile celor două judeţe, s-ar exprima o tendinţă separatistă, vizând desfacerea judeţului! *Gândirea heraldică* – evocată deja – spune cu totul altceva. Când două entităţi (persoane, comunităţi, instituţii) se unesc, „produsul" rezultat nu se exprimă printr-o stemă nouă, ci prin alăturarea celor vechi, purtate de cei care au realizat unirea. Stema ţării noastre este cel mai bun exemplu. La 1859, când s-au unit Moldova şi Ţara Românească, nu s-a făcut o stemă nouă, ci s-au pus alături stemele celor două principate. Şi în continuare s-a procedat la fel: ***stema pe care o avem astăzi exprimă unirea cea mare***. Dacă simbolurile „părţilor componente" s-au păstrat, aceasta nu exprimă tendinţe separatiste, ci, din contra, transmite, **într-o formă specifică gândirii heraldice**, ideea unirii.

Vedeţi, deci, că citirea şi interpretarea unei steme nu se face după criteriile gândirii de rând, care, nu de puţine ori, poate fi pervertită (dacă nu chiar bolnavă) după ultimele decenii din istoria noastră. Se poate că toate acestea nu sunt la îndemâna tuturor, dar nici heraldica nu este o ştiinţă pentru „masele largi, populare" (la drept vorbind, nici o ştiinţă nu are o asemenea destinaţie). Ca atare, oricine are dreptul să aibă o părere, dar nu trebuie să creadă că părerea sa, ca nespecialist, va putea avea întâietate faţă de punctul de vedere al omului de ştiinţă.

Întrebare: *O ultimă întrebare de ... generalitate: cât sunt de vechi stemele despre care aţi vorbit ?*

Răspuns: Stemele oraşelor vin, în general, de la începuturile principatului moldovenesc. Oraşe ca Roman, (Târgul) Neamţ, Suceava, Siret, sau foste oraşe precum Baia şi Cotnarii, au simbolurile lor heraldice din veacul al XIV-lea, cu toată certitudinea. E de crezut că şi celelalte oraşe, cunoscute documentar din aceeaşi perioadă, au fost dotate tot atunci cu steme.

În ceea ce priveşte judeţele, atestările documentare sunt ceva mai „noi". În Ţara Românească, existau steme ale judeţelor la cumpăna veacurilor XVII-XVIII; judecând prin analogie, se poate susţine existenţa lor şi pentru ţinuturile Moldovei la aceeaşi vreme. Un secol mai târziu (încă înainte de răpirea Basarabiei la 1812), toate stemele ţinuturilor moldoveneşti sunt atestate documentar. Deci coasa Botoşanilor, racul Dorohoiului, boul Fălciului, albinele Vasluiului şi peştii Tutovei, butoiul cu Bachus al Putnei şi toate celelalte au o vechime de cel puţin două veacuri. Există, însă, indicii puternice despre vechimea mult mai mare a însemnelor speciale pentru ţinuturile şi judeţele noastre încă în veacul al XV-lea. În aceste condiţii, nu se poate vedea nici un argument pentru a schimba această frumoasă moştenire istorică.

Trebuie să atrag atenţia asupra acestei tendinţe (tentaţii) de necontenită schimbare, care se manifestă şi în domeniul heraldicii teritoriale. Ea este expresia unei derute, care se observă şi în alte domenii ale vieţii societăţii româneşti. E o atitudine extrem de dăunătoare în general, pentru că ea poate să exprime nestatornicia. Nu spun mai mult, ci mă mărginesc să citez aceste cuvinte ale unui specialist român de la sfârşitul veacului XIX: **„*Fixitatea stemei* e semn că poporul a realizat toată cariera sa evolutivă. *Fixitatea* stemei manifestă *fixitatea* ţării în cartea existenţei şi această fixitate a ţării în hotarele ei fireşti”**.

Întrebare: *Care este cadrul legislativ actual pentru elaborarea heraldicii teritoriale* ?

Răspuns: Hotărârea Guvernului României nr.25/2003 a înlocuit actul normativ similar din 1993, extrem de defectuos. În proporţie de circa 85 %, noua hotărâre e superioară celei vechi. Au mai rămas câteva elemente care vor îngreuna ducerea la bun sfârşit a ţelului propus. De pildă, circuitul hârtiilor e prea complicat, întrucât s-a pus accentul pe respectarea birocraţiei şi nu pe eficienţă. Din punctul de vedere al heraldistului, referirea la „realităţile economice şi social-culturale locale” (art.1, alin.1) e contraproductivă; nu pentru că heraldistul nu ţine seama de astfel de realităţi (atunci când ar fi cazul), ci pentru că în gândirea comună asta înseamnă *obligativitatea* de a figura în stemă existenţa unei fabrici, a unei şcoli, a unui cinematograf comunal ş.a.m.d., ba chiar întâietatea acestor „obiective” de ordin economic sau social faţă de elementele istorice, tradiţionale, ale locurilor.

Altă deficienţă a hotărârii o reprezintă păstrarea ideii că proiectele de steme „se supun dezbaterii şi consultării locuitorilor, în vederea stabilirii celei mai reprezentative variante” (art.1, alin.4). Or, e lucru ştiut că, în materie de ştiinţă, opinia publică nu este operantă iar rezultatele muncii ştiinţifice nu pot fi confirmate (sau infirmate) prin consultarea locuitorilor. Pentru ca „dezbaterea şi consultarea locuitorilor” să fie cu adevărat rodnice şi să se poată ţine seama de rezultatele lor, ar trebui ca locuitorii să aibă, în domeniul heraldicii, cel puţin tot atâtea cunoştinţe precum cel care a elaborat proiectul de stemă. Partea proastă, însă, e că asemenea cunoştinţe lipsesc cu totul nu numai masei mari a locuitorilor, dar, în foarte multe cazuri, chiar şi celor care se încumetă să „elaboreze” proiecte de steme.

Întrebare: *Care ar fi, după părerea dvs, cele mai grave deficienţe ale proiectelor de steme elaborate de nespecialişti?*

Răspuns: Deficienţele sunt multe, dar le-aş reduce la una singură, care le explică pe mai toate: **ancorarea în realitatea imediată şi exprimarea acesteia cu imagini concrete**. Heraldica impune o redare

simbolică a realităţii; simbolul presupune, de obicei, o reprezentare a întregului fie şi numai printr-o parte a lui; această parte a întregului se poate să nu fie cea mai importantă, dar poate să fie cea mai expresivă, cea mai „heraldizabilă". Îndeobşte, o stemă trebuie să evoce trecutul, experienţe consumate şi certe, cu alte cuvinte *statornicia* şi *continuitatea*. Pentru o localitate care se numeşte, de pildă, Dumbrava, se va folosi un element care să evoce stejarul (frunza, ghinda sau copacul întreg), chiar dacă astăzi, acolo, nu ar mai fi stejari, pentru că numele vine de la acela, slavon, al stejarului. Fac o paralelă: unui ostaş remarcat pe câmpul de luptă i se dădea o stemă care să amintească (şi să răsplătească) faptele lui (deja) trecute, făptuite până în momentul concedării stemei.

Procedând altfel, ancorându-ne în realitatea imediată a zilelor noastre, vom fi nevoiţi să schimbăm stemele pe măsură ce această realitate însăşi se va modifica, prin progresul firesc al societăţii. Nu acesta este, cum am explicat adineaori, scopul heraldicii.

Întrebare: *Care este situaţia în judeţele Moldovei şi în mod special în judeţul Iaşi?*

Răspuns: Un singur judeţ din Moldova a reuşit – şi încă din 1995-1996 – să elaboreze întreaga sa heraldică teritorială: judeţul Suceava. Hotărâri de Guvern din 1998-1999 au aprobat stemele pentru judeţ şi pentru localităţile Suceava, Gura Humorului, Siret, Solca, Vatra Dornei şi Rădăuţi. De curând, s-a definitivat şi stema pentru Câmpulung. În cazul Galaţilor, sunt aprobate de către Guvern stemele pentru judeţ şi pentru localităţile Galaţi şi Tecuci. Iar din judeţul Neamţ – o singură stemă, cea pentru Târgu-Neamţ. **Judeţele Bacău, Botoşani, Iaşi, Vaslui şi Vrancea nu au nici o stemă aprobată de Guvernul României şi publicată în „Monitorul Oficial"**.

În ceea ce priveşte judeţul nostru, absenţa aceasta e ciudată, dar e grăitoare. Atât municipiul Iaşi, cât şi judeţul omonim, au steme adoptate încă din 1994 şi, respectiv, 1996; municipiul Paşcani a adoptat o stemă foarte frumoasă în 1995. Dar toate au rămas la nivelul adoptărilor locale şi n-au mai urmat drumul firesc spre avizarea de către Comisia Naţională de Heraldică şi aprobarea de către Guvern[5]. Faptul e cu atât mai ciudat, cu cât în Iaşi îşi are sediul o Filială a Comisiei Naţionale de Heraldică; iar această Filială a fost abilitată, încă din 1994 (şi apoi, în forme concrete, în 1998), să avizeze, în primă instanţă, heraldica teritorială pentru toate judeţele Moldovei.

[5] Situaţia semnalată în 2003 a fost considerabil remediată în cele aproape două decenii care au urmat. Am păstrat întrebarea, pentru că răspunsul aferent exprima toată amărăciunea provocată de senzaţia luptei cu morile de vânt…

STEMA NOULUI EPISCOP AUXILIAR AL DIECEZEI ROMANO-CATOLICE DE IAŞI (MONS. PETRU SESCU)

Anton Coşa

Les armoiries de nouvel évêque auxiliaire du Diocèse catholique romain de Iași (Mgr Petru Sescu)

Résumé

Dans cet ouvrage, l'auteur présente les armoiries épiscopales appartiennent au nouvel évêque auxiliaire du Diocèse catholique romain de Iași, Mgr Petru Sescu. En regardant ce blason ecclésiastique, on peut constater que suit les règles de la science et de l'art héraldique, en tenant compte également des réglementations ecclésiastiques.

Un blason ecclésiastique est composé d'un écu, qui porte plusieurs symboles significatifs, et est entouré d'éléments qui indiquent la dignité, le degré, le titre, la juridiction etc. L'écu porte en son sein les symboles liés à la personne qui s'en pare, à ses idéaux, à ses traditions, à ses programmes de vie et aux principes qui l'inspirent et qui le guident.

Pour marques de leur dignité, les évêques timbrent leur écu d'un chapeau vert avec deux cordelière à six houppes de même couleur, disposées sur trois rangs de chaque côté: une, deux et trois.

Les ornements extérieurs des blasons épiscopales (le chapeau vert, le mitre, la crosse, la croix, la devise – placer au-dessous de l'écu dans un ruban) sont, à leur tour, conformes au symbolisme spécifique de l'héraldique ecclésiastique catholique romaine.

Mots-clés: *héraldique, blason, évêque auxiliaire, Diocèse catholique romain, Iași, Moldavie, Roumanie.*

Cuvinte-cheie: *heraldică, stemă, episcop auxiliar, Dieceză romano-catolică, Iași, Moldova, România.*

Acest material (pe care îl încredințăm spre publicare în revista „Carpica") se încadrează în preocupările noastre vizând heraldica eclesiastică, fiind pregătit și prezentat (în prealabil), asemenea altor texte

similare, sub forma unei comunicări[1] în cadrul Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române – Filiala Iaşi. Câteva dintre aceste cercetări au căpătat forma unor articole de specialitate care au fost publicate[2] în decursul timpului.

Am avut șansa ca pregătirea unora dintre aceste materiale de heraldică eclesiastică să aibă loc și într-un context eclesiastic favorabil, cum a fost de pildă: numirea Mons. Aurel Percă (la 29 septembrie 1999) ca episcop auxiliar al Diecezei de Iaşi, cu titlul canonic de episcop titular de Mauriana (consacrarea având loc, pe 8 decembrie 1999, la Iași[3]); numirea Mons. Anton Coșa, inițial ca administrator apostolic „ad nutum Sanctae Sedis" pentru Administratura Apostolică de Moldova (la 28 octombrie 1993) și episcop titular de Paesto (la 30 octombrie 1999, consacrarea având loc, pe 6

[1] Anton Coșa, *Stema noului episcop auxiliar al Diecezei Romano-Catolice de Iași (Mons. Petru Sescu)*, comunicare prezentată în şedinţa din 8 februarie 2022 a Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române (filiala Iaşi). Adăugăm aici şi alte câteva comunicări de heraldică eclesiastică prezentate de-a lungul vremii în cadrul aceleași Comisii academice: Anton Coșa, *Heraldică eclesiastică. Steme episcopale catolice în Dieceza de Iași*, comunicare prezentată la şedinţa din 8 februarie 2000; idem, *Sigilii eclesiastice catolice în Moldova (sec. XVIII-XIX)*, comunicare prezentată la ședința din 15 mai 2001; idem, *Heraldică eclesiastică. Stema papală*, comunicare prezentată la şedinţa din 12 noiembrie 2013; idem, *Heraldică eclesiastică. Stemele arhiepiscopilor romano-catolici de București*, comunicare prezentată la şedinţa din 10 octombrie 2017.

[2] Dintre articolele publicate menționăm: Anton Coșa, *Heraldică eclesiastică. Steme episcopale catolice în Dieceza de Iaşi*, în volumul: *Ca toţi să fie una. Studii şi articole în onoarea PS Petru Gherghel cu ocazia aniversării a 20 de ani de episcopat şi 70 de ani de viaţă* (coord. PS Aurel Percă), Iași, Editura Sapientia, 2010, p. 387-406; idem, *Stema episcopului Anton Durcovici*, în volumul: *În umbra crucii. Articole şi studii despre viaţa şi activitatea episcopului martir Anton Durcovici*, (coord. Ștefan Lupu), Iaşi, Editura Sapientia, 2013, p. 198-207; idem, *Heraldică eclesiastică. Stema papală*, în „Carpica", XLIII, Bacău, 2014, p. 231-260; idem, *Heraldică eclesiastică. Stemele arhiepiscopilor romano-catolici de București*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei", serie nouă, XXIV, Iași, 2018, p. 81-107; idem, *Stema papei Francisc*, în „Lumina Creștinului", serie nouă, anul XXX, nr. 6 (354), Iaşi, 2019, p. 18; idem, *Heraldica Palatului Arhiepiscopal Romano-Catolic din București*, în „Carpica", XLIX, Bacău, 2020, p. 355-393; idem, *Heraldică eclesiastică. Stemele noilor ierarhi romano-catolici de Iași și București (Mons. Iosif Păuleț și Mons. Aurel Percă)*, în „Cercetări istorice", serie nouă, XXXIX, Iași, 2020, p. 381-400; idem, *Heraldică eclesiastică. Stema episcopală a Mons. Benoni Ambăruș (episcop auxiliar de Roma)*, în „Cercetări istorice", serie nouă, XXXX, Iași, 2021, p. 445-456.

[3] *Sfânta Liturghie de sfinţire ca episcop auxiliar de Iaşi a Mons. Aurel Percă*, Iaşi, Editura Presa Bună, 1999, p. 3.

ianuarie 2000, în basilica „Sfântul Petru" din Roma[4]), mai apoi ca episcop al Diecezei de Chișinău (la 27 octombrie 2001)[5]; alegerea papei Francisc în fruntea Sfântului Scaun (în anul 2013[6]); beatificarea episcopului martir Anton Durcovici (în anul 2014[7]); numirea Mons. Iosif Păuleț[8] (la 6 iulie 2019) în fruntea Episcopiei Romano-Catolice de Iași (consacrarea având loc, pe 6 august 2019, în catedrala „Sfânta Fecioară Maria, Regină" din Iaşi[9]); numirea Mons. Aurel Percă[10] (la 21 noiembrie 2019) în fruntea Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București (consacrarea având loc[11], pe 11 ianuarie 2020, în Catedrala „Sfântul Iosif" din Bucureşti); numirea Mons. Benoni Ambăruș[12] (la 20 martie 2021) ca episcop auxiliar de Roma, cu titlul canonic de episcop titular de Tronto[13] (consacrarea având loc, pe 2 mai 2021, în Basilica „Sfântul Ioan din Lateran"[14]).

Ne aducem aminte, cu nostalgie, dar și cu amuzament, cum unii dintre participanții la *şedinţa* din *8 februarie 2000*, a Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române – Filiala Iaşi, privind afișul, se așteptau chiar ca cel care prezenta comunicarea de atunci să fie Mons. Anton Coșa (proaspăt consacratul episcop).

---

[4] Pr. Cornel Cadar, *Omnia in Christo*, în „Lumina Creștinului," serie nouă, anul XI, nr. 1 (121), Iași, 2000, p. 10.

[5] „Analecta Catholica", I, Chișinău, 2005, p. 19-23.

[6] Pr. Cornel Cadar, *Habemus papam: Francisc*, în „Lumina Creștinului", serie nouă, anul XXIV, nr. 4 (280), Iași, 2013, p. 5-6.

[7] *Beatificarea episcopului martir Anton Durcovici*, în „Lumina Creștinului", serie nouă, anul XXV, nr. 5 (293), Iași, 2014, p. 1.

[8] Pr. Adrian Blăjuță, *Un nou episcop pentru Dieceza de Iași: Mons. Iosif Păuleț*, în „Lumina Creştinului", serie nouă, anul XXX, nr. 8 (356), Iași, 2019, p. 4.

[9] Idem, *A fost consacrat noul episcop de Iași: PS Iosif Păuleț*, în „Lumina Creştinului", serie nouă, anul XXX, nr. 9 (357), Iaşi, 2019, p. 4-5.

[10] *Decret de numire a ÎPS Aurel Percă*, în „Actualitatea creştină", anul XXXI, serie nouă, nr. 1 (număr special), 2020, p. 1.

[11] Cristina Grigore, *Nou arhiepiscop pentru Arhidieceză. ÎPS Aurel Percă, înscăunat în catedrală*, în „Actualitatea creștină", serie nouă, anul XXXI, nr. 2, 2020, p. 14-14.

[12] Alexandra Cojan, *Interviu cu Mons. Benoni Ambăruş*, în „Lumina Creştinului", serie nouă, anul XXXII, nr. 4 (376), Iaşi, 2021, p. 6-7.

[13] Cf. https://www.diocesidiroma.it/il-santo-padre-ha-nominato-don-benoni-ambarus-nuovo-vescovo-ausiliare-della-diocesi-di-roma/;
http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=202103088.

[14] Cf. https://www.vaticannews.va/ro/biserica/news/2021-05/aurrel-perca-interviu-episcop-benoni-ambarus-2021.html; https://arcb.ro/website/2021/05/03/consacrarea-episcopala-a-mons-benoni-ambarus-cu-ips-aurel-perca-in-calitate-de-episcop-co-consacrator/;
http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=202105014.

Firește, nu a fost singura dată când am avut privilegiul de a fi confundat cu PS Anton Coșa, înaltul ierarh catolic din fruntea Diecezei de Chișinău, originar din satul Valea Mare, comuna Faraoani[15], județul Bacău, nu de puține ori fiind întrebat cu privire la gradul de rudenie dintre noi.

În același registru genealogic, în momentul în care am aflat de numirea Mons. Benoni Ambăruș ca episcop auxiliar de Roma, în primăvara anului 2021, am avut parte de o adevărată bucurie, sentiment pe care sunt convins că l-au avut (acolo, undeva, în lumea de dincolo) și bunicile noastre (după mamă) care, ca surori, au copilărit împreună în satul Somușca[16] din comuna Cleja[17], județul Bacău.

În sfârșit, numirea Mons. Petru Sescu, în toamna anului 2021, ca episcop auxiliar de Iași (**Fig. 7**), ne-a oferit (încă o dată) prilejul de a putea prezenta o nouă comunicare în cadrul Comisiei Naţionale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române – Filiala Iași (în ședința din 8 februarie 2022), privind stema episcopală a Excelenței Sale, textul comunicării respective fiind mai apoi pregătit pentru publicare.

De regulă, în compunerea stemei unui episcop sunt urmate, cu rigurozitate, atât legislația eclesiastică[18] (respectiv factorii „doctrinali, liturgici şi canonici”[19]), cât și reglementările heraldice laice.

De asemenea, începând de la jumătatea secolului al XIX-lea, stemele eclesiastice romano-catolice au fost supuse aprobării a două importante organisme: *Congregaţia pentru Cultul Divin şi Disciplina Sacramentelor*[20] şi *Colegiul Heraldic*[21]. Concedarea şi privilegiul de a putea folosi o stemă eclesiastică vor fi (la rândul lor) reglementate, de către papa Pius al X-lea (1903-1914), prin scrisoarea apostolică, emisă în formă de *motu proprio*, intitulată „Inter multiplices curas”[22], din 21 februarie 1905.

---

[15] Anton Coșa, *Monografia comunei Faraoani*, Oneşti, Editura Magic Print, 2009, p. I-III.
[16] Idem, *Monografia satului Somuşca*, Oneşti, Editura Magic Print, 2013, 420 p.
[17] Idem, *Cleja. Monografie etnografică*, Bucureşti, Editura SemnE, 2001, 204 p.
[18] Roberto Vannucci, *L'araldica nella Chiesa Cattolica. Alla luce della legislazione canonica. Origini, usi, legislazione*, Gammaró Edizioni, 2018, passim.
[19] Bruno B. Heim, *Heraldry in the Catholic Church. Its origins, customs and laws*, New Jersey, Humanities Press, 1978, p. 43-45.
[20] Don Giuseppe Ceccarelli, *Stemmi a Colori dei Vescovi*, în *Vescovi delle Diocesi di Fano, Fossombrone, Cagli e Pergola. Cronotassi. Con brevi cenni storici e artistici sulle origini delle Città e delle Diocesi*, Fondazione Cassa di Risparmio di Fano, 2005, p. 137.
[21] *Ibidem*.
[22] *Acta Sanctae Sedis*, volumen XXXVII, Romae, 1904-1905, p. 491-512; A se vedea și https://www.vatican.va/content/pius-x/la/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19050221_inter-multiplices-curas.html.

Motu proprio este un document pontifical, dat din propria inițiativă de către Suveranul Pontif, care decide asupra unor aspecte liturgice, canonice, de natură organizatorică sau administrativă ce privesc o parte sau chiar întreaga Biserică Catolică. Acest act este promulgat direct de Suveranul Pontif, nefiind propus spre promulgare din partea nici unui organ consultativ sau de specialitate al Curiei Romane[23].

În cursul secolului al XX-lea, au fost emise alte reglementări[24] privind elaborarea stemelor eclesiastice, precum: *Regolamento tecnico araldico della Consulta Araldica del Regno d'Italia* (aprobat prin Decretul regal nr. 234 din 13 aprilie 1905)[25]; *Regolamento per la Consulta Araldica del Regno d'Italia* (cu referiri și la heraldica eclesiastică, aprobat prin Decretul regal nr. 652 din 7 iunie 1943[26]); instrucţiunea „Ut sive sollicite"[27] (*Instructio Circa vestes, titulos et insignia generis Cardinalium, Episcoporum et Praelatorum ordine minorum*) emisă de Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun la 31 martie 1969[28], rezultat al scrisorii apostolice, emisă de papa Paul al VI-lea (1963-1978) în formă de *motu proprio*, intitulată „Pontificalia Insignia"[29], din 21 iunie 1968.

În documentul din 31 martie 1969, la articolul 28, se consemna cu claritate: „Se acordă cardinalilor sau episcopilor dreptul de a putea folosi o stemă. Aspectul acestor veritabile însemne să fie în conformitate cu normele artei heraldice. Însemnele trebuie să fie delimitate, simple și clare. De pe steme vor fi îndepărtate reprezentarea cârjei pastorale și a mitrei"[30].

Conform regulilor fixate prin intermediul actelor legislative consemnate anterior (cărora le mai adăugăm aici și normele relative la

---

[23] A se vedea http://www.e-communio.ro/stire3518-scrisoare-apostolica-motu-proprio-mitis-et-misericors-iesus.

[24] Bruno B. Heim, *L'araldica nella Chiesa Cattolica. Origini, usi, legislazione*, Libreria Editrice Vaticana, 2000, passim.

[25] *Regolamento tecnico araldico della Consulta Araldica del Regno d'Italia* publicat în „Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia", nr. 141, Supliment ordinar din 15 iunie 1905.

[26] *Regolamento per la Consulta Araldica del Regno d'Italia* publicat în „Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia", nr. 170, Supliment ordinar din 24 iulie 1943.

[27] Cf. *Instructio Circa vestes, titulos et insignia generis Cardinalium, Episcoporum et Praelatorum ordine minorum*, document publicat în *Acta Apostolicae Sedis*, an. et vol. LXI, Typis Polyglottis Vaticanis, M-DCCCC-LXIX, p. 334-340;

[28] *Ibidem*.

[29] Cf. *Pontificalia Insignia*, document publicat în *Acta Apostolicae Sedis*, an. et vol. LX, Typis Polyglottis Vaticanis, M-DCCCC-LXVIII, p. 374-377.

[30] *Acta Apostolicae Sedis*, an. et vol. LXI, Typis Polyglottis Vaticanis, M-DCCCC-LXIX, p. 339.

aspectele heraldice, consemnate ca atare în Codul de Drept Canonic – din 1917 și 1983), un episcop[31] (ca demnitar al Bisericii Romano-Catolice, însărcinat prin consacrare cu conducerea spirituală a unei dieceze[32]) își fixează la numire o stemă care cuprinde un *scut*[33] în al cărui câmp sunt reprezentate diferite *figuri heraldice*[34] respectiv *mobile*[35].

La rândul său, scutul este așezat pe o cruce episcopală simplă, de procesiune, în pal, uneori flancată[36] de o mitră (semnificând funcţia liturgică[37], fiind simbolul prin excelenţă al demnităţii episcopale) în partea dreaptă respectiv de o cârjă (arătând funcţia episcopală[38], fiind simbolul puterii juridice şi doctrinale a episcopului asupra Diecezei sale) în partea stângă. Prin articolul 28 din instrucțiunea „Ut sive sollicite", emisă de Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun la 31 martie 1969, atât cârja pastorală, cât și mitra au fost îndepărtate de pe stemele eclesiastice catolice, după cum am menționat ceva mai devreme. Din acel moment, în stemele episcopale, doar crucea va mai susține scutul și va simboliza demnitatea episcopală.

Toată această compoziție heraldică se află sub o pălărie[39] de episcop, de culoare verde, de la care pornesc două cordeliere, de culoare verde, ce se termină, de ambele părți ale scutului, cu câte șase ciucuri, la rândul lor dispuşi câte 1, 2 și 3. În partea inferioară a scutului, în exterior, este plasată, pe o eșarfă, deviza episcopului (de cele mai multe ori în limba latină), exprimând concis[40] idealul şi programul vieţii misionare şi pastorale a purtătorului stemei.

---

[31] Ioan Tamaș, *Mic dicționar creștin catolic*, Iași, Editura Sapientia, 2001, litera E, vocea „episcop".
[32] *Ibidem,* litera D, vocea „dieceză".
[33] Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974, p. 26-39.
[34] *Ibidem*, p. 44-70.
[35] *Ibidem*, p. 70-103.
[36] Sunt și multe steme episcopale fără reprezentarea celor două elemente exterioare: mitra și cârja.
[37] Don Giuseppe Ceccarelli, *Stemmi a Colori dei Vescovi*, în *Vescovi delle Diocesi di Fano, Fossombrone, Cagli e Pergola. Cronotassi. Con brevi cenni storici e artistici sulle origini delle Città e delle Diocesi*, Fondazione Cassa di Risparmio di Fano, 2005, p. 137.
[38] *Ibidem*.
[39] *Armorial des cardinaux, archevêque et évêque contemporains de France (avec 88 écussons gravés)*, nouvelle éditions, préface de H. T., Paris, Retaux-Bray, Libraire Éditeur, MDCCCLXXXVII, p. 13.
[40] *Ibidem*.

Un episcop auxiliar, conform reglementărilor eclesiastice, este „numit de Scaunul Apostolic, pentru a-l ajuta pe episcopul diecezan în activitatea pastorală a diecezei. Există două categorii de auxiliari: auxiliari cu facultăți comune și auxiliari cu facultăți speciale. Desemnarea celui dintâi este făcută la cererea episcopului diecezan, pe când desemnarea celui de-al doilea este făcută *ex officio* de Scaunul Apostolic în anumite circumstanțe speciale. Episcopii auxiliari nu au drept de succesiune în cazul când scaunul episcopal devine vacant. Lor li se atribuie titlul unui scaun episcopal care azi nu mai există”[41].

Mons. Petru Sescu face parte din prima categorie de episcopi auxiliari, „cu facultăți comune”[42], iar în ceea ce privește stema sa episcopală (**Fig. 6**), privind-o cu atenție, putem observa faptul că este în consonanță atât cu regulile științei și artei heraldice[43], cât și cu reglementările eclesiastice[44].

Date biografice: Mons. Petru Sescu (**Fig. 1**) s-a născut la 3 aprilie 1965 în localitatea Săbăoani, judeţul Neamţ, Dieceza Romano-Catolică de Iaşi. A urmat şcoala generală în satul natal, iar din 1979 a învăţat la Liceul „Roman Vodă” din Roman. A frecventat apoi Institutul Teologic Romano-Catolic „Sfântul Iosif” din Iaşi (între 1983-1991), absolvind cu echivalentul Bacalaureatului în Teologie. A fost hirotonit preot la Roma de către Sfântul Părinte Papa Ioan Paul al II-lea, la 26 mai 1991.

În cei 30 de ani de preoţie a îndeplinit mai multe sarcini pastorale şi responsabilităţi: vicar la Parohia „Sfântul Nicolae” din Bacău (1991-1994); prefect de disciplină la Seminarul Liceal „Sfântul Iosif” din Bacău (1994-2004); econom diecezan la Episcopia Romano-Catolică de Iaşi (2004-2010); paroh la Parohia „Sfânta Tereza a Pruncului Isus” din Iaşi (2010-2021). De la 1 septembrie 2021 a fost numit paroh al Parohiei „Sfântul Nicolae” din Bacău şi decan al zonei pastorale Bacău Centru.

PS Petru Sescu este cunoscător al limbilor franceză şi italiană, participând la diverse cursuri de formare, dintre care amintim aici: „Organisation, animation d’une Caritas Diocésaine”, Lyon, Franţa (în 1992)

[41] Ioan Tamaș, *op.cit.*, litera E, vocea „episcop auxiliar”.
[42] *Ibidem*.
[43] Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974; Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977; Arthur Charles Fox-Davies, *The Wordsworth. Complete Guide to Heraldry*, Wordsworth Editions, Cumberland House, Crib Street, Ware, Hertfordshire, 1996.
[44] Bruno B. Heim, *Heraldry in the Catholic Church. Its origins, customs and laws*, New Jersey, Humanities Press, 1978; idem, *L’araldica nella Chiesa Cattolica. Origini, usi, legislazione*, Libreria Editrice Vaticana, 2000.

și Cursul Internaţional pentru Formatorii de Seminarii la Academia „Regina Apostolorum”, Novara, Italia (în 1993).

S-a dedicat studiului cuvântului lui Dumnezeu, coordonând lucrarea de studii biblice intitulată „Introducere în Sfânta Scriptură”[45], publicată inițial (în anul 2001) la Editura Sapientia din Iași (reeditată în anul 2006[46]).

În ziua de 30 septembrie 2021[47], Suveranul Pontif (Papa Francisc) l-a numit episcop auxiliar al Diecezei de Iaşi, atribuindu-i scaunul episcopal titular de Murcona[48]. Consacrarea episcopală a fost oficiată în Catedrala „Sfânta Fecioară Maria, Regină”[49] din Iaşi, la 11 noiembrie 2021, de către Excelența Sa PS Iosif Păuleţ (episcop de Iași) – **Fig. 2**, alături de[50] alți doi ierarhi co-consacratori, anume PS Petru Gherghel (episcop emerit de Iași) şi ÎPS Aurel Percă (arhiepiscop mitropolit de București).

Stema (**Fig. 6**[51]): scut roșu, sfâșiat în cruce de aur, încărcat în primul cartier de un soare de aur cu 16 raze, având în centru inițialele IHS (*Iesus Hominum Salvator* – monograma lui Cristos) de culoare neagră; în cartierul al doilea de litera M, stilizată (monograma Sfintei Fecioare Maria), de aur; în cartierul al treilea de un trandafir de aur; în cartierul al patrulea de o carte de aur, deschisă, având pe fila din dreapta litera grecească A (alfa), iar pe fila din stânga litera grecească Ω (omega), ambele de culoare roșie. Scutul este așezat pe o cruce episcopală procesională, treflată, în pal, de aur, împodobită cu cinci pietre strălucitoare, de culoare roșie. Totul se află sub pălăria de episcop, de culoare verde, de la care pornesc două cordeliere, de culoare verde, ce se termină, de ambele părți ale scutului, cu câte șase ciucuri, la rândul lor dispuşi câte 1, 2 și 3. În partea inferioară a scutului, în exterior, pe o eșarfă cu extremitățile bifide, se află deviza episcopului în limba latină, scrisă cu litere capitale: „SERVITE DOMINO IN LAETITIA” („SLUJIȚI DOMNULUI CU BUCURIE”).

---

[45] Petru Sescu (coord.), *Introducere în Sfânta Scriptură*, Iași, Editura Sapientia, 2001.

[46] *Ibidem*, ediția a II-a, 2006, 456 p.

[47] A se vedea *Nomina di Vescovo Ausiliare di Iasi (Romania)*, în „Bollettino sala stampa della Santa Sede”, *Rinunce e nomine*, 30.09.2021, material disponibil și pe adresa de internet https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2021/09/30/0615/01324.htm.

[48] A se vedea https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/d3m66.html și https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsescu.html.

[49] *Mons. Petru Sescu a fost hirotonit episcop auxiliar de Iași*, în „Actualitatea creştină”, anul XXXII, serie nouă, nr. 12, București, 2021, p. 9.

[50] Cf. *infra*, p. 453, **fig. 4**.

[51] A se vedea *Stema episcopului auxiliar Petru Sescu*, imagine publicată pe site-ul oficial al Diecezei Romano-Catolice de Iași (https://ercis.ro/actualitate/album.asp?id=202111026-1).

Semnificaţia stemei: crucea de aur, care împarte scutul în patru părți egale, „stă la baza oricărei mărturii creștine autentice”[52], în conformitate cu Scrisoarea Sfântului apostol Paul către Galateni (*Gal* 6,14): „Însă, în ce mă privește, departe de mine gândul de a mă lăuda cu altceva decât în crucea Domnului nostru Isus Cristos...”[53]. Culoarea roșie a scutului simbolizează sângele, jertfa, sacrificiul, martiriul, generozitatea, „iubirea nemărginită a Tatălui milostiv care îl trimite pe propriul Fiu pentru a-și vărsa sângele din iubire pentru oameni, dar și iubirea generoasă a creștinului manifestată prin sacrificiu până la martiriu”[54], făcând trimitere și la culoarea câmpului de pe stema Moldovei[55], locul de origine a noului episcop auxiliar de Iași și teritoriul misiunii sale.

Mobila din primul cartier: soarele de aur cu 16 raze, având în centru inițialele *IHS* (*Iesus Hominum Salvator* – monograma lui Cristos, de culoare neagră) se referă la „centralitatea lui Cristos, care este *lumen gentium* (*lumina neamurilor*), a cărui strălucire nu poate fi învinsă de întunericul lumii”[56].

Litera M din cartierul secund reprezintă, într-o formă stilizată, monograma Sfintei Fecioare Maria, sugerând-o aici pe „Mama preotului veșnic și Regina Apostolilor”[57].

Cartierul al treilea este încărcat de un trandafir care o reprezintă pe Sfânta Tereza a Pruncului Isus, „cea care a promis că va face să cadă din cer o ploaie de trandafiri”[58]. Alegerea acestei figuri heraldice are legătură și cu numirea ca episcop auxiliar a purtătorului stemei, numire pe care Sfântul Scaun a făcut-o publică în ziua de 30 septembrie, chiar în ziua comemorării morții Sfintei Tereza a Pruncului Isus.

În sfârșit, figura din cartierul al patrulea: cartea de aur, deschisă, având pe fila din dreapta litera grecească A (alfa), iar pe fila din stânga litera

---

[52] *Descrierea stemei episcopului Petru Sescu*, text publicat pe site-ul oficial al Diecezei Romano-Catolice de Iași (http://www.ercis.ro/actualitate/viata.asp?id=202111026).

[53] Cf. https://bibliacatolica.ro/category/biblia/2-noul-testament/55-scrisoarea-sf-apostol-paul-catre-galateni/page/6/.

[54] Cf. *supra*, nota nr. 52.

[55] A se vedea în acest sens Dan Cernovodeanu, *Evoluţia armeriilor Ţărilor Române de la apariţia lor şi până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, Editura Istros, 2005, p. 414; Anton Coșa, *Stema României Mari pe obiecte armoriate de la Muzeul de Istorie din Bacău*, publicată în „Carpica”, XLVII, Bacău, 2018, p. 333.

[56] Cf. *supra*, nota nr. 52.

[57] *Ibidem*.

[58] *Ibidem*.

grecească Ω (omega), ambele de culoare roșie, semnifică faptul că purtătorul stemei „s-a preocupat, pe când era formator la seminar, într-un mod aparte, de studiul Sfintei Scripturi”[59].

Toate figurile heraldice, care mobilează cele patru cartiere ale scutului, sunt redate cromatic prin cel mai important smalt heraldic[60] (aurul[61]), simbol al măreției, puterii, curățeniei[62], dar și al celei dintâi virtuţi teologale[63], anume credinţa (celelalte două fiind speranța și dragostea), prin care purtătorul stemei „se abandonează de bună voie lui Dumnezeu”[64], căutând „să cunoască și să facă voința lui Dumnezeu”[65], prin puterea credinței „care lucrează prin iubire” [*Scrisoarea Sfântului apostol Paul către Galateni* (*Gal* 6,14)][66].

Deviza este preluată din *Psalmul 100*[67], versetul 2 („Servite Domino in laetitia” / „Slujiți Domnului cu bucurie”[68]). Prin intermediul acestui motto, purtătorul stemei transmite faptul că „o slujire adevărată trebuie să fie făcută sub impulsul bucuriei”[69], un mesaj întâlnit, de exemplu, și în *Scrisoarea sfântului apostol Iacob*[70] (*Iac* 1,2): „Să considerați ca o mare bucurie, frații mei, când treceți prin diferite încercări...”[71], mesaj pe care l-au accentuat, mai apoi, Sfântul Francisc de Assisi: „...trebuie să ne bucurăm când suntem supuși la diferite încercări...”[72], precum și Sfântul Bernard de Clairvaux: „Nu este o povară, ci o onoare să slujești Domnului cu bucurie”[73] (*Epistola* CDXII).

---

[59] *Ibidem*.
[60] Maria Dogaru, *Din Heraldica României*, Bucureşti, Editura JIF, 1994, p. 30.
[61] Marcel Sturdza-Săuceşti, *op.cit.*, p. 40.
[62] *Ibidem*.
[63] *Catehismul Bisericii Catolice. Compendiu*, Iași, Editura Presa Bună, 2005, p. 117-118.
[64] *Ibidem*, p. 118.
[65] *Ibidem*.
[66] Cf. https://bibliacatolica.ro/category/biblia/2-noul-testament/55-scrisoarea-sf-apostol-paul-catre-galateni/page/5/.
[67] Cf. https://bibliacatolica.ro/category/biblia/1-vechiul-testament/41-cartea-psalmilor/page/100/.
[68] *Ibidem*.
[69] Cf. *supra*, nota nr. 52.
[70] https://bibliacatolica.ro/category/biblia/2-noul-testament/66-scrisoarea-sf-apostol-iacob/
[71] *Ibidem*.
[72] Ștefan Acatrinei, *Scrierile sfântului Francisc și ale sfintei Clara de Assisi. Texte și prezentare*, prefață de Guglielmo Spirito, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2011, p. 7.
[73] *Oeuvres complètes de Saint Bernard*, traduction nouvelle par M. L’abbé Charpentier, tome deuxième, Paris, 1866, Librairie de Louis Vivès, Editeur, 1866, p. 49.

Elementele exterioare scutului (pălăria de episcop, crucea episcopală, deviza episcopală) sunt (la rândul lor) în concordanță cu simbolistica specifică heraldicii eclesiastice romano-catolice. Astfel, crucea episcopală de aur identifică demnitatea episcopală, iar cele cinci pietre preţioase roșii, care o împodobesc, simbolizează cele cinci răni ale lui Isus.

Fig. 1
Mons. Petru Sescu
(episcop auxiliar al Diecezei Romano-Catolice de Iași)

Fig. 2. PS Petru Sescu (la consacrarea ca episcop auxiliar de Iași)
alături de PS Iosif Păuleț (episcop de Iași)
(Iași, 11 noiembrie 2021)

Fig. 3. Mons. Petru Sescu la consacrarea episcopală
(Iași, 11 noiembrie 2021)

Fig. 4. PS Petru Sescu (episcop auxiliar de Iași)
alături de PS Petru Gherghel (episcop emerit de Iași)
și ÎPS Aurel Percă (arhiepiscop mitropolit de București)
(Săbăoani, 14 noiembrie 2021)

Fig. 5. Primiția PS Petru Sescu în satul natal
(Săbăoani, 14 noiembrie 2021)

Fig. 6
Stema episcopală a Mons. Petru Sescu

FRANCISCUS ✠ EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI

Silecto Filio Petro Sescu, e clero Iassensi, adsum Dioecesi destinato Auxiliari et nominato Episcopo titulari Hipponiensi, salutem et Apostolicam Benedictionem. Electissima necessitudo intercedit inter Christum evangelizationem et Ecclesiam, quae munus habet evangelizandi ex ipsa Domini iussione, ut refertur in Evangelii nuntiandi 15. Hac missio salvifica maxime efficitur per ministerium episcoporum quibus est responsabilitas pro spirituali bono universitatis Christifidelium. Quamobrem, inspiciens pastoralem necessitatem suae communitatis, Venerabilis Frater Iosephus Paulet, Episcopus Iassensis, nuper postulavit Episcopum Auxiliarem. Nos autem, officium tenentes Successoris Apostoli Petri, huiusmodi desiderio favente, eius precibus concessimus atque ab hoc munere te dispensum censemus, Silecte Fili, qui recta fide, spiritali vita, agendarum rerum peritia, necnon aliis humanis bonisque artibus Episcopis ponderato consilio te Episcopum titularem Sedis Hipponiensis nominamus simulque Auxiliarem Dioecesis Iassensis constituimus cum omnibus iuribus et obligationibus quae huic officio legitime competunt. Dispensationem episcopalem ubivis extra Romanam aquovis catholico Episcopo accipere potueris, servatis liturgicis normis. Seu antea, ut ipsa res postulat et lex ecclesiastica statuit, oportet te fidei professionem ante nuncupare atque ius iurandum fidelitatis erga Nos Pontificemque ut hac Sede Successores praestare. Exoptamus ut officio tuo sapienter, in omnibus negotiis unanimia consensione cum Ordinario tuo agere te semper, Silecte Fili, commissum tutelae Deiparae Mariae Virginis et peculiaribus commendamus beati Antonii Duccovici ac beatae Veronicae Antalgui hac in urbe prosperitate praeceptis Divinis martyrium susceperunt et sacrificium e vita Deo obtulerunt. Datum Romae, Sancti Petri, sub anulo Piscatoris, die tertio mensis Septembris, anno Domini bismillesimo vicesimo primo, Pontificatus Nostri nono.

Franciscus PP.

Fig. 7
Bula pontificală de numire a Mons. Petru Sescu
(ca episcop auxiliar al Diecezei de Iaşi)

REPREZENTĂRI MONETARE ALE ZEIȚEI AFRODITA ÎN MAREA NEAGRĂ

Elena Brîndușa Popovici

Representations of the Goddess Aphrodite on coins in the Black Sea

Abstract

The present paper presents evidence for the cult of the Goddess Aphrodite in the Black Sea region regarding the monetary iconography. Archaeological and epigraphical sources indicate the importance of the Goddess in the north part of the Black Sea and this also is supported by the monetary evidence. Aphrodite appears on 12 coins, mostly from the Roman Period and it is portrayed as a Goddess of power in the Bosporan Kingdom. The powerfull connection that Aphrodite has with the dynastic family appears both on coins and on inscriptions, as a goddess of fertility she garantees the continuation of the Kingdom and also as a marine deity she protects commerce which is fundamental for the wealth of the region. Other representations of Aphrodite on coins can be found in the South part of the Black Sea, one of them is from Tios and the other seven are from Amastris, all of them are dated in the fourth and third century B.C.

Key words: *Aphrodite, Black Sea region, Coins, Ancient greek colonies, Bosphoran Kingdom, Tios, Amastris.*

Cuvinte-cheie: *Afrodita, Marea Neagră, monede, colonii grecești antice, Regatul Bosforan, Tios, Amastris.*

Dovezi ale existenței zeiței Afrodita în cadrul coloniilor grecești din Marea Neagră datează încă din perioada arhaică, atunci când apar primele *apoikiai* și până în secolul al III-lea d.Hr., când regăsim ultimele mențiuni ale zeiței în zonă.

Prezența acesteia în pantheonul noilor comunități formate pe coastele Mării Negre este amplu atestată, dovadă fiind templele, statuile și statuetele, mozaicurile sau inscripțiile închinate acesteia[1].

[1]Maria Alexandrescu Vianu, *Aphrodites orientales dans le bassin du Pont Euxin*, în: „Bulletin de corrispondance hellénique", vol. 121, nr.1, 1997, p. 15-32; Eadem, *Considérations sur le culte d'Aphrodite à Histria,* în: „Il Mar Nero", Roma, Edizioni Quasar di Severino Tognon, 2013, p. 23-39; Alan Greaves, *The cult of Aphrodite in Miletos and it's colonies*, în: „Anatolian Studies", Journal of the British Institute at Ankara, 2004, vol. 59; D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos, *Ancient greek colonies in the Black Sea*, vol. I-II, Archaeological Institute of the Northern Greece, Thessaloniki, 2003 et alii.

O categorie la fel de importantă, și care face cazul studiului de față, se referă la reprezentările monetare ale zeiței în spațiul propus.

Cetățile grecești din Marea Neagră au început să emită monede proprii la sfârșitul secolului al VI-lea î.Hr., până atunci grecii foloseau însemne premonetare precum vârfurile de săgeată, așa cum este cazul Histriei sau delfinii din argint din cetatea antică a Olbiei.

Odată cu perioada arhaică și apoi clasică, monedele încep să fie emise în mod curent, având diferite reprezentări specifice fiecărei cetăți în parte. Astfel, regăsim imagini ale divinităților eponime, așa cum este cazul lui Apollo în Odessos, a lui Herakles la Callatis, ale lui Poseidon sau Zeus cu un vultur la Tomis sau o personificare a zeului Istrului cu un vultur la Histria, acestora li se adaugă reprezentări ale capului de leu sau ancore precum cele din Apollonia Pontica.

În cazul Afroditei, cele mai multe reprezentări ale acesteia pe materiale numismatice provin din nordul Mării Negre, odată cu dezvoltarea Regatului Bosforan în perioadă elenistică și apoi romană.

Chipul zeiței se regăsește pe monedele din metal prețios și bronz, iar iconografia des întâlnită pe acestea este cea a Afroditei *Ourania* (regină a cerurilor)[2].

În această zonă, Afrodita este rezultatul unui sincretism ce a avut loc între divinitatea locală Artimpasa, zeiță marină și de origine scitică și Afrodita *Ourania*, venerată de greci, din momentul așezării lor în aceste zone[3]. Atât sursele epigrafice cât și cele arheologice subliniază importanța pe care zeița o are în această zonă. Majoritatea inscripțiilor prezintă o legătură puternică între importanți membri ai familiei regale și zeiță, considerată protectoare a puterii și a dinastiei Regatului Bosforan încă din secolul al III-lea î.Hr.[4].

Cele mai multe monede provin din perioadă romană și prezintă pe avers chipul regilor Bosforului, iar pe revers reprezentarea Afroditei *Ourania*, în poziție șezută, pe un tron, având un caracter de autoritate și regalitate, purtând deseori un sceptru în mână.

Un exemplu în acest sens sunt monedele emise în timpul împăratului Augustus, cu ocazia schimbării numelor cetăților Pantikapaion și Phanagoria în Caesarea și Agrippeia[5].

---

[2] Lucian Munteanu, *Ars, res sacrae&mithologica on the Coins of the Bosporan Kingdom. A General Survey*, în Victor Cojocaru *Bibliographia Classica Orae Septentrionalis Ponti Euxini*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2019, vol. 3, p. 78.

[3] Hdt., IV. 59.

[4] *CIRB* 1015; *CIRB* 1041.

[5] David Braund, *Greek Religion and Cults in the Black Sea Region. Goddesses in the*

În zona de nord a Mării Negre monedele pe care este înfățișată Afrodita sunt în număr de 12, iar cele mai vechi provin din capitala regatului Bosforan.

În Pantikapaion regăsim o monedă din perioada lui Augustus, care o înfățișează pe avers pe Livia, reprezentată ca Afrodita, cu voal și purtând un *calathus*. Pe revers regăsim un sceptru și inscripția cu numele orașului Kaisareon[6] (Fig. 2).

Pe o altă monedă din aceaiași cetate zeița apare cu capul acoperit, purtând un *calathus*, iar în 37 d.Hr. întâlnim aceiași iconografie în reprezentarea reginei Gepaepyris pe aversul monedei[7] (Fig.1). Ambele monede nu au inscripționat numele zeiței, fapt care se datorează popularității iconografice a Afroditei Ourania din această perioadă.

Figurile 1 și 2. Reprezentări monetare de bronz ale Afroditei. Pantikapaion (Braund, 2018, p. 244-245)

Din Apatouron provine o altă monedă, de bronz, din perioada lui Sauromates I.

Zeița este reprezentată pe revers așezată, purtând veșminte lungi și cu voal pe cap, având un *calathus*, iar în mâini ține o sferă și un sceptru. Aceasta este cea mai des întâlnită reprezentare a Afroditei, pe care o

Bosporan Kingdomn from the Archaic Period to the Byzantine Era, Cambridge, Cambridge University Press, 2018, p. 242.

[6] Warwick Wroth, *A Catalogue of Greek Coin in the British Museum. Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosporus*, Londra, 1889, p. 1.

[7] *Ibidem*, p. 243.

regăsim începând cu sfârșitul secolului al II-lea și până în secolul al III-lea d.Hr. (Fig. 3).

Figura 3. Monedă de bronz cu reprezentarea Afroditei pe tron, cu sceptru și sferă. Sauromates I (Braund, 2018, p. 246)

Figura 4. Reprezentare a Afroditei pe tron. Sauromates al II-lea (Sylloge Numorum Graecorum, Vol. XI, Planșa 47)

Din timpul lui Sauromates al II-lea, sfârșitul secolului I-începutul celui de-al II-lea secol d.Hr. regăsim trei reprezentări ale zeiței[8]. Toate se găsesc pe reversul unor monede din electrum. Zeița este înfățișată purtând o rochie lungă, *un chiton* și *peplos*, este așezată pe un tron cu picioare de leu, iar în mână ține o sferă și un lung sceptru. Pe aversul monedelor este înfățișat bustul lui Sauromates al II-lea, purtând o diademă[9] (Figura 4).

Din timpul lui Rhescuporis al III-lea, secolul al III-lea d.Hr. datează o monedă de electrum[10]. Pe revers Afrodita este reprezentată purtând o rochie lungă, un *chiton* și *peplos*. Zeița este așezată pe un tron și ține în mână o sferă. Pe fața monedei este reprezentat Rhescuporis al III-lea purtând o diademă[11] (Fig. 5).

Figura 5. Reprezentare a Afroditei pe tron. Rhescuporis al III-lea
(Sylloge Numorum Graecorum, Vol. XI, Planșa 48)

Tot din secolul al III-lea regăsim două monede din timpul lui Cotys al III-lea[12].

[8] Sylloge Numorum Graecorum, *The William Stancomb Collection of Coins of the Black Sea Region*, Vol. XI, Oxford University Press, 2000, Planșa 47, nr. de inventar 997 vi 10.90; 998 vi 10.38; 999 vi 13.85.
[9]Warwick Wroth, *op. cit.*, p. 69
[10] SNG XI, Planșa 48, nr. de inventar 1008 xii 6.88.
[11]*Ibidem*, p. 71.
[12] SNG XI, Planșa 48, nr. de inventar 1011, i 9.34; 1012 xii 7.03.

Pe prima monedă, Afrodita, purtând epicleza *Apatoura* apare pe revers, așezată, purtând o sferă și un sceptru. Pe față este reprezentat bustul lui Cotys cu diademă. Pe cea de-a doua monedă o regăsim pe avers împreună cu Cotys, zeița fiind reprezentată cu fața spre bustul conducătorului, purtând un *stephanos*, iar pe revers este așezată pe tron ținând o sferă (Fig. 6).

Figura 6. Reprezentare a Afroditei. Cotys al III-lea
(Sylloge Numorum Graecorum, Vol. XI, Planșa 48)

Figura 7. Reprezentare a Afroditei pe tron. Ininthimeus
(Sylloge Numorum Graecorum, Vol. XI, Planșa 48)

Două monede din secolul al III-lea d.Hr. a fost emise în timpul lui Ininthimeus și sunt de bronz[13] (Fig. 7.) Pe prima zeița apare așezată pe tron cu o sferă în mână, iar pe aversul monedei apare bustul lui Ininthimeus cu diademă[14].

Pe cea de-a doua Afrodita apare pe revers, așezată pe tron cu o sferă în mână și un sceptru, iar pe aversul monedei apare bustul lui Ininthimeus cu fața spre bustul zeiței care poartă un *calathus*[15].

Din timpul lui Rhescuporis al V-lea provine o monedă de bronz, ce datează din secolul al III-lea d.Hr. O regăsim pe Afrodita așezată cu fața pe o parte, iar în mână cu o sferă. Pe fața monedei regăsim bustul lui Rhescuporis al V-lea, reprezentat cu o coroană.

Legătura puternică dintre dinaștii acestui regat și zeița Afrodita, care continuă până în secolul al III-lea d.Hr. se bazează pe importanța cultului în zona pe care o studiem. În acest sens putem identifica trei idei principale:

În primul rând este o divinitate legată de sfera marină, protectoare a marinarilor, comercianților și comandanților militari pe mare. Interesul comercial din această zonă, legăturile cu alte cetăți din bazinul Mării Negre, precum și controlul asupra strâmtorilor, râurilor și brațurilor din zona capitalei Bosforului sunt primordiale pentru supraviețuirea zonei în sine.

În al doilea rând, zeița reprezintă un simbol al puterii, care garantează buna organizare a imperiului și subsistența sa. Un rol important în comerțul zonei și o politică de succes în administrarea și controlarea acestui lucru asigură prosperitate imperiului și implicit conducătorilor săi.

Nu în ultimul rând zeița este legată de sfera fertilității, așa cum o regăsim în toată lumea greacă. Întrucât schimbul de putere se moștenește din tată în fiu, factorul politic și asigurarea unei linii de descendență sunt strâns legate sub tutela Afroditei, care le garantează și le asigură.

Odată cu cucerirea acestei zone de către romani, filoromanitatea conducătorilor Regatului Bosforan față de imperiu este exprimată prin afilierea acestora cu imaginea zeiței. Cultul acesteia, deși rămâne grecesc până în ultimul moment, reprezintă un simbol al romanității în zonă, Afrodita fiind protectoare a gentei Iulia, din care Augustus a făcut parte.

Cea de-a doua zonă a Mării Negre, în care regăsim reprezentări ale Afroditei pe monede este coasta de sud, unde sursele numismatice completează tabloul cultual al zeiței iubirii în Marea Neagră.

[13]SNG XI, Planșa 48, nr. de inventar 1015 xii 5.98; 1016 xi 7.94; 1017 I 7.35.
[14]Warwick Wroth, *op. cit.,* p .75.
[15]*Ibidem,* p. 76.

Cele 9 monede, prezentate în continuare, datează din perioadă elenistică și romană și provin din trei cetăți: Tios, Amastris și Heraklea Pontica.

Cea mai veche este din Tios, este vorba despre o monedă din bronz ce datează din secolul al IV-lea î. Hr. Chipul Afroditei este reprezentat pe avers, zeița purtând un *stephanos*, un *sakkos* și un cercel. Pe revers este inscripționat numele libertății, personificată în poziție șezândă, aplecată și având mâna dreaptă ridicată[16].

Deși nu deținem alte informații din această cetate, în apropierea acesteia, Amastris, cetate parte a Paphlagoniei, atestă prezența Afroditei (Anahita) pe șapte monede, ce datează din secolul al III-lea î. Hr. [17].

Pe primele trei, zeița apare acoperită cu voal și apare așezată pe un tron.

Figura 8. Reprezentare a Afroditei. Amastris
(Sylloge Numorum Graecorum, Vol. XI, Planșa 33)

Pe primele două monede[18] este însoțită de Eros, care o încoronează,

[16] *Ibidem*, p. 203.
[17] SNG XI, Planșa nr. XLVIII.
[18] SNG XI, Planșa nr. XLVIII., Nr. de inventar 1297. xii 9.47; 1298. xii 9.60.

iar lângă tron se află sceptrul acesteia, în timp pe cea de-a treia monedă[19], Afrodita apare împreună cu zeița victoriei, Nike, care îi oferă Afroditei numele și sceptrul.

Pe cele trei monede apare și inscripția *Basilisses Amastrios*, regină a cetății Amastris. Reprezentările monetare valorează 2 drahme și datează din aproximativ 300-285 î.Hr.

Următoarele patru monede datează de la jumătatea secolului al III-lea î.Hr. și reprezintă emisii în numele cetății. Afrodita este reprezentată pe toate monedele, purtând un *calathus,* așezată pe tron, ținând un sceptru, însoțită de zeița Nike care o încoronează. Monedele sunt în valoare de două drahme și poartă inscripția *Amastrieon*[20] (Fig. 8).

În toate cele șapte monede Afrodita este reprezentată pe revers. Pe fața monedelor apare chipul unui tânăr, purtând o căciulă din piele, iar lateral este reprezentată o stea.

O monedă din perioadă romană, provine din Herakleia Pontica. Aceasta datează din timpul împăratului Gordian al III-lea și este de bronz. Zeița este reprezentată purtând un *peplos*, cu o floare în față și este însoțită de Eros[21].

În concluzie, putem spune faptul că Afrodita este prezentă pe 21 de monede din Marea Neagră, incluzând aici și pe cele din cetatea Amastris. 12 provin din zona nordică și 9 din sudul zonei studiate, cea mai veche fiind cea din Tios, secolul al IV-lea î.Hr. iar cele din nord acoperă perioada romană (secolele I-III d.Hr.).

În cazul monedelor din Regatul Bosforan, acestea sunt emise începând cu perioada lui Augustus, iar reprezentarea Afroditei pe astfel de surse se justifică prin legătura puternică pe care o are zeița cu dinaștii Bosforului cât și prin dorința de a sublinia filoromanitatea regilor aflați sub ocupație romană.

Aflată la baza genții Iulia întrucât este mama lui Eneas, așa cum ne transmite tradiția literară, Afrodita reprezintă un simbol al romanității pe care dinaștii Bosforului îl utilizează în dorința de a se afilia acestora printr-o zeitate comună. Ca dovadă, deși Afrodita este o zeiță importantă pentru dinaștii Bosforani încă de la dezvoltarea regatului în perioadă elenistică, aceasta apare împreună cu aceștia atunci când teritoriile din nord se află sub

[19] SNG XI, Planșa nr. XLVIII., Nr. de inventar 1299. xii 9.62.
[20] SNG XI, Planșa nr. XLVIII., Nr. de inventar 1302. xii 9.56; 1303. xii 9.17; 1304 xii 9.30; 1305. xii 8.47.
[21]Warwick Wroth, *op.cit.*, p. 147.

dominația imperiului roman. Cu toate acestea Afrodita își păstrează caracterul grecesc până în ultima fază, fiind diferită de conceptul roman de Venus, ultimele reprezentări monetare ale zeiței provin din secolul al III-lea d.Hr. în această zonă.

În zona de sud Afrodita apare în trei cetăți, Tios, Amastris și Heraklea Pontica, monedele datând din secolul al IV-lea î.Hr. și până în secolul al III-lea î.Hr., aceste reprezentări ale zeiței fiind printre puținele informații pe care le avem asupra cultului ei în această zonă.

Zeitate marină, legată de fertilitate și prosperitate, protectoare a legilor, regatelor și a comerțului, Afrodita aduce împreună greci și localnici, garantând acestora prosperitatea și identitatea zonală.

FILE DIN ISTORIA INDUSTRIEI DE STICLĂ DIN MOLDOVA. JETOANELE FABRICII DE STICLĂ LESPEZI

Dorel Bălăiţă

Pages from the history of the glass industry from Moldova. Tokens of the Glass Factory from Lespezi

Abstract

The author presents a set of four tokens issued by the glass factory from Lespezi, (Iaşi county), that were used by employees at the factory canteen to purchase food. The factory was founded at the end of the 19th century. At the beginning of the Second World War, the glass factory in Lespezi was closed. Foreign specialists have returned to their countries. The factory was destroyed during military hostilities in 1944. During the economic crisis of 1929-1933, for the development of local trade, the factory owners decided that part of the employee salaries should be paid in value tokens, which could be used in factory shops and factory canteen, but also to local merchants, thus encouraging local trade and preventing bankruptcy.

Keywords: *Lespezi, tokens, canteen, glass factory, Zanvel Ostfeld, Herş Segall, Israil Iacob Steinberg, Jsac L. Jung, Iaşi*

Cuvinte cheie: *Lespezi, jetoane, gabrică de sticlă, Zanvel Ostfeld, Herş Segall, Israil Iacob Steinberg, Isac L. Jung, Iaşi*

Localitatea Lespezi face parte din comuna omonimă care se află situată în marginea nord-vestică a județului Iaşi, la limita cu județul Suceava, pe malurile Siretului, acolo unde acesta primește apele afluentului său Sirețelul. Este străbătută de șoseaua județeană DJ208, care o leagă spre sud de Valea Seacă, Pașcani (la 18 km departare) și spre nord, în județul Suceava, de Dolhasca și Fălticeni. Prin comună trece și calea ferată Suceava-Roman, deservită de stația Lespezi. Satul Lespezi a fost întemeiat în anul 1821, când un grup de negustori evrei au obținut un hrisov de la domnitorul Ionița Sandu Sturza care le dădea dreptul să înființeze în acest loc de lângă râul Siret, pe moșia Sirețelului, un târg căruia i s-a dat numele „Lespezi". Această denumire se pare că provine de la lespezile de piatră care se aflau în număr mare în albia și pe malurile râului Siret.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, comuna făcea parte din plasa Siretul de Sus a județului Suceava și era formată din satele Târgu Lespezi, Heci,

Hârtoapele, Bâdilița, Stolniceni, Slobozia, Sirețelu, Berezlogii-Cornu și Brăteni, având în total 6.015 locuitori. În comună existau o școală de băieți, una de fete și cinci mixte, având împreună 254 de elevi, precum și șapte biserici[1]. În 1931, satele comunei erau Buda, Bursuc, Diudiu, Fotin Enescu, Hârtoape, Heci, Lespezi, Sirețel și Țântirim, iar comuna făcea parte din județul Baia[2]. În 1950, comuna a trecut în administrarea raionului Pașcani din regiunea Iași, iar în 1964, satul Fotin Enescu și-a schimbat denumirea în Dumbrava. În 1968, comuna a trecut la județul Iași.

Astăzi comuna Lespezi este formată din satele Buda, Bursuc-Deal, Bursuc-Vale, Dumbrava, Heci și Lespezi (reședința).

În 1895[3] patru întreprinzatori străini, de origine germană[4], Zanvel Ostfeld, Herş Segall, Israil Iacob Steinberg[5] şi Isac L. Jung[6], se asociază şi înființează o fabrică de sticlărie în partea de sud-vest a târgușorului Lespezi, situat pe rama vestică a Masivului Dealul Mare-Hârlău, în Valea Siretului. În zona Dealul Mare-Hârlău și în împrejurimi au existat mai multe manufacturi de sticlă începând din anul 1768 și până la al doilea război mondial. Pentru fabricarea sticlei era nevoie de un nisip cuarţos special, dar şi importante rezerve de lemn. În arealul Dealul Mare-Hârlău existau zăcăminte de nisipuri cu un conținut de cuarț de 55-62%. Mai târziu s-a apelat la un nisip cuarțos de o calitate mai bună ce s-a adus din nordul Bucovinei sau Galiția[7].

„În anul 1768 evreul Marcu Jidov (Marcovici Herțel) a înființat pe moșia Vitijeni, aparținând familiei Cantacuzino, prima manufactură de sticlă din Moldova, care avea trei meșteri și 60 de lucrători. Astăzi, amintirea acestei manufacturi mai dăinuie prin denumirea satului Sticlăria (comuna

[1] https://ro.wikipedia.org/wiki/Comuna_Lespezi,_Ia%C8%99i#cite_ref-8 (accesat la 12 martie 2020).

[2] Conform *Tablou de regruparea comunelor rurale întocmit conform legii privind modificarea unor dispoziţiuni din legea pentru organizarea administraţiunii locale*, în „Monitorul Oficial”, nr.161/15 iulie 1931.

[3] Volker Wollmann, *Patrimoniu preindustrial şi industrial în România*, vol. II, Sibiu, Ed. Honterus, p. 259.

[4] https://www.primarialespezi.ro/sat-lespezi-comuna-lespezi-judetul-iasi/ (accesat la 10 martie 2020).

[5] Ostfeld, Segall și Steinberg erau deținătorii firmei „Ostfeld, Segall şi Steinberg” din Botoşani, iar Jung era domiciliat în Lespezi („Monitorul Oficial al României”, nr. 163, 26 iulie 1927, p.10147).

[6] „Monitorul Oficial al României”, nr. 163, 26 iulie 1927, p.10147.

[7]https://harlau525tomul2.wordpress.com/2018/05/29/pagini-de-istorie-a-harlaului-fosta-fabrica-de-sticla-geamul-moldovei-din-harlau/ (accesat la 10 februarie 2022).

Scobinți, adică la sud- vest de Hârlău). Manufactura de sticlă a funcționat în partea de sud-vest a actualului sat Sticlăria, în grădina lui Ioan Gr. Moldoveanu, unde se mai găsesc cioburi și zgură de sticlă. La Sticlăria au fost aduși lucrători din Ardeal (actualul județ Alba), care și astăzi constituie o parte distinctă a satului (Ungureni), alături de cealaltă parte alcătuită din ruteni românizați (aceste comunități se pun în evidență în prezent prin numele de familie). După închiderea manufacturii de sticlă, aici a funcționat un timp un atelier de teracotă pentru sobe"[8].

O altă fabrică de sticlă din regiunea masivului Dealul Mare-Hârlău este atestată în anul 1772 în partea de vest a satului Pârcovaci (azi sat aparținător de orașul Hârlău), pe stânga șoselei. La începutul secolului al XX-lea fabrica de sticlă de la Pârcovaci, cunoscută sub numele de fabrica Maxut, aparținea evreului Berman Iuster, iar în 1924 avea numele de „Coroana". Fabrica de sticlă de la Pârcovaci (cu circa 250 de lucrători) folosea specialiști și muncitori germani din Boemia (azi Cehia), din Belgia, care formau o colonie, cu o școală proprie, dar și muncitori români din această zonă. În anul 1944, Fabrica de sticlă de la Pârcovaci a fost distrusă în cursul ostilităților militare[9].

La Hârlău a funcționat o altă fabrică de geamuri și sticlărie între 1924-1940, la est de gara orașului Aceasta utiliza nisip cuarțos din Bucovina și Ucraina. Inițial se numea „Vitria Română" (proprietar I.M. Barash), apoi „Geamul Moldovei" (avea o forță motrice de 92 CP și 212 angajați străini și localnici), cu o colonie de muncitori din Boemia, care în 1940 au plecat în țara de origine. Această fabrică a fost devastată în timpul luptelor din anul 1944, unele clădiri fiind înglobate în fostul centru de prelucrare de legume și fructe, astăzi desființat. Mai dăinuie și în prezent vechiul coș al Fabricii de sticlă „Geamul Moldovei"[10].

De la înființare, fabricii de la Lespezi i s-au acordat avantajele legii de încurajare a industriei naţionale adoptate în 1887[11]. Aceste avantaje constau în scutire de taxe către „Stat, judeţ şi comună", şi „Scutire de plata taxelor vamale pentru maşini, părţi şi accesorii, excluzându-se materiile prime"[12]. În 1908 aceste avantaje sunt prelungite prin hotărârea Consiliului de miniştri

[8] https://www.primarialespezi.ro/sat-lespezi-comuna-lespezi-judetul-iasi/ (accesat la 10.03.2020).

[9] https://harlau525tomul2.wordpress.com/2018/05/29/pagini-de-istorie-a-harlaului-fosta-fabrica-de-sticla-geamul-moldovei-din-harlau/ (accesat la 10 februarie 2022).

[10] *Ibidem*.

[11] „România economică", an VII, nr.46/20 noiembrie (3 decembrie) 1905, p.13.

[12] „Monitorul Oficial al României", nr. 054, 10 iunie 1908, p.2706.

până în septembrie 1910[13], apoi până în ianuarie 1911[14] şi din nou până în aprilie 1912[15].

La scurt timp după înfiinţare, fabrica a fost dată în administrare lui Cohen&Kraid[16]. În 1901, între „Iacob Cohen, comerciant, domiciliat în Bucureşci, Calea Moşilor No. 22, Neumann Wisner, comerciant, domiciliat în Bucureşci, strada Pastori No. 1, şi Isac Elias, comerciant, domiciliat în Bucureşci, pasagiul Vilacros" se încheie un contract în comandită simplă având ca obiect „exploatarea fabricii de sticlărie Heci-Lespezi"[17]. Semnatura socială o deţinea Neumann Wisner, proprietarul firmei N. Wisner&Co, însă „pentru poliţe firma va fi semnată de d-nii Neumann Wisner şi Isac Elias, care sunt asociaţi cu răspundere nemărginită"[18]. Iacob Cohen aducea în societate, ca şi capital de comandită, suma de 90.000 lei „în marfă, clădiri, ustensile, materiale, conform inventarului estimativ, încheiat pe ziua de 15 Septembre 1901; iar d-nii Neumann Wisner şi Isac Elias câte 5.000 lei în numerar"[19]. Iacob Cohen participa la beneficii/pierderi cu 70%, Neumann Wisner cu 20% Iar Isac Elias cu 10%. Durata societăţii era de 5 ani începând de la 18 septembrie 1901.

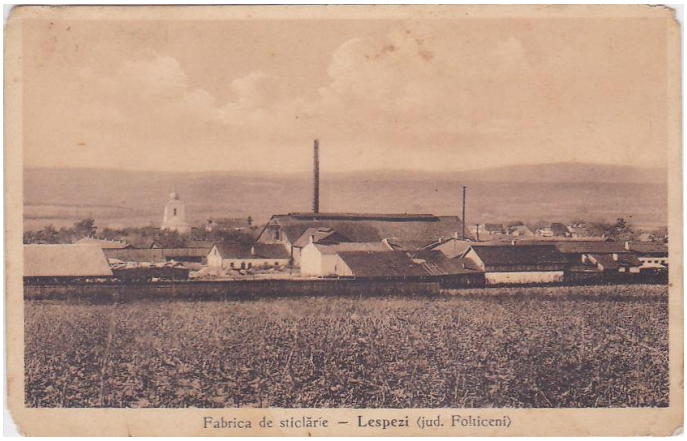

Fig. 1. Fabrica de sticlărie Lespezi-carte poştală[20]

[13] *Ibidem*.
[14] „Monitorul Oficial al României", nr. 130, 12 septembrie 1910, p. 5354.
[15] „Monitorul Oficial al României", nr. 045, 29 mai 1911, p. 1969.
[16] „Monitorul Oficial al României", nr. 213, 25 decembrie 1901, p. 8149.
[17] „Monitorul Oficial al României", nr. 153, 11 octombrie 1901, p. 5901.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*.
[20] www.delcampe.net (accesat la 6.11.2014).

Fabrica avea un cuptor cu 12 oale pentru topire şi cuptoare fixe pentru recoacere. La topire se folosea „gazul de lemn de la gazogen şi tirajul era natural asigurat de un coş de fum înalt de 35-40m”[21]. Ca specialişti au fost aduşi sticlari din Boemia, dar au fost angajaţi şi localnici. Lucrătorii străini, (circa 200), cehi, germani şi polonezi, au format o colonie, cu o biserică romano-catolică, în aproprierea fabricii. Managementul era asigurat de un director tehnic german şi un director economic evreu[22]. Localnicii erau angajați cu ziua pentru a căra cu căruțele lor nisip de calitate din locurile special amenajate în albia Siretului. Au existat nu mai puțin de opt locuri de unde se extrăgea nisip, dar și smalț grosier care era ars și prelucrat în patru cuptoare special construite în zona de nord a localității Lespezi, cu orientare spre cătunele Dumbrava (Fotin Enescu la vremea respectivă), dar și spre marginea satului Hârtoape-Vânători. Lucrătorii zilieri, dar și ceilalți erau plătiți pe săptămână cu salariul fix de 110 lei, iar meșterii primeau 230 de lei[23]. Pe lângă confecţionarea sticlei pentru gemuri, obiecte de sticlărie de bună calitate (pahare, sticle, cilindre de lampă și altele) şi bibelouri, se mai fabrica veselă din cristal, ce era în general exportată. Fabrica dispunea pentru aprovizionarea angajaţilor de o cantină cu restaurant de unde lucrătorii îşi puteau procura alimentele necesare, dar şi diferite obiecte utile traiului. În perioada interbelică cantina avea orchestră proprie[24].

În decembrie 1896, prefectul judeţului Suceava, Gheorghe Softa, a vizitat comuna Lespezi si sticlăria de aici. Fiind impresionat de cele văzute trimite „fabricanţilor Cohen şi Craid” o adresă publică, nr.132 din ianuarie 1897: „Cu ocasiunea inspecţiunei ce am făcut comunei Lespezile, în ziua de 20 decembrie 1896, vizitând şi fabrica de sticlărie a dv., administrată de către d. Isidor Ellenboghen, am constatat, cu o vie satisfacţiune, că această fabrică, din ce în ce s-a îmbunătăţit mai mult, făcând progrese îmbucurătoare; asemenea am constatat cu mulţumire că pe lângă lucrători străini mai sunt 80 de români din localitate, care au avantagiul a practica lucrul, a deveni maeştri şi în fine a se deda de timpuriu muncei industriale. Subscrisul vă exprimă vii mulţumiri pentru faptul întrebuinţării locuitorilor săteni în lucrul fabricei şi a întrebuinţăriei copiilor lor la lucrări convenabile vârstei şi puterii lor fisice”[25].

[21] Volker Wollmann, *op.cit.*, p. 259.
[22] https://scoli.didactic.ro/_coala_de_arte_i_meserii_lespezi_ia_i_lespezi_ia_i?fbclid=IwAR3X-iuu-dDltu4T-awKjGpSqYheF4wzLqFIV-v0e1q9zGkYqynWZjTKjH0 (accesat la 10.08.2021).
[23] https://www.facebook.com/112791787085224/posts/253691539661914/ (accesat la 16 septembrie 2021), cont al Muzeului Municipal Paşcani.
[24] https://www.primarialespezi.ro/category/despre-comuna-lespezi/ (accesat la 10.03.2020).
[25] „Voinţa naţională”, ziar naţional-liberal, 14, nr. 3632, 4 februarie 1897, p. 3.

La 4 decembrie 1900, consulul Oliver J.D. Hughes nota[26], referitor la fabrica de sticlărie de la Heci-Lespezi, că aceasta avea două cuptoare pe gaz în sistem Siemens, 200 de angajaţi şi producea articole de sticlărie obişnuite care se vindeau în România, dar şi în Bulgaria şi Turcia.

Referitor la exportul de articole de sticlărie, ziarul „Epoca" semnala, în 1897, următoarele: „Comerţul nostru de sticlărie a luat, în timpul din urmă, un mare avânt. Pe lângă că a ajuns să îndestuleze, în mare parte, cerinţele consumaţiei interne, supra-producţiunea fabricelor noastre de sticlărie a început a fi exportată în Orient. Primele transporturi au fost deja expediate în Turcia, la Constantinopole, şi în Bulgaria, la Rusciuk. Începutul exportului l'a făcut fabrica din Heci- Lespezi – Moldova, care a stabilit deja depozite în capitala imperiului otoman. În urma unei înţelegeri stabilite cu serviciul nostru maritim, s'a acordat avantaje de transport pe vapoarele române, cari fac serviciul între Constanţa şi Constantinopol. Este vorba chiar de organizarea unui serviciu direct între fabrica din Heci-Lespezi-Constanţa şi Constantinopol. Începuturile acestea sunt încurajatoare pentru industria noastră de sticlărie"[27].

În 1900 director al fabricii de sticlărie de la Heci-Lespezi[28] avea să fie numit, pentru scurt timp, Oscar Steinhardt, tatăl lui Nicolae Steinhardt. În 1902 acesta este chemat să conducă o fabrică de sticlărie din Zolkien (Austria) unde avea să se remarce inventând un cuptor de combustie lichidă, înlocuind cărbunele cu păcura[29].

În 1905, Ostfeld, Segall, Steinberg şi Jung hotărăsc construirea pe lângă fabrica de sticlărie a unei fabrici de geamuri pentru care solicită şi obţin avantajele legii industriale până în 1914[30]. Pentru aceasta au înfiinţat o nouă societate numită „Prima fabrică de geamuri şi sticlărie suflată Ostfeld, Segall, Steinberg&Jung" având ca obiect de activitate fabricarea de geamuri şi diverse sticlării[31]. Pe lângă scutirile de impozite către administraţia locală

[26] Oliver J.D. Hughes, *Glass works in Rumania*, în „Consular Reports: Comerce, manufacture etc.", vol.LXV, nr. 244, Washington, Government printing Office, 1901, p. 321-322, pe. https://books.google.ro/ (accesat la 15 aprilie 2020).

[27] „Epoca", seria 2, 03, nr. 585, 14 octombrie 1897, p. 3.

[28] Astfel apare consemnată fabrica de sticlă de la Lespezi în unele publicaţii şi documente de la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX. Satul Heci-Lespezi era situat pe moşia cu acelaşi nume din comuna Lespezi, la circa 1 km de satul Lespezi (Serafim Ionescu, *Dicţionar geografic al judeţului Suceava*, Bucureşti, Stabilimentul Grafic J.C. Socec, 1894, p. 150-151).

[29] http://www.romlit.ro/acas_la_sigmund_freud (accesat la 10.04.2020).

[30] „Monitorul Oficial al României", nr. 284, 24 martie 1906, p. 10307.

[31] „Monitorul Oficial al României", nr. 163, 26 iulie 1927, p. 10147.

şi naţională şi scutiri de taxe vamale pentru utilaje şi echipamente importate, aceştia obţin scutiri de taxe vamale şi pentru materii prime importate anual: 100 vagoane sulfat, 60 vagoane sodă, 3 vagoane criolit, 10 vagoane potasă, 2 vagoane flus spath, 2 vagoane feldspath, 1800 kg diferiti oxizi de zinc, mangan, cobalt, cupru, nichel, uran[32].

Asociaţii luau în arendă, dar şi în exploatare, fabrica de sticlărie Lespezi pe 15 ani, cota de participare fiind de 68% pentru firma „Ostfeld, Segall şi Steinberg" şi 38% pentru Jung[33] . „Capitalul social vărsat la această societate e de 60.000 lei în numerar, din cari: 40.800 lei depuşi de firma Ostfeld, Segall &Steinberg şi 12.800 depuşi de d. Jsac L.Jung, iar restul de 6.400 lei până la cornplectarea sumei de 19.200 lei partea de capital de 32 la sută ce d. Jung e dator a vărsa, a depus firma Ostfeld, Segall&Steinberg pentru d-sa, pe care le va plăti din primele beneficii ce se vor realizate din exploatarea fabricei pe partea d-sale şi pentru care samă va plăti firmei Ostfeld, Segall&Steinberg procente de 8 la sută pe an de la depunere până la achitare; osebit de acest capital firma Ostfeld, Segall&Steinberg se obligă ca în caz de necesitate să mai deburseze suma de 10.000 lei fără interese, cu dreptul de a le retrage din primele beneficii disponibile"[34]. Cu conducerea tehnică a firmei a fost însărcinat asociatul Jung în schimbul căruia va primi o îndemnizaţie de 200 lei lunar fix, şi în plus 2,5% tantiemă din beneficiul net, locuinţă lângă fabrică, iluminat, lemne pentru încălzire. În schimb, Jung nu are voie să întreprindă nici o altă afacere pe timpul duratei contractului[35]. Pentru oraşele Botoşani, Dorohoi şi Bucureşti produsele firmei urmau a se desface doar prin firma „Ostfeld, Segall şi Steinberg".

În 1916, fabrica de la Lespezi încheie o asociere cu mai multe sticlării, Neguleşti, Solonţ şi o societate de import şi export, înfiinţând pentru desfacerea produselor proprii pe piaţa din Bucureşti un depozit pe Calea Moşilor nr.80. Durata societăţii nou înfiinţate era stabilită la 3 ani şi jumătate cu începere de la 1 aprilie 1916 şi până la 1 octombrie 1919. Capitalul social era de 100.000 lei depus astfel: „Fabrica Heci-Lespezi 28%, Neguleşti 24%, Solonţ 24% şi societatea anonimă pentru import şi export 24% în mărfuri"[36]. Administrarea depozitului a fost încredinţată unor funcţionari numiţi de comun acord de

[32] „Monitorul Oficial al României", nr. 284, 24 martie 1906, p. 10307.
[33] „Monitorul Oficial al României, nr. 106, 12 august 1905, p. 3949; „Monitorul Oficial al României", nr. 163, 26 iulie 1927, p. 10147.
[34] *Ibidem*.
[35] *Ibidem*.
[36] „Monitorul Oficial al României", nr. 035, 15 mai 1916, p. 1585.

toţi asociaţii.

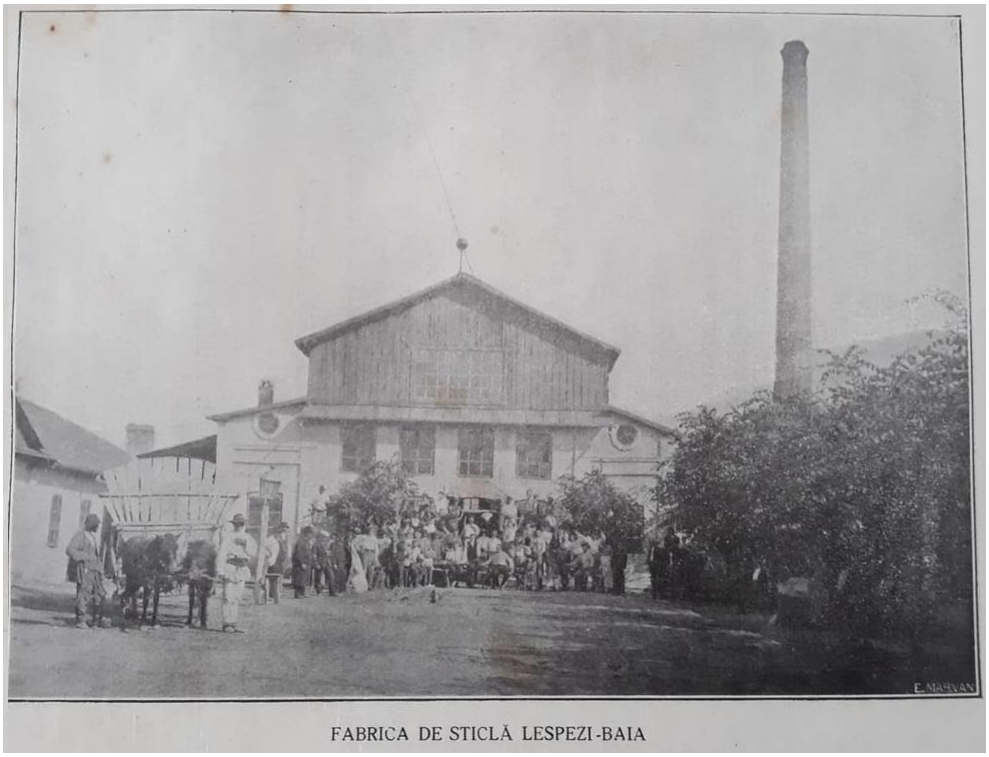

Fig. 2. Fabrica de sticlă Lespezi-Baia - cca 1932[37]

În 1930, fabrica este consemnată în documentele vremii ca „Fabrica de sticlărie Ostfeld succ. Steinberg&Comp.”[38].

În 1939[39], la începutul celui de-al doilea război mondial, fabrica de sticlă din Lespezi s-a închis, specialiștii și muncitorii străini plecând în țara lor. A fost distrusă în timpul ostilităților militare din anul 1944, rămânând doar coșul, „înalt de 55 m, care avea în vârf un paratrăsnet din aur și platină, protejând de trăsnete un spațiu semnificativ din jur. Coșul Fabricii de sticlă din Lespezi a fost demolat de comuniști pentru a construi un cămin cultural în satul Hârtoape, dar apoi și-au dat seama că această cărămidă este

[37] *Botoşani în 1932. Schiţă monografică*, Botoşani, Liga Culturală, 1934, p. 62.
[38] *Almanahul special al Ţării Româneşti pentru industrie şi comerţ*, cap. II. *Sticlă, porţelan, ceramică, industrie şi comerţ*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc SA, 1930, p. 70.
[39] Volker Wollmann, *op.cit.*, p. 259.

semicirculară și nu poate fi folosită pentru pereți drepți”[40]. După al doilea război mondial s-a încercat, fără succes, să se înființeze la Lespezi un atelier de sticlărie[41] şi să se repornească fabrica. Din păcate utilajele principale ale fabricii fuseseră luate ca pradă de război de către soldaţii ruşi şi duse în Rusia. Sticlarii lespezeni au plecat şi au lucrat în alte zone din ţară. Fig. 2. Fabrica de sticlă Lespezi-Baia - cca 1932

În perioada crizei economice din 1929-1933, pentru dezvoltarea comerţului local, patronii fabricii au hotărât ca o parte din salariile lucrătorilor să fie plătite în jetoane valorice, ce aveau putere de cumpărare la magazinele şi cantina fabricii, dar şi la negustorii locali, încurajând astfel comerţul local şi prevenind falimentul[42]. Jetoanele se puteau utiliza, după unele mărturii, la negustori din localităţile de până „în Paşcani şi chiar până la comunitatea evreilor din reşedinţa judeţului Baia, Fălticeni”[43].

Fig. 3. Jeton cu valoarea de 5[44]

Sunt cunoscute, în diferite colecţii particulare, şi sunt catalogate[45],

[40] https://www.primarialespezi.ro/sat-lespezi-comuna-lespezi-judetul-iasi/ (accesat la 10 martie 2020).

[41] https://harlau525tomul2.wordpress.com/2018/05/29/pagini-de-istorie-a-harlaului-fosta-fabrica-de-sticla-geamul-moldovei-din-harlau/ (accesat la 23 iunie 2020).

[42] Vasile Simina, *Monografia Comunei Lespezi Iași*, pe https://www.primarialespezi.ro/sat-lespezi-comuna-lespezi-judetul-iasi/ (accesat la 10.03.2020).

[43] https://scoli.didactic.ro/_coala_de_arte_i_meserii_lespezi_ia_i_lespezi_ia_i, (accesat la 15 februarie 2020).

[44] Piesele prezentate se află în colecţii particulare din ţară şi străinătate.

jetoane emise de fabrica Lespezi având patru valori nominale: 5 (LES-1[46]) – cu diametrul de 21,8 mm, 10 (LES-2) – diametru 21,8 mm, 50 (LES-3) – diametru 22 mm şi 100 (LES-4) – diametru 21,9mm. Piesele sunt din alamă şi au următoarele inscripţii pe avers: între două cercuri perlate circular: **FABRICA DE STICLĂRIE LESPEȡI***; în câmp un pahar cu picior umplut cu bere.

Pe revers în interiorul unui cerc perlat este trecută valoarea nominală. Se cunosc piese cu valoarea 5 care sunt găurite artizanal, ulterior punerii în circulaţie, probabil pentru o mai bună păstrare a pieselor, acestea fiind legate cu sârmă sau sfoară.

Pe jetoane numele localităţii este scris cu D cu virgulă (sedilă) în loc de Z. Ḑ a fost o literă a alfabetului limbii române care reprezenta sunetul „z” sau “dz”. Litera a fost abandonată în 1904 și nu mai este folosită[47]. Acest lucru ne facem să avansăm ipoteza că aceste jetoane au fost emise undeva la sfârşitul secolului XIX, după 1895, data înfiinţării sticlăriei de la Lespezi, şi au fost în circulaţie, probabil până în primul război mondial, contrar afirmaţiilor prezentate mai sus şi extrase dintr-o monografie a comunei Lespezi. Deocamdată nu se cunosc alte tipuri de jetoane de la fabrica Lespezi. Interesant este şi faptul că în presa vremii, de la sfârşitul secolului XIX, denumirea localităţii este scrisă cu Z şi nu cu D cu sedilă[48].

Și alte fabrici de sticlă din Moldova au utilizat jetoane similare pentru plata salariilor: Neguleşti[49], Maxut[50], Ciobănuş[51].

[45] Erwin Schäffer, *România, jetoane, semne valorice şi mărci*, Guttenbrun, 2012, p. 164-165.
[46] Codul unic de identificare acordat în catalogul Schäffer.
[47] https://ro.wikipedia.org/wiki/D%CC%A6 (accesat la 20.01.2022).
[48] „Epoca”, seria 2, 03, nr. 585, 14 octombrie 1897, p.3; „Voinţa naţională”, ziar naţional-liberal, 14, nr. 3632, 4 februarie 1897, p. 3; Epoca, seria 2, 04, nr. 906-299, 31 octombrie 1898, p. 3.
[49] Erwin Schäffer, *op.cit.*, p. 160.
[50] *Ibidem*, p.169.
[51] Dorel Bălăiţă, *Valea Trotuşului. Jetoane*, Oneşti, Ed. Karta.ro, 2021, p. 61-70.

Fig. 4. Jeton valoarea 10

Fig. 5. Jeton valoarea 50

Fig. 6. Jeton valoarea 100

Fig. 7. Obiecte din sticlă produse la fabrica de la Lespezi[52]

[52] Obiectele sunt din colecţia Muzeului Municipal Paşcani.

MODELAREA TRANSFERULUI CONTAMINANȚILOR ÎN HIDROSTRUCTURILE FREATICE. STUDIU DE CAZ: INTERFLUVIUL SIRET-TROTUȘ-FÂNTÂNELE

Andreea Aurelia Iojă

Shaping the transfer of contaminants in groundwatwer chatchments. Case study: the interfluve Siret-Trotuş-Fântânele

Abstract

Groundwater catchments require additional investigation and research investment, compared to surface water catchments, which may have an underground source that needs to be identified through geological and hydrogeological research: the aquifer. The additional research investment is compensated by the good quality of the groundwater which allows the elimination of water treatment costs. Maintaining good groundwater quality is ensured by demand protection measures for the application of low costs and convenient capacity.

Keywords: *phreatic zone, saturated zone, aquifer, pollution.*
Cuvinte cheie: *zona freatică, zona saturată, acvifer, poluare.*

Utilizarea apei subterane pentru alimentarea cu apă a cetăţenilor este o componentă importantă în strategia de securitate a unei ţări deoarece apa subterană este mai puţin vulnerabilă la poluare şi poate fi utilizată şi în condiţii climatice dificile. Măsurile de protecţie a calităţii apelor subterane se bazează pe evaluarea proceselor de transfer ale contaminanţilor de la sursa de poluare spre acviferele captate[1].

Obiectivul temei este alegerea măsurilor de protecție a calității apelor subterane dintr-o hidrostructură freatică ținând seama de cuplarea proceselor de transport ale contaminanţilor de la *sursa de poluare*, prin zona vadoasă şi acvifer spre reţeaua hidrografică, destinaţia finală a contaminantului dintr-o hidrostructură freatică aflată în comunicare hidraulică cu reţeaua hidrografică[2]. Realizarea acestui obiectiv, pentru hidrostructura freatică din interfluviul Siret-Trotuş-Fântânele, s-a realizat cu:

- un model matematic cu soluţie analitică pentru transportul

[1] H. Darcy, *Recherches expérimentales relatives au mouvement de l'eau dans les tuyaux*, Paris, Impr. Impériale, 1857, p. 24.
[2] D. Scrădeanu, A. Gheorghe, *Hidrogeologie Generală*, Editura Universității din București, 2007, p. 122-123.

contaminanţilor în reţeaua hidrografică, în regim staţionar şi conservativ;

- un model matematic cu soluţie analitică pentru transportul contaminanţilor în zona vadoasă;
- două modele matematice cu soluţie numerică, în diferenţe finite, pentru:
  - curgerea apelor subterane în acvifer;
  - transportul contaminanţilor în acvifer.

Contaminantul ales pentru simulare este benzenul, contaminant solubil şi cu o mare mobilitate. Benzenul este prezent în compoziţia produsele petroliere din depozitele dezafectate din zonă. Sursa de contaminare utilizată pentru simularea transferului benzenului din sol, prin zona vadoasă spre acvifer și de aici în rețeaua hidrografică, este plasată în zona localității Urechești, unde există depozite de deșeuri care pot conține produse petroliere.

1. Stadiul actual al cercetărilor

Evaluarea zonelor de protecţie ale captărilor de ape subterane şi cuplarea proceselor de cuplare a migrării contaminanţilor din hidrostructurile freatice sunt o preocupare de permanentă actualitate atât pentru aspectele ştiinţifice cât şi pentru cele aplicative/legislative[3].

Ştiintifice:

- În studiul *An Explicit Scheme to Represent the Bidirectional Hydrologic Exchanges Between the Vadose Zone, Phreatic Aquifer, and River,* autorii M. Hong și colaboratorii săi, au realizat o cercetare care pune în evidență schimburile bidirecționale între zona vadoasă, acviferul freatic și râu. Rezultatele acestora arată că schimburile hidrologice bidirecționale sunt afectate de domeniile de flux adiacente, debitul convergent al apelor subterane dinspre amonte spre aval împiedică percolarea verticală în văile râurilor din cauza masei de apă puțin adâncă, facilitând în același timp percolarea în vârfurile de deal.
- De asemenea, în studiul *Coupling groundwater modeling and biological indicators for identifying river/aquifer exchanges,* realizat de Didier Graillot și colaboratorii săi în anul 2014, aceștia au analizat condițiile în care ar putea fi posibilă utilizarea indicatorilor biologici în locul unui set mare de măsurători piezometrice, concluzionând că integrarea unor astfel de instrumente combinate într-un viitor sistem de sprijin decizional va ajuta autoritățile guvernamentale să propună politici adecvate pe termen lung privind apa pentru conservarea resurselor de apă subterană, cum ar fi furnizarea apei potabile și/sau atenuarea riscurilor de poluare.

[3] *Ibidem*, p. 201.

• Nu în ultimul rând, un alt studiu realizat în anul 2019, de către G. Bisht și colaboratorii săi *A partially coupled hydro-mechanical analysis of the Bengal Aquifer System under hydrological loading* , arată că în timpul unei monitorizări de cinci ani a puțurilor de apă subterană de-a lungul țărmului râului Columbia, o echipă de cercetători a recunoscut valoarea observării straturilor din subsol. Echipa a folosit două coduri pentru a compara simulările cu observațiile. Abordarea modelului cuplat a permis echipei de cercetare să estimeze disponibilitatea umidității, în special în timpul schimbărilor din etapele râului, și să valideze noul model folosind date de la situl de pe țărm.

Aplicative/legislative:

• În articolul *‚Determination of Groundwater Protection Zones of the Pozharan Wellfield Using Hydrogeological Modflow Model*, publicat în anul 2021, de către Lavdim Osmanaj și colaboratorii săi, se face referire la calcularea zonelor de protecție a apelor subterane ale puțului Pozharan/ Požaranje, prezentând metodologia de delimitare a zonelor de protecție a surselor de apă cu un model informatic hidrogeologic și servește drept exemplu pentru continuarea lucrărilor în acest domeniu. Ulterior, modelul a fost calibrat, acesta este capabil să calculeze căile de curgere și, prin urmărirea particulelor, mai exact, este posibil să se vizualizeze de unde provine apa. În cele din urmă, au fost descrise cele trei zone de protecție, precum și restricțiile propuse privind utilizarea terenurilor și au fost descrise recomandările privind amenajarea teritoriului.

• În articolul *Fault zone hydrogeology*, autorul V.F. Bense și colaboratorii săi au realizat o revizuire, documentând înțelegerea multidisciplinară actuală a hidrogeologiei zonei de avarie. Pentru fiecare tip de rocă, s-au evaluat mecanismele de deformare geologică, observațiile hidrogeologice și modelele conceptuale de hidrogeologie a zonei de avarie.

• În lucarea *Comparison of Hydrological Model-Based and Geographical-Based Approaches for Estimating Water Travel Times for Source Water Protection*, scrisă de Flavie St-Pierre și colaboratorii săi, publicată în anul 2020, s-a avut drept scop prezentarea metodologiei pentru a compara o abordare geografică pentru delimitarea zonelor de protecție a surselor de apă cu o abordare bazată pe modelul hidrologic al instrumentului de evaluare a solului și a apei în ceea ce privește timpii de călătorie a apei într-un bazin hidrografic.

• În cartea *Guide to groundwater protection zones in England and Wales*, publicată de National Rivers Authority, s-au prezentat modele pentru protecția apelor subterane. Punerea în aplicare a politicii depinde de

definiția sursei de apă subterană, zonele de protecție și pregătirea hărților de vulnerabilitate.

• În România există hotărâri guvernamentale, cât și legi ce limitează anumite acțiuni în scopul protejării apelor subterane: Hotărârea nr. 930 din 11 august 2005 pentru aprobarea Normelor speciale privind caracterul şi mărimea zonelor de protecţie sanitară şi hidrogeologică, dar și cu privire la valorile maxime admise a unor contaminanți de tipul celui ce va fi ales pentru simularea din această lucrare: Legea 458/2002 privind calitatea apei potabile.

2. Studiu de caz

Studiul de caz este dedicat cuplării proceselor de transfer a contaminanţilor din sursele de contaminare plasate la nivelul *solului* prin *zona vadoasă*, *acviferul freatic* şi *reţeaua hidrografică* din interfluviul Siret, Trotuş, Fântânele (Fig. 2.1.).

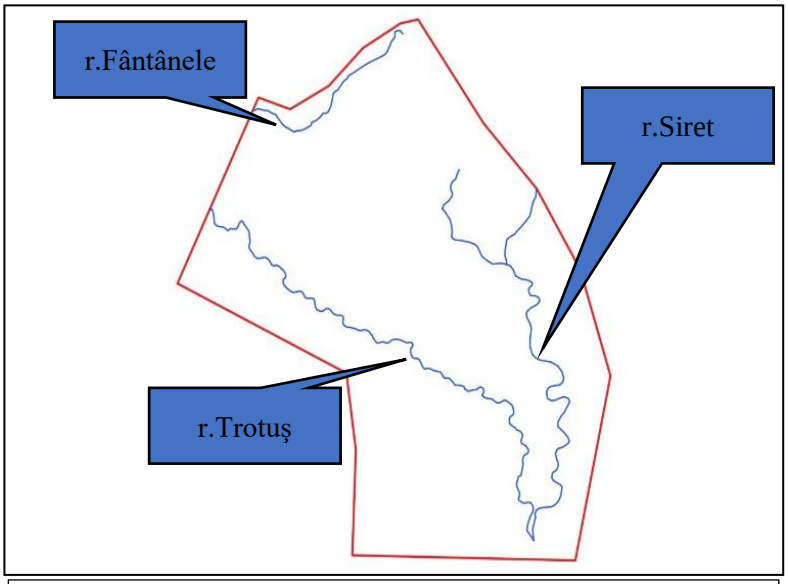

Fig. 2.1. Localizarea geografică a studiului de caz

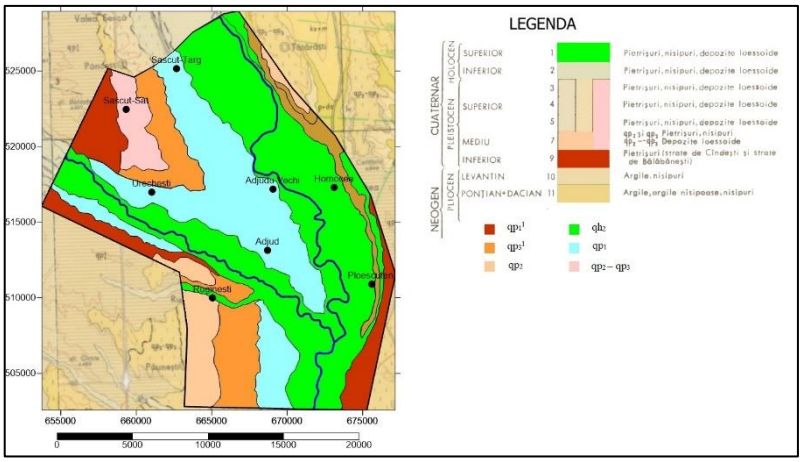

Fig. 2.2 Geologia zonei
Sursa: Harta geologică 1:200.000, Institutul Geologic al României (Ghenea C. et. al.,1967)

3. Achiziţia datelor

Datele au fost achiziţionate de la captarea cu apă subterană a localităţii Adjud care este altcătuită din 10 foraje: F2 Nou, F6 Nou, F7 Nou, F8 Nou, F9 Nou, F10 Nou, F11 Nou, F13, F14, F15 Nou. O parte dintre acestea sunt forajereabilitate (F13, F14), iar o parte sunt reconstruite (F2 Nou, F6 Nou, F7 Nou, F8 Nou, F9 Nou, F10 Nou, F11 Nou, F15 Nou). Datele furnizate de aceste foraje au stat la baza realizării obiectivelor lucrării. (*Fig.3.1.*)

Fig.3.1 Frontul de captare Adjud (Sursa: Google Earth)

3.1 Modelul conceptual al hidrostructurii

Modelul conceptual al hidrostructurii este alcătuit din: modelul spațial, modelul parametric, modelul energetic[4].

3.1.1. Modelul spaţial 2D

În prima etapă s-a realizat modelarea spațială 2D cuprinzând modelul 2D al limitelor zonei investigate cu traseul reţelei hidrografice (Fig.3.2.), modelul 2D al suprafeţei topografice (Fig.3.3.), modelul 2D al culcuşului acviferului(Fig.3.4.), modelul 2D al grosimii zonei vadoase (Fig.3.5.). Grosimea zonei vadoase este de 40 m în zona de interes.

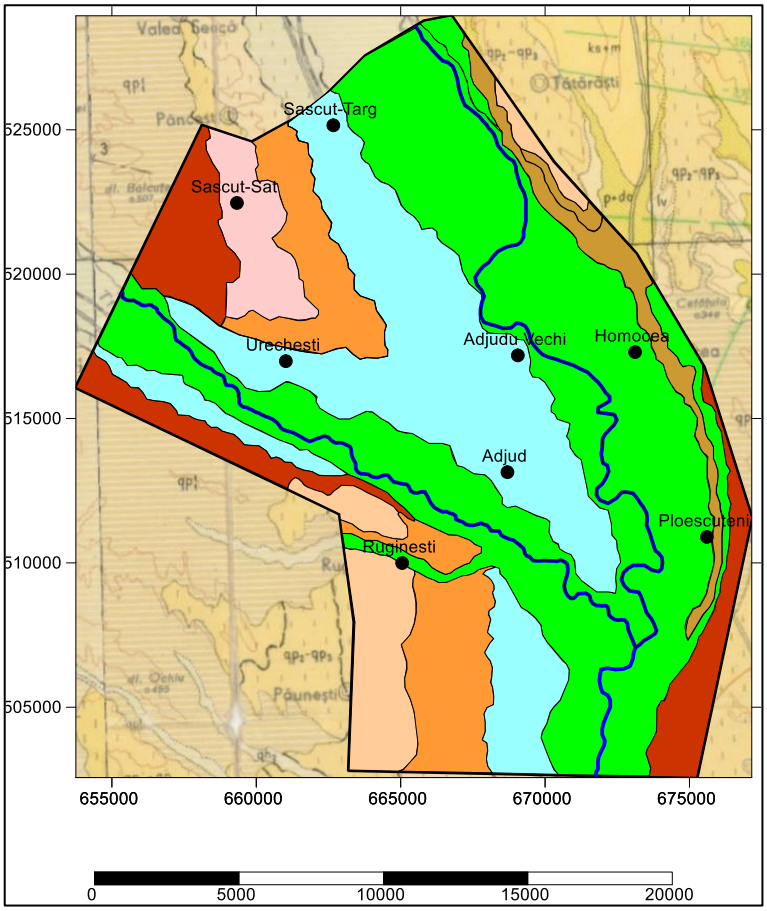

Fig. 3.2. Modelul 2D al limitelor zonei investigate cu traseul reţelei hidrografice

[4] Fetter C.W., Biving T., Kreamer D., *Contaminant Hydrogeology*. 3rd Edition, 2018, p. 21.

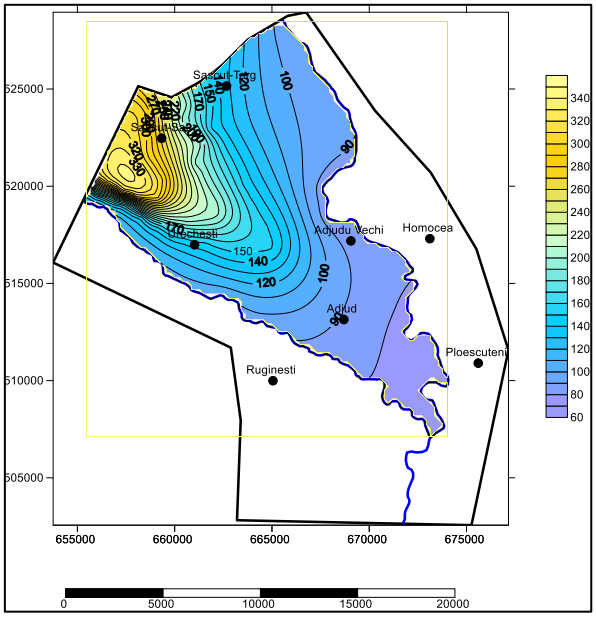

Fig. 3.3. Modelul 2D al suprafeţei topografice

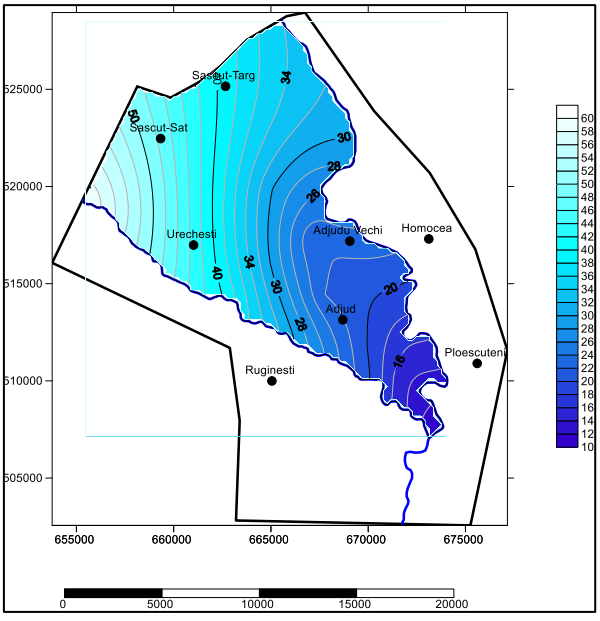

Fig. 3.4. Modelul 2D al culcuşului acviferului

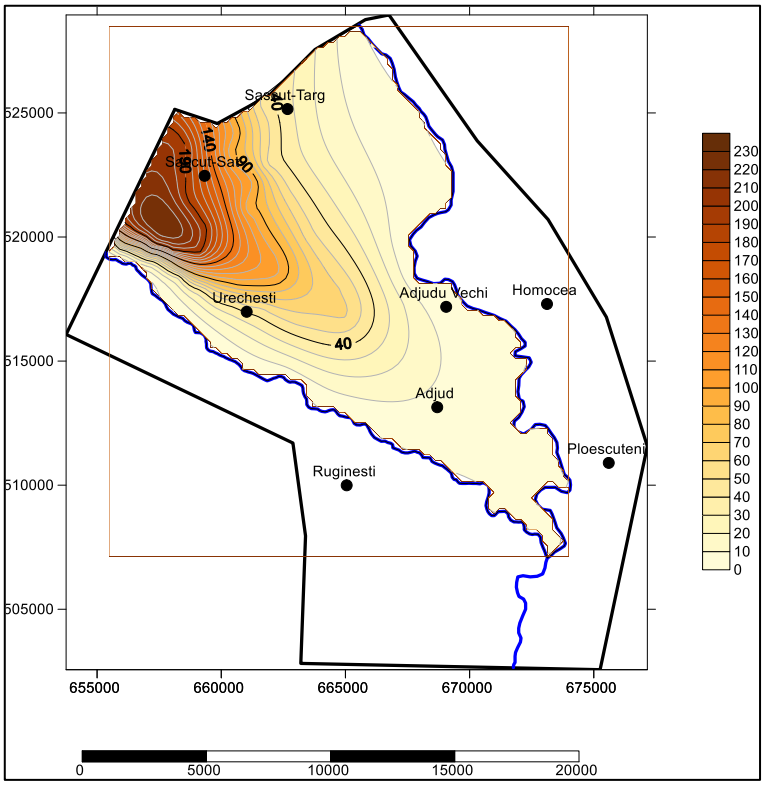

Fig. 3.5. Modelul 2D al grosimii zonei vadoase

3.1.2. Modelul parametric

Modelele parametrice ale celor trei componente ale hidrostructurii vor îngloba şi parametrii proceselor de contaminare asociate.

3.1.2.1. Modelul parametric al reţelei hidrografice

În realizarea modelului parametric al rețelei hidrografice se utilizează parametrii (*tab. 3.1.*):

- Secţiunea de curgere;
- Debitul râului;
- Perioada de contaminare;
- Coeficientul dispersiei longitudinale a contaminantului.[5]

[5] Scrădeanu D., *op.cit.*, p. 129.

Tab.3.1. Parametrii utilizați în realizarea modelului parametric al rețelei hidrografice

Simbol marime	Valoarea	UM	Denumire mărime
Q	220	m3/s	Debit râu (Siret)
Q	35.2	m3/s	Debit râu (Trotuș)
U	700	m/zi	Viteza de curgere (Siret)
U	300	m/zi	Viteza de curgere (Trotuș)
DL	500000	m2/zi	Dispersie longitudinală
TCONT	2	zi	Durata contaminarii

3.1.2.2.Modelul parametric al zonei vadoase

Parametrii din baza de date utilizați pentru modelul parametric (Tab.3.2.) al zonei vadoase sunt următorii:

- Litologia

Parametrii zonei vadoase care condiţionează migrarea contaminanţilor (benzenul în zona investigată) sunt determinaţi de litologia formaţiunilor din zona vadoasă. Litologia predominantă a zonei vadoase în zona investigată este reprezentată de nisip argilos.

- Densitate [g/cmc]
- Permeabilitate (K[[cm^2])
- Porozitatea efectiva a ZV(ne)
- Indice de discontinuitate a porilor (C[-])
- Conţinutul de carbon organic (OC[%%])
- Capacitatea de schimb ionic (CEC[g-echiv/g])
- Exponentul Freundlich (Coef_Freund[-])
- Umiditatea

Umiditatea este determinată de condiţiile meteorologice, prin metoda bilanţului hidrologic (precipitaţii, temperatură etc., generate automat în programul SESOIL utilizat la simularea migrării contaminantului în zona vadoasă, pe o perioadă de 30 de ani, prea voluminos pentru a fi pus în baza de date) [6].

Pentru zona investigată se vor utiliza datele meteorologice de la staţia meteorologică Adjud generate pe perioada simulării de 30 ani cu ajutorul simulatorului Weather generator (SESOIL:Climate).

[6] Darcy H., *op.cit.*, p. 52.

Tab.3.2. Parametri medii din zona vadoasă

PARAMETRI MEDII DIN ZONA VADOASA		**UM**
Litologia zonei vadoase(ZV)	Loamy sand	[-]
Densitatea ZV	1.38	[g/cmc]
Permeabilitatea ZV (Kp)	5.00E-08	[cmp]
Porozitatea efectiva a ZV(ne)	0.36	[-]
Indicele de discontinuitate al porilor ZV(C)	3.9	[-]
Conţinutul în carbon organic ZV(OC)	0.3	[%%]
Capacitatea de schimb cationic ZV (CEC)	0	[g-echiv/g]
Exponentul Freunlich ZV	0.6	[-]

3.1.2.2. Modelul parametric al acviferului

Pentru realizarea modelului parametric al acviferului au fost utilizați parametrii din baza de date din tab. 3.3.

***Tab. 3.3**. Parametri medii ai acviferului*

PARAMETRI MEDII AI ACVIFERULUI	**Valoare**	**UM**
Coeficientul de înmagazinare specific (Ss)	Nisip argilos	[-]
Coeficientul de „productivitate”: Sy	1.00E-05	[-]
Porozitatea efectivă: ne	0.15	[-]
Porozitatea totală: n	0.3	[-]
Densitatea matricii minerale	1700	[kg/m3]

3.1.3. Modelul energetic

Distribuția liniilor echipotențiale urmărește comportamentul topografic și astfel, în zona de NV sarcinile piezometrice sunt maxime, iar acestea scad progresiv spre zona SE a arealului de interes. Așadar, potențialul energetic scade de la NV spre SE.

Totodată, se poate remarca faptul că grosimile zonei vadoase variază într-un interval considerabil. Acest lucru arată o relație de dependență ale grosimilor zonei nesaturate în funcție de configurația topografică și fluctuația cotelor apei subterane[7].

[7] Scrădeanu D., Gheorghe A., *op.cit.* p. 202.

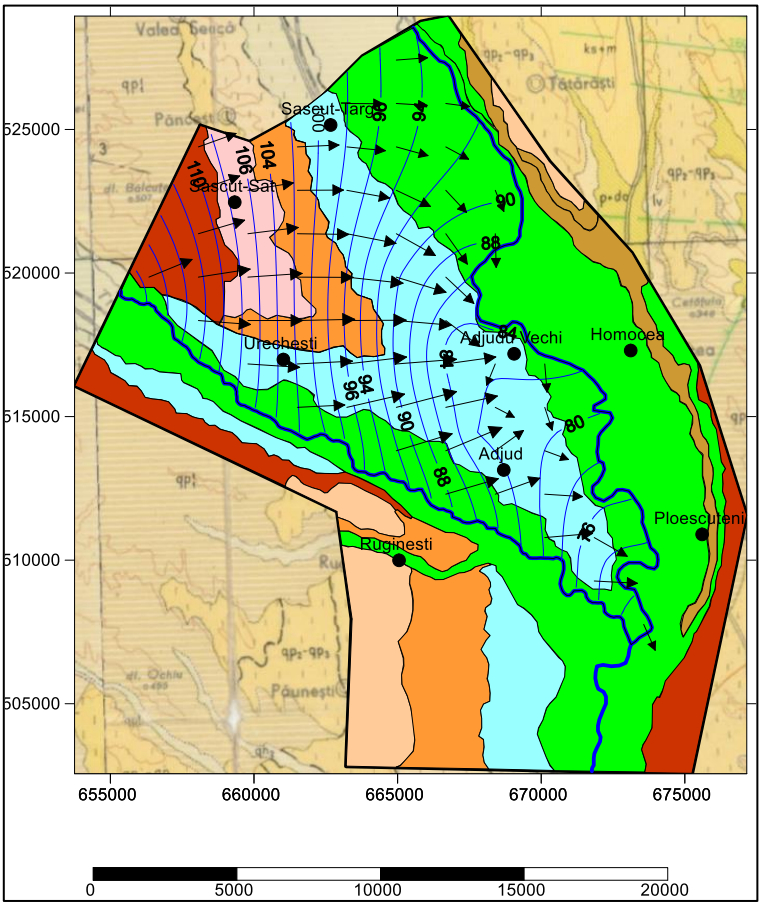

***Fig.3.6**. Modelul 2D al spectrului hidrodinamic al acviferului freatic*

3.2. Simularea contaminării în zona vadoasă

Proiectarea simulării migrării benzenului prin zona vadoasă, în condiţiile climatice stabilite (preluate de la staţia meteorologică Adjud), presupune precizarea următoarelor elemente pentru întreaga durată a simulării (30 ani):

- Stratificaţia zonei vadoase;
- Concentraţia iniţială a contaminatului în zona vadoasă;
- Modelul dinamic al contaminării;
- Caracteristicile acviferului freatic din baza zonei vadoase[8].

Condiţiile zonei investigate în care se face simularea migrării

[8] *Ibidem*, p. 251.

benzenului pentru arealul Urechești sunt:

- Caracteristicile contaminării tab nr. 3.4;
- Grosimea zonei vadoase: 40 m;
- Heterogenitatea litologică a zonei vadoase: nisip argilos pe toată grosimea zonei vadoase.

Tab. nr. 3.4. – Parametrii zonei vadoase folosiți în procesul de simulare

Parameter		Value		Units	
Dry Bulk Density		1.38			(g/cu.cm)
Intrinsic Permeability		5.00E-08			(cm2)
Disconnectedness Index		3.9			(-)
Effective Porosity		0.36			(-)
Fraction Organic Content		0.33			(%%)
Cation Exchange Capacity		0.000		(g-equiv/g)	
Freundlich Exponent		0.6			(-)
Number of Layers		4			(-)
Simulation Length		30.0			(years)
Washload Simulation		No washload transport			(-)
Spill Type		continuous			(-)

Prin calibrarea și rafinarea stratificației, obținem un model calculat cât mai aproape de realitatea din teren.

3.2.1 Concentraţia iniţială a contaminantului

Tipul contaminantului ales pentru simulare este benzenul pentru că este printre cele mai solubile şi mobile componente aflate în compoziţia produsele petroliere din depozitele dezafectate. Caracteristicile fizico-chimice ale benzenului pentru condiţiile standard de presiune şi temperatură sunt utilizate în simularea pe durata celor 30 de ani. Concentraţia iniţială a contaminatului utilizat pentru simulare (benzenul) este egală cu 225 mg/kg benzen, cu un flux simulat de q= 138 micrograme pe cm2/lună pe o perioadă de t= 12 luni.

3.2.2. Rezultatele simulării transferului contaminantului

Rezultatele simulării migrării benzenului în zona vadoasă oferă o imagine complexă a dinamicii contaminantului pe verticală.

Rezultatele simulării sunt reprezentate prin variaţia concentraţiei **benzenului** pe adâncimea zonei vadoase pe teritoriul localității Urechești, la trei momente (reprezentare grafică): t1= 5 ani, t2=10 ani, t3=15 ani.

Pentru reprezentarea grafică a variației concentrației benzenului pe adâncimea zonei vadoase am exportat din programul Unsat Sesoil concentrațiile la momentul 5 ani - luna decembrie, 10 ani - luna decembrie și 15 ani - luna decembrie. Rezultatele sunt reprezentate în fig. nr. 3.7.

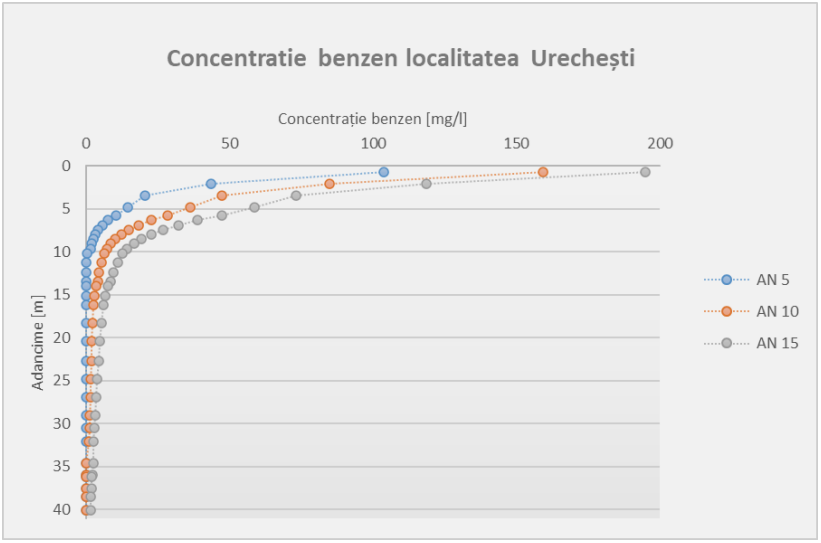

Fig.3.7. Reprezentarea grafică a concentrației benzenului în zona vadoasă în localitatea Urechești la diverse momente

În continuare s-a reprezentat variaţia mediei anuale a concentraţiei **benzenului** ajunsă în acvifer, pentru cei 30 de ani ai simulării, pentru localitatea Urechești.Variaţiile medii anuale ale concentraţiei **benzenului** ajuns în acvifer (fig. 3.8.) vor fi utilizate ca sursă de contaminare a acviferului.

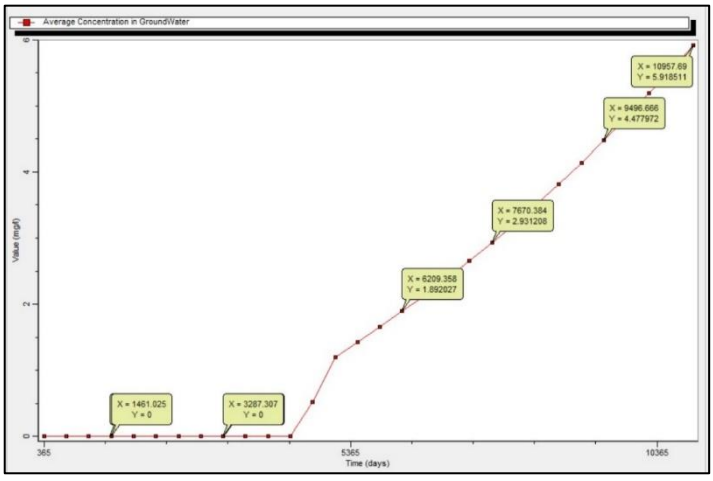

Fig.3.8. Variaţia mediei anuale a concentraţiei BENZENULUI ajunsă în acvifer, pentru cei 30 de ani ai simulării (Unsat)

Valorile concentrației din fig. 3.8. vor fi utilizate pentru reprezentarea transportului în acvifer cu ajutorul programului Modflow.

În anul 30 valoarea contaminantului ce ajunge în acvifer este de 5.91 mg/l, ceea ce depășește cu mult valoarea maximă admisă pentru apa potabilă care este, conform Legii 458/2002 privind calitatea apei potabile, de 0.001 mg/l. În acest context, în cazul în care acest acvifer s-ar dori exploatat ar fi imposibil din cauza toxicității benzenului și depășirea cu foarte mult a limitei acestuia din punct de vedere legal.

3.3. Simularea contaminării în acvifer

Simularea contaminării acviferului cu sursa de concentraţie variabilă din zona vadoasă s-a realizat cu programul MODFLOW_FLEX 2015.1 cu respectarea parametrilor spaţiali şi parametrici ai acviferului în două etape:

- Simularea curgerii apei din acviferul freatic, în regim staţionar, pe o perioadă de 300 de ani (100.000 zile);
- Simularea transportului contaminatului preluat din zona vadoasă.

3.3.1. Simularea curgerii apei subterane

Rezultatele simulării curgerii apei subterane sunt:

- Modelul 3D al hidrostructurii (exportat ca imagine din MODFLOW-fig. 3.9.) cu următoarele componente: suprafaţa topografică, suprafaţa piezometrică, suprafaţa culcuşului acviferului.
- Modelul curgerii (sarcina piezometrica) cu modelul 2D cu reprezentarea reţelei hidrografice – fig. 3.10[9].

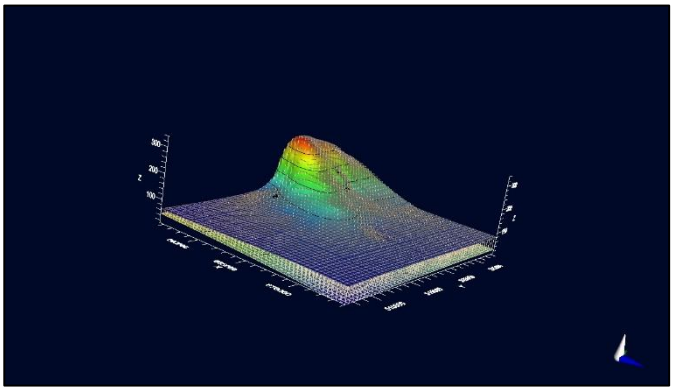

Fig. 3.9. Modelul 3D al hidrostructurii

[9] *Ibidem*, p. 261.

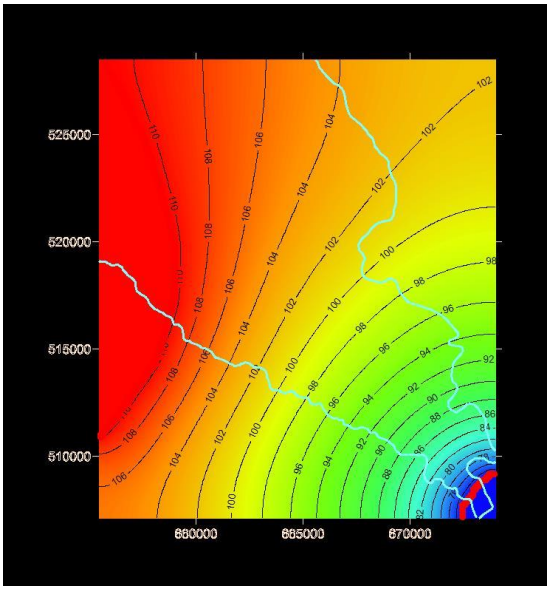

Fig.3.10. Modelul de curgere pentru apa subterana din acvifer

3.3.2. Simularea contaminării acviferului

Contaminarea acviferului va fi simulată utilizând sursa de concentraţie **variabilă** provenită din zona vadoasă, pentru o perioadă de 300 de ani.

Principalii parametrii ai acviferului utilizaţi pentru simularea contaminării acviferului sunt reprezentați în tab. 3.5.

Tab. 3.5. Parametrii acviferului utilizați în simularea contaminării acviferului

PARAMETRII MEDII AI CONTAMINARII ACVIFERULUI	VALOARE	UM
Concentraţia iniţială a contaminantului în apa subterană: C	0	[mg/L]
Durata simulării	300	[ani]
Dispersivitatea longitudinal	50	[m]
Coeficientul de distribuţie: Kd	1.00E-07	[L/mg]

Rezultatele simulării contaminării acviferului sunt reprezentate la 5 momente: t1 = 15 ani, t2 = 25 ani, t3 = 100 ani, t4 = 150 ani, t5 = momentul interceptării reţelei hidrografice cu stabilirea concentraţiei preluată de aceasta = 197 ani.

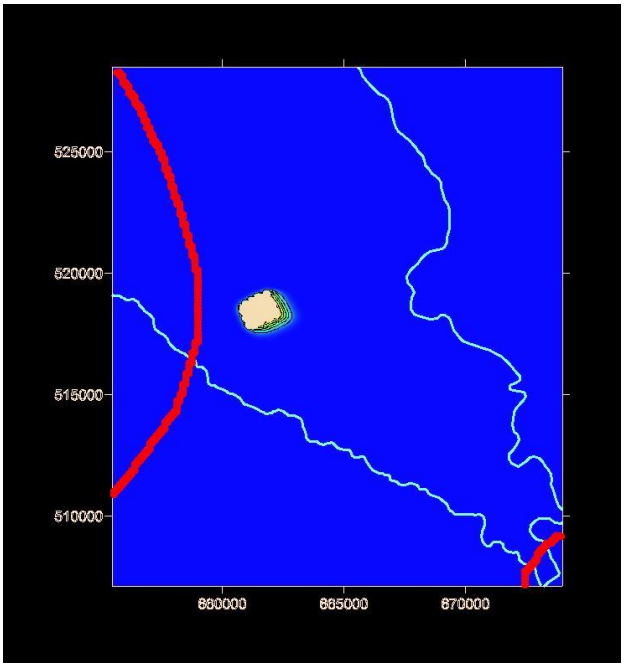

Fig. 3.11. Extinderea spaţială a zonei contaminate la t= 15 ani

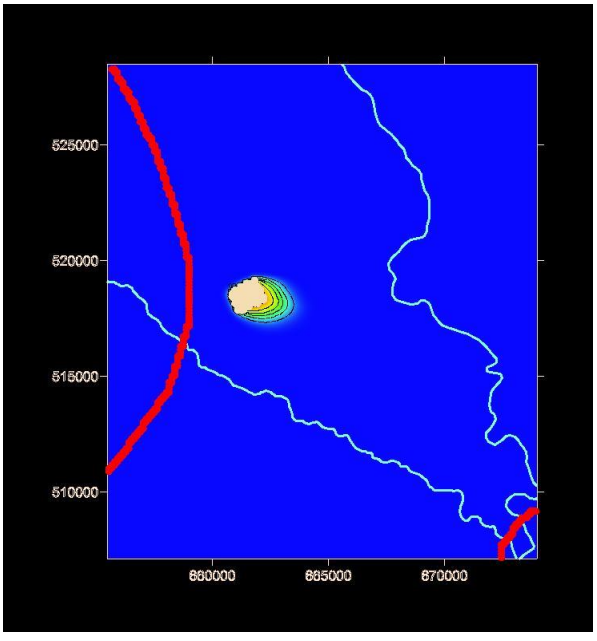

Fig. 3.12. Extinderea spaţială a zonei contaminate la t= 25 ani

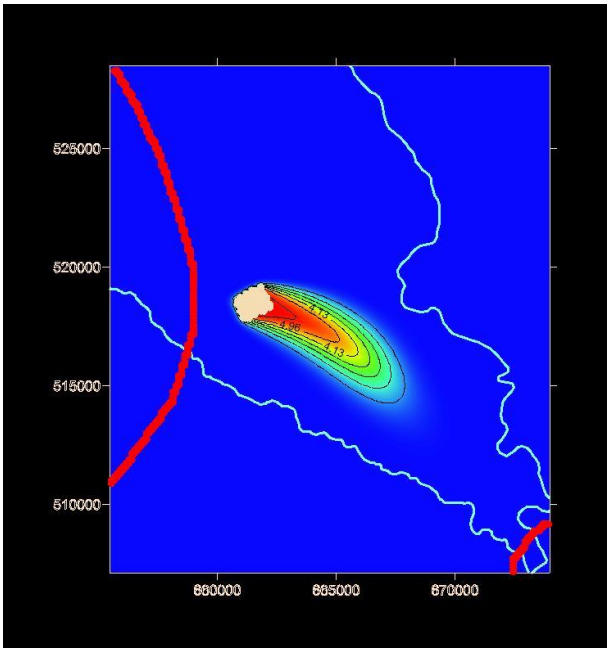

Fig. 3.13. Extinderea spaţială a zonei contaminate la t= 100 ani

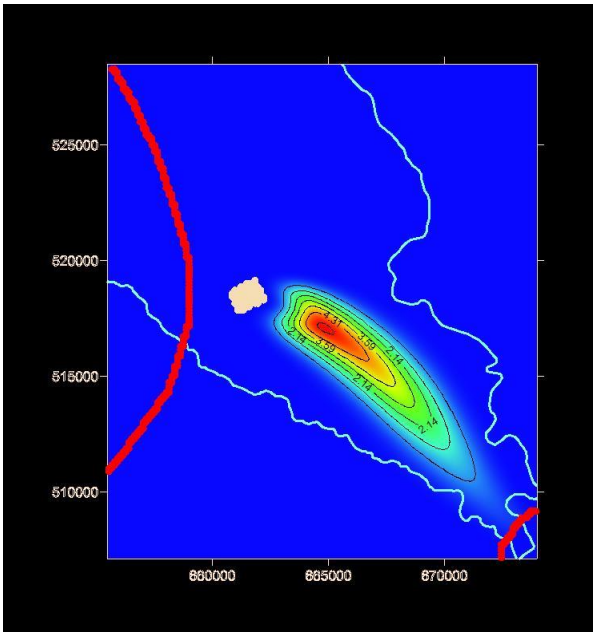

Fig. 3.14. Extinderea spaţială a zonei contaminate la t= 150 ani

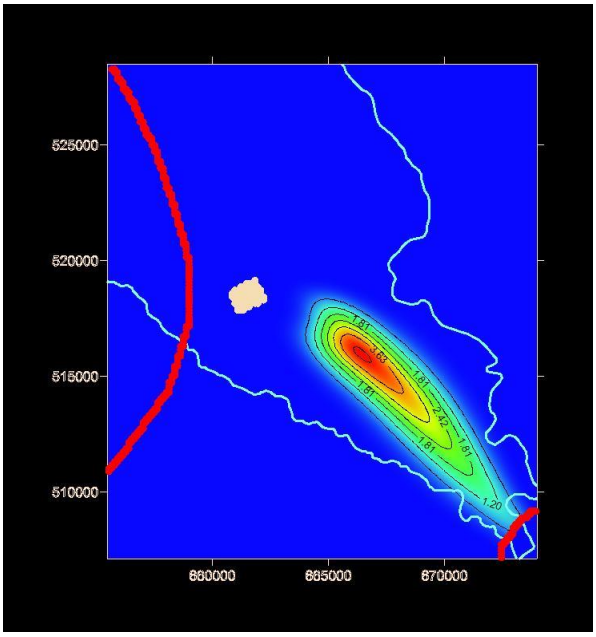

Fig. 3.15. Interceptarea rețelei hidrografice (**an 197**) cu stabilirea concentrației preluată de aceasta (**Co = 0.59 [mg/l]**)

Extinderea spaţială a zonei contaminate la momentul interceptării reţelei hidrografice cu stabilirea concentraţiei preluată de aceasta este reprezentată în figura 3.17.

Concentrația preluată atât de râul Trotuș, cât și de râul Siret este de Co [mg/L] – 0.59.

3.4. Simularea contaminării în rețeaua hidrografică

Rezultatele simulării contaminării reţelei hidrografice pleacă de la concentraţia preluată din acvifer (Co) şi se reprezintă numeric (tabele cu valori) şi grafic (reprezentări grafice 1D şi 2D) în aval de punctul contaminării[10]:

Concentrația preluată din acvifer este de 0.59 [mg/l]).

Atât reprezentările 2 D (Fig. 3.16., Fig. 3.17.), cât și 1 D (Fig. 3.18., Fig. 3.19.) pentru ambele râuri s-au realizat pentru 2 momente:

[10] Castany G., *Prospecţiunea şi exploatarea apelor subterane* (traducere din limba franceză), Editura tehnică, Bucureşti, 1997, p. 67.

- t1=1 zi de la momentul contaminării râurilor;
- t2=10 zile de la momentul contaminării râurilor.

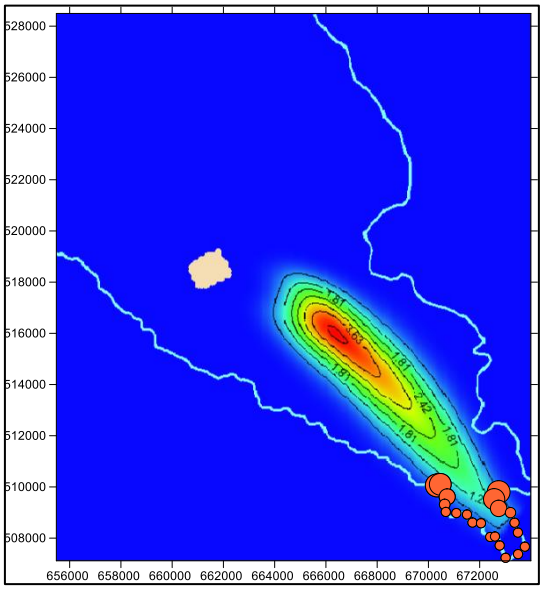

Fig. 3.16. *Reprezentarea 2D la timpul t1=1 zi de la momentul contaminării râurilor*

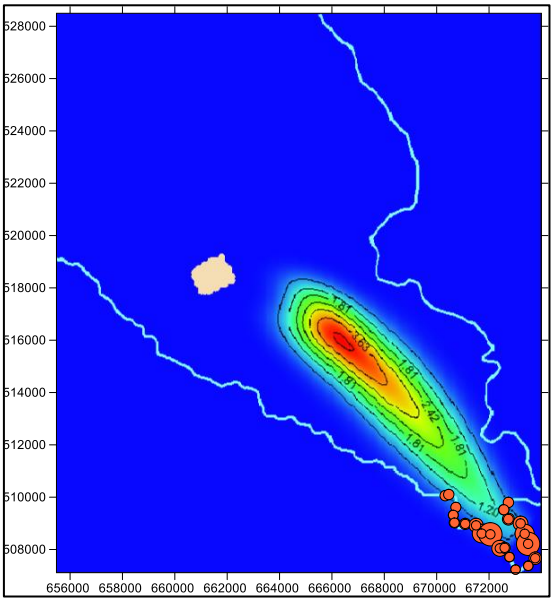

Fig. 3.17. Reprezentarea 2D la timpul t2=10 zile de la momentul contaminării râurilor

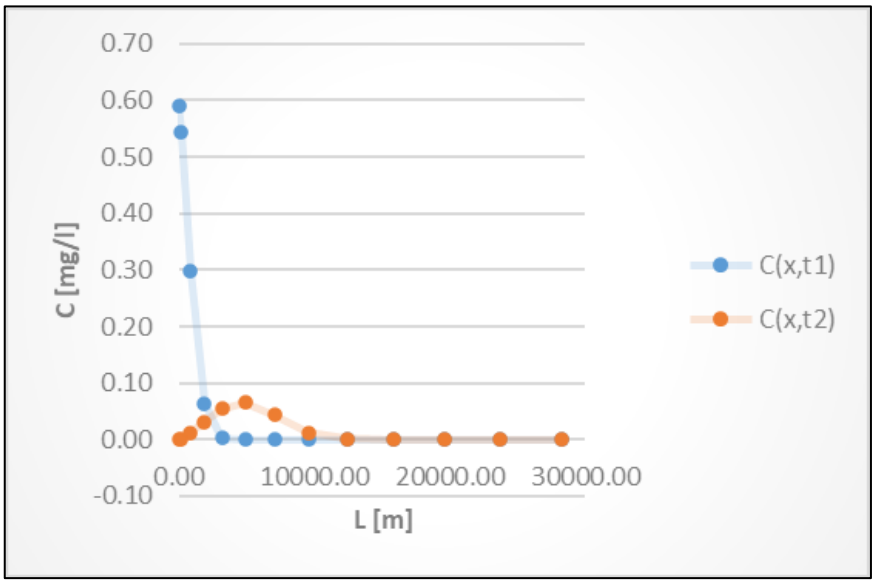

Fig. 3.18. Grafic cu valorile concentrațiilor la t1= 1 zi și t2 = 10 zile pentru râul Trotuș

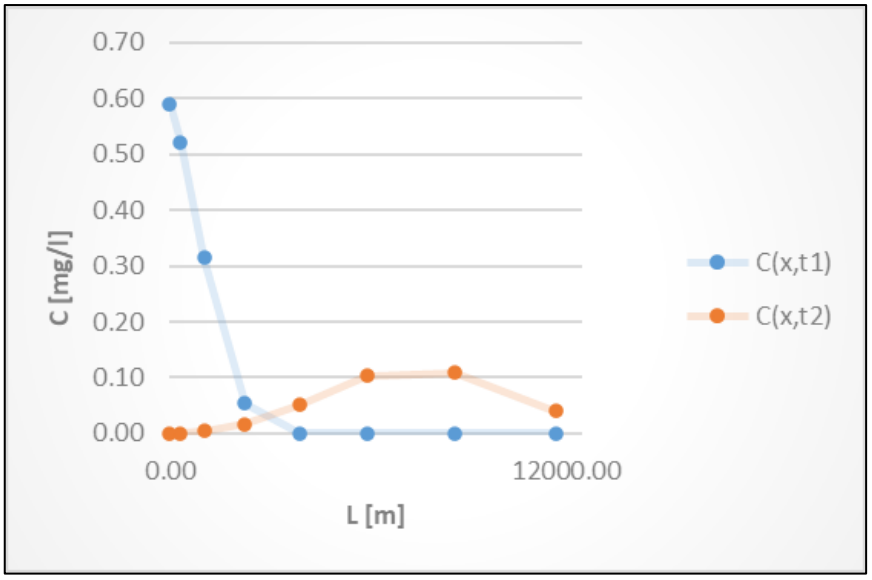

Fig. 3.19. Grafic cu valorile concentrațiilor la t1= 1 zi și t2 = 10 zile pentru râul Siret

4. Concluzii

Modelarea proceselor de migrare a contaminanţilor în hidrostructurile acvifere freatice au ca aplicaţie practică imediată proiectarea măsurilor de protecţie pentru captările de apă subterană realizate în astfel de hidrostructuri cu o resursă dinamică semnificativă, dar cu o mare vulnerabilitate la poluare[11].

Modelarea proceselor de migrare a contaminanţilor s-a realizat prin cuplarea proceselor de transport al contaminanţilor din reţeaua hidrografică, zona vadoasă şi acviferul freatic, aflate în comunicare hidraulică directă[12]. Modelarea migrării contaminaţilor a fost realizată în interfluviul Siret-Trotuş-Fântânele, interfluviul care include captarea oraşului Adjud, care a constituit subiectul lucrării mele de licenţă.

Simularea migrării contaminatului în hidrostructura freatică pe o perioadă de 300 de ani a condus la următoarele rezultate :

- Benzenul din depozitul de deşeuri din zona localității Urecheşti, cu un flux simulat de q= 138 micrograme pe cm2/lună pe o perioadă de t= 12 luni, traversează zona vadoasă de 40 m constituită din depozite aluvionare argilos-nisipoase, în 30 de ani, ajungând în acviferul freatic, pe verticala depozitului, la o concentraţie de 5.91 mg/l, ceea ce depășește cu mult valoarea maximă admisă pentru apa potabilă care este, conform Legii 458/2002 *privind calitatea apei potabile,* de 0.001 mg/l. În acest context, în cazul în care acest acvifer s-ar dori exploatat la Urecheşti, ar fi imposibil din cauza toxicității benzenului și depășirea cu mult a limitei acestuia din punct de vedere legal.
- După o migrare de 197 de ani în acviferul freatic benzenul ajunge atât în râul Trotuș, cât și în râul Siret cu o concentraţie de 0.59 mg/litru.
- Evoluția concentraţiei benzenului de la contactul acviferului cu reţeaua hidrografică s-a simulat la 2 momente t=1 zi și t=10zile.

Precizia predicțiilor obținute depinde în mare măsură de achiziția datelor de teren, acuratețea parametrilor de intrare ale modelului disponibil și conceptualizarea corectă a eterogenității solului[13]. Se observă în faptul că valorile concentrației în râu scad cu trecerea timpului. În general, la confluența celor două râuri sunt valori foarte mici.

Simularea migrării benzenului în hidrostructura freatică din

[11] Albu M. *Mecanica apelor subterane,* Bucureşti, Editura tehnică, 1997, p. 92.
[12] Scrădeanu D., Gheorghe A. *op.cit.* p.176.
[13] Ujvari, I., *Geografia apelor României,* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 72.

interfluviul Siret-Trotuş-Fântânele nu a fost calibrată din lipsa unui sistem de monitorizare al calităţii apei subterane. Validarea rezultatelor simulării presupune monitorizarea pe o perioadă de minimum 1 an, a concentraţiei benzenului, cel puţin pe direcţia principală de curgere a apei subterane (NV-SE) care conduce contaminantul spre captarea Adjud.

Bibliografie

Publicații:

1. Albu, M, *Mecanica apelor subterane*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1981.
2. Castany, G., *Prospecţiunea şi exploatarea apelor subterane* (traducere din limba franceză), Bucureşti, Editura Tehnică, 1972.
3. Darcy, H., *Recherches expérimentales relatives au mouvement de l'eau dans les tuyaux*, Paris, Impr. Impériale, 1857.
4. Fetter, C.W., Biving, T., Kreamer, D., *Contaminat Hydrogeology*, 3rd Edition, 2018.
5. Ghenea, C., Ghenea, A., Saulea, E., *Explicativă pentru Harta geologică A României 1:200.000, foaiaBârlad, L-35-XVI-4*, Institutul de Geologie și Geofizică, 1963.
6. Mutihac, V., Stratulat, I.M., Fechet R.M., *Geologia României*, Bucureşti, Editura Didactică și Pedagogică, 2004.
7. Săndulescu, M., *Geotectonica României*. Bucureşti, Ed. Tehnică, 1984.
8. Scrădeanu, D., *Modele geostatistice în hidrogeologie*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică. R.A., 1996.
9. Scrădeanu, D., *Modele geostatistice în hidrogeologie*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1997.
10. Scrădeanu, D., Popa, R., *Geostatistica aplicată*, Editura Universității din București, 2001.
11. Scrădeanu, D., Gheorghe, A., *Hidrogeologie Generală*. Editura Universității din București, 2007.
12. Ujvari, I., *Geografia apelor României*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970.

Hărți:

13. Ghenea C., Ghenea, A., Saulea, E., *Harta geologică A României 1:200.000 foaia Bârlad , L-35-XVI-45*, Institutul de Geologie si Geofizicã, 1963.

Hotărâri de guvern:

14. Hotărârea nr.930 din 11 august 2005 pentru aprobarea Normelor speciale privind caracterul şi mărimea zonelorde protecţie sanitară şi hidrogeologică.
15. Legea 458/2002 privind calitatea apei potabile.

Studii:

16. Graillot, Didier, Paran, Frédéric, Bornette, Gudrun, Marmonier, Pierre, *Coupling groundwater modeling and biological indicators for identifying river/aquifer exchanges*, Research Gate. (https://www.researchgate.net/publication/260379611_Coupling_groundwater_modeling_and_biological_indicators_for_identifying_riveraquifer_exchanges)
17. Hong, M., Mohanty, B.P., Sheng, Zhuping, *An Explicit Scheme to Represent the Bidirectional Hydrologic Exchanges Between the Vadose Zone, Phreatic Aquifer, and River*, Research Gate (https://www.researchgate.net/publication/344093935_An_Explicit_Scheme_to_Represent_the_Bidirectional_Hydrologic_Exchanges_Between_the_Vadose_Zone_Phreatic_Aquifer_and_River)
18. Howard, Guy, Schijven, Jack, Appleyard, Steve, *Groundwater protection zones*, Research Gate (https://www.researchgate.net/publication/313079741_ Groundwater_protection_zones)

19. Lesmes, David, Bayer, Paul, Huang, Maoyi, *Coupling Computer Models Shows Interactions among River Water, Groundwater, and Land Surfaces*, Office of science (https://www.energy.gov/science/ber/articles/coupling-computer-models-shows-interactions-among-river-water-groundwater-and).
20. National Rivers Authority, *Guide to groundwater protection zones in England & Wales*, Southern Science Ltd
21. Osmana, Lavdim, Hajra, Argjend, Berisha, Afrim, *Determination of Groundwater Protection Zones of the Pozharan Wellfield Using Hydrogeological Modflow Model*, Journal of Ecological Engineering (http://www.jeeng.net/Determination-of-Groundwater-Protection-Zones-of-the-Pozharan-Wellfield-Using-Hydrogeological,132429,0,2.html).
22. Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F11 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea*
23. Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F13, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea* Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F14, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea* Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F15 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea.*
24. Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F2 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea* Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F6 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea* Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F7 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea* Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F8 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea* Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F9 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea* Raport de reabilitare foraje alimentare cu apă- *FORAJ F10 NOU, front captare: Adjud, aglomerare: Adjud, jud. Vrancea*
25. Woodman, Nicholas D., Burgess, William G., Ahmed, Kazi Matin, Zahid, Anwar, *A partially coupled hydro-mechanical analysis of the Bengal Aquifer System under hydrological loading*, Hydrology and Earth System Sciences (https://hess.copernicus.org/articles/23/2461/2019/hess-23-2461-2019.pdf)

Surse electronice:
26. https://cjvrancea.ro/.
27. https://www.rockware.com /documentation/rockworks/rockworks17.pdf - Manual de utilizare Rockworks.

COSTACHE NEGRUZZI, *ALEXANDRU LĂPUȘNEANU ȘI ALTE TEXTE CANONICE* (PREFAȚĂ, FIȘĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ ȘI REFERINȚE CRITICE DE LUCIAN PRICOP), ED. CARTEX 2000, BUCUREȘTI, 2018, 158 P., ISBN 978-973-104-770-6

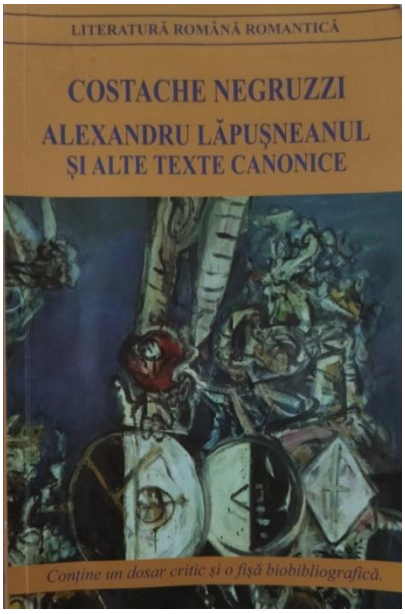

Lucrarea debutează cu o prefață dedicată exclusiv nuvelei istorice, care include în titlu numele domnului moldovean din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (p. 7-18), o *Fișă biobibliografică* a autorului acestei nuvele (p. 19-21), dar și cu *Referințele critice* (p. 22-27), semnate de poetul Vasile Alecsandri, de istoricul Nicolae Iorga sau de critici literari, precum Garabet Ibrăileanu, George Călinescu, Tudor Vianu, Ion Negoițescu sau Nicolae Manolescu.

Sugestive sunt remarcile istoricului Nicolae Iorga, cel care precizează (în *Pagini de tinerețe*, vol. I, reeditare, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 57-58): „*Din toate aceste descrieri* […] *cele mai frumoase sunt acele cuprinse în «Fragmente istorice» sau în scrierile care ating viața noastră din trecut. Ca puțini oameni, Negruzzi a avut simțul, foarte rar, al acestui trecut: l-a văzut. Inima i-a bătut de bătăile puternice ale timpurilor eroice; în el a înviat cruzimea epică a Lăpușneanului, vitejia simplă a plăieșilor, toată acea simțire mai puternică decât a noastră. Vrăjitorul te strămută, prin puterea de convingere artistică cu care scrie, în alte vremuri, în vremurile pe care, prin înțelegere largă și adâncă, le-a făcut ale sale*”.

Ediția critică, dedicată lui Costache Negruzzi, este împărțită în mai multe părți. O primă parte, denumită *Fragmente istorice*, cuprinde patru lucrări de referință din opera autorului menționat mai sus: *Alexandru Lăpușneanul, 1564-1569* (publicată în „Dacia literară”, tom I (ianuarie-iunie 1840), Iași, p. 9-50, cu titlul: *Scene istorice din cronicele Moldaviei. Alexandru Lăpușneanul*, cu cele patru subcapitole cunoscute – I: *Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreu*; II: *Ai să dai samă, doamnă!...*; III: *Capul lui Moțoc vrem...* și IV: *De mă voi scula, pre mulți am să popesc și eu...*); *Aprodul*

Purice, 1486 (publicat la Iași, în 1837, cu titlul *Aprodul Purice, anecdot istoric de C. Negruțți*); *Sobieski și românii, 1686* (publicat în „Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845", Iași, La Cantora Foiei sătești, 1845, p. 22-29) și *Cântec vechi* (apărut în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr. 23, 7 iunie 1843, p. 181-183).

A doua parte a ediției critice cuprinde *Amintirile din junețe*, cu scrieri alese, cum ar fi: *Cum am învățat românește* (apărut în „Curier de ambe sexele", periodul I, nr. 22, p. 337-343), *Zoe* (publicat în „Curier de ambe sexele", periodul I, nr. 7, p. 113-124, cu subtitlul *Nuotate istorică*) și *Toderică (poveste)* (publicat în „Foaie științifică și literară [Propășirea]", nr. 10, 12 martie 1844, p. 75-78 și nr. 12, 2 aprilie 1844, p. 94-96).

Cea de treia parte a cărții prefațate și adnotate de Lucian Pricop, conține tema *Negru pe alb. Scrisori la un prieten*. Din cele 30 de scrisori publicate de Costache Negruzzi, autorul ediției critice și-a oprit privirea asupra a șase dintre acestea, anume: *Scrisoarea II (Rețetă)* – publicată în „Albina românească", nr. 73, 14 septembrie 1839, p. 299-300; *Scrisoarea VII (Calipso)* – apărută în *Păcatele tinereților*, 1857, p. 268-271; *Scrisoarea IX (Fiziologia provințialului)* – publicată în „Albina românească", nr. 25, 1840, p. 96, cu titlul *Provințialul*; *Scrisoarea XII (Pâcală și Tândală)* – care a văzut lumina tiparului în „Albina românească", nr. 15, 14 februarie 1842, p. 57-60, cu titlul *Pâcală și Tândală sau morală moldovenească*; *Scrisoarea XXII (Istoria unei plăcinte)* – apărută în „România literară", nr. 12, 20 martie 1855, p. 161-162 și *Scrisoarea XXVII (Un proțes de la 1826)* – publicată în „România literară", nr. 15, 23 aprilie 1855, p. 182-183.

Ultima parte a lucrării este intitulată, într-un cunoscut spirit moldovenesc, *Neghină și pălămidă*, cu trei subcapitole: *Marșul lui Dragoș (Doină)* – publicat în *Păcatele tinereților*, 1857, p. 179-181; *Doină nouă* – apărută în *Păcatele tinereților*, 1857, p. 182 și *Șalul negru (Traducție)* – care a văzut lumina tiparului în „Curier de ambe sexele", periodul I, nr. 6, p. 109-112.

Așadar o carte cu texte adnotate, care, așa cum se subliniază în *Fișa biobibliografică* (p. 21), trebuie să atragă interesul cititorului prin „*varietatea temelor (note de călătorie în țară și străinătate), amintiri, probleme de istorie și arheologie, critică socială*", dar și prin originalitatea tratării, sau umorul fin, promovat de un important om de cultură român, viețuitor în secolul al XIX-lea.

Mihaela Nicoleta Ichim-Radu*

* Inspector școlar, Inspectoratul Școlar al Județului Bacău

PR. COSTICĂ CEAUȘU, *TREPTE DIN CER: BISERICA DE LEMN DE LA SCORȚENI*, ED. COSMOPOLI, BACĂU, 2021, 89 P., CONȚINE BIBLIOGRAFIE, ISBN 978-606-95309-7-9

O apariție inedită în editorialul curent băcăuan, plină de suspans și de trăire interioară, configurare a emoțiilor trăite de autor în cei peste 30 de ani închinați patrimoniului imobil religios, din satul Scorțeni, în preajma confluenței Tazlăului Sărat cu Tazlăul Mare.

(Trepte) „*din cer*”? De ce nu: *spre cer*?, *la cer*? sau *pe cer*? Explicațiile sunt simple: „*Duminica* (și nu numai în aceste zile însemnate – s.n.), *Dumnezeu coboară pe Trepte din cer*” (p. 28), sau „*din cer, pe trepte de lemn, pentru fiecare dintre credincioşii ortodocşi sau de alte confesiuni, atei sau pur și simplu oameni care nu au găsit încă o cale spre Dumnezeu, coboară Dumnezeu Tatăl și Fiul și Sfântul Duh*” (p. 20).

Simplitatea acestor fapte divine ne îndreptățesc să nu fim de acord, atunci când autorul rândurilor și gândurilor supuse analizei noastre afirmă: „*despre titlul acestei cărți, care este, de unul singur, o metaforă frumoasă și adevărată*” (perfect adevărat – s.n.), „*dar nu originală!*” (fals – s.n.), căci originalitatea acestei metafore stă în însăși „*coborârea lui Hristos din cer* (pe trepte – s.n.), *la fiecare Liturghie*” (p. 19). Numai astfel, din Cer, se scoboară Sfânta Treime în mijlocul credincioșilor (și nu numai a lor!).

Trepte din cer este structurată în mai multe capitole. Primul, cum de altfel era și firesc, poartă sugestivul titlu *Dumnezeu în căutarea omului*, surprinzător sau nu, în căutarea refugiului „*în vârstele trecute,* [unde – s.n.] *gândurile noastre își cer dreptul la un tărâm unde nimic iremediabil nu se poate petrece, unde răul nu a fost numit încă, unde viața crește cu soarele de pe cer din zorii fiecărei zile, unde rugăciunea este gândul din fiecare inimă*” (p. 7), iar „*treptele pe care orice credincios le vede în Biserica Mică – Merișor, sunt deasupra capului său*, [constituind – s.n.] *însăși bolta acestei bijuterii* [de patrimoniu – s.n.] *de artă populară, din a doua jumătate a*

secolului al XVIII-lea [...]. *Această boltă a Bisericii de lemn «Merișor» a fost adesea numită «scară inversă», adică scară de coborâre a lui Dumnezeu, pentru a-i căuta pe oameni*" (p. 19).

În cel de-al doilea capitol, cu titlul *O biografie*, redactorul Alexandru Macadan, ni-l prezintă pe Omul și Preotul Costică Ceaușu, cel căutat de Divinitate, în urma „îndrăznelii" de „a-și pune veșmânt sfințit pe grumaji", riscând „ori să i se taie capul, ca să-i fie scos veșmântul, ori să se facă preot". Și, cum Omul și, în același timp, Preotul sfințește locul – nu a fost posibilă nici strămutarea patrimoniului imobil bisericesc pe alte meleaguri, astfel *Merișorul Divin* a rămas la locul lui, „*pe dealul care îi știe istoria [...], prin voia lui Dumnezeu*" (p. 28).

În veșnica lor pomenire!, autorul amintește, cu pioșenie, pe toți clericii care au slujit la Merișor, precum mai vechii: *preot Oancea, Simcan diacon, popa Ioan și Cristea, popa Ursachi*, sau preoții Lazăr Lazăr (pe la 1846), Ioan Cernat (între 1856 și 1862), Gheorghe Arghir (între 1862 și 1894), Ion Teodorescu (între 1878 și 1928), Nicolae Munteanu (între 1928 și 1975), Mircea Munteanu Constantin (1975-1978) și Constantin Breahnă (începând cu anul 1978).

Urmează capitolul *Icoana Judecății de Apoi* (p. 31-44), care redă rândurile primite de autor de la profesorul universitar Ioan Pop-Curșeu, cel care consideră icoana aflată în patrimoniul mobil al *Merișorului*, drept „*un complex tratat de teologie, care pune laolaltă Scripturile și credințele populare,* [fiind – s.n.] *și o operă de artă de mare clasă, care se cuvine păstrată cu multă grijă pentru generațiile viitoare*" (p. 44).

Cel mai cuprinzător capitol al lucrării poartă titlul *Biserica de lemn* (p. 47-74). Ilustrat cu un bogat material imagistic, capitolul menționat prezintă edificiul de cult atât din punct de vedere al momentului de debut al ctitoriei religioase, al structurii de rezistență, al componentelor artistice și elementelor arhitecturale exterioare și interioare, cât și al elementelor de patrimoniu mobil.

Ultima parte a lucrării se încheie cu câteva versuri intitulate *La Merișor* (p. 75-80), ilustrate, cum nu se poate mai sugestiv, cu imagini ale icoanelor din patrimoniul inestimabil al acestui locaș de cult, dar și cu o *Bibliografie* (p. 83) sau o *Listă a ilustrațiilor* (p. 87).

Ce ar mai fi de adăugat despre modul de concepere, editare și tipărire a unei astfel de lucrări de colecție? Doar atât: pe *Treptele din Cer* a coborât și Harul Divinității, Cel care a lăsat deschisă portița apariției, la locul și la timpul potrivit, a informațiilor inedite despre monumentul istoric *Biserica de lemn „Sfinții Voievozi" – Merișor,* din Scorțenii Bacăului.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

ABREVIERI

AAC	Acta Archaeologica Carpathica, Kraków
AARMSI	Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ActaMM	Acta Musei Meridionalis, Vaslui
ActaMusPorol	Acta Musei Porolissensis, Zalău
AIIAI	Analele Institutului de Istorie și Arheologie Iași, Iași
Altschlesien	Altschlesien. Abhandlungen des Schlesischen Altertumsvereins Breslau (Wroclaw)
AMT	Acta Musei Tutoviensis, Bârlad
AncSoc	Ancient Society, Chicago
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași
AȘUI	Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al.I. Cuza”, Iaşi
BMA	Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamţ
CA	Cercetări Arheologice, București
Carpica	Carpica, Bacău
CDM	Catalogul Documentelor Moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului, Bucureşti
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
CIRB	Corpus Inscriptionum Regni Bosporani, Moscova
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București
Dacia, NS	Dacia. Revue d’Archéologie et d’Histoire Ancienne, Nouvelle Séries, Bucureşti
DANIC	Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București
DIR	Documente privind Istoria României, București
DJAN/SJAN	Direcția Județeană a Arhivelor Naționale/ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
DRH	Documenta Romaniae Historica, București
EphemNapoc	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
FHDR	Fontes Historiae Daco-Romanae – Izvoarele istoriei Romaniei, București
Habis	Habis. Universidad de Sevilla
IDR(E)	Inscriptiones Daciae Romanae. (Inscriptiones extra fines Daciae repertae), București
IIR	Izvoare privind Istoria României, București
ILS	Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin
JRS	Journal of Roman Studies, Cambridge
Klio	Klio. Beiträge zur alten Geschichte

MarBAr	Marburger Beiträge zur Archäologie
Materiale	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MemAntiq	Memoria Antiqvitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
Mousaios	Mousaios, Buzău
Novensia	NOVENSIA, Ośrodek Badan Archeologicznych w Novae, Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa
Peuce	Peuce. Studii şi Comunicări de Istorie, Etnografie şi Muzeologie, Tulcea
Phoenix	Journal of the Classical Association of Canada, Toronto
RE	Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart
RESEE	Revue d'Études Sud-Est Européenes, Bucureşti
RevMuz	Revista Muzeelor, Bucureşti
SCIV(A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie), Bucureşti
SHA	Scriptores Historiae Augusta, Cluj
SNG	Sylloge Numorum Graecorum, The William Stancomb Collection of Coins of the Black Sea Region, Oxford University Press
StCl	Studii Clasice. Societatea de Studii Clasice din România, Bucureşti
Suceava	Suceava. Anuarul Muzeului Naţional al Bucovinei, Suceava
SympThrac	Symposia Thracologica, București
Thraco-Dacica	Thraco-Dacica. Institutul de Tracologie, Bucureşti
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
Zargidava	Zargidava. Revistă de Istorie, Bacău
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

Orice corespondenţă se va adresa Complexului Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, judeţul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

Toute corespondance sera envoé a l'adresse: Complexul
Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, judeţul Bacău, cod 600037: cmiabc@cmiabc.ro

Please send any mail to the following address: Complexul
Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, judeţul Bacău, cod 600037: : cmiabc@cmiabc.ro

Ricten Sie bitte jedwelche Korrespondez an die Adresse: Complexul
Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, judeţul Bacău, cod 600037: : cmiabc@cmiabc.ro

În atenţia colaboratorilor:

Carpica *acceptă spre publicare studii, articole, recenzii şi note bibliografice (maxim 30 de pagini, format A5). În cazul studiilor ce depăşesc 30 pagini, autorii sunt rugaţi să procedeze la împărţirea textului astfel încât să poată fi publicat în numere consecutive ale revistei.*

Toate materialele vor fi prezentate pe suport electronic, în Times New Roman, 12, notele la subsol, în Time New Roman, 10, introduse automat. Eventualele ilustraţii vor fi trimise în format jpg/jpeg fără a fi intercalate în text. Textele vor fi însoţite de un rezumat într-o limbă de largă circulaţie şi vor respecta normele de publicare ale Academiei Române.

Redacţia îşi rezervă dreptul de a accepta publicarea materialului şi de a planifica apariţia acestuia. Materialele nepublicate nu vor fi returnate autorului. Termenul limită de predare a materialelor este 15 august, pentru a putea fi publicate în volumul respectiv.

Redacţia nu răspunde pentru opiniile exprimate de autorii studiilor sau articolelor, întreaga responsabilitate revenind acestora.

CARPICA
Publicaţie a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău

CARPICA
Revue du Complexe de Musée „Iulian Antonescu" de Bacău

Tipărit la MAGIC PRINT S.R.L.
Bd. Republicii Nr. 45 B, Onești, 601129, BC
Tel. 0234 319 810 Fax 0234 306 079
office@mgp.ro www.mgp.ro